

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Rigorózní práce

Humanitní demokracie Edvarda Beneše

(Humanitarian democracy of Edvard Beneš)

Vedoucí rigorózní práce: Doc. PhDr. Jana Čechurová, PhD.

JUDr. Petr Podlaha

srpen 2006

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci zpracoval samostatně a že jsem vyznačil všechny
prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Praze dne 20.8.2006

.....
JUDr. Petr Podlaha

Dovoluji si tímto srdečně poděkovat Doc. PhDr. Janě Čechurové, PhD. za nezměrnou trpělivost, shovívavost, odbornou pomoc a péči, kterou mi při přípravě a psaní této práce poskytovala.

Obsah:

I.	ÚVOD	1
II.	OSUDY EDVARDA BENEŠE ZA DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY	16
1.	PRVNÍ ROK PO MNICHOVU	16
2.	PŘEDNÁŠKY V CHICAGU	36
3.	ČESKOSLOVENSKÝ NÁRODNÍ VÝBOR A UZNÁNÍ PROZATÍMNÍ VLÁDY	49
4.	DEFINITIVNÍ UZNÁNÍ ČESKOSLOVENSKÉ VLÁDY A LEGITIMNÍ ZDROJE PREZIDENTSKÉ FUNKCE EDVARDA BENEŠE	62
5.	LONDÝNSKÉ DEKRETY A EXILOVÁ VLÁDA	67
III.	SOCIÁLNÍ OTÁZKY	79
1.	TEORETICKÉ ZDŮVODNĚNÍ SOCIÁLNÍ REVOLUCE	79
2.	ČEŠI A SLOVÁCI	120
3.	ČEŠI A NĚMCI	163
4.	PODKARPATSKÁ RUS	225
IV.	HOSPODÁŘSKÉ OTÁZKY	249
V.	POLITICKÉ OTÁZKY	309
1.	STRANICKÝ SYSTÉM	309
2.	NÁRODNÍ FRONTA	345
3.	NÁRODNÍ VÝBORY A PROZATÍMNÍ NÁRODNÍ SHROMÁŽDĚNÍ	392
VI.	ZÁVĚR	422

I. ÚVOD

Snad žádný jiný politik není tak důkladně spojen s historií střední Evropy v první polovině dvacátého století jako Edvard Beneš. V jeho životním osudu se zrcadlí dějiny tohoto prostoru tak průzračně, že pochopení jeho role v dějinných zvratech dvacátého století může významným způsobem přispět i k porozumění historickému vývoji tohoto regionu v letech 1914 až 1948. Ač se Edvard Beneš usilovně snažil více než kterýkoliv jiný politik aktivně působit na středoevropské a světové dění a být aktivním spolutvůrcem mezinárodní politiky po více než 30 let, byl to právě on, kdo byl pod tlakem geopolitického vývoje donucen dvakrát kapitulovat před nejzvrůdnějšími ideologiemi dvacátého století a vydat osud demokratického Československa do rukou nacistického a komunistického režimu.

Nahlíženo touto optikou se Beneš jeví na první pohled spíše jako oběť dějinného vývoje než jako jeho aktivní spolutvůrce. Byl ale Beneš skutečně jen pouhou obětí nevyhnutelného geopolitického směřování středoevropského prostoru, nebo k tomuto směřování sám aktivně přispíval? Může Benešova píle, pracovitost, rozhled a dobré úmysly ospravedlnit nepřiliš oslnivé výsledky jeho zahraniční a vnitrostátní politiky? Měl Beneš dostatek informací k tomu, aby mohl posoudit a odhalit skutečné záměry Stalinovy politiky? Odpovědi na tyto otázky se s železnou pravidelností objevují snad ve všech významnějších médiích v České republice. Laická i odborná veřejnost se ještě stále nemůže sjednotit na obecně přijatelném hodnocení dějinné role Edvarda Beneše. Snad právě proto považovali za nutné vyjádřit své stanovisko k této problematice i poslanci a senátoři Parlamentu České republiky.

Přes výše uvedené je postava Edvarda Beneše do jisté míry stále zahalena závojem polopравd a mýtů. Ještě téměř šedesát let po smrti Edvarda Beneše jde často o diskuse plné emocí a vášní, z nichž nejednou vane zastydlé národovectví či naopak podivuhodná neochota pochopit specifičnost doby a prostředí, ve kterých se Benešovy politické koncepce a rozhodnutí utvářely. Autor této práce si klade za cíl přispět k probíhající diskusi podrobným zpracováním názorů Edvarda Beneše během druhé světové války na hospodářské, sociální a politické uspořádání poválečného Československa a podhalit důvody, které ho přiměly ke změně některých jeho představ a myšlenek.

Na rozdíl od většiny prací, které jsou věnovány československé zahraniční akci a E. Benešovi, nám tedy nepůjde primárně o sledování jeho zahraničněpolitických koncepcí, ale spíše o zachycení jeho názorů na hospodářské, sociální a vnitropolitické otázky v předvečer druhé světové války a detailní sledování jejich dalších proměn v letech 1939 až 1945. Budeme se především snažit nalézt odpověď na otázku, zda se jeho přístup k řešení této problematiky nějakým významným způsobem měnil a pokud ano, jaké důvody a motivy sehrávaly při těchto proměnách hlavní roli.

Již na první pohled je však zřejmé, že se v této práci nebudeme moci zcela vyhnout ani zahraničně politickým a válečným událostem, neboť to byly právě ony, které se na utváření Benešových názorů vždy významným způsobem spolupodílely. Ostatně vykládat jakékoliv činy a představy E. Beneše zcela odděleně od jeho zahraničněpolitických koncepcí není možné. Vnitrostátní politika malého státu, jakým bylo Československo, měla být podle něj vždy a ze všech okolností odvozena od zahraničně politického kontextu, v kterém se vyvíjela.

Poválečné zákonodárství Československé republiky, jež zásadním způsobem proměňovalo hospodářský, sociální a politický systém první republiky, bylo z větší části realizováno formou dekretů prezidenta republiky E. Beneše. Byly ale dekryty prezidenta republiky skutečně „Benešovy“? Nepůjde nám samozřejmě o formálně právní stránku této otázky, která již byla dostatečně v literatuře zpracována, ale o její stránku materiální.

Odpovídaly přijaté osnovy dekretů prezidenta republiky předválečným názorům E. Beneše na hospodářské, sociální a politické uspořádání a jejich válečným korekcím? Pokud ne, v jakém směru a čím byly tyto odchylky vyvolány? Jakým způsobem E. Beneš v době druhé světové války veřejně odůvodňoval nutnost provedení radikálních sociálních, hospodářských a politických reforem a jaké byly jeho skutečné motivy? Právě hledání odpovědí na výše naznačené otázky bude věnována převážná část této práce.

Jak bylo již výše uvedeno, v podstatě žádnému období novodobé české historie nebylo věnováno v posledních patnácti letech tolik pozornosti jako právě rokům 1938 až 1945. Z tohoto důvodu je rozsah publikací a časopiseckých studií ke sledovanému tématu velmi bohatý, zároveň však o nich téměř obecně platí, že si spíše všímají mezinárodně-politických souvislostí a otázek sociálních a hospodářských se obvykle dotýkají jen okrajově. Pramenné edice a literatura vydaná před rokem 1990 v komunistickém Československu jsou pro námi sledované téma z větší části pro svoji ideologickou předpojatost nepoužitelné. Z této zásady však existují četné výjimky. O nejvýznamnějších z nich se zmíníme níže.

Řada významných dokumentů, publikací a vzpomínek k našemu tématu byla vydána již bezprostředně po válce v letech 1945 až 1948 či dokonce již za války v Londýně. Jedná se především o soubor Benešových rozhlasových proslovů do vlasti a pěti jeho výročních projevů ve Státní radě, který byl vydán spolu s několika dokumenty týkajícími se především mezinárodněprávního uznání československé zahraniční akce v roce 1945 v Londýně a v roce 1946 v Praze pod názvem „Šest let exilu a druhé světové války“.¹ Ještě za války v Londýně doplnil a částečně přepracoval E. Beneš soubor svých studií o slovanské otázce z poloviny dvacátých let a nově jej vydal pod názvem Úvahy o slovanství.²

Na jaře a v létě roku 1939 vyšla ve Spojených státech zejména díky aktivitě nakladatelství University of Chicago celá řada Benešových projevů a rozhlasových diskusí.³ Benešovy přednášky, které v letním semestru roku 1939 přednesl na téma demokracie na univerzitě v Chicagu, byly publikovány poprvé v anglické verzi již v roce 1939 v Londýně a New Yorku.⁴ Volný překlad těchto přednášek poté tvořil první část knihy „Demokracie dnes a zítra“, jež byla česky poprvé vydána v Londýně v roce 1942. Druhá část knihy, která se dotýkala i Benešových představ o hospodářském, sociálním a politickém uspořádání poválečného Československa, byla sepsána až v druhé polovině roku 1941 a na počátku roku 1942.⁵

V roce 1947 byly publikovány poprvé i Benešovy „Paměti“, které pokrývají období od Mnichova do roku 1945.⁶ K nim je však nutné přistupovat s jistou opatrností, neboť Beneš měl nikoliv zanedbatelný sklon přizpůsobovat výklad událostí svým ideologickým

---

¹ E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, Londýn 1945 nebo Praha 1946. Již předtím vyšly v roce 1942 v Londýně Benešovy projevy a dokumenty z první poloviny druhé světové války: E. BENEŠ, Tři roky světové války, Projevy a dokumenty 1938-1942, Londýn 1942. Benešovy projevy ve Státní radě a některé jeho rozhlasové projevy, které jsou obsahem výše zmíněných publikací, byly vydány nejprve samostatně v Londýně v nakladatelství Čechoslovák. V tomto oficiálním nakladatelství československé zahraniční akce samozřejmě vycházely i další Benešovy projevy z období druhé světové války. Další Benešovy projevy byly publikovány v Londýně v anglických vydavatelstvích.

² E. BENEŠ, Úvahy o slovanství, Londýn 1944 a Praha 1947. Původní studie E. Beneše o slovanství vycházely v letech 1925-1926 ve Slovanském přehledu. Po druhé světové válce v roce 1947 byly Úvahy o slovanství vydány v Praze znovu, a to v podstatě v nezměněné podobě od londýnského vydání.

³ Srov. např. E. BENEŠ, Questions on Democracy, Chicago 1939, E. BENEŠ, An appeal to the American people, Chicago 1939, E. BENEŠ, International Security, Chicago 1939.

⁴ E. BENEŠ, Democracy Today and Tomorrow, Londýn 1939.

⁵ E. BENEŠ, Demokracie dnes a zítra, Londýn 1942. Hned po válce v roce 1945 byla tato kniha v lehce pozměněné podobě publikována znovu v Praze. E. BENEŠ, Demokracie dnes a zítra, Praha 1945. Porovnání anglického a českého vydání a českých vydání z let 1942 a 1945 se věnujeme na jiném místě této práce.

⁶ E. BENEŠ, Paměti, Praha 1947. V rámci Pamětí byly publikovány i některé dokumenty týkající se mezinárodně právních aspektů zahraniční akce a dále některé dopisy vyměněné mezi W. Jakschem a E. Benešem v letech 1942-1943. Další Benešovy paměti na první světovou válku a mnichovské dny se našeho tématu týkají jen okrajově. E. BENEŠ, Světová válka a naše revoluce, Praha 1927 a E. BENEŠ, Mnichovské dny. Paměti., Praha 1968.

potřebám.⁷ Bezprostředně po válce byly vydány i některé Benešovy projevy pronesené při jeho triumfální cestě z Košic do Prahy.⁸ V roce 1948 byl vydán český překlad Benešova životopisu z pera britského spisovatele C. Mackenzieho.⁹ Význam této knihy v žádném případě nespočívá v sotva průměrném a agitačně laděném Benešově životopisu, ale v obsáhlých rozhovorech, které jsou k této knize připojeny a jež Beneš s Mackenziem vedli v Londýně v květnu 1944 a poté na konci roku 1944. Ještě slabší úroveň má další Benešův nekritický životopis z pera Benešova amerického tajemníka a obdivovatele Edwarda B. Hitchcocka.¹⁰

Z významných edic dokumentů vydaných v šedesátých letech minulého století je nezbytné zmínit především soubor dokumentů majících svůj původ v kanceláři prezidenta republiky E. Beneše v Londýně a v kanceláři tzv. státního prezidenta E. Háchy v Praze, který byl vydán v roce 1966 v dvoudílné edici L. Otáhalové a M. Červinkové pod názvem „Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943“.¹¹ Tato edice obsahuje poměrně vyčerpávající soubor dokumentů vztahující se k činnosti prezidentské kanceláře E. Beneše v letech 1939 až 1943. Pro námi zvolené téma jsou velmi cenné především deníkové záznamy prezidentova kancléře J. Smutného o rozhovorech s E. Benešem. Přestože edice v podstatě postrádá poznámkový aparát a obsahuje řadu drobných nepřesností, nebyla dodnes ohledně námi zvoleného tématu svým rozsahem a reprezentativností překonána.

Další významný soubor dokumentů vztahujících se k našemu tématu představuje dvoudílná edice dokumentů „Cesta ke květnu“ vydaná v roce 1965.¹² První, pro naše účely mnohem přínosnější díl této edice zahrnuje především dokumenty vztahující se k formování Národní fronty v československém exilu od prosince 1943 do března 1945.¹³ Základním problémem této edice je výběr dokumentů, který byl proveden s ohledem na

---

⁷ Rozdíl mezi optimistickým pojetím vztahu k Sovětskému svazu, který Beneš československým čtenářům ještě v roce 1947 v Pamětech předložil, a několika skeptickými poznámkami doplněnými Benešem dodatečně pod čarou, je přitom více než patrný. K faktografické přípravě Benešových děl a jejich doplnění o „správnou“ ideologii srov. zejména zápis ze dne 20. července 1941 v J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 134-135 nebo M. HAUNER a kol., Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského, s. 45-49.

⁸ Srov. např. E. BENEŠ, Do nového života republiky. Tři projevy prezidenta dr. E. Beneše na osvobozené půdě vlasti, Košice 1945 či M. Pácalt (vyd.), Prezident opět mezi námi, Bratislava 1945.

⁹ C. MACKENZIE, Dr. Beneš, Praha 1948.

¹⁰ E.B. HITCHOCK, Zasněžil jsem život míru, Praha 1948.

¹¹ L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, díl I. a díl II., Praha 1966.

¹² M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, Vznik lidové demokracie v Československu, díl I. a díl II, Praha 1965

¹³ Druhý díl se týká především ustavování a činnosti veřejné (lidové) moci na osvobozeném území od října 1944 do 10. května 1945.

ideologické potřeby KSČ. Značnou tendenčností ze stejných důvodů trpí i úvod a poznámkový aparát. I přes výše uvedené však poskytuje tato edice významný pramen k poznání politických představ a koncepcí E. Beneše a stran tzv. Bloku tří dělnických stran ohledně obnovy poválečného Československa.

Poslední významnou publikací tohoto druhu z šedesátých let je monumentální edice V. Prečana „Slovenské národné povstane“, která obsahuje i velmi kvalitní, byť ideologicky zabarvený poznámkový aparát.¹⁴ Výběrem dokumentů i vyčerpáním tématu tato edice podstatně převyšuje výše zmíněnou publikaci Cesta ke květnu.

Z novějších publikací připomeňme především dvoudílnou edici dokumentů „Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945“.¹⁵ Edice obsahuje velmi kvalitně zpracovaný poznámkový aparát, který obsahuje mj. i pro naše účely mnoho zajímavých záznamů z dosud nevydaných částí deníku Benešova osobního tajemníka E. Táborského. Přestože jádro edice se zdánlivě nachází mimo námi zpracovávané téma, obsahuje tato publikace i velké množství materiálu k názorům E. Beneše na hospodářské a sociální poválečné uspořádání. Cenné jsou především záznamy o rozhovorech E. Beneše se sovětskými diplomaty a politiky.

V polovině devadesátých let byla vydána péčí K. Jecha a K. Kaplana další významná edice dokumentů „Dekrety prezidenta republiky 1940 -1945“,¹⁶ která obsahuje znění všech významnější dekretů prezidenta republiky, často spolu s původními osnovami dekretů, důvodovými zprávami, stanovisky prezidenta Beneše či kanceláře prezidenta republiky k těmto dekretům, záznamy z jednání vlády, na kterých byly osnovy dekretů diskutovány, a dalšími dokumenty vztahujícími se k přípravě dekretů prezidenta republiky. Publikace obsahuje i velmi zajímavou právní analýzu dekretů prezidenta republiky od V. Pavlíčka. Pro naše účely jsou přínosná především stanoviska E. Beneše či prezidentské kanceláře k jednotlivým dekretům, popř. osnovy dekretů zpracované podle pokynů E. Beneše.¹⁷

---

¹⁴ V. PREČAN, Slovenské národné povstanie. Dokumenty, Bratislava 1965.

¹⁵ J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVIČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl I. a II., Praha 1998, 1999.

¹⁶ K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, Praha 1995. K právní otázkám srov. i J. GRÓNSKÝ, J. HŘEBEJK, Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa I. (1918-1945), Praha 1999 a J. GRÓNSKÝ, Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa II. (1945-1968), Praha 1999.

¹⁷ V roce 2003 byla péčí K. Jecha vydána dvojjazyčná edice dokumentů „Němci a Maďaři v dekretch prezidenta republiky“. Edice však z větší části obsahuje jen dokumenty již publikované ve výše zmíněné edici „Dekrety prezidenta republiky“. Výborné úvodní studie J. Kuklíka a V. Mikuleho o dekretch prezidenta republiky, resp. dekretch prezidenta republiky o postavení Němců a jejich dnešním právním významu rovněž pouze čerpají z jejich dřívějších prací.

Prvního období Benešova působení v exilu do ustavení prozatímní vlády v červenci 1940 se týká rovněž velmi zdařilá edice dokumentů „Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády“, která obsahuje v příloze i zápisy ze zasedání Československého národního výboru v Paříži.¹⁸

Vývoj názorů E. Beneše na řešení otázky československých Němců lze dobře sledovat v edici J. Vondrové „Češi a sudetoněmecká otázka“¹⁹, která mapuje vývoj česko-německých vztahů za druhé světové války zejména z pohledu londýnského exilu. Edice obsahuje většinu významných dokumentů, které byly v Benešově okruhu k této problematice vypracovány. K otázce odsunu československých Němců lze zmínit i dvě méně přínosné publikace od K. Novotného a V. Olivové, které se snaží podchytit všechny publikované písemné prameny pocházející přímo od prezidenta Beneše a jež se k této otázce významnějším způsobem vztahují. V podstatě však obsahují pouze dokumenty, projevy, dopisy a útržky vzpomínek E. Beneše publikované již ve výše uvedených edicích a v Pamětech, navíc bez jakéhokoliv poznámkového aparátu.²⁰

Všechny významné Benešovy vzkazy na Slovensko či na území protektorátu byly publikovány v edici J. Šolce „Edvard Beneš: Vzkazy do vlasti“.²¹ Ačkoliv edice neobsahuje takřka žádný poznámkový aparát a většina významnějších vzkazů již byla publikována ve výše uvedených edicích, představuje i tato publikace vzhledem k své ucelenosti významný zdroj informací pro sledování proměny názorů E. Beneše na poválečné uspořádání.

Pro pořádek připomeňme na závěr i další edice, které se našeho tématu týkají jen okrajově. Benešovy představy o formování a smyslu československo-polské konfederace jsou dobře zachyceny v edici dokumentů I. Šťovíčka a J. Valenty „Czechoslovak-Polish Negotiations of the Establishment of Confederation and Alliance 1939-1944“.²² Cesta prezidenta E. Beneše do Spojených států je velmi kvalitně podchycena zásluhou J. Němečka, H. Nováčkové a I. Šťovíčka v edici dokumentů „Edvard Beneš v USA v roce 1943“, která vyšla ve Sborníku archivních prací v roce 1999.²³ Názory E. Beneše na

---

¹⁸ J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ a I. ŠTOVÍČEK, *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády*, Praha 2002.

¹⁹ J. Vondrová, *Češi a sudetoněmecká otázka, 1939-1945*, Praha 1994.

²⁰ K. Novotný, *Edvard Beneš – Odsun Němců z Československa.*, Praha 1996 a V. Olivová, *Odsun Němců. Výbor z pamětí a projevů*, Praha 1995.

²¹ J. ŠOLC, *Edvard Beneš: Vzkazy do vlasti*, Praha 1996.

²² I. ŠTOVÍČEK, J. VALENTA, *Czechoslovak-Polish Negotiations of the Establishment of Confederation and Alliance 1939-1944*, Praha 1995.

²³ J. Němeček, H. Nováčková, I. Šťovíček, *Edvard Beneš v USA v roce 1943, Dokumenty, Sborník archivních prací, 1999, č.2, s. 469-555.*

poválečné uspořádání především z období na počátku války lze sledovat i v dopisech prezidenta republiky bratru Vojtovi do Spojených států publikovaných díky ediční práci V. Olivové v roce 1998.²⁴ Přínosné jsou i dopisy E. Beneše a M. Hodži z let 1939-1944, které byly publikovány v knize J. Kuklíka a J. Němečka „Hodža versus Beneš“.²⁵

K našemu tématu existuje i poměrně velké množství pamětí a deníků. Paměti Edvarda Beneše a deníkové záznamy prezidentova kancléře J. Smutného jsme již zmínili. Stejně tak jsme se již dotkli nepublikované části deníků Benešova osobního tajemníka E. Táborského. Hned po válce v roce 1947 byla vydána první část Táborského deníků a roce 1973 v Curychu pak i část druhá.²⁶ Bohužel dosahují svým rozsahem pouze do srpna 1940. I tak jsou však publikované části deníků nezbytným podkladem při zkoumání utváření představ E. Beneše na hospodářské, sociální a politické otázky. Bezprostředně po válce vydal E. Táborský velmi kvalitní a přínosnou práci „Naše věc“ o právních otázkách spojených s československou zahraniční akcí, která se však k naší práci vztahuje jen okrajově.²⁷ Na pomezí mezi vzpomínkami a historickou či spíše politologickou analýzou balancuje Táborského práce Prezident Beneš mezi Západem a Východem.²⁸ I ona však poskytuje řadu zajímavých informací k námi zvolenému tématu.

Díky skvělé ediční práci J. Čechurové a J. Kuklíka představují velmi významný pramen ke studiu hospodářských, sociálních a politických koncepcí E. Beneše i „Válečné deníky J. Opočenského“, které byly vydány v roce 2001.²⁹ Deníky obsahují výborný poznámkový aparát a těžko se bez nich obejde jakákoliv historická studie dotýkající se alespoň částečně londýnského exilu. Kromě Opočenského deníků je nutné připomenout i Opočenského propagační práci z let 1941 až 1942 „Prezidentův pobyt ve Spojených státech amerických“, která vyšla v kritickém vydání Milana Haunera v roce 2000 a jež osvětluje některé otázky spojené s Benešovými osudy ve Spojených státech a jeho postoji před zahájením druhé světové války.³⁰ S Opočenského deníky úzce souvisí i vzpomínky exilového ministra financí K. L. Feierabenda, které jsou na nich do značné míry

---

²⁴ V. Olivová, Edvard Beneš. Dopisy bratru Vojtovi - 1938-1944, Praha 1998.

²⁵ J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, Hodža versus Beneš, Milan Hodža a slovenská otázka v zahraničním odboji za druhé světové války, Praha 1999.

²⁶ E. TÁBORSKÝ, Pravda zvítězila, Praha 1947 a E. TÁBORSKÝ, Prezidentův sekretář vypovídá, Curych 1973.

²⁷ E. TÁBORSKÝ, Naše věc, Praha 1946.

²⁸ E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, Praha 1993.

²⁹ J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, Praha 2001.

³⁰ M. HAUNER a kol., Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského, Praha 2000. Cíl Opočenského práce, totiž zapůsobit na americké veřejné mínění a State Department, aby Spojené státy definitivně uznaly exilovou vládu v Londýně, je z ní však bohužel více než patrný.

postaveny.³¹ Z těchto důvodů představují Feierabendovy vzpomínky jeden z nejucelenějších a nejpřínosnějších zdrojů informací o myšlenkovém vývoji E. Beneše v londýnském exilu. I k nim je však nutné přistupovat velmi opatrně, neboť tam, kde Feierabend neměl k dispozici konkrétní údaje z Opočenského deníků, často Benešovy názory pod dojmem dalších událostí zkresluje či je zařazuje do nesprávného časového úseku.

Z dalších vzpomínkových prací vzpomeňme především paměti politického referenta kanceláře prezidenta republiky za druhé světové války P. Drtiny, který se rovněž po celou dobu války pohyboval v blízkosti prezidenta Beneše.³² Drtina však neměl při sepisování svých pamětí k dispozici ani archivní prameny, ani Opočenského deník, a tak po faktické stránce příliš mnoho nového nepřináší. Myšlenkový obrat za války oddaného stoupence radikálně socialistických idejí a přátelství s SSSR je navíc v jeho pamětech více než patrný a nepůsobí vždy zcela důvěryhodně. Jen okrajově s naší problematikou souvisí Drtinovy populární londýnské rozhlasové projevy vydané částečně již za války a znovu pak v ucelené podobě hned po válce v roce 1945.³³

Velmi pochmurné čtení přináší vzpomínky československého velvyslance v Moskvě a poválečného prvního předsedy vlády Z. Fierlingera.³⁴ Fierlinger však přesně cituje ve svých pamětech velké množství archivních dokumentů, včetně depeší prezidenta Beneše, a proto byly jeho vzpomínky v minulosti velmi cenným zdrojem informací k námi zvolenému tématu. Dnes jsou již částečně překonány výše zmíněnou edicí „Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945“. I Fierlingerovy rozhlasové projevy do vlasti byly vydány bezprostředně po válce v roce 1946.³⁵

Významný zdroj informací o londýnském exilu, především pak o formování a jednáních bloku tří dělnických stran poskytují Laštovičkovy vzpomínky „V Londýně za

---

³¹ L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky I.-III., Brno 1994-1996. Feierabend udržoval s Benešem velmi nadstandardní styky po celou dobu jejich pobytu v Londýně. Po svých častých návštěvách u Beneše diktoval svému spolubydlícímu J. Opočenskému přímo do deníku obsah svých rozhovorů s Benešem. Opočenského deníky následně Feierabend po dvaceti letech použil jako podklad při zpracování svých vzpomínek na rozhovory s E. Benešem. K tomu srov. např., J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, Historikovy hovory s prezidentem o minulosti, přítomnosti a budoucnosti, Válečná setkání Jana Opočenského a Edvarda Beneše, in: Český časopis historický, roč. 101, 4/2003.

³² P. DRTINA, Československo můj osud, sv. I a II., Praha 1992.

³³ P. DRTINA, A nyní promluví Pavel Svatý, londýnské rozhlasové epištoly z let 1940-1945, Praha 1945.

³⁴ Z. FIERLINGER, Ve službách ČSR, I. a II. díl, Praha 1947 a 1948.

³⁵ Z. FIERLINGER, Od Mnichova po Košice, Výbor z rozhlasových projevů Zdeňka Fierlingera, velvyslance ČSR v SSSR. 1939-1945, Praha 1946.

války“.³⁶ I v tomto případě je však nutné před jejich použitím nejprve odstranit vrstvy Laštovičkovy ideologické předpojatosti. Z dalších autorů válečných vzpomínek jmenujme např. R. Bechyněho,³⁷ F. Moravce,³⁸ J. Ursíniho³⁹, J. Smutného⁴⁰ a J. Firta.⁴¹ Velmi zajímavý, i když ne zcela vyvážený obraz o Benešově pobytu ve Spojených státech poskytují propagačně laděné vzpomínky jeho synovce B. Beneše „Amerika jde s námi“.⁴²

Benešův důvěrník H. Ripka sice žádné vzpomínky nevydal, ale ještě za války vyšla řada jeho prací, které se okrajově k našemu tématu vztahují.⁴³ Táborského práce jsme již zmínili na jiném místě, pro úplnost připomeňme i práce dalších aktivních účastníků zahraničního odboje J. Korbela⁴⁴, J. Stránského⁴⁵ a F. Němce.⁴⁶ U F. Němce je nezbytné připomenout i jeho zprávu vládního delegáta o vývoji na Podkarpatské Rusi v roce 1944. Ač je samotná Němcova zpráva velmi stručná, neboť většinu jejího rozsahu tvoří přiložené dokumenty související s činností vládní delegace, obsahuje řadu neocenitelných informací z prostředí působení vládní delegace na osvobozeném území Podkarpatské Rusi.⁴⁷ Ze slovenských politiků se ještě v exilu vyjádřili k otázce postavení Slovenska či E. Beneše V. Clementis⁴⁸, M. Hodža⁴⁹ a Š. Osuský.⁵⁰

Ze zahraniční provenience připomeňme alespoň česky vydanou knihu W. Jaksche *Cesta Evropy do Postupimi*.⁵¹ Jaksch v ní kombinuje své vzpomínky s historickou studií a předkládá ne vždy konzistentní nástin cesty střední Evropy od první světové války a versailleských mírových smluv přes Mnichov až do Postupimi. Hlavní roli na této osudové

³⁶ B. LAŠTOVIČKA, *V Londýně za války, Zápasy o novou ČSR 1939-1945*. Praha 1978.

³⁷ R. BECHYNĚ, *Pero mi zůstalo, 1938-1945*, Praha 1947.

³⁸ F. MORAVEC, *Špión jemuž nevěřili*, Praha 1990.

³⁹ J. URSÍNÝ, *Z mōjho života*, Martin 2000.

⁴⁰ J. SMUTNÝ, *Svědectví prezidentova kancléře*, Praha 1996.

⁴¹ J. FIRT, *Knihy a osudy*, Brno 1991., J.FIRT, *Cestou k únoru: Počátky byly v Londýně. Záznamy II.* in: *Svědectví*, roč. 1973.

⁴² B. BENEŠ, *Amerika jde s námi*, Praha 1998.

⁴³ Srov. např. H. RIPKA, *O střeoevropské problematice*, Londýn 1943, H. RIPKA, *S Východem a Západem*, Londýn 1944.

⁴⁴ J. KÖRBEL, *O právní kontinuitu*, in: *Právní prakse*, roč. 1946 či J. KÖRBEL, *The Communist Subversion of Czechoslovakia 1938-1948*, Princetown 1959.

⁴⁵ J. STRÁNSKÝ, *Odsun Němců z ČSR z hlediska národního a mezinárodního*, Londýn 1953.

⁴⁶ F. NĚMEC, V. MOUDRÝ, *The Societ Seizure of Subcarpathian Ruthenia*, Toronto 1955.

⁴⁷ J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, M. SEDLÁKOVÁ, *Zpráva vládního delegáta Františka Němce o vývoji na Podkarpatské Rusi 1944*, in: *Sborník archivních prací*, roč. 2000.

⁴⁸ V. CLEMENTIS, *Slováci a Slovanstvo*, Londýn 1944, V. CLEMENTIS, *Medzi nami a Maďarmi*, Londýn 1943 a V. CLEMENTIS, *Usmerňované Slovensko*, Londýn 1942.

⁴⁹ M. HODŽA, *Federácia v strednej Európe*, Bratislava 1997.

⁵⁰ Š. OSUSKÝ, *Česko-slovensko a jeho budúcnosť*, Paříž 1939. *Týž*, *Beneš a Slovensko*, Londýn 1943. *Týž*, *Pravda vítáží!*, Londýn 1942. *Týž*, *Triedenie duchov nastalo*, Londýn 1943. Osuského válečné pamflety jsou paradoxně po právní stránce mnohem přesvědčivější než Benešovy právní koncepce. S postupem války se však velmi radikalizovaly a zcela opustily oficiální půdu československé zahraniční akce.

⁵¹ W. JAKSCH, *Cesta Evropy do Postupimi*, Praha 2000.

cestě sehrává mistr tajné diplomacie a intrikán E. Beneš, k němuž W. Jaksch z pochopitelných důvodů příliš sympatií neměl. Jakschovým názorům se budeme věnovat na jiném místě této práce, zde jen konstatujeme, že Jaksch ve svých vzpomínkách zcela zásadním způsobem přeceňuje vliv E. Beneše na historické události a poněkud opomíjí fakt, že Beneš patřil v československém exilu mezi umírněnější stoupence řešení německé otázky.⁵²

Z dalších zahraničních osobností zmiňme alespoň česky vydané vzpomínky sovětského velvyslance ve Velké Británii I. Majského.⁵³ Z britské provenience je nutné zmínit alespoň vzpomínky britského zástupce u prozatímní československé vlády Bruce Lockharta, který byl po celou dobu války s Benešem v pravidelném a úzkém kontaktu a především v letech 1939 až 1941 poskytl československé zahraniční akci neocenitelné služby.⁵⁴ V češtině vyšla i řada vzpomínek W. Churchilla.⁵⁵

Z československého londýnského exilového tisku připomeňme především oficiální týdeník československé zahraniční akce Čechoslovák a měsíčník levicové platformy v sociální demokracii kolem R. Bechyněho Nová svoboda, do kterého však přispívali i členové jiných levicových skupin. O formování taktických názorů moskevského křídla KSČ na hospodářské, sociální a politické uspořádání dobře vypovídají Československé listy vydávané v Moskvě.

Ze starší literatury vydané v šedesátých letech stojí za zmínku především dvě rozsáhle pojaté práce J. Křena „Do emigrace“ a „V emigraci“.⁵⁶ Přes zřejmé ideologické pojetí obou monografií a neznalost řady tehdy nedostupných pramenů mohou být ještě dnes cenným zdrojem informací o počátcích československé zahraniční akce. K našemu tématu se však vztahují jen částečně, neboť druhý díl končí v létě roku 1940. Z novějších

---

⁵² Jakschův pohled na Benešovu roli v závěrečné etapě cesty Evropy do Postupimi lze shrnout asi takto: Kdyby se Beneš řídil principy, které na počátku války veřejně hlásal, byly by průběh druhé světové války i situace v Evropě po válce podstatně jiné. Dorozumění mezi Čechy a německými demokraty v exilu mohlo připravit cestu pro demokratické sjednocení. Takový pozitivní koncept, daleko přitažlivější než bezpodmínečná kapitulace, by podle Jaksche velmi pravděpodobně zkrátil válku, a tím i zmenšil zdánlivou nezbytnost ústupků Sovětskému svazu. Blíže např. W. JAKSCH, *Cesta Evropy do Postupimi*, s. 233. Podobné Jakschovy výklady však bohužel nemají s realitou mnoho společného. Dohoda mezi demokratickými českými Němci v exilu a Benešem by nezkrátila válku ani o den. To samozřejmě nic nemění na skutečnosti, že bylo v zájmu obou dvou stran, aby k dohodě došlo.

⁵³ I. M. MAJSKIJ, *Velvyslancem v Londýně*, Praha 1967.

⁵⁴ B.R.H. LOCKHART, *Přichází zúčtování*, Krnov 2004. K našemu tématu se částečně vztahuje i Lockhartova kniha *vzpomínek na Jana Masaryka*: B.R.H. LOCKHART, *Jan Masaryk – osobní vzpomínky*, Krnov 2003.

⁵⁵ W. CHURCHILL, *Druhá světová válka, díl I.-VI.*, Praha 1992. W. CHURCHILL, *Do boje*, Praha 1946 a W. CHURCHILL, *Nelítostný zápas*, Praha 1947.

⁵⁶ J. KŘEN, *Do emigrace. Buržoazní zahraniční odboj 1938-1939*, Praha 1963. J. KŘEN, *V emigraci. Západní zahraniční odboj 1939-1940*, Praha 1968. Srov. i J. KŘEN, *E. Beneš za války*, in: *Československý časopis historický*, roč. 1965.

Křenových prací rámcově se vztahujících k našemu tématu připomeňme především jeho úvahy o proměnách češství⁵⁷ či drobnou studii „Obrazy Němců a Německa v české společnosti“.⁵⁸

Z dnes již poměrně bohaté české literatury o odsunu připomeňme nejprve první dvě průkopnické domácí publikace. Hned na počátku devadesátých let vyšla monografie T. Staňka „Odsun Němců z Československa“,⁵⁹ jež se však primárně zabývá až roky 1945 - 1947. Z našeho pohledu přínosnější je komplexní zpracování vztahů Čechů a Němců v době druhé světové války z pera V. Kurala.⁶⁰ K našemu tématu se úzce vztahuje i monografie téhož autora o zastřešující ilegální odbojové organizaci Ústřední vedení odboje domácího (ÚVOD) vydaná pod názvem „Vlastenci proti okupaci“.⁶¹

Dosavadní poznatky ohledně příprav transferu v londýnském exilu důkladně shrnul a doplnil o další poznatky z britských archivů F. Raška.⁶² K odsunu musíme zmínit i reprezentativní publikaci „Rozumět dějinám“ vydanou pro Ministerstvo kultury České republiky pod editorskou péčí Z. Beneše a V. Kurala,⁶³ která se stala předmětem kritiky části českých historiků či politologů.⁶⁴ Většina příspěvků této „oficiální“ publikace, které se dotýkají našeho tématu, však pouze vycházejí z prací zmíněných na jiném místě tohoto rozboru.

Radikální proměna názorů české veřejnosti a elit druhé republiky na politické a hospodářské uspořádání je velmi dobře zpracována v práci J. Rataje „O autoritativní národní stát“.⁶⁵ Pro námi zvolené téma jsou velmi cenné i jeho kratší studie o obrazu

---

⁵⁷ J. KŘEN, *Historické proměny češství*, Praha 1992.

⁵⁸ J. KŘEN, *Obrazy Němců a Německa v české společnosti*, in: *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*, s. 21-32, Praha 1998.

⁵⁹ T. STANĚK, *Odsun Němců z Československa 1945-1947*, Praha 1991.

⁶⁰ V. KURAL, *Místo společenství - konflikt!*, Praha 1994. Tato práce navazuje na předchozí práci J. KŘENA, „Konfliktní společenství“, Praha 1991, postihující období do roku 1918 a Kuralovu monografii „Konflikt místo společenství?“, Praha 1993, jež pojednává o vztahu mezi Čechy a Němci v době první republiky. Ještě předtím v roce 1990 vyšla na téma odsunu a vztahů Čechů a Němců diskuse historiků původně publikovaná v samizdatu „Češi, Němci, odsun“, Praha 1990, která obsahuje i první zásadnější studii na toto téma v českém domácím prostředí z roku 1967 od J. Křena „Odsun Němců ve světle nových pramenů“. Diskuse byla vyvolána pro Čechy ne příliš lichotivou interpretací odsunu a spojení se Sovětským svazem z pera J. Mlynárika (Danubia). Srov. i V. KURAL a kolektiv, *Studie o sudetoněmecké otázce*, Praha 1996.

⁶¹ V. KURAL, *Vlastenci proti okupaci, Ústřední vedení odboje domácího, 1940-1943*, Praha 1997.

⁶² F. DOSTÁL RAŠKA, *The Czechoslovak exile government in London and the Sudeten German issue*, Praha 2002.

⁶³ Z. BENEŠ, V. KURAL (ed.), *Rozumět dějinám*, Praha 2002.

⁶⁴ Zmiňme alespoň B. Doležala či E. Mandlera. K jejich podle Z. Beneše a V. Kurala „flagelantskému“ pohledu na transfer srov. zejména E. MANDLER, *Benešovy dekrety. Proč vznikaly a co jsou*, Praha 2002 či M. CHURANĚ, *Postupim a Československo*, Praha 2001.

⁶⁵ J. RATAJ, *O autoritativní národní stát*, Praha 1997.

Němců a Německa v českém národě za druhé republiky a především v protektorátu a v zahraničním exilu.⁶⁶

K názorům domácího odboje na hospodářské, sociální a politické uspořádání, k jeho spojení se zahraničním odbojem a k situaci v protektorátu obecně jsou cenné zejména práce J. Kuklíka a J. Gebharta.⁶⁷ K osobě E. Háchy a k jeho stykům s E. Benešem lze čerpat informace ze dvou velmi kvalitních biografii, které vyšly v devadesátých letech. Zatímco T. Pasák přistoupil k zpracování tématu spíše v pozitivistickém duchu,⁶⁸ D. Tomášek a R. Kvaček ladili svoji monografii spíše populárně vědeckým směrem.⁶⁹ Obě dvě se tak svým způsobem komplexně doplňují. Pasákova práce je však podstatně starší, a tak nezahrnuje některé po roce 1989 nově zpřístupněné prameny.

K pobytu Edvarda Beneše ve Spojených státech amerických a k Benešovým představám o propojení světové války a revoluce jsou přínosné zejména práce M. Haunera.⁷⁰ O rozsáhlé edici dokumentů V. Prečana „Slovenské národné povstane“ jsme se již zmínili. Z jeho pozdějších prací vztahujících se k našemu tématu zmiňme alespoň dvě drobné studie - „Problémy českého stranického systému mezi Mnichovem 1938 a květnem 1945“ a „Český nacionalismus ve vztahu ke Slovákům“ publikované v knize „V kradeném čase“.⁷¹ Vztahem Čechů a Slováků se zabývá i J. Rychlík ve své práci „Češi a Slováci ve 20. století“.⁷²

K exilovému prozatímnímu státnímu zřízení je nutné zmínit především práce J. Kuklíka, které pokrývají velmi širokou oblast od subtilních právních otázek po ideové zakotvení protibenešovské opozice. Vztahem prezidenta E. Beneše s předmnichovským předsedou československé vlády Hodžou se zabývá monografie „Hodža versus Beneš“,

---

⁶⁶ J. RATAJ, *Obraz Němce a Německa v protektorátní společnosti a v československém odboji*, in: *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*, s. 207-235, Praha 1998. Srov. i J. RATAJ, *Obraz Němců, Rakouska a Německa v českých politických elitách druhé republiky*, in: *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*, s. 166-194, Praha 1998.

⁶⁷ J. GEBHART, J. KUKLÍK, *Dramatické i všední dny protektorátu*, Praha 1996.

⁶⁸ T. PASÁK, *JUDr. Emil Hácha (1938-45)*, Praha 1997.

⁶⁹ D. TOMÁŠEK, R. KVAČEK, *Causa Emil Hácha*, Praha 1995.

⁷⁰ Vedle již zmíněného Haunera kritického vydání Opočenského propagační práce „Prezidentův pobyt ve Spojených státech amerických“, je nutné jmenovat alespoň M. HAUNER, *Beneš o válce a revoluci na počátku druhého exilu*, in: *Češi v cizině*, Praha 1995, M. HAUNER, *Čekání na velkou válku 1939*, *Edvard Beneš mezi Mnichovem*, 15. březnem a porážkou Polska, in: *Dějiny a současnost*, roč. 1999, M. HAUNER, *Edvard Beneš v Chicagu 1939 a počátky druhého odboje*, in: *Historie a vojenství*, roč. 1996 a M. HAUNER, *Benešův nemilovaný atentát*, in: *Přítomnost*, roč. 2004.

⁷¹ V. PREČAN, *Problémy českého stranického systému mezi Mnichovem 1938 a květnem 1945*, in: *V kradeném čase*, Praha 1994. V. PREČAN, *Český nacionalismus ve vztahu ke Slovákům*, in: *V kradeném čase*, Praha 1994.

⁷² J. RYCHLÍK, *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914-1945*, Bratislava 1997.

kteřou napsal J. Kuklík spolu s J. Němečkem.⁷³ O protibenešovské opozici, jejich názorech, představách a osudech od počátku zahraniční akce až po návrat do vlasti pojednává vyčerpávajícím způsobem výtečná publikace obou zmíněných autorů „Proti Benešovi!“⁷⁴ K otázkám spojeným s dekrety prezidenta republiky připomeňme dnes již „klasickou“ práci „Mýty a realita tzv. Benešových dekretů“,⁷⁵ která znamenitým způsobem komplexně zpracovává veškerou problematiku spojenou s přípravami a vydáváním prezidentských dekretů. Otázkám spojeným s existencí Československého národního výboru a ustavením Prozatímního státního zřízení, včetně „odvolání“ Mnichova a koncepcemi obnovy Československé republiky se J. Kuklík věnoval ve svých starších pracích.⁷⁶ Vztah exilové vlády a E. Beneše s polskou exilovou reprezentací je velmi podrobně zpracován v práci J. Němečka „Od spojenečtví k roztržce“,⁷⁷ jejíž hlavní předmět však leží z větší části mimo téma této práce.

K právním otázkám spojeným s československou zahraniční akcí připomeňme vedle Kuklíkových publikací i práce již zmíněného V. Pavlíčka, který však k tématu přistupuje často více právně teoreticky než právně historicky.⁷⁸ K právním souvislostem odsunu československých Němců lze jmenovat především sborník „Právní aspekty odsunu sudetských Němců“ vydaný v polovině devadesátých let.⁷⁹ Na tomto místě lze i odkázat na velmi zajímavou diskusi, která se nad Benešovými koncepcemi kontinuity a právní obnovy poválečného Československa rozpoutala hned po válce na stránkách odborného právníckého tisku.⁸⁰ Pokud jde o další autory zabývající se tématem právní a státní

---

⁷³ J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, Hodža versus Beneš, Milan Hodža a slovenská otázka v zahraničním odboji za druhé světové války, Praha 1999.

⁷⁴ J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, Proti Benešovi!, Praha 2004.

⁷⁵ J. KUKLÍK, Mýty a realita tzv. Benešových dekretů, Praha 2002.

⁷⁶ Vznik Čsl. národního výboru a Prozatímního státního zřízení v emigraci v letech 1939-40, Praha 1996, J. KUKLÍK, Londýnský exil a obnova československého státu 1938-1945, Praha 1999.

⁷⁷ J. NĚMEČEK, Od spojenečtví k roztržce, vztahy československé a polské exilové reprezentace, Praha 2003.

⁷⁸ V. PAVLÍČEK, Dekrety prezidenta republiky, in: Dekrety prezidenta republiky, Praha 1995. V. PAVLÍČEK, O dekretěch prezidenta republiky, in: Právní aspekty odsunu sudetských Němců, Praha 1996. V. PAVLÍČEK, O kontinuitě a diskontinuitě, Právní praxe, roč. 1993.

⁷⁹ V. MIKULE, V. PAVLÍČEK, M. POTOČNÝ, F. ŠAMALÍK, J. ŠEDIVÝ, Právní aspekty odsunu sudetských Němců, Praha 1995.

⁸⁰ Srov. např.: Z. NEUBAUER, Kontinuita našeho ústavního práva, in: Právník, roč. 1945. F. WEYR, O právní kontinuitě, in: Právní praxe, roč. 1946. K. GREIF, Kde je ohnisko obnoveného československého státu?, in: Časopis pro právní a státní vědu, roč. 46. C. HORÁČEK, K problému kontinuity československého ústavního práva, in: Sborník věd právních a státních, roč. 1946. Z. PEŠKA, K otázce kontinuity našeho právního řádu v letech 1938-1945, in: Sborník věd právních a státních, roč. 1946. J. POŠVÁŘ, Kontinuita státu a práva československého, in: Právník, roč. 1947. A. MEISSNER, Právní kontinuita, in: Sborník věd právních a státních, roč. 1946. Š. LUBY, Kontinuita, in: Právní obzor, roč. 1946. J. KÖRBEL, O právní kontinuitě, in: Právní praxe, roč. 1946. J. BUDNÍK, Kontinuita státu a práva československého, in: Právník, roč. 1947

kontinuity poválečného Československa je nutné zmínit alespoň P. Maršálka.⁸¹ Plány E. Beneše spojené s ustavením Státní (Národní) rady a politické postoje členů tohoto orgánu v prvním funkční období jsou zachyceny ve studii V. Šustka Státní rada v Londýně v letech 1940-1941.⁸² Mezinárodně politickým souvislostem Benešových válečných osudů, primárně pak jeho vztahům k Sovětskému svazu se věnuje starší rozsáhlá práce T. Broda, která byla v roce 2002 nově vydána pod názvem „Osudový omyl E. Beneše“.⁸³ Pro naše účely jsou však zajímavé více než jeho ne vždy vyvážené zahraničněpolitické úvahy, založené navíc pouze na studiu starších pramenů, především ty kapitoly jeho práce, ve kterých se podrobně zabývá proměnami názorů v protektorátu, zejména v domácím odboji, na hospodářské, politické a sociální otázky. Formování názorů a programů na obnovu poválečného Československa uvnitř politických stran jsou věnovány práce J. Kociána.⁸⁴

Z Benešových životopisů, kromě již výše uvedeného „Dr. Beneše“ od britského spisovatele C. Mackenzie, je nutné zmínit ne úplně povedenou biografii od oxfordského profesora Z. Zemana,⁸⁵ již předcházela podobná, ale nikoli totožná anglická verze tohoto životopisu, kterou Zeman sepsal spolu s A. Klimkem.⁸⁶ Z dalších prací A. Klimka vztahujících se alespoň částečně k našemu tématu je nutné uvést skvělou studii o Benešových osudech od Mnichova do 15. března 1939⁸⁷ a jeho drobnou práci o plánech E. Beneše na poválečný vývoj.⁸⁸

Ze zahraniční literatury je nutné zmínit především práce D. Brandese. Ze starších prací z přelomu šedesátých a sedmdesátých let jde především o publikaci „Češi pod německým protektorátem“, která patrně jako první zahraniční práce poměrně objektivním způsobem a se znalostí českých pramenů zobrazila skutečný obraz německé nacistické

---

⁸¹ P. MARŠÁLEK, Mnichov a problémy kontinuity československého státu a práva, in: Mnichovská dohoda: cesta k destrukci demokracie v Evropě, Praha 2004 nebo P. MARŠÁLEK, Protektorát Čechy a Morava, Praha 2002.

⁸² V. ŠUSTEK, Státní rada v Londýně v letech 1940-1941, in: Sborník archivních prací, roč. 1994, s.239-319.

⁸³ T. BROD, Osudný omyl Edvarda Beneše 1939-1948, Praha 2002.

⁸⁴ Srov. např. J. KOCIÁN, Program obnovy Československa v českém politickém spektru v letech 1939-1945, in: Moderní dějiny, roč. 1994 nebo J. KOCIÁN, České politické strany a řešení německé otázky v Československu v roce 1945, in: Konec soužití Čechů a Němců v Československu, Brno 2005.

⁸⁵ Z. ZEMAN, Edvard Beneš - politický životopis, Praha 2000.

⁸⁶ Z. ZEMAN, A. KLIMEK, The life of Edvard Beneš 1884-1948. Czechoslovakia in Peace and War, Oxford 1997.

⁸⁷ A. KLIMEK, Edvard Beneš od abdikace z funkce prezidenta ČSR (5. října 1938) do zkázy Československa (15. března 1939), in: Z druhé republiky, Praha 1993.

⁸⁸ A. KLIMEK, Plány Edvarda Beneše na poválečný vývoj Československa, in: Střední Evropa, roč. 1993.

okupace Čech a Moravy a českého odboje.⁸⁹ Z konce osmdesátých let pochází práce „Exil v Londýně“,⁹⁰ ve které Brandes konfrontuje postavení a jednání tří londýnských exilových vlád: československé, polské a jugoslávské. Přestože od doby jejího vydání již uplynulo téměř dvacet let, během nichž byla zpřístupněna řada nových dokumentů a vydána velká řada monografií, uchovává si tato práce především díky svému komparativnímu přístupu i nadále vysokou hodnotu. Nepokrývá však celé válečné období, neboť dosahuje jen ke konferenci v Teheránu na přelomu listopadu a prosince 1943.

Z novějších prací připomeňme monografii „Cesta k vyhnání 1938-1945“,⁹¹ ve které se Brandes poměrně přesvědčivým způsobem pokouší odpovědět na otázku, proč demokratičtí politici jako Beneš, Sikorski či Mikołajczyk, celá československá a polská vláda i české a polské odbojové skupiny všeho politického zaměření, nejenom Stalin, ale i Churchill a Roosevelt, stejně tak jako britští, američtí a sovětské úředníci a poradci považovali vyhnání a vysídlení Němců z Československa, Polska a východních německých oblastí za nevyhnutelné. I tato práce je cenná zejména pro svůj komparativní přístup, jímž Brandes srovnává výhledy, projekty a rozhodování exilových vlád, odbojových hnutí a spojeneckých velmocí ohledně transferu. Pokud jde o Beneše samotného, shledává Brandes v jeho plánech a představách o transferu na rozdíl třeba od V. Kurala spíše kontinuitu než zásadní zlomy a obraty.

Pokud jde o vlastní strukturu této práce, je nutné uvést, že se proměnami Benešových představ a programů na řešení sociálních, hospodářských a vnitropolitických otázek budeme zabývat odděleně v samostatných kapitolách. Pokud to bude možné, pokusíme se udržet chronologickou rovinu výkladu s tím, že na konci každé kapitoly naznačíme, zda byla či nebyla Benešova koncepce řešení příslušné otázky formálně zakotvena v poválečném právním řádu.

Náš pohled na E. Beneše by však nebyl úplný, kdybychom na úvod alespoň stručně a rámcově nevyličili jeho válečné osudy a peripetie. V rámci tohoto úvodního výkladu se zaměříme především na zachycení jeho představ a názorů na počátku druhé světové války.

---

⁸⁹ D. BRANDES, Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945, Praha 1999.

⁹⁰ D. BRANDES, Exil v Londýně. 1939-1943, Praha 2003.

⁹¹ D. BRANDES, Cesta k vyhnání 1938-1945. Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a Polska, Praha 1999.

II. OSUDY EDVARDA BENEŠE ZA DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY

II. 1. PRVNÍ ROK PO MNICHOVU

Dne 29. září se sešla v Mnichově konference velmocí za účasti říšského kancléře Adolfa Hitlera, italského vůdce Benita Mussoliniho, britského premiéra Nevilla Chamberlaina a francouzského premiéra Edouarda Daladiera k jednání o německých požadavcích vůči Československu. Po půlnoci na 30. září podepsali přítomní dohodu, která plně akceptovala německé představy. Československo, jehož zástupci nebyli jednání přímo přítomni, bylo donuceno diktátem velmocí odstoupit své pohraničí Německu. V průběhu října provedlo Polsko na základě ultimáta některé úpravy hranic ve svůj prospěch a 2. listopadu byla Vídeňskou arbitráží přičtena Maďarsku jižní území Slovenska a Podkarpatské Rusi. Všechny tyto územní změny měly být podle ústavní listiny z roku 1920 stvrzeny ústavním zákonem, který však nikdy nebyl přijat.¹

---

¹„Přinuceno okolnostmi a ustupujíc neobyčejně naléhavým domluvám“ přijala československá vláda dne 21. září 1938 anglicko-francouzské návrhy ze dne 19. září 1938 na odstoupení části svého území Německu. K odvolání tohoto přijetí nedošlo ani po jmenování nové vlády gen. Syrového dne 22. září 1938. Po uzavření mnichovské dohody ze strany čtyř velmocí a po poradách československé vlády dopoledne dne 30. září 1938 pak sdělil ministr zahraničí Krofta ve společném slyšení francouzskému, britskému a italskému vyslanci, že se „jménem prezidenta republiky a československé vlády podrobuje rozhodnutím, učiněným v Mnichově bez nás a proti nám“. Podle § 3 odst. 1 ústavní listiny z roku 1920 však území Československé republiky tvořilo jednotný a nedílný celek a jeho hranice mohly být měněny jen ústavním zákonem. Přijetí mnichovské dohody a faktické odstoupení území Německu, Polsku a Maďarsku v roce 1938 bez přijetí ústavního zákona Národním shromážděním bylo tedy závažným porušením platné ústavy. Případná trestní odpovědnost členů vlády za porušení ústavy se však netýkala prezidenta Edvarda Beneše, neboť prezident republiky podle § 66 ústavní listiny z roku 1920 nebyl odpověden z výkonu svého úřadu. Za jeho projevy související s prezidentským úřadem odpovídala vláda. Prezident mohl být podle ústavní listiny z roku 1920 trestně stíhán jen pro velezradu, a to před senátem na obžalobu poslanecké sněmovny. Trestem mohla být jen ztráta prezidentského úřadu a způsobilost tohoto úřadu později znovu nabýt. K otázkám spojeným s platností mezinárodní smlouvy přijaté či uzavřené bez svolení parlamentu tam, kde je toto svolení podle ústavních zákonů jedné ze stran nezbytné, srov. zejména E. TÁBORSKÝ, Naše věc, s. 32-37. Táborský ve svém velmi podrobném pojednání uvádí, že mnichovská dohoda, která byla uzavřena bez naší účasti, je typická smlouva k tíži třetího. Československo se ovšem podle Táborského této dohodě podrobilo. Učinilo tak však pouze jménem prezidenta a vlády, aniž byl dotázán parlament. Z tohoto důvodu se Táborský důsledně přiklání k neplatnosti mnichovské dohody od samého počátku. Zároveň ale připouští, že existuje velká skupina znalců mezinárodního práva, kteří zastávají názor, že nedostatek svolení parlamentu, předepsaného vnitrostátním právem, se nikterak nedotýká platnosti mezinárodní smlouvy. Přijetí mnichovské dohody bez nezbytného souhlasu parlamentu je samozřejmě pouze jedním z důvodů její neplatnosti. K problematice všech důvodů neplatnosti mnichovské dohody, která jde již nad rámec této práce, srov. ze současných autorů např. J. KUKLÍK, Londýnský exil a obnova československého státu 1938-1945, s. 110-120, z poválečných autorů pak především již výše citovaný E. TÁBORSKÝ, Naše věc, s. 32-47. Edvard Beneš k této problematice ve svém projevu při prvním zasedání Státní rady dne 11. prosince 1940 uvedl: „My jsme především nikdy nepřijali a neuznali dohody mnichovské. Všecko to, co je s dohodou spojeno, stalo se porušením do té doby existujících a nás se týkajících smluv mezinárodních a všech našich ústavních a jiných zákonů

Dne 5.10.1938 prezident republiky Edvard Beneš bezprostředně po jmenování nové vlády rezignoval. Vzdal se tak úřadu, do kterého byl zvolen 18. prosince 1935. Přestože Beneš nepochybně byl po podpisu mnichovské dohody vystaven silnému, vnějšímu i vnitřnímu politickému tlaku, aby na svoji funkci rezignoval,² ve svém abdikacním dopise,³ který předal staronovému předsedovi vlády generálu Syrovému, ani v následném rozhlasovém projevu na rozloučenou s

---

vnitřních. Nic z toho, co se stalo před a po Mnichově, nebylo z naší strany učiněno ani dobrovolně, ani podle platných vnitřních a mezinárodních právních norem a předpisů. Dohoda mnichovská nám byla nadiktována čtyřmi velmocemi, přičemž nebylo respektováno to, co jako podklad k jednání – jsouc k tomu porušením mezinárodních smluv donucena – vláda naše přijala, abychom zachránili dočasně mír Evropy. Naše zákonná vláda také nikdy nedala souhlas k provádění obsazení našeho území. Náš parlament nikdy nic z toho, co se stalo, neschválil, ani neratifikoval. Ostatně dohoda mnichovská také nebyla provedena, ani dodržena podpisujícími partnery. Proto nás nikdy nevázala a proto nás neváže ani dnes. Netajil jsem toto nikdy žádné vládě z kteréhokoliv tábora.“ E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 262. Beneš ve svých projevech vždy rád zapomínal, že, jak bylo výše uvedeno, československá vláda byť s výhradou přijala dne 21. září 1938 anglicko-francouzské návrhy ze dne 19. září 1938 na odstoupení části svého území Německu a po uzavření mnichovské dohody a po poradách československé vlády dopoledne dne 30. září 1938 sdělil ministři zahraničí Krofta ve společném slyšení francouzskému, britskému a italskému vyslanci, že se „jménem prezidenta republiky a československé vlády podrobuje rozhodnutím, učiněným v Mnichově bez nás a proti nám“. Benešova slova o nepřijetí mnichovské dohody tedy odpovídala přesně skutečnosti jen z pohledu ústavního práva. Pokud jde o Benešovo vlastní bezprostřední hodnocení míry jeho účasti na přijetí Mnichova, srov. zejména dopis L. Rašínovi z listopadu 1938: „Já nikdy v budoucnosti nebudu dokazovat vinu kohokoliv na zářijových událostech. Já také nikdy nebudu říkat, že za to, a ono nemám odpovědnost já, nýbrž ten a ten. Ale plně a důsledně se budu hlásit k odpovědnosti, která mně náležela. Je sice pravda, že jsem konstitučně odpověděn nebyl já, nýbrž vláda, je však také pravda, že fakticky největší vliv jsem měl já a v rozhodujících chvílích a týdnech vláda beze mne, bez porady se mnou nebo bez rozhodnutí mého nechtěla nic podniknout, a že naopak já jsem musel učinit řadu věcí bez předběžného detailního rozhodnutí i když v zásadě jsem se vždy dohodl předem a dostatečně vždy o všem jsem referoval a dostal vždy souhlas a schválení. Blíže viz E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 23.

² Již 3.10.1938 vyjádřil maršál Göring československému vyslanci v Berlíně dr. Masnému nedůvěru k prezidentovi Edvardu Benešovi a naznačil, že pokud nebude na svůj úřad rezignovat, bude Německo postupovat proti Československu při uplatňování Mnichovské dohody s bezohlednou tvrdostí. V podobném duchu se vyslovil státní tajemník německého ministerstva zahraničí Weizsäcker při jednání s československým delegátem ministerstva zahraničí Heidrichem. Mělo-li mít Československo vůbec nějakou naději na slušnou dohodu s Německem, měl Beneš odstoupit, poněvadž Hitler k němu chová osobní nechuť. Stejně referovali z Berlína i další členové delegace, která jednala o provádění mnichovské dohody – detailním vytyčováním pásem v českém pohraničí. Blíže viz např. výpověď V. Mastného do protokolu ministerstva vnitra ze dne 23.5.1946. J. DEJMEK, Československá zahraniční politika v roce 1938, sv. II., Dodatek dok. č. I, s. 517. Stejný nátlak popisuje i Edvard Beneš ve svých pamětech. E. BENEŠ, Paměti, s. 73. Srov. Těž A. KLIMEK, Edvard Beneš od abdikace z funkce prezidenta ČSR (5. října 1938) do zkázy Československa (15. března 1939), in: Z druhé republiky, s. 158-161.

³ Edvard Beneš ve svém dopise konstatuje: „Byl jsem zvolen za okolností zcela jiných a za podmínek podstatně odchylných a nemohu to dnes přehlížet. Poměry se změnily tak, že by moje osoba jako osoba politika mohla být eventuálně překážkou vývoje, kterému se musí náš stát přizpůsobovat, zejména také z hlediska mezinárodního a vzhledem k potřebě získat rychle klid v celém našem okolí a dobrý poměr a spolupráci se sousedy. Právě se nám podařilo sestavit vládu, která bude v nových poměrech vládou klidu a pořádku, vládou úsilí o hospodářskou a sociální rekonstrukci, vládou hledící si především vnitřní práce, přerodu a celkové obrody. Věřím, že se jí práce bude dařit. Sám však pokládám ze nutné pro sebe z nové situace vyvodit důsledky a ze svého úřadu odstoupit... Chci prostě usnadnit vnitropolitický a vněpolitický další zdravý vývoj státu a národa. Proto skládám svůj úřad ústavy v ruce ústavních činitelů a prosím Vás, jako předsedu vlády, abyste podle předpisů ústavy zařídil vše, co je nutno.“ E. BENEŠ, Paměti, s. 73.

československými občany se o těchto politických tlacích výslovně nezmiňuje. Ve svém rozhlasovém projevu Beneš naopak uvedl, že „učinil své rozhodnutí po poradě s kruhy politickými, s kruhy ústavními a s řadou činitelů ostatních svobodně a ze svého vlastního přesvědčení“, a následně dodal: „Neopouštím také loď v bouři. Věřím naopak, že v této chvíli je tato má oběť politicky nutná, i když neznamená, že bych zapomněl na svou povinnost pracovat jako občan a vlastenec dál“.⁴ Beneš ve svém projevu rovněž uvedl, že měl v úmyslu odstoupit ihned po mnichovském rozhodnutí. Odstoupení prý odložil jen proto, aby napřed zajistil pevnější a trvalejší vládu.⁵ Beneš koncipoval i text cirkulární depeše zaslané československým zastupitelským úřadům, ve které se uvádí, že jeho abdikace by mimo jiné měla být výstrahou západním mocnostem, které se z nepochopení situace staly vykonavateli Hitlerovy politiky vůči Československu. Abdikace prezidenta měla podle této depeše znamenat ústupek Německu, které by jistě stále rozvracelo a útočilo, kdyby tato oběť nebyla přinesena.

Na rozhodnutí prezidenta Beneše rezignovat na prezidentskou funkci měla vliv řada faktorů. Nátlak a hrozby ze strany nacistického Německa adresované prezidentu Benešovi a pomnichovskému Československu byly nepochybně jedním z nejvýznamnějších činitelů, které určovaly jeho jednání, ale jak dává tušit obsah jeho abdikčních projevů, nešlo o faktory jediné a snad ani v konečném důsledku rozhodující.⁶ Benešova abdikace byla podle autora této práce především logickým

---

⁴ Text rozhlasového projevu na rozloučenou ze dne 5. října 1935 viz E. BENEŠ, Paměti, s. 433-437.

⁵ Pokud vyjdeme z pravdivosti těchto Benešových slov a zároveň uplatníme později formulovanou teorii o neplatnosti jeho abdikace, je zřejmé, že k donucení ze strany Německa směřujícímu proti jeho osobě, pokud by mělo být právně relevantní, muselo dojít ještě před mnichovským rozhodnutím či v těsné souvislosti s ním. K výše uvedenému prvnímu rozhovoru Göringa s Mastným však došlo až 3. října 1940. Svůj pravděpodobný úmysl v nejbližších dnech abdikovat naznačil ale Beneš Mastnému již při odevzdání mnichovské dohody dne 30. září 1938, tedy ještě předtím, než začaly přicházet z Berlína signály o nutnosti Benešovy abdikace. K tomu srov. i A. KLIMEK, Edvard Beneš od abdikace z funkce prezidenta ČSR (5. října 1938) do zkázy Československa (15. března 1939), in: Z druhé republiky, s. 157. Klímek potvrzuje Mastného záznamy a uvádí, že Beneš načrtával abdikční list hned po oznámení výsledků z Mnichova. Své rozhodnutí abdikovat ihned po přijetí mnichovského diktátu potvrdil ostatně i sám Beneš ve svém dopise L. Rašínovi z listopadu 1938. Blíže viz E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 28-29. Benešův tehdejší sekretář Prokop Drtina k této problematice ve svých pamětech v rozporu se svým stanoviskem opakovaně přednášeným za války v československém vysílání BBC v Londýně uvádí: „Mám totiž dobrý důvod se domnívat, že dr. Beneš se zabýval úmyslem odstoupit dříve, než vůbec došel první vzkaz, že je to podmínka zlepšení vztahu Berlína k okleštěnému Československu. Nemohu to tvrdit s naprostou přesností, ale jsem si skoro jist, že prezident se rozhodl k abdikaci dříve, než nátlak Berlína byl naň uplatněn a proveden v celém rozsahu. Neboť svoje rozhodnutí odstoupit sdělil svému úřednímu okolí, a to ve vší formě dříve, než vzkazy z Berlína začaly soustavně docházet. P. DRTINA, Československo můj osud, sv. I, kniha I, s. 245.

⁶ K tomu srov. zejména A. KLIMEK, Edvard Beneš od abdikace z funkce prezidenta ČSR (5. října 1938) do zkázy Československa (15. března 1939), in: Z druhé republiky, s. 158-166. Podle Klímka

vyústěním přijetí Mnichova a faktického odstoupení československého území bez vojenského konfliktu s Německem. Dvacet let budovaná československá koncepce zahraniční politiky se v Mnichově zcela zhroutila⁷ a Beneš, který tuto politiku doslova ztělesňoval, musel v souladu s obvyklou logikou politického vývoje odejít.⁸

---

byl nátlak na Benešovu abdikaci prováděn i z kruhů československých. A to nejen těmi, kdo byli Benešovými starými politickými rivaly či předáky, co se chtěli smířit s Berlínem, nýbrž i oněmi, kdo chtěli vzdorovat německému nebo aspoň polskému a maďarskému tlaku na odstoupení území republiky třeba i vojensky a nyní viděli v prezidentovi, spjatém s přijetím mnichovského diktátu, brzdu svých záměrů. Právě v těchto kruzích byl v prvním pomnichovském tragickém šoku vůči němu veliký hněv ze zklamání a zoufalství. Vždyť i známý osvědčený „benešovec“, národní socialista Hubert Ripka, údajně volal o šibenici pro něj a hlasy o nutnosti Benešovy abdikace se silně ozývaly z kruhů vlasteneckých vysokých důstojníků, koketujících s myšlenkou vytvoření vojenského kabinetu národní záchrany. Klíčovou roli přinejmenším na tak brzké Benešově abdikaci z prezidentské funkce ale zřejmě přece jen podle Klimka sehrál nátlak hitlerovského Německa. Klimek dále uvádí, že zprávy z Berlína požadující Benešovu abdikaci se staly doma okamžitě klíčovým bodem jednání předsedů a tzv. politických ministrů, kruhů generality a zřejmě i dalších polooficiálních, ovšem vlivuplných grémií. Drtivě většinu jejich členů bylo jasné, že takový krok je zřejmě neodvratný a po Benešem přijatém diktátu i logický. Zodpovědní politici – ministři a šéfové stran – se pak podle Klimka na své schůzi na Hradě dne 5. října 1938 dopoledne jednomyslně shodli na tom, že nátlaku Berlína je nutné vyhovět, avšak když mezi ně přišel prezident, ostýchali se o jeho abdikaci promluvit. Nakonec se však přece jen osmělili a Beneše se svým jednomyslným stanoviskem seznámili. Klimek uzavírá, že Beneš sice od přijetí Mnichova o rezignaci uvažoval, ale své rozhodnutí odkládal. Jeho brzká abdikace již dne 5. října 1938 pak byla na něm vynucena, a to tlakem z Německa, ale do značné míry též mluvčími politických stran a generality, ať již byly jejich motivy jakékoliv. Podle Klimka právě tento přístup politických stran v Benešovi velmi posílil jeho staré antipatie k politickým stranám, zejména nesocialistickým, a to přesto, že Benešovu politiku v době Mnichova podporovala celá vládnoucí garnitura

Jak bylo již výše uvedeno, tehdejší Benešův sekretář Drtina ve svých pamětech uvádí, že Beneš se rozhodl abdikovat ještě před tím, než začaly přicházet zprávy z Berlína požadující Benešovu abdikaci. Definitivně se pak podle Drtiny Beneš rozhodl abdikovat po rozhovoru s ministerským předsedou Syrovým a hlavním velitelem armády gen. Krejčím dne 3. či nejpozději 4. října 1938 (podle Klimka se ale rozhovor konal až 5. října ráno). Drtina k tomuto setkání nejvyšších československých představitelů, jehož nebyl přímým účastníkem, ale několikrát do jednání vstoupil se zprávami pro Beneše, uvádí, že šlo o „velmi vzrušený rozhovor a prezident byl jakýsi pobouřený a vzrušený.“ Hned po něm se prý Beneš vyjádřil o obou účastnících velice odmítavě. Beneš po rozhovoru Drtinovi sdělil, že na něj oba generálové naléhali, aby odstoupil. Podle Drtiny „se prezidenta Beneše stanovisko obou těchto vojenských činitelů dotklo, neboť pokládal jejich názory a postoj za málo vhodné právě pro představitele armády. Myslím, že i způsob, který volili a jak s ním hovořili, dr. Beneše mírně řečeno poněkud překvapoval.“ P. DRTINA, Československo můj osud, sv. 1. kniha 1, s. 247-248. S tím, že Beneš nakonec svolil k okamžité demisi hlavně na nátlak zmiňovaných československých generálů, souhlasí i Klimek. A. KLIMEK, Edvard Beneš od abdikace z funkce prezidenta ČSR (5. října 1938) do zkázy Československa (15. března 1939), in: Z druhé republiky, s. 164.

⁷ Nejde zde v žádném případě o kritiku této zahraniční politiky, ani Beneše samotného. Mnichovské zhroucení československé zahraniční politiky nebylo způsobeno její koncepční vadností či Benešem samotným. Je však otázkou, zda-li ke konečnému potvrzení konzistentnosti, oprávněnosti a správnosti této zahraniční politiky by nepřispělo mnohem více poněkud jiné rozhodnutí, než jaké prezident a vláda na sklonku září 1938 nakonec učinili.

⁸ Jak vyplývá z Benešových pomnichovských kroků, byl si sám této skutečnosti dobře vědom. K tomu srov. opět především Benešův dopis L. Rašínovi z listopadu 1938, ve kterém Beneš k mnichovskému rozhodnutí mimo jiné uvádí: „Věděl jsem, že za všechna tato rozhodnutí odpovědnost tak, jak se situace vyvinula, musím na sebe vzít já. Věděl jsem, že to znamená můj odchod a změnu orientace vnitřní a vnější. Viděl jsem dobře, kam věci jdou, a některým ministrům jsme to řekl. Šlo mi pak už jen o to, jak sestavit novou přechodnou vládu a svým odchodem umožnit okamžitě nové vládě a státu vnitřní i vnější, aspoň dočasnou přeorientaci.“ Blíže viz E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 28-29. K důvodům Benešovy rezignace srov. rovněž Benešův

Otázka byla, zda se tak stane ihned po Mnichovu, nebo až později. V tomto ohledu nepochybně německý nátlak Benešovu abdikaci uspíšil.⁹

Dne 30. listopadu 1939 byl kusým Národním shromážděním zvolen za prezidenta republiky Emil Hácha.¹⁰ Téhož dne zaslal Beneš Háchovi dopis, ve kterém mu blahopřál ke zvolení do funkce prezidenta republiky, a popřál mu, aby se mu nová práce dařila a aby stát i národ vyšel co nejrychleji a nejlépe z tehdejší složité situace.¹¹

Dne 14. března 1939 se Slovenský sněm - zřízený na základě ústavního zákona o autonomii Slovenska - usnesl na vyhlášení samostatného a nezávislého Slovenského státu. O den později, 15. března 1939, prezident Hácha spolu s ministrem zahraničí Chvalkovským na straně jedné a Adolf Hitler spolu s ministrem zahraničí Ribbentropem na straně druhé podepsali v Berlíně protokol, v němž se uvádělo, že v zájmu zajištění klidu, pořádku a míru v této části střední Evropy vkládá československý státní prezident osud českého národa a země s plnou důvěrou do rukou vůdce Německé říše.¹² Následným obsazením českých zemí německou armádou a zřízením Protektorátu Čechy a Morava přestalo Československo fakticky existovat. Právně však existovalo Československo i nadále. Samozřejmě nikoli pro ty státy, které nový faktický stav právně uznaly. Mezi

---

rozhlasový projev vysílaný z University of Chicago dne 19. března 1939, ve kterém Beneš uvádí, že rezignoval, neboť nechtěl být překážkou dobrých a přátelských vztahů mezi Československem a Německem a že se chtěl zároveň zúčastnit oběti, přinesené celým národem. Projev byl publikován např. in: M. HAUNER a kol., Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského, dok. č. 30, s. 193.

⁹ Jak bylo výše ukázáno, Benešovu abdikaci však urychlil nejen německý nátlak, ale i nátlak vůdčích představitelů československých politických stran a generality. Ustanovení § 59 ústavní listiny z roku 1920 sice předvíдалo možnost rezignace prezidenta republiky, ale žádným způsobem neupravovalo její formu či náležitosti. U abdikace však nepochybně šlo o prezidentův úkon vládní nebo výkonné moci, který ke své platnosti potřeboval podle § 68 ústavní listiny spolupodpis odpovědného člena vlády, ale o osobní právní akt prezidenta, který se předáním dopisu obsahujícího rezignaci předsedovi vlády stal platným a neodvolatelným.

¹⁰ Potřebné kvóty pro zvolení prezidenta republiky podle ústavní listiny z roku 1920 byly dodrženy. Podle § 57 odst. 1 ústavní listiny bylo třeba k platnosti volby přítomnosti nadpoloviční většiny úhrnného počtu členů sněmovny poslanecké i senátu v čase volby a třípětinové většiny přítomných. Obě podmínky byly splněny. Při volbě bylo odevzdáno 312 platných hlasovacích lístků, z toho 272 bylo s Háchovým jménem.

¹¹ Beneš ve svých pamětech později uvádí, že chtěl tímto dopisem uklidnit pomnichovskou vládu doma, aby si nemysleli, že má pro tuto dobu jakékoliv úmysly zasahovat do vnitřní politiky druhé republiky a ztěžovat tím jejich pozici vůči Berlínu, a zároveň naznačit, jak se má podle jeho soudu v zájmu státní a národní disciplíny chovat vůči rozhodnutí nepříznivého osudu opravdový demokrat. Benešův soukromý dopis s blahopřáním k Háchově volbě zneužila později nacistická a kolaborantská propaganda. K.H. Frank a Emanuel Moravec si ho na Háchovi vynutili k pořízení faksimile. Blíže viz E. BENEŠ, Paměti, s. 81. či D. TOMÁŠEK, R. KVAČEK, Causa Emil Hácha, s. 13.

¹² Blíže viz J. GRÓNSKÝ, J. HŘEBEJK, Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa I, dok. č. 5, s. 136-137.

ně nepatřila z počátku s výjimkou Itálie žádná z velmocí. Francie, Velká Británie, Spojené státy americké i Sovětský svaz ve svých nikoli jednotně laděných protestních notách a prohlášeních z 17. a 18. března odmítly faktický stav nastolený okupací Čech a Moravy a vyhlášením Slovenského státu uzнат.¹³ K zásadní změně tohoto postoje velmocí došlo především na straně Sovětského svazu, jehož protest z března 1939 byl paradoxně nejurčitější a československé věci ze všech velmocí nejpriznivější. Sovětský svaz po uzavření smlouvy s nacistickým Německem v srpnu 1939 uznal Slovenský stát a na konci roku 1939 uzavřel československé velvyslanectví v Moskvě.

Beneš, který byl po zářijových událostech duševně a fyzicky značně vyčerpán, odjel po své rezignaci již dne 6. října 1938 přímo z Pražského hradu do Sezimova Ústí.¹⁴ Měl v úmyslu zůstat v Československu alespoň do 28. října a uchýlit se pak do Švýcarska nebo do Anglie a odtamtud do Spojených států. Po Benešově rezignaci se však nátlak nacistického Německa směřující proti jeho osobě nijak nezmenšil. Situace Československa se podle hrozeb z Berlína neměla zlepšit do doby, než odejde Beneš z Československa. Beneš byl o těchto hrozbách informován i prostřednictvím československé vlády, která ho žádala, aby opustil zemi.¹⁵ Z tohoto důvodu se Beneš rozhodl zkrátit svůj plánovaný odpočinek v Sezimově Ústí a opustit území Československé republiky. Po krátkém rozloučení se svými nejbližšími spolupracovníky odletěl Beneš 22. října 1938 z Prahy do Londýna.¹⁶

---

¹³ K tomu srov. např. J. KUKLÍK, *Mýty a realita tzv. Benešových dekretů*, s. 20-21 či E. TÁBORSKÝ, *Naše věc*, s. 74-78.

¹⁴ V Sezimově Ústí se Beneš fyzicky i psychicky zhroutil a zůstal celý týden upoután na lůžko. Blíže viz. M. HAUNER a kol., *Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského*, pozn. č. 4, s. 74.

¹⁵ Blíže viz A. KLIMEK, *Edvard Beneš od abdikace z funkce prezidenta ČSR (5. října 1938) do zkrávy Československa (15. března 1939)*, in: *Z druhé republiky*, s. 179, L.K.FEIERABEND, *Politické vzpomínky I*, s. 34-37, E. BENEŠ, *Paměti*, s. 75, C. MACKENZIE, *Dr. Beneš*, 462. Jinak se však vláda snažila chovat přinejmenším v soukromých záležitostech k bývalému prezidentovi slušně a pomohla mu, např. vyvézt – pryč v několika železničních vagónech - z jeho vily v Sezimově Ústí do Londýna drahý nábytek i mobilní zařízení s kompletní knihovnou. Knihovnu i nábytek Beneš v Londýně umístil do malého domu na předměstí Putney, který mu přenechal jeho synovec a kde Beneš pobýval od svého příletu v říjnu 1938 do vyostření německé letecké kampaně proti Londýnu na podzim 1940. Blíže viz B. R. H. LOCKHART, *Přichází zúčtování*, s. 140. Britský zástupce u prozatímní exilové vlády B. Lockhart uvádí, že se mu po jistých nesnázích podařilo získat pro Beneše na podzim 1940 dům v srdci venkova v Aston Abbots, v dostatečné vzdálenosti od těžce zkoušeného Londýna. Právě včas, neboť kryt u vily v Putney dostal brzy po Benešově přestěhování přímý zásah.

¹⁶ Když se Beneš v předvečer svého odletu zeptal svého důvěrníka J. Smutného, kdo se s ním přijde před odletem rozloučit, zněla pro něj jeho odpověď velmi neuspokojivě: „Sdělit jsem mu, proč Syrový (předseda vlády) nepřijde. (Nato Beneš): A Chvalkovský netrval na rozmluvě se mnou? Já: Strachy, že na něj kouká Hitler dalekohledem, zda s Vámi mluví. Vy to jistě pochopíte. Řekl jsem, jak na něj myslí prostí lidé. Ale intelligence, úředníci jsou zbabělí.“ Citováno podle M. HAUNER a

Nutno podotknout, že včas, neboť v Československu se právě stával veřejným nepřitelem nové republiky číslo jedna.¹⁷ Protibenešovská kampaň se samozřejmě vyhýbala polemikám o věcných problémech a soustředila se primárně na osobní útoky. Užívala vědomě falešných zpráv a polopravd, kterými rozehrávala emoce u veřejnosti.¹⁸ Tažení pokračovalo po celou dobu existence druhé republiky a vyvrcholilo ve své pogromistické podobě. „Odbenešit republiku!“ zvolaly počátkem listopadu 1938 téměř najednou agrární Večer a Stříbrného tiskoviny. Zahájily tak nátlak na masovou politickou čistku úřadů a kulturních institucí od demokratů, liberálů, socialistů – stoupenců režimu první republiky. Nastalo masové přejmenovávání ulic, náměstí, škol, odstraňování portrétů E. Beneše z veřejných prostranství.¹⁹

Ještě před svým odletem do Londýna přijal Beneš nabídku chicagské univerzity, aby zde od jarního semestru roku 1939 působil jako profesor sociologie. Již v den svého příjezdu do Londýna Beneš navázal styky s vyslancem Janem Masarykem a dohodl se s ním na další spolupráci. V polovině listopadu 1939 dorazil z Prahy první politický posel. Beneš po něm vzkazoval do vlasti, že nevyklučuje dlouhou periodu evropského marasmu. Při té příležitosti dokonce neváhal prohlásit:

---

kol., Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského, s. 21.

¹⁷ Protibenešovskou kampaň zahájily Stříbrného tiskové podniky Tempo (Polední list, Nedělní list, Expres). Brzo mu sekundoval i republikánský list Večer. K tažení se následně přidaly i další fašistické a konzervativní listy. Nezahálen však ani český lid. Benešův okřídlený výrok z 21. září 1938 („mám plán“), který vzbudil tolik nadějí v srdcích Čechů a Slováků, se stal po Mnichovu terčem obecného posměchu. Lidová tvořivost přinesla slogan: „Vybral banku, sebral Hanku, sedl na aeroplán – to byl jeho plán.“ Pražské kabaretní scény zařadily do programu slovní hříčku: „Lituji, že musím odejít s H/h/anou.“ Blíže viz J. RATAJ, O autoritativní národní stát, s. 47. Srov. i J. DRÁBEK, Z časů dobrých i zlých, s. 35-36. Drábek uvádí, že mu přátelé doma uložili, aby se Beneše při své první návštěvě v Londýně v listopadu 1938 zeptal, co míní konkrétně, když ve své řeči 22. září 1938 prohlásil, že má svůj plán. Beneš mu prý odpověděl: „Věděl jsem, že se Hitler nezastaví a že Československo je jen jednou kapitolou v jeho výbojích. Počítám určitě s válkou. Měl jsem na mysli to, že odejdu za hranice a znovu se pokusím postupovat jako za I. světové války, tj. vytvořit vládu v exilu, bojovat proti Hitlerovi vlastními silami, až k tomu přijde příhodná chvíle, a prosadit u spojenců obnovení československé samostatnosti.“

¹⁸ Do vědomí veřejnosti měl být vtisknut obraz Beneše jako charakterového devianta, hrabivého zločince a agenta cizorodé demokracie a zednářské humanity – zrádce republiky a veřejného nepřítele. Podle agrárního Večera byl Beneš opravdu nejsmutnější postavou dějin tisíciletého českého státu. J. RATAJ, O autoritativní národní stát, s. 49. Obecně lze říci, že agrární a fašistický tisk Benešovi především vyčítal, že neprovedl obrat k autoritativním a fašistickým státům, ač mu to doporučovali doma i v cizině. Tamtéž, s. 57.

¹⁹ Byl dokonce požadován návrh zákona trestající styk s bývalým prezidentem jako protistátní čin. Blíže viz tamtéž, s. 58. Nejvíce se však muselo Beneše dotknout zřízení zvláštního vyšetřovacího výboru Senátu Česko-Slovenské republiky pod předsednictvím Dr. J. Matouška, který měl projednat, proč zahraniční politika pod vedením E. Beneše a K. Krofty přivedla republiku do takové katastrofy. Blíže viz M. HAUNER a kol., Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského, s. 31. Srov. i J. DRÁBEK, Z časů dobrých i zlých, s. 37.

„Nemám rád Švejka, ale nezbude nám patrně než přečkat toto zlé období švejkovinou.“²⁰ Marasmem a zlým obdobím měl Beneš nepochybně na mysli dobu do vypuknutí druhé světové války. Po jejím zahájení mělo švejkování nahradit pevné úsilí směřující k obnovení předmnichovského Československa. Beneš byl tedy od samého počátku prostřednictvím posílů v úzkém kontaktu se svými politickými stoupenci ve vlasti. Na jejich dopisy a dotazy odpovídal v řadě dopisů, ve kterých se snažil varovat před propadáním zoufalství z Mnichova, vyzýval k udržení víry a zabránění mravního rozvratu.²¹ Při svém dočasném pobytu v Londýně od října 1938 do února 1939 se však Beneš důsledně vyhýbal jakýmkoliv veřejným projevům a jeho vystupování žádným způsobem nenaznačovalo jakékoliv pochybnosti o platnosti jeho odstoupení z funkce prezidenta republiky.²² Benešovo tehdejší pevné úsilí zdržet se jakýchkoliv veřejných rekriminací proti Anglii, Francii, Polsku či Jugoslávii za jejich sebevražednou politiku a snaha žádným způsobem neohrožovat nelehké postavení Československa nepřátelskými výroky proti Německu ještě dnes zaslouží obdiv a úctu.²³ Na druhou stranu je nutné poznamenat, že byl Beneš hned po svém příjezdu rozhodně upozorněn ze strany Foreign Office, aby se choval zdrženlivě.

---

²⁰ Blíže viz J. DRÁBEK, *Z časů dobrých i zlých*, s. 35.

²¹ Srov. zejména Benešův dopis L. Rašínovi do Prahy z listopadu 1939, který byl v úplné verzi publikován in: M. HAUNER a kol., *Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského*, dok. č. 11, s. 143-155. Srov. i neúplnou verzi tohoto dopisu publikovanou v E. BENEŠ, *Šest let exilu a druhé světové války*, s. 22-32.

²² O Benešově postoji k aktuální politické situaci před jeho odjezdem do Spojených států na počátku roku 1939 svědčí především dopis ze dne 27. ledna 1939, který na žádost Beneše poslal chargé d'affaires londýnského vyslanectví Karel Lisický do Prahy. Dopis měl formu rozhovoru Lisického s Benešem a Beneš v něm vysvětluje, že stejně jako rezignoval na prezidentství, když viděl, že v nové situaci je to v státním zájmu, z týchž důvodů se zdržuje zde a hodlá se i nadále zdržovat politické akce, která by mohla způsobit zahraničněpolitické nesnáze. Odmítá veřejné projevy, interview, články, přednášky a odmítá publikovat cokoli, aby se to nemohlo zneužít proti státu. Pobytu v Anglii dává úplně ráz soukromý. Za politického emigranta se Beneš nepokládal a návrat zpět do vlasti, v době, kdy by to bylo správné a vhodné, nevyklučoval. Učinil by to ovšem prý zase po dohodě s vládou, neboť neměl nejmenší úmysl působit jí potíže v její tehdejší situaci. Těžkost situace plně uznával a činnost vlády za těchto podmínek plně oceňoval. Lisického dopis byl publikován např. in: E. BENEŠ, *Paměti*, s. 82-86. Lisického dopis do Prahy byl jediným oficiálním kontaktem Beneše s politickými představiteli druhé republiky. Žádnou oficiální odpověď na tento vzkaz Beneš nikdy neobdržel. Pro naše účely mnohem zajímavější svědectví o Benešových postojích na počátku roku 1939 představuje záznam o jeho rozhovoru s mladým představitelům pomalu se formujícího domácího odboje J. Drábkem, kterému se však budeme podrobně věnovat až v dalších částech této práce. Blíže viz J. DRÁBEK, *Z časů dobrých i zlých*, s. 35-39 a Drábkův zápis z návštěvy u E. Beneše dne 31.1.1939, který byl publikován s komentářem S. Kokošky ve sborníku: *Z druhé republiky*, díl II. s. 365-375.

²³ Již v Londýně Beneš odmítl nabídku, aby napsal o Mnichovu knihu. Ve svém rozhodnutí setrval i v době svého pobytu ve Spojených státech, kdy ho řada kritiků mnichovské politiky žádala o užší spolupráci. K tomu srov. např. B. BENEŠ, *Amerika jde s námi*, s. 18.

Již na tomto místě je rovněž nutné zaznamenat, že Benešovy tehdejší předpovědi budoucích událostí zachycené v soukromých dopisech a záznamech rozhovorů ještě dnes mrazí svou jasnozřivostí a naprosto přesným odhadem. Hubert Ripka ve svém záznamu o rozhovoru s Benešem, který se konal krátce po příjezdu Beneše do Londýna dne 12. listopadu 1938, zachytil tehdejší Benešovy představy takto: „Tady (na Západě) si snad si ještě myslí, že Mnichovem zachránili mír. Brzy všichni uvidí, že jsou už vlastně ve válce. Mnichov rozhodl, že válka je neodvratná. Nevím, kdy vypukne, snad příštího roku, snad za dvě, tři léta – sám myslím, že to déle než rok nevydrží. První, kdo teď bude na ráně, bude Polsko; Beck pomáhal a pomáhá Hitlerovi proti nám, ale pomáhal mu tím vlastně proti Polsku a ostatním. Francie hrozně odpyká zradu, kterou na nás spáchala, to uvidíte, pozoruji, jak pokračuje vnitřní rozvrat ve Francii, a co mně vykládáte ze svých rozhovorů v Paříži, jen mě v tom utvrzuje. A Chamberlain se ještě dožije důsledků svého appeasementu s Hitlerem a Mussolinim. Hitler půjde na všechny, na Západ i na Rusko a nakonec v tom bude také Amerika. My budeme postupovat podle vývoje situace, tomu se budeme přizpůsobovat, ale ze svých zásad nic neslevíme. Nechtěli rozumět, válka je přinutí, aby dělali politiku, o kterou jsme my usilovali celých dvacet let.“²⁴

Na druhou stranu je však rovněž nutné upozornit i na skutečnost, že mnoho předpovědí a překladů Benešovi nevyšlo. K těm základním patří především okupace českých zemí v březnu 1939. Beneš na přelomu let 1938 a 1939 doufal, že Česko-Slovensko vstoupí do války jako neutrální stát. Beneš dále očekával vypuknutí války v polovině roku 1939, a to ve Středomoří mezi Francií a Itálií, nikoliv útokem na Polsko atd.²⁵ Jako zcela mylné se rovněž ukázaly Benešovy představy o tom, že

---

²⁴ Bližze viz E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 16-17. Srovnej i jeden z nejzdařilejších Benešových projevů přednesený na univerzitě v Chicagu dne 19. března 1939 bezprostředně po okupaci Československa. Beneš mimo jiné uvádí: „Po celých dvacet let jsem jako politik pracoval pro mír, pro opravdový mír. Dnes však míru v Evropě není. To, co je považováno za mír, je ve skutečnosti jen strašná iluze, která se jednou hrozně vymstí a vynutí si velké oběti všech národů světa. Neboť ve skutečnosti válka už dnes je! Ano, dnes už je válka v Evropě! Zatím však je to válka jen jedné strany, neboť ta už opravdovou válku vede, zatímco druhá strana k tomu jen přihlíží.“ Bližze viz E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 39-46. Benešův osobní tajemník E. Táborský k tomu velmi výstižně uvádí: „Jestliže měl Beneš tak často pravdu, nepřekvapí nikterak, že došel k přesvědčení, že jeho předpoklady se budou plnit i nadále. Benešova sebedůvěra dosáhla vrcholu v roce 1943 a na začátku roku 1944. V té době mě už trochu zarážely samoúčelné poznámky o vlastní prozíravosti, které mu začaly prosakovat do hovorů.“ E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 48.

²⁵ Srov. např. J. OPOČENSKÝ, Prezidentův pobyt ve Spojených státech amerických, in: M. HAUNER a kol., Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského, s. 79 nebo výše zmíněný Lisického dopis do Prahy z ledna 1939 publikovaný in: E. BENEŠ, Paměti, s. 82-86.

v Německu vypukne po zahájení války revoluce.²⁶ Beneš ve svých předpovědích rovněž nepočítal s cynickým obratem sovětské zahraniční politiky směrem ke spolupráci s hitlerovským Německem v srpnu 1939. Skutečnost, že Sovětský svaz přes změnu svého postoje v roce 1939 nakonec skončí ve spojeneckém táboře západních mocností, však odhadoval naprosto přesně. Ve výčtu chybných odhadů Edvarda Beneše nemůžou chybět ani jeho opakované, neúnavně optimistické předpovědi konce války, které na základě předchozích zkušeností zavile odmítal korigovat.²⁷ Válka se podle Benešových odhadů uskutečňovaných po celou dobu války měla obvykle skončit „příští rok“. Vraťme se však k Benešovým postojům, které zastával v době, kdy odešel z Prahy do londýnského exilu.

Na podzim 1938 Beneš odhadoval, že válka bude trvat velmi dlouho a vyvolá všude ohromné změny, politické, sociální, ve výměně generací a v hospodářství. Na konci války měla pak přijít revoluce, která bude pokračováním a v mnohém skončením toho, co počala první světová válka. Po válce a revoluci měli přijít i v Československu jiní lidé a s nimi i nové metody. Zcela jinak měl být postaven problém minorit. Beneš byl už tehdy pevně přesvědčen, že se Československo dostane z války poměrně snadněji a úspěšněji než ostatní a dříve než jiní si opět vybuduje novou republiku.²⁸ Pro případ vypuknutí války opakovaně doporučoval zaujmutí neutrality státu s tím, že o dalším postupu by rozhodly až válečné poměry.²⁹

Vítězství Německa v eventuálním válečném konfliktu pokládal Beneš v lednu 1939 za vyloučené, protože by podle všech předpokladů zasáhly do války zase Spojené státy americké. Ostatně vítězství Západu byla pro něj jediná eventualita, jež by umožnila Evropu zase zkonsolidovat pomocí Anglie a USA a zabránit buď úplnému chaosu a sociálnímu rozvratu nebo přímo „bolševictví, tentokrát německému“.³⁰

Dne 2. února 1939 nasedl Beneš v Portsmouthu se svou ženou a synovcem Bohušem na americkou loď George Washington k cestě přes Atlantik. Do

---

²⁶ Blíže viz M. HAUNER a kol., Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského, dok. č. 56, s. 234 nebo E. BENEŠ, Paměti, s. 114-122. Přesvědčení E. Beneše o nevyhnutelném propojení světové revoluce a války se budeme věnovat na jiném místě této práce.

²⁷ K Benešově „věhlasnému a příslovečnému“ optimismu srov. např. E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 37-40 nebo C. MACKENZIE, Dr. Beneš, s. 384.

²⁸ Blíže viz E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 17.

²⁹ Blíže viz E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 35.

³⁰ Blíže viz E. BENEŠ, Paměti, s. 84.

Spojených států Beneš dorazil dne 9. února 1939 a k jeho velkému překvapení ho čekalo velmi vřelé a bouřlivé přivítání od obyvatel New Yorku v čele se starostou města La Guardioui. Okupace Čech a Moravy zastihla Beneše již na univerzitě v Chicagu, kde přednášel o vývoji demokracie a jejích problémech od konce 18. století do konce třicátých let 20. století. Obsahem jeho přednášek se budeme podrobně zabývat v jedné z příštích kapitol, zde se omezíme jen na stručné shrnutí Benešových politických činů a představ z doby před a bezprostředně po 15. březnu 1939. Beneš původně pokládal svoji cestu do Ameriky za ryze soukromou. Hned po příjezdu veřejně prohlašoval, že nepřišel jako politik, ale jako profesor, kterého zajímá pouze vědecká činnost.³¹ Chtěl se věnovat především práci na univerzitě v Chicagu a přitom poznat Ameriku politicky, hospodářsky a kulturně. Již jeho bouřlivé přijetí v New Yorku bezprostředně po jeho příjezdu do Spojených států amerických však dávalo tušit, že tento původní Benešův plán nebude naplněn.³² Ostatně Beneš sám si hned od počátku nechával otevřená zadní vrátka. Ve veřejných projevech si vždy vedle ujištění o svém primárním zaměření na výkon funkce profesora našel místo na to, aby poukázal na osud své vlasti a velkorysou pomoc,

---

³¹ Srov. např. M. HAUNER, Edvard Beneš v Chicagu 1939 a počátky druhého odboje, in: Historie a vojenství, roč. 1996, s. 33.

³² Beneš byl hned po příjezdu lodi za asistence Městské policie a úředního aparátu odveden na newyorskou radnici k starostovi La Guardioui. Již na ulici vítaly Beneše masy lidí. Na radnici La Guardia ve své uvítací řeči uvedl, že čtyři reprezentanti, kteří se sešli v Mnichově, se rozhodli, že místo politiky budou provádět obyčejnou řezničinu, položili na operační stůl spoutaný malý stát a pak, poté co ho dva reprezentanti zradili, jej všichni začali nelitostně čtvrtit. Dále La Guardia Beneše ujistil, že na toto řeznictví evropských velmocí Američané nezapomněli, že je po zásluze ocení, a proto budou Beneše a jeho národ ve Spojených státech vždy podporovat. Blíže viz B. BENEŠ, Amerika jde s námi, s. 22-24 či E. BENEŠ, Paměti, s. 93. Po příjezdu Beneše do Chicaga se bouřlivé přijetí zejména díky českým a slovenským krajanům opakovalo. Amerika byla narozdíl od Anglie až na výjimky k Benešovi velmi zdvořilá a mnichovskou porážku mu připomínala vždy jen velmi jemným způsobem. Norman Davis, předseda amerického Červeného kříže a bývalý Rooseveltův „Ambasador at large“, to brilantně shrnul v jedné větě: „Neznám nikoho druhého, kdo dovede tak statečně prohrát jako dr. Beneš.“ Tamtéž, s. 26. Americký přístup k věci, v němž velká porážka není ostudou, neboť jen ti, kteří předtím byli velmi úspěšní a něco dokázali, mohou utrpět velkou porážku – bezvýznamným a neschopným lidem se nic podobného přihodit nemůže –, musel Benešovi vyhovovat a lichotit zároveň. Vysocí představitelé americké politiky si však zachovávali od Beneše odstup, a tak když se měl na konci května Beneš setkat spolu se svým tajemníkem E. Hitchcockem s americkým prezidentem Rooseveltem, museli na schůzku odcestovat inkognito jako dr. E. Brown a E.D. Hamilton a celá schůzka musela být uchována v nejpřísnější tajnosti. Tamtéž, s. 95. Srov. rovněž M. HAUNER a kol., Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského, s. 38-39. Chamberlainovy pokusy o appeasement ostatně podporovali v letech 1938-1939 nejen američtí velvyslanci v Evropě (Kennedy v Londýně či Bulit v Paříži), ale i prezident Roosevelt. Americké veřejné mínění bylo proti Německu v době pobytu E. Beneše v USA naladěno negativně, ale případný válečný konflikt s Německem byl velmi nepopulární. K Benešovu diplomatickému postoji v době Rooseveltovy mírové iniciativy z poloviny dubna 1939, která ve svých garancích takřka cynicky zapomínala na právě fakticky zaniklé Česko-Slovensko srov. např. E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 72-73.

kteřou jí Spojené státy v minulosti poskytly.³³ V okamžiku obsazení Čech a Moravy německou armádou pak ztratil Benešův pobyt soukromý ráz úplně a Beneš se ocitl zpět na mezinárodním politickém kolbišti.³⁴

Bezprostředně po okupaci zaslal Beneš telegramy prezidentovi USA, předsedům vlády Velké Británie a Francie, komisaři pro věci zahraniční SSSR a Radě Společnosti národů v Ženevě, ve kterých protestoval proti německému obsazení Čech a Moravy.³⁵ Beneš tyto telegramy posílal z pozice bývalého prezidenta republiky, o čemž svědčí jak použitá formulace: „Proto jako bývalý prezident Československé republiky vznášim k Vám tento slavnostní protest“, tak podpis: Edvard Beneš, bývalý prezident Československé republiky, profesor Univerzity v Chicagu.³⁶

Na tomto místě je nutné upozornit na skutečnost, že okupace českých zemí Beneše silně překvapila. Celá jeho koncepce, ze které vycházel při přijetí Mnichova,

---

³³ Srov. např. M. HAUNER, Edvard Beneš v Chicagu 1939 a počátky druhého odboje, in: Historie a vojenství, roč. 1996, s. 33-34..

³⁴ Ve svých pamětech k tomu uvádí: „Hitlerovým zločinem, novým francouzským a anglickým nedodržením slova a Háchovým podpisem protektorátu jsem se cítil osvobozen od všech dřívějších závazků, které jsem si sám dočasně uložil, a od všeho toho, co jsem násilím a nátlakem od 19. září 1938 byl přinucen udělat. Vše padlo – první republika znovu existuje. A její hlas se musí v této chvíli ozvat, děj se co děj.“ E. BENEŠ, Paměti, s. 98. K Benešově zdravotní indispozici před započatím druhého odboje večer 15. března 1939 srov. E.B. HITCHOCK, Zasvětil jsem život míru, s. 303-304 či M. HAUNER, Edvard Beneš v Chicagu 1939 a počátky druhého odboje, in: Historie a vojenství, roč. 1996, s. 44.

³⁵ Vedle Beneše učinilo různý druh veřejného protestu proti obsazení českých zemí i řada jiných československých politiků v zahraničí, mj. i Osuský a Fierlinger. Mlčky však přijal okupaci českých zemí např. bývalý československý premiér Hodža, který pobýval 15. března 1939 ve Švýcarsku. Feierabend ve svých pamětech vzpomíná na svůj první rozhovor v exilu s Hodžou, který za ním přijel do Paříže, na počátku března 1940 takto: „Musím říci, pane předsedo, odpověděl jsem na Hodžův dotaz, co soudím o tom, že tehdy neučinil žádné politické prohlášení, že jako jiní jsem v té době čekal na slovo z vašich úst. Promluvil Beneš, měl promluvit také Hodža. Promluvil první Čech v exilu, měl promluvit také první Slovák v exilu. Potřebovalo to republika a potrebovali jsme to také my agrárníci. Než jsem mohl dokončit svou argumentaci, Hodža mne přerušil: ‚To jste asi nevěděl, že jsem v té době byl vážně nemocen a upoután na lůžko.‘ Na to jsem bez dlouhého přemýšlení ve své impulsivnosti odvětil: ‚I kdybyste byl býval na smrtelné posteli, měl jste něco říci. Doba, události a vaše jméno to vyžadovaly a my na to trpělivě čekali.‘ Hodža zrudl v obličeji a jako kdyby najednou změnil svou tvářnost. Nikdy v životě jsem ho tak neviděl. Prudce vstal a zlostně, přímo nepřátelsky řekl: ‚Děkuji, že jste tak upřímně vyslovil své názory. To mi stačí. Děkuji.‘ Hodža mi podal ruku na odchodnou a to byl konec našeho dvoj denního setkání.“ Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky I., s. 312.

³⁶ Blíže viz E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 433-434. Za bývalého prezidenta republiky a profesora Univerzity v Chicagu se Edvard Beneš v dopisech a memorandech určených hlavám států, ministrům zahraničí a diplomatickým zástupcům označoval i po březnu 1939. Např. v děkovném dopise F.D. Rooseveltovi ze dne 15.4.1939, J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ a I. ŠTOVÍČEK, Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády, dok. č. 19, s. 80, v dopise ministrům zahraničních věcí Francie a Velké Británie a lidovému komisaři zahraničních věcí SSSR ze dne 13.5.1939, tamtéž, dok. č. 30, s. 95-96. Stejně i v telegrafickém poselství E. Beneše předsedům vlády Polska, Velké Británie a Francie ze dne 3.9.1939, tamtéž, dok. č. 82 a 83, s. 202-203.

byla rozbita.³⁷ Jak jsme již výše uvedli, Beneš po Mnichovu prozíravě očekával, že další Hitlerovou obětí bude Polsko. Německý útok očekával nejpozději do května či června 1939. Zároveň však očekával - a horoucně si přál - aby do té doby Československo udrželo svoji samostatnost a vstupovalo do války jako samostatný a všemi mocnostmi uznávaný stát, který má svoji legální vládu, která odejde včas do ciziny a do sousedních států převede alespoň část československého vojska.³⁸ Celá jeho tehdejší koncepce spojená s akceptací Mnichova byla postavena na tomto základním předpokladu, který však v březnu 1939 zcela selhal. Beneš na podzim 1938 považoval bezpečnostní záruky dané západními mocnostmi Československu za mnichovské krize za nikoliv zcela bezcenné. Počítal totiž s tím, že Hitler bude ve svém vlastní zájmu tyto záruky respektovat, aby si před Západem zachoval svoji tvář a neodhalil ještě před započítím války, že pro něj jsou přijaté mezinárodní závazky jen cárem papíru či prázdným slovem.³⁹ V březnu 1939 tedy Hitler Beneše velmi překvapil. Na sklonku roku 1944 překvapí za velmi podobných okolností Beneše i Stalin. I v tomto druhém případě se bude Beneš domnívat, že Stalin bude ve svém vlastní zájmu respektovat převzaté smluvní závazky, aby si před Západem zachoval svoji tvář a neodhalil ještě před skončením války, že i pro něj jsou přijaté mezinárodní závazky jen cárem papíru či prázdným slovem.⁴⁰

---

³⁷ Ve svých pamětech k tomu Beneš upřímně uvádí: „Dostal jsem první zprávu o těchto tragických událostech 15. března ráno. Byla to pro mne rána hrozná: celá stavba mých dalších plánů pro případ války už nyní za doby míru rozrušena, samostatnost, stát, jednota se Slováků – jak se zdálo – ztracena.“ E. BENEŠ, Paměti s. 97. Srov. rovněž. J. OPOČENSKÝ, Prezidentův pobyt ve Spojených státech amerických, in: M. HAUNER a kol., Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského, s. 94. V dlouhou životnost československého státu však nevěřil jen Beneš, ale i všechny směry české politiky zprava doleva. K tomu srov. např. V. KURAL, Místo společenství - konflikt!, s. 31.

³⁸ Srov. např. J. OPOČENSKÝ, Prezidentův pobyt ve Spojených státech amerických, in: M. HAUNER a kol., Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského, s. 79 nebo E. BENEŠ, Paměti s. 76 či 86. Ostatně právě z tohoto důvodu se veřejně nestýkal se svými přáteli i nepřáteli ve vlasti, aby je nekompromitoval. Nechtěl dát Hitlerovi záminku k zákroku proti Praze a nabádal své přátele k opatrnosti a loajálnosti vůči Háchově vládě. Sám pak prohlásil novinářům při vstupu na americkou půdu, že zůstává loajálním občanem Česko-Slovenska, že se tam může opět svobodně vrátit a do USA přišel jen jako hostující profesor na Chicagské univerzitě a že jakmile skončí své přednášky, hodlá se vrátit do Londýna (The New York Times, 10.2.1939). Srov. i E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 58.

³⁹ Ve svých pamětech k tomu později upřímně uvádí: „Znal jsem příliš dobře tu kalvárii s dobýváním – od prvních počátků – mezinárodního uznání nové revoluční vlády a státu z války z let 1914 až 1918. A nechtěl jsem, abychom ji musili vytrpět za nové války znovu. Neboť v řadě těchto předpokladů a očekávání jsem se zmylil.“ E. BENEŠ, Paměti s. 87-88. Nutno ovšem podotknout, že toto Benešovo vyznání je v příkrém rozporu s tím, co sdělil J. Drábkovi v listopadu 1938 při odpovědi na jeho otázku, co mínil konkrétně tím, když ve své řeči 22. září 1938 prohlásil, že má svůj plán.. Blíže viz pozn. č. 17 této kapitoly nebo. J. DRÁBEK, Z časů dobrých i zlých, s. 35-36.

⁴⁰ Blíže viz E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 31 a 35.

Původní Benešův plán, který si připravil v okamžiku akceptace Mnichova, byl tedy v březnu 1939 díky Benešově špatnému odhadu Hitlerovy strategie zcela rozprášen. Benešem nastíněná počáteční neutralita Československa v očekávaném světovém konfliktu již nepřípadala v úvahu,⁴¹ a tak světlo světa měl již brzy spatřit Benešův nový plán, který byl vystaven kolem na první pohled zcela logického a lákavého hesla právní kontinuity předmnichovského Československa.

Již bezprostředně po okupaci českých zemí začal Beneš rovněž s organizací zahraniční akce směřující k obnovení Československa. První základnou činností československé zahraniční akce měly být nově vybudované ústřední krajanské organizace v jednotlivých státech.⁴² Političtí činitelé československé státní příslušnosti v emigraci a tituláři československých vyslanectví pak měli podle Benešových představ vytvořit zvláštní centrální politický orgán – politické ústředí či direktorium, kterému se měly dát ústřední krajanské organizace k dispozici, ale který od nich měl zůstat zřetelně oddělený.⁴³ Z tohoto centrálního politického orgánu, který měl reprezentovat celé československé zahraniční hnutí, se později měla vyvinout vláda nebo jiný podobný orgán.⁴⁴ Beneš se rovněž hned od počátku snažil udržet jednotu odboje. Opakovaně v jarních měsících roku 1939 prohlašoval, že pro něj neexistuje žádné rozdělení národa na pravou a levou frontu. Všichni

---

⁴¹ Srov. zejména Benešův dopis L. Rašínovi do Prahy z listopadu 1939, který byl v úplné verzi publikován v M. HAUNER a kol., Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského, dok. č. 11, s. 143-155 či Lisického dopis do Prahy z ledna 1939 publikovaný např. v E. BENEŠ, Paměti, s. 85.

⁴² Ve Spojených státech amerických, kde Beneš zůstal jen několik prvních měsíců po okupaci, se těšil Beneš značné podpoře větší části českých a některých slovenských krajanských organizací. K činnosti Edvarda Beneše v exilu a snahám o vytvoření reprezentativního exilového orgánu uznaného ze strany velmocí v letech 1939 až 1940 srov. zejména J. KUKLÍK, Vznik Čsl. národního výboru a Prozatímního státního zřízení v emigraci v letech 1939-40, Praha 1996. Srov. i J. OPOČENSKÝ, Prezidentův pobyt ve Spojených státech amerických, in: M. HAUNER a kol., Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského, s. 117-118.

⁴³ Podle Beneše měli krajané organizovat výlučně svoji „krajanskou akci sociální, kulturní a propagační, kdežto ve vedení věcí politických, vojenských a diplomatických nemají a účastí mít nemohou.“ Blíže viz Benešův dopis poslanci Fr. Schwarzovi ze dne 16.8.1939, L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 1, s. 17.

⁴⁴ Srov. např. Benešův dopis Ripkovi ze dne 21. března 1939 o plánu organizace zahraniční akce, J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ a I. ŠTOVÍČEK, Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády, dok. č. 8, s. 61-63, či návrh manifestu „Do boje za svobodné Československo ve svobodné Evropě“ připravený E. Benešem dne 12. dubna 1939, tamtéž, dok. č. 18, s. 76-79. Členy politického ústředí se vedle Beneše měli stát vyslanci Š. Osuský, J. Slávik, Z. Fierlinger a V. Hurban. Beneš se vzdal plánů na vytvoření direktoria (politického ústředí) ještě na amerického půdě, neboť ho mnozí novináři předběhli a počali direktorium nazývat provizorní vládou, což velice popudilo State Department. Blíže viz M. HAUNER a kol., Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského, dok. č. 46, pozn. č. 87, s. 210.

„Čechoslováci, Češi, Slováci a Karpatorusové“ v zahraničí mají podle něj tak jednoduchý program, že rozdělení na pravé a levé nepotřebují: jde jim prostě jen o to odstranit nacistický režim a osvobodit svůj demokratický stát. Již brzy měl však Beneš poznat, že jednota zahraniční akce není věc pro Čechy a Slováky samozřejmě a bude o ni muset ještě tvrdě bojovat.

Dalším ze základních principů zahraniční akce, o kterém ještě často uslyšíme, měl být závazek, že „všechno to, co se v osvobozené vlasti přijde, co se tam stane, bude rozhodnuto v pravém slova smyslu především národem samým doma.“⁴⁵ Beneš na tomto principu důsledně trval až téměř do konce roku 1943 a s oblibou ho používal proti svým protivníkům ať již z řad Slováků,⁴⁶ sudetských Němců či odlišně smýšlejících Čechů, kteří po něm žádali předběžné záruky ohledně respektování svých partikulárních práv v poválečném Československu.⁴⁷ V okamžiku, kdy tento

---

⁴⁵ Blíže viz E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 58.

⁴⁶ K tomu srov. např. Zápis o poradě na čsl. vyslanectví v Paříži konané po Benešově příjezdu do Paříže dne 7. října 1939, L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 5, s. 24-35. Osuský Beneše opakovaně upozornil, že „musí být respektováno vše, co se týká slovenského národa a jeho citění. Chci to písemně... Chci, aby bylo jasno, že se nebude opakovat to, co se dělalo 20 let. Co bude ze Žilinské dohody? Z té autonomie?“ Beneš odpověděl: „Já nemám právo o těchto věcech dávat žádná prohlášení.“ Osuský pobouřeně reagoval: „Já ano. Já Vám pravím, za jaké věci budu já bojovat a za jaké ne. Žádám, aby co se týče samosprávného postavení Slovenska, to bylo konstatováno a respektováno.“ Beneš pouze opět zopakoval: „Já to plně respektuji. Nemám však práva, abych se zavazoval, když nemám práva zaručit, že to mohu splnit.“ Osuský následně uzavřel diskusi na toto téma takto: „Tak také nemáte práva, dělat to, co děláte.“ Beneš si o něco později rovněž v říjnu 1939 při jednání s M. Hodžou, který v té době žádné prohlášení ohledně slovenské otázky nepožadoval, postěžoval: „Je to urážlivé, stát jsme dělali pohromadě, my pro Slováky udělali tolik, oni nás v těžké chvíli opustili a teď jim máme dávat prohlášení.“ Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 28, s. 57-58. Postup Osuského i Hodži na podzim roku 1939 měl však jeden podstatný společný rys. Oba byli ochotni překonat jistou animozitu a dohodnout se s Benešem. Oba byli ochotni uznat jeho vůdčí postavení, ale každý požadoval, aby je Beneš akceptoval jako druhého muže zahraniční akce s tím, že jejich postavení je nadřazené ostatním členům, se kterými se již dále nebudou muset dohadovat. Beneš Hodžovy i Osuského návrhy odmítal s tím, že není možné se dorozumívat jen ve dvou a že dohody a komunikace musí být uzavírány a probíhat v rámci celé jednotné zahraniční akce.

⁴⁷ Beneš tento princip samozřejmě propagoval i v roce 1944, kdy již bylo zcela zřejmé, že v zahraničně politickém ohledu byl tento princip dávno opuštěn. Snad proto v té době Beneš obvykle připojil při obhajobě tohoto principu slůvko vnitropoliticky nebo jiný výraz s podobným významem. V rozhlasovém projevu do vlasti ze dne 10. června 1944 Beneš např. uvedl, že „v ničem jsme se vnitropoliticky předem nikomu nezavázali a o naší vnitřní politice a o budoucích našich poměrech rozhodne svobodnou, demokratickou a spravedlivou dohodou lid český, slovenský a karpatoruský sám podle svých vlastních poměrů a možností.“ Blíže viz E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 233. Ostatně ještě v posledním vánočním poselství do vlasti z 23. prosince 1944 Beneš sliboval, že vše podstatné ohledně sociálních, hospodářských a politických reforem bude rozhodnuto až lidem doma, a zároveň dodává, že „budeme-li my, kteří jsme doma i za hranicemi společně bojovali o svobodu a nový stát proti nacismu a pro demokracii, k sobě navzájem stát poctivě a loajálně, nemusí dojít k žádným těžkým bojům, k žádným občanským rozvatům anebo dokonce k bojům na ulicích, jak vám to Němci předpovídají, ukazující na Řecko a směšně vás strašice svým blábolením o konci evropské civilizace pod ranami Rudé armády a o zavedení komunistického režimu u nás. E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 249.

princip na jaře 1945 definitivně vyčerpal tehdy již značně omezenou užitečnost, byl odhozen s lehkostí, jež u jinak poměrně konzistentní Benešovy politiky nepřestává ještě po letech překvapovat.

Od počátku zahraniční akce Beneš samozřejmě aspiroval na vedoucí místo v „druhém odboji“.⁴⁸ Prosazení vůdčího postavení v československém exilu však nebylo pro Beneše vzhledem k oficiálnímu postoji Velké Británie a zejména Francie k jeho osobě zcela bez problémů. Ještě před uznáním prozatímní vlády a vytvořením Prozatímního státního zřízení došlo ke střetu dvou koncepcí československé zahraniční akce.⁴⁹

První tzv. vyslanecká či legační koncepce vycházela z předpokladu, že československé zastupitelské úřady, které nebyly vydány po okupaci Čech a Moravy přes pokyn ministra Chvalkovského pověřeného řízením ministerstva zahraničí v likvidaci ze dne 16. března 1939 německým diplomatickým misím a nebyly uzavřeny z pokynu hostitelských zemí, představují z hlediska mezinárodního práva kontinuitu samostatného československého státu a jejich vedoucí představitelé jsou proto oprávněni stát v čele zahraniční akce usilující o jeho obnovu. Zastáncem této koncepce byl zejména československý velvyslanec v Paříži Š. Osuský, který měl

---

⁴⁸ V projevu k delegaci československých krajanských sdružení ve Spojených státech amerických, která Beneše vyzvala, aby se ujal vedení československé zahraniční akce, Beneš dne 18. dubna v Chicagu uvedl: „K vaší žádosti, abych se postavil v čelo osvobozovací akce, odpovídám: Nepřestal jsem pracovat pro svou vlast od chvíle, kdy jsem ji odpustil loni v říjnu po mnichovském rozhodnutí, ale zůstal jsem zdrženlivý a loajální jak k naší vládě, tak k vládám ostatních interesovaných států, čekaje na vývoj dalších událostí. Nyní, když obsazením naší staré vlasti, stala se nám nová veliká křivda, jsem opět volný... Odpovídám Vám tudíž, že výzvě vaší rád vyhovím.“ J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ a I. ŠTOVÍČEK, *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády*, dok. č. 22, s. 83-84. Dopis Národní rady Čechů a Slováků v USA z 21. března 1939 s výzvou E. Benešovi, aby se ujal vedení československého odboje, byl publikován v M. HAUNER a kol., *Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského*, dok. č. 34, s. 63.

⁴⁹ Definitivní vyjádření však paradoxně obě koncepce dostaly až mnohem později při vyostření sporu mezi Osuským a Benešovými stoupenci na půdě Státní rady v Londýně v roce 1941 a na počátku roku 1942. V této době již nebylo o vítězství Benešovy koncepce žádných pochyb. Do jisté míry však nešlo v letech 1939 a 1940 ani tak o střet dvou koncepcí, ale spíše o mocenský boj mezi Benešem a Osuským. Tento boj byl pak následně z různých důvodů popisován jako střet dvou koncepcí zahraniční akce. Benešovy rozepře s Osuským, který reprezentoval druhou koncepci zahraniční akce, navazovaly na jejich spory z doby první světové války. K tomu srov. např. A. KLIMEK, *Edvard Beneš od abdikace z funkce prezidenta ČSR (5. října 1938) do zkázy Československa (15. března 1939)*, in: *Z druhé republiky*, s. 193. Klimek uvádí, že vedle bývalého premiéra Hodži se Benešovo pobouřené podezírání po jeho abdikaci zaměřilo – a to snad v míře nejvyšší – právě na Osuského. I s ním se Beneš velmi špatně snášel, a to již od dob součinnosti v zahraničním odboji za 1. světové války, kdy mezi nimi docházelo i k prudkým bojům. Spory se točily hlavně kolem slovenské otázky, když centralistické koncepce Beneše narážely na tehdy silně autonomistické postoje Osuského, který navíc – i z osobních motivů – obviňoval Beneše, že Slováci ve vedení odboje staví na vedlejší kolej. Nyní podle Klimka došel Beneš k závěru, že jmenovitě Osuský stojí ve Francii, ale i ve vlasti, za kampaní proti němu.

velmi dobré kontakty a postavení ve francouzských politických kruzích.⁵⁰ Osuský vycházel z toho, že poté, co Francie dne 18. března 1938 oficiálně oznámila, že odmítá uznat *fait accompli* a hlava československého státu a jeho vláda ztratily možnost hovořit jménem státu, resp. poté co jim Německo toto právo dne 15. března odňalo, je a zůstává na francouzské půdě jediným představitelem československé státní autority a symbolem nezadatelných a výsostných státních práv. Osuský zjevně vycházel při své argumentaci z norem mezinárodního práva, neboť opakovaně tvrdil, že Česko-Slovensko sice bylo okupantem zbaveno výkonu své státní moci, ale existence suverénních státních práv zůstala nedotčena. Hlavním symbolem těchto výsostných státních práv pak mělo být s ohledem na tehdejší postavení Francie právě československé velvyslanectví v Paříži.⁵¹

Pozdějším výtkám Benešových stoupenců předneseným ve Státní radě, že odmítal při jednáních československých politiků s francouzskou vládou v roce 1939 Benešovu koncepci prezidentské funkce a kontinuity Československa, se bránil tím, že v té době žádnou jinou tezi právní a politické kontinuity než tu, kterou vždy hájil a reprezentoval, neznal, ani o ní nikdy neslyšel. Členové Národního výboru, včetně Beneše, mu prý nikdy neoznámili, že mají něco lepšího pro záchranu Československé republiky, než představovala jím zastávaná koncepce kontinuity samostatného československého státu prostřednictvím zastupitelských úřadů a prozatímní vlády následně uznané spojenci.⁵² Zastánci Benešovy koncepce právní kontinuity dále poukazovali na nebezpečnost této tzv. legační koncepce, neboť

---

⁵⁰ Podle M. Haunera je z dokumentů německé provenience zřejmé, že Berlín považoval v této době Osuského za nebezpečnějšího protivníka než Beneše, a to především proto, že zůstal *persona grata* francouzské vlády a čs. velvyslanectví pod jeho vedením dále plnilo téměř všechny funkce zastupitelského úřadu po Mnichovu, po 15. březnu i po vypovězení války 3.9.1939, tj. zejména umožňovalo bez obtíží prodlužovat čs. občanům jejich francouzská víza a získávat pracovní povolení, kdežto Benešův statut byl redukován na roli soukromého občana, třebaže „vynikajícího evropského demokrata“. Bližší viz. M. HAUNER a kol., Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského, s. 51-52.

⁵¹ Nutno však dodat, že mezi Benešem a Osuským nepanovaly rozpory jen ohledně způsobu vedení zahraniční akce, ale i v názoru na vnitropolitické uspořádání. Těmto rozporům se budeme blíže věnovat v dalších kapitolách této práce. K Osuského politickým postojům na počátku války srov. např. i dopis J. Smutného E. Benešovi o kongresu Čechů a Slováků v Paříži ze dne 8. května 1939 publikovaný in: M. HAUNER a kol., Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského, dok. č. 53, s. 223-225.

⁵² Š. OSUSKÝ, Pravda vítězí!, s. 40-41. Osuský předložil na podporu svého tvrzení řadu důkazů, ze kterých bylo možné dovodit, že ostatní členové Národního výboru na podzim a v zimě roku 1939 v Paříži skutečně nevycházeli z koncepce kontinuity prezidentské funkce Edvarda Beneše.

zastupitelské úřady představovaly pomnichovskou druhou republiku a tím i přetržení politické a právní kontinuity s předmnichovskou první republikou.⁵³

Osuský tuto výtku zásadně odmítal. Především poukazoval na skutečnost, že jeho koncepce není žádnou koncepcí legační, ale naopak koncepcí státní. Pravomoc zastupitelských úřadů důsledně hájil prý jen proto, aby na nich vybudoval politickou superstrukturu a státní výkonný orgán ve formě provizorní vlády.⁵⁴ Osuského argument měl nepochybně reálný základ, neboť to byl právě Osuský, který přes naléhání francouzské vlády nakonec odmítl podepsat jménem československého státu dohodu o obnovení československé armády ve Francii podle francouzsko-polského vzoru, tedy s podřízením politického vedení armády velvyslanci v Paříži, a nikoli prozatímní vládě. Dohoda o obnovení československé armády ve Francii byla po rezignaci francouzského ministra zahraničí Bonneta podepsána dne 2.10.1939 ve znění, které se stalo hlavní oporou Osuského argumentace proti Benešovi a jeho stoupencům. Dohodu totiž podepsal za Československo československý velvyslanec v Paříži Osuský výslovně jako zástupce prozatímní vlády, a to přesto, že v té době nebyla prozatímní československá vláda vytvořena ani uznána ze strany spojenců. Podle čl. I. odst. 2 této dohody navíc podléhala obnovená československá armáda z politického hlediska rovněž československé prozatímní vládě. Podle článku IX. dohody mohla být tato dohoda doplněna nebo měněna společnou dohodou mezi vládou francouzskou a reprezentanty československé vlády.⁵⁵

Osuský následně rovněž opakovaně připomínal, že jím podepsaná smlouva důsledně hovořila o rekonstituci československé armády, nikoli o jejím zakládání, organizování či obnovení, t.j. o armádě, která nikdy nepřestala existovat, která stále

---

⁵³ Opočenský k tomu např. v roce 1942 uvádí: „Předně měl být odboj veden na frontě krajanských organizací Čechoslováků po celém světě, za druhé měla být politická fronta, vedená druhým prezidentem republiky, zahrnující všechny spolupracovníky, kteří se buď přihlásili, anebo přihlásí. Konečně měla být třetí fronta zastupitelských úřadů, které se nepodrobily rozkazům Berlína a Prahy, jež v daném okamžiku, až vše bude jasnější a mezinárodní statut druhého odboje pevnější, měla splynout s frontou politickou. Nebylo možno dosud ztotožnit revoluční hnutí se zastupitelskými úřady zastupujícími podle legálního výkladu více neexistující druhou republiku a nebylo to ani v zájmu jejich činnosti. Nebylo to ani v zájmu druhého odboje, aby se ztotožňoval jen se zastupitelskými úřady a byl omezován na mnichovské hranice, jež druhý odboj neuznával a proti nimž se stavěl. J. OPOČENSKÝ, Prezidentův pobyt ve Spojených státech amerických, in: M. HAUNER a kol., Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského, s. 117-118.

⁵⁴ Š. OSUSKÝ, Pravda vítězí!, s. 54.

⁵⁵ Francouzská vláda tím nepochybně dávala najevo, že vlády Protektorátu Čechy a Morava a Slovenského státu nepovažuje za skutečné vlády a že možné uznání těchto politických útvarů de facto prostřednictvím jmenování konzulů v Praze a Bratislavě bylo odvoláno.

trvá a která byla událostmi pouze dezorganizovaná.⁵⁶ Následná nutnost aplikace dohody s sebou přinesla i zásadní otázku, kdo jsou vlastně českoslovenští občané, kteří podléhali vojenské povinnosti podle ustanovení dohody. Odpověď na tuto otázku samozřejmě úzce souvisela s tím, zda-li francouzská strana vycházela při uzavření dohody z předmnichovských hranic Československa či přihlížela k územním změnám po Mnichově. Po několikaměsíčním vyjednávání nakonec francouzská strana přistoupila na stanovisko, že československými příslušníky se pro účely dohody rozumí rovněž českoslovenští občané ze Sudet, Slovenska a Podkarpatské Rusi, a to včetně území obsazených Maďarskem po 15.3.1939.⁵⁷ Z této skutečnosti Osuský následně vyvozoval, že uzavření dohody o obnovení československé armády ve Francii znamenalo nejen uznání právní kontinuity existence Československé republiky, jejích suverénních práv, ale i její předmnichovské hranice.⁵⁸ Přestože nelze se všemi těmito Osuského vývody souhlasit,⁵⁹ lze konstatovat, že uzavření této dohody bylo nesporným diplomatickým a politickým úspěchem Osuského koncepce československé akce a mohlo představovat první a nikoli nevýznamný krok k definitivnímu uznání právní kontinuity československé republiky.⁶⁰ Další vývoj československé zahraniční akce se však vydal poněkud jinou cestou, než dohoda předvíдалa a než Osuský sám zamýšlel.

Osuský měl na rozdíl od Beneše s domovem a mimofrancouzskými skupinami emigrace jen náhodné a sporadické kontakty a také je ve své diplomatické bohorovnosti přehlížel a podceňoval. Beneš naopak za pomoci Moravcovy skupiny a dalších svých důvěrníků neustále své spojení s domovem prohluboval.⁶¹ Právě tento nedostatek mimofrancouzských kontaktů byl Osuského největší slabinou, oslaboval ho při jednáních o vytvoření ČNV a po pádu Francie musel logicky přivodit jeho

---

⁵⁶ Š. OSUSKÝ, *Pravda vítězí!*, s. 50-51.

⁵⁷ Blíže viz Zpráva vyslance ČSR ve Francii a člena ČSNV Š. Osuského Kanceláři předsedy Výboru E. Benešovi do Londýna o postoji Francie k otázce československého státního občanství. J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ a I. ŠTOVÍČEK, *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády*, dok. č 197, s. 386-387.

⁵⁸ Š. OSUSKÝ, *Pravda vítězí!*, s. 54.

⁵⁹ Např. podle přístupu francouzské vlády nemohli být nuceni sloužit v československé armádě původní českoslovenští občané, kteří pocházeli z oblastí, jež byly podle Vídeňské arbitráže přičleny Maďarsku, a kteří si vyměnili československé pasy za maďarské. Francie tedy nevycházela zcela z předmnichovských hranic, jak Osuský později tvrdil.

⁶⁰ Beneš sám ve svých pamětech přiznává, že Osuský svoji vyslaneckou teorii nikdy v její plnosti a s jejími důsledky veřejně neprohlásil, jen ji tu a tam naznačoval, a vůči ostatním ji, kde mohl, praktikoval. Edvard Beneš, *Paměti*, s. 136.

⁶¹ J. KRĚN, *V emigraci*, s. 281.

pád. Vedle spolupráce zpravodajské skupiny plk. Moravce, která bezprostředně před okupací českých zemí unikla do Londýna s pomocí britské zpravodajské služby S.I.S.,⁶² měl však Beneš k dispozici proti Osuskému a dalším aspirantům na vůdčí místo v zahraniční akci ještě další trumfy. Generál Ingr, který uprchl v létě roku 1939 z protektorátu, přinášel do Francie pro Beneše mandát od vojáků, kteří ho ve své většině doma i nadále pokládali za svého nejvyššího velitele a přáli si restituci Československé republiky v předmnichovských hranicích.⁶³ Benešovi se navíc vhodně podařilo spojit své jméno s odkazem zakladatele republiky T.G. Masaryka, když pro svoji akci získal osobní účast obou Masarykových dětí, Jana a Alice.⁶⁴ V symbolické rovině mohlo zachování kontinuity Československé republiky sotva něco ilustrovat více než spojení Edvarda Beneše s Janem Masarykem.⁶⁵ Beneš byl navíc jako jediný z aspirantů na vedoucí místo v zahraniční akci schopen zabezpečit její financování mobilizováním všech dostupných i nedostupných zdrojů.⁶⁶ Nyní se ale vraťme zpět k Benešovu působení ve Spojených státech amerických.

---

⁶² K útěku Moravcovy skupiny srov. např. J. ŠOLC, *Ve službách prezidenta: Generál František Moravec ve světle archivních dokumentů*, s. 42-53. Britské úřady si zpočátku nepřály, aby Moravec a jeho skupina pracovali pro Beneše. Přesto Moravec napsal Benešovi do Chicaga již dne 26. dubna 1939 dopis, v němž mu nabídl spolupráci. Beneš mu ve své odpovědi z 11. května 1939 velmi upřímně poděkoval a sdělil mu, že ho jeho dopis potěšil a že mu zatím sám nepsal, neboť věděl, že se v daném okamžiku Moravec sám přihlásí. Užší spolupráce mezi Benešem a Moravcem však byla navázána až po Benešově návratu do Londýna. Benešův dopis Moravcovi byl publikován v M. HAUNER a kol., *Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského*, dok. č. 54, s. 228-231. Srov. i M. SEDLÁKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, *Počátky spolupráce E. Beneše a F. Moravce v roce 1939*, in: *Slovanský přehled*, roč. 1999, č. 2, s. 227-229.

⁶³ J. ŠOLC, *Ve službách prezidenta: Generál František Moravec ve světle archivních dokumentů*, s. 57.

⁶⁴ Účast Alice však byla vzhledem k její pokročilé duševní chorobě minimální.

⁶⁵ Benešův americký tajemník Hitchcock toto spojení v souvislosti s Benešovým pobytem v USA popisuje takto: „Podivuhodně se doplňují, a jejich současná přítomnost ve Spojených státech v roce 1939 zajistila zájem o českou věc co nejúčinněji a nejtrvaleji... Byly-li v Americe ještě nějaké pochyby o české věci, tato kombinace je zcela rozptýlila.“ E.B. HITCHCOCK, *Zasvětil jsem život míru*, s. 288. K tomu je ovšem nutné dodat, že ač bylo Benešovo spojení s Masarykem nejen ve Spojených státech vskutku účinnou zbraní, americké pochyby o Benešově postavení a jeho pojetí zahraniční akce trvaly hluboko do roku 1942. Lze však souhlasit s M. Haunerem, že Beneš, který se od smrti Masaryka-otce rozhodně nechtěl s nikým dělit o monopol moci, nemohl najít lepšího a loajálnějšího partnera, který by doplňoval a nenuceně vyplňoval velké mezery v Benešově charakteru – zejména jeho naprostý nedostatek charismatu a osobního magnetismu. Blíže viz M. HAUNER a kol., *Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského*, s. 53. Slabší stránky Masarykovy povahy a jeho přístupu k výkonu přidělené funkce ministra zahraničí se měly naplno projevit až v průběhu zahraniční akce.

⁶⁶ Srov. např. M. HAUNER a kol., *Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského*, s. 36.

II. 2. PŘEDNÁŠKY V CHICAGU

Jak bylo již výše uvedeno, přijal Edvard Beneš ještě před svým odjezdem z vlasti na podzim roku 1938 nabídku chicagské univerzity, aby zde působil jako hostující profesor.¹ Volný překlad přednášek, které zde v letním semestru roku 1939 přednesl, tvoří první část knihy *Demokracie dnes a zítra*, jež byla česky poprvé vydána v Londýně v roce 1942. Druhá část knihy, která se dotýkala i Benešových představ o hospodářském, sociálním a politickém uspořádání poválečného Československa, byla sepsána až v druhé polovině roku 1941 a na počátku roku 1942,² a bude jí věnován prostor až v dalších kapitolách této práce.

Beneš byl na univerzitě v Chicagu nesmírně populární a v květnu 1939 byl dokonce zvolen nejvýznačnějším mužem univerzity („the most outstanding man at the university“). Lze souhlasit s M. Haunerem, který na základě korespondence s bývalými Benešovými studenty konstatuje, že si tuto popularitu Beneš vysloužil spíše svou politickou angažovaností po 15. březnu 1939 nežli kvalitou svých přednášek, kterými studenti tolik nadšeni nebyli. Některým studentům se zdál Benešův model světového vývoje k demokracii silně zjednodušující. Většina studentů si však Beneše vážila jako mezinárodního diplomata s dvaceti lety nepřetržitých zkušeností, zahrnujících pařížskou mírovou konferenci a Společnost

---

¹ „University of Chicago“ měla v době Benešova působení přibližně 7.000 studentů a značným způsobem se odlišovala od evropských univerzit. Hned po příjezdu do New Yorku se Beneše ujali dva pracovníci univerzity, kteří měli na starosti propagandu a společenský styk, a od té doby ho již ze svých služeb nepropustili. Beneš se měl stát a také stal jejich trumfovým esem při zvyšování již tak vysoké prestiže chicagské univerzity. Díky jejich úsilí se stal Beneš jedním z veřejně nejvytíženějších cizinců ve Spojených státech. Chicagská univerzita disponovala mj. i rozhlasovým studiem a dala ho Benešovi po 15. březnu 1939 plně k dispozici. Všechny velké americké rozhlasové stanice tak byly dne 19. března 1939 při prvním velkém Benešově rozhlasovém projevu paradoxně napojeny právě na malé rozhlasové studio „University of Chicago“. Blíže viz B. BENEŠ, *Amerika jde s námi*, s. 64-65 a 78-79. Ze 7.000 studentů se na Benešovy přednášky přihlásilo přes 2.000 studentů. Díky mikrofonu a reproduktorům ve vedlejším sále si mohlo 1.800 studentů jeho přednášky skutečně vyslechnout. Vedle nich se přednášek účastnil i velký počet amerických novinářů. Padesát nejlepších studentů se mohlo těšit na Benešův seminář. Benešovy přednášky a jeho veřejná činnost ve prospěch chicagské univerzity byly tak populární, že mu prezident univerzity nabídl, aby se stal na trvalo profesorem univerzity, přičemž mu byla ponechána volnost, aby přijel přednášet, jak mu to dovolí jeho politická činnost. Tamtéž, s. 66-68. Srov. rovněž J. OPOČENSKÝ, *Prezidentův pobyt ve Spojených státech amerických*, in: M. HAUNER a kol., *Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského*, s. 84 či s. 87. Opočenský aktivitu „University of Chicago“ popsal velmi přesně ve své práci takto: „Americké university dovedou své přednášející profesory, zejména jsou-li to politické hlavy, stojící v popředí zájmů široké veřejnosti – jak to byl v roce 1939 Dr. Beneš – využít dokonale... Reklama, propaganda, touha být v novinách, ohled na společenské záležitosti hrají v nich roli, která našim ctihodným Alma Mater zdála by se čímsi nesrovnávacím se s akademickou hodností. Tamtéž, s. 87-88.

² Tedy až po vstupu Sovětského svazu do války.

národů. Vadila jim však prý Benešova „česká“ angličtina a jeho didaktický přístup, namísto diskuse neustále někoho poučoval. Prof. Saul Levin, jeden ze studentů, kteří na jaře 1939 navštěvovali Benešovy přednášky, to ve svém dopise shrnul tak, že Benešův pobyt na „University of Chicago“ byl významný spíše symbolicky než intelektuálně.³

Benešovy přednášky vyšly poprvé v anglické verzi již v roce 1939 v New Yorku a v Londýně. Na základě srovnání prvního poválečného vydání Benešových přednášek jak s prvním českým vydáním z roku 1942, tak z původní anglickou verzí z roku 1939, je nutné konstatovat, že se tato vydání - pokud se týče Benešových přednášek na univerzitě v Chicagu - obsahově žádným podstatným způsobem neliší, a to navzdory obecně rozšířenému názoru o zásadní obsahové odlišnosti. Slouží jistě Benešovi ke cti, že se nepokusil v novějších vydáních své původní názory žádným zásadním způsobem modifikovat. Výše uvedené platí s výjimkou kapitoly „Komunismus, autoritativní režimy a demokracie“,⁴ která byla jako celek z českého vydání z roku 1942 i z poválečných vydání vypuštěna. Beneš se v ní v roce 1939 pokusil o shrnutí základních shod a odlišností demokracie, komunismu a autoritativních režimů. Pokud jde o teoretické základy, má podle Beneše komunismus blíže k demokracii než k autoritativním režimům, neboť uznává rovnost lidí a národů, je humanistický, univerzalistický, intelektualistický, racionalistický, pacifistický, internacionalistický a je pro politiku Společnosti národů. Z pohledu teorie má proto komunismus podle Beneše tentýž morální a filozofický základ jako demokracie, samozřejmě s výjimkou toho, že demokracie je spiritualistická a komunismus vychází z materialistické koncepce dějin.⁵

Na druhou stranu Beneš výslovně uvádí, že v politické praxi užívá komunismus prostředky autoritativních režimů (systém jedné strany, potlačování individuální svobody, svobody svědomí, tisku, shromažďování) a nachází se proto v oblasti politické praxe blíže k fašismu a nacionálnímu socialismu. S ohledem na tyto skutečnosti Beneš prý nepřijímá komunistickou koncepci třídního boje, revoluce, dočasné diktatury proletariátu a dominance jedné třídy nad druhou (buržoazie nad pracující třídou i naopak). Rozpory, rozdíly a nerovnosti mezi jednotlivými třídami,

---

³ Blíže viz. M. HAUNER a kol., Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského, pozn. č. 24, s. 85 či M. HAUNER, Edvard Beneš v Chicagu 1939 a počátky druhého odboje, in: Historie a vojenství, roč. 1996, s. 37-38.

⁴ „Communism, Authoritarian Régimes, and Democracy“. E. BENEŠ, Democracy: Today and Tomorrow, s. 180-183.

⁵ Tamtéž, s. 181-183.

kteřé jsou podle Beneše zcela evidentní a nelze o nich pochybovat, je nutné harmonizovat a usmiřovat evolučními, demokratickými metodami: diskusí, kooperací a vzájemnou dohodou, a nikoliv prostředky, které nabízejí autoritativní režimy či komunismus.⁶

Beneš v tomto svém srovnání demokracie, komunismu a fašismu (nacionálního socialismu) neváhá konstatovat, že „nemůže akceptovat komunismus v jeho základních politických a filozofických tezích“.⁷ Podobně kategorické veřejné vyznání týkající se komunismu od něj již po vstupu Sovětského svazu do války v červnu 1941 samozřejmě neuslyšíme. Nicméně význam tohoto Benešova výroku rozhodně nelze přeceňovat.⁸ Vyvozovat z něj Benešův principiální nesouhlas s komunistickým režimem v Moskvě či vyjádření neochoty spolupracovat se sovětskou vládou je zcela nepřiměřené okolnostem, za nichž tento výrok spatřil světlo světa.

Od „nejvýznačnějšího evropského demokrata“, za kterého byl Beneš ve Spojených státech opakovaně označován, se podobný výrok nepochybně očekával. Beneš si toho byl dobře vědom a tato očekávání americké veřejnosti, studentů i Washingtonu nezklamal.⁹ O tři roky později Beneš naopak nechtěl zbytečně jitiřit naděje, které do něj vkládala Moskva, a proto kapitolu srovnávající komunismus s demokracií a fašismem, jež obsahovala předmětný výrok, z knihy vypustil. Ve skutečnosti (zejména v politické praxi) se však Benešův přístup ke komunismu a sovětskému režimu žádným podstatným způsobem od jara 1939 do roku 1942 nezměnil. Ostatně ty části prvního českého vydání *Demokracie dnes a zítra*, které Beneš napsal na přelomu let 1941 a 1942, pojednávají o shodách a rozdílech mezi komunismem, demokracií a fašismem velmi podobným způsobem jako vypuštěná kapitola z roku 1939. Definitivně opuštěny byly jen ostřejší formulace odkazující na potlačování základních práv a svobod ze strany komunistického režimu a Benešova výslovná konstatování, které části komunistické doktríny nemůže akceptovat.

---

⁶ Tamtéž, s. 181-183.

⁷ „I cannot accept communism in its fundamental political and philosophical theses.“ Tamtéž, s. 180.

⁸ Např. podle M. Haunera vyškrtnutí tohoto výroku z prvního českého vydání z roku 1942 (i ze všech pozdějších poválečných vydání) činí z české verze „*Democracy Today and Tomorrow*“ jinou knihu s odlišnou politickou filozofií. Blíže viz. M. HAUNER a kol., *Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského*, pozn. č. 25, s. 85. S tímto závěrem autor této práce nesouhlasí.

⁹ Podobný výrok Beneš pronesl i při diskusi u kulatého stolu na chicagské universitě dne 5. března 1939, kdy na otázku, zda existuje rozdíl mezi nacismem, fašismem a komunismem odpověděl, že v zásadě nikoliv, neboť všechny tři režimy představují útok na osobní svobodu.

Benešovy přednášky z roku 1939 a české vydání Demokracie dnes a zítra z roku 1942 byly určeny zcela jinému okruhu subjektů a byly vydány v zcela odlišné mezinárodně politické situaci. Vypuštění jedné kapitoly a několik drobných, svým rozsahem i významem spíše kosmetických změn, je za těchto okolností zásah zcela přirozený a sotva z něj lze vyčíst radikální proměnu Benešovy politické filozofie. Na druhé straně je nezbytné přiznat, že Beneš ve Spojených státech podobně ne zcela „uspokojivými“ výroky na adresu komunistického režimu nijak nešetřil. Na konci června 1939 například neváhal v Chicagu do rozhlasu prohlásit, že „každý systém vlády bude nakonec vždy posuzován podle toho, do jaké míry dokáže uspokojivě splnit tuto základní podmínku: Jak zajistit pro jedince co nejvyšší možnou míru svobody pro jeho osobní rozvoj, aniž by byla zároveň zničena centrální moc, autorita a disciplinární role státu, národa a sociální jednotky. Toto je a vždy bude rozhodující kritérium každého systému vlády. Podle mého názoru se komunismus a fašismus ze své vlastní podstaty ocitají v nebezpečí, že se jim nepodaří dostatečně uspokojivě tuto podmínku splnit. Právě z tohoto důvodu jsem demokrat.“¹⁰ Demokratem E. Beneš nepochybně zůstal i v druhé polovině druhé světové války, kdy od něho již žádný podobně „neopatrný“ výrok na veřejnosti neuslyšíme. Ostatně v této době budou mít výrazy „demokracie, demokrat a demokratický“ nejen v jeho podání, ale téměř v celé československé zahraniční akci (o domácím odboji ani nemluvě) již nový radikálně nacionálně socialistický obsah, v němž bude navíc organicky nařaděno novoslovanství. Této výbušné ideologické směsi se však budeme věnovat až v dalších kapitolách této práce.

Přestože se Beneš ve svých přednáškách zabýval především demokracií politickou, nastínil zde již v hrubých rysech svou základní představu o humanitní demokracii, kterou chápal jako doplnění demokracie politické demokracií hospodářskou a sociální. Když v létě roku 1939 odjížděl z Ameriky zpět do Londýna, měl v úmyslu se do Chicaga následující rok vrátit a podrobně se zde věnovat ve svých dalších přednáškách právě demokracii hospodářské a sociální.¹¹ Nedlouho po jeho příjezdu do Anglie však vypukla druhá světová válka a jeho politická činnost na podzim roku 1939 spojená se snahou o vytvoření a uznání prozatímní vlády a Národního výboru mu tento záměr nedovolila naplnit.

---

¹⁰ Srov. např. E. BENEŠ, Questions on Democracy, s. 5-6.

¹¹ Beneš akceptoval nabídku zaměstnání pro další akademický rok osobním dopisem prezidentovi univerzity již na počátku června 1939.

V úvodní části svých přednášek se Beneš zabýval myšlenkovým a politickým vývojem Evropy od středověké feudální společnosti až k liberální buržoazní demokracii a antidemokratickým hnutím ve třicátých letech dvacátého století. Za klíčové momenty tohoto spleťitého vývoje považuje Beneš dvě události – francouzskou revoluci a první světovou válku. První z nich přivedla na politickou scénu evropských dějin třetí stav (buržoazii, měšťanstvo), jenž vytvořil nový sociální řád – buržoazní civilizaci a měšťanskou liberální demokracii. Revoluční liberalismus a politický individualismus však po rozložení feudální stavovské společnosti a absolutní monarchie přinesly současně s budováním nového řádu buržoazní civilizace a demokracie i zárodky jejího dalšího logického vývoje a vlastně rozkladu.

Postupné uplatňování lidských a občanských práv - při současném tvoření se moderního industrialismu a kapitalismu – přivedlo totiž v politický život čtvrtý stav (dělníka a malého rolníka). Tím byly nastoleny podle Beneše primární otázky skutečné demokracie: jak umožnit účast v novém evropském sociálním řádu co nejširším lidovým vrstvám všech kategorií a jak zajistit uplatnění důsledné lidovlády – „vlády ne stavu, ne strany, ne několika stavů či stran, nýbrž vlády a správy všech, vlády a správy lidu, všeho lidu“?¹²

Humanistická, egalitářská a osvícenská filozofie francouzské revoluce podle Beneše logicky vede k sociálnímu vyrovnání mezi všemi vrstvami obyvatelstva a k postupnému uplatňování rovnostářského společenského řádu. Čtvrtý stav, jenž poprvé oznámil svou politickou existenci svými organizovanými vystoupeními v letech 1848 a 1871, se od osmdesátých let předminulého století již důrazně hlásí o svůj podíl na moci, o spoluvládu v politickém a sociálním měšťanském řádu. Buduje své mocné a bojovné stranicko-politické a odborové organizace. Ideově však zůstávají příslušníci čtvrtého stavu opravdovými a skutečně důslednými demokraty v duchu ideologie francouzské revoluce. Systém více méně svobodného konstitucionalismu vybudovaného na vládě politických stran, který se v Evropě vytváří od šedesátých let devatenáctého století, chtějí však podle Beneše doplnit ve dvou hlavních směrech.¹³

Francouzská revoluce dala podnět k hospodářské svobodě, která však vytvořila moderní brutální kapitalismus a industrialismus. Hospodářský liberalismus vede k sociálnímu vykořisťování práce dělníka, proto je nutné omezit hospodářskou

---

¹² E. BENEŠ, Demokracie dnes a zítra, s.20.

¹³ Tamtéž, s. 23.

svobodu jednotlivce, zavést pronikavé sociální zákonodárství a rozšířit vliv státu ve věcech sociálně-hospodářských vůbec. Centrální moc státu, liberální revolucí oslabená, se má opět posílit. Funkce státu se musí zásadním způsobem rozšířit, neboť koncepce státu jako pouhého nočního hlídače majetku je podle čtvrtého stavu zcela chybná.

Druhý podstatný princip, o který je třeba liberální demokracii doplnit, vidí podle Beneše čtvrtý stav v doktríně třídního boje. Čtvrtý stav pokládá dělnickou třídu za zvláštní třídu, politicky a hospodářsky vyděděnou. Odlučuje se proto od liberální měšťanské třídy a hlásá, že rozdíl tříd bude definitivně odstraněn jen v nové kolektivistické společenské struktuře, v níž stát učiní všechny občany sobě rovnými nejen politicky, ale i sociálně a hospodářsky.¹⁴ Až potud se představy čtvrtého stavu víceméně shodují s vůdčími idejemi Edvarda Beneše, podle něhož se vítězný čtvrtý stav nakonec obrátí proti kapitalismu, který na začátku pomáhal budovat v rámci protifeudální revoluce.¹⁵

Zůstává jistě otázkou, na kolik se tato koncepce ještě pohybuje na demokratické půdě. Beneš sám tu žádné zásadní rozpory neviděl, i když připouštěl, že doktrínou třídního boje se čtvrtý stav dostává do úzké blízkosti ke komunismu, jenž tuto teorii žene do důsledků a hlásá jako její nevyhnutelný následek dočasnou diktaturu proletariátu. Beneš sám komunista nebyl, i když byl komunismem v mládí načas ovlivněn. Chladný materialismus komunismu prý odporoval jeho spirituálnímu vidění světa a o dočasnosti diktatury proletariátu pochyboval. Za druhý klíčový moment v politickém a myšlenkovém vývoji Evropy považoval Beneš, jak jsem již výše zdůraznil, první světovou válku, jež dala podle něj podstatný a rozhodující popud k demokratizaci celého evropského prostoru. Beneš stejně jako Masaryk nevidí v této světové válce jen velký zápas o politicko-mocenské postavení dvou skupin států či boj dvou nacionalismů, ale světovou revoluci – boj o evropskou a světovou demokracii.¹⁶ Zatímco však Masaryk chápal přirovnání první světové války ke světové revoluci spíše jako metaforu,¹⁷ Beneš vzal tuto myšlenku doslova již po skončení první světové války a důsledně z ní vycházel i na počátku druhé světové války nejen při svých předpovědích budoucích událostí, ale i při formulování

---

¹⁴ Tamtéž s. 24

¹⁵ Srov. např. M. HAUNER, Edvard Beneš v Chicagu 1939 a počátky druhého odboje, in: Historie a vojenství, roč. 1996, s. 37.

¹⁶ E. BENEŠ, Demokracie dnes a zítra, s. 52.

¹⁷ Srov. M. HAUNER, Beneš o válce a revoluci na počátku druhého exilu, in: Češi v cizině, s. 47.

konceptů hospodářského, sociálního a politického uspořádání v poválečném Československu.

V první světové válce proti sobě bojovaly podle Beneše dva tábory, které měly dvě zcela protichůdné koncepce o politice, o složení a vývoji moderní společnosti a o její kultuře vůbec. Na jedné straně to byly demokratické dohodové státy a na straně druhé teokratické, aristokratické a absolutistické státy Ústředních mocností, jež byly řádným dědicem poměrů, které existovaly v Evropě před francouzskou revolucí. Jejich konflikt byl v podstatě nevyhnutelný, neboť jejich soužití v jednom geopolitickém prostoru je podle Beneše nemožné.

Vojáci dohodových států však nebojovali podle Beneše jen za politickou demokracii, ale i za hospodářskou spravedlnost a rovnoprávnost. Po konečném vítězství demokracie měly evropské státy jedinečnou příležitost pronikavými reformami tuto hospodářskou a sociální spravedlnost zajistit. Buržoazní demokracie však nenašla odvalu tuto skutečnost pochopit a problémy sociální a hospodářské demokracie dost radikálně a rychle položit a řešit.¹⁸ Logickým důsledkem těchto skutečností byla antidemokratická reakce, která proběhla ve většině evropských států ve třicátých letech. Autoritářské a totalitní státy se za pomoci sociální demagogie zmocnily moci, odmítly racionalistickou ideologii francouzské revoluce a z hlediska vnitřní politiky se vrátily do doby absolutní monarchie a feudálního státu před francouzskou revolucí.¹⁹ Dvacet let evropské poválečné politiky bylo tak jen příměřím a zároveň pokračováním politické a duchovní revoluce, kterou první světová válka vyvolala. Cíle totalitních a autoritářských států v předvečer druhé světové války byly jen zesílením a zbarbarštěním všeho toho, co si za cíl kladly Ústřední mocnosti v roce 1914.

Nadcházející válka měla tak být podle Beneše jen brutálnějším pokračováním války z let 1914-1918²⁰ a mělo v ní jít o tytéž otázky, tytéž zájmy a tytéž boje.²¹ Historický vývoj těchto otázek však již dospěl do dalšího pokročilejšího stadia, jsou výrazněji a radikálněji položeny a jejich konečné radikální řešení se stalo nevyhnutelným.²²

---

¹⁸ Tamtéž, s. 55.

¹⁹ Tamtéž, s. 31.

²⁰ Beneš na jaře 1939 zahájení druhé světové války nejen pevně očekával, ale dokonce tvrdil, „že v Evropě a v celém světě skutečná a veliká válka dnes už je a Evropou už dnes zmítá jistý druh veliké revoluce.“ Tamtéž, s. 179.

²¹ Srov. např. E. BENEŠ, Building a new Europe, s. 16-17.

²² E. BENEŠ, Demokracie dnes a zítra, s. 55.

Tolik k politickému a myšlenkovému vývoji novověké evropské demokracie podle Benešových přednášek z jara roku 1939. Tento poněkud zdlouhavý výklad byl dle autora této práce nezbytný pro pochopení závěrů, které si Beneš ještě před začátkem druhé světové války z výše nastíněných východisek odvodil.

V druhé světové válce nemělo podle Beneše jít jen o boj mezi demokracií na jedné straně a diktaturou, totalitarismem a státním absolutismem na straně druhé, ale také o to, zdali „sociálně a hospodářsky vyhraje nakonec komunismus či nová zdokonalená demokracie tím, že se pokusí o radikálnější vyřešení svých vnitřních sociálních a hospodářských problémů a odvážně se pokusí o vývoj v demokracii sociální a hospodářskou.“²³ Stejně jako po první světové válce v Rusku položil komunistický stát otázku sociální revoluce, tj. hospodářské a sociální demokracie jako logický důsledek politické demokracie, vynese podle Beneše i druhá světová válka na povrch tento fundamentální problém evropské a světové politiky, tentokrát ale v daleko radikálnější podobě.

O porážce nacistického Německa a jeho fašistických spojenců byl Beneš před začátkem druhé světové války pevně přesvědčen.²⁴ S pevnou jistotou rovněž očekával, že období na konci druhé světové války a doba bezprostředně následující přinese převratné změny politických, sociálních a hospodářských režimů alespoň v takové míře, jako tomu bylo s Evropou po revoluci francouzské.²⁵ Benešova tehdejší předpověď poválečného vývoje byla tedy poměrně jednoznačná: neprovedou-li demokratické strany po vyhrané válce dostatečně odvážné hospodářské a sociální reformy, budou v důsledku nahromaděných sociálních a hospodářských rozporů smeteny komunistickou demagogií, která nastolí svou „dočasnou“ diktaturu proletariátu. Právě z obavy z tohoto vývoje navrhne Beneš o několik let později za účelem ochrany demokracie provedení rozsáhlých hospodářských a sociálních reforem v poválečném Československu, včetně rozsáhlého znárodnění průmyslových a obchodních podniků.²⁶ Jeho upřímná snaha se však následně ukáže zoufale kontraproduktivní.

Strach buržoazie a středních vrstev z komunistického převratu v meziválečném období považoval Beneš kupodivu za přehnaný. Byl to podle něj jasný projev neschopnosti buržoazní demokracie překonávat komunismus rozumnou,

---

²³ Tamtéž, s. 56.

²⁴ Blíže viz tamtéž, s. 186.

²⁵ Tamtéž, s. 56.

²⁶ Srov. např. E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 145.

cílevědomou a statečnou demokratickou politikou hospodářskou, sociální a kulturní a jasný důsledek toho, že „nebylo zejména dost silných, osvícených, vzdělaných a odvážných vůdců demokratických“.²⁷ Jeho pozdější politické postoje a názory nepochybně nasvědčují tomu, že on sám se takovým vůdcem již před začátkem druhové světové války cítil být.

Na základě výše uvedeného je podle autora této práce zcela zřejmé, že Beneš měl k politickým a ekonomickým zásadám socialismu blíže, než se obvykle připouští. Již ve třicátých letech dospěl k názoru, že stávající parlamentní systém liberální demokracie se přežil a bude nevyhnutelně nahrazen novým systémem s výrazně socialistickými prvky, hlavně v ekonomice. Zklamání z postoje západních velmocí v době Mnichova tyto jeho názory ještě podstatně prohloubilo. Starý neduživý kapitalismus a systém liberální demokracie měl být podle Beneše po válce nejen u nás, ale po celé Evropě nahrazen účinnějším společenským systémem vyššího typu – humanitní demokracií. Pro staré zkorumpované politiky a politické strany konzervativně-liberálního střihu v něm již nemělo být žádné místo. Právě tento nový systém měl potvrdit politiku odčinění Mnichova a poskytnout poválečnému Československu dostatečné bezpečnostní záruky před jakoukoliv budoucí agresí ze strany Německa. Beneš zároveň upřímně věřil, že v Sovětském svazu dochází k posunu směrem k demokracii (v politickém smyslu). Tento posun se měl pak po válce ještě výrazněji stupňovat. Zdůrazňování tohoto posunu mělo podle Beneše přispět k odstranění nedůvěry na straně Sovětského svazu a zároveň zajistit příznivější postoj Sovětského svazu k československé věci.

Beneš si byl dobře vědom toho, že uskutečnění jeho představ o hospodářské a sociální demokracii nelze provést bez zásadního omezení svobody individua ve prospěch kolektivní státní moci. Přestože k omezení osobní svobody mělo dojít hlavně v oblasti sociální a hospodářské,²⁸ není zcela jasné, zda byly tyto představy ještě slučitelné s jeho ideou demokracie jako systému, v němž je lidská bytost vždy prvotní a základní a každá společenská kolektivita vždy až druhotná.²⁹ O zamýšleném rozsahu omezení svobody individua lze totiž jen spekulovat, neboť Benešovy úvahy o hospodářské a sociální demokracii se v roce 1939 odehrávaly

---

²⁷ Tamtéž, s. 80.

²⁸ Tamtéž, s. 25.

²⁹ Blíže tamtéž, s. 134-135. Srov. i E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 248.

zásadně jen v obecné rovině a jsou typickým příkladem toho, jak obtížně řešitelným je principiální vztah mezi lidskou svobodou a rovností.

Benešův nástin politického a myšlenkového vývoje moderní Evropy od francouzské revoluce k demokracii hospodářské a sociální jako do důsledků domyšlené politické demokracii je lehce srozumitelný, lákavý, ucelený a na první pohled bez rozporů. Je výsledkem důsledné aplikace sociologických zákonů na dějiny společnosti.³⁰ Vtěsnat rozmanitou historickou realitu do myšlenkových schémat však obvykle nelze bez jejího silného zjednodušení. Toho se dopustil i Beneš, když zcela odmítá jedinečnost a původnost všech odpůrců demokracie. Všechny státy, jež nebyly demokratické, jsou totiž pro Beneše jen dobovou variací na absolutistický, teokratický a aristokratický feudální stát. Klást rovnítko mezi předrevoluční francouzskou monarchií, liberálně-konstituční Rakousko-Uhersko a nacistické Německo je však dle autora této práce poněkud odvážné.³¹ Za pozoruhodné lze ovšem označit to, že do tohoto výčtu absolutistických, teokratických a antidemokratických režimů odmítl Beneš již v roce 1939 zařadit Sovětský svaz.³² Důvodů pro toto jeho pochybení by se jistě dalo najít více, každopádně se mu ale tento omyl stal nakonec osudným.³³

Je jistě zajímavé, že Beneš naprosto zásadně odmítal možnost pokojného soužití demokracie s autoritativními či totalitními režimy v jednom geopolitickém prostoru. Na jaře 1939 k tomu například uvedl: „Maje na zřeteli události od roku 1931, maje na mysli výchovu, psychologii a vládnoucí politické koncepce

---

³⁰ Blíže tamtéž, s. 74 a 174.

³¹ Stejně odvážné se autorovi této práce jeví i označení Rakouska-Uherska z přelomu devatenáctého a dvacátého století za absolutistický stát. Blíže viz tamtéž, s. 49.

³² „Komunismus jako režim má některé vnější znaky společné s fašismem a nacionalsocialismem a jiné zase s demokracií, takže jej nelze označit ani za nějaký typický režim totalitní, ani jej nelze klást teoreticky na tutéž linii jako autoritativní systémy, fašismus a nacionalsocialismus.“ Tamtéž, s. 131. Především bych však chtěl zdůraznit, že pokládám za správné, aby demokraté objektivně uznali, že je skutečně značný rozdíl mezi diktaturami fašistickými a tak zvanou diktaturou proletariátu, jak je obhajována v systému sovětského socialismu. Tamtéž, s. 229. Tento poslední Benešův závěr však již pochází až z konce roku 1941.

³³ Rozhovor švédské novinářky Amelie Posse Brázdové (která si vzala za manžela českého sochaře a malíře Oskara Brázdu) s Edvardem Benešem, který se uskutečnil krátce před jeho smrtí v srpnu 1945 v Sezimově Ústí, svědčí o tom, že si Beneš svůj hořký omyl i přes pokročilé stádium nemoci na sklonku svého života bolestně uvědomoval: „Ale teď vím, že jsou bez výjimky všichni stejní, že lhaní je charakteristickým rysem všech komunistů, zejména ruských. Mou největší chybou bylo, že jsem se dlouhou dobu zdráhal uvěřit, že Stalin chladnokrevně a cynicky lhal jak v roce 1935, tak i později a že sliby, které dával mně i Masarykovi, nebyly nic jiného než záměrná a cílevědomá lež.“ Blíže viz E. POSSE BRÁZDOVÁ, Tajné dopisy z Prahy 1948, s. 32. Srov. E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 281 Podle Tábořského Beneš sám na sklonku svého života přiznal, že „jeho největší chybou bylo, že důvěřoval Stalinovi a Gottwaldovi. A snad do jisté míry i posílil Rooseveltovu a Churchillovu víru ve Stalinovu důvěryhodnost. Občas byl vůči Sovětům skutečně až příliš ústupný.“

v autoritativních státech a stav jejich vnitřní politiky, popírám naprosto možnost, že by tyto dva protichůdné režimy - demokracie a totalitní diktatury – mohly pokojně trvat a žít vedle sebe. Jeden nebo druhý režim musí zmizet, má-li být obnoven mír.“³⁴ Beneš rovněž popíral možnost dlouhodobého mírového soužití nacistického a komunistického režimu. V květnu 1939 při rozmluvě s prezidentem Rooseveltem na otázku, zda Sovětský svaz vstoupí do války, a pokud ano, na čí straně, měl Beneš odpovědět: „Rozumí se, že na naší straně. Mezi ním a Německem je válka dříve nebo později naprosto nevyhnutelná. Vychází to nutně z obou ideologií, nacistické a komunistické, vychází to z Hitlerova pojetí německých národních zájmů, jeho konkrétních plánů a z charakteru lidí, kteří jsou v Německu u moci.“³⁵

Dne 8. června 1939, během projevu k československým legionářům v Chicagu, Beneš shrnul v Masarykově duchu ideový základ nově vytvořeného programu československé zahraniční akce: „Československo bude vždy svobodné, když bude svobodná Evropa. Náš boj o svobodu je součástí ohromného boje o svobodu moderního člověka, o svobodu Evropy a zároveň součástí velkého kulturního boje o moderní demokracii. Události znovu vyvolávají nový velký světový boj o svobodu, ve kterém znovu svoboda bude triumfovat a my znovu budeme na vítězné straně... My to nakonec vyhrájeme, děj se co děj, protože Evropa nemůže zůstat dlouho v nesvobodě a v takové pohromě, jako je dnes... Vytrváme až do konce. Konec to znamená obnovu naší československé samostatnosti, která přijde, kdyby se i nejmocnější pekelné moci proti nám spojovaly, poněvadž pravda a spravedlnost je na naší straně a protože věříme s Masarykem, že nakonec „Pravda zvítězí“.“³⁶

Lze souhlasit s M. Haunerem, že tento Benešův masarykovský slovník československého zahraničního odboje byl v průběhu války postupně infiltrován komunistickou terminologií a neoslovanským žargonem. Autor této práce se však na rozdíl od M. Haunera domnívá, že k žádnému „obrovskému kvalitativnímu skoku“ v Benešově pojetí demokracie (politické, hospodářské a sociální) v průběhu druhé

---

³⁴ Tamtéž, s. 185.

³⁵ E. BENEŠ, Paměti, s. 118.

³⁶ E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 46-60. Základní teze tohoto projevu Beneš přednesl již ve svém prvním velkém projevu na americké půdě dne 13. března 1939 u příležitosti 89. výročí narození T.G. Masaryka. Tento projev byl publikován v M. HAUNER a kol., Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského, dok. č. 17, s. 161-173.

světové války nedošlo.³⁷ Jak si v následujících kapitolách ukážeme, Benešovy představy na konci války o ideálním sociálním, hospodářském a politickém uspořádání Československé republiky se od jeho koncepcí z roku 1939 žádným podstatným způsobem - s výjimkou řešení německé otázky - nelišily. Samozřejmě zde existovalo mnoho změn a korekcí, které měly řadu příčin (situace na frontě, postupná radikalizace domácího odboje atd.). V žádném případě však nešlo o „obrovský kvalitativní skok“. Beneš sám se navíc k masarykovské demokracii důsledně hlásil i po druhé světové válce.

Jak bylo již naznačeno, výše uvedené závěry neplatí ohledně Benešových koncepcí pro řešení německé otázky. Beneš sice postupně přijal za své myšlenku hromadného odsunu německého a maďarského etnika, která byla sotva v souladu s masarykovským ideálem demokracie, ale tato skutečnost neměla pro osud hospodářských, sociálních a politických reforem rozhodující význam. Radikální hospodářské, sociální a politické reformy by totiž byly v poválečné republice provedeny i v případě, že by z Československa nebyl v důsledku Benešova záporného stanoviska a negativního rozhodnutí postupimské konference odsunut oficiální cestou ani jeden sudetský Němec.³⁸ Ideové základy těchto reforem demokratického poválečného systému a jejich hrubé obrysy nebyly Benešem načrtnuty v době druhé světové války pod vlivem „náhradní“ tzv. neoslovanské ideologie (jak vyplývá z Haunerova stanoviska), ale byly připraveny ještě před jejím vypuknutím, a to nejen během Benešova pobytu ve Spojených státech. Nikoliv zanedbatelná část Benešových představ o politické, hospodářské a sociální demokracii, kterým se budeme věnovat v dalších kapitolách této práce, má svůj původ na počátku dvacátého století či na sklonku první světové války. Politická situace tehdy Benešovi nedovolila, aby se důsledněji pokusil o jejich realizaci. Na sklonku druhé světové války byla již mezinárodní i vnitropolitická situace těmito představám příznivěji nakloněna. Vraťme se ale zpět do roku 1939, kdy Beneš s

---

³⁷ Podle Haunera Beneš namísto masarykovské demokracie, ke které se veřejně přihlásil ještě během svého akademického i politického vystoupení v USA, začíná hlásat „náhradní“, tzv. neoslovanskou ideologii, na jejímž konci stojí vidina etnicky homogenního československého státního národa, zbaveného všech neslovanských menšin a chráněného „na věčné časy“ sovětskou supervelmocí. Tuto metamorfózu považuje pak Hauner za obrovský kvalitativní skok z dočasného amerického pobytu do trvalého sovětského područí. Blíže viz M. HAUNER a kol., Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského, s. 63.

³⁸ Hromadný odsun samozřejmě tyto reformy demokratického systému značně radikalizoval, neboť se do rukou státu dostalo podstatně více majetkových hodnot, než by tomu bylo v případě občanských (nikoliv etnicky) zaměřených reforem, ale nebyl jejich primárním ideovým východiskem.

výše nastíněnou koncepcí humanitní demokracie opustil dne 12. července 1939 Spojené státy americké a vydal se lodí zpět do Londýna.³⁹ Ve svých pamětech se Beneš svěří, že jeho působení v USA bylo jedním z neaktivnějších období jeho života a že dosáhl maxima toho, co mohl dosáhnout: „přineslo to ve všech směrech ovoce nejkrásnější“⁴⁰. Tato interpretace Benešova pobytu je však silně nadnesená. Jak se později ukázalo při odkladech s uznáním exilové vlády ze strany USA, Beneš v žádném případě v Americe nerozptýlil pochybnosti oficiálních kruhů ve Washingtonu vůči své osobě a jeho „ovoce nejkrásnější“ nabývalo v letech 1940-1942 velmi trpkou příchutí. Benešovi se navíc nepodařilo zajistit jednotu ani u krajanských sdružení, ani u zahraniční akce. V Polsku a v Paříži se právě formoval paralelní československý odboj s podporou silně protibenešovsky laděných vládnoucích garnitur. Německo sondovalo možnost uzavření dohody se Stalinem, což by, pokud by o tom Beneš býval věděl, muselo naplňovat jeho nejčernější sny. K tomu všemu se ještě Beneš vracel zpět do Londýna, kde ostře protibenešovsky orientované vládní kruhy pomalu začaly uvažovat o uzavření československého velvyslanectví a dalším Mnichovu, tentokrát na účet Polska.⁴¹ Za těchto okolností by si na Benešův triumfální návrat zpět do Prahy v roli prezidenta osvoboditele vsadil jen málokdo.

---

³⁹ V svých Pamětech k tomu uvádí, že odjížděl s obavami, zdali přijede do Evropy včas ještě před Hitlerovým útokem na Polsko. Blíže viz E. BENEŠ, Paměti, s. 122. Národní socialista F. Munk, který odešel z protektorátu na konci května 1939 a na počátku července téhož roku pobýval v Chicagu, o svých soukromých rozhovorech s Benešem, které s ním vedl těsně před jeho odjezdem do Evropy, poznamenává: „Pamatuji se zvláště výrazně na jedno konstatování: ‚Můžeme se spoléhat na Sovětský svaz. Francie a Anglie doplatí na Mnichov.‘ Čekal brzkou válku, ačkoliv nevylučoval její odklady. Francie a Anglie budou těžko odolávat Německu, ale nakonec válku rozhodne Rusko, soudil. Byl si jist, že válka bude dlouhá a těžká, ale že nakonec naše věc zvítězí.“ E. MUNK, S Benešem v Chicagu, in: Střední Evropa, roč. 1993, s. 104. V této souvislosti je nepochybně zajímavý i postoj Benešova synovce Bohuše, který Munkovi ve stejné době sdělil: „Teď musí přijít Mnichov pro Poláky, jinak by chtěli všem v okolí vládnout. Angličané jsou si toho nebezpečí vědomi, nechtěli by, aby Polsko vyhrálo. Pro nás by bylo neštěstí, kdyby teď začala válka a Poláci zvítězili, - chtěli by protektorát nad námi. Vedlo by se nám jako Ukrajincům na jejich teritoriu. Přišli by polští kozáci s nagajkama, Polsko musí být poraženo... Polská vládnoucí klika musí padnout, jinak je to pro nás zlé.“ Munk k tomu uvádí, že tehdy předpokládal, že protipolský postoj Bohuše Beneš se kryje s názory jeho strýce a následně dodává, že i Bohuš Beneš nakonec konstatoval, že musíme počítat především s Ruskem: „My budeme komunističtější než Rusové, budou nás brzdit.“ Tamtéž, s. 105.

⁴⁰ Blíže viz E. BENEŠ, Paměti, s. 95.

⁴¹ Foreign Office v té době zamýšlel zlikvidovat československé velvyslanectví na podzim 1939. Blíže viz E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 61.

II. 3. ČESKOSLOVENSKÝ NÁRODNÍ VÝBOR A UZNÁNÍ PROZATÍMNÍ VLÁDY

K vytvoření a uznání provizorní československé vlády ve Francii nikdy nedošlo. Výsledkem jednání, které paralelně s jednáními Osuského o uzavření dohody o obnovení československé armády vedl se státním tajemníkem francouzského ministerstva zahraničí Champetierem de Ribes Mgr. Šrámek,¹ bylo pouze ustanovení a uznání Československého národního výboru, na který bylo přeneseno i provádění dohody o obnovení československé armády ve Francii.² Ustavující schůze Československého národního výboru (dále jen „ČSNV“) se konala dne 17. října v Paříži. Osuský do ČSNV na ustavující schůzi odmítl vstoupit s tím, že si chce nejprve u francouzské vlády ověřit, zda Francie chce skutečně uznat jen Národní výbor.³ Vytvoření Národního výboru bylo podle názoru většiny jeho členů ústupkem od v té době neprůchodného požadavku vytvořit prozatímní

---

¹ Beneš sice na počátku října 1939 do Paříže na naléhání Ripky, Outraty a Ingra, kteří zpočátku očekávali, že jednání o ustavení provizorní vlády bude úspěšné, přijel, ale francouzský premiér Daladier ho odmítl přijmout. Po čtrnáctidenním neúspěšném pobytu tak nakonec odjel Beneš bez rozloučení zpět do Londýna. Jak k tomu uvádí ve svých pamětech: „Byl jsem rozhodnut, že do Paříže se za války už vrátit nebudu a že pro válku budu především počítat s Britskou říší a se Spojenými státy, přičemž budu stále věřit, že později bude bojovat na naší straně i Sovětský svaz.“ Edvard Beneš, Paměti, s. 141. Není jistě bez zajímavosti, že během pařížského pobytu navštívil Beneše komunistický předák a poslanec Šverma a pokoušel se ho přemluvit, aby Západ opustil a odebral se do Sovětského svazu, neboť osvobození mělo být spojeno výlučně jen s velkým revolučním vítězstvím Sovětského svazu. Beneš tehdy tuto orientaci zahraniční akce odmítl a Švermovi vysvětlil, že by byla chyba přenechat věci na Západě emigrantům, orientovaným jen podle Hodži, Osuského a jiných a že je třeba celé akci dát hned od počátku správnou linii pokrokovou, celonárodní, sjednocovací a také světovou, tj. západní a východní současně. Beneš se od Švermy rovněž dozvěděl, že i komunisté pevně počítají se vstupem Sovětského svazu do války, mělo se tak stát ovšem revolučně a až na konci války, kdy budou obě strany tak vyčerpány, že nebudou mít sílu bránit se sociální revoluci. Beneš s komunistickými názory nesouhlasil, podle něj západní velmocí i Německo tyto sovětské výpočty již prohlédly a podle toho postupovaly. Jedni i druzí podle něj tehdy už dostatečně znaly komunistickou teorii, speciálně leninsko-stalinské názory o imperialistické válce a proletářské revoluci. Edvard Beneš, Paměti, s. 208-211.

² Sám Beneš na adresu ČSNV na tajné schůzi jeho budoucích členů, která se konala den před jeho ustavením, samozřejmě bez účasti Osuského, bez nadšení podotkl: „Když jde o věc národní jednoty, jste-li všichni souhlasní, já se podrobuji.“ Po skončení schůze pak dodal: „Není to řešení slavné, ale co dělat. Má alespoň určité dobré stránky. Vylikviduje Osuského.“ Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 15, s. 43.

³ Blíže viz záznam o ustavující schůzi ČSNV ze dne 17. října 1939. J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ a I. ŠTOVÍČEK, Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády, Příloha, dok. č. 2, s. 37-42. V souladu se svojí „legační“ koncepcí se Osuský snažil své pozdější kolegy z ČSNV již od počátku září 1939 přesvědčit, že „uznání komitétu (Rady, Ústředí) by bylo krokem zpět, protože žádný komitét nemůže nahradit významem legaci a zaujmout pozici, kterou zde on již v Paříži má jako vyslanec.“ K tomu srov. např. zápis E. Outraty a S. Ingra o sdělení Š. Osuského ze dne 13. září 1939, L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 2, s. 18-20.

československou vládou.⁴ K uznání ČSNV ze strany Francie došlo až poté, co Osuský ustoupil ze svého stanoviska a přijal členství v ČSNV, které pro něj bylo od počátku rezervováno.⁵ Podle dopisu předsedy vlády a ministra zahraničních věcí Francie E. Daladiera československému vyslanci Osuskému ze dne 14. listopadu 1939, jímž oznamoval uznání ČSNV francouzskou vládou, byl ČSNV uznán výslovně nikoli jako prozatímní vláda či orgán zastupující československý stát, ale pouze jako oprávněný zástupce československého lidu.⁶ Dopisem britského ministra

---

⁴ Toto většinové stanovisko členů ČSNV Osuský nesdílel. Tvrdil, že Šrámkův způsob jednání s francouzským ministerstvem zahraničí, ke kterému Šrámek přistoupil bez konzultace s Osuským a za jeho zády, byl veden formami vnitřní politiky a politického paktování. Tento postup poskytl francouzským představitelům neočekávanou a vítanou příležitost, aby se osvobodili od svého závazku uznání československé státnosti, vyjádřeně v zásadě, že politicky bude armáda podléhat pravomoci provizorní československé vlády. Rutinovaní diplomati si podle Osuského nenechali tuto příležitost ujít. Jen tyto skutečnosti byly podle Osuského důvodem, proč francouzská vláda dne 14. října 1939 při uznání Národního výboru neuznala zásadu o ustanovení provizorní československé vlády, kterou dvanáct dnů předtím vtělila do Dohody o obnovení československé armády. Blíže viz Š. OSUSKÝ, *Pravda vítázi!*, s. 51 či dopis Osuského Benešovi do Londýna ze dne 23. října 1939 publikovaný in: L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943*, dok. č. 21, s. 51-53. Pokud jde o stanovisko francouzské vlády k Benešovi srov. zejména záznam vyslance Prokopa Maxy ze dne 20. října 1939 o rozmluvě s bulharským vyslancem Balabanovem, který mu sdělil, že francouzské ministerstvo zahraničí informuje cizí diplomaty o stanovisku francouzské vlády k Benešovi takto: „Je příliš málo myšlenkově pružný, žije v zajetí staré ideologie. Doba Benešů a Titulesců nenávratně minula a na integrální obnovení Československa není pomyšlení.“ Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943*, dok. č. 20, s. 50-51. B. Lockhart, který byl v polovině září 1939 jmenován spojovacím úředníkem mezi britskou vládou a československou zahraniční akcí, k tomu ve svých vzpomínkách na Jana Masaryka uvádí: „V té době bylo postavení Čechoslováků nesmírně obtížné. Neměli žádné oficiální postavení a byli bez peněz. Francouzská vláda se k Benešovi chovala nepřátelsky a britská vláda, která chtěla téměř za každou cenu udržet Francii ve válce, neměla zájem na samostatné akci a zachovávala si rezervovaný odstup... To nebyla dobrá situace, protože britské ministerstvo zahraničních věcí mi sdělilo, že jednota mezi emigranty je nezbytným předpokladem jakékoli formy uznání.“ Blíže viz B. R. H. LOCKHART, *Jan Masaryk – osobní vzpomínky*, s. 28. Srov. rovněž B. R. H. LOCKHART, *Přichází zúčtování*, s. 81-82, kde Lockhart s velkou dávkou sentimentu uvádí: „Moje činnost u Čechoslováků měla být snad nejnesnadnějším úkolem mé kariéry a měla klást značné nároky na moje rezervy trpělivosti, houževnatosti a kázně. Neboť, i když se to možná zdá divné, situace Čechoslováků v době vypuknutí války byla tragickou ilustrací nelásky, jakou lidé cítí k těm, jimž ukřivdili. Chování britské vlády bylo chladné a opatrné, chování francouzské vlády téměř nepřátelské. Lidé Mnichova museli najít obětího beránka a dr. Beneš jim byl nasnadě... Na Čechoslováky se přísně krčilo rameno a jak ve Francii, tak v Británii tíž politikové, kteří jim v době Mnichova nařídili nebojovat, jim nyní vytýkali malomyslnost a podlízavost. Na nešťastné Čechoslováky to působilo deprimujícím dojmem. Ať vědomě či nevědomě Francie s britskou vládou v pozadí, jak se zdálo, dělala věci co nejlépe směřované k tomu, aby zasely rozkol a zoufalství mezi možné spojence. Naštěstí Čechoslováci měli vůdce, kteří byli zabezpečeni proti zoufalství.“ Britský Foreign Office se však již před 1. zářím 1939 rozhodl podpořit Beneše pro případ vypuknutí války. Blíže viz E. TÁBORSKÝ, *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 63. Ještě po svém návratu z Chicaga byl však Beneš neprodleně ze strany Foreign Office upozorněn, aby nezneužíval britské pohostinnosti a aby se zdržel politické činnosti.

⁵ Členy ČSNV, zastupujícími různé skupiny československého národa, byli: E. Beneš, S. Ingr, Š. Osuský, E. Outrata, H. Ripka, J. Slávik, R. Viest a J. Šrámek (ve funkci úřadujícího místopředsedy). V ČSNV tedy nebyli zastoupeni od počátku z významných proudů československé emigrace především sociální demokraté a s výjimkou Osuského ani stoupenci slovenské autonomie.

⁶ Blíže viz J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ a I. ŠTOVÍČEK, *Od rozpadu Československa do uznání československé prozatímní vlády*, dok. č. 146, s. 310. Podle pozdějšího názoru

zahraničních věcí lorda Halifaxe ze dne 20. prosince 1939 byl ČSNV ve stejném rozsahu uznán i ze strany Velké Británie, tedy jako zástupce československého národa⁷ a zvláště, aby v dohodě s britskou vládou zařídil na územích pod pravomocí vlády Jeho Veličenstva ve Spojeném království vše potřebné pro obnovení československé armády ve Francii.⁸ Výsledkem tohoto postupu byla poněkud paradoxní skutečnost, kdy československé zastupitelské úřady i nadále v souladu s mezinárodním právem zastupovaly v mezích své působnosti Československou (Česko-Slovenskou) republiku, zatímco ČSNV, který jim byl fakticky nadřízen, zastupoval pouze československý národ (národy).

Z pohledu Osuského koncepce se tento postup československé zahraniční akce po podpisu dohody o obnovení československé armády ve Francii až do porážky Francie a ustanovení prozatímního státního zřízení v Londýně musel jevit jako krok zpět a nepochopitelná odbočka na cestě ke společnému cíli: uznání právní kontinuity Československé republiky v předmnichovských hranicích.⁹ Zдали bylo vytvoření

Osuského forma ČSNV, kterou Šrámek s francouzskou vládou bez jeho vědomí dohodl, opustila československou státnost a právní kontinuitu existence československé republiky a zavedla nás na cestu obyčejné politické agitace a propagandy, na jakou jsme byli odkázáni v letech 1914/1918. Š. OSUSKÝ, *Pravda vítězí!*, s. 52. K postavení národa jako přechodného subjektu mezinárodního práva v dobách a případech zcela výjimečných srov. např. E. TÁBORSKÝ, *Naše věc*, s. 110-115.

⁷ Přesněji řečeno jako zástupce československých národů: „This Committee will be qualified to represent the Czechoslovak peoples“. Blíže viz anglický text dopisu J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ a I. ŠTOVÍČEK, *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády*, Příloha, dok. č. 162, s. 337. Srov. i zprávu o tiskové konferenci pořádané zpravodajským oddělením britského ministerstva zahraničí, na níž byli zahraniční novináři informováni o stanovisku britského ministerstva zahraničí k ČSNV. Britský úředník Ridsdal zde na otázku, koho vlastně ČSNV zastupuje, uvedl: „ČSNV má sice právo zastupovat Čechoslováky za hranicemi, ale nikoliv Čechoslováky doma. Je prostý výrazem toho, že anglická vláda uznala existenci zahraniční organizace Čechoslováků a jistých jejich reprezentačních práv. Anglická vláda neuznala zřízení protektorátu a považuje Československo za okupované území, ale neodňala dosud uznání Háchově vládě.“ L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943*, dok. č. 38, s. 66. Přestože odpověď britského úředníka není v souladu s zněním dopisu lorda Halifaxe ze dne 20. prosince 1939, naznačuje, jakého stupně vážnosti se ČSNV v kruzích britského ministerstva zahraničí v prosinci 1939 těšil.

⁸ Blíže viz E. BENEŠ, *Šest let exilu a druhé světové války*, s. 436-437.

⁹ Benešovy ambice umně zakryté pod pláštěm jednoty zahraniční akce téměř od počátku narážely na představy a ambice Osuského, který se, ač uznával vůdčí politickou roli Beneše jako bývalého prezidenta republiky, v žádném případě neměl v úmyslu spokojit s druhořadým postavením. Jak bylo již výše uvedeno, střet obou koncepcí zahraniční akce byl do jisté míry střetem právě ambicí Beneše a jeho stoupenců s představami a tužbami Osuského. Osuského ambice však nebyly na rozdíl od těch Benešových ukotveny ani v obecné podpoře domácího odboje, ani v sympatiích a uznání většiny členů zahraniční akce. Pádem Francie se jeho politický kapitál z větší části vyčerpal a jeho postavení druhého muže zahraniční akce se stalo minulostí. Přestože se Osuský stal ministrem londýnské vlády, měl již brzy pocítit, že jeho přezíravé a do jisté míry arogantní chování z dob existence ČSNV mu nebylo většinou jeho členů zapomenuto. K Osuskému arogantnímu chování na podzim 1939 v Paříži srov. např. *Smutného záznam ze dne 13. října 1939 publikovaný in: L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943*, dok. č. 10, s. 38-40. Stejně tak nebyl zapomenut Osuského požadavek z října 1938 adresovaný prostřednictvím tehdejšího ministra zahraničí F. Chvalkovského československé vládě, aby byl

ČSNV v Paříži skutečně jen odbočkou diktovanou osobními ambicemi Beneše a jemu oddaných členů ČSNV, jak tvrdili Benešovi odpůrci,¹⁰ či šlo jen o nechtěný důsledek nemožnosti prosadit na podzim roku 1939 uznání prozatímní vlády, zůstává otázkou, jejíž zodpovězení dalece přesahuje rozsah této práce.¹¹

Druhá koncepce zahraniční akce vycházela z Benešovy postupně formulované teorie právní kontinuity, podle níž Československo rovněž nikdy nepřestalo právně existovat jako subjekt mezinárodního práva, nemělo však žádné vládní orgány, které

---

zřízen vyšetřující výbor, pověřený vyšetřit a zjistit zodpovědnost za národní a státní katastrofu, která Československo postihla. K tomuto Osuského požadavku blíže viz např. J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, *Proti Benešovi!*, s. 22 nebo A. KLIMEK, *Edvard Beneš od abdikace z funkce prezidenta ČSR (5. října 1938) do zkázy Československa (15. března 1939)*, in: *Z druhé republiky*, s. 194. K tomu srov. i L.K.FEIERABEND, *Politické vzpomínky I*, s. 56. Feierabend uvádí, že právě na jeho návrh vláda jednomyslně odmítla Osuského návrh vyšetřovat Mnichov a za tím účelem ustavit národní soud. K Osuského cestě do Prahy na počátku listopadu 1938 a k jeho tehdejšímu proti Benešovi ostře zaměřeným výpadům srov. i J. RATAJ, *O autoritativní národní stát*, s. 56.

¹⁰ K tomu srov. zejména pozdější výpověď Osuského o svém jednání s francouzským ministerstvem zahraničí, Š. OSUSKÝ, *Pravda vítězí!*, s. 58-59 či svolání Česko-Slovenské národní rady vydané po jejím ustavení dne 28. ledna 1940, ve kterém se k této problematice uvádí: „Byl totiž učiněn návrh na ustanovení zatímní československé vlády v čele s jistou česko-slovenskou osobností. Rozhodující zahraniční činitelé upozornili, že tato osobnost v čele česko-slovenské zatímní vlády vzhledem k mezinárodní situaci a se zřetelem na otázku politické důvěry není přijatelná. Toto stanovisko zahraničních činitelů nebylo lze pokládat za nepřipustný zásah do vnitřní československé politiky, protože šlo a jde o exeterritoriální vládu, jež má být spojeneckým vládami uznána a jejíž uznání musí se tedy opírat o politickou důvěru nejen činitelů česko-slovenských, ale samozřejmě také o politickou důvěru příslušných činitelů zahraničních. Kruh Československého národního výboru trval však na osobnosti jím navržené a pak místo aby osobní zájem obětoval zájmu národnímu, raději upustil od ustavení vlády a spokojil se se zřízením Národního výboru. Tento výbor ovšem pak už nebyl uznán za zástupce Česko-Slovenské republiky ani vůbec československé státnosti, nýbrž toliko za představitele česko-slovenského lidu“. Text svolání viz E. TÁBORSKÝ, *Prezidentův sekretář vypovídá*, s. 66. Česko-Slovenské národní radě se budeme blíže věnovat v dalších kapitolách této práce.

¹¹ K tomu srov. zejména J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, *Proti Benešovi!*, s. 28. Autoři této knihy k této problematice uvádí: „Zásadní otázkou je, zda by Francie a zejména Velká Británie vůbec v situaci října 1939 byly ochotny uznat československou exilovou vládu (třeba i bez osoby E. Beneše) a účastnit se tak procesu obnovy alespoň nějaké formy československého státu, nebo zda se jim spory Beneše s Osuským a Hodžou jen hodily k prosazování méně zavazujícího řešení v podobě Československého národního výboru. Domníváme se, že doposud známé dokumenty a souvislosti svědčí spíše pro druhou variantu, nicméně Osuský i další Benešovi oponenti se rádi přiklonili k závěru, že důvodem neuznání vlády byla pouze osoba bývalého československého prezidenta.“ I autor této práce se přiklání k výše uvedenému názoru, že uznání prozatímní československé vlády asi nebylo na podzim 1939 reálné, nicméně postup členů Národního výboru, kteří úsilí zahraniční akce o uznání prozatímní československé vlády vzdali při jednáních se státním tajemníkem francouzského ministerstva zahraničí již dvanáct dnů po podpisu dohody o obnově československé armády, se z pohledu Osuského sotva mohl jevit jinak než jako zrada na jeho v té době úspěšném pojetí československé zahraniční akce, která byla vyvolána obavami Beneše a jeho stoupenců o své vůdčí postavení v zahraniční akci. Nezodpovězenou otázkou však zůstává, proč francouzská strana dohodu o obnově československé armády ve znění počítajícím s provizorní československou vládou vlastně podepsala. Srov. rovněž záznam o rozmluvě Beneše s B. Lockhartem z 14. března 1940, podle něhož Lockhart prohlásil Benešovi, že byl zplnomocněn Foreign Office, aby mu oznámil, ovšem pouze jako informaci Lockhartovu, nikoliv jako úřední sdělení, že anglická vláda v říjnu 1939 neměla nejmenšího úmyslu připustit, aby byla ustavena československá prozatímní vláda. Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943*, dok. č. 66, s. 86-87. Srov. i B. R. H. LOCKHART, *Přichází zúčtování*, s. 81-82

by je v mezinárodních vztazích zastupovaly. Mnichovská dohoda byla podle Beneše od samého počátku neplatná mezinárodní smlouva, neboť byla Československu vnucena pod hrozbou silou ze strany Německa, československé Národní shromáždění ji nikdy ústavním způsobem nepřijalo a samo Německo ji svým postupem v březnu 1939 porušilo. Československá zahraniční akce tedy měla být založena na kontinuitě s předmnichovskou republikou, jejímž představitelem se Beneš jako bývalý prezident cítil být. Nositelem a ztělesněním právní a politické kontinuity s masarykovským předmnichovským Československem měla být podle této koncepce prezidentská funkce Edvarda Beneše, jehož rezignace neměla být považována za platnou.¹² Tato koncepce však byla zpočátku důsledně odmítnuta jak francouzskou, tak britskou a americkou vládou a prosadila se až v průběhu války.¹³

K prvního veřejnému vyjádření Benešovy teorie právní kontinuity došlo ještě v době jeho pobytu v USA, a to v rámci projevu proneseného k legionářům v Chicagu dne 8. června 1939.¹⁴ Teorie vyjádřená v tomto projevu již nese téměř všechny hlavní atributy Benešovy teorie právní kontinuity, která se později stane osou, kolem níž bude právně a politicky ukotvena celá československá zahraniční akce. Chyběl zatím pouze jediný, ovšem nikoli nevýznamný prvek, který byl s teorií

---

¹² Hájení jakéhokoliv jiného stanoviska považoval Beneš za druh politické zrady. Zcela jasně se vyjádřil např. ve svých pamětech: „Proto jsme pokládali a pokládám ony pokusy některých našich emigrantů, kteří z důvodu ryze osobních šířili později v naší politické emigraci a ve vojsku – a dokonce i mezi Angličany a Američany – teorii, že nejsem „legálním“ prezidentem, aby tím zabránili v očích našich lidí i spojenců normalizaci a konsolidaci našich poměrů za hranicemi, za prostou vlastizradu.“ E. BENEŠ, Paměti, s. 164.

¹³ Není jistě bez zajímavosti, že sám Beneš označoval zpočátku svoji teorii za „revoluční“. Revolučnímu principu tvorby československých emigračních orgánů měl být podřízen princip úřední, reprezentovaný kontinuitou funkcí československých vyslanců, kteří nevydali své úřady Německu. Blíže viz J. KUKLÍK, Problémy kontinuity Benešovy prezidentské funkce, in: Český časopis historický, roč. 1997, s. 419. Tato původní Benešova terminologie v zásadě odpovídá terminologii, již později užíval Štefan Osuský. Osuský totiž tzv. legační teorii (úřední princip) považoval za teorii státní a Benešovu teorii označoval za teorii odbojovou či revoluční. Š. OSUSKÝ, Pravda vířazí!, s. 55 a 65. K tomu srov. i Zápis o poradě na čsl. vyslanectví v Paříži konané po Benešově příjezdu do Paříže dne 7. října 1939, L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 5, s. 24-35. Beneš zde na adresu Osuského uvádí: „Toto Vaše postavení my všichni respektujeme; všichni naši vyslanci jsou oficiální osobnosti. Já sám od prvního počátku jsem již v Americe prohlašoval právní kontinuitu státu a absolutní nutnost, ve všem podporovat naše velvyslanectví. Co však každý z vyslanců dělal mimo jeho úkol, jako vyslanec, to dělal nelegálně a revolučně, jako my všichni.“

¹⁴ Beneš ve své řeči uvedl: „Nejsme tudíž mnichovskou dohodou vázáni, jednak proto, že ústavně nikdy nebyla přijata, jednak proto, že byla nacistickým diktátorským Německem násilně a svévolně zrušena provedením tzv. protektorátu. Pro nás tudíž dnes vzhledem k Německu neexistuje. Půjdeme do boje za svobodu své staré vlasti a za vydobytí své staré Československé republiky. Neuznáváme a neuznáme ani právně, ani politicky žádného fait accompli. Neuznáme žádného obsazení a proto náš stát legálně existuje dál. Nepřijmeme ani vídeňskou arbitrážní dohodu o Slovensku a Podkarpatské Rusi, kterou Maďarsko svévolně a násilně porušilo. Jdeme světem dál hrdě a pevně jako občané Československé republiky.“ Blíže viz E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 53.

právní kontinuity předmnichovského Československa úzce propojen: teorie o neplatnosti Benešovy rezignace z funkce prezidenta Československé republiky. Tato teorie si musela na své první Benešovo veřejné oficiální oznámení ještě více než rok počkat.

Jan Křen v této souvislosti správně připomíná, že srovnávají-li se nejvýznamnější, nejautoritativnější a nejambicióznější předáci nekomunistické emigrace z Československa, padne hned do oka skutečnost, že všichni až na Beneše byli osobnostmi politicky takřkajíc fragmentárními: Hodža pretendoval na místo prvního slovenského představitele v zahraničí, Osuský rovněž a nadto představoval v zahraniční akci hlavního hlasatele francouzské orientace, Prchala, pokud vůbec přicházel v úvahu jako předák emigrace, zastupoval především sám sebe a po porážce Polska nepřilíš významný polský vliv, Jaksch se považoval za hlavu německé demokratické menšiny. Beneš byl mezi nimi jediný, který celou svou činnost jednoznačně spojil s Československem a stal se nejpřednějším hlasatelem integrální obnovy republiky. U všech ostatních nebyl postoj k integrální obnově předválečného Československa zcela jednoznačný a každý měl v tom ohledu větší či menší výhrady: u Jaksche nebylo jasné, zda si obnovení republiky vlastně přeje, Prchala pokud vůbec měl nějaký politický program, hlásal jakési mlhavé československo-polské spojení, Hodža si bral za ideál kombinaci politické soustavy z posledních dnů před Mnichovem s národně-politickou úpravou pomnichovskou a také pozice Osuského, v této chvíli hlavního Benešova soupeře, nebyla ve vztahu k I. či II. republice přinejmenším dost určitá. Každý z nich podle Křena přejímal cosi z Mnichova a jeho důsledků.¹⁵

Při jednáních o vytvoření československé armády ve Francii a s tím souvisejícím uznání prozatímní vlády sice Beneš již aspiroval na funkci prezidenta republiky, jejím právním základem však neměla být neplatnost abdikace ze dne 5. října 1938. Ve své instrukci představitelům československé zahraniční akce ve Francii ze dne 7. září 1939 k tomu Beneš uvádí: „Souhlasím, aby v tomto smyslu dr. Osuský za součinnosti gen. Ingra a dr. Outraty s vládou francouzskou věci dohodl a sdělil zároveň zřízení provizorní vlády ČSR, jež by byla ustavena v tomto zatímním složení: předseda dr. Beneš, jenž podle naší konstituce vykonává zároveň funkci prezidenta republiky, ministr zahraničních věcí dr. Osuský, ministr národní obrany

---

¹⁵ J. KŘEN, V emigraci, s. 286-287.

Ingr, ministr financí Outrata.“¹⁶ Benešova prezidentská funkce tedy měla v září roku 1939 nalézt oporu v ustanovení § 60 ústavní listiny z roku 1920, ve kterém se stanovuje, že pokud nový prezident není zvolen nebo je-li prezident zaneprázdněn nebo churav tak, že nemůže vykonávat svůj úřad, přísluší výkon jeho funkcí vládě, která může pověřit svého předsedu jednotlivými úkony. Beneš by tedy mohl jako předseda prozatímní vlády uznané ze strany Francie zároveň vykonávat z pověření této vlády jednotlivé úkony, jež jinak příslušejí podle ústavní listiny z roku 1920 prezidentovi republiky.¹⁷ Jak bylo již výše naznačeno, k uznání československé prozatímní vlády ve Francii však na podzim roku 1939 nedošlo.

Hlavní úsilí ČSNV i přesto nadále směřovalo k uznání výboru za prozatímní československou vládu, tak jak předvíдалa výše specifikovaná dohoda o obnovení československé armády ve Francii. Iniciativu při úsilí o uznání prozatímní vlády však s rostoucím vlivem Velké Británie pomalu začínal přebírat Beneš, který stále setrval jako jediný z členů ČSNV v Londýně.¹⁸ V memorandu adresovaném dne 26. dubna 1940 britskému ministerstvu zahraničních věcí vyličil Beneš situaci v Československu, kde Hácha a vláda již ztratili jakýkoliv vliv a vypočetl nejpodstatnější důvody mezinárodního rázu, které mluvily pro uznání prozatímní vlády.¹⁹ Beneš končí své memorandum konstatováním, že podmínky jsou již zralé

---

¹⁶ Text instrukce byl publikován v J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ a I. ŠTOVÍČEK, *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády*, dok. č. 86, s. 206-207. Instrukce byla mimo jiné reakcí na dopis představitelů československé zahraniční akce ve Francii, ze kterého je zřejmé, že Benešovi stoupenci v Paříži vycházeli ohledně funkce hlavy státu ze stejného pojetí jako Beneš: „Zastáváme právně stanovisko, že armáda, kterou nyní stavíme v zahraničí, jest armádou československé republiky, jejíž právní kontinuita se všemi atributy a institucemi státní svrchovanosti trvá. Z této právní teze vyplývá, že předseda naší příští vlády bude zároveň fungovat jako hlava státu i jako vrchní velitel československé armády.“ J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ a I. ŠTOVÍČEK, *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády*, dok. č. 84, s. 204.

¹⁷ Benešem použitý obrat „předseda dr. Beneš, jenž podle naší konstituce vykonává zároveň funkci prezidenta republiky“ neodpovídá přesně výše citovanému pojetí výkonu prezidentských funkcí v době, kdy není funkce prezidenta obsazena, zakotvenému v § 60 ústavní listiny z roku 1920. Patrně na toto sporné pojetí prezidentské funkce upozorňoval ve svém rozhovoru s Ingrem a Outratou dne 7. září 1939 Osuský, když prohlásil, že nemá námitek proti vykonávání funkcí prezidenta republiky Benešem jako předsedou vlády, pokud se tak ale bude dít podle československé ústavy. Blíže viz zápis o tomto rozhovoru sepsaný E. Outratou. J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ a I. ŠTOVÍČEK, *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády*, dok. č. 87, s. 208.

¹⁸ B. Lockhart obdržel v té době ohledně Benešovy aktivity od vysokého úředníka Foreign Office Sargenta zcela jasný pokyn: „Přijali jsme Beneše, ale v jeho vlastním zájmu nedopusťte, aby hnal věci příliš rychle. Má mnoho nepřátel.... Je třeba postupovat zvolna, ale jistě.“ Blíže viz B. R. H. LOCKHART, *Přichází zúčtování*, s. 105. Beneš se však touto radou příliš neřídil. Jeho těžce zkoušená nervová soustava byla již ze samého čekání napjatá k prasknutí.

¹⁹ Beneš tehdejší právní stav československé zahraniční akce označil za chaotický, neboť celé existující právní struktury působící podle právních předpisů Československé republiky (tedy zejména armádě a zahraničním zastupitelským úřadům) chybí nejvyšší vládní a státní orgán, který by byl

pro konečné rozhodnutí. Britská vláda se však ve své odpovědi na toto memorandum vyjádřila navzdory již probíhajícím rozsáhlým válečným operacím k možnosti uznání záporně.²⁰

V průběhu první poloviny roku 1940 se postupně formuje Benešův plán dosáhnout vedle uznání prozatímní vlády i vytvoření širší struktury tzv. prozatímního státního zřízení, do jehož rámce by byla prozatímní vláda zasazena. Vedle vlády mělo prozatímní státní zřízení podle Benešových plánů zahrnovat prezidenta republiky a Národní radu.²¹ Prezidentem republiky se měl stát právě

---

oprávněn tuto strukturu upravovat a řídit. Z právního pohledu je proto podle Beneše navýše žádoucí, aby byl tento chaos ukončen. Originální anglický text memoranda byl publikován v J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ a I. ŠTOVÍČEK, *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády*, dok. č. 230, s. 470-478.

²⁰ V dopise státního podtajemníka ministerstva zahraničních věcí Velké Británie A. Cadogana se konstatovalo: „Chápeme důvody, pro něž žádáte o rozšíření uznání, které bylo dáno Národnímu výboru. Ale cítíme, že každou další úvahu o Vašem požadavku by mělo předcházet jasné a veřejné projevení jednoty česko-slovenské akce v zahraničí. Je mi známo, že již uvažujete o vytvoření tělesa širší a reprezentativnější povahy, než je dnešní Národní výbor. Myslím proto, že by bylo moudřejší vyčkat, až bude tento projekt uskutečněn, dříve než bychom měli uvažovat o změně dopisů vyměněných mezi Vámi a lordem Halifaxem 20. prosince minulého roku.“ Dopis byl publikován v J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ a I. ŠTOVÍČEK, *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády*, dok. č. 247, s. 507. Jednotou česko-slovenské akce v zahraničí britská strana rozuměla především rozšíření ČSNV o Hodžu jako zástupce jím iniciované Česko-Slovenské národní rady a dohodu s W. Jakschem, vůdcem německých sociálních demokratů v exilu. K tomu srov. např. E. TÁBORSKÝ, *Prezidentův sekretář vypovídá*, s. 216-219. B. Lockhart k tomu ve svých pamětech uvádí, že se „v té době britská vláda klonila k názoru, že malé státy, které nebyly schopny bránit se samy, jsou nebezpečím pro mír a že v novém světě, který se měl vybudovat po válce, musíme mít méně států, ale větších. Převažovala proto silná neochota slíbit něco o budoucnosti Sudet a Slovenska a jako první podmínkou jakéhokoliv uznání i jen de facto Foreign Office žádal, aby si Čechoslováci dali do pořádku svou vlastní domácnost. Blíže viz B. R. H. LOCKHART, *Přichází zúčtování*, s. 93. Podobné stanovisko jako Velká Británie zastávalo v květnu 1940 i francouzské ministerstvo zahraničí, když úřadujícímu místopředsedovi ČSNV Šrámkovi oznámilo, že dokud nebude ČSNV rozšířeno, nebude zahraniční akci poskytnut úvěr. Beneš se snažil britským požadavkům vyhovět především prostřednictvím dohody s Hodžou a rezervací několika míst v Národní radě pro zástupce československých Němců, včetně postu místopředsedy. Srov. zejména J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, *Hodža versus Beneš, Milan Hodža a slovenská otázka v zahraničním odboji za druhé světové války*, s. 90-91. K britskému postoji k Hodžovi srov. i B. R. H. LOCKHART, *Přichází zúčtování*, s. 94. 97 a 123. Lockhart mimo jiné uvádí, že mu Beneš po britském odmítnutí sdělil: „Připustíte, že mám velkou většinu. A přece se pokoušíte nutit mne, abych přijal tuto nevýznamnou menšinu vyděračů. Nesnažte se je přemluvit.“ Beneš podle Lockharta mluvil velmi roztrpčeně a hovořil o tom, že odejde do Spojených států.

²¹ Byl to právě prezident E. Beneš, který se jako první vyslovil v československém exilu pro projekt širšího sboru v rámci prozatímního státního zřízení. Poprvé Beneš uvažoval o širším poradním sboru již v září 1939. Podle jeho původních představ se měl sbor skládat z čs. vyslanců, politiků a významných krajanů. Blíže viz V. ŠUSTEK, *Státní rada v Londýně v letech 1940-1941*, in: *Sborník archivních prací*, roč. 1994, s. 241- 242. O Benešových představách o funkci a složení Národní rady (nakonec ustavené pod názvem Státní rada) nejlépe vypovídá jeho rozklad ze dne 28. dubna 1940 adresovaný pravděpodobně britskému ministerstvu zahraničních věcí publikovaný in: J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ a I. ŠTOVÍČEK, *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády*, dok. č. 231, s. 479. Národní rada měla být vytvořena jako poradní a kontrolní orgán, který by nahrazoval parlament. O tom, že by Národní rada měla vykonávat i zákonodárnou činnost, však Beneš neuvažoval. Členy národní rady se měli stát: 1) bývalí ministři, poslanci a senátoři; 2) členové ČSNV; 3) význačné osobnosti politického a ekonomického života; 4) vojáci a jiní odbojáři, kteří přijdou z Československa později; 5) významné osobnosti, o jejichž

Beneš, ovšem již nikoliv jako předseda prozatímní vlády s odkazem na § 60 ústavní listiny z roku 1920, ale spíše jako morální autorita a vůdce zahraničního odboje, který je uznáván za prezidenta doma na okupovaném území.²²

Podmínky pro uskutečnění hlavního cíle ČSNV definitivně dozrály až po vojenském pádu Francie a změnách v britské vládě, při kterých stoupenci Mnichova v konzervativní straně vyklidili své přední pozice Churchillovu křídlu, byť ještě stále zůstávali členy britské vlády. V dopise lordu Halifaxovi ze dne 9. července 1940 oznámil Edvard Beneš britské vládě rozhodnutí o přeměně Československého národního výboru ve vládu a ustavení prozatímního státního zřízení Československé republiky, jež mělo být tvořeno prezidentem republiky, exilovou vládou a Státní radou. Prozatímní vláda, včetně prezidenta republiky, tedy byla ustavena ČSNV,²³ fakticky však byla prohlášena Benešem samotným, neboť většina členů ČSNV v té době ještě do Londýna z Francie nedorazila. Velká Británie dopisy lorda Halifaxe z 18. a 21. července 1940 prozatímní československou vládu uznala.

Toto britské uznání však obsahovalo řadu omezení, která československou prozatímní vládu stavěla v porovnání s ostatními exilovými vládami do poněkud druhořadého postavení. Britská vláda nejmenovala na rozdíl od všech ostatních exilových vlád k československé prozatímní vládě mimořádného a zplnomocněného vyslance. Především však britská vláda uznala československou vládu na rozdíl od všech ostatních exilových vlád pouze jako prozatímní vládu,²⁴ která navíc podle

---

členství dosud nebylo rozhodnuto (např. Ečer, Szathmáry). Zajímavý se jeví především způsob svolání Národní rady. Jednotlivé členy Národní rady měl totiž podle tohoto Benešova rozkladu svolat k ustavujícímu shromáždění osobními dekrety právě Beneš, a to nikoli ještě z titulu prezidenta republiky, ale z titulu „doma uznávaného zástupce celého našeho zahraničního hnutí“. K Benešovým plánům na pacifikaci nespokojených členů zahraničního odboje prostřednictvím jejich zapojení do činnosti Státní rady srov. V. ŠUSTEK, Státní rada v Londýně v letech 1940-1941, in: Sborník archivních prací, roč. 1994, s. 240-241 a 244. Šustek mj. konstatuje, že projekt Státní rady byl pro Beneše především příhodným prostředkem k popření obvinění z diktátorských snah a k dosažení modu vivendi se Slováky a ostatními opozičníky.

²² V první polovině roku 1940 se tedy Beneš ještě stále oficiálně nedovolával neplatnosti své abdikace z 5. října 1938.

²³ Beneš ve svém dopise uvedl: „V nové situaci, vyplývající z nedávných událostí v naší zemi a v Evropě vůbec, Národní výbor ve shodě s armádou, s všemi československými činiteli politickými za hranicemi, zvláště pak ve shodě se zcela zřejmým a nezlomným duchem odboje ohromné většiny všeho obyvatelstva v obsazené vlasti – rozhodl se nyní ustavit prozatímní československou vládu s celým státním zřízením.“ Bližší viz E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 438-440.

²⁴ K povaze prozatímnosti uznání srov. především pojednání o této otázce z pera prezidentova sekretáře E. Táborského, který ve své knize Naše věc k této problematice uvádí: „Atribut prozatímnosti se vyskytuje při uznání vlád jen zcela výjimečně, ojediněle. Nebyl proto v nauce mezinárodního práva dosah tohoto pojmu v této souvislosti dostatečně probrán a zhodnocen. Jak tomu však nasvědčují hlavní díla systematicky pojednávající o právu mezinárodním, lze na uznání vlád prozatímních hledět přibližně asi tak, jako na uznání de facto. Jelikož ani po uznání prozatímní československé vlády britská vláda u ní nepověřila ani vyslance ani žádného jiného diplomatického

Halifoxova dopisu ze dne 18. července 1940 byla „repräsentativním zástupcem českého a slovenského lidu“, tedy nikoliv zástupcem Československé republiky, jak se uznání prozatímní vlády často nepřesně interpretuje.²⁵ Britská vláda rovněž výslovně upozornila na skutečnost, že nemá v úmyslu se tímto uznáním předem zavázat, že uznává nebo že bude podporovat stanovení kterýchkoliv budoucích hranic ve střední Evropě. Dále britská vláda zásadně odmítla i Benešův pokus spojit uznání prozatímní československé vlády s potvrzením právní a politické kontinuity Československé republiky, když uvedla, že „nelze předpokládat, že vláda Jeho Veličenstva nezbytně sdílí Váš závěr, který jste v dopise učinil: že totiž svým postupem po událostech 15. března 1939 zaujala vláda Jeho Veličenstva jakékoliv definitivní stanovisko, pokud jde o právní kontinuitu Československé republiky.“²⁶

Beneš prozatímní vládě korespondenci s Halifaxem, která vedla k jejímu uznání ze strany Velká Británie, nepředložil, a tak jí zůstal skutečný rozsah uznání zpočátku utajen. Korespondence byla vládě předložena až dodatečně na žádost

---

zástupce, nýbrž dala se až do „plného uznání“ z července 1941 zastupovat jen „britským repräsentantem“ (jímž byl Bruce Lockhart), zdá se, že i britská vláda se dívala na prozatímní uznání z 21. července 1940 jako na jakýsi druh uznání *de facto*. E. TÁBORSKÝ, Naše věc, s. 130-132. Na s. 139 k tomu Táborský dodává, že plné uznání *de iure* je považováno za právně neodvolatelné, zatímco pouhé uznání vlády provizorní (*de facto*) je nutné považovat právně za odvolatelné. Politicky je podle něho uznání vlády *de facto* nesporně méně hodnotné než plné uznání *de iure* a zahrnuje vždy určitou rezervu na straně uznávajícího subjektu. Vyskytuje se jen v dobách mimořádných a je často předchůdcem uznání plného. B. Lockhart ke svému vlastnímu postavení britského zástupce u prozatímní vlády ve svých pamětech uvádí: „Byl jsem jmenován britským zástupcem u prozatímní československé vlády. Můj úřední titul měl být britský agent. Ale ohradil jsem se. V roce 1918 jsem byl jmenován britským agentem u neuznané bolševické vlády. Jednou za život to stačilo.“ Blíže viz B. R. H. LOCKHART, Přichází zúčtování, s. 127. Za zmínku jistě stojí i to, že britský ministr zahraničí Halifax od září 1939 do svého odchodu z úřadu v prosinci 1940 ani jednou osobně nepřijal svého podřízeného britského zástupce u československé vlády B. Lockharta. Situace se měla změnit až s příchodem nového ministra zahraničí A. Edena, který byl spolu s Churchillem Benešovi a československé zahraniční akci podstatně více nakloněn. Odpor nezanedbatelné části vysokých úředníků Foreign Office proti Benešovi trval i po Halifaxově odchodu. Tamtéž, s. 144.

²⁵ Této skutečnosti si byl dobře vědom i prezident E. Beneš. Feierabend ve svých pamětech např. vzpomíná na rozmluvu s Benešem v souvislosti s vytvořením Státní rady v roce 1940: „Prezident mi také řekl, že si přeje, aby Státní rada představovala československý stát, tj. aby v ní byli zastoupeni také naši Němci. Poněvadž se nepodařilo u Britů prosadit, aby naše vláda byla uznána jako představitelka republiky, nýbrž byla uznána pouze jako představitelka československého lidu, prezident to chtěl napravit při ustavení Státní rady. Jeho stanovisko jsem chápal, ale nepokládal jsem za logické, aby vláda zastupovala československý lid a Státní rada československý stát.“ L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky II, s. 45. Feierabend byl narozdíl od Beneše odpůrcem zastoupení demokratických československých Němců ve Státní radě. K tomu srov. i zápis Opočenského ze dne 10. srpna 1940 o rozmluvě Feierabenda s Benešem. J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 32. Srov. i V. ŠUSTEK, Státní rada v Londýně v letech 1940-1941, in: Sborník archivních prací, roč. 1994, s. 244 a 251.

²⁶ Blíže viz E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 441-443.

Osuského.²⁷ Přes výše uvedené zásadní limity, na které Beneš i jeho stoupenci při svých veřejných vystoupeních, rozhlasových projevech a vzkazech do vlasti rádi zapomínali,²⁸ bylo britské uznání velkým vítězstvím Edvarda Beneše,²⁹ které definitivně vychýlilo kyvadlo dějin ve prospěch jeho koncepce zahraniční akce. Výše uvedené platí navzdory skutečnosti, že o Benešově prezidentské funkci se Halifaxovy dopisy vůbec nezmiňovaly, neboť vycházely důsledně pouze z uznání prozatímní československé vlády.

Beneš tedy nebyl v červenci roku 1940 uznán Velkou Británií za československého prezidenta *de iure*. Jisté pochybnosti však byly vyjadřovány na britské straně i ohledně možnosti jeho uznání *de facto*.³⁰ V červenci roku 1940 se

---

²⁷ Blíže viz J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, Hodža versus Beneš, Milan Hodža a slovenská otázka v zahraničním odboji za druhé světové války, s. 111. či L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky II., s. 32.

²⁸ Stejně tak exiloví představitelé v čele s Benešem rádi v letech 1940-1942 zapomínali na limity britského postoje k neplatnosti mnichovské dohody. K tomu srov. např. Opočenského deníkový záznam ze dne 25. srpna 1942, tedy krátce po vydání klíčové nóty A. Edena ze dne 5. srpna 1942, která formulovala britské stanovisko k neplatnosti mnichovské dohody. J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 231. Opočenský si do deníku zapsal: „Nová ministerská rada o dokumentech Eden-Masaryk. Trvala celkem do čtyř hodin. Stránský mluvil hodinu. Že těmi akty se teprve legalizuje to, co naše propaganda již přes rok tvrdila. Ripka a Masaryk přiznali, že propaganda byla napřed před fakty.“ Feierabend k tomu ve svých pamětech dodává: „Debatě o nové situaci Jaroslav Stránský dokázal, že britská nóta legalizovala stav, který naše propaganda hájila již celý rok. Odsoudil takové jednání a tvrdil, že nyní nebude nikdo naší informační službě věřit. Ripka i Masaryk doznali, že naše propaganda předbíhala skutečnosti, ale činili prý to na základě Churchillova sdělení z 30. září 1940, jímž prohlásil, že mnichovská dohoda byla zrušena.“ Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky II., s. 158.

²⁹ Posun od ČSNV, jehož mezinárodněprávní postavení bylo velmi nejisté a jeho pravomoci velmi neurčitě, k vládě, byť pouze prozatímní a reprezentující pouze český a slovenský lid, byl patrně nejvýraznějším posunem v celé historii československé zahraniční akce za druhé světové války. Pokud jde o rozdíl mezi kompetencemi vlády (být prozatímní) a ČSNV srov. např. E. TÁBORSKÝ, Naše věc, s. 126-127. Tábořský k tomu uvádí, nazve-li se určitý reprezentativní orgán vládou, dostává se mu automaticky oné pevné pravomoci, jež vládám podle oné mnohaleté tradice i praxe přísluší – ledaže by ta či ona stránka kompetence výslovně byla vyloučena. Naproti tomu přizná-li se stejnému sboru sebeširší kompetence, aniž by byl výslovně uznán za vládu, nezbyvá – vzhledem k tomu, že tu jde o instituci ad hoc – než příslušnou kompetenční klauzuli běžným způsobem interpretovat. Což vždy znamená – jelikož takový výklad nedopadne vždy u obou stran shodně – od případu k případu se o jednotlivých otázkách příslušnosti dohadovat.

³⁰ K tomu srovnej J. KUKLÍK, Londýnský exil a obnova československého státu, s. 90-91. Kuklík k této záležitosti uvádí: „Britské ministerstvo zahraničí však na Beneše dále pohlíželo spíše jako na osobu v postavení exilového premiéra a bylo maximálně ochotno připustit jeho uznání za prezidenta ČSR *de facto*. Ostatně tato záležitost vyvolala na Foreign Office rozsáhlou diskusi, která nakonec vyzněla v Benešův prospěch, když podle záznamu Foreign Office z května 1941 měl být Edvard Beneš považován *de facto* za prezidenta Československa a při jednání s ním a s ostatními hlavami spojeneckých států v exilu neměly být činěny žádné rozdíly.“ Na jiném místě Kuklík doplňuje, že Foreign Office vyjadřoval pochyby, zda by před britským soudem uspělo prohlášení, že Benešovo postavení je rovno postavení hlavy státu. Při sporech Beneše s jeho politickými odpůrci v československé zahraniční akci, kteří britské ministerstvo zahraničí doslova bombardovali svými protesty proti Benešovi jako prezidentovi, Foreign Office, především pak F. Roberts, přiznávalo odpůrcům Benešovy prezidentské funkce logiku jejich argumentů a odsuzovalo Benešův postup proti politickým odpůrcům. J. KUKLÍK, Mýty a realita tzv. Benešových dekretů, s. 30. B. Lockhart ve svých pamětech taktně podotýká, že „je pravda, že v našem Foreign Office byli vysocí úředníci,

proto Beneš patrně stal pouze prezidentem prozatímního státního zřízení a až další válečný vývoj měl ukázat, zdali se mu podaří plně prosadit jeho teorii právní kontinuity Československé republiky a prezidentské funkce i v mezinárodním měřítku.³¹

Spojené státy americké, na které Beneš od počátku velmi spoléhal, v té době odmítaly uvažovat byť i jen o uznání československé vlády de facto. Situace se nezměnila ani v první polovině roku 1941. Velké zklamání zažil Beneš především v únoru 1941, kdy Spojené státy americké jmenovaly vyslance A. J. D. Biddlea u exilových vlád Belgie, Holandska, Norska a Polska.³² Československé vládě se přitom nedostalo ze strany USA ani uznání de facto. Důsledky přídomku

---

kteří podezírali dr. Beneše a pokládali ho za příliš obratného.“ Blíže viz B. R. H. LOCKHART, *Přichází zúčtování*, s. 88.

³¹ Benešova prezidentská funkce v této době tedy ještě nemohla jednoznačně odvozovat svoji právní relevanci z mezinárodněprávního uznání. Opačný názor ohledně problematičnosti mezinárodněprávního uznání prezidentské funkce Edvarda Beneše v červenci roku 1940 zastává např. E. Táborský, který skutečnost, že se Halifaxovy dopisy z 18. a 21. července 1940 o Benešově prezidentské funkci vůbec nezmiňovaly, interpretuje v Benešův prospěch. Podle Táborského Beneš ve svém notifikačním dopise ze 9. července 1940 výslovně mluvil zvláště o prezidentu republiky a zvláště o ministerském předsedovi a členech kabinetu, proto kladné a bezvýhradné přijetí této notifikace britskou vládou nezbytně znamenalo uznání jak hlavy státu, tak i vlády. Tento závěr je podle Táborského tím spíše na místě, že v předběžné odpovědi, kterou zaslal dne 18. července 1940 Halifax Benešovi na jeho notifikační dopis z 9. července 1940, psal britský ministr zahraničí o řadě problémů, jež s uznáním souvisely, a činil výhrady k některým Benešovým vývodům, avšak ani slovem se nedotkl trojdílného složení prozatímního státního zřízení, jež tvořilo hlavní obsah Benešovy notifikace. E. TÁBORSKÝ, *Naše věc*, s. 130. Přestože tato Táborského argumentace má svoji poměrně přesvědčivou vnitřní logiku, výše zmíněný přístup britského ministerstva zahraničí k Benešově prezidentské funkci svědčí spíše o opaku. Sám Táborský k tomu na jiném místě dodává: „Přesto však dlužno přiznat, že uznávací akt z července 1940 v této otázce zanechal jisté nejasnosti, že postavení prezidentovo nebylo mezinárodněprávně vytyčeno s patřičnou přesností a určitostí.“ Vycházíme-li z platnosti Benešovy abdikace, může okamžik mezinárodněprávního uznání Beneše za prezidenta Československé republiky hrát roli při zodpovězení klíčové otázky, kdy se E. Beneš opět stal prezidentem republiky. K tomu je však nutné dodat, že mezinárodní uznání vlády či hlavy určitého státu nevypovídá z právního pohledu nic o tom, zda tato vláda či hlava státu byla ustavena v souladu s platnými ústavními předpisy tohoto státu. To, zda se ta či ona vláda či hlava státu dostala k moci násilím, revolucí či v souladu s platným právním řádem, má však nepochybně svůj velký význam politický, který rozhoduje o tom, zda se uznání poskytne či nikoliv a zda půjde o uznání de facto či de iure. Mezinárodněprávní uznání (či neuznání) prezidentské funkce Edvarda Beneše tedy nemohlo z právního pohledu vypovídat samo o sobě nic o tom, zda kontinuita prezidentské funkce Edvarda Beneše byla z pohledu vnitrostátního právního řádu zachována. Může však významně přispět do celkové mozaiky osvětlující problematiku kontinuity prezidentské funkce Edvarda Beneše.

³² Britský zástupce u exilové vlády B. Lockhart ve svých pamětech popisuje snahu britského ministra zahraničí A. Edena zjistit po rozhovoru s Benešem v únoru 1941 důvody odlišného přístupu Foreign Office a Washingtonu k československé zahraniční akci než k ostatním exilovým vládám: „Jel jsem zpět do Foreign Office s Edenem. Hned se do toho pustil a ústřední odbor mu dodal dlouhý seznam námitek. Jejich postup byl vhodný a správný. Je povinností stálých úředníků upozornit na důsledky ministra postupu. Námitky byly věcné a vážné. Britská vláda byla účastníkem mnichovské dohody. Dr. Beneš se zákonně vzdal prezidentství a byl nahrazen zákonně prezidentem, jehož jsme zákonně uznali. Uznat nyní právní kontinuitu dr. Beneše jako prezidenta by pro nás znamenalo popřít legalitu potvrzenou schválením parlamentu a mohlo by mít všelijaké právní důsledky.“ Blíže viz B. R. H. LOCKHART, *Přichází zúčtování*, s. 150-151

„prozatímní“, který většina exilové reprezentace včetně prezidenta Beneše považovala za takřka hanlivý, se projevovaly v mnoha oblastech.³³ Koncem listopadu 1940 například referoval ve vládě Jan Masaryk, že se mezi britskou vládou a exilovými vládami – včetně de Gaullova národního výboru – jedná o vydání společného projevu proti německému „novému řádu“ v Evropě. Československá prozatímní vláda měla na dotyčném dokumentu figurovat až za ostatními vládami. Podle Masarykova vyjádření mu dalo mnoho práce, než to napravil.³⁴

Bezprostředně po uznání prozatímní vlády v rozhlasovém projevu ze dne 24. července 1940 však bez ohledu na výše uvedené vyjádřil Beneš svoji teorii právní kontinuity již v plné šíři. Na posluchače se hned v úvodu obrátil „jako prezident Československé republiky“³⁵ a následně uvedl: „Neuznavše Mnichova a nic z toho, co přivodil, hájili jsme a hájíme zásadu, že Československá republika, republika Masarykova, žila a existovala i po Mnichovu dál. Celá naše právní soustava mezinárodně právně i politicky tudíž pokračuje: pro nás právně není mého odchodu z úřadu a vlasti, pro nás právně není rozbití republiky, právně a politicky neexistuje pro nás nic, co provedl násilnický nacismus u nás po 15. březnu 1939.“

Prohlašuji slavnostně tyto naše politické a právní zásady a zdůrazňuji, že platí pro nás všechny zde a platí pro všechny příslušníky našeho státu a našeho národa, pro Čechy, Slováky, Němce i Karpatorusy, i ostatní u nás doma. Prohlašuji dále za neexistující a bezprávné všechno to, k čemu byli od září 1938 nezákonně a neústavně přinuceni. Buďte si všichni vědomi také toho, že i to, co z vaší vlastní správy a vlády zůstalo a zůstává, je v rukou nepřítel, musí poslouchat gestapa a cizích vládců, nemá své vůle a nemá své vlastní moci.“³⁶

---

³³ Beneš byl na důsledky provizornosti exilové vlády velmi citlivý. K tomu srov. např. L.K.FEIERABEND, *Politické vzpomínky II.*, s. 38. B. Lockhart, kterého rozhodně nelze vinit ze záporného vztahu k Benešovi a československé zahraniční akci, ve svých pamětech popisuje jednu z recepcí pořádanou Benešem na podzim 1940 pro diplomatický sbor takto: „Odpoledne jsem se účastnil jeho (Benešovy) recepcce pro diplomatický sbor, které se zúčastnili pouze dva nižší zastupitelé: norský charge d'affaires a já. Dle příkladu britské vlády ostatní spojenecké vlády v emigraci neuznaly ubohé „prozatímníky“. Bylo to v době, kdy, jak si vzpomínám, mi jinak trpělivý Jan Masaryk poslal dopis podepsaný doložkou: „Váš prozatímně...“ Blíže viz B. R. H. LOCKHART, *Přichází zúčtování*, s. 142.

³⁴ Blíže viz L.K.FEIERABEND, *Politické vzpomínky II.*, s. 38.

³⁵ Tedy nikoli jako Národním výborem ustanovený prezident prozatímního státního zřízení, jehož prozatímní vláda byla právě uznána Velkou Británií za reprezentativního zástupce českého a slovenského lidu.

³⁶ Blíže viz E. BENEŠ, *Šest let exilu a druhé světové války*, s. 88-92.

II. 4. DEFINITIVNÍ UZNÁNÍ ČESKOSLOVENSKÉ VLÁDY A LEGITIMNÍ ZDROJE PREZIDENTSKÉ FUNKCE EDVARDA BENEŠE

Nedlouho po napadení Sovětského svazu nacistickým Německem se sovětský velvyslanec v Londýně I. Majskij obrátil na Beneše jako na československého prezidenta a dne 8. července 1941 mu v rozmluvě sdělil, že sovětská vláda je ochotna obnovit diplomatické styky s československou vládou v Londýně a souhlasí s vytvořením československých vojenských jednotek v Sovětském svazu.¹ Mezinárodní smlouva, kterou byla uznána de iure československá vláda a jež rámcově upravovala vytváření československých vojenských jednotek v Sovětském svazu, byla podepsána dne 18. července 1941.²

Toto uznání Benešovy prezidentské funkce a československé exilové vlády de iure bylo dohodnuto se sovětskou stranou během několika málo dnů. Sovětský svaz přitom upravil svůj poměr k Československu plně v souladu s Benešovou teorií právní kontinuity. Tato skutečnost zřetelně zanechala v Benešovi hluboký dojem, kterému se však nelze vzhledem k předchozí dvouleté neúspěšné snaze dosáhnout podobného uznání ze strany Francie, Velké Británie či Spojených států amerických příliš divit.³ Dosavadní postoj Sovětského svazu k československé zahraniční akci, který vycházel z paktu uzavřeného s Německem v srpnu 1939, byl rázem zapomenut, včetně uzavření československého velvyslanectví v Moskvě na konci roku 1939 či sovětského uznání Slovenského státu. Vstřícný sovětský postoj přiměl přehodnotit stanovisko ohledně uznání československé vlády i britské ministerstvo zahraničí,

---

¹ Záznam E. Beneše o rozhovoru s I. Majským byl publikován in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl I., dok. č. 88, s. 201-204.

² Pokud jde o její znění a okolnosti jejího uzavření blíže viz E. BENEŠ, Paměti, s. 242-244. Majskij již při úvodním setkání neváhal Beneše ubezpečit, že Sovětský svaz si přeje nezávislé Československo a nemá v úmyslu jakkoliv zasahovat do vnitřních věcí Československé republiky. Tato formulace se pak stala nutnou součástí všech setkání mezi Benešem a sovětskými představiteli. Přestože stokrát opakovaná lež se nemůže stát pravdou, Beneš této neodolatelné a otrápané formulaci podlehl hned na samém počátku a neváhal pak do celého světa prohlašovat, že se mu sovětský představitel upřímně zaručil, že se nebudou vměšovat do vnitřních záležitostí Československa.

³ Feierabend k tomu ve svých pamětech uvádí, že v rozhovorech s Benešem pozoroval, že si tím Sovětský svaz Beneše koupil a že osten proti Angličanům se znovu přiostrčil. Beneš se podle něj styděl veřejně přiznat, že Angličané jsou ještě stále na pochybách o právní kontinuitě a o předválečných hranicích. Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky II., s. 233.

kteřé ještě na konci jara 1941 definitivní uznání odmítalo s poukazem na existenci prezidenta Háchy a jeho vlády v protektorátu.⁴

Definitivní uznání ze strany Velké Británie se československé vládě dostalo dopisem A. Edena J. Masarykovi rovněž ze dne 18. července 1941 v souvislosti se jmenováním britského vyslance u E. Beneše jako prezidenta Československé republiky.⁵ V dopise se uvádělo: „Toto rozhodnutí zároveň znamená, že vláda Jeho Veličenstva považuje nyní právní postavení prezidenta a vlády Československé republiky za totožné s postavením ostatních spojeneckých hlav států a vlád, nyní sídlících v této zemi, a že napříště při úředním označování československého státního zřízení bude užíváno výrazů Československá republika, prezident Československé republiky, vyslanectví Československé republiky atd.⁶ Vláda Jeho Veličenstva vzala na vědomí sdělení, obsažené v bodě II. 6 memoranda dr. Beneše z 18. dubna, že prozatímnost československé vlády bude napříště pojímána jen jako vnitřní věc československé demokracie a že to znamená, že se dnešní československá vláda hned po válce podrobí ustanovením demokratické československé ústavy.“

---

⁴ Ještě bezprostředně po napadení Sovětského svazu Foreign Office v důvěrném memorandu předaném A. Edenem americkému velvyslanci v Londýně J. Winantovi konstatovalo, že původní britské výhrady proti rozšíření uznání čs. exilové vlády existovaly i nadále, a to zejména ty, které se týkaly „Sudetských Němců a ostatních disidentských prvků“. Beneše mělo uspokojit řešení, které spočívalo v odstranění přídomku prozatímní, což však nemělo znamenat udělení plného uznání ve smyslu mezinárodního práva. Proti rozšíření uznání se vyslovovala i dominia, která uznání za prozatímní vládu považovala za dostačující. Blíže viz J. KUKLÍK, *Mýty a realita tzv. Benešových dekretů*, s. 44.

⁵ Beneš strávil čekáním na plnohodnotné uznání československé exilové vlády a své prezidentské funkce více než dva roky. Za tu dobu musel strávit mnoho hořkých ponížení a ústrků ze všech světových stran. Definitivní uznání proto pro něj osobně muselo znamenat obrovskou satisfakci a velmi silný emocionální prožitek. Pro lepší poznání jeho osobnosti může proto velmi dobře posloužit historka o Benešově reakci na dopis A. Edena., kterou B. Lockhart zaznamenal ve svých pamětech: „Když jsme přišli do jeho pracovny, byl skloněn nad spoustou papírů. Vzhlédl s tázavým úsměvem, jako by si stále nebyl jist, že je všechno dobré. Pronesl jsme k němu malý český projev: ‚Poprvé mám čest pozdravit Vás oficiálně jako prezidenta Československé republiky a odevzdat Vám jménem ministra zahraničí Edena tuto listinu.‘ Malý muž nehnul brvou. Vzal listinu, sedl si ke stolu, dal nohu přes nohu a začal číst. Jeho tvář byla nehybná, ale pozoroval jsem, že zkřížená noha se chvěje. Čekal jsem trpělivě. Hlavou mi bleskla věta, kterou mi často říkával: ‚Člověk může být největším géniem na světě, ale nikdy se nikam nedostane bez tvrdé práce.‘ Nikdy neprojevil podivuhodnější důkladnost než nyní. Když přečetl listinu dvakrát, položil ji. ‚Je tam chyba v posledním odstavci,‘ řekl. Byla tam, ale byla brzy opravena. Pak mi klidně poděkoval a já jsem ho nechal o samotě s Janem.“ Blíže viz B. R. H. LOCKHART, *Přichází zúctování*, s. 160.

⁶ Definitivní potvrzení, že mezi právním postavením ostatních hlav spojeneckých států a Benešem není žádný rozdíl pak přinesla až nóta A. Edena ze dne 5. srpna 1942, kterou bylo zároveň definitivně vyjádřeno britské stanovisko k mnichovské dohodě. Velká Británie na rozdíl od pozdějších prohlášení Francie či Itálie považovala mnichovskou dohodu za platně uzavřenou. Její neplatnost mělo způsobit až její následné porušení ze strany Německa 15. března 1939. Text nóty E. Edena ze dne 5. srpna 1942 byl publikován v E. BENEŠ, *Šest let exilu a druhé světové války*, s. 473-474.

I v této nótě však Velká Británie odmítla dát jakékoliv záruky ohledně právní kontinuity Československé republiky: „Memorandum dr. Beneše z 18. dubna položilo také otázku právní kontinuity Československé republiky. Argumenty uvedené v memorandu ukazují, že je to otázka poněkud složitá. Stanovisko vlády Jeho Veličenstva bylo vytčeno v dopise mého předchůdce dr. Benešovi z 18. července 1940 a vláda jeho Veličenstva si přeje ponechat tuto otázku pro pozdější úvahu ve vhodné chvíli.“ Stejně se odmítla britská vláda zavázat i ve věci územních otázek.⁷ Mimořádným britským vyslancem a zplnomocněným ministrem u Beneše jako prezidenta Československé republiky byl králem pověřen Phillip Nichols.

Beneš byl označován za prezidenta prozatímní československé vlády či za prezidenta stojícího v čele prozatímní československé vlády rovněž v dopise prezidenta Roosevelta adresovaném Benešovi ze dne 30. července 1941⁸ a v dopise amerického velvyslance v Londýně J.G. Winanta ministroví Janu Masarykovi ze dne 31. července 1941, kterými došlo k uznání prozatímní československé vlády ze strany USA.⁹

---

⁷ Text Edenova dopisu byl publikován v E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 459-460.

⁸ K tomu srov. J. KUKLÍK, Mýty a realita tzv. Benešových dekretů, s. 45. Kuklík konstatuje, že Benešovo označení „prezident prozatímní československé vlády“ ze strany USA mělo podle neoficiálního sdělení amerického diplomata Arthertona členu britské diplomatické mise ve Washingtonu H. Millraovi z 9. září 1941 znamenat, že vláda USA neuznává právní kontinuitu české vlády v Londýně a nepřestala uznávat Háchovu vládu v Praze a co více, že se na dr. Beneše State Department stále dívá s určitým podezřením. Jiný významný americký diplomat George F. Kennan, který zažil německou okupaci Prahy, hlásil do Washingtonu na počátku roku 1941 z Berlína, že je třeba více spoléhat na existující Háchovu českou vládu v Praze, kolem které se prý „semkne český lid v každé rozhodné revoltě proti německé nadvládě a ne kolem nepřítomného (londýnského) výboru“. Kennan doporučoval prohabsburskou linii a orientaci nikoliv na Beneše a rekonstituci Československa, nýbrž na poválečné zřízení federace ve střední Evropě v případě vítězství spojenců. Státní department, pro nějž Kennan platil jako hlavní a snad jediný expert, pokud jde o postavení bývalého Československa ve střední Evropě, na závěr svého rozboru přidal ještě varování týkající se očividné prosovětské orientace Benešovy skupiny: „Jestliže vláda Spojených států uzná provizorní československou vládu, bude to znamenat souhlas s její politikou vůči Rusku a to by v budoucnu způsobilo vládě Spojených států opravdové nepříjemnosti.“ Blíže viz M. HAUNER a kol., Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského, s. 41-44.

⁹ Oba dopisy byly publikovány v E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 463-466. Nicméně toto uznání prozatímní vlády ze strany Spojených států amerických, ke kterému došlo až poté, co byla československá vláda krátce před tím uznána de iure ze strany Sovětského svazu a Velké Británie, muselo u Beneše vyvolat velké zklamání, neboť si na svých nadstandardních vztazích s prezidentem Rooseveltem velmi zakládal. Beneš ve svých pamětech uvádí, že při jeho schůzce s Rooseveltem uskutečněné dne 28. května 1939 v době jeho účinkování na univerzitě v Chicagu, ho Roosevelt pozdravil jako prezidenta republiky a dodal, že pro něho Mnichov neexistuje a že je pro něj Beneš dále prezidentem. Na závěr rozhovoru pak měl Roosevelt podle Beneše prohlásit: „Pomohli jsme Vám již jednou, pomůžeme Vám i podruhé“ a následně si od Beneše vyžádal podrobné informace, za jakých okolností došlo v první světové válce k uznání Masarykovy vlády od Spojených států. E. BENEŠ, Paměti, s. 116 a 120. Srov. i M. HAUNER a

V době stavu ústavní nouze, kdy se nemohlo z objektivních důvodů, které Československá republika nezpůsobila, sejít Národní shromáždění Československé republiky, které jediné bylo podle ústavní listiny oprávněné zvolit prezidenta republiky, je nezbytné připustit i jiné legitimní zdroje prezidentské funkce než volbu Národním shromážděním.

Prezident Beneš byl v této době již považován za prezidenta drtivou většinou jak domácího demokratického odboje, tak odboje zahraničního. Za prezidenta byl uznáván i naprostou většinou politicky a odbojově neaktivních obyvatel Čech a Moravy. Na Slovensku byla situace odlišná, nicméně i tam měl Beneš nikoli zanedbatelnou podporu. Rovněž exilová londýnská prozatímní vláda, která byla postupně uznávána všemi spojeneckými státy, považovala Beneše za československého prezidenta. Jak bylo výše ukázáno, byl Beneš za prezidenta Československé republiky od roku 1941 uznáván jak Sovětským svazem, tak Velkou Británií. V roce 1942 přišlo i definitivní uznání od Spojených států. Benešovo mezinárodně právní uznání za prezidenta Československé republiky pak definitivně potvrdily obě jeho velké zahraniční cesty v roce 1943 do USA a Sovětského svazu. I přes platnost Benešovy abdikace ze dne 5. října 1938 nemůže být podle autora této práce o Benešově prezidentské funkci nejpozději od července roku 1941 jakýchkoliv pochyb. Prezidentská funkce založená na těchto provizorních zdrojích mohla z pohledu právního řádu první republiky samozřejmě obstát pouze v případě, že bude bez zbytečného odkladu po odstranění stavu ústavní nouze dodatečně potvrzena způsobem odpovídajícím volbě prezidenta republiky podle platných ústavních předpisů první republiky.¹⁰

Prezident Beneš se mohl podle své teorie o neplatnosti abdikace odvolávat na trvání sedmiletého funkčního období běžícího od prezidentských voleb z prosince 1935 pouze do prosince 1942. Z tohoto důvodu byl v listopadu 1942 připraven po dohodě s exilovou vládou návrh ústavního dekretu o době trvání prezidentské funkce, podle kterého měl prezident v souladu s ústavní listinou zůstat ve funkci,

---

kol., Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského, s. 38-39.

¹⁰K tomu však v právně zcela čisté podobě nakonec nedošlo. Právě tato skutečnost představuje vedle otázek spojených s neplatností Benešovy abdikace další slabé místo v Benešově teorii právní kontinuity předmnichovského Československa a s tím spojené kontinuity jeho prezidentské funkce. Nezanedbatelná část významných československých právníků po druhé světové válce - stoupců tzv. normativní teorie, pro které měla formálně právní přesnost rozhodující význam - z této skutečnosti vyvozovala formální diskontinuitu mezi poválečným právním řádem (a státem) a předmnichovským právním řádem (a státem).

pokud nebude zvolen prezident nový. Návrh tohoto ústavního dekretu nebyl však nakonec realizován¹¹ a místo něho dne 3. prosince 1942 přijala na svém zasedání československá vláda usnesení, ve kterém se konstatuje, že „vláda československá ve shodě s věrnými občany československého státu nikdy nepokládala tuto abdikaci za platnou, neboť byla protiprávně vynucena. Proto prezident republiky Edvard Beneš zůstal hlavou Československého státu nepřetržitě od 18. 12. 1935 a je vládami Spojených národů, jakož i vládami států jiných za hlavu státu uznáván... Podle odstavce 5 § 58 ústavní listiny, který zní - Dřívější prezident zůstává ve své funkci, pokud nebude zvolen prezident nový –, zůstává dosavadní prezident republiky dr. Edvard Beneš, řádně zvolený Národním shromážděním dne 18. prosince 1935, ve svém prezidentském úřadě až do doby, kdy bude možné provést volbu nového prezidenta.“¹²

---

¹¹ Dne 21. listopadu 1942 se vláda usnesla, že bude řešit tuto otázku nikoli dekretem, ale vládním prohlášením.

¹² Viz J. GRÓNSKÝ, J. HŘEBEJK, Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa I, dok. č. 3, s. 163-164.

II. 5. LONDÝNSKÉ DEKRETY A EXILOVÁ VLÁDA

Vedle prezidenta republiky se Prozatímní státní zřízení skládalo v roce 1940 z prozatímní exilové vlády a Státní rady.¹ V duchu ústavních zvyklostí první republiky jmenoval Edvard Beneš jako prezident republiky bezprostředně po uznání prozatímní vlády dne 22. července 1940 svým dekretem ve formě dopisu předsedu vlády J. Šrámka a další členy vlády – ministry a státní tajemníky.² Šrámek zastával funkci předsedy vlády až do jara 1945, kdy byla exilová vláda nahrazena vládou ustavenou již na osvobozeném území v Košicích. Ke jmenování Šrámka předsedou vlády však přistupovala většina československé politické exilové reprezentace s poměrnými rozpaky.³ Ve jmenovacím dekretu prezident republiky vytyčil i úkoly

---

¹ Obvykle bývá do rámce Prozatímního státního zřízení řazen i Nejvyšší účetní a kontrolní úřad, který vznikl v roce 1941 a Právní rada vzniklá v roce 1942.

² Členy první exilové vlády byli: předseda vlády J. Šrámek, státní tajemník na ministerstvu sociální péče Ján Bečko, státní ministr Ladislav Feierabend, ministr národní obrany Sergej Ingr, ministr zahraničí Jan Masaryk, státní ministr Jaromír Nečas, ministr sociální péče František Němec, státní ministr Štefan Osuský, ministr financí Edvard Outrata, státní tajemník na ministerstvu financí J. Paulini-Toth (své místo nenastoupil), státní tajemník na ministerstvu zahraničních věcí Hubert Ripka, ministr vnitra Juraj Slávik a státní tajemník na ministerstvu obrany Rudolf Viest.

³ Proti Šrámkově jmenování vystupovali jak příslušníci předválečné levice, tak pravice. K tomu srov. zejména J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 23-26. Opočenský, který sám patřil k sociální demokracii, ve svých zápiscích z 16.- 20. července 1940 bezprostředně zachycuje odmítavé reakce tehdejších vůdčích představitelů sociální demokracie Bechyněho a Nečase a národního socialisty Stránského, kteří vystupovali především proti Šrámkovu způsobu vystupování, neboť se obávali, že marasmus Národního výboru se s ním přenesou i do Londýna. Opočenský samozřejmě zachycuje i odmítavé stanovisko svého přítele, válečného spolubydlího a příslušníka pravice (družstevního křídla agrární strany) Feierabenda, který se později v souladu s Opočenského bezprostředními zápisy vyjádřil k Šrámkově nominaci na premiéra ve svých pamětech takto: „ Okamžitě jsem odpověděl (Benešovi), že Šrámka nepokládám za vhodnou osobu v čele exilové vlády, ač osobně proti němu nic nemám a uznávám jeho zásluhy o republiku doma. Ministerský předseda československé vlády v exilu musí být energický, rychlý a rozhodný, kdežto Šrámkovy politické metody jsou pravým opakem této nutnosti. Šrámek neumí ani francouzsky, ani anglicky, což je pro práci vlády ve Velké Británii velký handicap. Konečně se mi zdá, že se na toto místo nehodí ani svým věkem, ani svou konstitucí, ani jako katolický kněz a ani tím, že byl předsedou jedné politické strany. Hned jsem dodal, že nejsem ochoten jít do vlády, v jejímž čele bude Šrámek.“ L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky I., s. 372. Srov. i záznam J. Nečase o názorech Š. Osuského, R. Bechyně a L. Feierabenda na složení nové vlády ze dne 18. července 1940 publikovaný in: L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 99, s. 119. Přes výše uvedené Beneš Šrámka za předsedu vlády bez větších problémů prosadil. Argumentoval především jeho zkušenostmi a postavením výkonného místopředsedy ČSNV v Paříži. Šrámkova opakovaná podpora Beneše, např. při prezidentských volbách v roce 1935 či při jednáních o uznání ČSNV z doby pařížského působení československé zahraniční akce, tedy nezůstala bez odměny a Šrámkovi se tak splnil jeho velký politický sen. Šrámkův loajální poměr k Benešovi jistě přispěl i k tomu, že se lidová strana na rozdíl od agrárníků, kteří až na výjimky před prezidentskými volbami v roce 1935 či v době pařížského intermezza příliš loajality k Benešovi neprojevíli, mohla aktivně zúčastnit na poválečné realizaci ideálů humanitní demokracie v praxi. Nadstandardní vztah mezi Benešem a Feierabendem udržovaný takřka po celou dobu působení československé zahraniční akce v Londýně nakonec agrárníky od jejich politického zániku nezachránil. Nutno dodat, že Feierabend nakonec na Benešovo naléhání do první exilové vlády vstoupil. Členem vlády se stal i Nečas a o rok později i Stránský. Bechyně se stal prvním předsedou Státní rady. K důvodům pro jmenování Šrámka

nové vlády. Vláda měla pokračovat v tradicích první republiky, republiky Masarykovy, a připravovat republiku novou, přizpůsobující se válečným událostem a novým poměrům, jež vzniknou po válce. Mezi hlavní úkoly vlády patřila organizace armády, dále vedení války a uvedení do pořádku všech věcí zahraničních: zastupitelské úřady, věci uprchlické a vystěhovalecké, úřednické atd.⁴ Zároveň mělo jít nové vládě vždy o to, aby upevnila a udržela v zahraniční akci jednotu, svornost a klid.⁵ Ustavující schůze vlády se konala dne 23. července 1940 v místnostech ČSNV v Londýně. Ustavující schůzi zahájil prezident Beneš stručným vyličením snah o uznání československé vlády. Poté přijal ode všech přítomných předepsaný slib.⁶ Po složení slibu Beneš přednesl projev, v němž zopakoval, že nová vláda bude pokračovat v tradici první republiky a připravovat republiku novou, přizpůsobující se novým poměrům sociálním a hospodářským, které po tak velké válce jistě vzniknou.

Jednotliví členové vlády měli podle původních Benešových představ reprezentovat ve vládě sami sebe a nikoli strany, k nimž náleželi. Beneš nechtěl do

---

exilovým premiérem srov. i Opočenského záznamy ze dne 6. listopadu 1940 a 7. května 1942, zachycující obsah rozhovorů Beneše s Feierabendem - J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 52 a 213. Beneš Feierabendovi v listopadu 1940 řekl, že „mluví o politických věcech jenom asi ze čtyřmi ministry a on je jedním z nich. Není možné nechat v radě ministrů rozvinout se politickou debatu, protože Šrámek by ji nezvládl. Raději bude on sám (prezident) předsedat každé radě, která bude jednat o politických věcech. Šrámek je starý a tvrdohlavý, ale je to poslední funkce v jeho životě.“ V květnu 1942 Feierabendovi sdělil, že měl pravdu, když v roce 1940 nechtěl Šrámka za ministerského předsedu. Jeho způsob vyřizování věcí je nemožný. Nebude ho chtít doma, ale za nynějších okolností zde není nikoho jiného. Srov. i E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 47.

⁴ Exilový rozpočet první exilové vlády svojí výší dosahoval 3 % běžného rozpočtu Československé republiky. Válečný charakter rozpočtu byl patrný z toho, že 80 % všech položek zabíraly výdaje na armádu. Navíc ještě další resorty hradily vedlejší výlohy vojenské správy. Druhou největší položkou rozpočtu tvořily sociální podpory udělované čs. exulantům. Za jednu z jejich forem se ale považovalo i zaměstnávání emigrantů ve státním aparátu. Výdaje byly z větší části hrazeny z britského úvěru. Blíže viz. V. ŠUSTEK, Státní rada v Londýně v letech 1940-1941, in: Sborník archivních prací, roč. 1994, s. 283.

⁵ Text jmenovacího dekretu viz E. BENEŠ, Paměti, s. 164-165. Beneš se zpočátku při jmenování členů exilové vlády a Státní rady důsledně snažil, aby byla dodržena rovnováha mezi pravíci a levíci. Proto čtyři členové první exilové vlády náleželi k předválečné pravici, čtyři k socialistickým stranám a zbytek patřil k politickému středu. S pozdějším odchodem Osuského a Outraty z vlády a přechodem ministra vnitra J. Slávika, předválečného agrárníka, k národním socialistům se však vláda v průběhu války postupně posunovala doleva. Ještě výraznější byla tato tendence při jmenování nových členů Státní rady.

⁶ Pokud jde o okolnosti složení slibu, shrnuje tehdejší státní ministr Feierabend ve svých pamětech vše podstatné v jedné větě: „Sliboval jsem stejnou formuli a témuž prezidentovi jako v říjnu 1938, ale nikoli na Pražském Hradě, nýbrž v malém domě v Park Street v Londýně.“ L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky II., s. 28. Feierabend byl Benešem jmenován dne 5. října 1938 ministrem zemědělství. Stejnou funkci zastával jak ve vládě jmenované prezidentem Háchou dne 1. prosince 1938, tak v protektorátní vládě a to až do svého útěku z protektorátu v lednu 1940.

zahraniční akce zanášet stranický život, neboť ten s sebou nevyhnutelně přinášel sváry a různice, kterých se měla zahraniční akce alespoň zpočátku vystříhat.⁷

V proslovu k zahraničním úředníkům v Park Street k tomu Beneš po jmenování vlády uvedl: „Znám emigraci, protože jsme dnes v emigraci již potřetí. Nedal jsem psát ani agitovat vůči lidem ani zde, ani doma. Není na to čas, abychom se hádali. Kdo se hádá, nepracuje. Neznám strany, jsem přesvědčen, že po válce budou zase strany, protože považuji strany pro demokracii za nutné, ale nyní je třeba jednoty.“⁸ Nejsilnější zastoupení v první exilové vládě měli agráři.⁹ Přes proklamovanou nestrannost vlády je z pozdějšího pohledu sotva pochopitelné, jak mohla agrární strana, která se významně podílela na zrodu zahraniční akce a v první exilové vládě Benešem jmenované byla dokonce ze všech stran nejsilněji zastoupena, být o čtyři roky později se souhlasem Beneše a ostatních demokratických stran komunisty označena za kolaborantskou a státně nespolehlivou. Hlavní kritika proti agrární straně přitom vždy směřovala do let 1938 až 1940, tedy do doby, kdy se agráři podíleli významným způsobem na zahraničním i domácím odboji, zatímco ilegální ústřední vedení komunistické strany Československa tehdy vysvětlovalo ve svých usneseních opakovaně národu, že „dějinný význam cesty soudruha Molotova do Berlína tkví v tom, že se jí na podkladě pokračování přátelských vztahů mezi

---

⁷ Odhlédneme-li od komunistů, kteří se podle stranického klíče organizovali hned od počátku zahraniční akce, přestali však i členové ostatních předválečných politických stran tyto představy postupně respektovat a začali se organizovat na stranickém principu, vydávali stranický tisk atd. Nejdříve začaly v rámci stranické organizace působit především levicové strany, vedle komunistů především pak sociální demokraté, později i národní socialisté. Nutno ovšem dodat, že princip nestrannického odboje porušoval i sám prezident Beneš. Například již před jmenováním komunistických členů Státní rady na podzim 1941 jednal s komunistickou stranou a vyžádal si od ní návrhy na jejich jmenování. Benešova politická jednání s komunistickou stranou v prosinci 1943 v Moskvě pak tento nastolený trend opouštějící princip nestrannického odboje jen definitivně potvrdila. Feierabend si stěžoval na začínající stranicví socialistických stran Benešovi již v lednu 1941, a to zejména ve spojení s přípravami radikálních socialistů na vydávání časopisu Nová svoboda. Beneš s Feierabendem souhlasil, nicméně k žádnému zásahu ve prospěch hlásané nadstranickosti zahraničního odboje nedošlo. Někteří socialisté v čele s Fierlingerem již tehdy navrhovali, aby bylo vytvořeno socialistické hnutí, které by dovolilo Benešovi, aby s ním jednal. Fierlinger ostatně již tehdy hlásal, že se socialisté musí vrátit k vědeckému marxismu a zabránit, aby hnutí či strana byly zasaženy elementy, které nejsou marxistické. Blíže viz J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 82. V červnu 1941 se o tom, aby nebyly v exilu zakládány politické strany, jednalo bez většího úspěchu i na schůzi Pracovního sdružení Státní rady. Tamtéž, s. 126. V červnu 1943 Beneš vůbec poprvé uvažoval o tom, že vyzve na podzim Státní radu, kterou doposud považoval za Státní radu individualit, aby se rozestoupila podle stran a udělala přípravy k obnově stranického života v Československu. K žádné oficiální výzvě ve prospěch zahájení stranického života však ze strany Beneše v Londýně nedošlo. Formálně tedy princip nadstranickosti odboje nikdy opuštěn nebyl, nicméně nejméně od prosince 1943 byl tento princip v troskách po důsledné ofenzivě levicových stran.

⁸ J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 27.

⁹ Čtyři členové první vlády Feierabend, Lichner, Osuský a Slávik byli předválečnými agráři.

Německem a Sovětským svazem maří plány Spojených států na rozšíření války a její obrácení směrem na východ,“ a neváhalo zároveň v roce 1940 prohlašovat, že „KSČ plní čestně a úspěšně za nejtěžších podmínek perzekuce svoje poslání vůdce české dělnické třídy a českého národa“, zatímco „česká buržoazie přesně v duchu svého vývoje dospěla až k úloze hrobaře svého vlastního národa.“¹⁰ Beneš však již ve svých tehdejších zprávách do vlasti opakovaně varoval odbojové skupiny, aby se tím vším nedaly mýlit a aby bez zřetele na tento komunistický postup nepřerušovaly spolupráci s komunisty, kde to bude možné, znovu ji navazovaly, a stůj co stůj se snažily udržet celonárodní jednotu.

Pokud by Beneš a ostatní demokratické strany mysleli své výtky vznášené proti agrární straně v letech 1944 a 1945 vážně, musely by nepochybně tytéž výtky vznášet již v roce 1940 a odmítnout agrárníky do vlády jmenovat či do ní s nimi vstoupit. Vzhledem k tomu, že místo výtek se agrárníci stali v roce 1940 na základě Benešova jmenování nejsilněji zastoupenou stranou v první prozatímní vládě, je nutné označit pozdější důvody zákazu obnovení agrární strany za zcela účelové a popírající základní principy politické demokracie.

Formálně i personálně vláda navazovala na ČSNV. Všichni členové ČSNV se stali i členy první exilové vlády.¹¹ K první změně exilové vlády došlo dne 27. října 1941.¹² Kromě doplnění vlády o státního ministra J. Stránského pověřeného správou záležitostí min. spravedlnosti došlo především k reorganizaci vlády. Funkce státních tajemníků byla s ohledem na její nejasné postavení nahrazena funkcí státních ministrů. Zároveň došlo k vytvoření nového klíčového ministerstva hospodářské obnovy, které obsadil dosavadní státní ministr sociální demokrat Nečas.¹³ Podle

---

¹⁰ Usnesení ilegálního ústředního vedení komunistické strany Československa z 15. prosince 1940 bylo publikováno v E. Beneš, Paměti, s. 213

¹¹ Opočenský si po rozhovoru s Benešem dne 20. července 1940 o Národním výboru poznamenal: „Nesouhlasil s ním, nesouhlasil, že si hrál na vládu, nesouhlasil s rozdělováním na resorty. Telegrafoval v té věci svého času Národnímu výboru. Ale co je to platné, Národní výbor byla autorita a té se musíme podřídít, nemáme-li být anarchisty... Nemůže dát Angličanům najevo, že se mýlili, když svěřili vládní moc těmto osobám. Chce ale, aby před ustavením vlády Národní výbor i formálně přestal existovat. Nebude trpět, aby ve vládě tvořil zvláštní těleso a scházel se bez ostatních.“ J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 25-26.

¹² První personální změnou však bylo již jmenování J. Lichnera do funkce státního ministra v září 1940, a to na uprázdněné místo, které J. Paulíny-Toth (člen Česko-Slovenské národní rady) z důvodu nespokojenosti s místem, jež mu bylo ve vládě vyhrazeno (státní tajemník v ministerstvu financí), nepřijal a odmítl se dostavit k vykonání ústavního slibu do rukou prezidenta Beneše. Členství v Státní radě pro druhé funkční období ve funkci místopředsedy však v roce 1941 již přijal.

¹³ Beneš v důvěrném rozhovoru Feierabendovi sdělil, že ho nemohl jmenovat ministrem pro hospodářskou obnovu, jak původně zamýšlel, neboť je agrárník a toto ministerstvo musí být obsazeno socialistou. Svůj postup omlouval tím, že jako ministr financí bude mít stejně na činnost

dekretu prezidenta republiky ze dne 13. listopadu 1941 - 2/1942 Úř. věst. čsl., o zřízení ministerstva pro hospodářskou obnovu, mělo být ministerstvo zřízeno na přechodnou dobu a příslušelo mu připravit obnovu hospodářského života na území Československé republiky, pokud nejde o věci, jejichž správa je přikázána jiným ústředním úřadům. Působnost a organizaci tohoto ministerstva však upravila vláda až svým nařízením přijatým dne 26. června 1942.

V dubnu 1942 byl zbaven funkce státního ministra Štefan Osuský, a to především s ohledem na jeho výše zmíněný konflikt na půdě Státní rady a exilové vlády s Benešovými stoupenci (mezi ně patřili v tomto sporu především Klecenda, Bečko, Ingr, Slávik, Outrata a Ripka).¹⁴ Osuský se ostatně od ledna 1941 zasedání vlády pravidelně neúčastnil a v dopise ze dne 14. srpna 1941 prezidentovi republiky uvedl, že se někteří členové Státní rady hrubě dotkli jeho cti, a požadoval, aby byla obvinění proti němu vznesená odůvodněna a řádně v plenární schůzi Státní rady projednána. K projednání sporu mezi Osuským a Benešovými stoupenci na půdě Státní rady došlo v únoru a březnu 1942. Osuský v tomto nerovném a často demagogicky vedeném souboji podlehl, a to přesto, že jeho argumentace byla většinou právně přesvědčivější a důsledněji pracovala s fakty.¹⁵ Státní rada dne 30. března 1942 přijala usnesení, jehož jádrem bylo odsouzení činnosti Osuského v době evakuace ČSNV a takzvané vyslanecké teorie potírající Benešovu teorii kontinuity. Osuský se poté raději rozhodl vzdát demonstrativně členství v Státní radě a postavil se otevřeně do opozice proti československé zahraniční akci vedené Edvardem Benešem.¹⁶

---

tohoto ministerstva silný vliv. Ze stejného důvodu se nemohl Feierabend stát předsedou výboru hospodářských ministrů, ač mu tato funkce jako ministru financí měla podle předmnichovských zvyklostí náležet.

¹⁴ Osuskému byla vytýkána jeho činnost v době od března 1939 do pádu Francie, zejména pak, že se nestaral o zajištění evakuace ČSNV a československé armády z Francie do Anglie a že jeho tzv. vyslanecká teorie popírala Benešovu teorii právní kontinuity. Srov. např. V. ŠUSTEK, Státní rada v Londýně v letech 1940-1941, in: Sborník archivních prací, roč. 1994, s. 298.

¹⁵ K podrobnému shrnutí sporu srov. zejména J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, Proti Benešovi!, s. 120-129. Osuského verze sporu obsahující podrobnou argumentaci k jednotlivým námitkám členů Státní rady je zachycena v jeho knize vydané v roce 1942 v Londýně Pravda vítáží!

¹⁶ Předmět výše uvedeného sporu se stal později i předmětem jednání britského soudu, a to na podkladě žaloby podané Osuským a Prchalou proti synovi prezidenta Beneše Bohuši Benešovi, v té době šéfredaktorovi časopisu Čechoslovák, který ve svém Úvodníku „Do posledního roku?“ z ledna 1942 napadl Prchalovu a Osuského činnost v počátcích odboje v Polsku a ve Francii (Osuský však na rozdíl od Prchalovy nebyl v článku výslovně jmenován). O případ se vzhledem k projednání i pro Brity poněkud choulostivých témat začal zajímat Foreign Office. Jak britské ministerstvo zahraničí, tak britský soud dal nakonec ve sporu za pravdu spíše Osuskému. K podrobnostem sporu srov. J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, Proti Benešovi! s. 411-430. Srov. rovněž zápis pracovníka exilového ministerstva vnitra dr. Malače o průběhu sporu před britským soudem publikovaný in: L.

Po dalším sporu v exilové vládě na podzim roku 1942 mezi ministry Outratou a Nečasem v souvislosti se zbrojní aférou kolem společnosti Caswick došlo k poslední rekonstrukci vlády, při níž byl rozšířen počet ministerstev o ministerstvo spravedlnosti a zemědělství a později i o ministerstvo obchodu, průmyslu a živností. Jak Outrata, tak Nečas vládu opustili. Místo Nečase nastoupil na klíčové ministerstvo hospodářské obnovy rovněž sociální demokrat F. Němec. Poté co byl Němec na počátku srpna 1944 jmenován vládním delegátem pro osvobozené území, nahradil ho ve vládě od 3. srpna 1944 sociální demokrat V. Majer. V souvislosti se jmenováním gen. Ingra a Viesta do velitelských funkcí v československé armádě převzal ve stejné době vedení ministerstva obrany ministr zahraničí J. Masaryk. K poslední změně ve vládě došlo na konci února 1945, kdy z vlády na protest proti jednostranné orientaci zahraniční politiky směrem na východ a proti usnesení socialistického bloku, na jehož základě měl odjet do Moskvy za zemědělce k politickým jednáním o nové vládě Václav Pácal, odešel ministr financí a předválečný agrárník Feierabend.¹⁷ Členem československé exilové vlády se nestal nikdy žádný člen komunistické strany, a to ani poté, co komunisté opustili po napadení Sovětského svazu svoji protinárodní platformu imperialistické války a zapojili se do činnosti Státní rady. Pozdější nabídky na vstup do exilové vlády učiněné např. při Benešově cestě do Moskvy v prosinci 1943 komunisté odmítli.

Normotvorná činnost byla v rámci prozatímního státního zřízení vykonávána ústavními dekrety prezidenta republiky, dekrety prezidenta republiky a výše zmíněnými nařízeními vlády. Základním právním předpisem, od kterého se odvíjela další legislativní činnost, se stal ústavní dekret prezidenta republiky ze dne 15. října 1940 č. 2/1940 Úř. věst. čs., o prozatímním výkonu moci zákonodárné.¹⁸

Tento ústavní dekret řešil mimořádnou ústavní situaci, do níž se Československá republika dostala nikoli vlastní vinou a kterou ústavní listina z roku 1920 nepředpokládala a neřešila. Československé exilové zřízení se muselo především vypořádat s nemožností svolat nejvyšší zákonodárný orgán podle ústavní listiny z roku 1920 – Národní shromáždění.

OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 304, s. 368-372.

¹⁷ Socialistickým blokem se rozumí blok složený z komunistické strany, sociální demokracie a národních socialistů. Václav Pácal byl předválečný agrárník, který v Londýně za přispění socialistických stran koketoval s myšlenkou založení nové zemědělské strany.

¹⁸ K otázkám spojeným s přípravou vládní osnovy tohoto dekretu srov. J. KUKLÍK, Mýty a realita tzv. Benešových dekretů, s. 73-74.

V § 1 tohoto ústavního dekretu se stanovilo, že do doby, než bude možné provádět ustanovení hlavy druhé ústavní listiny z 29. února 1920 o moci zákonodárné, bude prezident republiky vykonávat úkony, které mu ukládá § 64 č. 1 a č. 3 ústavní listiny, pokud je k nim zapotřebí souhlasu Národního shromáždění, se souhlasem vlády. Těmito úkony bylo zastupování státu navenek, uzavírání mezinárodních smluv, prohlášení válečného stavu a další pravomoci s tím související.

Podle § 2 tohoto ústavního dekretu měly být předpisy, jimiž se mění, ruší nebo nově vydávají zákony, vydávány po dobu platnosti prozatímního státního zřízení v nezbytných případech prezidentem republiky k návrhu vlády ve formě dekretů, které spolupodepisoval předseda vlády, respektive členové vlády pověřeni jejich výkonem. K veřejnému vyhlášení nově vydávaných právních ustanovení československé vlády byl dekretem č. 4/1940 Úř. věst. čs. určen Úřední věstník československý. Do Úředního věstníku se měly podle tohoto dekretu zařazovat zejména dekreta prezidenta republiky a vládní nařízení.

Podle důvodové zprávy k ústavnímu dekretu o prozatímním výkonu moci zákonodárné se počítalo s tím, že dekreta prezidenta republiky budou vydávány pouze v nejnutnějších případech, budou maximálně šetřit ustanovení ústavní listiny z roku 1920 a především ústavou zaručená práva československých občanů a po válce budou podléhat dodatečnému schválení řádně ustaveného zákonodárného sboru.¹⁹ Z tohoto ústavního dekretu vyvěrá důraz na kontinuitu československé ústavnosti, úzkostlivá snaha co nejméně měnit platné právo a mimořádnost této pravomoci prezidenta republiky, která byla omezena nejen časově, ale i věcně, na potřeby vedení války.²⁰

---

¹⁹ K obsahu důvodové zprávy srov. J. KUKLÍK, Mýty a realita tzv. Benešových dekretů, s. 70-71. Podle důvodové zprávy bylo v exilu nutné řešit zákonodárnou činnost vydáváním prezidentských dekretů, neboť se jednalo o nalezení východiska z problému, v rámci platného československého právního řádu neřešitelného a zároveň o důsledek faktu, že státní řízení je ústavně imobilizováno všude tam, kde naše ústavní listina počítá s účastí Národního shromáždění na výkonu ústavního života. Důvodová zpráva však dále příznávala, že vydávání dekretů prezidenta republiky je řešení politické a v daném případě „revoluční“, neboť uvedené změny ústavy se dějí cestou, kterou ústava nepředvíдалa. Československý exil se zde podle důvodové zprávy dopustil určitého opuštění zásady právní kontinuity s ústavou z roku 1920, avšak na druhé straně se snažil držet co možná nejvíce litery a ducha ústavy. Důvodová zpráva pak zdůraznila i fakt, že zákonodárnou činnost svěřil ústavní dekret ústavním činitelům, kteří se na ní ústavou vymezeným způsobem podíleli i podle ústavní listiny z roku 1920.

²⁰ Viz V. PAVLÍČEK, O dekretch prezidenta republiky, in Právní aspekty odsunu sudetských Němců, s. 37. Srov. i P. MARŠÁLEK, Mnichov a problémy kontinuity československého státu a práva, in: Mnichovská dohoda: cesta k destrukci demokracie v Evropě, s. 381. Podle Maršálka tento ústavní dekret nepochybně vytvořil – aniž by to v něm bylo výslovně stanoveno – nové ohnisko

Prezident Beneš nevydával dekrety o své újmě a z vlastní iniciativy. Jak bylo již výše uvedeno, kromě prvního ústavního dekretu o ustavení Státní rady je vydával vždy na návrh vlády. Vláda byla oním iniciativním orgánem, který obdobně jako při vládních předlohách zákonů pro Národní shromáždění (§ 81 písm. a) ústavní listiny) i při předlohách dekretů prezidenta republiky se o nich usnášel a prezidentu republiky je předkládal k vyhlášení. Prezident republiky svá odlišná stanoviska vyjadřoval v dopisech vládě, ale nepostupoval v rozporu s rozhodnutím vlády.²¹ Skutečnost, že dekrety byly vydávány na návrh vlády, nalézáme v uvozoovací větě každého dekretu. Od 27. října 1942 podle ústavního dekretu č.12/1942 Úř. věst. čs. byly dekrety vydávány i po slyšení Státní rady. Od dubna 1945 byly dekrety, pokud měly platit i na Slovensku, vydávány po dohodě se Slovenskou národní radou.

Celkově bylo v Londýně vydáno 44 dekretů prezidenta republiky. Převážná většina se týkala aktuální činnosti zahraničního odboje a vedení války s Německem a jeho spojenci. Patřily sem již zmíněné dekrety zabývající se otázkami organizace prozatímního státního zřízení a výkonu zákonodárné moci, dekrety upravující záležitosti československé armády v zahraničí, vojenské soudnictví, zavedení válečných a jiných vyznamenání, státní rozpočty na jednotlivé roky, ale i dekret o dokončení lékařského studia ve Velké Británii. Svou povahou byly tyto dekrety omezeny na dobu války, i když důsledky trvaly dále. Menší část exilových dekretů vytvářela podmínky pro poválečný vývoj.

Počet právních předpisů, které byly prezidentem republiky a vládou v londýnském exilu vydány, byl podstatně nižší než počet právních předpisů, které

československého právního řádu. Jeho vydání představovalo podle něj významný diskontinuální moment dosavadního právního vývoje. To nemohlo zakrýt ani omezení vydávání dekretů prezidentem jenom na nezbytné případy, jakož i úzkostlivá snaha Beneše a jeho spolupracovníků šetřit platné právo, ani poválečná ratihabice všech dekretů ústavním zákonem, provedená Prozatímním národním shromážděním, jež bylo ustaveno právě jedním z dekretů, který byl vydán na podkladě ústavního dekretu č. 2/1940 Úř. věst. čs. Maršálkova argumentace i závěry se v podstatě shodují s názory stoupenců normativní právní vědy, které se objevovaly na stránkách právnických časopisů v letech 1945-1947. K tomu srov. např. Z. NEUBAUER, Kontinuita našeho ústavního práva, in: Právník, roč. 1945, Z. NEUBAUER, Kontinuita a revoluce, in: Právní prakse, roč. 1946, F. WEYR, O právní kontinuitu, in: Právní prakse, roč. 1946, K. GREIF, Kde je ohnisko obnoveného československého státu?, in: Časopis pro právní a státní vědu, roč. 46, C. HORÁČEK, K problému kontinuity československého ústavního práva, in: Sborník věd právních a státních, roč. 1946, Z. PEŠKA, K otázce kontinuity našeho právního řádu v letech 1938-1945, in: Sborník věd právních a státních, roč. 1946, A. MEISSNER, Právní kontinuita, in: Sborník věd právních a státních, roč. 1946, Š. LUBY, Kontinuita, in: Právní obzor, roč. 1946, Š. LUBY, Poznámky, in: Právní obzor, roč. 1947, J. KÖRBEL, O právní kontinuitu, in: Právní prakse, roč. 1946, J. BUDNÍK, Kontinuita státu a práva československého, in: Právník, roč. 1947.

²¹Viz V. PAVLÍČEK, O dekretch prezidenta republiky, in Právní aspekty odsunu sudetských Němců, s. 38.

byly ve stejném období vydány v rámci polské, holandské či belgické zahraniční akce.²² Tato skutečnost nasvědčuje tomu, že prezident Beneš a československá vláda v londýnském exilu nejméně do roku 1944 skutečně důsledně sledovali zachování právní kontinuity s předmnichovským právním řádem, snažili se co nejvíce vystačit s právními normami předmnichovského právního řádu a omezili vydávání nových norem jen na případy, jejichž úprava byla pro život a úspěch zahraniční akce naprosto nezbytná.

Ústavním dekretem č.1/1940 Úř. věst. čs. se zřizovala Státní rada jako poradní sbor prezidenta republiky a jako pomocný kontrolní orgán v rámci prozatímního státního zřízení Československé republiky.²³ Státní rada byla zřízena podle polského vzoru, a jak bylo již výše uvedeno, měla původně rovněž nést jméno Národní rada. Projekt ustavení Národní (Státní) rady měl odstranit veřejně artikulované pochybnosti na britské straně ohledně jednoty československé zahraniční akce.²⁴ Členy Státní rady se vedle zástupců českého a slovenského národa měli stát původně i zástupci československých Němců. Státní rada byla vytvořena jako poradní a kontrolní orgán, který měl nahrazovat parlament.²⁵ Jak bylo již výše konstatováno, o

---

²² Blíže viz E. Táborský, Naše věc, s. 164.

²³ Tento ústavní dekret dostal č. 1/1940 Úř. věst. čs. a byl datován 21. července 1940, přestože byl vydán prezidentem republiky až po ústavním dekretu č. 2/1940 Úř. věst. čs. ze dne 15. října 1940. Ustavující schůze Státní rady se sešla až 11. prosince 1940 v zasedací místnosti londýnského vyslanectví. K ustavující schůzi srov. zejména V. ŠUSTEK, Státní rada v Londýně v letech 1940-1941, in: Sborník archivních prací, roč. 1994, s. 254.

²⁴ Britskému ministerstvu zahraničí se jednalo především o stoupence slovenské autonomie a odpůrce Benešova vůdčího postavení. M. Hodža nabídku na post místopředsedy Státní rady formálně přijal, ale na jednáních Státní rady se nikdy neúčastnil. K tomu srov. zejména J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, Hodža versus Beneš, Milan Hodža a slovenská otázka v zahraničním odboji za druhé světové války, s. 118-120. J. Paulíny-Toth a Š. Osuský se naopak na činnosti Státní rady podíleli. Mimo Státní radu zůstali až do napadení Sovětského svazu komunisté, kteří ostře vystupovali proti celé československé zahraniční akci z pozic teorie o imperialistické válce. Od druhého funkčního období se však již na činnosti Státní rady rovněž podíleli. V jejich rámci vstoupil do Státní rady i jediný zástupce československých Němců K. Kreibich. Opakovaná jednání o vstupu do Státní rady mezi Benešem a zástupcem německých soc. demokratů W. Jakschem byla neúspěšná.

²⁵ Jak jsme již výše uvedli, rozdělení jmenovacích dekretů do Státní rady mělo uspokojit ambice opozičních politiků a přinést zklidnění ve vztazích uvnitř emigrace. Personální složení však nebylo věrným obrazem politického spektra v exilu ani v okupované vlasti. Většinu tvořili sociální demokraté s 8 mandáty. Následovali národní socialisti s 6 mandáty a agrárníci s čtyřmi mandáty. Lidovci a vojáci měli dva mandáty. Ostatní složky odboje disponovali dalšími osmi mandáty. K důvodům tak vysokého počtu mandátů pro sociální demokracii srov. zejména V. ŠUSTEK, Státní rada v Londýně v letech 1940-1941, in: Sborník archivních prací, roč. 1994, s. 252. Následným každoročním pozměňovaným členstvím Státní rada poměrně přesně zobrazovala sílící vliv levice, zvláště komunistické strany na československé exilové zřízení a zahraniční politiku. Jmenování členů Státní rady zůstalo až do konce války výlučnou pravomocí prezidenta Beneše, a proto z něj lze dobře vytušit jeho rostoucí odvahu nezatěžovat se příliš úvahami o rovnoměrném rozdělení sil na pravici a levice. Členství ve Státní radě se navíc zakládalo plně na důvěře prezidenta a držitelé členských mandátů si to velmi dobře uvědomovali. Beneš navíc využíval svého vlivu a zasahoval do znění poradních zpráv formálně adresovaných právě jemu samému. Tamtéž, s. 312.

tom, že by Státní rada měla vykonávat i zákonodárnou činnost, však Beneš nikdy vážněji neuvažoval. Rovněž zcela odmítal myšlenku, aby vláda byla ze své činnosti odpovědná Státní radě a mohla jí vyslovit nedůvěru.²⁶ Státní rada měla mít podle původního znění ústavního dekretu č. 1/1940 Úř. věst. čs. nejvýše 40 členů,²⁷ později byla tato hranice s ohledem na potřebu jmenovat nové členy Státní rady z dosud nezastoupených složek zahraniční akce zvýšena na 50 členů. Členy Státní rady jmenoval prezident republiky na dobu jednoho roku. Prezident rovněž svolával a uzavíral zasedání Státní rady. Na úvod každého funkčního období přednesl prezident Beneš ve Státní radě obsáhlý projev, ve kterém členy Státní rady seznámil s aktuální politickou a válečnou situací a vymezil hlavní úkoly, které by československá zahraniční akce měla naplnit v příslušném funkčním období Státní rady.²⁸ Předsedu a tři místopředsedy Státní rady ustanovoval zpočátku rovněž prezident republiky.²⁹

Státní rada mohla zpočátku podávat ve stanovené lhůtě prezidentovi republiky nebo vládě poradní zprávu k určité otázce nebo věci pouze tehdy, pokud ji k tomu prezident republiky nebo vláda vyzvali.³⁰ Mohla však z vlastního podnětu podávat prezidentovi republiky nebo vládě memoranda ze všech oborů státního života.³¹ Prvním předsedou Státní rady se stal sociální demokrat Rudolf Bechyně.³²

---

²⁶ Srov. V. ŠUSTEK, Státní rada v Londýně v letech 1940-1941, in: Sborník archivních prací, roč. 1994, s. 256.

²⁷ Při prvním funkčním období měla Státní rada 31 členů. V dalších funkčních obdobích jejich počet postupně stoupal. Prezident republiky však až na malé výjimky (např. Kozák, Osuský) vždy jmenoval pro nové funkční období i všechny staré členy Státní rady.

²⁸ Texty všech pěti úvodních projevů byly publikovány v E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 261-430. Zahajovací schůze měly vždy slavnostnější ráz a konaly se na rozdíl od běžných schůzí v prezidentském sídle na Grosvenor Place. Podle mínění prezidenta zpravodaje ve Státní radě P. Drtiny tím chtěl Beneš členům rady připomenout, že Státní rada není parlament, ale především poradní sbor prezidenta republiky. Srov. V. ŠUSTEK, Státní rada v Londýně v letech 1940-1941, in: Sborník archivních prací, roč. 1994, s. 263-264.

²⁹ Od října 1941 byl počet místopředsedů zvýšen na pět. Jejich pořadí určoval také prezident republiky.

³⁰ Beneš se snažil udržet si činnost státní rady pod kontrolou. Vzhledem k jejímu kontroverznímu složení a neblahým zkušenostem z dob Československého národního výboru se právem obával proměny Státní rady v dějiště rozkladných konfliktů. Tím si lze vysvětlit malý prostor pro samotnou politickou práci, kterou Státní radě Beneš svým dekretem vymezil. Srov. V. ŠUSTEK, Státní rada v Londýně v letech 1940-1941, in: Sborník archivních prací, roč. 1994, s. 245.

³¹ J. Stránský působnost Státní rady pregnantně shrnul ve své odpovědi na Benešovo úvodní poselství ve Státní radě, když uvedl, že Státní rada chápe svoji hlavní povinnost v: „nebojácné a osobními sympatiemi nezkažené poradní zprávě, jejíž veškerá autorita bude vždy záviset jenom na její vnitřní přesvědčivosti.“ Srov. i V. ŠUSTEK, Státní rada v Londýně v letech 1940-1941, in: Sborník archivních prací, roč. 1994, s. 310.

³² Bechyně se však od počátku dostával díky svým radikálním postojům do sporu s větší částí exilové reprezentace včetně prezidenta Beneše. Jeho pokus vytvořit z Státní rady jakousi opoziční platformu proti vládě však neuspěl. Od druhého funkčního období Státní rady byl jmenován k překvapení takřka celé zahraniční akce jejím předsedou její dosavadní vedoucí úředník a národní

Ústavním dekretem prezidenta republiky č. 12/1942 Úř. věst. čs. bylo rozšířeno interpelační právo členů Státní rady a zejména upraveno spolupůsobení Státní rady při provádění dekretální pravomoci prezidenta republiky – do budoucna si byl prezident povinen vyžádat před vydáním dekretu poradní zprávu Státní rady, neučinila-li to již předtím vláda. Ústavním dekretem prezidenta republiky č. 13/1944 Úř. věst. čs. bylo stanoveno, že Státní rada se zrušuje dnem, kdy se ustanoví vláda jmenovaná prezidentem republiky se sídlem na území republiky. Fakticky skončila činnost Státní rady 12. března 1945, kdy se konala v Londýně její poslední schůze. Právně existovala Státní rada do 4. dubna 1945. Praktický vliv Státní rady na rozhodování Edvarda Beneše a vlády nebyl v důležitých záležitostech velký. Pro exilové zřízení měly větší význam politické aspekty působnosti Státní rady. Tedy především konsolidace poměrů v emigraci a pacifikace politických odpůrců.

Pro poválečný právní řád byl rozhodující ústavní dekret prezidenta republiky z 3. srpna 1944 č. 11/1945 Sb., o obnovení právního pořádku,³³ který právní formou vyjádřil koncepci kontinuity československého právního řádu vytvořenou Edvardem Benešem v letech 1939 a 1940.³⁴ Ústavní dekret o obnovení právního pořádku měl původně platnost celostátní a měl obnovit na celém území Československa v jeho předmnichovských hranicích jednotně československý právní řád. K tomu však nedošlo.³⁵ Na Slovensku byla v prosinci 1943 vytvořena Slovenská národní rada jako společný orgán občanského a komunistického odboje, která usilovala o obnovení Československa na principu „rovný s rovným“. Zásadní trhlinu do

---

socialista Prokop Maxa. Bechyně zůstal i nadále členem Státní rady, ale stále ostřeji začal vystupovat proti celé koncepci československé zahraniční akce. Ve svých očerňujících výpadech nešetřil ani prezidenta Beneše. V roce 1944 začal dokonce zpochybňovat i jeho prezidentskou funkci. Kvůli je výrokům na půdě Státní rady dne 21. prosince 1944 byl dokonce svolán kárný výbor Státní rady. Bechyně se však z jeho jednání ze zdravotních důvodů omluvil. Blíže zejména J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, *Proti Benešovi!*, s. 293-297.

³³ K otázkám spojeným s přípravou tohoto dekretu srov. J. KUKLÍK, *Mýty a realita tzv. Benešových dekretů*, s. 160-166.

³⁴ Podle P. Maršálka tento dekret kromě prvorepublikového práva s pomocí důmyslné konstrukce v podstatě skrytě recipoval množství právních předpisů náležejících k jinému než čs. právnímu řádu a až na výjimky uznal i platnost rozhodnutí státních orgánů z doby nesvobody s tím, že se lze domáhat z určitých, přesně stanovených, důvodů jejich zrušení, resp. změny. Blíže viz P. MARŠÁLEK, *Mnichov a problémy kontinuity československého státu a práva*, in: *Mnichovská dohoda: cesta k destrukci demokracie v Evropě*, s. 381.

³⁵ Podle usnesení vlády ze dne 27. července 1945, vyhlášky ministra vnitra ze dne 27. července č. 30/1945 Sb. o platnosti ústavního dekretu prezidenta republiky ze dne 3. srpna 1944, č. 11 Úř. věst. čsl., o obnovení právního pořádku a zákona č. 12/1946 Sb., ze dne 19. prosince 1945, zůstával ústavní dekret prezidenta republiky ze dne 3. srpna 1944, č. 11 Úř. věst. čsl., o obnovení právního pořádku, v platnosti, platil zatím ale jen v zemích České a Moravskoslezské. Vláda byla zároveň zmocněna, aby stanovila nařízením, že ustanovení tohoto ústavního dekretu platí také na Slovensku.

Benešovy koncepce kontinuity přineslo pak nařízení Slovenské národní rady č. 1/1944 Sb. nař. SNR z 1. září 1944, o vykonávání zákonodárné, vládní a výkonné moci na Slovensku. Slovenská národní rada v tomto nařízení odmítla návrat k předmnichovskému stavu a vyhlásila, že vykonává celou zákonodárnou, vládní a výkonnou moc na Slovensku. Všechny zákony, nařízení a opatření měly na Slovensku zůstat v platnosti, pokud neodporovaly republikánsko-demokratickému duchu.

Teorie kontinuity prezidenta Beneše a jeho snaha o obnovení Československa v předmnichovských hranicích byla kromě vývoje na Slovensku ohrožena i postupem sovětských vojenských orgánů na Podkarpatské Rusi, které znemožnily předpokládané uplatnění ústavního dekretu prezidenta republiky č. 10/1944 Úř. věst. čs. z 3. srpna 1944, o dočasné správě osvobozeného území Československé republiky. Těmto otázkám se však budeme podrobně věnovat až v dalších kapitolách této práce.

III. SOCIÁLNÍ OTÁZKY

III. 1. TEORETICKÉ ZDŮVODNĚNÍ SOCIÁLNÍ REVOLUCE

Jak bylo již v předchozí kapitole zmíněno, demokracie nebyla pro Beneše jen režimem politickým, charakterizovaným jen určitými demokratickými institucemi, „nýbrž celým názorem na život a svět, to znamená, také usilováním o důslednou demokracii sociální a hospodářskou.“¹ Ve svých úvahách o sociální a hospodářské demokracii se Beneš vždy nejprve vrací k velké příležitosti, kterou podle něj evropské pokrokové síly promarnily po skončení první světové války. Pád všech čtyř císařství v první světové válce přišel podle Beneše příliš nečekaně, masy prostého lidu na něj nebyly dostatečně připraveny, a tak si automaticky staré politické a sociální řády v celém poválečném chaosu zachovaly mnoho síly a rezistence. V Německu, Polsku, Maďarsku a Rakousku stará byrokracie, šlechta, vojsko a velké pozemkové vlastnictví zůstaly vcelku neotřeseny. Dělníci a sedláci se dostali k moci buď jen velmi přechodně nebo vůbec. Právě v této skutečnosti spočívaly podle Beneše zárodky pozdějšího neblahého vývoje střední Evropy.

Situace v Československu byla sice odlišná, neboť odstranění cizí rakouské a maďarské nadvlády znamenalo plné a automatické odstranění cizí dynastie, cizího vojska, cizí byrokracie a cizí církevní hierarchie. Byla rovněž provedena dost radikální pozemková reforma. Československý lid dostal doslova a plně do svých rukou vládu věcí svých. Ohledy na zahraničí však podle Beneše přiměly československý lid nejít tak daleko, jak si sám přál a jak bylo nezbytné. Zahraničně politické ohledy ho zároveň nutily přijímat koncese pro nedemokratické Němce a Maďary uvnitř a pro své nedemokratické sousedy navenek.² Na konci druhé světové války tomu už ale podle Beneše mělo být jinak. Zahraničně politické ohledy na sousedy a západní mocnosti již neměly v důsledku spojení se Sovětským svazem bránit Československu v provedení dalekosáhlých hospodářských, politických a sociálních reforem.

Beneš byl již před válkou přesvědčen, že sociální systém předmnichovského Československa byl mnohem pokrokovější než systém západních demokracií, o československých sousedech ani nemluvě. V dopise Karlu Čapkovi ze dne 3. listopadu 1938 k tomu Beneš uvádí: „Byli jsme jako celek demokraticky a sociálně

---

¹ E. BENEŠ, Demokracie dnes a zítra, s. 52.

² Tamtéž, s. 67.

dál nežli naši sousedé – a proto šli proti nám; a byli jsme dál sociálně nežli naši přátelé, a proto nás nakonec opustili, zbaběle a v necti. Ale bojovali jsme boj dobrý a není ještě všem dnům konec. Boj jde dál, neúchylně dál a výsledek bude pro nás.“³ V pokrokovosti sociálního systému mohl podle Beneše s předmnichovským Československem soutěžit snad jen Sovětský svaz. Jak ještě uvidíme, byl Beneš hned od počátku války připraven této pokrokovosti důkladně využít, a to jak na poli mezinárodním, tak vnitrostátním.

Lze souhlasit s D. Brandesem, podle něhož Beneš ve svém druhém exilu viděl logické pokračování boje za demokracii v Evropě, kterou spolu s Masarykem vedl při svém prvním exilu. Bašta parlamentní demokracie a sociálního pokroku, kterou podle něj Československá republika po dvacet let představovala, padla jako první. Oběť, kterou podle něj Československo pro světový mír přineslo tím, že se podřídilo mnichovskému diktátu, měli spojenci odměnit uznáním právní kontinuity předmnichovské republiky. Státní nezávislost měla být podle Brandese nabyta stejně, jako byla ztracena, tj. bez boje a na diplomatickém poli.⁴ I s tímto druhým Brandesovým závěrem lze pouze souhlasit. Beneš nepochybně nepatřil mezi politiky, kteří dobývají ztracená území se zbraní v ruce. Jeho oblíbeným kolbištěm nebyla fronta, ale kancelář či salón a místo meče či kulometu dával přednost písemným memorandům, protestům a vhodně vybudované síti přímluvců a informátorů. Ostatně z první světové války disponoval v tomto ohledu zkušenostmi, které mu mohli ostatní exiloví politici v Londýně jen závidět.

Vraťme se ale zpět k tématu této kapitoly. Beneš byl na počátku druhé světové války přesvědčen, že představy komunistů a Třetí internacionály z doby po první světové válce o tom, že evropská buržoazní společnost z let 1914-1918 je již v koncích a zralá pro pád v poválečném rozvratu a chaosu, byly hluboce mylné. Beneš v roce 1939 soudil, že podle všech sociologických zákonů Evropa musela a měla obdobím opravdu demokratické měšťanské buržoazní společnosti, první světovou válkou vyvolaném nebo posíleném, bezpodmínečně projít. Teprve poté se mohla vývojově a etapově proměňovat v demokracii sociální a hospodářskou. Přeskočit vývojovou etapu „opravdu demokratické měšťanské buržoazní společnosti“ bylo podle Beneše při nenásilném směřování k socialismu zcela

---

³ Dopis byl publikován např. v M. HAUNER a kol., Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského, dok. č. 5, s. 132-133.

⁴ D. BRANDES, Exil v Londýně. 1939-1943, s. 426.

nemožné. Proto prý vždy varoval před sociálním utopismem, který po skončení první světové války lehkovážně vyvolával dojem, že je možno z války a revoluce přímo vytvořit novou společnost, která by byla nějakým rájem. Podmínky pro tento vývoj ještě nebyly na konci první světové války zralé. Proto je podle Beneše nutné pokládat teorii i politickou praxi poválečného komunismu z doby hned po první světové válce za jeden z historických omylů, jehož důsledky byly pro poválečnou evropskou demokracii skoro osudné. I z pohledu dělnických zájmů a stran mohlo prý 50-60 let mírového vývoje měšťanské demokracie přinést více než peklo autoritativních režimů a druhá světová válka.⁵

Rozumnou, obětavou a statečnou politikou, politikou zásadní, pevné, rozhodné, nesmlouvavé demokracie a zároveň odvážného sociálního pokroku a cílevědomého sociálního vývoje k demokracii sociální a hospodářské, se podle Beneše bylo možno vyhnout po první světové válce oběma násilným extrémům: levému i pravému.⁶ Jen málo evropských států však bylo v roce 1919 svými vnitřními poměry dostatečně připraveno k nové evropské demokratizující revoluci.⁷ Zákony sociálního vývoje jsou podle Beneše neúprosné a jejich důslednou aplikací není možné dojít k jinému závěru, než že v roce 1939 již vnitřní sociální poměry dostatečně připraveny jsou. Beneš proto neváhal v roce 1939 konstatovat: „Uplatníme-li nevyhnutelný zákon sociálního vývoje, jež jsem výše vyložil a podle něhož rozsáhlé změny mravní, politické sociální jsou způsobovány vlastními vnitřními silami přirozené reakce a nezbytnou opozicí odpůrcích sil proti nově vytvořenému násilnému stavu doma i v jiných státech, ohrožených neustále revolučními diktaturami, znamená to, že se nezadržitelně v Evropě přibližují veliké, nevyhnutelné změny. Evropa projde tudíž obdobím nových velikých obtíží, nových utrpení a rozsáhlých změn. Soudobá Evropa je dnes prostě už odsouzena politicky, ideově i morálně k zániku. Diktatury se všemi svými slabostmi, extrémny, omyly, neúspěchy, násilím, cynismem a barbarismem se nevyhnutelně zhroutí. Nejpravděpodobnější eventualita je ta, že ke zhroucení dojde vojenským konfliktem, vyprovokovaným ať přímo, či nepřímo autoritativními státy. Méně pravděpodobná je

---

⁵ Tamtéž, s. 75.

⁶ Tamtéž, s. 81.

⁷ Tamtéž, s. 175.

možnost jejich vnitřního rozkladu nebo řady revolucí, ačkoliv ani to není vyloučeno. Avšak v každém případě bylo by i k tomu třeba nějaké vnější srážky.“⁸

Své přednášky na chicagské univerzitě uzavřel Beneš jak jinak než brilantním proroctvím: „A s lepší, svobodnější a demokratičtější vnitřní strukturou rozličných evropských států přijde i nová a lepší vnější organizace Evropy, evropské národy jsou již unaveny nynějším mezinárodním chaosem ve vztazích mezistátních. Vše se konečně vzbouří při myšlence, že by každých deset nebo dvacet let měla Evropa projít světovou válkou. Jakýsi druh Spojených států evropských bude snad nakonec jediným řešením, které může zachránit Evropu před naprostým a konečným zhroucením a před mravní a hmotnou zkázou.“⁹ Tehdy ještě samozřejmě nemohl tušit, že se toto lákavé řešení týká jen té části Evropy, která nebude osvobozena Rudou armádou. Toto tušení bylo v roce 1939 ostatně tím posledním, co trápilo jeho mysl. Beneš už tehdy snil svůj velký sen, že po válce bude Československo bezprostředním sousedem Sovětského svazu. Vraťme se ale zpátky k Benešovým představám o sociálním vývoji poválečné Evropy.

Na základě výše uvedených Benešových úvah je zcela zřejmé, že se Beneš v roce 1939 domníval, že existující sociální a hospodářské struktury liberálně demokratické společnosti jsou již vývojem překonány a odsouzeny k zániku a nebude možné se k nim po druhé světové válce v žádném případě vracet. Po šlechtě, jejíž politická moc byla zlomena v pokrokových státech (jako např. v Československu) sociální a národní revolucí po první světové válce, měla světlo sociálních, hospodářských a politických dějin opustit po druhé světové válce další dosud privilegovaná skupina obyvatel. Buržoazie jako třída měla být podle Beneše v poválečné sociální a hospodářské revoluci nenásilnou cestou odstraněna. Její hospodářskou roli měl převzít stát a správci znárodněných podniků a její politickou a sociální úlohu měli suplovat živnostníci a drobní podnikatelé.

V říjnu 1940 k tomu Beneš ve svém vzkazu do vlasti uvádí: „Také celá naše vnitřní politika, vzhledem k revolučnímu vývoji sociálnímu v nejbližší budoucnosti, byla správná. I Masaryk i já ji držel s velikou částí národa a státu a chtěl ji provádět

---

⁸ E. BENEŠ, *Demokracie dnes a zítra*, s. 186.

⁹ E. BENEŠ, *Tamtéž*, s. 186. W. Jaksch Benešovo proroctví ve svých vzpomínkách komentoval slovy: „Historickou alternativu skutečně představovala Evropa znásilněná diktátory pod Hitlerovým vedením, nebo Evropa svobodných národů ve znamení sebeurčení a demokracie. Kdyby Beneš zůstal u svých dobrých předsevzetí z Chicaga, nejenže by prokázal evropské myšlence rozhodující službu, ale ušetřil by svou zemi mnohých neštěstí.“ W. JAKSCH, *Cesta Evropy do Postupimi*, s. 231. K Benešovým představám o federativním uspořádání Evropy v roce 1939 srov. rovněž E. BENEŠ, *Building a new Europe*, s. 17- 18.

evolučně... Válka linii tu zesílila, uspíšila a mění ji dnes ve velikou revoluci, v níž kontinentální buržoazie už zcela téměř podlehly. Anglická a americká sice nepodlehnu jako buržoazie německá a nebo francouzská, ale přesto úplně se, jak soudím, celkem evolučně přetvoří a podstatně promění válkou, a ovšem zejména po válce.“¹⁰

Jak jsme si již opakovaně ukázali, Benešovy úvahy o revoluci a jejím propojení s válečnými událostmi jsou obsaženy ve všech jeho přednáškách, korespondenci, vzkazech domů, úvahách a rozhovorech. Revoluční idea však na počátku druhé světové války v žádném případě nepředstavovala něco nového v myšlenkovém světě E. Beneše. Beneš měl velkou slabost pro sociální revoluci již jako student. Ve svých pamětech „Světová válka a naše revoluce“ Beneš v roce 1927 vzpomíná na svůj studijní pobyt v zahraničí: „Pobyt v Paříži mne přivedl také mezi ruské revolucionáře z první ruské revoluce r. 1905 a styk s nimi zanechal u mne vliv a dojmy hluboké. V roce 1906 a 1907 jsem chodil v Paříži do jejich společnosti, byl jsem členem jejich spolků, navštěvoval jsem jejich lidovou univerzitu, setkával jsem se pravidelně s revolucionáři, studenty, profesory, žurnalisty. Začal jsme studovat usilovně Rusko a ruskou literaturu klasickou a revoluční. Po návratu do Prahy jsem zůstával ve styku s revolucionáři ruskými v Praze.“¹¹ O upřímnosti těchto Benešových slov netřeba pochybovat.

Benešovy postřehy ze studijních cest do Paříže a Londýna v roce 1906, které pravidelně vycházely na stránkách sociálně demokratického Práva lidu, jsou jednou velkou obžalobou vznesenou proti kapitalistickému systému, zejména ve Velké Británii. Beneš tehdy vnímal britský systém jako zcela prohnílý, v němž horní kapitalistická vrstva vykořisťuje dělnickou třídu způsobem, že „po procházce Londýna cítíte hnus nad takovým životem, lítost a bolest nad těmi ubohými bytostmi mění se v odpor, jste disgustováni, roztrpčeni; ta anglická lidská mraveniště ve vás budí hnus a odpor, který vás nutí rezignovat nad tím vším, když vidíte tu trpnost, nečinnost a resignaci těch ubohých tvorů.“¹² Beneš ke svým tehdejším postojům v roce 1944 britskému spisovateli C. Mackenziemu sdělil, že byl jako mladý student

---

¹⁰ Benešův vzkaz do vlasti ze 7. října 1940 byl publikován in: J. ŠOLC, Edvard Beneš: Vzkazy do vlasti, dok. č. 50, s. 81-84. nebo L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 102, s. 130-132.

¹¹ E. BENEŠ, Světová válka a naše revoluce, díl I., s. 2. Srov. i Tamtéž, díl II., s. 546-547.

¹² Jedná se o výňatek z Benešova prvního článku o Londýně v Právu lidu ze dne 10. října 1906. Srov. i propagandistickou publikaci vydanou nacisty v protektorátu v roce 1943, pro kterou byly použity právě Benešovy články otištěné v Právu lidu v roce 1905 a 1906. E. BENEŠ, Londýn a sociální poměry v Anglii, Praha 1943.

dokonce nakrátko ovlivněn marxismem: „Byl jsem velký socialista, marxista. Byl jsem mladý, nadšený chlapec; šel jsem do East Endu a viděl jsem slumy. Byl jsem zhnusen velkým bohatstvím na jedné straně a bídou na druhé straně a napsal jsem jistý počet článků pro socialistické noviny u nás doma.“¹³ Jak si ještě níže podrobně ukážeme, Beneš se však velmi rychle ještě před první světovou válkou s ortodoxním marxismem z intelektuálních důvodů rozloučil. Víru v nutnost a prospěšnost sociální revoluce si však od svých studentských let ponechal až do konce svého života.

V letech 1939-1941 byl Beneš myšlenkou o propojení světové války a revoluce téměř posedlý a neopustil ji ani v druhé polovině války.¹⁴ Oba pojmy tvořily nerozlučnou dvojici, na niž Beneš při svých pověstných předpovědích budoucích událostí nikdy nezapomněl. Již jsme se zmínili o tom, že na rozdíl od Masaryka, který chápal přirovnání první světové války ke světové revoluci spíše jako metaforu, bral Beneš tuto ideu doslova a svůj hluboký zážitek z konce první světové války, kdy se v části východní a střední Evropy přelila válka ve své konečné fázi do sociální a nacionální revoluce, si uložil hluboko do své mysli a neváhal na jeho základě odhadovat další politický a sociální vývoj ve válečné a poválečné Evropě. Lze souhlasit s M. Haunerem, podle něhož sociální a nacionalistická revoluce na sklonku první světové války byl Benešův vrcholný životní zážitek, který asi nebyl překonán, pokud se týče intenzity až do mnichovských dnů. Proto není divu, že po 1. září 1939 se Benešova vize z roku 1918 vrací zpět.¹⁵

Již dva týdny po Mnichovu si Benešův pozdější kancléř J. Smutný po rozmluvě s Benešem poznamenal: „Počítá s válkou evropskou za účasti Ruska (+Anglie a Francie). Nevylučuje soc. revoluci v Evropě.“¹⁶ Hubert Ripka ve svém záznamu o rozhovoru s Benešem, který se konal krátce po příjezdu Beneše do Londýna dne 12. listopadu 1938, zachytil tehdejší Benešovy představy takto: „Válka vyvolá všude ohromné změny, politické, sociální, ve výměně generací,

---

¹³ Blíže viz E. TÁBORSKÝ, *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 41.

¹⁴ Lze souhlasit s M. Haunerem, podle něhož představa nevyhnutelnosti sociální revoluce v Německu a paralelně s tím ve střední Evropě postupuje jako axiom Benešovým politickým myšlením. Podle Haunera si Beneš tuto fixní ideu udržel až do příjezdu do Moskvy v prosinci 1943, kdy se dozví k svému překvapení od Stalina, že SSSR si nepřeje revoluci v Německu. Blíže viz M. HAUNER a kol., *Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského*, pozn. 69, s. 111.

¹⁵ M. HAUNER a kol., *Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského*, s. 57.

¹⁶ Citováno podle M. HAUNER, *Beneš o válce a revoluci na počátku druhého exilu*, in: *Češi v cizině*, s. 47.

v hospodářství, nakonec budou revoluce – co teď přijde, bude pokračováním a v mnohém skončením toho, co počala poslední světová válka. Budou velké změny také u nás, nejen hospodářské, také politické, přijdou noví lidé a s nimi i nové metody, zcela jinak bude postaven problém Němců a minorit vůbec...“¹⁷ V lednu 1939 sdělil E. Beneš J. Drábkovi: „Válka však bude, ledaže by pokojnou cestou padly diktatury, jak věří Chamberlain. Pak by byly revoluce všude. Problém sociální revoluce hraje roli dál... Naprostá nejistota bude trvat. Revoluce, série válek, vše možné.“¹⁸

Ve svém vzkazu do vlasti z 22.6.1939 Beneš uvádí, že „válka se rozhodne tentokráte skutečně na místě ve Středozezemním moři, v Itálii a v území mezi Ruskem a Německem. Jest přirozené, že počítáme v daném okamžiku s revolucí v Německu, a tudíž i u nás. Roosevelt v rozmluvě mi přímo řekl, že pro případ války počítá s naší revolucí. Přirozeně i Rusko s ní bude počítat a s ním budu především jednat o pomoc v tomto případě. Připomínám, že Rusko samo zdůrazňuje, že se mu nejedná o to být ve styku a v jednání jen s našimi komunisty, nýbrž i s ostatními a hlavně s naším centrálním vedením.“¹⁹

Beneš od počátku okupace českých zemí počítal s tím, že se Sovětský svaz bude podílet na zinscenování sociální revoluce v Německu. Odtud měl přejít revoluční impuls do bývalého Česko-Slovenska. Sociální revoluce měla tak sehrát klíčovou roli při osvobození Československa z nacistického područí.²⁰ I to byl

---

¹⁷ Blíže viz E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 16-17.

¹⁸ Blíže viz J. DRÁBEK, Z časů dobrých i zlých, s. 35-39 a Drábkův zápis z návštěvy u E. Beneše v Londýně dne 31.1.1939, který byl publikován s komentářem S. Kokošky ve sborníku: Z druhé republiky, díl II. s. 365-375.

¹⁹ Benešův vzkaz do vlasti ze 22. června 1939 byl publikován in: J. ŠOLC, Edvard Beneš: Vzkazy do vlasti, dok. č. 2, s. 23.

²⁰ M. Hauner v této souvislosti tvrdí, že Beneš si přál, aby druhá světová válka měla charakter války revoluční. Válka však bez ohledu na jeho představy nabyla nejprve charakter války imperialistické a nakonec války vyhlazovací. Závěrečnou fází války podle Haunera necharakterizovala ve středovýchodní Evropě již revoluční vlna prosazující požadavky sociální, nýbrž genocida mezi národy, které se znaly a žily spolu v relativním míru po celá staletí. Na konci války tudíž z Benešova předsevzetí opakovat model z roku 1918 a transformovat válku v sociální a demokratickou revoluci nezbylo mnoho. Milionové národy a etnické skupiny byly vyhubeny, násilně přestěhovány ze své vlasti, jejich majetek konfiskován a rozkraden v rámci degenerované „revoluční“ akce. Beneš podle Haunera tento trend včas vytušil a ačkoliv se mu musel přičít z estetických i mravních důvodů, nedokázal protestovat. Genocidní fáze války podle Haunera Beneše pohltila a od konce roku 1942 se jí přizpůsobil. Srov. M. HAUNER, Beneš o válce a revoluci na počátku druhého exilu, in: Češi v cizině, s. 46. S tímto Haunerovým názorem ohledně opuštění myšlenky sociální revoluce E. Benešem v druhé fázi války autor této práce nesouhlasí. Jak si ještě dále ukážeme, Beneš považoval za ideální propojení sociální a národní revoluce. Představa izolované národní (vyhlazovací!) revoluce mu byla cizí. Svých snů a myšlenek ohledně sociální revoluce či radikálních sociálních a hospodářských reforem, které měly být provedeny na sklonku druhé světové války, se Beneš nikdy nevzdal. Model z roku 1918, tedy propojení národní a sociální revoluce, se měl opakovat i v roce

jeden z důvodů, proč Beneš hleděl na Stalina od počátku války nejen jako na potencionálního vojenského spojence, ale i na politického a ideologického partnera.²¹ O nevyhnutelném provázání druhé světové války s revolucí byl Beneš bytostně přesvědčen. Pokud si měl Beneš vybrat mezi německou nacionálně socialistickou a sovětskou bolševickou revolucí, volil bez váhání sovětskou cestu. V možnost třetí cesty pro malý národ uprostřed Evropy a revoluční vřavy příliš nevěřil.²²

V listopadu 1939 Beneš dopisovateli TASSu v Londýně Rotšteinovi sdělil, že „až padne Německo, přijde občanská válka a že záp. Evropa bude pomáhat na jedné straně a Sověty na druhé.“ Rotštein souhlasil. Beneš se ho následně zeptal, co si myslí, kde potom bude ČSR. Rotštein odpověděl, že „nemůže být jinde než na straně Východu.“ Beneš mu tuto domněnku potvrdil.²³

Na konci roku 1939 Beneš prohlašoval, že revoluce, sociální problémy a problém komunismu hrály a budou hrát velkou roli ve druhé světové válce a zejména po jejím skončení. Zatímco v první světové válce se tyto faktory objevily až ke konci konfliktu, v této válce jsou podle něj přítomny od samého počátku. „Jsem osobně přesvědčen, že válka přinese v tomto směru velké změny. Ale hluboce věřím, že rozum i v tomto ohledu nakonec zvítězí.“²⁴

O rok později v září 1940 měl Beneš velké starosti z toho, co bude s Německem po válce. Beneš totiž tehdy ve svých méně optimistických chvílích očekával, že se Němci budou chtít zachránit tím, že by slili v jedno německou a ruskou revoluci. Nevěřil v brzké vzpamatování se Francie, která podle něj měla projít sociální revolucí pravděpodobně ve stejný okamžik jako Německo. Ruská armáda by pak podle Beneše pochodovala přes Moravu a Čechy, a proto si klade otázku, zdali se v tom případě ubráníme proti spojenému nacismu a bolševismu. Jeho

---

1945, jen v mnohem brutálnější podobě. Vytvoření samostatného státu s velkou německou menšinou a zavedení osmihodinové pracovní doby měly nahradit hromadný odsun německé menšiny a znárodnění, byť v omezenějším rozsahu, než byly nakonec realizovány.

²¹ Srov. M. HAUNER, Beneš o válce a revoluci na počátku druhého exilu, in: *Češi v cizině*, s. 47.

²² Když v březnu 1946 navštívil F. Munk Beneše na Hradě a vyslovil stejně jako v roce 1939 obavu z rostoucího vlivu komunistů, podíval se na něj Beneš a řekl: „Nezapomeňte, doktore, že nejsme někde v západní Evropě, jsme mezi Německem a Ruskem. E. MUNK, S Benešem v Chicagu, in: *Střední Evropa*, roč. 1993, s. 106.

²³ Citováno dle M. HAUNER, Beneš o válce a revoluci na počátku druhého exilu, in: *Češi v cizině*, s. 52.

²⁴ E. BENEŠ, *Building a new Europe*, s. 18.

odpověď byla tehdy poměrně jasná: „Převalí-li se tato vlna přes nás, pak nás čeká asi osud emigrace.“²⁵

Podobným tématem se o měsíc později Beneš zabýval i ve svém dopise adresovaném gen. Sikorskému: „Obecně vzato, jsou všichni toho názoru, že máme-li být schopni zastavit víceméně definitivně německý ‚Drang nach Osten‘, tj. boj na život a na smrt, který vedou Němci proti Polákům a Čechům dnes ve jménu nacistické revoluce, ale zítra ho mohou Němci vést jménem sociální revoluce, pak nesmíme mít Rusy proti nám.“²⁶

Z výše uvedeného je zřejmé, že Beneš důsledně nadřazoval zájmy národní nad zájmy ideologické²⁷ a stejně tak důsledně vycházel z toho, že Drang nach Osten je nevyhnutelným znakem německé zahraniční politiky a německého národa, bez ohledu na to, jaký režim a revoluce je zrovna v Německu u moci. Závěr, který si z této své premisy Beneš odvodil, je zřejmý. Bezpečnost Československa v žádném případě nelze založit na představách o socializaci či demokratizaci nacistického Německa, ale především na důsledné orientaci na jeho jediného rovnocenného kontinentálního konkurenta: Sovětský svaz. Pomoci a podpory ostatních velmocí se Beneš rozhodně nezříkal a hodlal o ně ze všech sil usilovat, odmítal však na ně spoléhat jako na hlavní či dokonce jediný zdroj zajištění bezpečnosti poválečného Československa.

Domácí nekomunistický odboj, který ponechával od počátku Benešovi vedení zahraniční politiky a respektoval jeho zahraničně politická stanoviska, ve vnitřních věcech, především v představách o hospodářském, sociálním a politickém uspořádání, hájil v letech 1939 až 1941, když ne nadřazenost, tedy alespoň

---

²⁵ J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 39.

²⁶ Benešův dopis Sikorskému z 1.11.1940 byl publikován např. in: I.ŠŤOVÍČEK, J. VALENTA, Czechoslovak-Polish Negotiations of the Establishment of Confederation and Alliance 1939-1944, dok. č. 28, s. 59-63.

²⁷ V této souvislosti není bez zajímavosti zmínit telegram sovětského velvyslance v Praze Sergeje S. Alexandrovského ze dne 19.10.1938 adresovaný komisaři zahraničních věcí Litvinovovi, ve kterém se, pokud jde o Benešovu opatrnost při přijetí strategie jednotné Lidové fronty, uvádí: „Beneš má strach ze sociální revoluce a z bolševismu,“ a to přesto, že se prý snažil Alexandrovského ujistit, že „v případě nutnosti volby mezi fašismem a bolševismem by dal přednost bolševismu, nikoli snad proto, že je blíže k socialismu, nýbrž proto, že vyhovuje jeho (Benešově) národnostní politice. Alexandrovský nicméně varoval Litvinova v Moskvě, aby nedůvěřoval Benešovým údajným probolševickým sympatiím. V hodině dvanácté Benešovy „skutečné třídní zájmy ovládnou jeho národní city“. Citováno podle M. HAUNER, Beneš o válce a revoluci na počátku druhého exilu, in: Češi v cizině, s. 49.

autonomii domácího odboje.²⁸ Proto se také od počátku nezávisle na Londýnu zabýval přípravou programu, který měl být realizován po pádu Německa.²⁹ Tyto přípravy nekomunistického odboje pro poválečné uspořádání vrcholí v druhé polovině roku 1940 a v roce 1941.³⁰ Po příchodu Heydricha do Prahy na podzim 1941 začínají zeslabovat, aby v létě roku 1942 téměř zcela utichly. Programovou ofenzívu přebrala v protektorátu, ale i v zahraničním odboji od roku 1943 definitivně komunistická strana, která se své iniciativy již nehodlala vzdát. Jednání o programu Národní fronty v Moskvě v březnu 1945 jsou jen jedním z mnoha důkazů této tendence, i když patrně tím nejvýznamnějším.

Nutno dodat, že domácí nekomunistický odboj byl ve svých programových počínech v letech 1939 až 1941 radikálnější než odboj zahraniční a do jisté míry přispěl i k radikalizaci názorů Beneše a zahraničního odboje obecně.³¹ Domácí odboj se však od počátku se zahraniční akcí shodoval v tom, že návrat k předmnichovským politickým, hospodářským a sociálním pořádkům je zcela nepřijatelný a nemožný.³² Pro český domácí nekomunistický odboj bylo již tehdy poměrně příznačné, že neměl žádnou výraznější pravicovou občansky orientovanou složku.³³

Od počátku v něm zcela převládala levicově demokratická orientace. Sympatie k Sovětskému svazu přitom zcela nevyprchaly ani v době jeho nejužší spolupráce s Německem.

Ve zprávě Ústředního vedení odboje domácího z července 1940 se například uvádí: „Ve všech vrstvách národa počíná se opět probouzet naděje v SSSR, od něhož

---

²⁸ Srov. např. P. KOURA, Podplukovník Josef Balabán, s. 120-125.

²⁹ K tomu srov. např. P. KOURA, Představy československého domácího nekomunistického odboje o poválečném uspořádání republiky, in: Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody, s. 106. Podle P. Koury nebyly ideové představy domácího odboje fakticky v konečné fázi plánování výstavby „nového Československa“ vzaty v potaz.

³⁰ Srov. zejména Za svobodu do nové Československé republiky. Ideový program domácího odbojového hnutí vypracovaný v letech 1939-1941, Praha 1945. Tento program představoval vrchol politického myšlení domácího nekomunistického odboje a jeho konečná podoba byla vytvořena na podzim 1941. V souladu s Benešovými představami se v něm zdůrazňuje myšlenka, že revoluční přeměna předmnichovského pořádku nesmí být záležitostí pouze politickou, ale především sociální a hospodářskou. V tomto smyslu považovali tvůrci programu tuto revoluci za dovršení snah T.G. Masaryka, ke kterému se opakovaně přihlašovali. Bezpečnostní záruky poválečného Československa však neměla poskytnout jednostranná vazba na Sovětský svaz, ale středoevropské soustátí, které mělo podle záměrů tvůrců programu chránit menší státy ve středoevropském regionu před nepřátelskými atakami ze strany velmocí. Tamtéž, s. 71-80.

³¹ Srov. např. V. KURAL, Místo společenství - konflikt!, 108-109.

³² Srov. např. V. KURAL, Vlastenci proti okupaci, Ústřední vedení odboje domácího, 1940-1943, 191-192.

³³ Srov. např. T. BROD, Osudný omyl, Edvarda Beneš 1939-1948, s. 392-393.

lidé si slibují pomoc zvláště od okamžiku pohybu Sovětů před zabráním Besarabie a Bukoviny. Všeobecně se věří, že dříve či později dojde ke konfliktu Ruska s Německem, při němž se nám podaří obnovit svoji samostatnost. Tím ovšem není řečeno, že by snad valná část inklinovala k bolševismu. Podobná a snad větší nálada se projevuje na Slovensku. Svoje sympatie k Sovětům projevují u nás dnes lidé, zájímající vysoká místa v úřadech a v hospodářském světě, vlastníci velikého jmění, vyjadřující slovy: ‚Raději bolševici, jen když to nedostanou Němci‘ a tak podobně.“³⁴

Ve zprávě ilegální organizace V Boj z 20. října 1940 se uvádí: „Soudí se zde na dočasnost neutrality Sovětů a vzbuzuje to naději, že se pak dostaneme ze spárů Německa. Těch, kteří by dali přednost bolševismu před současným stavem, je většina. Tvrdí se, že by to byla záchrana pro národ. Těch, kteří by si přáli obnovu republiky, je 90%. V tom se shoduje nynější veřejné mínění: Cokoliv jiného, než německé. Bude-li naše obnova možná a v tu se stále díky Bohu věří, bude to ideál. Mám však obavy, že dají-li se Sověty na pochod a přijdou sem, budou vítáni částí jednou a přijati částí druhou. Pak ovšem se musí počítat se skutečností, nezmění-li se mentalita ruského lidu a najde-li bolševismus hlavně v Německu nové injekce pro posílení ochablého ruského radikalismu. Potom by bylo lépe spolupracovat, abychom se vyvarovali chyb mnohých vrstev ruského národa za bolševické revoluce. a konečně, aby se nerozhodovalo o nás – bez nás.“³⁵ Tyto zprávy představují jen jeden z mnoha důkazů, že pokud šlo o zásadní volbu mezi dvěma zly - nacismem a bolševismem, volil domácí odboj i většina politicky neaktivního obyvatelstva již v roce 1940 zcela stejně jako Beneš. O boji proti oběma zlům současně na dvou frontách neuvažoval ani domácí odboj, ani Beneš. Naopak, vzácně se shodovali v tom, že vynucená spolupráce s bolševismem, byť za cenu dalekosáhlých kompromisů a ústupků je pro osud národa prospěšnější, než „chybný“ boj na dvou revolučních frontách současně.

Benešovy tehdejší názory na hospodářské a sociální poválečné uspořádání tedy sice nijak nevybočovaly z rámce vymezeného domácím odbojem, ale v evropském a světovém kontextu byly považovány za velmi radikální. Ostatně ve

---

³⁴ Zpráva Ústředního vedení odboje domácího z července 1940 byla publikována in: L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 411, s. 554.

³⁵ Zpráva ilegální organizace V Boj z 20. října 1940 byla publikována in: L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 426, s. 578.

většině svých cílů se od komunistických představ nijak nelišily. Jeho teoretická východiska však byla odlišná. Především historický materialismus a diktatura proletariátu byly Benešovi zcela cizí.³⁶

Ve svém prvním projevu ve Státní radě dne 11. prosince 1940 Beneš opět zdůraznil, že první světová válka dala politicky a sociálně podstatný a rozhodující popud k demokratizaci celého světa, a to do té míry, že je možné ji charakterizovat jako boj o světovou demokracii. Beneš v tomto projevu v souladu se svou (či spíše Masarykovou) koncepcí opět odmítá interpretovat první světovou válku tak, jak ji interpretovali ortodoxní socialisté a komunisté. Vzhledem k tomu, že Beneš v této své argumentaci poměrně jasně shrnuje své teoretické principiální námitky proti historickému materialismu, které jsou samozřejmě použitelné i pro případ tehdy platné a zcela účelové komunistické interpretace druhé světové války,³⁷ bude s ohledem na naše hlavní téma užitečné ocitovat zde část jeho projevu: „Pro ty ortodoxní socialisty a komunisty byla světová válka válkou kapitalistickou a imperialistickou, bojem o kolonie, o ovládnutí světových trhů, hospodářských zdrojů střední Evropy, Přední Asie a severní Afriky. Koncepce tato však převádí všechny příčiny a důsledky války na činitele hospodářské a hospodářsko-sociální, berouc jako podklad všeho svého uvažování o světové válce, jejím smyslu, významu, důsledcích filozofii dějin, vyjádřenou teorií historického materialismu. Nepřijímám jak víte, stejně jako Masaryk, této teorie a hájím stanovisko, že se činitelé mravní, náboženství, národní a vůbec jevy psychologické a duchovní z hlediska filozofického a metafyzického nedají na činitele materiální, tj. hospodářské, ani převést ani jimi beze zbytku vyložit. A proto pokládám tento výklad za vědecky nesprávný a věcně její smysl, význam i důsledky za nedostatečně vystihující.“³⁸ Druhá světová válka pak není pro Beneše samozřejmě nic jiného než v plné své hloubce a síle obnovený boj z první světové války o demokratizaci Evropy a světa, tentokrát ale v mnohem brutálnějších formách.³⁹

---

³⁶ Blíže viz E. TÁBORSKÝ, *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 41.

³⁷ Projev byl přednesen v době, kdy Sovětský svaz, Komunistická internacionála a s ní samozřejmě i všechny komunistické strany, včetně KSČ, ještě pevně vycházely z pojetí druhé světové války jako války imperialistické. Beneš sám byl tehdy v komunistickém pojetí ještě stále agentem monopolistů. Velká vlastenecká válka si musela na své zahájení ještě více než 6 měsíců počkat.

³⁸ Blíže viz E. BENEŠ, *Šest let exilu a druhé světové války*, s. 268. Vzhledem k Benešově pojetí politiky jako vědy nemůže překvapit, že komunistická interpretace není pouze nesprávná, ale je „vědecky nesprávná.“

³⁹ Blíže viz E. BENEŠ, *Šest let exilu a druhé světové války*, s. 268.

Beneš v prosinci 1940 ve Státní radě opět nastínil nám již velmi dobře známé základní odůvodnění nutnosti poválečných radikálních sociálních a hospodářských reforem: „V druhé světové válce jde o tytéž otázky, tytéž zájmy, tytéž boje v celé jejich grandiózní šíři. Jen vývoj jejich je dál. Historický boj o ně dospěl do dalšího pokročilého stádia, jsou výrazněji a radikálněji položeny a jejich konečné radikální řešení se stalo nevyhnutelným. Půjde opravdu o to, zdali politicky vyhraje demokracie, či diktatura, nacistický totalismus a státní absolutismus; vně politicky půjde o to, zdali dojde k vyrovnání a trvalejší rovnováze mezi velmocemi se zajištěním existence malých států národů, zdali opravdu bude barbarský, nelidský a zločinný nacionalismus fašistický pangermánský definitivně i pro budoucnost likvidován a zdali opravdu politicky, sociálně a hospodářsky vyhraje na konec fašismus, komunismus či demokracie politická, tím, že bude mít odvahu provést dvě podstatné věci: 1. pokusí se o rozhodnější vyřešení svých vnitřních problémů sociálních a hospodářských a odvážně se bude vyvíjet v demokracii hospodářskou a sociální; 2. bude revidovat všecko, co se v jejím vlastním systému politicky neosvědčilo anebo přímo selhalo, změní to, co v parlamentarismu a stranickém systému potřebuje nápravy a provede to, co ji učiní ve státní administrativě výkonnější a úspěšnější.“⁴⁰

O rok později ve svém druhém výročním projevu ve Státní radě dne 25. listopadu 1941 Beneš zopakoval svou hlavní tezi o druhé světové válce jako pokračování války předešlé, ale následně již mnohem důrazněji dodal: „je v logice událostí, že boj ten nyní je důslednější nežli v roce 1914, přecházejí nyní přímo a radikálně z pole politického na pole hospodářské a sociální. A my a naše republika musí z toho vyvodit důsledky.“⁴¹

Beneš patřil mezi politiky, kteří byli přesvědčeni, že vědecké metody lze aplikovat také v politice. Odtud pramenil jeho věcný, střízlivý a analytický přístup k politice, v níž emoce neměly mít své místo.⁴² Mezi vědeckými disciplínami, kterým

---

⁴⁰ Blíže viz E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 271-272. Před vystoupením ve Státní radě předložil Beneš text své řeči předsedovi vlády Šrámkovi a předsedovi Státní rady Bechyněmu. Oba ho varovali, aby toto znění upravil, neboť se tak revoluční řeč do tehdejšího anglického prostředí nehodí a může československému hnutí uškodit. Beneš však tyto pasáže ponechal v původní podobě.

⁴¹ Benešův projev ve Státní radě ze dne 25. listopadu 1941 byl publikován in: E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 290.

⁴² K tomu srov. např. B. R. H. LOCKHART, Přichází zúčtování, s. 84 a 88 nebo E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 48 či E. MUNK, S Benešem v Chicagu, in: Střední Evropa, roč. 1993, s. 106. Lockhart v této souvislosti uvádí: „Připouštím, že Edvarda Beneše není snadno dobře poznat, neboť jeho mysl je jako stroj ve své kompaktní uspořádanosti a jeho

Beneš přiznával místo při utváření politiky, patřilo první místo samozřejmě sociologii. Na konci roku 1941 Beneš svůj teoretický přístup k politice shrnuje takto: „Demokratická politika jako věda se musí dívat na společnost a svět objektivně, musí pátrat po skutečné objektivní realitě, musí analyzovat nestranně a vědecky společnost skrz na skrz, musí ji pitvat za živa.“⁴³ Politika byla pro Beneše jakousi aplikovanou vědou. Rozdíl mezi autoritativními a totalitními režimy na jedné straně a demokracií na straně druhé byl podle Beneše právě v tom, že „demokracie respektuje vědu a všechny duchovní síly vědecké, filozofické, mravní a staví své hlavní teze právě na přesně vědeckém, správném uznávání všech materiálních i duchovních faktorů společenského vývoje.“⁴⁴

Skutečný demokratický politik proto podle Beneše musel svoji politiku odvozovat nikoliv od zájmů voličů, které reprezentoval, ale od sociologických zákonů nevyhnutelného sociálního vývoje lidstva, které svým vědeckým přístupem ke společnosti a politice nahlédl. První základní a nevyhnutelný sociologický zákon vývoje společnosti byl podle Beneše zcela nepochybný: lidstvo směřuje k všeobecnému pokroku.⁴⁵ Na této cestě však překonává řadu překážek, slepých uliček a krátkodobých návratů zpět. O této cestě pojednával další zásadní Benešův zákon sociálního vývoje lidstva: „máme období svobody, jehož první revoluční nadšení vzplane snad příliš vysoko, v němž osvobozená generace a její osvobození vůdcové dopouštějí se z nadšení či ze slabosti chyb a mají nezdary, poněvadž jsou

---

zdrženlivost je téměř nepronikatelná... V Benešově povaze nebylo nic ženského, jeho zvyky byly zvyky askety a jeho jediným zotavením byla změna práce.“ E. Munk o Benešově vědeckém, ale zoufale chladném a necharismatickém přístupu konstatuje: „Beneš mně vždy imponoval svou logikou, důsledností a tím, že byl naprosto oddán svým ideám. Pravda, v osobním styku dělal dojem chladného rozumáře a člověk vždy cítil jeho určitý odstup a chlad.“ Srov. i deníkový záznam Benešova kancléře J. Smutného: „Beneš je naším štěstím, kdyby nebylo jeho, sežrali bychom jeden druhého a zanikli v boji o moc mezi individui. Beneše uznáváme, protože je nad námi velmi vysoko inteligencí, houževnatostí, pracovitostí. Masaryk byl vůdcem, Pilsudski byl vůdcem, kteří dávali nejen linii, nýbrž vdechli hnutí jimi vedenému i duši. Beneš bohužel dává jen linii. Spolupráce s Benešem nutí lidi, aby často se zamýšleli nad tím, jak jeho charakter postrádá všeho lidského. Je to mašina na myšlení a na práci, bez lidského citu, ale s lidskými slabostmi. Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 69, s. 91-92.

⁴³ E. BENEŠ, Demokracie dnes a zítra, s. 244. Srov. i E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 30.

⁴⁴ Tamtéž, s. 133.

⁴⁵ Český národ z tohoto pohledu patřil svou pokrokovostí samozřejmě mezi národy vyvolené. Podle Beneše český národ vždy zcela „vědomě šel za pokrokem a tendencí všeobecnou a všelidskou, tedy nejen za vývojem a pokrokem západním, nýbrž také za pokrokem a vývojem východním.“ Ve svých Pamětech k tomu Beneš dodává, že „v tomto smyslu - jedině v tomto smyslu - byla podepsána a mnou schválena smlouva se Sovětským svazem z prosince 1943, navazující tak záměrně a vědomě na smlouvu britsko-sovětskou z 26. května 1942, v jejíž poválečné trvání - právem či neprávem? - jsem tehdy pevně věřil.“ Blíže viz E. BENEŠ, Paměti, s. 425.

nezkušení; a následuje reakce - často násilná. Po období úpadku následuje však nová vlna svobody. Tentokrát nově osvobozený lid a jeho vedení je připravenější, zralejší a uskutečňuje v tomto novém období vyšší stupeň kultury a civilizace, svobody a úcty k lidské osobnosti. Přichází tudíž nová vlna, vyšší vlna vývoje společnosti a lidské civilizace.“⁴⁶

Připravenější a zralejší vedení v československém případě měl reprezentovat právě Beneš a socialistický blok tří dělnických stran. Společně pak měli podle Benešových představ zavést vyšší stupeň kultury a civilizace, svobody a úcty k lidské osobnosti v poválečném Československu. Žádné pochyby, proč by zrovna oni měli představovat vyšší stupeň kultury a civilizace, si nebylo nutné připouštět, neboť základ Benešova přesvědčení byl „vědecky“ odvozen z nevyhnutelných zákonů sociálního vývoje lidstva. Zatímco lidé se mohou mýlit, pokrok a vědecké sociologické zákony nikoliv.

Beneš své úvahy o sociologických zákonech vývoje lidstva rozvíjel i za války poměrně často: V Československém klubu v Londýně v květnu 1940 při slavnostní večeři s českými a slovenskými krajany Beneš např. uvedl: „Mravní, politické i hospodářské předpoklady tohoto zápasu mluví pro nás, a proto musíme vyhrát. Kdyby ne, tož by nastalo jen příměří, avšak já věřím v jistou logiku politických, sociálních i jiných událostí. Není možné, aby po této hrozném válce, po změnách ve všech státech převládlo nacistické zlo. Rozhodně se vrátíme do své republiky. Neptám se, jak to bude vypadat, neboť mně jde především o to, abychom vyhráli.“⁴⁷

Po vstupu Sovětského svazu do války Beneš prozradil svému kancléři Smutnému tajemství, které mu umožnilo jako jednomu z mála demokratických evropských politiků správně předpovědět směr politických a válečných událostí v letech 1938 až 1941: „Nepočítám s lidmi, nýbrž se sociálními silami. Proto nehledím na to, co dělají jednotliví lidé, nýbrž vývoj si určuji podle toho, jak naň sociální síly působí. Proto jsem s určitostí počítal, že Rusko se musí octnout v konfliktu s Německem.“ Hned v zápětí však sám sebe popřel, když uvedl: „I Molotov mluvil včera již lépe. Už mluví o demokraciích. To je pokrok.“ Na Smutného předpověděl, že „je zřejmé, že teď vývoj půjde zase nalevo, jak to Masaryk určoval a více nežli kdy jindy,“ Beneš reagoval: „Ovšem, to je určeno hrou

---

⁴⁶ E. BENEŠ, *Demokracie dnes a zítra*, s. 174.

⁴⁷ Blíže viz E. TÁBORSKÝ, *Prezidentův sekretář povídá*, s. 183.

sociálních sil. To se může na chvíli zastavit, jít zdánlivě reakčně, ale nakonec musí to zase vrátit vývoj tam, kam má jít.“⁴⁸

Již jsme se zmínili o tom, že Beneš od počátku války předpokládal, že Evropa, včetně Československa, projde po válce řadou revolucí, a to často revolucí krvavých.⁴⁹ Na začátku července 1941 se např. Beneš domníval, že Evropu očekává prudký sociální vývoj, kterému se mělo poválečné Československo nejen přizpůsobit, ale i jít ostatním příkladem. Nastávající období, které mělo přijít na sklonku války a v prvních měsících po skončení války, Beneš nazýval „přechodnou dobou“. Přechodná doba podle Beneše měla být ve znamení velmi silně vyvinutého kolektivního socialismu, který by však uchovával soukromá individuální majetková práva v zemědělství a soukromém hospodářství. Zkolektivizován měl podle něj být především bankovní obchod, velký průmysl a doly. Beneš tehdy Smutnému sdělil, že chce Rusy výslovně požádat o to, aby nám dali v přechodné době pokoj se zaváděním komunistické propagandy, neboť je v zájmu vítězného boje proti Německu, aby u nás v první řadě byla jednotná protiněmecká dělnická fronta. S touto jednotnou dělnickou frontou mělo poté Československo přejít i do mírové přechodné doby. V ní již měly být základem politického systému dva bloky, jeden dělnický a jeden občanský. Celkově by se však mnoho v rozvrstvení obyvatelstva podle Beneše nezměnilo, soukromé vlastnictví by zůstalo, „ztratili bychom jen Preissy a Machníky a kvůli tomu nikdo brečet nebude.“

Tento Benešův plán měl podléhat vývoji, sám Beneš ho nepovažoval za program, který by se hodil do všech poměrů a který by chtěl uskutečňovat za podmínek existujících v létě roku 1941. Změní-li se podmínky, chtěl tento program přizpůsobit okolnostem. Proto ho také nechtěl v podrobnostech dávat na papír. Ať je to ale podle Beneše jak chce, Československo se musí stále jen ohlížet na východní a střední Evropu, v níž žije, Francie a Anglie zase po této válce zůstanou daleko, budou mít své vlastní zájmy, a proto musí hledat své zabezpečení jenom tam. Proto

---

⁴⁸ Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 193, s. 235. K Benešově víře o nevyhnutelnosti srážky mezi Sovětským svazem a Německem srov. rovněž B. R. H. LOCKHART, Přichází zúčtování, s. 131.

⁴⁹ Srov. např. J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 129. Není jistě bez zajímavosti, že Benešův kancléř Smutný Benešovým představám o revolučních převratech uskutečněných na sklonku války moc nevěřil. V listopadu 1940 si zaspal o svém rozhovoru s Drtinou do svého deníku: „Navázal jsem na to úvahou, jak si představuji, že bude příští republika. Prezident sám buď sebe sama klame, nebo to myslí jen na oklamávání druhých nebo jako hezké řečnické gesto, když mluví o velkých sociálních a mravních převratech, jakými projde republika. myslím, že se nic nezmění.“ Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 109, s. 137-139.

prý Beneš chce dohodu s Polskem, proto chce, aby se Polsko dohodlo se Sovětským svazem.⁵⁰

Jak bylo již výše naznačeno, vyšlo v Londýně v roce 1942 první české vydání Benešovy knihy *Demokracie dnes a zítra*. Zatímco první část této knihy byla jen českým překladem Benešových přednášek z chicagské univerzity vydaných v anglickém znění v Londýně a v New Yorku v roce 1939 pod názvem „Democracy Today a Tomorrow“, druhá část knihy, která se dotýkala i Benešových představ o hospodářském, sociálním a politickém uspořádání poválečného Československa, byla sepsána v druhé polovině roku 1941 a na počátku roku 1942.⁵¹ Tehdejšími Benešovými představami o řešení sociální otázky v poválečné Evropě se nyní budeme podrobně zabývat.⁵²

Na přelomu let 1941 a 1942 Beneš ještě stále tvrdil, že podle nevyhnutelných zákonů sociálního vývoje lidstva se „politická demokracie musí po této válce soustavně a důsledně vyvinout a přerodit v tak zvanou demokracii sociální a hospodářskou. A musí se především přerodit mravně a politicky nejen demokracie jako systém, nýbrž demokraté jako lidé, tj. nejen instituce, nýbrž i lidé v nich.“⁵³

Liberálně buržoazní demokracie se podle Beneše již nemůže po druhé světové válce vrátit zpět do svých pozic. Po roce 1918 liberálně buržoazní demokracie své problémy politicky nezvládly a hospodářsky a sociálně se jen v některých zemích dovedly odvážně pokusit o radikálnější reformy. Sociální zákonodárství a sociální reformismus konce XIX. a začátku XX. století už dnes ale podle Beneše nemůže stačit. Je nutno sáhnout hlouběji k opatřením strukturálním, tj. kolektivizujícím a socializujícím.⁵⁴ Beneš však zároveň odmítá komunistickou doktrínu a diktaturu proletariátu a věří v možnost a nutnost opravdového postupného přerodu liberálně buržoazní demokracie v její nové stádium – humanitní demokracii. Liberálně buržoazní demokracie však musí podle Beneše sáhnout k některým

---

⁵⁰ Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943*, dok. č. 195, s. 238.

⁵¹ Tedy až po vstupu Sovětského svazu do války.

⁵² Beneš dal posoudit druhou část své knihy, která se zabývala poválečným uspořádáním, ministři exilové vlády L. Feierabendovi. Ten mu po jejím přečtení doporučil, aby nově sepsané kapitoly rozhodně nezveřejňoval, neboť jejich publikace je prý jak proti zájmům národa a státu, tak Beneše samotného. Beneš však jeho rady neuposlechl a své úvahy v roce 1942 publikoval. Blíže viz L.K.FEIERABEND, *Politické vzpomínky II.*, s. 230.

⁵³ E. BENEŠ, *Demokracie dnes a zítra*, s. 189.

⁵⁴ Tamtéž, s. 216.

zásadním strukturálním změnám společnosti, pokud se vůbec chce ve své, byť velmi změněné podobě, zachovat.⁵⁵

Druhou světovou válku zároveň vidí Beneš jako boj na život a na smrt tří politicko-sociálních systémů. Mezi demokracií a všemi druhy fašismu není přitom podle Beneše smíření možné. Není jediné podstatné myšlenky politické, jediné podstatné zásady mravní, v níž by se shodovaly nebo se aspoň mohly tolerovat.⁵⁶ Ani fašismus všech odstínů a sovětský socialismus se podle Beneše navzájem nenesou, a proto i mezi nimi půjde nakonec o boj na život a na smrt.⁵⁷ I když zdánlivě mají podle Beneše oba systémy některé vnější znaky obdobné, jejich smíření a soužití možné není.

Jak je to ale se vztahem mezi systémem politické demokracie a sovětským socialismem? Beneš si v roce 1942 klade otázky, zda mohou a budou spolu vedle sebe po vítězné válce žít, zda budou spolupracovat anebo se navzájem aspoň tolerovat. Přestože Beneš připouští, že důsledný teoretický marxismus věří v konečnou likvidaci liberální demokracie jako systému buržoazního kapitalismu a komunistická internacionála teoreticky vždy vedla a patrně i dál teoreticky povede svůj boj o triumf beztřídní společnosti, odpovídá na výše položené otázky zcela jednoznačně kladně: „Myslím, že je možné a že je správné i nutné, aby – stejně jako dnes ve válce - oba tyto systémy svorně spolupracovaly a navzájem se loajálně tolerovaly i po válce. Mělo by to za následek jistě nejprve jejich další dočasné vzájemné sblížení a na konec snad i trvalé, vývojové vyrovnání a přizpůsobování. Náзор ten zakládám jednak na úvahách teoretických, jednak na potřebách praktických.“⁵⁸

Beneš považoval demokracii ve své podstatě za jev „spiritualistický“. Plně uvědomělí a ve filozofii a metafyzice teoreticky vzdělaní demokraté podle něj, ať již přijímají nakonec idealismus, dualismus nebo pantheismus, vždy hledají ve svém názoru na život jistou syntézu mezi jevy duchovními a materiálními a odmítají přitom vždy dávat v životě člověka prvenství jevům materiálním a hospodářským. Na rozdíl od marxismu docházejí demokraté vždy k náboženské koncepci života, k uznání nějaké formy absolutna a tudíž Boha. Ve vývoji historickém zdůrazňují

---

⁵⁵ Tamtéž, s. 218.

⁵⁶ Tamtéž, s. 220.

⁵⁷ Pro přesné vystižení Benešových myšlenek budeme používat v této kapitole Benešovu terminologii, včetně poněkud zavádějících označení „sovětský socialismus“ a „německý fašismus“.

⁵⁸ E. BENEŠ, Demokracie dnes a zítra, s. 222.

demokraté jevy duchovní, kulturní, náboženské a nikoli pouze strukturu hospodářskou a boj o chleba. Boj o politickou moc a o chleba prováděný ve formě třídních bojů pokládají podle Beneše jen za jednu z forem společenských bojů o život vůbec, nikoli za jedinou formu, která určuje a charakterizuje historický vývoj lidských společností a státních jednotek.⁵⁹

Beneš se samozřejmě považoval za vzdělaného demokrata a spiritualistu ve smyslu výše uvedeném a odmítal proto východiska historického materialismu. Spiritualismus je podle Beneše vždy zároveň spojen s individualismem, zatímco materialismus je antiindividualistický. Beneš v této souvislosti uvádí, že ze stanoviska metafyzického a morálního pokládá lidské individuum za nejvyšší hodnotu v lidské společnosti a je tedy jako každý spiritualista individualistou. Velmi příznačně však ihned dodává, že „pro praktickou politiku mu nevádí přijímat sociální a hospodářská opatření velmi kolektivistická - v zájmu blaha a nejvyššího, ve společnosti moderní možného stupně svobody.“⁶⁰ Tento závěr naprosto přesně ilustruje Benešovo řešení možnosti soužití demokracie a sovětského socialismu. Vzhledem k protikladnosti teoretických východisek obou systémů by soužití politické (staré liberálně buržoazní) demokracie se sovětským socialismem bylo pravděpodobně obtížné. Ale soužití a spolupráce nové přebudované demokracie, která již přijala za svůj princip zveřejnění výrobních prostředků a soukromého zisku a která jej v praktické politice – vedle jiných socializačních prostředků a cest – odvážně a přitom rozumně a vývojově uplatňuje, možné podle Beneše je.⁶¹

---

⁵⁹ Tamtéž, s. 223.

⁶⁰ E. BENEŠ, Demokracie dnes a zítra, s. 224.

⁶¹ Tamtéž, s. 227. Beneš se ke svému základnímu tématu možnosti soužití a spolupráce demokracie a systému sovětského socialismu vrací v závěrečné pasáži svých Pamětí v roce 1947. Nejprve shrnuje všechny své argumenty uvedené v knize Demokracie dnes a zítra a poté poněkud zklamaně konstatuje: „Podepsání britsko-sovětské smlouvy z 26. května 1942 o spolupráci válečné a o spolupráci na rekonstrukci a zabezpečení míru poválečného by naznačovalo a slibovalo, že šlo tehdy o opravdový úmysl a rozhodnutí zajistit si aspoň dvacetiletou spolupráci obou systémů po podepsání příštího míru. Či šlo jen o válečné zajištění vzájemné pomoci s úmyslem, že po vyhrané vojně mezinárodněsociální boj obou systémů začne se bojovně znovu a půjde pak neúprosně dále? Není pochybnosti, že to žádá ze zúčastněných stran nedávala v tomto smyslu najevo, spíše se před podepsáním smlouvy tvářily obě právě naopak. A znamená to, že se máme vrátit zpět k vražednému systému předválečného boje mezi západní Evropou a Amerikou a Sovětským svazem, k vzájemnému bojkotu a vzájemné izolaci, až to zase vyvrcholí v nějaké katastrofě?... A půjde tento vývoj dále až ke konečnému násilnému vyvrcholení, anebo jej obě strany, přestavše se holedbat svou revoluční silou nebo atomovými pumami, jakož i zdůrazňováním skutečných nebo jen předpokládaných slabostí svého odpůrce, samy navrátivše se k politice tak státnicky prováděné za těžké doby války, zastaví a obrátí jej ve směr pro oba nutný a příznivý? Ne-li, pak běda, běda bez rozdílu všem nám! Neboť od zodpovězení této fundamentální otázky závisí dnes opět mír a veškeren osud celého světa a jeho rozumný nebo násilný a nešťastný další vývoj.“ Blíže viz E. BENEŠ, Paměti, s. 427-430.

Jakým způsobem měla podle Beneše tato nová přebudovaná demokracie vypadat? Především musí považovat hospodářský systém klasického liberalismu a kapitalismu za zcela přežitý.⁶² Hlavní zásadou hospodářské politiky této nové přebudované demokracie musí být princip postupného zveřejňování výrobních prostředků a soukromého zisku. Tím se nové demokracie podle Beneše zcela automaticky ocitnou na správné cestě k dalšímu vývoji, „který může vést velmi daleko v budování beztřídní společnosti, kde – s jistými výjimkami hlavně kvantitativního rázu – výrobní prostředky a podnikatelský zisk by jednotlivcům nenáležely a kde by kapitalistická volná hra hospodářských sil ve výrobě i v distribuci statků byla nahrazena vědeckým hospodářským plánováním (regulování a stabilizování cen a mezd!), které je jednou z podstatných součástí každého socialistického systému.“⁶³ Uskutečnění tohoto cíle se stává podle Beneše jednak otázkou pozvolného vývoje, nových metod politické práce a stupně vyspělosti té které společnosti a toho kterého státu, jednak otázkou zkušenosti, osvědčení se a výhodnosti a stupně socializace moderní společnosti. Uzná-li se však jednou zásada, že se neomezeného vlastnictví výrobních prostředků a získávání soukromého zisku ve výrobě a v distribuci statků zneužívá sociálně v té míře, jak to provádí moderní kapitalismus, uzná-li se, že je to nemravné, nesociální a na konec protistátní a protinárodní, je pak podle Beneše jen otázkou vhodnosti a volby prostředků, jak získat nápravu. Beneš samozřejmě znal v roce 1942 dva způsoby nápravy. Buď provést vše jedním rázem násilnou revolucí a nebo jít „postupně, vývojově, empiricky, a vědeckým hospodářským plánováním, bez katastrof a bez násilností, dohodou a spoluprací.“ Beneš jako správný nemarxistický socialista byl pro tuto druhou cestu nápravy kapitalistických nemravností a křivd a jak sám v roce 1942 uvádí: „jsem pro ni dnes bezvýhradně a více než kdy jindy.“⁶⁴ Z výše uvedeného je zcela zřejmé, že představy Edvarda Beneše o ideálním upořádání společnosti se od těch komunistických nijak zásadně neliší. Výše naznačené Benešovy úvahy o beztřídní společnosti a zespolečenštění výrobních prostředků a podnikatelského

---

⁶² V tom se Beneš nijak nelišil od stanoviska nekomunistického domácího odboje. Na stránkách ilegálního časopisu *Obrany národa V boj* z léta 1940 se např. uvádí: „Liberalismus, jenž neměl vnitřní síly k uspořádání hospodářských a sociálních vztahů občanů a nedovedl odstranit křiklavé a provokující nerovnosti existenční, prohrál svoji úlohu.“ Blíže viz R. HLUŠIČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, B. PEKÁREK (vyd.), *V boj*. Edice ilegálního časopisu. III. díl. 1939-1941, č. 24, s. 246.

⁶³ E. BENEŠ, *Demokracie dnes a zítra*, s. 228.

⁶⁴ Tamtéž, s. 228.

zisku jsou toho nejlepším důkazem. Zásadní rozdíl je pouze ve způsobu, jak tohoto cíle dosáhnout.

Proto nemůže překvapit Benešův závěr, že soužití nové přebudované demokracie se sovětským socialismem je nejen možné, ale i žádoucí. Zůstává však otázkou, jak mohl Beneš v roce 1942 předpokládat, že většina občanů Československa sdílí jeho názory ohledně nemravnosti, nesociálnosti a protistátnosti soukromého vlastnictví a soukromého zisku ve výrobě a v distribuci statků. Odpovědi na tuto otázku se však budeme věnovat na jiném místě této práce.

Jak jsme si výše ukázali, Benešův obraz ideální společnosti se od komunistických snů příliš nelišil. Jeho odpor ke komunistickým metodám dosažení tohoto cíle byl sice principiální, nevyplýval však z přesvědčení o nemožnosti dosažení tohoto cíle prostřednictvím komunistických revolučních metod, nýbrž měl hluboký filozofický podklad. Benešův vztah k marxismu je pro pochopení jeho úvah zcela zásadní, a proto se jím zde budeme opět podrobněji zabývat. V květnu 1944 při rozhovoru s britským spisovatelem C. Mackenziem Beneš shrnuje své výhrady k marxismu takto: „A tak jsem se dostal přes Masaryka ke studiu filozofie Humeovy a po těchto humeovských studiích mi bylo jasno, že se musím rozhodnout sám pro přesnou volbu mezi duchovním a materialistickým pojetím vesmíru. Abych si rozhodnutí usnadnil, podjal jsem se podrobného studia Marxova materialistického socialismu. Základnou marxovského materialistického socialismu je však soustava mravních zásad, podle nichž si máme všech lidských bytostí vážit stejně. Zdráhal jsem se přijmout takové mravní pojetí bez duchovní základny, v níž by byly tyto zásady zakotveny. Vrátil jsem se k náboženství racionální a vědeckou cestou. Pojímal jsem materiální i spirituální hypotézu jako metafyzickou koncepci. Ze studia filozofie jsem nabyl přesvědčení, že se materiální hypotéze dostává vědeckého zdůvodnění jen tehdy, jestliže je závislé na víře stejně jako spirituální hypotéza.

Z toho tedy pro mě plynulo, že půjde-li zde o otázku dvojí víry, pak se musím rozhodnout ze sebe pro onu víru, jež nabízí vydat nejbohatší úrodu. Přijmu-li jako svoji víru materialismus, pak musím věřit v animální podstatu člověka, v relativitu všech věcí, musím uvěřit, že já sám, moje ego je konečným mravním měřítkem, a musím také věřit ve všemocnost lidské vůle a intuice. Taková víra by byla ve svých praktických politických důsledcích založena na soustavě Vůle a Moci. Nic už by nebylo trvalé, ustálené, a já sám bych byl nucen – společně s Němci – uvěřit, že Moc

a Právo je totéž. Všecko se ve mně proti takové víře vzpouzelo. Zavrhuji osobní sobectví, ať už se projevuje vůlí jednotlivcovou, nebo kolektivní vůlí národa, ovládat jiné národy. Mám zato, že lidstvo potřebuje trvalé a všeobecné měřítko, přijatelné všem národům a všem věkům, měřítko, jímž bude stejně vázána mravnost vůle jednotlivci.“⁶⁵

Beneš, původně vášnivý ateista,⁶⁶ tedy podle svých slov dospěl při studiu filozofické literatury na počátku 20. století k názoru, že ani materialistické, ani čistě duchovní pojetí života nelze zakládat jen na vědeckých zásadách. Na počátku každého světonázoru podle něj vždy musí být víra. Za těchto okolností se neváhal rozhodnout pro spiritualistické pojetí života, neboť z čistě materialistického pojetí plynou podle něj rozličná zla, kterým může duchovní pojetí zabránit.⁶⁷ Na základě výše uvedeného pak prý Beneš dopěl k názoru, že pravá demokracie je závislá na plynulém mravním vývoji lidstva a vyžaduje bezpečná náboženská měřítká. Materialistický marxismus však náboženská, spirituální měřítká odmítá, a proto se Beneš nejprve domníval, že materialistické komunistické pojetí demokracie je nedostatečné, a může vést stejně jako fašismus zase jenom k válce a k opuštění zásad skutečně demokratického života. Později však prozřel a pochopil, že mezi marxistickým a fašistickým materialismem je zásadní rozdíl.

Duchovní prvky marxismu, zejména jeho humanitní cíl, mu neumožňují poklesnout na úroveň vulgárně materialistického fašismu. „Uvědomil jsem si, že politické a hospodářské rozpory, jichž jsme byli svědky mezi oběma válkami, měly svůj původ v mravním rozporu v lidech samotných. Pojetí tak hrubě materialistické, jako je německý národní socialismus, musí nakonec nezbytně sáhnout k násilí. Všechny vývoj za posledních dvacet let mne přesvědčil o tom, že jsem učinil správně, když jsem se rozhodl přijmout hypotézu duchovní. V Mnichově jsme byli svědky bídného úpadku a zhroucení západní Evropy, způsobenou znehodnocováním mravních měřítek, když se tato octla tváří v tvář hrubému materialismu fašismu a nacismu. Zatímco jsem sympatizoval s vyšším mravním pojetím ruského komunismu, nemohl jsem vždy přijímat metody, jimiž byl uplatňován. Víím, že

---

⁶⁵ C. MACKENZIE, Dr. Beneš, 392-393.

⁶⁶ Vztah Edvard Beneše ke katolické víře byl od dětství velmi vlažný a již na gymnáziu se pokládal „skoro za ateistu“, přestože jeho matka původně doufala, že se její nejmladší syn Eduard stane knězem. Blíže viz Z. ZEMAN, Edvard Beneš - politický životopis, s. 10. Od katolické víry se Beneš propracoval k pevné víře, že se lidstvo vydalo na cestu všeobecného pokroku. Na této cestě měla lidstvo provázet vyšší moc, Prozřetelnost, která si vybírá své vlastní pomocníky. Beneš se již velmi brzy začal pokládat za velmi vhodného kandidáta. Tamtéž, s. 15.

⁶⁷ C. MACKENZIE, Dr. Beneš, 410.

konečný cíl komunismus je humanitní a že v teorii odsuzuje vykořisťování národa národem stejně rozhodně, jako odsuzuje vzájemná vykořisťování mezi jednotlivci. Marxovská teorie snad zavrhuje duchovní pojetí života; nemůže se však, po mém názoru, ubránit duchovním prvkům obsaženým v její vlastní víře a z nich plynoucím důsledkům.“⁶⁸ Převáděno do srozumitelnějšího jazyka: přestože marxismus je na první pohled materialistický a sám se k materialismu důsledně hlásí, ve skutečnosti podle Beneše tak zcela materialistický není, neboť jeho základní východisko je spiritualistické.

Proto ač na první pohled teoretické a praktické soužití politické demokracie s marxismem možné není, na druhý pohled, po správném pochopení částečně spiritualistické povahy marxismu, je toto soužití nejen možné, ale i žádoucí: „Založíme-li moderní socialismus docela na marxovském dialektickém materialismu, musíme nakonec dospět k totalitarismu a budeme tam, kam se dostali nacisté. Takový totalitarismus musí ztroskotat, protože je bez duše. Moderní demokracie, ať už se projevuje marxismem nebo komunismem, nemůže se vyvíjet bez ohledu na individuum. Chcete-li si vážít individua, musíte mít víru v osobnost a víra v osobnost spočívá na náboženské myšlence. Chcete-li zachránit demokracii, musíte vzkřísit náboženskou myšlenku. Není jiné alternativy, kromě materialistického totalitarismu, jehož nejhorší vtělení jsme svědky v Německu. Komunismus mohl snad poškodit jedince, když se snažil uplatnit se prakticky, jeho fundamentální základna je však humanitní, a užívá-li totalitních metod, aby splnil své poslání, ničí komunismus svou vlastní ideologickou základnu. Po úspěchu velkého ruského pokusu bylo by absurdní, kdyby se komunistická strana ruská obávala protimaterialistické filozofie a zavrhovala právě proto s touto filozofií také snášenlivost. Po mém názoru bude komunismus musít nejen trpět náboženství, ale nebude ani téměř lze, aby se komunismus dále rozvíjel a současně nepodleh lidské touze po duchovních hodnotách.“⁶⁹

Beneš se v těchto svých úvahách samozřejmě dopouští hrubého zjednodušování reality ve snaze spoutat skutečnost do svých učených tezí. Představa fašismu jako hrubě materialistického hnutí ve srovnání s vyšším mravním pojetím sovětského socialismu je sotva realistická a přijatelná. Fašismus měl v mnoha evropských státech hluboký náboženský či spiritualistický rozměr a přenášet jeho

---

⁶⁸ C. MACKENZIE, Dr. Beneš, 394.

⁶⁹ C. MACKENZIE, Dr. Beneš, 408-409

význam do čistě materialistické roviny není např. v Itálii, Španělsku či na Slovensku možné. Není ani bez zajímavosti, že Beneš sice teoreticky odmítá komunistické metody, ale na druhou stranu důsledně považuje metody až za druhotné měřítko pro posouzení etických kvalit jednotlivých ideologií. Jinými slovy řečeno: účel sice nesvětí prostředky, ale prostředky nemohou znesvětit účel.

Vraťme se však nyní od ne vždy konzistentních Benešových filozofických koncepcí zpět do roku 1942. Podle Beneše jsou ve vývoji národů a států doby, kdy jsou násilné revoluce nutné. To ale nemá být případ poválečného Československa. Proto chce Beneš jako demokrat nejprve vyčerpat při zavádění svých hospodářských, politických a sociálních představ do praxe všechny smírné cesty, všechny prostředky dohody a všechny formy spolupráce. Nechce se při tom sektářsky hádat o otázky stranické etikety, o otázky terminologie a o to, zdali jeho cesta je stále ještě cestou liberalismu, kapitalismu a buržoazie, či cestou socialistického reformismu nebo marx-leninismu a komunismu. Důležité je to, aby se poválečná demokracie podstatně reformovala a měla odvalu k značným kompromisům ve smyslu omezení práv soukromého majetku a ve smyslu socializačním.⁷⁰

Pokojné soužití demokracie se sovětským komunismem nemělo být podle Beneše umožněno jen přebudováním liberálně buržoazní demokracie klasického stříhu v novou humanitní demokracii, ale i nevyhnutelným a automatickým vývojem v Sovětském svazu k postupné politické, náboženské a duchovní svobodě.⁷¹ Jak Beneš k tomuto z dnešního pohledu jen sotva pochopitelnému závěru dospěl? Využil opět sociologické zákony nevyhnutelného vývoje společnosti, které si v tomto případě zcela bez rozpaků vypůjčil přímo od velkých klasiků marxismu-leninismu. V roce 1942 tak Beneš zdůrazňuje, že „pokládá za správné, aby demokraté objektivně uznali, že je skutečně značný rozdíl mezi diktaturami fašistickými a tak

---

70 E. BENEŠ, *Demokracie dnes a zítra*, s. 229.

71 B. Lockhart ve svých pamětech popisuje své tehdejší návštěvy u Beneše slovy: „Zjistil jsem, že jeho rada v propagačních záležitostech je neocenitelná a že jeho informace o Rusku jsou nadějnější než naše.“ Otázkou samozřejmě zůstává, zda „nadějnější informace o Rusku“ měly reálný základ a Beneš jim skutečně věřil nebo byly jen pouhou propagandou servírovanou Benešem britské straně prostřednictvím nic netušícího Lockharta. Zdá se, že šlo nejspíše o kombinaci obojího. Benešova upřímně optimistická přání a očekávání ohledně demokratizace v Sovětském svazu byla účelově využívána samotným Benešem k vylepšení pozice sovětské strany u britské vlády a veřejnosti. Kromě nového Mnichova se Beneš nebál ničeho více než právě roztržky mezi Západem a Východem z důvodu nedostatečného pochopení Západu pro nuance a realitu ruské proletářské revoluce. B. Lockhart k schůzkám s Benešem dále uvádí: „Nadto Čechové, kteří nebyli ani komunisty ani kapitalisty, se vždy snažili chápat jak Východ, tak Západ. Stálo proto za to radit se s prezidentem Benešem jak o propagačních věcech, tak o Rusku. Ale naše výzvědné služby, po technické stránce nejlepší na světě, ale po politické stránce dost často nejvíce tápající, byly skeptické.“ Blíže viz B. R. H. LOCKHART, *Přichází zúctování*, s. 170-171.

zvanou diktaturou proletariátu, jak je obhajována v systému sovětského socialismu.“⁷² Diktatura proletariátu v pojetí marxisticko-leninském je podle Beneše diktaturou teoreticky dočasnou – má trvat jen v přechodné revoluční periodě mezi provedením revoluce proletariátu proti společnosti buržoazní a zkonsolidováním nově utvořené společnosti beztřídní, založené na zespolečnění výrobních prostředků. Tou měrou pak, jakou se nová společnost hospodářsky a politicky upevňuje, uvolňuje se diktatura a přechází se do tak zvané fáze socialistické demokracie, která má být podle komunistické teorie daleko demokratičtější a svobodnější nežli každá demokracie buržoazní.

V praxi pak podle Beneše výše uvedené bude znamenat to, že v sovětském státě půjde již nyní vývoj automaticky k postupné politické, náboženské a duchovní svobodě, a to jako důsledek vnitřní politické a hospodářské konsolidace a definitivního zajištění existence beztřídní sovětské společnosti, založené na zespolečnění výrobních prostředků, tudíž sociálně naprosto rovné. To také podle Beneše znamená, že podle těchto předpokladů půjde vývoj v Sovětském svazu v této oblasti ve směru demokratických duchovních a politických svobod, jak si je přibližně představují a obhajují dnešní demokraté ve svých vlastních státech. Říkává se tomu prý, že v Rusku půjde vývoj „napravo“.⁷³ Pro pořádek je nezbytné uvést, že optimistické představy o nevyhnutelné demokratizaci sovětského systému Beneš zastával již ve třicátých letech.⁷⁴ Nešlo o pouhou reakci na vstup Sovětského svazu do války. To, že se Beneš v tomto případě nenechal při aplikaci svých nevyhnutelných zákonů sociálního vývoje poněkud odlišnou realitou příliš rozptylovat, dosvědčuje i jeho další tvrzení z počátku roku 1942, kterým komentuje sovětský posun „napravo“: „Je to tak možné říkat, ale byl by omyl soudit, že to je změna systému a zásad. Podle koncepce sovětské je to jen přirozený a automatický vývoj v konsolidačním procesu sovětské socialistické demokracie.“⁷⁵ Benešova víra v možnost přátelské spolupráce se Sovětským svazem a Stalinovy dobré úmysly tedy nebyla v žádném případě dána pouze jeho příznivým osobním dojmem ze Stalina, Molotova a jiných sovětských představitelů, jak naznačují někteří autoři, ale byla založena na něčem mnohem hlubším: na nevyhnutelné proměně sovětského režimu

---

⁷² Tamtéž, s. 229.

⁷³ Srov. např. E. TÁBORSKÝ, *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 29.

⁷⁴ Srov. např. Benešovy představy o přeměně Ruska v „demokratický“ stát, které sdělil v lednu 1939 J. Drábkovi v Londýně. Blíže viz Drábkův zápis z návštěvy u E. Beneše dne 31.1.1939, který byl publikován s komentářem S. Kokošky ve sborníku: *Z druhé republiky*, díl II. s. 365-375.

⁷⁵ E. BENEŠ, *Demokracie dnes a zítra*, s. 230.

směrem k sociální demokracii. Beneš samozřejmě nepodceňoval význam osobních kontaktů, ale představa, že by na nich založil celou svoji koncepci zahraniční akce, je zcela neudržitelná vzhledem k jeho jinak zcela chladnému, logickému a profesionálnímu přístupu k politice a víře v nevyhnutelné sociální zákony vývoje lidstva. Beneš vždy odmítal, že by osobní kontakty mohly podstatně změnit politiku určitého národa a sotva by proto vše vsadil na jedinou kartu jen na základě subjektivního dojmu ze setkání se Stalinem či Molotovem.⁷⁶

Z teoretických odpůrců těchto Benešových představ o demokratizaci Sovětského svazu připomeňme z československého exilu alespoň M. Hodžu, který již v lednu 1940 naznačoval, že proti československé demokracii, kterou označil za východisko i cíl své politiky, se prý dnes stavějí dvě nepřátelské ideologie: komunismus a nacismus, vtělené ve dvě velmoci s velkorysími státními aparáty. Proto podle něj československá demokracie bude a priori vylučovat třídní boj, a to jako protiklad k „demokracii“, kterou hlásají z Moskvy.⁷⁷ V roce 1941 Hodža dokonce prohlašoval, že si musí v zájmu Československa svůj politický profil uchovat čistý a nekompromitovaný Benešovou prosovětskou politikou, aby se v okamžiku obratu měly západní velmoci na koho obrátit.⁷⁸

Beneš sám však především celou válku bojoval proti fašismu, Mnichovu a světové reakci. Komunistické nebezpečí si sice uvědomoval, ale podceňoval ho. Proto také většina receptů, které pro poválečnou republiku navrhoval, měla Československou republiku ochránit primárně před Německem a reakcí, a nikoli před Sovětským svazem a komunismem. Na počátku února 1943 např. Beneš vzkazuje bratru Vojtovi do Spojených států: „Očekávám, že konec války bude mezi listopadem r. 1943 a dubnem r. 1944. Pak nám nastanou největší obtíže – obtíže doma, vnitropoliticky a sociálně: boj s reakcí u nás stejně jako v celém světě. Vidiš to jistě v Americe, v její politice, ve Francii a sev. Africe.“⁷⁹ Nebezpečí pro svobodu a demokracii hrozící od komunistické strany jako by vůbec neexistovalo. Mnichov bylo dílo politické reakce a německého nacionalismu a proti nim měl směřovat

---

⁷⁶ Srov. např. E. TÁBORSKÝ, *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 30.

⁷⁷ J. KŘEN, *V emigraci*, s. 402-403.

⁷⁸ J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, *Hodža versus Beneš, Milan Hodža a slovenská otázka v zahraničním odboji za druhé světové války*, s. 136.

⁷⁹ Dopis E. Beneše bratru Vojtovi do USA ze dne 1. února 1943 byl publikován in: V. OLIVOVÁ, *Edvard Beneš. Dopisy bratru Vojtovi 1939-1944*, 53-54.

Benešův boj. K dosažení jejich porážky se byl ochoten spojit v podstatě s kýmkoliv.⁸⁰

Vraťme se však nyní k našemu tématu teoretické možnosti soužití a sblížení demokracie a sovětského socialismu. Beneš své myšlenky shrnuje v roce 1942 takto: „Mezi těmito oběma politicko-sociálními systémy je spolupráce a sblížení možné a dosažitelné. V oboru čisté teorie a jejich filozoficko-sociologické základny je třeba vzájemné tolerance. V oboru sociálně hospodářské výstavby budoucí socializující demokratické společnosti musí demokracie dělat podstatné koncese systému sovětského socialismu. V oboru politického režimu demokratické svobody a v odbourávání dočasné diktatury proletariátu musí systém sovětsko-socialistický udělat naprosto podstatné a rychlé koncese systému poválečné, přebudované demokracie.“⁸¹

Postupný vývoj směřující k systému západních demokratických států měl v Sovětském svazu nastat jen v politické oblasti. Hospodářsky a sociálně k žádným větším změnám dojít nemělo. V roce 1944 Beneš např. rozhodně tvrdil: „Já vím, že komunismus zůstane i po válce tím, čím byl ve své podstatě a zejména ve své sféře hospodářské a sociální před válkou; a byla by to vážná chyba nebýt si toho pro normální doby poválečné plně vědom.“⁸²

---

⁸⁰ M. Hauner v této souvislosti konstatuje: „Z padesátiletého odstupe je třeba si dnes klást otázky, zda je možné definovat exilovou politiku tak úzce, že se prakticky identifikuje s extrémně subjektivními pocity osobní msty za neobyčejně krutý zážitek veřejné hanby – a nenechává absolutně žádný prostor pro alternativní formulace národních zájmů. Mělo se skutečně stát hlavním cílem čs. politiky odčinit Mnichov mnohonásobnou pomstou namířenou proti západu a Polákům, pomstou za appeasement a za zradu? Pomstít se na Němcích, na Slovácích, na Maďarech za rozpad státu, který Beneš právem pokládal za ‚svůj‘, za produkt svého nadlidského úsilí na mírové konferenci po skončení první světové války. Kdo dal Benešovi mandát jednat jménem celého národa? Stačilo, že Beneš se považoval za jediného významného nositele odkazu T.G. Masaryka? Blíže viz M. HAUNER, Edvard Beneš v Chicagu 1939 a počátky druhého odboje, in: *Historie a vojenství*, roč. 1996, s. 35. Na Haunerovy provokativní otázky není lehké nalézt vyváženou odpověď. Nicméně je nepochybné a tragické zároveň, že Beneš mandát k osobní pomstě za Mnichov od valné většiny českého národa v průběhu války skutečně dostal. Jak si ještě dále v této práci ukážeme, v řadě otázkách to byl dokonce Beneš, a nikoliv český národ, kdo se pokoušel najít smířlivější způsob potrestání viníků mnichovské katastrofy. Nebyl to Edvard Beneš, kdo od počátku války požadoval paušální transfer sudetských Němců či Maďarů, kdo byl proti jakémukoliv odstoupení části pohraničí Německu, kdo navrhoval konfiskace bez náhrady, kdo s nedůvěrou hleděl na plány na vytvoření poválečné konfederace s Polskem či důsledně požadoval zákaz agrární strany a zároveň odmítal vytvoření jiné strany, která by reprezentovala český venkov.

⁸¹ E. BENEŠ, *Demokracie dnes a zítra*, s. 233. Benešovy názory ohledně poválečného sblížení západní demokracie a sovětského komunismu nebyly v našem levicovém exilovém prostředí v žádném případě ojedinělé. Podobné představy zastával např. i československý velvyslanec v Moskvě Fierlinger, který již během svého londýnského intermezza v roce 1940 tvrdil, že po válce bude celý svět změněn v jakýsi druh kulturně zmírněného bolševismu. Podle tehdejších Fierlingerových názorů k tomuto názoru dospěli již i Rusové. Blíže viz J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, *Válečné deníky Jana Opočenského*, s. 67.

⁸² E. BENEŠ, *Úvahy o slovanství*, s. 16.

Dalším významným teoretickým momentem pro poválečný vývoj bylo Benešovo přesvědčení, že se k novému poválečnému stavu, k dokonalejším formám poválečné, politické sociální a hospodářské demokracie má každá země a každý národ vyvíjet a probojovat na základě svých vlastních domácích podmínek, poměrů a předpokladů, se správným ohledem na poměry ve svém okolí a na poměry Evropy a světa jako celku.⁸³ Této ideji vlastní autonomní československé cesty k socialismu Beneš přikládal mimořádný význam a pevně věřil, že se mu pro ni podaří získat i komunistickou stranu. Londýnští i moskevští členové KSČ samozřejmě Benešovy představy o autonomní československé cestě k socialismu a o sblížování a vyrovnávání liberálně demokratického modelu uspořádání společnosti se systémem sovětského socialismu dobře znali a dokázali jich využít. V dubnu 1944 si například Klement Gottwald k návrhům na opatření, které bude nutné provést na osvobozeném území, jež byly vypracovány moskevským vedením KSČ, poznamenal: „Na denním pořádku: Ne – socialistická revoluce a diktatura proletariátu. Nýbrž – národně osvobozená demokratická revoluce, blok dělnictva, rolnictva, městských středních vrstev a inteligence. Vlastní forma: demokratická republika. Sociálně: v českém a slovenském národě podlomení moci velkoburžoazie – (zrádci) – nevracet velké majetky, likvidace šlechty – do všech konsekvencí pozemkovou reformu... Přechod: pro klidný organizovaný přechod bez občanské války. Předpoklad: Trvání Národní fronty Čechů, Slováků a Podk. Ukrajinců – spolupráce komunistů s Benešem. Tento politický blok – jádrem přechodné vlády.“⁸⁴

Mezi Gottwaldovými poznámkami z dubna 1944 a Benešovým programem možno nalézt pouze tři základní odlišnosti: 1) Gottwald tehdy ještě stále požadoval autonomii Slovenska a Podkarpatské Rusi, popř. federaci tří autonomních republik; 2) u československých Němců a Maďarů měla být provedena pouze likvidace šlechty, buržoazie a politických exponentů henleinovců. Gottwald tehdy ještě požadoval hned od počátku provádět nutná opatření týkající se Němců a Maďarů po

---

⁸³ E. BENEŠ, *Demokracie dnes a zítra*, s. 236. Ve svém vzkazu do vlasti z 15. května 1942 k tomu Beneš např. uvádí: „Dobrý poměr k Rusku nyní i ve chvíli převratu, jakož i dobrý poměr k Anglii a k Americe, bude nezbytným předpokladem k uskutečnění těchto plánů, neboť Rusové budou stát vedle na naší hranici a od Anglie a Ameriky budeme žádat jídlo a suroviny. Bude třeba, abychom volili ve všem správný kompromis mezi těmito třemi činiteli, řídíce se ovšem především našimi potřebami domácími. I po této válce musíme zůstat svými, československými.“ Benešův vzkaz do vlasti z 15.5.1942 byl publikován in: J. ŠOLC, *Edvard Beneš: Vzkazy do vlasti*, dok. č. 71, s. 137. Srov. i E. TÁBORSKÝ, *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 248-249.

⁸⁴ Návrh na některá opatření v osvobozených územích Československé republiky, vypracovaný představiteli moskevského vedení KSČ, byl včetně Gottwaldových poznámek publikován in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, *Cesta ke květnu*, díl I., dok. č. 15, s. 106-110.

dohodě a ve spolupráci s demokratickými elementy Němců a Maďarů; 3) otázka volby, postavení a kompetence národních výborů. Základní strategie byla tedy u komunistů v podstatě zcela stejná jako u Beneše, jen místo vynuceného posunu doleva šlo v jejich podání o vynucený posun doprava. I komunisté měli zájem otupit ostří demagogie, kterou by proti nim v případě jejich radikality demokratické strany rozpoutaly a získat čas, který v tomto případě pracoval s nimi, nikoliv proti nim, jak se domníval Beneš.

Jakákoliv nařčení ze snahy o sovětizaci poválečného Československa komunisté důsledně odmítali a nikdy neváhali sehrát dojemnou scénu, aby odstranili jakékoliv pochybnosti o čistotě svých úmyslů. Po příjezdu vládního delegáta Němce do Moskvy se například sešel člen jeho delegace a Benešův politický referent P. Drtina s Gottwaldem a sdělil mu, že „pan prezident je si vědom, že po válce pro nás a pro republiku se alespoň teoreticky otvírají tři možnosti: 1) návrat k republice první, předmnichovské, 2) sovětizace republiky, 3) nová lidová republika demokratická. Pan prezident je pro eventualitu třetí, komunisté ví dobře proč a pan prezident svůj program osobní vyložil již i veřejně v ‚Demokracii dnes a zítra‘.“ Drtina k tomu ve svém záznamu o rozhovoru dodává: „Když jsem se Gottwaldovi zmínil o eventualitě druhé, prudce reagoval, jak na tuto možnost pan prezident přišel. Nebylo o tom přece řeči a nepřichází to vůbec v úvahu.“⁸⁵

---

⁸⁵ Drtinův záznam o rozhovoru s Gottwaldem dne 30. srpna 1944 byl publikován in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 42, s. 186-187. Pod vlivem sovětského porušování spojenecké smlouvy mívával však i Beneš během války chvíle politické jasnozřivosti. V roce 1944 např. ve svých Úvahách o slovanství vyjádřil poměrně velmi přesně své pochyby o upřímnosti nové sovětské slovanské politiky: „Otázka ovšem stále zůstává: Nevrátí se ruská komunistická strana a pod jejím vlivem Sovětský svaz po válce znovu opět k čisté komunistické doktríně a nezůstane následkem toho její válečné slovanství jen pouhou taktikou? I s tím se musí jako s jednou z možných eventualit počítat, neboť nikdo nesmí zapomenout na dva podstatné a zásadní prvky komunistické doktríny, jimiž bude vedena i praktická politika Sovětského svazu, pokud jeho teroristickým vodítkem pro praktickou politiku bude komunistická teorie:

a) Vycházejíc ze zásad Marx-Leninovy filozoficko-historické koncepce materialistické, klade komunistická strana nad všechny ostatní ideologie problémy sociálně hospodářské, a tudíž v daném momentě bude vždy nadřazovat zájmy sociálně hospodářské jakýmkoliv zájmům sociálně nacionálním a slovanským, které pak může eventuálně sociálně hospodářským obětovat.

b) Vycházejíc z relativistické koncepce o společenské mravnosti a o morálce vůbec (jako důsledku svého filozoficko-historického materialismu), pokládá komunistická teorie i praxe za nejvyšší sociální hodnotu komunistický režim společenský a státní; tento režim je tudíž pro každou morální koncepci nejvyšším kritériem, podle kterého se hodnotí praktický postup každého člověka v životě soukromém i veřejném. Tomuto kritériu hodnocení bude následkem toho podřizovat i každou ideologii nacionální a slovanskou.“ E. BENEŠ, Úvahy o slovanství, s. 265-267. Lze pouze vyslovit lítost nad tím, že Beneš tyto své úvahy v roce 1944 nezobecnil a neseznámil s nimi v těžkém informačním deficitu se nacházející československý lid. Jeho československá cesta k socialismu by ve světle výše uvedených Benešových závěrů mohla dostat poněkud jiné obrysy. Srov. i E. TÁBORSKY, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 45-46.

O svých představách o poválečném vývoji informoval Beneš samozřejmě nejen odbojové pracovníky v protektorátu a na Slovensku, ale i posluchače československého vysílání BBC. V projevu ze dne 1. května 1941 Beneš uvádí: „Půjde nám v nové republice o uskutečnění opravdové demokracie jak v politickém, tak i v sociálním smyslu. Vzpomeňte si, prosím, jen na to, co jsem Vám řekl ve své řeči nad rakví Masarykovou dne 21. září 1937 na Pražském hradě o nutnosti vývoje Evropy k demokracii sociální a hospodářské a o blížícím se novém postavení čtvrtého stavu, tj. všech našich malých lidí všech tříd, dělníka, malého rolníka, řemeslníka i inteligenta. Doba ta se nezadržitelně blíží. Náš celý národ to jistě chápe a dnešní jeho společný boj proti společnému nepříteli nám tento vývoj v třetí republice usnadní a pomůže jej provést. Náš národní boj byl přece v posledních staletích bojem především také sociálním a po dnešní válce v Československu, nacismem vykradeném a zgermanizovaném, bude jím více nežli kdykoliv jindy.“⁸⁶

V dalším rozhlasovém projevu do vlasti z 26. července 1941 Beneš opět prohlašuje, že po válce přijdou na celém evropském kontinentu značné sociální a hospodářské změny: „A budeme už dnes hledat cesty, jak věci ty připravit a dělat je jednak v plné jednotě co možno naprosto převážné většiny celého národa, jednak poctivě, důrazně, rychle a účinně, ale vždy výlučně v zájmu národa a státu jako celku.“⁸⁷ Zájmy národa a státu však Beneš již dávno ztotožňoval se zájmy čtvrtého stavu. V žádném případě si tak nemohl uvědomit, že by právě zájmy čtvrtého stavu mohly být v úzkém protikladu se zájmy národa a státu.

Tyto Benešovy projevy zároveň dobře ilustrují jeho přístup k plánovaným poválečným sociálním a hospodářským reformám. „Čtvrtý stav“, jenž představuje podle Beneše drtivou většinu Čechů a Slováků, má jedinečnou příležitost, která se již nemusí nikdy opakovat, podstatně omezit politickou a hospodářskou moc „třetího stavu“, a to pod pláštíkem národní revoluce. V dalších kapitolách pojednávajících o Benešových koncepcích poválečného řešení slovenské a německé otázky si ukážeme, že vhodnému propojení sociální a národní revoluce přikládal mimořádný význam. Pevně doufal, že bude možné využít situace, kdy se většina výrobních prostředků v důsledku nacistické arizace, etatizace a germanizace ocitne na konci druhé světové války v německých rukou. Pod vhodně zvolenými hesly národní

---

⁸⁶ Blíže viz E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 119.

⁸⁷ E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 130.

revoluce, kterým si nikdo nemůže dovolit odporovat, neboť by byl smeten vlnou poválečného vzedmutého nacionalismu, měl podle Benešových plánů čtvrtý stav bezprostředně po válce provést radikální reformy, které převedou či postaví výrobní prostředky Němců, Maďarů a kolaborantů do vlastnictví státu či pod národní správu, a zabít tak elegantně dvě mouchy jednou ranou: zbavit se Němců a Maďarů a zároveň i většiny obtížné a sociálnímu pokroku nepřející šlechtické a buržoazní třídy. Nevyužít této jedinečné příležitosti by bylo pro socialistu Benešova ražení sotva ospravedlnitelné.

V prosinci 1943 na toto téma Beneš v Moskvě soudružsky pohovořil s Molotovem: „Já spojuji otázku transferu s problémem sociálním. Mezi našimi Němci je 70% lidí bohatých. Ti musí nejdříve pryč, to byli všichni fašisti. Češi jsou demokrati. Máme taky řadu bohatých lidí, máme taky různé sklony politické mezi sebou, ale možno tvrdit právem o národě jako celku, že je demokratický.“⁸⁸ Podle této Benešovy úvahy, bohužel nikoliv ojedinělé, se občané v předválečném Československu v podstatě dělili do dvou kategorií. Do první kategorie patřili lidé bohatí.⁸⁹ Byli to vesměs sami fašisti (Němci) nebo „nedemokrati“ (Češi). Do druhé skupiny patřili lidé, kteří bohatí nebyli. Ti byli ve své zdrcující většině demokraty, alespoň u Čechů. Tato úvaha, na první pohled zcela absurdní, však až tak svérázná nebyla. Jak si ještě ukážeme v kapitole o Národní frontě, pojem „demokracie“ začal dostávat v Benešových projevech od roku 1941 poněkud nový obsah. V okamžiku, kdy za demokratickou byla označena i komunistická strana, začal se původní význam pojmu demokracie vytrácet a adjektivum „demokratický“ začalo v podstatě znamenat totéž co „socialistický“. A protože většina bohatých lidí z pochopitelných důvodů Benešovy socialistické představy a ideály nesdílela, ocitla se najednou mezi „nedemokrati“ či přímo fašisty či kolaboranty. Naopak „chudí“ lidé, kteří s demokracií před válkou nechtěli mít vůbec nic společného, ale měli slabost pro radikálně socialistické ideje, se najednou přes noc stali demokraty, aniž by často na své radikalitě cokoliv změnili.

---

⁸⁸ Záznam J. Smutného o jednání Beneše s Molotovem dne 14. prosince 1943 byl publikován in J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 60, s 134-144.

⁸⁹ Beneš sám přitom rozhodně chudý nebyl. Svůj majetek však nezískal podnikáním. Jeho manželka byla nejen v tomto ohledu velmi výhodnou partií. Beneše však hromadění majetku nezajímalo. Majetek mu měl pouze zajistit klid, který potřeboval k tomu, aby se mohl plně oddat svým politickým zájmům a nemusel se zatěžovat obstaráváním finančních prostředků. pro svoji rodinu. Srov. např. Z. ZEMAN, Edvard Beneš - politický životopis, s. 69.

Beneš skutečně nebyl příznivcem bohatých lidí a už vůbec ne kapitalistického zřízení, které je generovalo. Jak bohatým, tak kapitalismu hluboce nevěřil a po celou válku se ve skrytu duše obával, aby se nakonec nedohodli s Hitlerem na nějaké formě kompromisu, který by měl pro realizaci jeho koncepcí zcela katastrofální důsledky. V prosinci 1940 např. svému kancléři Smutnému sdělil: „Jsem rád, půjde-li vývoj v této zemi (Anglii) pomalu. Oni to těm bohatým také vezmou, zůstane jim po válce tak polovička, ale je dobře, když to nejde rychle. Oni by se ti bohatí polekali a hledali dohodu s Německem. To by bylo nebezpečné. Ale myslím, že bez toho se to odbude.“⁹⁰ Mentalita chudých sovětských dělníků a rolníků Benešovi zjevně imponovala mnohem více než přizemní starosti bohatých západních měšťáků o svůj majetek. Na začátku července 1941 si Smutný po rozhovoru s Benešem poznamenal: „Je fakt, pokračoval Beneš, že Rusové všechno za sebou systematicky ničí. To Němci nepoznali na západní frontě. Ve Francii, Holandsku, Belgii, tedy ve státech kulturních, sedlák a každý vůbec má strach, zničit svůj majetek. U nás by to bylo bývalo taky takové, sedlák sám svoje by nezapálil. V Rusku je to jiné. Na těch chudých vesnicích sedlák klidně všechno zničí, protože ví, že mu po válce to stát vystaví lepší. Když Rusové po válce dají výdaje jednoho dne války na výstavbu zničených vesnic, tak to všechno postaví. Naženou tam dělníky a půjde to.“⁹¹ Sovětský svaz byl zjevně již v roce 1941 v Benešových očích zemí takřka neomezených možností.⁹² O sovětské ekonomice daný závěr samozřejmě platí dvojnásobně. Ač si byl Beneš vědom toho, že občanské a politické svobody sovětských dělníků, kteří budou „nahnáni“ k výstavbě zničených vesnic, budou nepochybně dotčeny, žádné velké problémy mu to nedělalo.

Vraťme se ale ještě jednou zpátky k Benešovu rozhovoru s Molotovem v Moskvě v prosinci 1943 o propojení sociální a národní revoluce: „Chci, aby reparace byly uskutečněny tak, aby majetek Němců od nás vysídlených přešel na československou vládu. Němci dostanou od nás potvrzení, s nímž se pak obrátí o náhradu na německou vládu. Já nechci nic takového jako byly reparace po minulě

---

⁹⁰ Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 122, s. 149-150.

⁹¹ Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 195, s. 236.

⁹² Ve stejné době Beneš již pevně očekával, že Sovětský svaz a Slované budou hrát v budoucí Evropě rozhodující roli. Odůvodňoval to tím, že Rusové prokáží touto válkou svoji životní, pracovní, duševní i organizační schopnost. Sblíží se s Evropou a „po válce si nikdo na bolševismus ani nevzpomene. Zapadne to všechno do nového evropského řádu.“ Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 198, s. 242.

válce. Je to prosté, prostá forma a je to také radikální. Budeme konfiskovat zemi, závody, doly, hutě, banky Němců. Jednotlivcům to nemohu dát, aby z toho vznikly nemožné boje, tak všechno převezme stát, bude se to nacionalizovat. A když jsem to udělal s německým majetkem, musím pak žádat totéž od Čechů.“ Molotov odvětil: „A vy si myslíte, že to přijmou? Řeknou Vám dobře, tamti to jsou Němci, ale my jsme Češi.“ Beneš reagoval takto: „Chápu, že to je těžké, a já věřím, že se nám to podaří. Ale začneme, transfer německého majetku bude počátek této nacionalizace. Chápete tudíž, co pro nás znamená taky transfer: čechizace, počátek velkého sociálního převratu.“⁹³

Již po první světové válce se Beneš domníval, že vzhledem k sociální struktuře české společnosti se úspěch socialismu a účast socialistů ve vládě staly v československém případě něčím trvalým a samozřejmým. Proto tak těžce následně nesl panské koalice a převahu nesocialistických agrárníků v politickém systému první republiky. Zosobněním Československa jako demokratického státu byl pro Beneše malý český člověk.⁹⁴ Předmnichovské Československo mělo být především jeho státem. To on ho vytvořil svým bojem na život a na smrt proti feudální aristokratické politice a úkladnému násilí ústředních mocností.⁹⁵ V dopise Karlu Čapkovi ze dne 3. listopadu 1938 k tomu Beneš uvádí: „Správně píšete o našem malém člověku, s tím já vždycky šel a jemu sloužil, to je náš vlastní národ, v něm je duch národa, jeho tradice, jeho síla. A ten nám i dnes odolá a národ i jeho ducha zachová.“⁹⁶ Po Mnichově se ale Beneš nemohl ubránit dojmu, že tomuto malému českému člověku jeho stát někdo ukradl, a to dávno před Mnichovem. Podobnou krádež po druhé světové válce Beneš již nehodlal připustit. Vývoj k sociální a hospodářské demokracii měl totiž podle Beneše mít automaticky za následek

---

⁹³ Záznam J. Smutného o jednání Beneše s Molotovem dne 14. prosince 1943 byl publikován in J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 60, s. 134-144. Svou úhlavní myšlenku o propojení revoluce sociální a národní nadnesl Beneš i při moskevských jednáních v prosinci 1943 se zástupci KSČ, kterým sdělil, že očekává, že to s Německem praskne najednou. V českých zemích měla pak přijít revoluce, včetně ozbrojeného boje a partyzánů. Národ si to podle Beneše vyřídí s Němci důkladně, a to s Němci z Říše i s československými Němci. „Bude to revoluce nacionální, kombinována s revolucí sociální.“ Blíže viz záznam členů delegace moskevského vedení KSČ o jednáních s Benešem ve dnech 13-20. prosince 1943 publikovaný in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 2, s. 40-59.

⁹⁴ Spojení „malý český člověk“ nemá v dalších úvahách žádný pejorativní význam.

⁹⁵ Srov. např. Z. ZEMAN, Edvard Beneš - politický životopis, s. 60

⁹⁶ Dopis byl publikován např. v M. HAUNER a kol., Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského, dok. č. 5, s. 132-133. Srov. rovněž D. ŠVIHLOVÁ, J. SOUKUP, Dopis Edvarda Beneše Karlu Čapkovi z podzimu 1938 – Reakce, in: Střední Evropa, roč. 1997, s. 177-189.

nivelizaci sociálních tříd a postupný vývoj společnosti s tříděním vertikálním (třídy vyšší a nižší) na společnost s tříděním horizontálním se sobě rovnými společenskými skupinami, víceméně se doplňujícími, které budou mezi sebou podstatně méně soutěžit.⁹⁷ Již tak nízká sociální stratifikace české společnosti měla být ještě více rozmělněna. „Nový“ malý český člověk měl proniknout do všech sociálních tříd a skupin. Pro bohaté fašisty a „nedemokraty“ nemělo být v české společnosti místo.

Beneš byl vždy hluboce přesvědčen o „vrozené“ demokratičnosti československého národa. Ještě na universitě v Chicagu při jednom z kulatých stolů přenášených rozhlasem k tomu uvedl: „Historický vývoj českého národa vytvořil docela zvláštní sociální strukturu v Československé republice. V minulých politických revolucích a bojích tento národ ztratil své tzv. vyšší třídy, zejména národní aristokracii. Během období útlaku v Rakousku-Uhersku si nikdy nevytvořil svoji vlastní třídu byrokratů, církevních hodnostářů a důstojníků. Proto byl v době národního obrození v 19. století český národ obnoven a rekonstruován dvěma třídami – dělníky a sedláky. První čeští intelektuálové se znovu objevili v roce 1848. Do roku 1860 již existovala střední třída. V roce 1882 se univerzita v Praze stala znovu českou a kompletní obnova intelektuálů a střední třídy se stala skutečností. V roce 1900 vyšší průmyslové a obchodní třídy uzavřely celou národní strukturu. Ale protože národ ztratil v předcházejících revolucích veškerou aristokracii, byrokracii a vysoké církevní hodnostáře, byla tato nová národní struktura zcela demokratická. Byla vybudována odspodu a byla prodchnuta lidovostí. Když přišla světová válka, celý národ byl spirituálně i morálně připraven na demokratizaci celé Evropy. Československý národ byl doslova obrozen v demokratickém duchu 19. století. Neměl v sobě žádné zbytky feudalismu předcházejících století. Ve srovnání s jinými středoevropskými národy jeho sociální struktura byla v takové rovnováze, že rozdíl mezi extrémní levicí a extrémní pravicí nikdy nebyl tak velký jako v sousedních zemích. Demokratický duch byl tak silný, že poválečné autoritativní a fašistické pokusy nikdy nemohly zničit ani tohoto ducha, ani tuto sociální strukturu.“⁹⁸

Z výše uvedeného výkladu je zcela zřejmé, že Beneš zaměňoval demokratičnost s lidovostí a plebejstvím. Vše, co bylo lidové a plebejské, bylo

---

⁹⁷ E. BENEŠ, *Demokracie dnes a zítra*, s. 288.

⁹⁸ Blíže viz. E. BENEŠ, *Questions on Democracy*, s. 5-6.

z neznámého důvodu automaticky demokratické. Vše, co bylo spojeno s vyššími třídami, zejména aristokracií, bylo naopak apriori podezřelé a velmi pravděpodobně nedemokratické. Je zřejmé, že demokracie neimplikovala Benešovi primárně politické a občanské svobody, ale spíše sociální rovnost. Sociální a politickou strukturu „československého“ národa pak Beneš považoval za rovnovážnou a lépe uspořádanou než u ostatních střeoevropských národů, přestože v ní evidentně chybělo silnější zastoupení středních a vyšších obchodních a průmyslových kruhů a liberálně-konzervativně laděné části populace.⁹⁹ Zde si tedy prozatím poznamenejme, že tuto zřejmou sociální a politickou asymetrii, jejíž původ správně identifikoval, označoval Beneš paradoxně již před zahájením druhé světové války nejen za velkou přednost „československého“ národa, ale především za rovnovážný stav. Beneš si tehdy vůbec nepřipouštěl, že sociální struktura a mentalita, které ochránily jeho národ před větším rozšířením fašistických tendencí ve třicátých letech, může být nepřekonatelným nedostatkem při boji s komunistickým nebezpečím v letech čtyřicátých.

V lednu 1943 Beneš v návaznosti na diskusi o prezidentských volbách v roce 1935 uvedl, že nezapomněl nikdy na svůj selský původ, neboť jeho otec byl sedlákem. Vychování ho však prý přiblížilo k dělníkům a k dělnické věci.¹⁰⁰ Poté vyslovil přesvědčení, že český národ může být bez buržoazie (národní demokracie), může být i bez konzervativně a křesťansky orientovaných občanů (klerikálů), ale nemůže být ani bez sedláků, ani bez dělníků.¹⁰¹ Tato úvaha je pro Beneše zcela příznačná. Naprosto podceňoval význam a roli buržoazie a vyšší střední třídy nejen pro zdravou hospodářskou budoucnost národa, ale především pro jeho schopnost vzdorovat tehdy již aktuálnímu komunistickému nebezpečí. Malý český člověk byl přitom tou nejméně pravděpodobnou osobou, která by byla schopná se odvážit důstojného, ale zároveň zoufale nerovného a marného boje s komunistickou

---

⁹⁹ Přirozený politický reprezentant těchto sociálních skupin - Národní demokracie - utrpěl již v prvních parlamentních volbách v roce 1920 drtivou porážku, z které se nikdy nevzpamatoval. O volebních výsledcích tří „socialistických“ stran mohly liberálně a konzervativně (neagrárně) laděné společenské vrstvy jen snít.

¹⁰⁰ Starší bratři Edvarda Beneše Václav a Vojta byli učitelé a řadili se mezi volnomyšlenkáře a socialisty. Již v mládí oponovali názorům matky Edvarda Beneše, která doufala syna přivést ke katolické víře. Když bylo Edvardovi Benešovi dvanáct let, přestěhoval se z západočeských Kozlan k bratrovi Václavovi do Prahy, kde nastoupil na gymnázium. Právě prostřednictvím svých bratrů se mladý Beneš začal seznamovat s pokrokovými a socialistickými autory. Selský původ měl být velmi brzy zapomenut. Srdce mladého Beneše zahořelo pro dělnickou věc.

¹⁰¹ Blíže viz J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 264.

totalitou. V únoru 1945 pak Beneš bez větších obtíží akceptoval i dělnické pojetí Národní fronty, ve kterém pro zástupce sedláků nezbylo místo. Nikým nezvolení zástupci dělnické třídy měli obsadit všechny nejvýznamnější mocenské pozice v poválečném Československu.

Problém zástupců selského stavu v předmnichovském Československu byl v Benešově pojetí v podstatě stejný jako problém zástupců buržoazie. Až na výjimky nebyli socialističtí, což, jak jsme si již výše ukázali, byl v novém pojetí humanitní demokracie hřích, který se v lepším případě trestal označením „nedemokrat“, v horším případě fašista či kolaborant. O schopnosti českého národa komunistickému nebezpečí čelit měl Beneš zpočátku války velmi mylné představy: V lednu 1942 například při rozhovoru s A. Edenem a P. B. Nicholsem prohlásil, že se domnívá, že bolševizace jiných zemí není nyní Stalinovým plánem. Stalin je chytrý a realistický, patrně si uvědomuje, že by Rusko nemohlo spolknout ani Polsko ani Československo. Československému lidu příliš záleží na vlastní národní nezávislosti a je hluboce demokratický, podle Beneše by prostě nesnesl komunistický režim a určitě by mu odporoval, kdyby byl násilně zaveden a udržován. Beneš rovněž uvedl, že by se mělo pomýšlet na spolupráci druhé a třetí internacionály, tím spíše, když druhá internacionála je vlastně mrtva. Rusové podle něj budou mít méně zájmu na Kominterně po druhé světové válce, jež je zbavuje komplexu méněcennosti a komplexu nedůvěry vůči ostatním, který bolševici stále měli, obávající se zahraničních intervencí.¹⁰² Britský ministr zahraničí A. Eden Benešův optimismus ohledně Stalinových úmyslů naštěstí nesdílel.¹⁰³

Beneš od počátku války počítal s tím, že novou poválečnou republiku budou již budovat noví lidé, nová generace. Vedle třídních bojů a hospodářského vykořisťování jednoho člověka druhým je podle Beneše druhou hlavní příčinou lidských strádání a utrpení, a to příčinou závažnější, lidský egoismus, vášně a nevědomost. Proto ten, kdo chce zdokonalovat politickou poválečnou společnost, musí se věnovat alespoň do stejné míry jako boji o nové instituce – boji o nové lidi.¹⁰⁴

---

¹⁰² Výňatek ze záznamu H. Ripky o rozhovoru Beneš s A. Edenem a P. B. Nicholsem ze dne 21. ledna 1942 byl publikován in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl I., dok. č. 132, s. 281-283.

¹⁰³ Srov. i B. R. H. LOCKHART, Přichází zúctování, s. 450-452.

¹⁰⁴ E. BENEŠ, Demokracie dnes a zítra, s. 242.

V dubnu 1941 na toto téma např. svému kancléři Smutnému sdělil: „To nebude záležet ode mě, jestli na Wilsonově nádraží budou Hampl a Beran. Já je tam zvát nebudu, a kdyby jenom na mě přišlo, tak by na nádraží nebyli. Já taky nevěřím, že tam budou. To už si lidé doma udělají pořádek. To nebudeme dělat my odtud. Já stále tvrdím, že revoluci budou dělat doma, ne my zde. Zde lidí nemáme. K vládě musí přijít nová generace. Nevím, jak obstojí v těžkých poměrech, které po válce přijdou. Ale návrat ke starému není možný. Oni si myslí, že budou dělat zase staré strany. Oni už zase vidí sekretáře atd. Já jsem to tadyhle Bechyněmu řekl: Sociální demokracie je reakce, nechtěl to pochopit, že prý dělají revoluci. Neděláte revoluci, nýbrž organizujete zase starou stranu. Sociální demokracie už svou úlohu udělala, a taky dohrála. To co bude socialistické doma, to už bude něco zcela jiného. ....Staří musí odstoupit. A já jsem v tom důsledný, když říkám staří, tak to vztahuji taky na sebe. Ale já to taky opravdu cítím a jakmile si najdou někoho, kdo mě zastoupí, já ihned odstoupím. Já beru tu nutnost pro staré politiky udělat místo mladším velmi opravdově.¹⁰⁵

Beneš měl nepochybně pravdu v tom, že poválečný socialismus bude něco zcela jiného než ten předmnichovský. Jinak mu ale jeho předpověď příliš nevyšla. Nový socialismus měl být poválečnému Československu naordinován starými stranami se starými lidmi, a nikoliv doma, ale v zahraničí. Beneš však tyto své úvahy rozvíjel i nadále. V rozhlasovém projevu do vlasti dne 27. října 1944 Beneš oznámil národu, že příznivci starých pořádků budou nahrazeni novými lidmi: „Vyčištění našeho politického, duchovního a mravního života po dnešní válce je podmínkou každého budoucího slušného politického žití v republice. Nový život půjde jen ve znamení nových lidí.“¹⁰⁶ Na nižší úrovni tomu tak skutečně mělo být, nejvyšší místa v mocenské hierarchii si však podrželi ostřílení političtí matadoři.

Beneš se ve svých úvahách o poválečném sociálním uspořádání zabýval často i rolí byrokracie v české společnosti. Vedle politických stran a tisku měla podle Beneše na chybách a poklescích politického a veřejného života předmnichovského Československa významný podíl právě byrokracie,¹⁰⁷ a to především její korupčnictví a zpolitizování. K odstranění obou těchto neduhů mělo v poválečném

---

¹⁰⁵ Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 153, s. 198-200.

¹⁰⁶ Blíže viz E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 243

¹⁰⁷ E. BENEŠ, Demokracie dnes a zítra, s. 297.

Československu přispět vytvoření nových orgánů veřejné správy – národních výborů, o nichž podrobně pojednáváme na jiném místě této práce.

Beneš si uvědomoval, že v případě uskutečnění jím plánovaných a očekávaných reforem se funkce státu a funkce exekutivní moci podstatně rozšíří. V poválečné republice měl přebírat stát a státní exekutiva kompetence ve věcech hospodářských a sociálních, které liberální stát a liberální měšťanská buržoazie státu většinou odmítaly přiznat. Beneš si sice připouštěl, že řady byrokracie se budou nebezpečně rozšiřovat a úřednictvo bude činitelem ještě důležitějším a početnějším než dříve a bude do života celé společnosti i jednotlivců ještě více zasahovat, neviděl v tom však žádný neřešitelný problém.

Jisté nebezpečí však Beneš zcela správně viděl v tom, že rozšíření funkcí státu ve věcech hospodářských a sociálních vyvolá nebezpečí zbyrokratizování hospodářského života. Poválečná demokracie si proto musí být podle Beneše vědoma faktu, že zbyrokratizování výroby a distribuce statků je tak velké nebezpečí, že na něm může ztroskotat celý režim. Zavést do výroby a distribuce statků všechen sklon k úřednické rutině, žárlivosti, řevnivosti, neinicativnosti, strachu z odpovědnosti, pomalosti, prestižnosti, detailnímu a malichernému rozdělování kompetence a stálým hádkám o ní, vytváření ve výrobě nekonečné řady hodnotných tříd a tak dále by znamenalo podle Beneše hospodářské znemožnění celého nového režimu. Zásady hospodářské rentability měly proto podle Beneše zůstat i pro veřejné a státní podnikání v platnosti a všechno státní, municipální, veřejné nebo kooperativní podnikání a vlastnictví mělo být řízeno v podstatě zásadami hospodářské rentability, ovšem za plného dohledu státu, jenž podnikání usměrňuje podle rámce svého státního hospodaření.¹⁰⁸

V roce 1944 označil Beneš fašismus a nacismus za reakci proti všem pokusům o demokracii sociální a hospodářskou, proti celé ideologii ruské revoluce a v praxi proti všem komunistickým hnutím v jednotlivých evropských státech. Nacismus a fašismus byly tudíž podle Beneše svou podstatou antisovětské a musely vyústit v boj na život a na smrt proti Sovětskému svazu. Byl to jedním slovem boj mezi nesmiřitelnými světy. Proto v tomto grandiózním zápase o nacismus a fašismus žádný ze slovanských národů neměl fašismu a nacismu povolovat, žádný mu neměl propadnout, žádný s ním neměl dělat vůbec kompromisy. Neboť je v podstatě vývoje

---

¹⁰⁸ E. BENEŠ, Demokracie dnes a zítra, s. 301.

všech slovanských národů, že dají-li se v čemkoliv na stranu fyzické brutální síly, podlehnou a stanou se její obětí.¹⁰⁹ Již jsme viděli, jak zjednodušeně a schematicky byl Beneš schopen nahlížet na „přirozené“ vlastnosti sociálních skupin a tříd. Podobným zjednodušováním ale Beneš zjevně nešetřil ani při nalézání „přirozených“ vlastností národních entit. Holubičí a demokratická povaha slovanských národů z výše citované úvahy jen číší.

Jak jsme si již výše naznačili, Beneš vždy odmítal pokládat jednotlivé události za oddělenou a samostatnou část vývoje lidstva, snažil se brát události vždy v celku a hledat jejich hluboký dějinně filozofický smysl, který by mu umožnil odhalit sociologické zákonitosti vývoje lidstva. Na závěr proto nechme zaznít jeho slova, kterými zhodnotil dějinný smysl a význam právě probíhající sociální, hospodářské a politické revoluce v poválečném Československu ve svém poselství k Prozatímnímu národnímu shromáždění dne 28. října 1945: „V historii světa a Evropy, bude tato doba tvořit zvláštní velikou a krajně revolučně vzednutou kapitolu, bude náležet mezi nejbouřlivější chvíle světových dějin a bude označována jako přechod, přelom, tvoření se – za těžkých krizí, válek a lidského utrpení – nové fáze lidské společnosti, nebo aspoň jako pokusy o ni a začátky jejího tvoření. Společně s Masarykem jsem po první válce světové zdůrazňoval, že musíme jít v duchu politiky evropské a světové a že se musíme vždycky snažit své českoslovenství vložit do rámce světových dějin. Že se musíme snažit pochopit, kam svět - a nikoliv jen ten či onen národ – jde a co chce, a dle toho sami postupovat, dle pravdy a práva, dle všelidské morálky a dle správně chápané a správně určené filozofie dějin světových, neboť moderní dějiny jsou stále více dějinami světa a nikoli jen dějinami jednotlivých národů. Že se přitom budeme přidržovat jako stát menší především toho státu a té orientace, která znamená větší jistotu a bezpečnost speciálně našemu státu, rozumí se mi samo sebou. Tak jsem se díval na události evropské od roku 1934, když jsem viděl, že krize evropská musí patrně vyústit ve velikou válku proti fašismu a nacismu, tak jsem se na ni díval speciálně v roce 1938. A odtud moje stanovisko: jít za každou cenu cestou vývoje světového, světového pokroku, pravdy, práva, správné lidské, světové morálky a světové demokracie.¹¹⁰

---

¹⁰⁹ Blíže viz E. BENEŠ, Úvahy o slovanství, s. 239-240.

¹¹⁰ Jak si ještě ukážeme, Beneš se sice často trápil pochybnostmi o Stalinových úmyslech vůči východoevropským a stredoevropským satelitům, včetně Československa, nicméně to, že cesta spojení se Sovětským svazem v žádném případě nemá nic společného se světovým pokrokem,

Bylo mi už tehdy jasno, že novou válkou dojdeme k přelomu moderní společnosti, společnosti orientované světově, důsledně demokratické a sociálně a hospodářsky spravedlivější... Po roce 1918 jsme nemohli dělat to, co děláme dnes. Nebyl vývojově tak daleko svět mezinárodní, nebyly vývojově tak daleko ani naše poměry vnitřní. Od té doby však prošlo 20 let našich bojů uvnitř a prošla hrozná světová válka, která celý svět revolucionovala... Musíme si uvědomit, že se u nás začíná budovat celá nová společenská morálka a že těmito opatřeními neměníme jen instituce, nýbrž chceme a musíme tvořit také nového člověka. Stejně si musíme uvědomit s celou vážností věci, že se nám celý proces socializace musí podařit. S takovými věcmi se nemůže hazardovat. Uvažte jen, co by to znamenalo, kdyby náš veliký pokus byl neúspěšný. a) Celý svět na nás dává pozor a bude nás dle toho soudit, nejen naši schopnost, ale i naši státní odolnost pro budoucnost. Dle toho vzhledem k nám bude i nadále postupovat. A zklameme-li, bude k nám nemilosrdný. b) Položili jsme před světem na váhu – a to principiálně - celý problém socializace jako takový. Jestliže by se nám celá tato operace nezdařila, je možno, že bychom mohli kompromitovat na dlouhou dobu i princip sám. Ti, kdož jsou mezi vámi socialisty, vědí, co to znamená. c) Kdybychom neměli úspěchu, ohrozili bychom celý náš hospodářský život. Měli bychom v našem hospodářství brzo chaos, úpadek všeobecné úrovně hospodářské a klesání ve všech oborech národního života jako nutný z toho důsledek. Pokles naší výkonnosti hospodářské by znamenal i těžkou a na dlouhou dobu nenahraditelnou ztrátu naší prestiže zahraniční a politického významu našeho státu. Neuvádím tyto poznámky, abych srážel odvahu našich politických činitelů, kteří se dali do této práce s takovou oddaností a nadšením. Podepsal jsem sám tyto dekrety z plného přesvědčení, že náš lid je pro opatření ta zralý a politicky i sociálně pro ně dostatečně připraven, jak jsem také už sám veřejně prohlásil... Naše celé hospodaření přechází v pravém slova smyslu do tzv. hospodaření řízeného, plánovaného.“¹¹¹

Beneš své poselství ukončil odkazem na Hitlerovu řeč pronesenou dne 26. září 1938 v berlínském Sportpalastu, ve které Hitler zaútočil na Beneše slovy: „Zde stojím já a tam stojí on. Mezi námi musí být rozhodnuto.“ Beneš tento Hitlerův výrok doplnil slovy: „Dnes tu my, Československo, stojíme opět v plné své mravní

---

pravdou, právem, správnou lidskou a světovou morálkou a světovou demokracií, si zatím nepřipouštěl.

¹¹¹ Benešovo poselství Prozatímnímu národnímu shromáždění z 28. října 1945 bylo publikováno, např. in: K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 45.3, s. 959-973

síle, ve svobodné, velikou a slavnou historií posvěcené Praze, vzhlížejíce k rozbitému Berlínu a Mnichovu a k rozvalené Třetí říši se vztyčenou hlavou, s čistým štítem a s čistým svědomím. S vědomím velikého historického vítězství a s vědomím vítězství naší veliké demokratické národní tradice. Se sjednoceným národním státem a s velkým mravním a politickým zadostiučiněním za všechno to, co se nám stalo v Mnichově a po něm. A Německo – se všemi svými velkými plány a svým historickým podvodem o právní podřízenosti našich zemí – leží tu v troskách, zničené, rozbité, rozvrácené, lid jeho krajně zkrušen a mravně v pravém slova smyslu zdeptán. A bude trvat snad celé generace, nežli se zase vzchopí. V této chvíli voláme i my k svému národu a k národům ostatním: Ano, tam stál Hitler a jeho Třetí říše se vším tím, co znamenali, a zde stojíme my. A mezi námi bylo rozhodnuto: bojem na život a na smrt. Vítězstvím poctivých lidí nad nejničemnějším zlem. Soudem světa, historie a Prozřetelnosti.¹¹²

---

¹¹² Tamtéž, s. 972-973.

III. 2. ČEŠI A SLOVÁCI

Své stanovisko ohledně soužití Čechů a Slováků v jednotném a nedílném státě formuloval Beneš podrobně v řadě přednášek, které na Slovensku přednesl v letech 1932 a 1933 a jež vyšly v roce 1934 i knižně.¹ Jeho pozdější názory zastávané na počátku války se od těch původních z poloviny třicátých let příliš nelišily.

V mezidobí však došlo k dočasné taktické změně stanoviska, a to v létě roku 1938, kdy se Beneš pokoušel o dohodu nejen s Henleinem, ale i se slovenskou ludovou stranou. Beneš měl tehdy zájem na jejím vstupu do vlády a udržení československé národní jednoty. Proto chtěl zajistit oboustranně přijatelnou úpravu slovenských věcí ještě před možným vyhrocením konfliktu s Německem. Benešův tehdejší třetí návrh úpravy slovenských záležitostí - připravený v září 1938 - slovenská ludová strana přijala za základ pro jednání, k němuž však za změněné mezinárodní situace již nedošlo.

V tomto návrhu Beneš vycházel poměrně radikálním způsobem vstříc slovenským požadavkům. Stále sice ještě setrval na stanovisku, že Češi a Slováci jsou členové národní rodiny československé a prosazoval něco na způsob pozdějšího tzv. tolerančního patentu, tedy vzájemnou toleranci jedněch i druhých, ať již se pokládají za Čechy a Slováky nebo Českoslováky, na druhou stranu však v rozporu s tehdy platnou ústavní listinou počítal s existencí slovenského zemského sněmu, který měl mít působnost zákonodárnou, správní, hospodářskou a poradní. Slovenský zemský sněm měl podle tohoto Benešova návrhu vydávat zákony mimo jiné ve věcech humanitních, zdravotních, sociálních, hospodářských a kulturních. Kromě toho měl slovenský zemský sněm přijímat zákony k provedení zákonů usnesených celostátním Národním shromážděním. Slovákům měl být zaručen počet státních úředníků odpovídající počtu obyvatel Slovenska bez menšin a měly jim být garantovány zvláštní dotace k dorovnání vývoje na Slovensku na úroveň historických zemí.² Jak bylo již výše uvedeno, tento Benešův návrh již nebyl projednán a nemohl tedy být uveden do praxe.³ Na konci ledna 1939 Beneš sdělil poslovi od svých přátel v Praze J. Drábkovi, že bude nutné v poválečném Československu nově upravit

---

¹ E. BENEŠ, Reč k Slovákům: O našej narodnej prítomnosti a budúcnosti, Bratislava 1934.

² Benešův návrh ze září 1938 byl publikován např. in: E. BENEŠ, Úvahy o slovanství, s. 318-322.

³ Po Benešově rezignaci přijalo v listopadu 1938 neúplné Národní shromáždění ústavní zákony o autonomii Slovenska a Podkarpatské Rusi, které šly mnohem dále než Benešův návrh ze září 1938. Pro tyto ústavní zákony sice nehlasovala potřebná třípětinová většina všech členů v každé ze sněmoven původního Národního shromáždění, nicméně podle tehdy obecně zastávaného přesvědčení postačovala i třípětinová většina členů sněmoven kusého Národního shromáždění (tedy Národního shromáždění po omezení počtu jeho členů opatřením Stálého výboru). Slovenská autonomie dohodnutá v tzv. Žilinské dohodě z počátku října 1938 tak přijetím ústavního zákona vstoupila v listopadu 1938 definitivně v platnost.

poměr ke Slovákům. Proto prý pomýšlí založit nové hlavní město Československa někde na Moravě v okolí Velehradu, protože Praha je příliš vysunutá na západ, což nepříznivě ovlivňuje náš poměr ke Slovensku.⁴

Svoji budoucí politiku v slovenské otázce Beneš předestřel bezprostředně po okupaci českých zemí německou armádou např. v dopise H. Ripkovi do Paříže ze dne 21. března 1939, ve kterém uvádí: „Politická linie je a musí být: ideově první Československá republika, jednota československá. Nehádat se, zda česko-slovenská, či československá, nehádat se, zdali Čechoslováci, či Čecho-Slováci, či Češi a Slováci, ať si to každý říká, jak chce. To se vše zařídí později a my nechceme prejudikovat věcem vnitřní organizace. Ale zbytečně tím nikoho nedráždit, jít prostě dál – bude-li úspěch, musí si to zase zařídit Češi a Slováci doma.“⁵ Beneš tedy hned v březnu 1939 formuloval své dva základní principy pro řešení slovenské otázky v době druhé světové války: 1) tzv. toleranční patent, podle něhož se měli stoupenci čechoslovakismu a slovenské národní svébytnosti vzájemně tolerovat a zbytečně nerušit jednotu zahraniční akce a 2) o úpravě vztahu mezi Čechy a Slováky v poválečném Československu mohou rozhodnout jen svobodní Češi a Slováci vzájemnou dohodou po osvobození z německého područí. Žádné dohody, prohlášení, záruky či jakékoliv jiné akty v exilu nesmějí prejudikovat svobodné rozhodnutí českého a slovenského (či spíše československého) lidu doma, neboť jen on je nositelem veškeré státní moci a jen on může rozhodovat o tak podstatných věcech, jakými nepochybně je i vzájemný poměr mezi Čechy a Slováky. V roce 1943 k těmto dvěma základním principům připojil Beneš ještě princip třetí, podle něhož měla být slovenská otázka vyřešena prostřednictvím rozsáhlé decentralizace státní moci, která se však neměla realizovat pouze na Slovensku, ale v celém Československu.

Lze souhlasit s Janem Křenem, že slovenská otázka byla od počátku jedním z nejsložitějších a nejdelikátnějších problémů československé zahraniční akce. Ve vlasti se to podle Křena projevovalo ve svérázném rozčlenění odbojového hnutí na dva víceméně nezávislé a navzájem často nedokonale spojené odbojové organizmy - český a slovenský - a v emigraci se tento problém odrážel snad ještě výrazněji. Slovenská otázka totiž již nebyla jen vnitropolitickým problémem, ale Mnichovem a zvláště pak událostmi, které se odehrály po něm, byla přenesena na mezinárodní fórum.⁶

---

⁴ Blíže viz J. DRÁBEK, Z časů dobrých i zlých, s. 38.

⁵ Benešův dopis Ripkovi ze dne 21. března 1939 byl publikován in: J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ a I. ŠTOVÍČEK, Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády, dok. č. 8, s. 62.

⁶ J. KŘEN, V emigraci, s. 344.

Z důvodu zachování zdání jednotného postupu Čechů a Slováků v záležitostech restituace Československé republiky se Beneš od počátku zahraniční akce snažil zatlačovat do pozadí rozpory mezi krajanskými spolky a organizacemi ve Spojených státech amerických, jejichž jednotnou podporou se zaštiťoval. Velká část Slováků (krajanů) tehdy stála proti Benešovi a podporovala „samostatnou“ Slovenskou republiku. Beneš jim se svým čechoslovakismem v tomto ohledu nemohl mnoho nabídnout. Lze souhlasit s M. Haunerem, podle něhož vzhledem ke specifickému prostředí USA jako emigrantské země si Beneš absolutně nemohl postavit za cíl získat po dobrém či po zlém většinu slovenských katolických spolků pro myšlenku obnovy Československa. Musel jednat pragmaticky, protože neměl mocenské prostředky a americké úřady zachovávaly naprostou neutralitu.⁷ Beneš se pokoušel zastírat různé nejevy nejen mezi českými a slovenskými krajanmi, ale i rozpory mezi českými a slovenskými politickými představiteli fakticky zaniklého Československa. Benešem veřejně deklarovaná jednota zahraniční akce měla hned od počátku velmi daleko k realitě. Ve veřejných projevech ve Spojených státech amerických, pokud byly určeny americkému publiku, pak Beneš dokonce v souladu se svým čechoslovakismem neváhal zdůraznit, že Češi a Slováci od počátku své národní existence vždy setrvali ve skutečné národní a kulturní jednotě. Od 9. století podle něj udržoval český a slovenský národ nezávislou politickou, ekonomickou a národní jednotku.⁸ Podobné propagačně laděné polopravdy snad mohly zapůsobit na americké publikum, nepřilíživě obeznámené se situací ve střední Evropě, ale sotva přispívaly ke skutečné jednotě zahraniční akce.

V předchozích kapitolách jsme se již zmínili o konfliktu ohledně koncepčního vedení zahraniční akce mezi Benešem a Osuským. Nutno již zde dodat, že mezi Benešem a Osuským nepanovaly rozpory jen ohledně způsobu vedení zahraniční akce, ale i v názoru na vnitropolitické uspořádání. Osuský, stejně jako např. bývalý předseda vlády Hodža, samozřejmě vycházel z neplatnosti Mnichova a mezinárodněprávních aktů z něj vyplývajících, autonomie Slovenska zakotvené ústavními zákony v době druhé republiky se však v žádném případě vzdát nehodlal.⁹ V lednu 1939 byla v Paříži ustavena Česko-

---

⁷ Blíže viz M. HAUNER a kol., Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského, s. 50.

⁸ Srov. např. E. BENEŠ, Questions on Democracy, s. 3.

⁹ Osuský k rozporům s Benešem v rozhovoru s I. Ducháčkem v květnu 1939 konstatoval: „Tady vůbec nejde, aby bylo jasno, o minulost. Zde jde jen o to, aby se nedělaly v budoucnosti chyby, které se dělaly v minulosti. A to jsou především dvě věci: věc poměrů Čechů a Slováků. Dvacet let jsem o tom měl svou koncepci a Beneš a ti ostatní měli koncepci svoji. Dvacet let se to dělalo podle nich - a pak to selhalo. Tak to bude třeba povědět, jak to bude vypadat v budoucnosti. Bez toho by se nedalo jít dál, protože by to

Slovenská národní rada, která bezprostředně navazovala na již v listopadu 1939 založenou Slovenskou národní radu v čele s bývalým premiérem M. Hodžou. Hlavním politickým tématem Slovenské národní rady bylo naplnění slovenských představ v oblasti státoprávního uspořádání Československa (rozdělení kompetencí mezi ústřední a slovenské autonomní orgány) a v zastoupení v zahraničním odboji. Právě Slovenská národní rada měla být podle představ jejích členů jedinou oprávněnou představitelkou politického života na Slovensku na půdě spojenců. Ze slovenských politiků patřili do Česko-Slovenské národní rady dále např. J. Paulíny-Toth či P. Prídavok. Z českých politiků patřili mezi zakladatele Česko-Slovenské rady F. Schwarz, V. Ležák-Borin či K. Locher. Vytvoření Slovenské národní rady a později Česko-Slovenské národní rady poškodilo postavení a obraz jednotného československého odboje jak v očích velmocí Francie a Velké Británie, tak například v očích Polska, kde našly Hodžovy odstředivé snahy svoji odezvu.¹⁰ Hodžova autonomní politická aktivita byla do značné míry vyvolána právě druhým Benešovým principem, podle něhož nemůže on sám, ani vrcholný politický orgán zahraničního odboje poskytnout zastáncům slovenské autonomie žádné prohlášení, ani záruku, že bude postavení Slovenska po válce řešeno ve smyslu ústavního zákona č. 299/1938 Sb., o autonomii Slovenskej krajiny.¹¹

V únoru 1940 si Beneš při rozmluvě s britským diplomatem B. Lockhartem o Hodžově Česko-slovenské národní radě posteskl: „Ale na tom vidíte, co nám dělají Slováci. Žádný Čech by nedělal věci tak jako Slováci. To co dělal Osuský v Paříži dělá

---

nestálo za to. Češi nemohou být bez Slováků a Slováci nemohou být bez Čechů. Buď společně, nebo vůbec nic. Já jsem dvacet let kritizoval a často ostře. Ale ovšem nikdy tak, abych doktrizoval až ke zradě jako Tuka a ti pánové. Druhá věc, o níž se musí mluvit a která selhala po dvacetileté zkušenosti, je náš vnitřní systém. Kdyby naši lidé nebyli tak naučení poslouchat stranického aparátu, nikdy by nebyli přijali zářijové události a 15. březen by nebyl vůbec nikdy nastal. Strany a jejich systém nás zabily.“ Blíže viz J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ a I. ŠTOVÍČEK, *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády*, dok. č. 22, s. 100. K Osuského politickým postojům na počátku války srov. i dopis J. Smutného E. Benešovi o kongresu Čechů a Slováků v Paříži ze dne 8. května 1939 publikovaný v M. HAUNER a kol., *Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského*, dok. č. 53, s. 223-225. Smutný v dopise poznamenává o svých rozhovorech s Osuským: „Slovákům se prý musí rozumět, musí se k nim dovést mluvit. Osuský praví, že i zde má s nimi těžkosti, ale vysvětluje jim neustále, že jedině Slováci s Čechy a Češi stejně se Slováci mohou existovat jako samostatný stát. Slováci nakonec to chápou, ale chtějí záruky, že v příštím státě bude s nimi nakládáno jinak. Na otázku, jak si Osuský představuje to budoucí Slovensko, mluví hlavně o úplném uplatnění se jazyka a kultury slovenské na Slovensku. Asi tak: Slovensko Slovákům v rámci společného státu československého. Z jednání Osuského a jeho řeči jsem nabyl přesvědčení, že mu skutečně jde o jednotný československý stát, že nevidí a nechce jiného řešení. To je fakt. Na druhé straně pak vidí v sobě jediného oprávněného mluvčího slovenského národa.“

¹⁰ K tomu srov. zejména J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, *Protí Benešovi!*, s. 39-48 či J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, *Hodža versus Beneš, Milan Hodža a slovenská otázka v zahraničním odboji za druhé světové války*, s. 39 an. Srov. rovněž J. NĚMEČEK, *Od Spojenectví k roztržce, vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939-1945*, s. 54.

¹¹ Srov. i V. ŠUSTEK, *Státní rada v Londýně v letech 1940-1941*, in: *Sborník archivních prací*, roč. 1994, s. 244.

Hodža tam i zde.“¹² Přes výše uvedené však lze souhlasit s J. Kuklíkem a J. Němečkem, podle nichž Hodža vždy zůstal věrný ideálu samostatného, nezávislého Československa.¹³ Totéž ostatně platí i o Š. Osuském.

Základním momentem, kolem něhož se soustřeďovalo na počátku války celé Benešovo myšlení, byl existenční zápas Čechů a celé střední Evropy vůbec s německou hrozbou. Slovenskou národní emancipaci považoval Beneš za komplikaci, která tento boj jen oslabuje. Pohlížeje na všechno pod tímto zorným úhlem, tím spíše viděl nebo chtěl vidět v celé národnostní aktivizaci Slováků jen jakousi dějinnou zlomyslnost nebo výsledek cizích a hlavně německých intrik. Nízkost luďáckého separatismu a zcela zřejmý hitlerovský podíl na jeho úspěších Beneše v jeho přesvědčení jen utvrdil.¹⁴

O účelových britských a francouzských požadavcích na jednotu zahraniční akce z podzimu 1939 a z jara 1940, jimiž podmiňovali uznání prozatímní vlády, jsme se již zmínili na počátku této práce. Britská strana samozřejmě rozuměla požadovanou jednotou především rozšíření ČSNV o Hodžu jako zástupce jím iniciované Česko-Slovenské národní rady a dohodu Beneše s W. Jakschem, vůdcem německých sociálních demokratů v exilu. Beneš se snažil britským požadavkům vyhovět především prostřednictvím dohody s Hodžou a rezervací několika míst v Národní (Státní) radě pro zástupce československých Němců, včetně postu místopředsedy. Benešův projekt ustavení Národní (Státní) rady tedy měl do značné míry za účel právě odstranění veřejně artikulované pochybnosti na britské straně ohledně jednoty československé zahraniční akce.¹⁵

---

¹² Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 54, s. 80 nebo B. R. H. LOCKHART, Přichází zúčtování, s. 93-94. Pokud jde o stanovisko Beneše k aktivitám Milana Hodži srov. též záznam Smutného z 23. března 1940, podle něhož se Beneš Smutnému svěřil, že „lituje, že v Paříži Ripka, Ingr a druzí nezaujali vůči Hodžovi stejnou taktiku jako Beneš. A to od počátku. Se starými politiky mluvit, dovolit jim, aby radili apod., ale ne je pouštět na vedoucí místa. Tak jako Bechyně. Oni svou taktikou odmítavou přivedli Hodžu do nynější jeho situace zavřeli si dvéře s ním jednat. U Šrámka je to pochopitelné.“ Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 70, s. 92-93. V dopise bratru Vojtovi do Spojených států z dubna 1940 k Česko-slovenské národní radě dodává: „Nemůžeme nežli se pokusit to zlikvidovat a toho nemožného nebo nešťastného Hodžu znovu z toho zachránit a nějak ho do nějaké práce zapojit.“ Dopis E. Beneše bratru Vojtovi do USA ze dne 2. dubna 1940 byl publikován in: V. OLIVOVÁ, Edvard Beneš. Dopisy bratru Vojtovi 1938 -1944, s. 31-35. Pokud jde o politickou likvidaci členů Česko-slovenské národní rady prostřednictvím jejich internace po jejich příjezdu do Velké Británie v červenci 1940 a podíl Edvarda Beneše na ní srov. zejména J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, Proti Benešovi! s. 169-170.

¹³ Viz J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, Hodža versus Beneš, Milan Hodža a slovenská otázka v zahraničním odboji za druhé světové války, s. 195.

¹⁴ Blíže viz J. KŘEN, V emigraci, s. 351.

¹⁵ Britskému ministerstvu zahraničí se jednalo především o stoupence slovenské autonomie a odpůrce Benešova vůdčího postavení. M. Hodža nabídku na post místopředsedy Státní rady formálně přijal, ale na jednání Státní rady se nikdy neúčastnil. J. Paulíny-Toth a Š. Osuský se naopak na činnosti Státní rady podíleli. Srov. i V. ŠUSTEK, Státní rada v Londýně v letech 1940-1941, in: Sborník archivních prací, roč. 1994, s. 240-241 a 244.

Beneš se jako opravdový Čechoslovák samozřejmě nikdy nesmířil s myšlenkou samostatného slovenského státu. Bratrovi Vojtovi do Spojených států v dubnu 1940 napsal: „Dnes je jasno i Anglii i Francii, že Slováci být sami nemohou. Je to absurdní, byl by to nevyřešený problém. Musili by být tudíž anektováni někým jiným. Pak ovšem to není zase mír a nebyl by. Tudíž je jasno všem – musí být zase Československo. Musí být decentralizace větší nežli byla do roku 1938 – to se rozumí samo sebou. Jsem krátce pro decentralizaci a rozumný local government. Ostatně jsem proto byl už před rokem 1938. Dnešní chaos mezi Slováky je právě kocovina z toho, co provedli. Bojí se, co ze všeho toho vznikne, mají zlé svědomí – všichni až na ty naše věrné (Hurban, Bečko aj.) a dělají opozici a chtějí zodpovědnost za dnešek přenést na Čechy.“¹⁶

Jak logicky vyplývá z výše nastíněného druhého principu pro řešení slovenské otázky, Beneš důsledně odmítal nejen to, že by otázka postavení Slovenska mohla být řešena již v exilu, ale i to, že by slovenská otázka mohla být vyřešena jednostranně Slováky samotnými. Poměr mezi Čechy a Slováky neměli podle Beneše v žádném případě diktovat jenom Slováci, ale měl být výsledkem vzájemných dohod mezi Čechy a Slováky. Po ustavení prozatímní vlády v roce 1940 sdělil např. Beneš Feierabendovi, že nepřipadá v úvahu, aby si jen Slováci kladli podmínky pro společný život s Čechy. Také Češi podle něj musí mít právo schvalovat rozsah koncesí, které bude možné Slovákům povolit při řešení poměru mezi oběma národy, a také Češi musí mít právo říci, zda za podmínek diktovaných Slováky s nimi chtějí žít ve společném státě.¹⁷

Beneš se po Mnichovu v republice dlouho nezdržel, tehdejší vývoj, který skončil poskytnutím rozsáhlé autonomie Slovensku i Podkarpatské Rusi nezažil a ve vztahu ke Slovákům do značné míry stále vycházel z předmnichovských poměrů. Odmítal si připustit, že se Slováci nebudou chtít jednou nabyté politické a národní svébytnosti vzdát a že pro ně její uznání a právní zakotvení bude svým způsobem důležitější než plánované politické a hospodářské reformy v poválečném Československu. Z tohoto důvodu také nebyl Beneš schopen mnohem později pochopit podporu, kterou slovenská Demokratická strana během moskevských jednání v březnu 1945 poskytovala komunistické straně, která jejich požadavky obhajovala proti ostatním českým stranám. Beneš zůstával na počátku války myšlenkově ve vztahu ke Slovákům stále ještě na počátku roku 1938 a odmítal si připustit, že myšlenkově se většina Slováků již dávno cítí etnicky samostatným národem.

---

¹⁶ Dopis E. Beneše bratru Vojtovi do USA ze dne 2. dubna 1940 byl publikován in: V. OLIVOVÁ, Edvard Beneš. Dopisy bratru Vojtovi 1938 -1944, s. 31-35.

¹⁷ Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky II., s. 113.

Na počátku roku 1942 Beneš sdělil Feierabendovi v reakci na sérii Hodžových článků, v nichž hájil samobytnost Slováků a autonomii poskytnutou Slovensku za druhé republiky, že články jsou nevhodné, neboť jsou pro Česko-Slovensko a navíc podněcují vůdce německých sociálních demokratů W. Jaksche, aby žádal stejné postavení pro Němce.¹⁸ Články proto podle Beneše nejsou ku prospěchu ani Čechů, ani Slováků, ani Československa: „V odboji hájíme právní kontinuitu první republiky, a proto musíme vycházet z předmnichovského česko-slovenského poměru“. Beneš tehdy Feierabendovi vytkl, že se na věc dívá žilinskýma očima a zapomíná, že tzv. Žilinská dohoda v exilu neexistuje a také neplatí ústava druhé republiky. Podle tehdejšího Benešova stanoviska může sice být vztah Čechů a Slováků po válce jiný než před Mnichovem, ale o tom může rozhodnout až po osvobození většina Čechů a Slováků. Chování Slováků za války přitom podle Beneše mělo mít při určení tohoto poměru významný vliv.¹⁹ Názorům E. Beneše na problematiku kontinuity předmnichovského Československa je věnována samostatná část této práce, ale již na tomto místě je nutné zdůraznit, že Beneš vždy důsledně počítal jen s kontinuitou předmnichovského Československa v zahraničně politickém ohledu. Ve vnitřních věcech měl platit, jak si ještě ukážeme, přesně opačný princip revoluce. Z tohoto pohledu není možné výše zmíněné Benešovy argumenty proti slovenské autonomii označit jinak než za zcela účelové a nekonzistentní.

O kvalitách slovenských politiků si Beneš nikdy žádné velké iluze nedělal. Považoval je stejně jako Poláky za nenapravitelné romantiky, kteří nejsou schopni správně pracovat s fakty. Byl přesvědčen o tom, že zatím v žádném případě nedospěli k tomu, aby mohli reprezentovat a uhájit samostatnou slovenskou státnost. Spojení s Čechy pro ně mělo být tím největším dobrodiním a záchranou, i kdyby o tom oni sami pochybovali. V únoru 1942 např. Beneš při rozmluvě s Opočenským konstatoval, že Slováci nemají realismus, bude proto třeba, aby se jim řeklo, co jsou a kam patří.²⁰ V červenci 1943 Beneš na adresu Slováků v rozhovoru se svým kancléřem Smutným ještě mnohem příkřeji prohlásil: „My jsme nechali Slovákům, aby věci vyřizovali mezi sebou, a ti to nikdy

---

¹⁸ Ještě příkřeji se Beneš vyjádřil o Hodžově knize Federace ve střední Evropě, která vyšla na počátku roku 1942 v Londýně. Důvodem nebyla pouze skutečnost, že Beneš nebyl na rozdíl od Hodži stoupencem širších střeoevropských federačních koncepcí. Beneš se cítil dotčen i tím, že se Hodža v knize označil za premiéra Česko-Slovenska a nezařadil Benešovo jméno na rozdíl od Kramáře či Masaryka do osobního rejstříku. Blíže viz J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 196. Srov. J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, Hodža versus Beneš, Milan Hodža a slovenská otázka v zahraničním odboji za druhé světové války, s. 137. Hodža byl samozřejmě pouze bývalým předsedou vlády, a nikoliv Česko-Slovenska, ale Československa.

¹⁹ Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky II., s. 254.

²⁰ J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 192.

nedokázali. Masaryk vůbec slovenským věcem nevěnoval žádný zájem. Fakt je, že jsme se ve Slovácích zmýlili. Mysleli jsme, že jádro slovenského lidu bude zdravé a že z něho vyjde dobrá generace. Ale Maďaři to s nimi dovedli. Některé kupovali, jiné zastrašili nebo zničili, a tak rozleptali za léta slovenskou duši... My dělali chybu. Slovensko se stalo majetkem dvaceti rodin, každý se hrnul jen za zlatáky a kariérou a v tom prostředí měl Hlinka dobrou půdu.“²¹

Dne 13. března 1943 se Beneš z Londýna obrátil v rozhlasovém projevu přímo na Slováky na Slovensku, aby jim vysvětlil, „co jsou a kam patří.“ V projevu mluvil o českém a slovenském lidu (nikoliv o Čechoslovácích) a společné republice. Mimo jiné prohlásil: „Nezapomínejte proto, že Československá republika ani po tom, co se stalo v roce 1938 a 1939, nebyla zničena a že žila a žije právně, politicky a mezinárodně dál. Náležíte do republiky – stejně jako v roce 1938 před Mnichovem. A jednou provždy a definitivně vám dnes říkám, že Slovensko nikdy jako stát, od českých zemí oddělený, kromě států Osy ostatním světem uznáno nebylo a vítěznými Spojenci vůbec nikdy uznáno nebude.“²²

V únoru 1943 Beneš vzkazoval odbojovým skupinám na Slovensko: „...Proto by bylo chybou, kdyby si Slováci neuvědomovali, že budou od mnohých mezinárodních faktorů činěni za slovenský stát a za režim Hlinkovy strany, za Tisu a Tuku, zodpovědnými. Jen ten fakt, že jsme od počátku udrželi zde kontinuitu jednotné československé republiky a že jako Čechoslováci – my všichni společně, Češi a Slováci – držíme nekompromisně předmnichovský režim, zachránilo Slovensko a Slováky, aby nebyli pokládáni na konci války za poražený národ. Proto celý ten Tisův – Tukův režim musí být pokládán za veliký národní zločin a dle toho se bude musit po vítězství postupovat. Prosím aby toto bylo všemi na Slovensku chápáno a aby si uvědomili, do jaké

---

²¹ Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 515, s. 718-719.

²² E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 197. Beneš samozřejmě ve svém projevu taktně zamlčel, že Sovětský svaz na konci roku 1939 Slovensko uznal nejen de facto, ale i de iure. Hned na počátku existence samostatného Slovenska ho uznalo i Polsko. De facto uznaly Slovensko i Velká Británie a Francie. A nechybělo mnoho a mohlo na konci léta 1939 přijít i uznání de iure. Velká Británie tehdy plánovala i uzavření československého vyslanectví v Londýně. Slovenský stát uznaly de iure po okupaci českých zemí kromě výše zmíněného Polska samozřejmě i Německo, Itálie a Japonsko. Vedle nich ale např. i Španělsko, Vatikán či Švýcarsko. V květnu 1939 Německo oznámilo, že nebude od 25. května 1939 uznávat dosavadní konzuly potvrzené ještě československou vládou. K otázkám spojeným s jmenováním nových konzulů ze strany Velké Británie, Francie a Spojených států amerických v Bratislavě v květnu 1939 a později i v Praze a jmenování slovenského konzula Milana Harmince v Londýně, které měly za následek uznání vytvoření Slovenského štátu a Protektorátu Čechy a Morava de facto srov. zejména E. TÁBORSKÝ, Naše věc, s. 96-99. Táborský se rovněž domnívá, že těmito akty skutečně došlo k uznání Slovenského štátu a protektorátu de facto. Toto stanovisko podle něj navíc podporuje názor britské vlády, když ministerský předseda Chamberlain v britském parlamentu výslovně připustil, že tu jde o uznání de facto dané situace v Čechách a na Moravě. Ze současných autorů srov. zejm. E. IVANIČKOVÁ, De facto uznanie Slovenskej republiky Velkou Britániou a Francúzskom, s. 140-150.

katastrofý je mohl celý ten režim dovést, kdybychom my zde situaci nezachránili.“²³ Beneš se tedy ještě na jaře 1943 domníval, že Slováci budou Čechům na konci války natolik vděční za to, že je Češi zachránili, že v podstatě přijmou úpravu vzájemného poměru v podobě, kterou jim Češi po vzájemné dohodě předloží.

Osuského a Hodžovy aktivity se Benešovi podařilo eliminovat zejména prostřednictvím vytvoření Státní rady do značné míry již v roce 1940.²⁴ Podstatně větší nebezpečí než od těchto bývalých agrárníků začalo po vstupu Sovětského svazu do války hrozit jeho slovenské koncepci od komunistické strany. Beneš samozřejmě registroval heslo slovenských komunistů „za sovětské Slovensko“ z let 1940-1941, tehdy mu ale ještě nepřikládal žádný zásadní význam. Situace se měla změnit v okamžiku, kdy se moskevští představitelé KSČ rozhodli podpořit a důkladně rozehrát slovenskou kartu. Gottwald a jeho soudruzi si v Moskvě dobře uvědomovali, že je to právě Slovensko, kde Beneše tlačí bota. Bylo jim totiž zcela zřejmé, že Benešovy názory na slovenskou otázku jsou nejen v rozporu s představami a základními požadavky většiny slovenských politiků, ale i samotného slovenského národa, a rozhodli se toho využít a získat tak slovenské demokratické politiky na svoji stranu. V člancích, proslovech a programech československých komunistů se tak pomalu začala od roku 1942 objevovat podpora myšlenky svébytnosti slovenského národa. Beneš komunistickou ofenzívu samozřejmě zaznamenal a rozhodl se jí čelit pro demokratickou budoucnost poválečného Československa tím nejméně vhodným způsobem.

V březnu 1943 Beneš požádal sovětského velvyslance Bogomolovova, aby Moskva intervenovala u československých komunistů, neboť ti podle něj příliš podporují myšlenku samostatného slovenského národa. Beneš Bogomolovovi sdělil, že komunisté tuto otázku kladou z důvodů ryze stranických a taktických a de facto tak slouží reakci v Čechách, na Slovensku, u Němců i Maďarů. On sám je prý sice Čechoslovák, ale respektuje Slováky, kteří se pokládají za národ. Chce však zároveň, aby i oni respektovali Čechoslováky a nechce se o to s nikým (ani s komunisty) hádat, a to ani teď, ani později.²⁵ Benešova intervence u Sovětů samozřejmě nebyla úspěšná a jediným jejím výsledkem mohlo být sovětské přesvědčení, že sám Beneš nebere příliš vážně ustanovení o

---

²³ Benešův vzkaz na Slovensko z 20. února 1943 byl publikován in: J. ŠOLC, Edvard Beneš: Vzkazy do vlasti, dok. č. 74, s. 146-149.

²⁴ Srov. J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, Hodža versus Beneš, Milan Hodža a slovenská otázka v zahraničním odboji za druhé světové války, s. 132.

²⁵ Záznam E. Beneše o rozhovoru s A. Bogomolovem dne 19. března 1943 byl publikován in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl I., dok. č. 220, s. 445-450.

nevměšování se do vnitřních věcí druhého státu, které bylo součástí návrhu spojenecké smlouvy, jež Beneš ve stejné době Sovětům předložil, a není tedy žádný důvod se obávat, že mu v budoucnosti bude jeho zásadní porušení vadit.

Na počátku března 1943 Beneš obdržel ze Slovenska memorandum slovenských odbojových pracovníků orientovaných na Londýn, které ho utvrdilo v přesvědčení, že jeho přístup ke slovenské otázce je zcela správný.²⁶ Na základě této a dalších zpráv odbojových skupin na Slovensku, které se orientovaly na Beneše, si Beneš učinil o situaci na Slovensku názor, který byl zcela v rozporu s realitou. V březnu 1943 například Beneš informoval československého vyslance ve Washingtonu V. Hurbana prostřednictvím J. Masaryka o situaci na Slovensku takto: „Činím ze všech těchto souhlasných zpráv závěr, že žádných větších sporů o decentralizaci mezi námi už nebude a že se dobře a celkem snadno dohodneme. Všichni rozhodující činitelé mezi Čechy budou po skončení války zcela určité pro decentralizaci státu. Zprávy tyto měly dobrý vliv také na Slováky zde v emigraci a na samotné slovenské ministry, kteří se nyní se mnou už o dalším jednotném a konkrétním postupu na základě těchto zpráv dohodují. V celku lze tudíž říci, že vývoj ke sjednocení státu na Slovensku je dále, nežli jsme my sami zde čekali, že také ve vládě v Londýně a v emigraci se věci slovenské zkonsolidovaly a že se nyní mezi námi připravuje plná likvidace jakýchkoli vnitřních sporů o vnitřní poměry československé.“²⁷

Memorandem slovenského odboje ze dne 10. února 1943 se zabývala koncem června 1943 i československá exilová vláda a v návaznosti na něj přijala usnesení, v němž se prohlásila za „plnoprávného reprezentanta suverénního československého národa“.²⁸ Toto prohlášení, které bylo vysíláno v londýnském rozhlase dne 11. července 1943 jako „Poselství československé vlády domů“, narazilo na odpor jak na Slovensku, tak částečně i v Londýně. Důrazný nesouhlas s prohlášením opakovaně vyjádřilo i moskevské vedení

---

²⁶ Memorandum ze dne 10. února 1943 bylo publikováno in: V. PREČAN, Slovenské národné povstane. Dokumenty, dok. č. 2, s. 44-45. V memorandu se uvádí: „Stojíme neochvejne na stanovisku, že slovenský ľud svoj kultúrny a hospodársky rozvoj má zaistený iba v nedeliteľnej Československej republike, stvorenej 28. októbra 1918 a uzákonenej dňa 6. novembra 1918 pod číslom 11 Sb. z. a n. Rozhodne a dôrazne zavrhuje činnosť tých slovenských činiteľov, ktorí Slovensko by síce radi videli v rámci Československej republiky, avšak na podklade nanúteného žilinského rozhodnutia zo dňa 6. októbra 1938. Súdime, že autonómia by v krátkom čase slovenský ľud priviedla do tej istej situácie v akej je dnes!“

²⁷ Depeše J. Masaryka do Washingtonu se zprávou E. Beneše ze dne 23. března 1943 byla publikována in: V. PREČAN, Slovenské národné povstane. Dokumenty, dok. č. 7, s. 68-70.

²⁸ Usnesení československé vlády z 30.6.1943 bylo publikováno in: V. PREČAN, Slovenské národné povstane. Dokumenty, dok. č. 13, s. 79-81. Mj. se v něm uvádí, že neplatí a v ničem nezavazuje tzv. Žilinská dohoda ze dne 6. října 1938, ani další zákonodárné a administrativní opatření z ní vyplývající. Podle vládního prohlášení mají pravdu na Slovensku ti, kteří soudí, že politická autonomie by v krátké době přivedla slovenský lid do stejné situace, v jaké je dnes. Žádná otázka, která se týká vnitřního uspořádání státu, není podle exilové vlády otázkou jen slovenskou, nebo jen českou a vláda nemá v žádném případě v úmyslu prejudikovat svobodné rozhodnutí suverénního československého národa doma.

KSČ, které i přes Benešovy intervence u Sovětů i nadále podporovalo myšlenku svébytného slovenského národa.²⁹ Beneš sám při jednání s londýnskými představiteli komunistické strany na počátku července 1943 prohlásil, že neuznává český a slovenský národ, pouze československý národ. Opačné stanovisko prý považoval za protiústavní.³⁰

V září 1943 obdržel Beneš přes Ženevu prohlášení výkonného výboru slovenské sociální demokracie z července 1943, v němž se slovenští sociální demokraté přihlásili k memorandu slovenských odbojových pracovníků ze dne 10. února 1943 a zároveň konstatovali: „Uznesenie československej vlády v Londýne z dňa 30. júna t.r. prijali občania na Slovensku s veľikým nadšením. Nám dodalo sily, váhavých povzbudilo a ostatní čakajú na chvíľu, aby sa mohli pripojiť k všeobecnému hnutiu na Slovensku za oslobodenie československej republiky... Plne sa stavíme za prácu dr. Beneša a jeho vlády. Beneš je naším programom. Želáme si, aby všetci slovenskí i českí ministri vlády v Londýne podporovali jeho snahu a prácu za oslobodenie Československa. V duchu memoranda z 10. februára t.r.“³¹ Příznivější zprávy ze Slovenska si Beneš sotva uměl představit, a tak se ještě více utvrdil v tom, že jeho stanovisko v otázce Slovenska je zcela správné a má na Slovensku širokou podporu. Beneš proto i nadále v souladu se svými třemi principy trvá na tom, že slovenská otázka bude řešena decentralizací státní moci na základě poválečné dohody mezi Čechy a Slováky a odmítá se vyjadřovat ke všem otázkám, ve kterých by musel poskytnout Slovákům jakékoliv závazky ohledně jejich

²⁹ Stanovisko moskevského vedení KSČ shrnul V. Kopecký v programovém článku Češi a Slováci dne 15. září 1943 v časopise Československé listy. Článek byl rovněž publikován in: V. PREČAN, Slovenské národné povstane. Dokumenty, dok. č. 24, s. 106-110. Kopecký ve svém článku jasně deklaroval požadavek, aby byli Slováci uznáni za národ vedle Čechů nacionálně svébytný a aby byli napříště posuzováni jako bratrský národ podle zásady „rovný s rovným“. Na těchto zásadách bratrství a rovnosti obou národů mělo být vybudováno nové, svobodné Československo. Srov. rovněž další Kopeckého příspěvek k tématu: článek Znovu o Čechách a Slovácích publikovaný v témže časopise dne 1. února 1944. Článek byl publikován též in: V. PREČAN, Slovenské národné povstanie. Dokumenty, dok. č. 44, s. 149-154. Kopecký v něm odmítá jak Benešův tzv. toleranční patent, tak údajnou klatbu, kterou podle něj vyhlásil z Benešova podnětu oficiální časopis československé zahraniční akce Čechoslovák, na diskuse o česko-slovenském poměru. Podle Kopeckého komunisté nežádali diskusi o česko-slovenském poměru, ale politický akt, deklaraci státního významu. Beneš s Kopeckého články pochopitelně důrazně nesouhlasil a 25. února 1944 žádal Fierlingera v Moskvě, aby působil směrem k tomu, aby se v Československých listech nevedla polemika o dvou problémech, v nichž nedošlo při jeho moskevských jednáních s vedením KSČ ke shodě. Tedy ve věci Mnichova a v otázce existence svébytného slovenského národa. Blíže viz Z. FIERLINGER, Ve službách ČSR, díl II., s. 219.

³⁰ Blíže viz záznam o rozhovoru pořizený komunistickými pracovníky v Londýně, který byl publikován in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 1, pozn. č. 1, s. 36. Zápis o jednání patrně poněkud zkrleslil pravděpodobný Benešův argument, že ústavní listina z roku 1920 zná pouze československý národ, a nikoliv dva samostatné národy - český a slovenský. Myšlenka svébytného slovenského národa samozřejmě odporovala preambuli československé ústavy, ale Beneš by tuto myšlenku sotva prohlašoval za protiústavní. To zcela odporovalo jeho prvnímu základnímu principu pro řešení slovenské otázky: tzv. tolerančnímu patentu.

³¹ Depeše vyslance J. Kopeckého ze Ženevy ze dne 23. září 1943 obsahující prohlášení výkonného výboru slovenské sociální demokracie ze dne 23. července 1943 byla publikována in: V. PREČAN, Slovenské národné povstane. Dokumenty, dok. č. 25, s. 111-113.

budoucího postavení, především pak zatím odmítá připustit, že by poměr mezi Čechy a Slováky měl být vyřešen podle zásady rovný s rovným.

Základem poválečné úpravy vztahů mezi Čechy a Slováky samozřejmě neměl být podle Beneše ústavní zákon o autonomii Slovenskej krajiny z listopadu 1938, ale ústavní listina z roku 1920. Beneš již ale výslovně připouští, že předvídaná dohoda mezi Čechy a Slováky se pravděpodobně bude od ústavní listiny z roku 1920 lišit. Na počátku září 1943 Beneš v tomto duchu vzkazuje odbojovým pracovníkům kolem V. Šrobára na Slovensko: „Rozumí se samo sebou, že okamžité a automatické provedení jednoty státu a fungování staré konstituce neznamená, že se nemají provést změny. Naopak musí to být velmi jasně řečeno a všeobecně známo, že nová decentralizující konstituce bude připravena demokraticky a mezi Čechy a Slováky smluvena. ...Na dotaz Váš o tzv. paritě nebo rovnosti nebo proporcionalitě mezi Čechy a Slováky odpovíme Vám později. Ve vzkazu vlády slovo parita není a věci jsou tam jinak formulovány. Jsou to otázky vcelku složité a je třeba mít napřed všestranně vše uváženo.“³²

Jen o pár dnů později se Beneš podrobně vyjádřil ve svém dopise V. Šrobárovi k otázce převzetí moci na Slovensku takto: „První republika uznáním vlády zahraniční stále existuje, právně, politicky a diplomaticky. S tím souvisí celé naše mezinárodní postavení vlády a republiky, jenom na základě toho lze žádat staré hranice, tak se také dá nejlépe odmítat a odstranit existence samostatného Slovenska, vídeňská arbitráž, nároky Maďarů, Poláků, Němců atd. ... Vzhledem k uvedeným důvodům o existenci právní a mezinárodně právní Československé republiky není možno po pádu dnešního režimu volit novou vládu na Slovensku a stanovit nějaké slovenské revoluční shromáždění. Po našem soudu nesmí být ani na chvíli nějaká nová slovenská vláda a něco, co by bylo pokládáno třeba jen na chvíli za pokračování dnešního samostatného Slovenska. Užili by toho hned Maďaři a Němci a snad i někteří spojenci proti nám. Stejně nesmí rozhodovat nic o novém převratu a nic po převratu dnešní ľudácký sněm slovenský. Rovněž nebude moci být starý československý parlament nebo jeho slovenští členové znovu oživen a nebude moci činit nějaká usnesení jako nový politický orgán národa. Jeho mandáty vypršely a členové jeho jako celek nevyjadřují dnešní změněné poměry... Převrat na Slovensku i v českých zemích by byl proveden stejně. V jednotlivých místech po celé republice budou zřízeny místní národní výbory, které místní poměry upraví ihned podle potřeb převratu. V hlavním městě bude utvořen revoluční centrální národní výbor, v Praze český, v Bratislavě slovenský.

---

³² Benešův vzkaz na Slovensko z 3. září 1943 byl publikován např. in: J. ŠOLC, Edvard Beneš: Vzkazy do vlasti, dok. č. 78, s. 161-163.

Tyto výbory po okamžitém prohlášení faktu, že existuje stará jednotná republika, vyhlásí, že z pověření vlády přejímají zodpovědnost za vedení politických a správních věcí do doby, dokud se na území republiky nebude moci ujmout vedení zákonná vláda československá mezinárodně uznaná. Vláda za hranicemi bude hned jmenovat v dohodě Národním výborem zemského slovenského prezidenta a zemského vojenského velitele (stejně jako na Moravě a v Čechách i na Podkarpatské Rusi), kteří pokud nebude vláda doma, budou fungovat ve spolupráci s Národním výborem. Vláda republiky za hranicemi zároveň prohlásí, že v dohodě s domovem bude hned doplněna a přeměněna. Prezident republiky si vyžádá také od národních výborů hned návrhy na sestavení nové centrální vlády československé. Jmenováním nové úplné vlády bude jednota domova se zahraničím úplná. Dokud pravidelné fungování vlády doma nebude možné, budou oba Národní výbory fungovat jako vrchní politické domácí orgány, vykonávající pod svrchovaností mezinárodně uznané vlády a v dohodě se zemským prezidentem a vojenským velitelem nutné správní a vládní úkony... Souhlasíme tedy s ustavením slovenského Národního výboru, který po našem soudu by měl fungovat jen na dobu přechodnou a pod svrchovaností vlády jako nejvyšší politický orgán na Slovensku až do doby, dokud jednotná československá vláda zas nebude na území doma fungovat. Nové národní shromáždění by mělo být ustaveno později, jakmile to bude možno a to zase jednotné československé. Vzhledem k tomu, že se nemůže tvořit hned široké národní shromáždění, mohl by být slovenský Národní výbor eventuálně početnější a výše uvedené správní úkony, dokud nepříjde československá vláda domů, by mohlo vést jeho několikačlenné předsednictvo jako jeho výkonný orgán.“³³

---

³³ Benešův dopis Šrobárovi ze dne 15. září 1943, včetně původního návrhu dopisu a stanoviska ministra československé vlády k němu (pravděpodobně J. Slávika), byl publikováno in: V. PREČAN, Slovenské národné povstane. Dokumenty, dok. č. 21-23, s. 95-105. Beneš Šrobára rovněž žádal, aby se jeho skupina sjednotila se všemi ostatními skupinami jmenovitě s agráriky, národními socialisty, sociálními demokraty a komunisty. Beneš obdržel od slovenských odbojových pracovníků odpověď přes Ženevu 18. listopadu 1943, v níž byl informován, že sjednocovací proces je na dobré cestě. Největší problém byl podle zprávy s komunisty, kteří se rozdělují na dvě skupiny. Intelektuálové (Novomestský a Husák) jsou pro sjednocení na bázi kontinuity, ale druhá skupina v čele se Širokým žádá začlenění Slovenska do SSSR jako samostatné sovětské republiky. Slovenští odbojoví pracovníci proto požadovali, aby po Benešově moskevské schůzce byly dány striktní rozkazy této komunistické skupině, aby svůj politický program usměrnila do rámce ČSR. Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 535, s. 742-743. Pro pořádek připomeňme i stanovisko nejvýznamnějšího představitele slovenských komunistů v exilu V. Clementise, který však byl v roce 1939 pro nesouhlas se sovětsko-německým paktem vyloučen z KSČ. V listopadu 1943 přednesl V. Clementis v Slovanském semináři v Londýně přednášku na téma Slovinci a Slované, která byla publikována v 1944 (V. CLEMENTIS, Slovinci a Slovanstvo, Londýn 1944). Clementis důsledně vycházel z myšlenky svébytného slovenského národa a necítil potřebu o ní polemizovat. Není podle něj náhodou, že se v čele Slovenského státu ocitli lidé, kteří se slovenskou tradicí uvědomělé slovanské vzájemnosti neměli nikdy nic společného. Tiso, Tuka, Mach, Karvaš apod. jsou podle Clementise odchovanci maďarské kultury či přímo Maďaři, kteří nemohou pochopit tužby slovenského národa po slovanské vzájemnosti. „Ale celá slovenská minulosť a práve její

Beneš tedy v žádném případě nepočítal s tím, že by jím předvídaný vrcholný politický orgán slovenského odboje – slovenský Revoluční národní výbor - měl mít vedle správních a vládních funkcí i kompetenci zákonodárnou. Už vůbec mu pak nepřišlo na mysl, že by tento výbor měl být výlučným nositelem vládní, výkonné a zákonodárné moci na Slovensku. Tímto nositelem měla být exilová československá vláda v čele s prezidentem Benešem a slovenský Revoluční národní výbor měl pouze vykonávat pod její svrchovaností politické a správní funkce. Správu pak neměl vykonávat slovenský Revoluční národní výbor sám, ale po dohodě se slovenským zemským prezidentem a vojenským velitelem, kteří měli být jmenováni exilovou vládou, a nikoli Revolučním národním výborem. Jak si ještě ukážeme, byla tato Benešova koncepce v září 1944 na Slovensku zcela popřena a odmítnuta.

V září 1943 Beneš vypracoval i první podrobný návrh na úpravu vzájemného poměru mezi Čechy a Slováky, na jehož základě měla být v poválečném Československu provedena revize ústavy. Podle tohoto návrhu nemělo být již sporu o tom, zda-li existuje jeden československý národ či dva národy. Každému měla být přenechána úplná volnost při volbě jeho názoru. Oba názory se však měly přísně respektovat a plně tolerovat. Benešův tzv. toleranční patent se tedy měl dočkat svého ústavního zakotvení. Podle Benešova návrhu je faktem, že vedle spisovného českého jazyka existuje i spisovná slovenština. Měla být proto přijata zásada, že obě spisovné řeči si jsou rovny a budou v celém společném státě pokládány za státní a úřední jazyky. Podle návrhu měla být provedena decentralizace státu, stupeň decentralizace měl však podléhat další diskusi. Už nyní však mělo být podle Beneše jasno, že Češi nejsou proti zřízení zemských sněmů v Čechách, na Moravě, na Slovensku a v Podkarpatské Rusi, jestliže si to většina Slováků

---

nejbohatší část je tak úzce srostlá s československým a slovanským světem, že výsledek se musel dostavit ve formě oživení československého a slovanského povědomí.“ O samostatném slovenském státu V. Clementis v té době rozhodně neuvažoval, stál pevně na pozici československé. Svoji přednášku Clementis končí příběhem o slovenském uvědomování slovanské vzájemnosti, který mu prý vyprávěli slovenští letci, jimž se podařilo v roce 1943 emigrovat ze Slovenska na starém sovětském bombardéru, který dal v roce 1938 Sovětský svaz Československu. Podle nich se prý na Slovensku „hodně hraje ochotníky hra „Marína Havranová“ od Ivana Stodoly, drama ze slovenského povstání v letech 1848/1849. A když se v něj herci rozhovoří o tom, že „už idú Rusi“, obecenstvo nadšeně demonstuje.“ Clementis k tomu dodává: „V roce 1849, když šli Rusové na Slovensko, nešli tam jako Rusové, nešli tam na pomoc slovenskému povstání. Šli tam jako spojenci Habsburků, jako nástroj carské politiky. Tentokrát též „idú Rusi“, ale jsou to již svobodní synové ruského národa a blíží se k hranicím Československa jako spojenci Československa, jako bojovníci i za národní svobodu Čechů a Slováků, jdou na pomoc novému slovenskému povstání, které umožní Slovákům, aby s čistým čelem mohli už nejen snít, ale i budovat – Slovanstvo a svět budoucnosti.“³³ Poznání, že ruští vojáci, kteří o rok později údajně „přijdou (či spíše nepřijdou) na pomoc Slovenskému národnímu povstání, nepřijdou jako Rusové a už vůbec ne na pomoc Slovenskému národnímu povstání, ale jako nástroj bolševické politiky,“ bude stát V. Clementise v roce 1952 život. V. CLEMENTIS, Slováci a Slovanstvo, s. 42-43.

bude přát. Bude-li přijato župní zřízení, měl být svaz všech slovenských žup uskutečněn v rámci slovenského zemského sněmu. Zemské sněmy měly mít podle Benešova návrhu působnost jak zákonodárnou, tak správní, hospodářskou a poradní. Tato působnost by byla upravena a koordinována v rámci celostátní zákonodárné činnosti. V čele zemské správy měl stát zemský prezident, náčelník či guvernér, který by byl zároveň předsedou zemského výboru. Dokud však nebude ve výše uvedeném smyslu ústava revidována, měla podle Beneše platit ústava z roku 1920. K revizi ústavy se však mělo přistoupit co nejdříve, aby nenastaly žádné dohady o tom, že má někdo úmysl revizi oddalovat. Ve státní službě, a to jak pokud jde o místa úřednická, tak zaměstnanecká a dělnická, se podle návrhu mělo dostat Slovákům počet míst ve všech kategoriích bez rozdílu, který jim podle počtu obyvatelstva na Slovensku náleží. Pokud nebude možné tento počet v některé kategorii naplnit, měl jim být tento poměr kompenzován v kategorii jiné. Základní zásady tohoto návrhu měly platit podle Beneše v československém exilu jako vnitřní dohoda, kterou by všichni vzali za svou a jež měla předcházet všem potencionálním sporům v těchto věcech. Nemělo však jít o diktát, který bude přenesen mechanicky do vlasti. Návrh měl být po válce na osvobozeném území revidován podle hlasů rozhodujících činitelů a většiny lidu doma.³⁴

Do konce roku 1943 nebyly s výjimkou komunistů v oficiálním londýnském exilu české a slovenské zájmy odděleně příliš zdůrazňovány. Benešem vybraní slovenští členové vlády vesměs zastávali čechoslovakistická stanoviska (Slávik, Bečko, Viest) a po odchodu Osuského z vlády se J. Lichner, jediný slovenský ministr exilové vlády, který měl blízko k ideji svébytného slovenského národa, držel ve svých požadavcích spíše stranou. Beneš navíc jednal až do roku 1943 při formulaci odpovědí na slovenské vzkazy z domova jen se slovenskými ministry, a tak k žádným konfliktům s českými členy vlády ani docházet nemohlo. Českým ministrům o těchto vzkazech Beneš nic neřekl a ani dodatečně je o nich neinformoval. Poté co si na tento Benešův postup v listopadu 1943 vláda stěžovala, byl Beneš nucen tento svůj přístup částečně změnit.³⁵

Vláda jako celek důsledně hájila čechoslovakistické postoje a leckterým českým členům vlády připadaly Benešovy oficiální postoje ke Slovákům příliš umírněné a

---

³⁴ Návrh E. Beneše z 12. září 1943 byl publikován in: Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 302, s. 365-367. Srov. i Drtinovy poznámky k tomuto návrhu, ve kterých Drtina odmítá přiznat slovenskému sněmu zákonodárnou pravomoc a navrhuje, aby byla decentralizace provedena pouze v správní oblasti, neboť přiznání zákonodárné pravomoci jinému než celostátnímu zákonodárnému sboru je typickým znakem autonomie. S tímto Drtinovým postřehem nelze než souhlasit. Beneš tedy i nadále z formálního hlediska odmítal přiznat Slovákům autonomii, ale zároveň jim ji fakticky prostřednictvím navržené decentralizace přiznával.

³⁵ Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky III., s. 141.

smířlivé. Beneš o sobě často tvrdil, že není pomstychtivý. Ve skutečnosti tomu ale bylo poněkud jinak. Beneš se např. nehodlal smířit s tím, co provedli slovenští představitelé Hlinkovy ľudové strany pod nátlakem Hitlera v březnu 1939. Protože se však obával, že na Slovensku jsou všichni tak trochu jedna rodina a přední představitelé Slovenského státu by díky tomu mohli ujit „spravedlivému“ potrestání, rozhodl se, že ve věci požádá o pomoc svého všemocného spojence - Sovětský svaz. Potrestání slovenských zrádců muselo Beneše trápit natolik, že se s žádostí, jak ještě uvidíme, obrátil přímo na Molotova.

Nejprve však na konci listopadu roku 1943 v Habanyiah Beneš při jednáních o programu moskevské schůzky vyzval zástupce lidového komisaře zahraničních věcí Kornejčuka, aby Sovětský svaz žádal potrestání všech, kteří měli na Slovensku účast při vyhlášení války Sovětskému svazu. Beneš Kornejčukovi sdělil, že samozřejmě i českoslovenští politici budou trvat na jejich potrestání, ale ruským požadavkem se dostane potrestání zcela jiné váhy. A právě to podle Beneše pomůže zbavit se příživníků, kteří se za války na Slovensku obohatili.³⁶ Beneš tedy nemířil se svým požadavkem jen na politické představitelé Slovenského státu, ale i na představitelé hospodářské elity slovenského národa. Na tom ostatně není nic překvapivého, jak si ještě ukážeme, podobný princip navrhoval Beneš i proti sudetským Němcům v době, kdy se ještě neodvážil doufat, že se mu podaří prosadit hromadný odsun všech československých Němců. Stejný princip pak zamýšlel uplatnit i při potrestání českých zrádců a kolaborantů. Beneš nikdy neopomněl spojit myšlenku národní revoluce či retribuce s otázkou sociální a v žádném případě nehodlal propást výhodný dějinný okamžik, který se už nemusel opakovat. Zbavit hospodářskou elitu Slováků, Čechů či Němců jejich majetku a tím i sociálního postavení, nebyl sice při návrzích předmětných opatření cíl primární, ale v žádném případě se na něj nemělo zapomínat. Hladké skloubení obou cílů, při kterém zbavení majetku a hospodářské moci bude organicky navazovat na retribuci či národní revoluci, byl ideál, který nedal Benešovi spát. Přitom všem se samozřejmě jaksi počítalo s tím, že o čest a majetek přijdou i lidé, kteří nemají s nacismem či fašismem mnoho společného. Nicméně zaznamenejme již zde, že to byl právě prezident Beneš, který začal se Sověty rozehrávat hru na potrestání zrádců a kolaborantů, aniž by přesně definoval, kdo zrádce a kolaborant vlastně je. Sotva

---

³⁶ Záznam o rozhovorech Beneše s Kornejčukem ve dnech 28.11-1.12.1943 byl publikován in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 54, pozn. č. 1, s. 112-114. Srov. i E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 185.

si pak lze asi představit věc, která by lépe zapadala pod slovní spojení „vnitřní záležitost státu“ než potrestání vlastních zrádců a kolaborantů.

Při jednáních s Molotovem v Moskvě v prosinci 1943 Beneš svůj požadavek na potrestání slovenských zrádců znovu zopakoval: „Druhá otázka je trochu delikátní. Přál bych si, aby vaše vláda naléhala na naši vládu, aby všichni ti na Slovensku, kdož jsou vinni válkou proti SSSR, byli potrestáni. Chci, abyste přátelským způsobem nás žádali, abychom velmi přísně potrestali ty, kdo zavinili deklaraci války a provinili se spoluprací s Němci na frontě a děláním koncesí... Záleží mi na tom, aby se nemohlo zneužívat vnitropoliticky, že Češi chtějí trestat Slováky. Proto žádám vaši pomoc.“³⁷ Molotov, který ihned pochopil, co je pravým důvodem Benešovy žádosti, se Beneše následně zeptal: „Rozumím. Vy potřebujete poděrkou Sovětského svazu proti Slovákům. Kteří jsou to, které chcete potrestat?“ Beneš odpověděl: „Tuka, Mach, Tiso, též Kašpar, Medrický, Čatloš, ten také musí viset aj. U Slováků je to velmi těžká věc chytat viníky. Slovensko je všechno jedna rodina, zařídili si to dobře, jeden bratr je v Londýně, druhý na Slovensku. Kdyby to dopadlo špatně se spojenci, bratr na Slovensku by zachraňoval toho, co je venku, v opačném případě bude to zas bratr venku, co bude chránit bratra doma.“³⁸

Beneš si nejspíše vůbec neuvědomoval, že právě před pár hodinami podepsal spojeneckou smlouvu, ve které se Sovětský svaz zavázal, že se nebude vměšovat do vnitřních záležitostí poválečného Československa. Byl to tedy sám Beneš, který hned po podpisu smlouvy vyzval sovětské představitele k tomu, aby smlouvu porušili. Svým osobitým způsobem tak Beneš sovětské představitele již v Moskvě ujistil, že právě převzaté smluvní závazky nepovažuje za něco posvátného a skutečně závazného, co nebude možné, kdykoliv se to bude jevit jako oportunní, porušit. Sovětský svaz samozřejmě nehodlal smlouvu z prosince 1943 dodržovat,³⁹ a to i v případě, že by ji Beneš bral skutečně vážně a na každé její porušení důsledně upozornil a v případě nesjednání nápravy porušení v Londýně veřejně oznámil. Nicméně Benešův čistě účelový přístup k převzatým závazkům Sovětům vyhovoval a jistě si jeho postoj ke smlouvě dobře zapamatovali.

Ještě lépe než Molotov zvládl svůj rozhovor s Benešem o Slovensku Stalin. Při jejich třetím rozhovoru v Moskvě Beneše dojemně upozornil, že je nutné Slováky doma

³⁷ Srov. i E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 189-190.

³⁸ Záznam J. Smutného o jednání Beneše s Molotovem dne 16. prosince 1943 byl publikován in J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 63, s. 148-163.

³⁹ Stejný přístup Sovětského svazu lze vysledovat i u všech ostatních smluv uzavřených před válkou, během války či po válce se satelity na jeho západní hranici.

držet pevně v rukou. Při jejich malém počtu nelze připustit žádný separatismus. Byla by to podle Stalina nemožná hloupost. Ze strany Slováků je to prostě jen hloupé jančení. Stalin se následně zeptal Beneše, jaký je rozdíl mezi češtinou a slovenštinou. Beneše podle Fierlingerova záznamu o rozhovoru odpověděl, že „o tom jsou mezi námi spory, ale že je náhledu, že slovenština z vědeckého hlediska je týmž jazykem jako čeština, ale jinak on sám vždy byl i nyní zůstává velmi liberální v otázce jazykové i národnostní, zejména pokud se týče decentralizace správy celé republiky.“ Stalin následně opět zdůraznil, že Slovensko nesmí pomýšlet na to, aby se osamostatnilo. Patří prý k Československu.⁴⁰

V Benešově návrhu závěrečného protokolu o výměně názorů mezi E. Benešem a J. V. Stalinem a V. Molotovem ze dne 19. prosince 1943 se pak v duchu Benešových požadavků vznesených při rozhovorech s Kornejčukem a Molotovem uvádělo: „Vláda SSSR chápe a uznává značný rozdíl v podílu na válečné vině, jaká zatěžuje Německo a jednoho ze satelitů – Slovensko, očekává, že slovenský lid po zásluze a přísně potrestá ty činitele, kteří ho zavedli do vražedného boje proti slovanským bratřím.“⁴¹

Ještě před započítím jednání s představiteli KSČ v Moskvě v prosinci 1943 obdržel Beneš bezprostředně po svém příjezdu do Moskvy dopisy a návrhy, na jejichž základě poté probíhalo ve dnech 13 až 20. prosince 1943 jednání s KSČ. V prvním dopise komunisté zdůraznili, že „je třeba, aby vláda vydala oficiální prohlášení ke Slovákům, v níž Slováci budou uznáni jako lid s vlastním národním životem a vysloven závazek, že budoucí postavení Slováků v osvobozené republice bude řešeno podle vůle slovenského lidu a podle zásady ‚rovného s rovným‘.“⁴²

Poté co Gottwald tuto problematiku při jednání dne 16. prosince 1943 znovu otevřel konstatováním, že by věci osvobozenického boje nesmírně prospělo, kdyby exilová vláda uznala, že Slováci jsou nacionálně samobytným národem, Beneš prohlásil, že s tím nemůže souhlasit.⁴³ Dívá se prý na slovenskou otázku zásadně jinak než komunisté. Beneš následně komunistům přislíbil, že bude v budoucí republice provádět

---

⁴⁰ Záznam Z. Fierlingera o jednání Beneše se Stalinem dne 18. prosince 1943 byl publikován in J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 69, s 177-182.

⁴¹ Benešův návrh závěrečného protokolu o výměně názorů mezi E. Benešem a J. V. Stalinem a V. Molotovem ze dne 19. prosince 1943 byl publikováno in J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 70, s 184-187. Návrh však nebyl z taktických důvodů ze strany sovětských představitelů přijat.

⁴² Obsah dopisu byl publikován in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 1, pozn. č. 1, s. 36-37.

⁴³ Blíže viz E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 202.

administrativní decentralizaci, nikoliv však pouze na Slovensku a jen pro Slováky. Poté před komunisty znovu ohnivě prohlásil: „Mne nikdy nedostanete k tomu, abych uznal slovenský národ. Je to mé vědecké přesvědčení, které nezměním. Hajte si jako komunisté stanovisko své, já proti tomu nic nemám, ale zastávám neochvějný názor, že Slováci jsou Češi a že slovenský jazyk jest jen jedním z nářečí českého jazyka, tak jako tomu je s hanáčtinou nebo jinými nářečímí české řeči. Nikomu nebráním, aby o sobě říkal, že je Slovák, avšak nedopustím, aby se prohlašovalo, že existuje národ slovenský. Ostatně, tato věc se musí rozhodnout až po převratu. Říkám vám, že kdybyste šli do londýnské vlády, tak byste pro svoje stanovisko v slovenské otázce většinu nezískali.“⁴⁴

V době Benešovy cesty do Moskvy byla na Slovensku v prosinci 1943 vytvořena Slovenská národní rada jako společný orgán občanského a komunistického odboje, která usilovala o obnovení Československa na principu „rovný s rovným“.⁴⁵ Vytvoření SNR a především pak obsah tzv. Vánoční dohody byl pro Beneše první výrazný signál, že jeho představy o politické atmosféře na Slovensku a politické emancipaci slovenského národa zcela neodpovídají skutečné realitě. Stejný požadavek jako ve Vánoční dohodě se objevil i v londýnským komunisty zpracovaném programu Národního bloku pracujícího lidu, měst i venkova z února 1944, ve kterém komunisté požadují, aby v zájmu pevné jednoty Čechů

---

⁴⁴ Blíže viz záznam členů delegace moskevského vedení KSČ o jednáních s Benešem ve dnech 13-20. prosince 1943 publikovaný in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 2, s. 40-59. Při vyhotovení záznamu patrně opět došlo ke zkreslení Benešova projevu, neboť jeho jednotlivé části si vzájemně odporují. („Hajte si jako komunisté stanovisko své, já proti tomu nic nemám... ..nedopustím, aby se prohlašovalo, že existuje národ slovenský.“) Podle autora této práce Beneš pravděpodobně v Moskvě pouze hájil svůj tzv. toleranční patent, byť sám za sebe důrazně odmítal připustit existenci samostatného slovenského národa. „Prohlašování“ měl Beneš zřejmě na mysli veřejnou deklaraci exilové vlády. Srov. i E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 201-202.

⁴⁵ Již v úvodním programovém dokumentu o ustavení Slovenské národní rady - tzv. Vánoční dohodě se výslovně konstatuje, že úlohou a cílem SNR je převzít v první příhodné chvíli veškerou politickou, zákonodárnou, vojenskou a administrativní výkonnou moc na Slovensku a vykonávat ji podle vůle lidu až do té doby, kdy svobodně zvolení zástupci slovenského lidu budou moci veškerou moc převzít. SNR měla být jedinou reprezentantkou politické vůle slovenského národa. SNR sice měla ve své činnosti postupovat v dorozumění s československou vládou a celým zahraničním odbojem, jehož práci na mezinárodním a vojenském poli uznává a podporuje, ale v celém dokumentu není jediná zmínka o tom, že by moc SNR byla jakkoliv odvozena od moci československé vlády, prezidenta Beneše či československého lidu. Pravomoc SNR měla pocházet přímo od slovenského lidu a měla být výlučná („jediný reprezentant politické vůle slovenského národa“). Neměla být tedy sdílena československou vládou či prezidentem. Ti svoji moc na Slovensku měli pravděpodobně pouze odvozovat od primární moci SNR. Tato koncepce nebyla v souladu s ústavní listinou z roku 1920, podle níž území Československé republiky tvoří jednotný a nedílný celek, a zcela odporovala představám Edvarda Beneše o jednotné, byť decentralizované poválečné republice. Tato koncepce měla na počátku Slovenského národního povstání najít vyjádření v nařízení SNR ze dne 1. září 1944, o kterém se ještě podrobně zmíníme v dalším výkladu. Přes výše uvedené se ale SNR ve Vánoční dohodě výslovně přihlásila k společnému československému státu, když uvedla, že si přeje, aby český a slovenský národ jako nejpříbuznější slovanské národy utvářely své další osudy v nové Česko-Slovenské republice, společném státě Čechů a Slováků. To vše však pouze na základě principu „rovný s rovným“. Vánoční dohoda byla publikována např. in: V. PREČAN, Slovenské národné povstane. Dokumenty, dok. č. 32, s. 125-126.

a Slováků vláda prohlásila, že Slováci jsou národem nacionálně svébytným a že budoucí postavení slovenského národa v osvobozené republice bude vyřešeno podle zásady „rovný s rovným“.⁴⁶

Beneš se k slovenské otázce znovu podrobně vyjádřil ve svém čtvrtém zahajovacím projevu na zasedání Státní rady na počátku února roku 1944: „Stejně tak nebude po mém soudu sporu o tom, zda-li jsou Češi a Slováci etnicky jeden národ či národy dva. Tohoto sporu mezi námi ani být nemá. Národem nějaká skupina lidí buď je nebo není. Upírat to někomu, kdo se tím být cítí a kdo podle toho žije, nelze. Také se to nějakým veřejným aktem teoreticky nedá prohlašovat nebo rozhodovat. Už v roce 1941 jsem sdělil na Slovensko, že v této otázce hájím stanovisko naprosté tolerance a vzájemného respektu toho či onoho názoru. A přál bych si, aby z vás nikdo nikomu druhému toto neupíral nebo nevynucoval. Nesoudím, že by bylo možno, aby se doma v republice dělala jakákoliv opatření, která by v této otázce kterémukoliv občanu republiky měla cokoliv vnučovovat nebo nařizovat. Sám osobně přijímám v této otázce to, co hlásali Dobrovský a Kollár, Palacký a Šafařík, Hurban-Vojanský a Masaryk, Hviezdoslav a Štefánek a řada jiných Čechů a Slováků.“⁴⁷ A prohlašuji jednou provždy, že se s nikým o tuto otázku spory vést nebudou.“⁴⁸ Již zanedlouho měl však Beneš poznat, že se mu toto předsevzetí nepodaří naplnit. A co víc, přestože o tuto otázku spory vést bude, nepodaří se mu jeho názor proti sjednocenému šiku českých komunistů a slovenských stran prosadit. V roce 1935 by Benešův tzv. toleranční patent kombinovaný s rozsáhlou decentralizací pravděpodobně Slováků uspokojil, v roce 1944 ho však již většina z nich považovala za špatný vtíp.

---

⁴⁶ Návrh programu Národního bloku pracujícího lidu měst i venkova byl publikován in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 8, s. 82-92.

⁴⁷ Beneš tím měl na mysli myšlenku existence jednotného československého národa.

⁴⁸ Benešův projev z 3. února 1944 byl publikován v E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 400. Na konci března 1944 se Beneš ve svém vzkazu na Slovensko znovu vrátil ke svému výše citovanému projevu ve Státní radě: „Proto jsem také formuloval otázku dvou či jednoho národa ve své řeči z 3. února tak, aby to v dnešní chvíli mohli přijmout všichni bez rozdílu a aby o tom už nebylo vůbec až do konce války a nějakou dobu po válce veřejných sporů a diskusí. Ničemu se tím neprejudikuje, nikdo ze svého názoru nic neobětuje, nikdo není ve svém přesvědčení znásilňován. Na řešení takovýchto otázek je třeba klidu, rozvahy, zbavit se rozvášnění a atmosféry luďácké zrady, jaká je dnes v Bratislavě kolem vás a atmosféry výčitek a hořkosti, jaká je a jistou dobu zcela pochopitelně bude v prostředí zemí českých... Podotýkám, že své stanovisko k otázce jeden či dva národy, vyjádřené ve své řeči z 3. února, jsem zaujal již z jara 1941 ještě před vstupem Sovětů do války. Nikdo v té věci na mne nečinil nikdy žádného nátlaku... Ohledně terminologie: Češi, Slováci, Čechoslováci, národ český, slovenský, československý (stejně jako ohledně terminologie ve věci Podkarpatské Rusi) má být po mém soudu nyní a až do konce války a do právoplatného ustanovení a rozhodnutí o všech těchto věcech v republice zachována také naprostá tolerance a plný respekt názoru a přesvědčení druhého.“ Benešův vzkaz do vlasti z 28. března 1944 byl publikován in: J. ŠOLC, Edvard Beneš: Vzkazy do vlasti, dok. č. 82, s. 176-180. Stejně Beneš soudil i v roce 1944 vydaných Úvahách o Slovanství: „Přitom odmítám se pouštět do malicherného sporu o tom, zda-li například Slováci jsou nebo nejsou národem, národností, kmenem, zda-li slovenština je jazykem či jen nářečím a tak dále... V užívání termínu Čech, Slovák či Čechoslovák má být plná tolerance.“ E. BENEŠ, Úvahy o slovanství, s. 276.

Na jaře 1944 Beneš nehodlal ze svého stanoviska ustoupit ani o milimetr. A vlastně zatím neměl žádný větší důvod. Své stanovisko jednak považoval za velmi kompromisní a navíc pod dojmem výše citovaných depeší ze Slovenska stále věřil, že tamní situace není pro jeho koncepci zcela nepříznivá. Jisté pochybnosti však již měl, a tak v květnu 1944 při rozhovorech s britským spisovatelem C. Mackenziem na adresu československého národa prohlásil: „Většina Čechů věří, že je jen jeden národ. O tuto víru se podílí asi s třetinou Slováků, zbývající dvě třetiny však tvrdí, že jsme národy dva. Já věřím pouze v jeden národ... Neboť pro mě není ani českého, ani slovenského národa. Zním jedině československý národ. Chcete-li však být Slováky, tož jste Slováky, já však zůstávám Čechoslovákem.“⁴⁹

Sovětské karty se při úpravě vnitřního uspořádání československé republiky Beneš nevzdával ani po návratu z Moskvy. V červenci 1944 se například v návaznosti na zvýšenou komunistickou podporu ideji samotného slovenského národa snažil sovětskému velvyslanci Lebeděvovi vysvětlit, že Slováky je třeba více spojit s Čechy, protože jinak hrozí nebezpečí, že by se zase za nové mezinárodní krize mohli odtrhnout. Sovětští politikové by podle Beneše již dnes měli myslet na příští válku, jako na ní myslí i on. Beneš Lebeděvovi dále sdělil, že příští válka bude obrácena proti Sovětům a že Západ užije Německa proti nim. Československo sice podle Beneše půjde v každém případě se Sovětským svazem, ale Němci by se za takové konstelace zase mohli pokusit získat Slováky, a proto musí Beneš i Sovětský svaz již dnes myslet na to, jak by se tomu dalo čelit.“⁵⁰ Beneš tedy opět požádal Sovětský svaz, aby porušil převzatý smluvní závazek a intervenoval u moskevských představitelů KSČ za opuštění podpory myšlenky svébytného slovenského národa. Naplnění slovenských národních tužeb se Beneš ještě v létě roku 1944 patrně obával více než sovětizace poválečného Československa.

---

⁴⁹ C. MACKENZIE, Dr. Beneš, 419-420.

⁵⁰ Blíže viz výňatek H. Ripky o sdělení E. Beneše o jeho rozhovoru s Lebeděvem dne 12. července 1944 publikovaný in J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 98, s 265-267. H. Ripka k tomu v záznamu uvádí: „Nevím zda prezident si zaznamenal také tuto část svého rozhovoru. Sám jsem se úžasně divil, že prezident takto s Lebeděvem mluvil. Prezident přece ví, jak nyní Stalinovi záleží na spolupráci s Amerikou a s Anglií. Kdyby se to Angličané nebo Američané dozvěděli, měli bychom z toho hroznou patálii. Mimo to takovýto argument rozhodně nemůže na Sověty zapůsobit, aby snad kvůli tomu upustili od svého stanoviska, které dosud ve své koncepci o národnostech zaujímal. Mám dojem, že se prezident dal unést, jak to u něho někdy bývá, průběhem diskuse, za níž se mu vynořují rychle nové a nové důvody.“ S Ripkovým postřehem je možné souhlasit, ale je příznačné, že se Ripka ve své kritickém náhledu vůbec nedotýká podstaty Benešova sdělení Lebeděvovi: V případě konfliktu Západu s Východem, který Beneš dříve nebo později očekává, mělo Československo stát „v každém případě“ na straně Sovětského svazu. Přestože měla Benešova řeč nepochybně taktický charakter, je zarážející, že Beneš tímto způsobem se Sověty komunikoval dokonce ještě dříve, než sovětská armáda významnějším způsobem vstoupila na území předmnichovského Československa. Ripka zjevně sdílel Benešovo stanovisko, a tak se pozastavoval pouze nad formou a vhodností tohoto sdělení.

V létě roku 1944 Beneš sice i nadále počítal s řešením slovenské otázky prostřednictvím rozsáhlé decentralizace provedené na celém území republiky, nicméně si již uvědomoval, že postavení Slovenska má svá specifika, ke kterým bude nutné přihlídnout. V červenci 1944 Beneš prostřednictvím svého politického referenta P. Drtiny vzkazoval do vlasti, že „zemské správy budou mít v Čechách a na Moravě dočasně kompetenci vcelku menší nežli na Slovensku a na Podkarpatské Rusi. Zejména na Slovensku, kde byl tzv. samostatný stát, bude třeba, aby Slováci sami vše, co znamenalo dřívější tzv. samostatnost, si zlikvidovali a dle potřeb a nutností slovenských postupně to převáděli do všeobecného rámce republiky. Chápu, že by byla chyba všecko najednou od shora unifikovat a nebrat v úvahu zvláštní poměry slovenské, a to ať politické, ať – a to především – hospodářské a finanční.“⁵¹ V témže vzkazu Beneš znovu slovenský odboj prostřednictvím Drtiny ujistil, že „všecko, co se tu učiní, ať ve směru centralizace či decentralizace, je dočasné a přechodné a definitivní správa a ústavní vztahy Slovenska a českých zemí budou určeny konečnou změnou konstituce, kterou prezident sám osobně by chtěl mít do značné míry decentralizovanou tak, aby bylo opravdu a upřímně učiněno zadosť všem oprávněným požadavkům slovenským a aby opravdu všem dřívějším chybám bylo zabráněno.“⁵²

Slovenská národní rada připravila odpověď na tento Benešův vzkaz již na konci července 1944. V odpovědi se mimo jiné uvádí, že Slovenská národní rada plně uznává hájení principů jako kontinuita republiky, platnost ústavy a z ní vycházejících orgánů, avšak „jen vůči zahraničí a při mezinárodních stycích.“ V úpravě domácích záležitostí však toto stanovisko nemohlo podle SNR v ničem prejudikovat novou úpravu vnitropolitických poměrů. SNR považovala „za nevyhnutelné už v průběhu ilegální propagandy neustále zdůrazňovat a v první hodině veřejného politického vystoupení veřejně proklamovat stanovisko, podle kterého republika bude společným státem Čechů a Slováků, poskytujícím oběma národům jako rovnocenným partnerům možnost svéprávně si spravovat svoje záležitosti. Jen detaily této zásady se mohou upravit později. Princip samotný by však měl být jasným výhledem pro všechny národy republiky už v době zápasu o její obnovu, musí být základním článkem prvního programového prohlášení každého zodpovědného slovenského politického vedení.“⁵³

---

⁵¹ Blíže viz Drtinův vzkaz odbojovým skupinám na Slovensku i v českých zemích ze dne 16. července 1944, který byl publikován in: J. ŠOLC, Edvard Beneš: Vzkazy do vlasti, dok. č. 83, s. 180-189.

⁵² Tamtéž, s. 184.

⁵³ Odpověď SNR z konce července 1944 na vzkazy E. Beneše byla publikována in: V. PREČAN, Slovenské národné povstanie. Dokumenty, dok. č. 112, s. 258-261.

Požadavek SNR v podstatě odpovídal požadavku vznesenému Gottwaldovými komunisty v prosinci 1943 v Moskvě. Stejně jako v Moskvě na požadavek komunistů, ani SNR nehodlal Beneš v žádném případě ustoupit. I nadále setrval u svého druhého principu řešení slovenské otázky, podle něhož se o zásadách (nikoliv pouze o detailech zásady, jak si to představovala SNR) soužití mezi Čechy a Slováky bude jednat až po válce, přičemž jakékoliv odlišnosti od ústavní listiny z roku 1920 mohou být pouze výsledkem vzájemné dohody obou stran. V žádném případě podle něj nemohou být vyvolány jednostranným rozhodnutím či prohlášením jakéhokoliv „zodpovědného slovenského politického vedení.“

V předvečer Slovenského národního povstání tedy Beneš Slovákům sice neupíral, aby si sami rozhodli, zda samostatným a svébytným národem jsou či nikoliv (samozřejmě s tím, že on sám má na věc jiný názor a nebude se jejich rozhodnutím řídit), ale zároveň jim nehodlal přiznat žádný z důsledků, které jejich kladné rozhodnutí ohledně existence svébytného národa automaticky vyvolávalo. Klíč k těmto důsledkům měl držet po dobu války ve svých rukách i nadále Beneš a po válce mohl být Slovákům předán pouze na základě vzájemné dohody s Čechy. Toto Benešovo polovičaté a nedůstojné řešení slovenské otázky nemohlo Slováky až na výjimky v roce 1944 uspokojit. Čechoslovakismus však nepopuzoval jen Benešovy politické protivníky na Slovensku a v exilu, ale v průběhu roku 1944 začal pomalu odrazovat i jeho politické spojence, kteří se postupně přikláněli od čechoslovakistického pojetí k myšlence slovenské národní svébytnosti. Svým přezíravým postojem ke Slovákům pak dosahoval Beneš ve věci národní jednoty přesně opačných výsledků, než o které usiloval.

Ještě před vypuknutím Slovenského národního povstání byl Beneš velmi roztrpčen z jednání sovětských politiků v souvislosti s tzv. Čatlošovým memorandem.⁵⁴ Sovětští představitelé československé orgány o přiletu slovenské delegace do Moskvy vůbec neinformovali a jednali s delegací v rozporu s převzatými smluvními závazky bez vědomí

---

⁵⁴ Text Memoranda byl publikován in: V. PREČAN, Slovenské národné povstane. Dokumenty, dok. č. 113, s. 262-263. V memorandu, které dopravila do Sovětského svazu delegace v čele s pplk. Ferjenčíkem a komunistickým členem SNR Šmidkem, slovenský ministr obrany Čatloš nabízel Sovětskému svazu, že v případě koordinované dohody zajistí, aby slovenské vojsko umožnilo Rudé armádě rychlý a hladký přesun přes slovenské území a samo se následně připojilo k tažení proti Maďarům. V rozhodujícím okamžiku mělo podle Čatlošových návrhů slovenské vojenské vedení učinit státní převrat. Mělo odstranit nežádoucí osoby z vedení státu a zrušit organizace, které byly dosavadním režimem jednostranně vytvořené. Měl být zároveň zrušen válečný stav se Sovětským svazem a vypovězena válka Maďarsku, což by prý učinilo režim populární mezi slovenskými občany. Styk vojenského vedení se Sověty se měl dít prostřednictvím slovenské komunistické strany a pokud možno přímo bez kontaktu s československými orgány.

Beneše a československého velvyslanectví v Moskvě.⁵⁵ Jak jsme si již výše ukázali, Čatloš sám byl přitom uveden na Benešově moskevském seznamu slovenských politiků, kteří měli po válce viset.⁵⁶ Čatlošova iniciativa však nakonec nebyla sovětskou stranou akceptována a dne 29. srpna 1944 vypuklo na Slovensku zcela nezávisle na Čatlošově iniciativě vojenské povstání. Vzhledem k tématu této práce je však více než Čatlošova iniciativa samotná zajímavá oficiální reakce Edvarda Beneše. Dne 26. srpna 1944 zaslal Beneš Fierlingerovi do Moskvy instrukci, v níž mj. uvádí: „Podobné jednání se Sověty se musí dít přes nás a každý pokus ze strany kteréhokoliv činitele slovenského by musel být odkázán od Sovětů na autority naší vlády v Londýně nebo v Moskvě. Jinak by to mohlo vytvořit ty nejkomplicovanější situace poválečné na Slovensku. Jiný postup by byl pokládán na Západě za doklad, že naše politika se Sověty byla pochybená. Byla by to podpora všech akcí celé zdejší reakce a zejména Poláků proti nám a proti Sovětskému svazu.“⁵⁷

Tento způsob argumentace, jak si ještě dále ukážeme, se v druhé polovině roku 1944 stane pro Beneše pod tíhou sovětských přestupků zcela typický a Beneš se bez něj neobejde ani v roce 1945. Podstata Benešova argumentu je přitom vždy stejná: nebezpečné a špatné není porušení závazné smlouvy ze strany Sovětského svazu či nedodržení daného slova, ale pouze jeden z důsledků tohoto nedodržení či porušení, konkrétně pak nepříznivá reakce Západu či Poláků, jež by mohla poškodit Sovětský svaz nebo dokonce vzbudit pochybnosti o tom, zda Benešova zahraničněpolitická orientace na Sovětský svaz byla skutečně správná. Přestože tato argumentace byla často diktována

---

⁵⁵ E. Táborický si k Benešově reakci na Čatlošovu iniciativu 24. srpna 1944 poznamenal: „Zato ze Slovenska přišly zprávy nepřekné. Čatloš a jeho kumpáni poslali do Moskvy návrhy, že by změnili vládu, šli s Rusy a jednali o míru. Prý k tomu používají také slovenských komunistů. Darebáci! Zaprodali by Slovensko třeba i Sovětům, jen aby se zachránili. Je to vážná věc a prezident je tím velmi znepokojen. Bylo to něm vidět a potvrdil mi to, když jsem se ho na to ptal: ‚Neuvěřitelné, nepochopitelné. Tak to je odměna za to, že jsme se Rusů tak často zastávali. To tedy nejde, to musí přestat.‘ Rusové se opravdu nepřekně chovají, jednají-li s takovými lumpy a nic nám o tom neřekli.“ Blíže viz J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl I., dok. č. 105, pozn. č. 3, s. 277. Srov. rovněž E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 31 a 205-206. Na konci září 1944 Beneš k Čatlošově iniciativě na Feierabendovu námitku, že je to jen další důkaz, že Sovětům nelze věřit, po chvílce mlčení odpověděl, že je v tom jistě nějaký omyl a že Stalin o tom jistě není informován. „Ostatně věc byla napravena a doufám, že se už nic podobného mezi námi a Sovětským svazem nebude opakovat.“ Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky III., s. 177.

⁵⁶ Srov. záznam J. Smutného o jednání Beneše s Molotovem dne 16. prosince 1943, který byl publikován in J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 63, s. 148-163.

⁵⁷ Benešova instrukce Z. Fierlingerovi byla publikována in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl I., dok. č. 105, s. 275-277. Srov. i E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 206.

ohledy na zachování přízně Sovětského svazu, je nutné konstatovat, že šlo o poněkud nedůstojný způsob komunikace pro prezidenta suverénního státu (Z. Fierlinger jistě neopomněl Benešovy instrukce Sovětům vydat) a zároveň ten poslední způsob, kterým mohl přimět sovětské politiky, aby začali brát československo-sovětskou smlouvu z prosince 1943 skutečně vážně. Ostatně nebyl to právě sám Beneš, který Sověty před pár měsíci ohledně Slovenska opakovaně žádal, aby zasahovali do vnitřních záležitostí Československa?

Slovenské národní povstání přineslo zásadní průlom do Benešovy koncepce řešení slovenské otázky. Bezprostředně po vypuknutí povstání se sice v Banské Bystrici podle Benešových koncepcí utvořil tzv. Revoluční národní výbor, oblast I.⁵⁸ jako centrální revoluční orgán, v němž hrál významnou roli na Beneše orientovaný V. Šrobár, ale jeho ustavení nebylo výsledkem většinové vůle slovenského odboje, ale pouze důsledkem skutečnosti, že SNR nebyla v okamžiku vypuknutí povstání v Banské Bystrici dostatečně zastoupena. Většina členů SNR, kteří se až na Ursíniho a Styka v okamžiku vypuknutí povstání nacházeli mimo centrum povstání, se však do Banské Bystrice záhy dostavila, a tak Revoluční národní výbor nahradila již 1. září 1944 v čele povstání SNR, která zároveň na žádost občanské skupiny Ursíny-Lettrich přijala mezi členy SNR i Šrobára, ačkoliv do té doby bylo jeho členství vždy odmítáno.

Slovenské národní povstání však způsobilo i zásadní trhlinu v Benešově koncepci právní kontinuity, a to zejména nařízením Slovenské národní rady č. 1/1944 Sb. nař. SNR z 1. září 1944, o vykonávání zákonodárné, vládní a výkonné moci na Slovensku. Slovenská národní rada v tomto nařízení odmítla návrat k předmnichovskému stavu a v souladu s tzv. Vánoční dohodou vyhlásila, že vykonává celou zákonodárnou, vládní a výkonnou moc na Slovensku. Všechny zákony, nařízení a opatření měly na Slovensku zůstat v platnosti, pokud neodporovaly republikánsko-demokratickému duchu.

Tímto nařízením se stala Slovenská národní rada druhým ohniskem zákonodárné moci na československém území, jež bylo zcela nezávislé na londýnském prozatímním státním zřízení. Vznikl faktický právní dualismus, podtrhnutý navíc tím, že koncepční přístup k otázce, co je třeba a co není třeba považovat za platné právo, je v tomto nařízení zcela opačný než v ústavním dekretu prezidenta Beneše č. 11/1944 Úř. věst. čs. Pojetí kontinuity ústavního řádu prosazované Benešem bylo tím rozhodující měrou popřeno. Autorita vlády a prezidenta republiky, vyjádřená v dekretech, se v tehdejší době na území

---

⁵⁸ Oblast I. se rozumělo povstalecké území na rozdíl od území obsazeného Němci.

Slovenska neprosadila vůbec nebo jen v rozsahu, který připustil revoluční orgán slovenského národa vzniklý na domácí půdě. Takové rozhodnutí nejen po formální stránce nevycházelo z ústavní listiny z roku 1920, ale i po obsahové stránce popíralo ideu jednotného československého státu založeného na vůli československého lidu, který rozhoduje na celém území státu.⁵⁹ Slovenské národní povstání tak postavilo v plné šíři problém neudržitelnosti myšlenky o „jednotném československém suverénním národě“, kterou po celou dobu války hájil Beneš i československá exilová vláda.

Slovenská národní rada, všechny její orgány i centrální úřady byly od počátku personálně budovány podle paritního klíče z příslušníků Komunistické strany Slovenska (včetně bývalých soc. demokratů) a občansko-demokratického bloku, z něhož postupně vykristalizovala Demokratická strana.⁶⁰ Na půdě SNR byl vytvořen již za povstání klub členů SNR za KSS a klub občansko-demokratický.

Beneše i československou vládu vývoj na Slovensku v září 1944 velmi překvapil. Dne 24. září 1944 se pokoušeli reagovat na vzniklou situaci zprávou zaslanou radiotelegraficky Slovenské národní radě do Banské Bystrice. Ve zprávě se československá exilová vláda podle Benešových instrukcí ještě snažila ztotožňovat Slovenskou národní radu se zemským národním výborem. Ve zprávě se mimo jiné uvádí: „Chápeme a souhlasíme jmenovitě, aby SNR jako Zemský národní výbor pro Slovensko zařizovala vše, co je potřebné v duchu čs. platné ústavy a v duchu vládního prohlášení o národních výborech, prosíme však, abyste tam, kde je formálně třeba souhlasu prezidenta nebo vlády nebo jejich rozhodnutí, se podle možností předem s vládou a prezidentem dohodli... I když tedy chápeme a souhlasíme, aby Slovenská národní rada upravovala nezbytné věci a činila potřebné opatření zásadního rázu, i v konkrétních otázkách musíte pamatovat na to, že bude třeba mnohé dodatečně legalizovat... Některé vzkazy skupin ze Slovenska nás v poslední době znovu žádaly, aby vláda formulovala svoje stanovisko v otázce Slovenska, jmenovitě pokud jde o Slovensko jako etnickou jednotku. Čs. vláda zaujala opětovně stanovisko, že poměr Slováků a Čechů bude řešený až doma po osvobození na zásadě rovnosti a bratrském dorozumění. V zahraničí čs. vláda řeší jen problémy, které v zájmu našeho boje nezbytně řešit musí... Nejsme oprávněni v těchto

---

⁵⁹ Srov. např. V. PAVLÍČEK, O dekretch prezidenta republiky, in Právní aspekty odsunu sudetských Němců, s. 43.

⁶⁰ Část slovenských komunistů sice i na počátku povstání uvažovala o „samostatném“ Slovensku v rámci SSSR, ale jejich naděje definitivně pohřbil příjezd J. Švermy na konci září 1944, který jim přivezl z Moskvy vzkaz, že o připojení k SSSR nemůže být zatím ani řeč. K tomu srov. např. M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 74, s. 253-257.

otázkách předcházet řešení, na které mají právo jedině svobodní Češi, Slováci a Podkarpatští Rusíni demokratickým způsobem.“⁶¹

Tato zpráva jen plně dokazuje skutečnost, že Beneš i vláda zpočátku vůbec nechápali, k čemu na konci srpna na Slovensku vlastně došlo a jaký dosah může mít nařízení SNR z 1. září 1944. SNR především vůbec neuvažovala o tom, že by její vládní či zákonodárné akty měly být dodatečně prezidentem či vládou legalizovány. Byla to přece ona, kdo byl nyní na Slovensku jediným nositelem vládní, výkonné a zákonodárné moci, a o toto privilegium se zpočátku nehodlala s nikým dělit. Naopak, měla to být SNR, která měla legalizovat případnou platnost dekretů prezidenta republiky na území Slovenska. Samy od sebe tam platit neměly, neboť prezident nebyl nositelem zákonodárné pravomoci. Vláda sice již ve své zprávě akceptovala, že poměr mezi Čechy a Slováky bude řešen na základě rovnosti obou stran, ale až po válce, a to už bylo pro Slováky po vypuknutí povstání málo.

SNR vyjádřila v reakci na tuto zprávu z Londýna svůj vztah k exilové vládě a prezidentovi ve svém usnesení přijatém dne 29. září 1944 na tajném zasedání pléna SNR. V usnesení se mimo jiné uvádí: „SNR jako vrcholný revoluční orgán domácího odboje, v kterém jsou zastoupeny všechny politické složky a ideové směry demokratické, osvojuje si vedení domácího odboje po stránce zákonodárné, vládní a výkonné. Toto stanovisko je vyjádřené v § 1 nařízení SNR ze dne 1. září 1944 č. 1 Sb. nařízení. Vedení zahraničního odboje a všechny otázky, týkající se zastupování státu vůči spojencům a ostatnímu zahraničí, přísluší prezidentovi, vládě a Státní radě jako vrcholným revolučním orgánům zahraničního odboje... V zájmu zajištění mezinárodního postavení ČSR jsme přijali zásadu státoprávní kontinuity s tím, že vnitropoliticky jednotlivé části ČSR nemohou navazovat na právní stav, vytvořený šestiletým politickým vývojem. Jen postupně bude možné nahradit rozličná opatření, která jsou v rozporu z výše uvedenými zásadami. Tato zásada je vyjádřena v § 2 nařízení SNR ze dne 1. září 1944 č. 1 Sb. nařízení. Skutečným vývojem v důsledku potřeb domácího i zahraničního odboje byly překonány mnohé podstatné principy ústavy z roku 1920 a revoluční orgány v zahraničí v nejednom ohledu se od nich odklonily, jsme proto toho názoru, že ústava jako celek toho času nemůže být podkladem vnitropolitické úpravy poměrů ČSR. Stanovisko čs. vlády v telegramu z 24. září 1944 ohledně vládního delegáta na osvobozeném území a jeho pověření a zplnomocnění považujeme za překonané slovenským povstáním a dnešním skutečným

---

⁶¹ Zpráva čs. vlády Slovenské národní radě s informacemi o úlohách vládního delegáta ze dne 24. září 1944 publikována in: V. PREČAN, Slovenské národné povstanie. Dokumenty, dok. č. 349, s. 573-576.

stavem, vedeným dle výše nastíněných zásad. Stanovisko vlády v otázce poměru vládního delegáta vůči domácím revolučním orgánům, zejména jeho absolutní nadřazenost nad lidovými domácími orgány, se přičí principu demokracie a úplně znehodnocuje domácí odboj. Přítomnost člena vlády na našem území v zájmu spolupráce vítáme.“⁶²

Beneš se k tomuto klíčovému usnesení SNR vyjádřil ve svých poznámkách určených pro delegaci SNR v Londýně. Beneš v nich mimo jiné SNR vysvětluje, že funkce vládního delegáta byl dohodnuta mezinárodní smlouvou s Ruskem, aby se před celým světem ukázalo, že území republiky náleží Československu a že je Sovětský svaz československé vládě předá v první možné chvíli. Dále uvádí: „Bylo by třeba tudíž smlouvu tu změnit, kdyby měla být přizpůsobena novým poměrům. Nebylo by to ani snadné, ani by to nebylo bez mezinárodních komplikací... Je však naproti tomu pravda, že věci se vyvinuly jinak a že zejména došlo k slovenskému povstání, jímž se mnoho změnilo. Bude tudíž v zájmu věci, aby správu Slovenska vedla SNR. Třeba očekávat, že Rudá armáda se přes Slovensko a Maďarsko přežene a že další slovenské území obsadí. Bude v zájmu věci, aby přebírání slovenského území od Rudé armády se dělo dle mezinárodní dohody se Sovětským svazem uzavřené (tj. přes ministra Němce jako člena vlády k tomu zvlášť pověřeného) a aby pak bylo dále dáno do správy SNR anebo aby byl určen vládou činitel, který převezme funkci ministra Němce při přebírání slovenského území z rukou Rudé armády.“⁶³

Beneš ve svých poznámkách určených delegaci SNR rovněž nastiňuje budoucí postavení Slovenska v poválečné republice: „Republika bude složena ze čtyř zemí: Čechy, Morava, Slovensko, Podkarpatská Ukrajina. Každá země bude mít 1. zemský sněm a 2. zemskou exekutivu. Z ústředního parlamentu provede se decentralizace zákonodárné pravomoci do zemských sněmů, dále do okresních a pak i obecních zastupitelstev... Já sám si představuji, že tato budoucí úprava kompetence se uskuteční tak, že se navzájem nejprve dohodneme, jaký bude třeba dát stupeň kompetence zákonodárné Slovensku, a dle

---

⁶² Usnesení SNR o vzájemném poměru domácího a zahraničního odboje ze dne 29. září 1944 bylo publikováno in: V. PREČAN, Slovenské národné povstanie. Dokumenty, dok. č. 372, s. 600-601. Dne 16. října 1944 se SNR k stejné otázce usnesla takto: „Změnami, které nastaly, se mění funkce a rozsah činnosti vládního delegáta, pokud jde o území Slovenska. Vládního delegáta, resp. člena vlády považujeme za prostředníka mezi SNR a prezidentem republiky a čs. vládou v Londýně, jakož i za prostředníka mezi SNR a velitelstvím sovětských vojsk podle československo-sovětské smlouvy... Žádáme proto, aby v tomto smyslu byl dekret prezidenta republiky o vládním delegátovi, pokud jde o území Slovenska, pozměněn.“ Usnesení SNR ze dne 16. října 1944 bylo publikováno in: V. PREČAN, Slovenské národné povstanie. Dokumenty, dok. č. 446, s. 708-709.

⁶³ Poznámky Edvarda Beneše k usnesení SNR ze dne 29. září 1944 byly publikovány in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 92, s. 296-300.

toho pak upravíme kompetenci Čech, Moravy a Podkarpatské Ukrajiny. Náš systém státní správy nebude ani dualismus, ani federalismus.“⁶⁴

Přes výše uvedené problémy měl Beneš ze Slovenského národního povstání velkou radost. Byl si dobře vědom toho, že Tisův režim na Slovensku politicky skončil, ať již povstání dopadne jakkoliv. Velkou starost mu ale dělal politický vývoj ve Slovenské národní radě, kde podle něj panovala příliš velká rivalita mezi občanskou a socialistickou složkou, kterou po sloučení se sociální demokracií plně ovládli slovenští komunisté. V průběhu povstání Beneš opakovaně vyjadřoval obavu z nebezpečí, že na území Československa budou působit dvě vlády, jedna v českých zemích a druhá na Slovensku. Svým spolupracovníkům proto naznačoval, že londýnská vláda bude možná muset co nejdříve odjet na Slovensko, aby zabránila tomuto vývoji k možnému státoprávnímu dualismu. Radost z vypuknutí povstání však kalila Benešovi nejen politická ofenzíva SNR, ale i rychlost a rozsah pomoci, která byla slovenskému povstání poskytována. Beneš byl sovětským přístupem k slovenskému povstání velmi roztrpčen,⁶⁵ ač oficiálně žádné námitky sovětské straně nepředal a své zklamání se snažil nedávat najevo ani před britskou veřejností.⁶⁶

Jedenáct dnů po svém příjezdu na Slovensko zaslal člen vládní delegace a politický referent prezidentovy kanceláře P. Drtina Benešovi zprávu, ve které poměrně přesně shrnuje realitu, která na Slovensku panovala a jež byla zcela odlišná od zpráv, které Beneš

---

⁶⁴ Tamtéž, s. 299.

⁶⁵ Benešův tajemník E. Táborský si např. 8. září 1944 do svého deníku poznamenal: „Ze Slovenska nám hlásí, že jsou v těžkých bojích a že situace v prostoru Martina je kritická. Prezident byl zprávou velmi znepokojen. a je na něm vidět, jak tu pomalost Rusům zaslívá.“ Blíže viz J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 119, pozn. č. 2, s. 297. Srov. i E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 207-208.

⁶⁶ Srov. např. Benešův záznam o rozhovoru se sovětským velvyslancem Lebeděvem ze dne 13. listopadu 1944, ve kterém Beneš uvádí: „Žádal jsem ho, aby mi znovu opakoval odpověď z Moskvy na moji žádost přímo Stalinovi ze dne 24. října 1944 o pomoc povstání slovenskému. Opakoval mi to, co mi úředně sdělil už dne 11. listopadu. Přijal jsem vzkaz na vědomí. Neřekl jsme nic k tomu, že odpověď přichází dost pozdě a že povstání slovenskému po mé žádosti přispěno nebylo.“ J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 151, s. 334-336. Beneš se teprve v souvislosti se neposkytnutím očekávané pomoci slovenskému povstání dozvěděl, ač nepřímě, že Spojené státy, Velká Británie a Sovětský svaz uzavřely dohodu o operačních zónách a zjevně zařadily Slovensko a možná i celé Československo do sovětské zóny. Teprve nyní porozuměl předchozímu britskému nezájmu o dohodu týkající se práv a povinností britských sil v Československu, podobnou těm, jaké byly uzavřeny s Belgií, Nizozemskem a Norskem. Beneš byl skutečnosti, že Československo bylo zařazeno do sovětské zóny, zneklidněn, neboť věděl, že se snadno mohou změnit v zóny vlivu a ten, kdo v nich operuje, je může považovat za trvalé a výhradní. Podle Benešova tehdejšího tajemníka E. Táborského Beneš tehdy cítil, že souhlas Západu se začleněním Československa do sovětské zóny, byť logický z vojenského hlediska, mu v budoucnu ztíží úsilí udržet svou zemi na vyvážené střední cestě mezi Východem a Západem. Blíže viz E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 209.

dostával v průběhu let 1942 až 1944 ze Slovenska od jemu věrných odbojových pracovníků: „Pan Prezident: Pokud jde o národní problém Čechů a Slováků, máme ze všech rozhovorů dojem, že terminologie ústavy z roku 1920 o jednotném národě československém udržitelná není. Potvrzují nám to i vládní Čechoslováci, kteří sami cítí československy. Potvrdil mi to např. Pavel Blaho. Šrobár sám užil v proslovu slovenský národ. Není zde snad nikdo, kdo by chtěl v tomto směru trvat na dikci ústavy. Pokud jsme měli o tom v Londýně informace opačné, nebyly správné, resp. neodpovídaly skutečnosti. Vaše předpoklady, že budeme muset v tomto směru revidovat představy z roku 1918 byly správné. Slováci berou svojí národní individuálnost jako něco samozřejmého a je nutné s tím počítat a podle toho zařídit svůj postoj. Já se tu přesvědčuji na každém kroku, že jen tak je možné posílit státní jednotu čs.“⁶⁷

Beneš se však nenechal zviklat ve svých pevných čechoslovakistických postojích ani usneseními SNR, ani realitou na Slovensku popsanou v Drtinově vzkazu. Ještě na počátku listopadu 1944 proto sdělil v Londýně delegátům Slovenské národní rady,⁶⁸ že

---

⁶⁷ Drtinova zpráva Benešovi do Londýna ze dne 19. října 1944 byla publikována in: V. PREČAN, Slovenské národné povstanie. Dokumenty, dok. č. 462, s. 727.

⁶⁸ Delegace SNR ve složení J. Ursíny, L. Novomeský a pplk. M. Vesel přiletěla do Londýna dne 13. 10. 1944, aby zde podle usnesení SNR: „informovala československý odboj v Londýně, jmenovitě prezidenta republiky, československou vládu a Státní radu, o domácím odboji, vysvětlila ho a ujasnila a projednala vzájemné vztahy domácího a zahraničního odboje. Delegace skutečně jednala jak s E. Benešem, tak s ostatními československými politiky. Zúčastnila se schůze exilové vlády i zasedání Státní rady. Z Londýna odletěla dne 14. listopadu 1944 do Moskvy, kde zůstala až do poloviny ledna 1945, kdy se vrátila na již osvobozené území. Československá vláda pod tlakem výše uvedeného usnesení SNR ze dne 29. září 1944 a po jednání s delegací SNR dne 23. října 1944 na závěr mimořádné schůze vlády věnované vztahu SNR k zahraničnímu odboji částečně pozměnila své dosavadní stanovisko, které v souladu s Benešovými názory a pokyny hájila od počátku války. Změna to však byla jen minimální a delegaci SNR neuspokojovala. V předmětném usnesení vlády se uvádí, že vláda sice „respektuje plně stanovisko SNR“, ale „jako každé jiné stanovisko v této otázce“, které je slučitelné se samostatnou, územně nedělitelnou a nezávislou Československou republikou a jež podporuje její vnitřní sílu, rozkvet a soudružnost. Vláda se ovšem nepokládala „za kompetentní, aby jakýmkoliv svým rozhodnutím prejudikovala a předurčovala konečné ústavní uspořádání Československa, o němž mohou rozhodnout jen svobodně zvolení zástupci lidu po osvobození celé republiky. Usnesení vlády z 23. října 1944 bylo publikováno in: V. PREČAN, Slovenské národné povstanie. Dokumenty, dok. č. 481, s. 747-750. G. Husák k tomu při moskevských jednáních politických stran se SNR na konci března 1945 v reakci na argumenty vůdce československých socialistů Stránského poznamenal: „Za povstání, které nebylo robeno jako slovenský puč, nýbrž v rámci boje za republiku, proti Němcům a proti našim quislingům, byla myšlenka slovenská velmi důležitá. Tehdy nepřišla z Londýna žádná pomoc. Vy jste to tehdy formuloval tak: ‚Dobře. Když národem chtějí být, nechť jsou. Ale velmi toho litujeme.‘ To byla chyba. Tak jste zeslabili myšlenku samostatného slovenského národa. To, že pak pozdě a tak nesměle byla formulována myšlenka dvou národů a že to bylo učiněno s takovým politováním, budí dojem, že se jen ustupuje dočasně a jen částečně před fakty. Dnes na skutečnostech na Slovensku nelze nic měnit.“ Blíže viz M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 133, s. 429. Srov. i Feierabendovy vzpomínky na rozhovor s Ursínym v říjnu 1944 v Londýně: „Ursíny, jehož jsem znal z domova, mi řekl, že se Slováci cítí zvláštním národem, byť i bratrským národem Čechů, a chtějí, aby se s nimi také tak jednalo. Chtějí si vládnout sami, to však neznamená, že by neuznávali Československou republiku a nechtěli v ní žít. Jsou pro republiku jako společný domov s Čechy, ale chtějí v ní mít rovná práva. Praktické provedení si představují tak, že by Československá republika byla federativní stát s ústředním parlamentem. Společnými věcmi mají být záležitosti zahraniční, vojenské, finance, doprava a zahraniční obchod. O těch by se rozhodovalo

vždy hájil a bude hájit stanovisko jednotného československého národa. Je to prý jeho stanovisko vědecké, sociologické. Češi a Slováci jsou pro něj dvě rovnocenné, rovnoprávné a stejně plně vyspělé součásti jednoho a téhož národa. Čeština i slovenština jsou rovnoprávné a rovnocenné jazyky a musí být i stejně respektovány. Obě části národa vždycky měly a mají tolik společných kulturních a ideových hodnot, že podle Beneše neexistuje žádný druhý národ nebo národy, kde by měli situaci obdobnou. „Já prostě, jedním slovem cítím a žiji československy, vidím v tom další a vyšší stupeň kulturního našeho vývoje a přijímám tento vyšší stupeň vývoje pro sebe jako hotový. Pokládal bych však za nepřijatelné toto stanovisko komukoliv vnucovat... Obě národní kolektivity mají po mém soudu vytvářet v plném vzájemném respektu vyšší politickou, hospodářskou a kulturní jednotku, volně, svobodně a bez uměle tvořeného a násilného tlaku.“⁶⁹

---

v ústředním parlamentě majoritou českých i slovenských poslanců. Vedle ústředního parlamentu by byly zemské sněmy, v nichž by si Češi i Slováci rozhodovali sami o svých věcech a také si je sami prováděli. V tom směru je dohoda mezi demokraty a komunisty a Ursiny a Novomeský přijeli do Londýna, aby ji po konferencích s prezidentem Benešem uvedli ve skutek... S londýnskou vládou delegace jednat nebude, protože představuje ještě staré centralizované Československo a komunisté je neuznávají. Ursiny mi řekl, že na toto stanovisko museli demokrati v zájmu dohody přistoupit.“ Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky III., s. 180-181. Přestože zástupci SNR nakonec ze svých nejradikálnějších federalizačních požadavků ustoupili, je více než zřejmé, že Benešovy plány na širokou decentralizaci poválečného Československa v žádném případě nemohly zástupce SNR uspokojit. Jejich mise do Londýna byla v tomto ohledu již předem odsouzena k neúspěchu.

⁶⁹ Blíže viz Benešovo sdělení delegaci Slovenské národní rady v Londýně ze dne 5. listopadu 1944 publikované např. in: E. BENEŠ, Úvahy o slovanství, s. 326-329. Benešovo sdělení reagovalo na usnesení SNR ze dne 29. září 1944. Beneš dal své poznámky k tomuto usnesení, které byly obsahem pozdějšího sdělení, delegaci SNR k nahlédnutí již 1. listopadu 1944. Delegace mu odevzdala své připomínky dne 2. listopadu 1944. Tyto připomínky byly publikovány in: V. PREČAN, Slovenské národné povstanie. Dokumenty, dok. č. 521, s. 797-799. Delegace SNR v nich mj. uvádí, že „záležitost vládního delegáta je vyřízená tím, že prezident a vláda - vláda podle rozhlasového projevu Dr. J. Slávika učiněného dne 27. října 1944 a ministra Dr. Ripky ze dne 1. listopadu t.r. (Ripka dne 31. října 1944 v londýnském rozhlasu prohlásil, že území osvobozené na Slovensku převezme do své správy SNR, která i nadále řídí boj na Slovensku a která si i svou dosavadní všestrannou vládní i administrativní činností získala právem všeobecnou důvěru a legitimitaci. – pozn. autora) - vzali se souhlasem na vědomí usnesení předsednictva SNR ze dne 16. října 1944, učiněné v dohodě s ministrem Němcem, podle kterého odevzdá správu osvobozeného území slovenského převzatého od sovětského vojenského velení Slovenské národní radě a ta ho bude spravovat ve své pravomoci tak jako území osvobozené po 29. srpnu 1944. Delegace SNR kvituje toto stanovisko s tím, že samozřejmě jeho důsledkem je úprava dekretu vládního delegáta. Úprava dekretu neoddluže však odevzdání území do správy SNR.“ Podle SNR se tedy měla působnost vládního delegáta na Slovensku uplatnit pouze v mezinárodněprávním ohledu. Vládní delegát Němec měl pouze převzít slovenské území od postupující sovětské armády a okamžitě jej předat do správy SNR. Tím se měla jeho působnost na Slovensku v podstatě vyčerpat. Dál už mohl působit jen jako prostředník mezi SNR, vládou, prezidentem a Rudou armádou. Vnitřní záležitosti na Slovensku měly spadat v souladu s § 1 nařízení č. 1/1944 Sb. nař. SNR ze dne 1. září 1944 výlučně do kompetence SNR a vládní delegát do nich neměl zasahovat. Ústavní dekret prezidenta Beneše č. 10/1944 Úř. věst. čs. z 3. srpna 1944, o dočasné správě osvobozeného území Československé republiky tak měl zůstat na Slovensku, ostatně stejně jako o něco později na Podkarpatské Rusi, nenaplněn, ač formálně změněn či zrušen nebyl. Benešovi i vládě nezbylo nic jiného než toto pojetí SNR akceptovat. Beneš však pravděpodobně stále doufal, že se mu podaří nakonec SNR přivést k rozumu, a proto zatím nehodlal ze svých základních principů pro řešení slovenské otázky ustupovat. Vedle inkorporace jemu blízkých politiků do SNR asi stále spoléhal i na Stalinem příslibenou sovětskou pomoc při brždění slovenských emancipačních snah. Výsledná podoba Benešova

Beneš ke svému projektu uvědomělého vytváření vyšší politické a kulturní jednotky - československého národa vzápětí dodává: „V Anglii se říká: English nation, Scottish nation, Welsh nation, ale se stejnou oprávněností a plnou tolerancí: British nation. Je to prostě výraz vyššího stupně vývoje. Proč bychom si i my neměli osvojit stejnou toleranci? Proč bychom i my neměli tento vyšší stupeň společenského vývoje pochopit a uznat a dovést se mu přizpůsobit?“⁷⁰ Tuto argumentaci ostatně používal Beneš velmi často. C. Mackenzie, kterému Beneš vášnivě předestřel tuto svoji úvahu v květnu 1944, k tomu ve své knize dodává: „Když mi dr. Beneš, mírně vykloněn ze své lenošky a mávaje svými brýlemi, jako by oslovoval shromáždění skalních Slováků, podával tak poutavý obraz svého vášnivého přesvědčení, neměl jsem srdce přerušit ho připomínkou, že bychom asi sotva našli Velšana, který věří, že patří k jednomu národu společně s Angličany.“⁷¹

K výraznější shodě ohledně poválečného uspořádání poměru mezi Čechy a Slováky mezi Benešem, vládou a delegací SNR v Londýně nedošlo, ač Beneš i československá propaganda z pochopitelných důvodů hlásali pravý opak.⁷² Nicméně jak jsme si již výše ukázali, mezi SNR, Benešem a vládou bylo dohodnuto, že to bude v konečném důsledku SNR, které bude s postupným osvobozováním předávána správa slovenského území od postupující sovětské armády, byť z formálních důvodů bude zachována československo-sovětská smlouva z května 1944 a předávání se proto uskuteční prostřednictvím vládního delegáta F. Němce. Bližší podmínky poválečného soužití však dohodnuty nebyly, a tak se

---

sdělení pro SNR ze dne 5. listopadu 1944 se tak přes připomínky SNR lišila od původních Benešových poznámek jen minimálně.

⁷⁰ E. BENEŠ, Úvahy o slovanství, s. 326-327.

⁷¹ C. MACKENZIE, Dr. Beneš, s. 420. Ostatně nic jiného než splynutí s Čechy v jednotný československý národ Slovákům podle Beneše nezbývalo. Bylo jich totiž příliš málo na to, aby mohli udržet vojensky a politicky svoji státnost a pěstovat svoji vlastní samostatnou a s ostatními národy rovnocennou národní kulturu. V červnu 1944 Beneš např. při rozhovoru o literatuře s Opočenským prohlásil, že Slováci nikdy nebudou mít světový rozhled, neboť jim v tom brání jejich malý počet. Blíže viz J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 356.

⁷² Dne 26. října 1944 Beneš např. sdělil Feierabendovi, že jeho jednání se Slováky bylo velmi hladké a že všichni, i komunisté, uznávají československou republiku jako svůj stát a že je přesvědčen, že to myslí doopravdy. Beneš Feierabenda dále informoval, že při jednáních neochvějně trval na stanovisku jednotného československého národa s dvěma větvemi, českou a slovenskou, které mají kulturně tolik společného, že by bylo nesprávné mluvit o dvou národech. Beneš rovněž poznamenal, že někteří slovenští komunisté měli plán připojit svou zemi k SSSR, ale že toho nechali, když se Moskva vyslovila proti, protože by to znemožnilo přátelský poměr Sovětů k Západu. Beneš Feierabendovi řekl, že v tomto směru má bezpečné informace a že je to důsledek smlouvy se Sovětským svazem, a neopomněl připomenout, jak bylo správné, že ji uzavřel včas. Beneš podle Feierabendových vzpomínek rovněž uvedl, že plně věří Stalinovi, že přesně dodrží, co podepsal. Stalin prý ho nikdy nezradí, poněvadž mu Beneš zachránil život. Nato Beneš překvapenému Feierabendovi vyložil, jak se československá tajná služba v roce 1937 dozvěděla z údajně bezpečných pramenů, že se maršál Tuchačevskij spojil s nacisty a připravuje státní převrat a usmrcení Stalina, a jak o tom bez prodlení informoval Stalina. Feierabend k tomu ve svých pamětech poznamenává, že viděl na Benešově tváři, že je přesvědčen, že Stalin mu za to zůstane do smrti vděčen. Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky III., s. 183.

vzájemný vztah mezi Čechy a Slováky nevyhnutelně musel stal bouřlivým tématem jednání českých politických stran s delegáty SRN v březnu 1945 v Moskvě.⁷³

Na povstaleckém a později osvobozeném území Slovenska se zákonodárná a výkonná moc prezidenta republiky a exilové vlády i nadále neuplatňovala. Veškerou moc držela v rukou SNR, jejíž postavení bylo na moci prezidenta Beneše a československé vlády ve vnitřních věcech zcela nezávislé a neodvozené. SNR sama sebe nepovažovala za Revoluční (Zemský) národní výbor, a tak pro její postavení chyběla v právním řádu odvozeném od ústavního dekretu prezidenta Beneše č. 2/1942 Úř. věst. čs., o prozatímním výkonu moci zákonodárné, jakákoliv opora. Vládní delegát Němec však po opětovném příjezdu na Slovensko dne 2. února 1945 postupoval podle výše naznačené dohody uzavřené mezi Benešem, exilovou vládou a delegací SNR v Londýně a odevzdal SNR správu osvobozené části Slovenska bezprostředně poté, co se ocitla formálně v jeho pravomoci, a poté působil již jen jako prostředník mezi SNR, exilovou vládou a sovětským velitelstvím.⁷⁴

Vraťme se však ještě zpět do roku 1944, kdy Benešovi vyšla v Londýně kniha Úvahy o slovanství, ve kterých se mimo jiné zabývá i vztahem mezi Čechy a Slováky. Beneš v Úvahách o slovanství samozřejmě ještě neopouští své pevné čechoslovakistické stanovisko, ale snaží se najít jeho nové vyjádření, které by lépe odpovídalo slovenským tužbám a změněným poválečným podmínkám: „Starý čechoslovakismus, který byl často chápán jako čechizace a podceňování prvku slovenského, byl nesporně chybami z jedné i z druhé strany značně zkompromitován. Musíme mít odvahu si to říci a svorně a jednotně začít budovat nové moderní českoslovenství, odpovídající novému politickému uvědomění slovenského lidu a výsledkům druhé světové války.“⁷⁵ Toto budování mělo být podle Beneše postaveno na čtyřech hlavních pilířích: 1. správní a zákonodárná decentralizace státu přijatelná pro Slováky, 2. plná rovnost a rovnoprávnost Čechů a Slováků, 3. plná tolerance obou názorů na etnickou jednotu Čechů a Slováků, 4. tvorba nového, modernějšího a dokonalejšího českoslovenství. Beneš zároveň prorocky varuje,

---

⁷³ Podle J. Křena způsob Benešova přístupu k slovenské otázce, kdy namísto velkorysého činu vždy přišel jen soubor vynucených ústupků, poskytovaných s hokynářskou svárivostí, nebyl ničím novým. Přešel do emigrace z předmnichovské republiky. J. KŘEN, V emigraci, s. 352.

⁷⁴ Ve zprávě adresované exilové vládě ze dne 10. února 1945 k tomu vládní delegát F. Němec uvádí: „Po příjezdu do Košic jednal jsem oficiálně se SNR: odevzdám jí plnou správu osvobozené části Slovenska. V mé pravomoci však zůstane styk s vládou v Londýně, s Moskvou a sovětským velením, k nimž se SNR bude obracet jen mým prostřednictvím. V mé pravomoci budou dále věci celostátní. Protože se agenda zmenšila, deleguji i některé úředníky do správního aparátu SNR.“ Zpráva byla publikována in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl II., dok. č. 161, s. 496.

⁷⁵ E. BENEŠ, Úvahy o slovanství, s. 349-350.

že „nějaké prohlašování a manifestační uznávání Slováků za národ zcela suverénní neodvisle od Čechů, musí vést nejprve k touze a pak i k uskutečnění vlastní slovenské státnosti. Také Češi nejsou a nesmějí se pokládat, jako národ, za suverénní neodvisle od Slováků, tj., když by se jim to hodilo, je opustit. Ten, kdo tvrdí opak, nezná prostě zákonitost ani lidské, ani speciálně politické psychologie“⁷⁶

Na adresu komunistické podpory nacionálním snahám Slováků Beneš ve svých úvahách konstatuje: „Mám jen obavy, že komunismus má tendence jít ve zdůrazňování „lidové vůle“ a v uznávání a tvoření „národů“ příliš daleko. Rozleptává tím některé určité větší národní kolektivy na menší celky i tam, kde to není v zájmu ani jich samých a kde to může v budoucnosti být pro ně politicky a národně krajně nebezpečné.“⁷⁷

Beneš nezpochybňoval právo Slováků na poměrné zastoupení ve státní správě a veřejném hospodářském životě, které by přesně odpovídalo počtu Čechů a Slováků. Důrazně však odmítal, aby toto poměrné zastoupení bylo vykládáno tak, že na Slovensku nesmí být ve státní správě a jiných oborech zaměstnán žádný Čech. Češi zaměstnaní ve státní správě na Slovensku měli být podle jeho představ kompenzováni prostřednictvím Slováků zaměstnaných v Čechách, na Moravě a na Podkarpatské Rusi. Slováci by podle Beneše měli především chtít spoluvládnout v celé republice a ne se izolovat na Slovensku.⁷⁸

Ani v Úvahách o slovanství neměl Beneš pro slovenské národní tužby příliš pochopení a i nadále se je snažil redukovat na problém administrativní decentralizace: „Pro Československo byl problém slovenský a karpatoruský vždycky především problémem administrativním. I pro Slováky autonomisty nebo decentralisty se měl stavět problém Slovenska jako problém vývoje, pozvolného politického zrání slovenského lidu a budování stále lepší a hlubší demokracie. Značná míra decentralizace s nutným respektováním lokálních zvláštností slovenských byla jediným správným řešením celé otázky. Administrativní a zákonodárná decentralizace Československé republiky bude zcela jistě provedena po druhé světové válce. Její stupeň a formy budou rozhodnuty demokratickou dohodou lidu českého a slovenského. Republika bude pravděpodobně rozdělena na čtyři země, českou, moravskoslezskou, slovenskou a karpátoukrajinskou s lokálními sněmy a se

---

⁷⁶ Tamtéž, s. 353. Dějiny daly v tomto případě Benešovi za pravdu.

⁷⁷ Tamtéž, s. 17.

⁷⁸ Tamtéž, s. 339.

zemskou, okresní a obecní administrací s příslušným rozdělením kompetencí zemských a kompetence centrální.“⁷⁹

Slovenské národní tužby byly pro Beneše i nadále účelovou malicherností, pro kterou Slováci nejsou schopni vidět skutečné zájmy své větve československého národa a zároveň, jak také jinak, záminkou slovenské reakce při jejím boji proti pokrokovým silám české větve československého národa: „Všechny slovanské národy ničilo v jejich pohnuté historii vždycky místní, egocentrické malichernictví; boj o tzv. slovenskou autonomii ve formách, v jakých se v republice vedl, byl nejčastěji tímto malichernictvím, bez širších horizontů a bez pochopení toho, jaké bylo a je postavení československého lidu a národa v Evropě... Buďme si při tom však vždycky vědomi, že to byl také hned od počátku republiky – a to je a zůstane v problému tom to podstatné – boj slovenské reakce proti demokracii a pokrokovosti Čechů.“⁸⁰

Beneš byl vždy ochoten připustit, že se Češi dopouštěli chyb ve svém způsobu řešení slovenské otázky. Nikdy však neopomněl zdůraznit, že šlo o chyby „administrativní“. „Národní“ chyby přes důrazné slovenské námitky zatím zůstávaly mimo Benešovu rozlišovací schopnost: „Nechci zamlčovat, že při velkých zásluhách, které Češi a republika jako stát měli o politické zachránění a kulturní i národní obrození Slováků jako celku vůbec, se stala ze strany Čechů na Slovensku také řada především administrativních chyb, kterých bylo možno se vyvarovat, které Čechům a republice nic pozitivního nepřinesly a naopak jim škodily a nadto slovenské opoziční reakci dávaly jen záminky k odůvodňování její nemožné, neslovanské a nakonec zločinné a zrádné politiky.“⁸¹

Jak jsme si již dříve ukázali, Beneš neměl pro politiku Slovenského státu příliš shovívavosti. Při hodnocení slovenské politiky Beneš dokonce občas opustil i svůj nezáživný, rozvláčný a upjatý styl, který jen málokdy naznačoval hlubší citové zaujetí autora. V příloze k Úvahám o slovanství jindy velmi zdrženlivý Beneš na adresu Slovenského státu neváhal konstatovat: „Je v historii malých národů příkladu politiky tak stupidní a nahromadění tolika politických zločinců na jednom místě a v tak krátké době? Byli přitom vedeni tou nejodpornější bandou individuí, které jsem kdy v politice znal: prolhaný, křivopřísežný, maďarónský kněz Tiso, podvodný, amorální, cynický polovzdělanec a kriminálník Béla Tuka, který svým dopisem vlastní rukou a z vlastní vůle napsaným a mně v roce 1934 poslaným prohlásil sám sebe za zločince, za nevzdělance a

---

⁷⁹ Tamtéž, s. 226.

⁸⁰ Tamtéž, s. 226.

⁸¹ Tamtéž, s. 227.

primitivního politického hlupáka a prosil mne za odpuštění za své hříchy proti našemu státu; a pak takový odpuzující, cyničtí, moci, peněz a kariéry žádostiví političtí hazardéři a při tom politicky primitivní analfabeti, takový Šaňo Mach, Karel Sidor a Tido Gašpar, Murgaš, Mutňanský, Durčanský, Čatloš, Čulen – skoro samí Slováci - jimž jejich zaostalý maďarský duchovní původ čouhal ze všech záhybů jejich šatů: to byli uskutečňovatelé slovenských ideálů, slovenské samostatnosti, slovenského státu. Jak je to všechno hrůzné, jak zločinné, jak neslovenské, nečeskoslovenské, neslovanské, reakční, rozvratné, plně primitivní ubohosti a nevzdělané zločinnosti!⁸²

Pro naše příští pojednání o vztahu Němců a Čechů již zde zaznamenejme, že Beneš k těmto svým výpadům neopomíná dodat, že „s tím slovenský národ neměl nic společného a v budoucnosti, až bude o tom mluvit národní slovenská historie, slovenský lid nikdy nic s tím společného mít nebude... Skutečný slovenský lid neměl se zradou luďáků nikdy nic společného“⁸³ Z toho vyjádření je více než zřejmé, že politická a odbojová pasivita nezanedbatelné části německého a slovenského etnika měla mít v poválečném Československu podstatně odlišné důsledky. O tom, které z těchto důsledků nastanou, přitom u významné části příslušníků obou etnik neměly podle Benešových představ rozhodovat skutky, ale jejich etnická příslušnost.

Po krátkém exkurzu do světa Benešových představ o úpravě poměru mezi Čechy a Slováky se ale přesunme do března roku 1945. Na jeho počátku přijala SNR usnesení o zásadách postavení Slovenska v osvobozené republice, které obsahovalo i směrnice pro delegaci SNR k připravovaným politickým jednáním v Moskvě.⁸⁴ Delegace SNR

---

⁸² Tamtéž, s. 343. Snad žádný politik dvacátého století nepopsal během své politické kariéry více stran papíru než E. Beneš. Benešova výkonnost byla v tomto směru naprosto obdivuhodná a ojedinělá. Obsahová kvalita sice za kvantitou značně zaostávala, ale v tom množství tomu ani nemohlo být jinak. Nicméně toto exaltované písemné vyjádření, které Beneš učinil na adresu politiků Slovenského státu, je svým způsobem jedinečné. Podobným způsobem Beneš většinou nemluvil ani se svými nejbližšími spolupracovníky, natož aby takto citově vypjaté úvahy byly přeneseny na papír a publikovány.

⁸³ Tamtéž, s. 345.

⁸⁴ V usnesení se konstatuje, že SNR očekává od prezidenta a nové vlády, že před příchodem na Slovensko slavnostně a oficiálně prohlásí úplnou rovnoprávnost slovenského a českého národa v rámci jednotné a nedělitelné Československé republiky. Aby význam této deklarace náležitě vyniknul, měla vláda zároveň oficiálně osvědčit, že se neztotožňuje s vyhlášením čl. exilové vlády v Londýně ze dne 30. června 1943 o jednotném československém národě. Vláda se měla rovněž zavázat, že budoucí ústavní řešení vztahu slovenského a českého národa se uskuteční na základě zásady „rovný s rovným“ a po dohodě obou národů. Vláda a prezident rovněž měli ještě před příchodem na Slovensko oficiálně potvrdit, že Slovenská národní rada vykonává na Slovensku celou zákonodárnou, výkonnou a vládní moc, a to s výjimkou bodů obsažených v bodě 3 usnesení (tento bod přiděloval do výlučné kompetence ústřední vlády jen zahraniční záležitosti, zahraniční obchod a národní obranu; železnice, pošty a telegrafy, rekonstrukce a finance měly spadat do kompetence společné; ostatní věci měly spadat do výlučné kompetence SNR). Vláda a prezident měli rovněž potvrdit, že SNR „je slovenskou vládou a slovenským parlamentem“. Zvláštní úprava měla navíc platit pro československou armádu, kde měly být ze slovenských vojáků vytvářeny zvláštní jednotky, které měly podléhat zvláštním pravidlům. SNR rovněž požadovala, aby na přechodnou dobu tvořilo

předložila toto usnesení Benešovi a zástupcům politických stran v Moskvě před zahájením jednání o politickém programu nové vlády. Usnesení vyvolalo pro svoji radikalitu u Beneše i českých politických stran pobouření a SNR byla obviňována z toho, že požaduje zavedení dualismu či dvoustátí. SNR z tohoto důvodu ještě před zahájením jednání o postavení Slovenska částečně ustoupila od svého původního návrhu a postavila se za stanovisko KSČ, obsažené v VI. kapitole návrhu vládního programu, které se však od výše zmíněného usnesení SNR koncepčně příliš neodlišovalo.⁸⁵ Jeho základem byla akceptace čtyř zásadních slovenských požadavků: 1) uznání svébytnosti slovenského národa, 2) uznání pravomocí SNR, 3) uznání tvoření slovenských národních výborů, 4) příslib, že to vše není jen provizorní, že je to stav trvalý, který bude později konstitučně vyjádřen. Dne 20. či 21. března 1945 Smutný vyhotovil v Moskvě zprávu, kterou informoval H. Ripku v Londýně o průběhu předběžných rozhovorů SNR s Benešem: „Prezident Beneš přijal včera SNR a jako závěr lze říci, že z této strany nebude velkých obtíží k dohodě. Pustili požadavek deklarace slovenského národa a spokojili se, když prez. Beneš řekl, že nebude užívat názvu ‚československý národ‘, ale že v praxi bude stát za tím, aby důsledky jejich snah po národním uplatnění byly provedeny v nejširším přijatelném rozsahu. Postavil požadavek, aby názvu ‚ministr‘ bylo užíváno jen pro vládu ústřední. Beneš nečeká, že by z této strany, aspoň za dnešní situace, vznikly nepřeklenutelné obtíže.“⁸⁶

Otázka Slovenska se dostala na program jednání politických stran Národní fronty dne 24. března 1945. Gottwald hned na počátku jednání ostatním stranám sdělil, že v VI. kapitole návrhu vládního programu má být vyjádřeno stanovisko vlády ke slovenské otázce a Slováci se následně vysloví, zda s tím souhlasí. Přičemž s tím, co je v komunistickém návrhu dosud obsaženo, SNR prý souhlasí. Vůdce československých

---

Slovensko samostatnou hospodářskou, celní a měnovou jednotku. Usnesení SNR ze dne 2. března 1945 bylo publikováno in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 124, s. 366-369.

⁸⁵ Zástupce lidovců F. Hála např. vzkazoval H. Ripkovi dne 19. března 1945 do Londýna, že „v předběžném jednání Stránského, Davida, Uhlíře a Hály s komunisty postavili nás komunisté před novou koncepcí slovenského řešení, odlišnou od koncepce tří zemských národních výborů a v podstatě odpovídající košické rezoluci SNR.“ Hálova depeše ze dne 19. března 1945 byla publikována in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 127, s. 378. Usnesení SNR, ani komunistický návrh vládního programu týkající se Slovenska samozřejmě neměly s představami E. Beneše a londýnské vlády mnoho společného.

⁸⁶ Smutného zpráva do Londýna byla publikována in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 128, s. 378-379. Ze zprávy je zřejmé, že Benešovi se podařilo prosadit, aby výkonný orgán SNR nebyl považován a označován za vládu, jak se původně v usnesení SNR navrhovalo. Zástupci SNR se vzdali svého požadavku, aby Beneš a vláda potvrdili v samostatném prohlášení existenci svébytného slovenského národa a Beneš zato příslibil přestat s užíváním označení „československý národ“. K žádné zásadní dohodě, kterou Smutného zpráva naznačuje, však mezi zástupci SNR a Benešem nedošlo. Ostatně průběh dalších jednání o obsahu vládního programu nové vlády Národní fronty tento závěr zcela potvrzuje.

socialistů Stránský shrnul výhrady své strany k VI. kapitole návrhu vládního programu plně v souladu s Benešovými názory takto: „A řeknu hned předem, že to, co nás dnes rozvádí a v čem jednotní nejsme, není nazírání na nynější stav na Slovensku, ale otázka, zda v konstrukci nynější má být vzor pro konstrukci trvalou. Za nás čtyři národní socialisty: souhlasíme s dohodou vládní, uzavřenou se Slováky, nevylučujeme ani to, že by ten dnešní stav na konec mohl být trvalý, jestli s tím vysloví souhlas národ slovenský i český, ale nezavazujeme se už předem.“⁸⁷

Výsledkem nesouhlasu lidovců a československých socialistů s obsahem kapitoly o Slovensku byla nejprve dohoda o tom, že všechny nekomunistické strany formulují svůj návrh kapitoly VI. programu, které poté budou předloženy Slovákům s tím, že pokud je SNR schválí, komunisté proti tomu nebudou nic namítat. Národní socialisté skutečně svůj návrh vypracovali a předložili ho k jednání na společné schůzi českých politických stran a delegace SNR konané dne 25. března 1945.⁸⁸ Českoslovenští socialisté svůj návrh poměrně výstižně charakterizovali tak, že se liší od komunistického návrhu především jejich přáním, aby bylo zřejmé, že nynější stav na Slovensku je provizorní, plynoucí ze Slovenského národního povstání, ale že tím na druhou stranu naprosto nechtějí říct, že toto uspořádání nemá existovat i v budoucnu. Benešovu koncepci tedy hodlali držet i nadále. Českoslovenští socialisté pod tlakem SNR i komunistů v návrhu i v následné diskusi však učinili pozoruhodný, byť drobný ústupek a začali uznávat vůli Slováků být nacionálně svébytným národem, nikoliv ale již existenci nacionálně svébytného slovenského národa.⁸⁹

Nehodlali se rovněž i nadále jakýmkoliv způsobem zavázat, pokud jde o budoucí konstituční úpravu postavení Slovenska a jeho orgánů. Ursíny i Husák za SNR návrh československých socialistů samozřejmě odmítli.⁹⁰ Českoslovenští socialisté za této situace podpořili kompromisní návrh sociálních demokratů, který sice nepředjímal budoucí

⁸⁷ Blíže viz M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 132, s. 412.

⁸⁸ Návrh byl publikován in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 133, pozn. 1, s. 425.

⁸⁹ Benešovy instrukce tu jsou více než patrné. Zástupci SNR, ani čeští komunisté však pro tyto slovní a právní hříčky neměli příliš pochopení.

⁹⁰ Ursíny návrh odmítl slovy: „Nám jde o to, že nová vláda má povinnost vyslovit svůj závazek na takové konstituční řešení poměrů mezi Čechy a Slováky, jaké je v zájmu Slováků a státu. Není správné, že nemůžeme o ničem mluvit, dokud národ český nepronese slovo. My jsme toho názoru, že je tu třeba určitý závazek dát i na tomto úseku, když jste se už dohodli, že slovenský národ existuje.“ Husák byl ještě konkrétnější: „Vláda musí jasně povědět, že republika bude budována na nových základech. Ve vašem návrhu je několik bodů, které nám potvrzují obavy. Proč stále vystrkovat tu provizornost, proč stále zdůrazňovat jeden moment, který má zastřít momenty jiné. Zase to budou lidé vykládat jako chytristiku. A my nechceme, aby se opakoval stav jaký byl za dvacet roků, aby na Slovensku mohl vzniknout pocit urážení a vykořisťování. Je fakt, že slovenský národ a SNR se bere na vědomí. Ale my chceme, aby tu byl pevný konstituční příslib nové vlády, že se nejedná o dočasný příslib, ale o pevnou linii československé politiky. Jde o to, aby se na Slovensku vzbudila důvěra.“ Blíže viz M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 133, s. 426-429.

postavení Slovenska v souladu s výsledky Slovenského národního povstání, ale deklaroval, že vláda „bude napomáhat tomu, aby dnešní stav, vyplývající ze Slovenského národního povstání, se stal základem pro příští ústavně právní uspořádání státu v duchu rovnoprávnosti národů v jednotné republice Československé“ a nahrazoval označení SNR jako „legitimní“ představitelky slovenského národa za představitelku „revoluční“. Návrh sociálních demokratů požadovali českoslovenští socialisté doplnit v prvním odstavci kapitoly VI. tak, že nebudou výslovně uznáni Slováci jako nacionálně svébytný národ, ale vůle Slováků být nacionálně svébytným národem. Požadavky čs. socialistů podpořil za lidovce i jejich zástupce při jednání F. Hála. Delegáti SNR po poradě však toto kompromisní řešení odmítli. Přestože návrh československých socialistů vycházel z návrhu sociálních demokratů a byl podporován i lidovci, začali po odmítnutí SNR čeští komunisté vyvíjet na československé socialisty a především na jejich vůdce Stránského silný nátlak, v němž nechyběly ani výhrůžky vyloučením z podílu na budování nové poválečné republiky.⁹¹ Českoslovenští socialisté následně na protest proti komunistickému nátlaku směřujícímu především proti J. Stránskému, jenž se jako jediný odvažoval komunistům odporovat, opustili jednací místnost, čímž bylo další jednání o slovenské otázce znemožněno. Zástupce lidovců Hála se odmítl s čs. socialisty solidarizovat a v jednací místnosti zůstal. Sociální demokraté se již během ostrého střetu postavili prostřednictvím Fierlingera spíše na stranu komunistů, jako by pozapomněli, že spor vznikl právě nad jejich návrhem, který českoslovenští socialisté učinili základem svého kompromisního návrhu.⁹²

---

⁹¹ Gottwald na adresu československých socialistů poznamenal: „To, co Slováci chtějí, je velmi skromné. Když se ale z té ústupnosti vyvozuje takový závěr, že se nakonec nemusí říci nic, pak pánové jsou na falešné cestě a nedovedou ocenit, co je. Nevím, jestli ztratili anebo nenabýli ještě pocit realnosti. Už jsem předem řekl: je možno jednat s vůlí k dohodě, s vůlí k rozumnému kompromisu, ale je možno jednat i s vůlí jakýkoliv kompromis zmařit. A toto jednání na mne takový dojem činí. Nejprve se pánové chytli návrhu SNR. Označili jej za rozbíjení státu. Teď zůstává formulace, při čemž o otázkách, které tento původní návrh stavěl, se říká, že mají být předmětem dohadování. A znovu se říká, že to není přijatelné. Nedovedu si představit novou vládu, která by mohla Slovákům méně říci a méně dát než je tohle. A poněvadž takovou mít musíme, vyplývá z toho, že je mi nejasné, jak by ti, kdo Slovákům tohle dát nechtějí, mohli v takové vládě být.“ Stránský reagoval o něco později takto: „....Řekli jsme si tedy, že nám stačí, jak to formulovali soc. demokraté. I lidovci byli stejného názoru. Jsou to tedy ze čtyř českých stran tři. Pak přišel další návrh a já nepostihuji rozdíl. Jaký to má smysl? Gottwalde, svoboda je především v tom, že člověk má svůj mozek a svoje svědomí. Nemohu vidět něco jiného, když vidím jen jiná slova pro stejnou věc. Na hlavní náš argument se zapomnělo a to je ten náš motiv. My se necítíme oprávněni dát nějaké stanovisko, dokud není aspoň český národ osvobozen.“ Gottwald na závěr své výhrůžky ještě stupňoval: „....Ale vy se díváte na věci z jiného hlediska. A proto odmítáte přijatelný kompromis ve věci života státu. Republika přesto bude, a bude to republika nová a bude postavena na zdravý poměr Čechů a Slováků. A když ji nebude chtít někdo stavět, bude se stavět bez něj.“

⁹² Blíže viz M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 133, s. 426-437. Srov. i Stránského zprávu Ripkovi do Londýna ze dne 26. března 1945, ve které se uvádí: „Majer je při nejlepší vůli zcela bezmocný, protože jeho spoludelegáti Fierlinger, Laušman, Pacák - Bečko se raději

Ale i českoslovenští socialisté si pod dojmem komunistických výhrůžek svůj odpor přes noc rozmysleli a o den později se dostavili na jednání s prohlášením, které na úvod přečetl J. David: „Ve včerejší schůzi při debatě o poměru Čechů a Slováků došlo ke zjevu, který, kdyby se opakoval, mohl by ztěžovat vzájemnou dohodu o spolupráci socialistických a demokratických složek československého lidu. Náš postup a některé naše návrhy byly označeny za nedostatek dobré vůle dospět k dohodě se Slováky. Konstatujeme, že jsme neměli nic jiného na mysli než bratrskou dohodu se Slováky. Proto odmítáme s největší rozhodností útok na dr. Stránského, který mluvil za čs. národní socialisty, protože byl jimi k tomu pověřen. Po nové poradě národně sociální skupina přijímá konečnou formulaci jak ji navrhla Slovenská národní rada, přičemž jsou nám hlavně směrodatná vysvětlení ze slovenské strany, že se tím v meritu nijak nepředbílá konečná dohoda Čechů se Slováky, až bude osvobozena celá Československá republika.“⁹³ Českoslovenští socialisté tak definitivně ustoupili nátlaku a výhrůžkám komunistů. Gottwald se samozřejmě neopomněl velkoryse omluvit: „Chápeme zejména, že pro národní socialisty je to velmi těžké. Jestliže se naši přátelé cítili uraženi, prosím, aby mi odpustili.“⁹⁴

Poprvé a naposledy během moskevských jednání tak byla narušena přátelská a bezstarostná atmosféra, která jednání o společném programu vlády Národní fronty provázela od prvního do posledního dne. Průběh, a jak ještě uvidíme, i výsledek tohoto prvního vážného střetu na půdě Národní fronty však do budoucnosti nevěstil nic dobrého. Nekomunistické strany se sice dokázaly díky československým socialistům nejprve takticky sjednotit na nejméně radikálním návrhu, který jedna z nich při jednání v určité věci vznesla, ale následně se jejich spojení pod komunistickým tlakem rozpadlo způsobem, který měl s odvahou čelit komunistickému nátlaku či pevností názorů jen pramálo společného. Naopak komunisté si opět ověřili, že na Fierlingera a levicové křídlo sociální demokracie se mohou za všech okolností spolehnout a nemusí se tak obávat jít do střetu i v případech, kdy proti nim teoreticky stojí všechny tři české nekomunistické strany.

---

vyřadil sám – se podřizují každému pokynu komunistů.“ Tamtéž, dok. č. 135, pozn. č. 1, s. 441. Se Stránského postřehem nelze než souhlasit. Moskevské rozhovory nebyly vedeny z pozice tří českých demokratických stran proti komunistům, ale spíše z pozice tří komunistických skupin (KSČ, SNR a levého křídla sociálních demokratů, které člena sociálně demokratické pravice Majera početně i významem zcela eliminovalo) proti československým socialistům. Zástupce lidovců Hála jen trapně přihlížel a odmítl s odporem československých socialistů být jen solidarizovat.

⁹³ Blíže viz M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 133, s. 435-436.

⁹⁴ Tamtéž, díl I., dok. č. 133, s. 436.

Demokratická strana v čele s Ursínym, která se při moskevských jednáních spojila s KSČ proti ostatním nekomunistickým stranám k prosazení svých požadavků a hájila stanoviska KSČ i v jiných bodech, měla již za dva roky pochopit, s kým to vlastně v březnu 1945 uzavřela společenství.⁹⁵ Benešova koncepce řešení slovenské otázky byla tedy v Košickém vládním programu definitivně opuštěna. Bezprostředně po příjezdu na osvobozené území Beneš již v souladu s novým vládním programem ve svém projevu v Národním divadle v Košicích dne 3. dubna 1945 zdůraznil, že „musí být naprosto jasno a postaveno mimo každou pochybnost, že Slováci a Češi budou svou novou státní jednotu budovat jako činitelé rovnocenní a rovnoprávní. To se Čechům i mně osobně jeví jako samozřejmé, a i když o těch nebo oněch konkrétnostech a detailech uspořádání učiní definitivní rozhodnutí teprve Ústavodárné Národní shromáždění, tuto zásadu rovnocennosti a rovnoprávnosti přijímáme všichni bez rozdílu jako základ, o němž se nediskutuje.“⁹⁶

Lze souhlasit s V. Prečanem, že tehdy neobstál při řešení slovenských národněpolitických požadavků takřka nikdo z československé politické reprezentace: ani pražské vedení KSČ, jehož jádro se na moskevských jednáních o vládním programu v březnu 1945 sice zasadilo o uznání svébytnosti slovenského národa, pro něž však byla slovenská otázka v praxi pouhým objektem politické kalkulace, manipulace a machinace v boji o dosažení monopolu moci ve státě. Ani vedení slovenských komunistů, v němž vůdčí činitelé z povstalecké éry 1944 dokázali obětovat zájmy slovenské demokratické politiky a slovenských národních práv témuž mocenského zájmu. Ani představitelé českých nekomunistických stran (včetně E. Beneše), kteří, když šlo o Slovensko, byli s to dohodnout se s Gottwaldem a později i komunistickým ministrem vnitra Noskem, nikoli s demokratickými činiteli na Slovensku.⁹⁷

Existující právní dualismus začal být na Slovensku odstraňován nařízením Slovenské národní rady č. 30/1945 Sb. nař. SNR ze dne 21. dubna 1945, ve kterém již bylo stanoveno, že zákonodárnou moc na Slovensku vykonává ve věcech celostátní povahy

---

⁹⁵ E. Beneš byl tímto postupem vůdců Demokratické strany velmi zklamán a komentoval ho slovy: „Draze doplatí na to, že hrají s komunisty. Oni si myslí, jak jsou šikovní, když se spojí s komunisty v jakémisi oportunistickém společenství vzájemné pomoci. Ale až jich komunisté využijí, půjdou proti nim nemilosrdně. Což nejsou s to vidět, že komunisté se staví na slovenskou autonomii jen a jen proto, aby dosáhli absolutní moci? A jakmile ji dosáhnou, že ji použijí k tomu, aby zničili právě to, co teď slibují.“ Jedná se o záznam v deníku E. Táborského ze dne 23.3.1945, který byl publikován v E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 238.

⁹⁶ E. BENEŠ, Do nového života republiky. Tři projevy prezidenta dr. E. Beneše na osvobozené půdě vlasti, s. 8-10.

⁹⁷ V. PREČAN, Český nacionalismus ve vztahu ke Slovákům, in: V kradeném čase, s. 492.

prezident republiky po dohodě se Slovenskou národní radou. K tomu, aby věci byla přiznána celostátní povaha, byla potřebná dohoda vlády Československé republiky a předsednictva Slovenské národní rady. V ostatních případech měla vykonávat zákonodárnou moc na Slovensku Slovenská národní rada v duchu upřímné shody s prezidentem a vládou Československé republiky. Prezidentovi Benešovi tedy již bylo přiznáno právo zákonodárnou moc na Slovensku vykonávat. Jeho moc však nebyla odvozena od vůle československého lidu, ale od nařízení SNR, která mu toto právo přiznala. SNR samozřejmě i nadále zůstávala jedinou „legitimní“ představitelkou svébytného slovenského národa.

Nařízením č. 30/1945 Sb. nař. SNR předvídaná dohoda vlády Československé republiky a předsednictva Slovenské národní rady o věcech celostátní povahy byla uzavřena dne 2. června 1945. Tato tzv. „První pražská dohoda“ uznávala v souladu s vládním programem Slovenskou národní radu nejen za „legitimní“ představitelku svébytného slovenského národa, ale i za nositelku státní (zákonodárné, vládní i výkonné) moci na území Slovenska, a to s výjimkou věcí vyhrazených celostátním orgánům. Dohoda obsahovala taxativní výčet 19 bodů, které měly být považovány za věci celostátní povahy. V těchto společných věcech vykonával zákonodárnou moc pro celé území republiky prezident republiky svými dekrety, a to k návrhu vlády a po dohodě se Slovenskou národní radou. Tzv. „První pražská dohoda“ představovala posun ve státoprávním uspořádání, ukončovala sice období vládního dualismu, ale položila základy asymetrického modelu, který v částečné podobě trval až do roku 1968.⁹⁸ Dekrety prezidenta republiky, resp. zákony usnesené československým zákonodárným sborem, vykonávala podle První pražské dohody vláda. Na Slovensku se tak však mělo dít cestou sboru pověřenců Slovenské národní rady, který měl být vládě Československé republiky odpovědný za jejich provedení.⁹⁹

V. Prečan k tomu uvádí, že záhy po skončení druhé světové války čeští stoupenci čechoslovakismu ve spolupráci s Gottwaldovým vedením české KSČ, jehož stanovisku se podřídili i představitelé Komunistické strany Slovenska, pohřbili na dalších 23 let poslední slovenský návrh na federalizaci státu - usnesení SNR z 26. května 1945, přijaté zástupci komunistické strany Slovenska v SNR jako základ pro jednání s československou vládou, z něhož vzešla výše zmíněná tzv. první pražská dohoda o rozdělení kompetencí mezi

⁹⁸ Blíže viz Rychlík Jan, Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945-1992, s. 28.

⁹⁹ K První pražské dohodě i následným pražským dohodám srov. rovněž Pražské dohody 1945-1947. Sborník dokumentů. in: Sešity ÚSD ČSAV 1992, sv.4.

ústřední vládou a orgány zákonodárné a výkonné moci na Slovensku. V usnesení SNR se o federalizaci nemluvilo, ale návrh na zřízení dvou národních sněmů a dvou národních vlád vedle československého sněmu a československé vlády ve svých důsledcích podle Prečana k federálnímu řešení směřoval.¹⁰⁰

Ještě před uzavřením První pražské dohody se uskutečnila dne 1. června 1945 návštěva delegace SNR u prezidenta Beneše. G. Husák se Beneše zeptal, co si myslí o slovenských požadavcích. Beneš se vyjádřil, že nechce do jednání zasahovat, centralismus se prý nebude opakovat, ale SNR by neměla požadavky přehánět. S. Belluš položil otázku, zda se počítá se vznikem českého partnera pro SNR. Beneš odpověděl, že již v Londýně navrhoval zřízení českého a moravského zemského NV, ale „jak se to vyvine, to ponechám vývoji“. Jde jen o jeden z mnoho důkazů, že Beneš do řešení vnitrostátních otázek po válce příliš nezasahoval.¹⁰¹

J. Rychlík správně připomíná, že tato návštěva SNR u Beneše je zajímavá ještě z jednoho hlediska. V otázce odsunu Maďarů ze Slovenska Beneš řekl SNR toto: „Vy na Slovensku byste měli ovšem řešit maďarský problém urychleně. Je možné, že z toho vzniknou komplikace, ale i kdyby byly, dělejte to, dělejte to opatrně, ale udělejte to. My to již tady nějak uhájíme.“¹⁰² Beneš tedy v žádném případě nebyl nepřítelem divokého odsunu ani v případě maďarského etnika.

Již na první pohled je zcela zřejmé, že Benešovy představy o řešení slovenské otázky zůstaly zcela nenaplněny. Asymetrický model, který se v Československu při Slovenském národním povstání objevil a jež byl Košickým vládním programem a První pražskou dohodou z celostátního pohledu legalizován, neměl s Benešovou koncepcí rozsáhlé decentralizace rovnoměrně provedené na celém území státu mnoho společného. Čechoslovakistická koncepce pak byla v Košickém vládním programu a První pražské dohodě rovněž zcela opuštěna ve prospěch svébytného slovenského národa a bratrské spolupráce obou národů na principu rovný s rovným.

---

¹⁰⁰ V. PREČAN, Český nacionalismus ve vztahu ke Slovákům, in: V kradeném čase, s. 492.

¹⁰¹ Blíže viz Rychlík Jan, Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945-1992, s. 28.

¹⁰² Blíže viz Rychlík Jan, Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945-1992, s. 28

III. 3. ČEŠI A NĚMCI

Mnichov byl úhlavní bodem všech Benešových úvah o poválečném uspořádání Československé republiky. Při koncipování řešení vztahu mezi Čechy a Němci tomu samozřejmě nemohlo být jinak. Ve svých Pamětech k tomu Beneš uvádí: „Mnichov položil otázku menšin a našich Němců zvláště s kategoričností, jež nenechávala nikoho na pochybách, a s oslňující jasností řekl, že jde o otázku osudu našeho státu a naší existence vůbec.“¹

Mnichov však neměl být jediným faktorem, který měl určovat jeho představy o poválečném uspořádání vztahů mezi Čechy a Němci. Beneš dospěl již na počátku války k názoru, že řešení národnostní otázky v Československu bude vhodné organicky spojit s plánovanými změnami sociálními a hospodářskými. Primát Mnichova však samozřejmě neměl být hospodářskými a sociálními ohledy narušen. Jak to přesně Beneš zachytil ve svých Pamětech: „... čili revoluci nacionální sloučit s revolucí sociálně hospodářskou. Jinými slovy: musí to být v národnostních otázkách pokrok, lidsky a vývojově opravdu pokrok. Prakticky to znamenalo: bude třeba přesvědčit Angličany, Američany a Rusy – a možno-li i Němce -, že při zásadním zachování předmnichovského Československa bude třeba zmenšit velmi radikálně počet jeho menšin; a bude třeba přesvědčit Čechoslováky, že tomuto cíli budou muset i oni přinést některé oběti... Při každé mezinárodní nesnázi za boje o naši thesi položil jsem pak rozhodně a vždy s naprostou jasností a s vědomím plné odpovědnosti otázku, před níž se vždy každý zarazil: Chcete připravovat nový Mnichov? Důsledky Mnichova pro celou Evropu byly opravdu už po celou dobu války celým světem tak dobře chápány, že tato otázka takřka každému postačila.“²

Ponechme nyní bez komentáře Benešovo poválečné hodnocení odsunu československých Němců jako pokrokové a lidské řešení národnostní otázky a vraťme se na samý počátek do období Mnichova a druhé republiky. Dne 15. září 1938 zaslal Beneš v reakci na první návštěvu Chamberlaina u Hitlera tajně do Paříže svého důvěrníka, sociálně demokratického ministra Jaromíra Nečase, s plánem odstoupení určitých pohraničních území Německu (4.000 – 6000 km²) spolu s návrhem na přemístění 1,5 až 2 milionů sudetských Němců na území Říše. Zbylí sudetští Němci, hlavně demokraté,

---

¹ E. BENEŠ, Paměti, s. 314.

² E. BENEŠ, Paměti, s. 315-316. Srov. k tomu V. KURAL, Místo společenství - konflikt!, s. 121.

socialisté a židé, měli v Československu zůstat.³ Jedná se o tzv. Benešův pátý plán, který však skončil neúspěchem, neboť Hitlerovy požadavky šly již tehdy mnohem dále.⁴ Beneš se o svém tzv. pátém plánu a neúspěšné Nečasově misi do Paříže ve svých pamětech vůbec nezmiňuje. Zřejmě zamýšlel před národem tuto nezdařenou iniciativu zatajit. Ostatně není divu, jeho předválečné a válečné plány na odstoupení rozsáhlého pohraničního území Německu by si v poválečných letech u radikálním nacionalismem hluboce zasaženého českého národa příliš sympatií nezískal.

V říjnu a listopadu 1938 rozpoutal autoritativní tisk (agrární, národně demokratický a fašistický) druhé republiky proti Benešovi jako představiteli minulého liberálně-demokratického režimu zostouzející kampaň. Tvůrce československé zahraniční politiky a bývalý prezident v ní byl označován za hlavního viníka československo-německého konfliktu a tudíž i za nepřítele republiky číslo jedna. Tato kampaň byla samozřejmě též gestem adresovaným do Berlína: měla demonstrovat, že se Československo zřiká obrazu Německa jako nepřítele.⁵ Připomeňme i tehdejšího postoj „prohradního“ novináře F. Peroutky, který obviňoval Beneše i celý český národ, že v letech 1918-1938 nedošlo k dohodě s Německem. Zavinění Beneše bylo podle Peroutky jen dílčí a spočívalo v tom, že na jaře 1938 nepřistoupil na možný kompromis se sudetskými Němci a zanedbal informace o skutečných záměrech francouzské spojenecké politiky.⁶

Obraz Němce a nacistického Německa v povědomí druhorepublikové vládní elity i nezanedbatelné části české veřejnosti dosahoval velmi atypických vstřícných korektur. Nacistická okupace, kterou přivítala velká část českého obyvatelstva s nenávisným úžasem, však uvedla obraz Němců a Německa v českém národě znovu do pohybu. Vize vlády Strany národní jednoty o nacistickém Německu jako korektním sousedu, velkém

---

³ Dokument byl publikován in: V. SOJÁK, Z. ŠAMBERGER (vyd.), Mníchov v dokumentech II. Zrada české a slovenské buržoazie na československém lidu, dok. č. 51, s. 209-210. K tomu srov. zejména D. BRANDES, Cesta k vyhnání 1938-1945. Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a Polska, s. 368-9 a M. HAUNER a kol., Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského, s. 23-24.

⁴ Nečas obdržel od Beneše příkaz, aby předmětné dokumenty zničil. Nečas tento příkaz porušil, dokumenty nezničil, nýbrž je předal své ženě před útekem z protektorátu. K tomu srov. M. HAUNER a kol., Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského, s. 24.

⁵ Blíže viz J. RATAJ, Obraz Němců, Rakouska a Německa v českých politických elitách druhé republiky, in: Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století, s. 177.

⁶ Působení E. Beneše ve funkci prezidenta republiky pokládal Peroutka za chybné. Rovněž k jeho politické budoucnosti doma či v exilu se stavěl záporně: „byl výrazem své doby, selhal s touto dobou“. Česká politika se neměla nadále kompromitovat kontakty s ním a jeho koncepcemi, neboť by se Německo mohlo domnívat, že chce Československo pokračovat v Benešovské linii. Tamtéž, s. 178 nebo F. PEROUTKA, Přítomnost, 15, 12.10. 1938, č. 41

spolupracovníku, ochránci a patronu pomnichovského Československa, utonula v záplavě bezmocné nenávisti podvedených obyvatel. Tradiční obraz Němce jako dědičného osudového nepřítele opět dominoval bez skvrny pochybností v české politické mysli.⁷

E. Beneš samozřejmě druhorepublikovým iluzím nepodléhal, a proto své přesvědčení nemusel v březnu 1939 měnit. Již v lednu 1939 seznámil Beneš posla od svých politických přátel z domova J. Drábka se svým plánem na úpravu hranic s Německem a redukci německé menšiny v Československu. Beneš ve svém plánu uvažoval o odstoupení území s německou menšinou v západních a severních Čechách a na Severní Moravě, o rozloze 4 – 6000 km², a to za podmínky, že Německo převezme kolem 1.400.000 sudetských Němců.⁸ Benešův plán z ledna 1939 zjevně navazuje na výše zmíněný tzv. pátý plán ze září 1938 a některé jeho úvahy z doby pařížské mírové konference⁹ a zcela jasně potvrzuje, že Beneš od samého počátku považoval za nutné omezit počet příslušníků německé menšiny v „novém“ Československu, a to především prostřednictvím odstoupení části území Německu. Podle Drábkovy svědectví byla Benešova averze zaměřena v té době primárně proti Polákům a na francouzské Mnichovany. Pokud jde o Hitlera a Němce, zůstával Beneš překvapivě rezervovaný.¹⁰

V dubnu 1939 při přípravě návrhu manifestu Do boje za svobodné Československo ve svobodné Evropě neopomněl Beneš zařadit mezi bojovníky za svobodné Československo i demokratické sudetské Němce.¹¹ V polovině května 1939 vydala Ústřední kancelář Československé zahraniční akce v Chicagu jako vůbec svůj první dokument Benešem koncipovanou zprávu, ve které se uvádělo: „Naši krajané ve všech

---

⁷ J. RATAJ, *Obraz Němce a Německa v protektorátní společnosti a v československém odboji*, in: *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*, s. 207. Srov. i. J. RATAJ, *Obraz Němců, Rakouska a Německa v českých politických elitách druhé republiky*, in: *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*, s. 191.

s. 191

⁸ Blíže viz J. DRÁBEK, *Z časů dobrých i zlých*, s. 38 a dále Drábkův zápis z návštěvy u E. Beneše dne 31.1.1939, který byl publikován s komentářem S. Kokošky ve sborníku: *Z druhé republiky*, díl II. s 365-375. K raným plánům E. Beneše na odstoupení území, které přednesl dne 31. ledna 1939 poslovi domácích Benešových spolupracovníků J. Drábkovi srov. i J. KŘEN, *V emigraci*, s. 460 nebo D. BRANDES, *Cesta k vyhnání 1938-1945. Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a Polska*, s. 22. J. Drábek ve svých vzpomínkách k těmto Benešovým plánům uvádí, že šlo jen o naprosto teoretické kombinace do budoucna, které není možno uvádět v nějakou souvislost s odsunem Němců.

⁹ Srov. např. V. KURAL, *Konflikt místo společenství?*, s. 17-18.

¹⁰ K tomu vedle J. DRÁBEK, *Z časů dobrých i zlých*, s. 38. a dále výše zmíněný Drábkův zápis z návštěvy u E. Beneše dne 31.1.1939 publikovaný in: *Z druhé republiky*, díl II. s 365-375. Srov. i E. MUNK, *S Benešem v Chicagu*, in: *Střední Evropa*, roč. 1993, s. 104.

¹¹ Beneš v manifestu uvádí: „V boji tom nesmí chybět žádný opravdový, věrný Čech a Slovák, v boji tom musí jít s námi všichni naši svobodní občané českoslovenští, sudetští demokratičtí Němci i Karpatorusové. Návrh manifestu ze dne 12. dubna 1939 byl publikován in: J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ a I. ŠTOVIČEK, *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády*, dok. č. 18, s. 79.

nám příznivých nebo nás tolerujících státech ať se organizují, sjednotí za politickým direktoriem, abychom představovali jednotně světové hnutí. Všude připojovat k hnutí našemu Podkarpatské Rusy a Sudetské Němce. K říšským Němcům, jsoucím v boji s Hitlerovským režimem, stojíme přátelsky, ale nespojujeme se k nějakým jednotným akcím. Ojedinelé manifestace za společnou věc mohou jen prospět, ale v zásadě postup je paralelní, nikoliv společný.¹² Povšimněme si především skutečnosti, že Beneš v této zprávě nepovažoval za nutné dodat, že ke spolupráci mají být připojeni jen demokratičtí sudetští Němci či jen sudetští Němci, kteří ČSR nezdali a bojovali proti nacistickému režimu. Z pohledu Benešových projevů a memorand z let 1942 až 1945 věc zcela nevídaná. Podobná prohlášení, zcela vzdálená myšlenka kolektivní viny německého národa, na sklonku války u Beneše již bohužel nenalezneme.

V květnu 1939 Beneš ve svém projevu na kongresu amerických spisovatelů v New Yorku prohlásil, že „je věru smutné pozorovat, jak vládnoucí režim i v Německu samém zneuctívá, ponižuje a vykořisťuje národ Goethův, Mozartův, Beethovenův – ano i národ vzácného hosta tohoto večera, velikého Němce Thomase Manna... Víím, že to nejsou zásady celého německého národa. Německý národ sám je ujařmen... Všichni jsme věděli, že svoboda Československa je vzhledem k jeho zeměpisné poloze spojena se svobodou německého národa a celé Evropy.“¹³ W. Jaksch ve svých vzpomínkách v této souvislosti správně připomíná, že ještě v roce 1939 Beneš teorii o kolektivní odpovědnosti všech Němců za nacistický režim a Hitlera neznal.

V prvním vydání *Democracy Today and Tomorrow* z konce léta 1939 Beneš ve stejném duchu uvádí, že existují, stejně jako tomu bylo v minulosti, i dnes dvě Německa, a to Německo Hitlerovo a Goebbelsovo a Německo Thomase Manna.¹⁴ V prvním českém vydání *Demokracie dnes a zítra* z roku 1942 Beneš však již ponechal pouze podrobnou formulaci o dvojím Německu v minulosti. Výslovná zmínka o „dnešním druhém Německu Thomase Manna“ byla vypuštěna. Až do konce války pak již mělo existovat jen jedno Německo – nacistické. Nepředbíhejme ale událostem a vraťme se zpět do první poloviny roku 1939.

---

¹² M. HAUNER a kol., Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského, dok. č. 62, s. 260-261. Ve vzkazu do vlasti z 22. června 1939 Beneš podobně konstatuje: „S opozičními Němci v zahraničí jednáme paralelně, ale odděleně a opatrně.“ Blíže viz J. ŠOLC, Edvard Beneš: Vzkazy do vlasti, dok. č. 2, s. 25. Z tohoto vzkazu však není zcela zřejmé, zda má na mysli opoziční říšské Němce jako ve výše citované zprávě, nebo sudetské Němce.

¹³ Benešův projev ze dne 26.5.1939 byl publikován in: M. HAUNER a kol., Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského, dok. č. 58, s. 239-241.

¹⁴ Blíže viz E. BENEŠ, *Democracy Today and Tomorrow*, s. 26.

V té době, stejně jako o pár měsíců později na počátku druhé světové války, Beneš zastával navenek takticky plně stanovisko kontinuity předmnichovského Československa, a to jak co se týče předmnichovských hranic, tak existence německé menšiny v Československu. Beneš nikdy nebyl politický snílek, naopak byl především velký realista. O jakémkoliv plošném transferu německé menšiny z československého území do Německa bez územních kompenzací proto tehdy vůbec neuvažoval nebo spíše přesněji se neodvažoval uvažovat.¹⁵ Naopak byl ochoten ke korekcím hranic ve prospěch Německa, které by byly spojeny s převzetím nikoliv zanedbatelné části sudetských Němců Říší.¹⁶ Je nepochybné, že Benešem hájená teorie právní kontinuity předmnichovského Československa byla v rozporu s navrhovaným odstoupením území Německu. Beneš tento rozpor zpočátku mlčky přehlížel a až později přišel s plánem, že nejprve musí být na mírové konferenci celé území Sudet Československu vráceno a teprve poté dojde k odstoupení části tohoto území Německu (výměnou za drobné území v Kladsku). Stejným způsobem ostatně Beneš později navrhoval řešit postavení Podkarpatské Rusi. Zatímco odstoupení Sudet Německu se v průběhu války stalo poněkud neaktuální, u Podkarpatské Rusi si Beneš tento způsob řešení právní kontinuity předmnichovského Československa u Stalina nakonec s jistými problémy vynutil. Již v roce 1969 dospěl Jan Křen k závěru, že mezi dokumenty benešovské provenience z té doby není ani jediný, z něhož by se dalo spolehlivě soudit, že Beneš již tehdy usiloval o úplné vyloučení německého živlu z budoucího Československa., tedy o řešení přibližně téhož řádu, jaké bylo zvoleno na konci války. Zahraniční akce se podle něj tehdy soustřeďovala především na odvolání Mnichova a na uznání předmnichovských hranic, čemuž podle Křena podřizovala všechna svá stanoviska, včetně svého postoje k německé otázce.¹⁷

Částečně jiný názor na tuto problematiku zastává německý historik D. Brandes, podle něhož je Mnichov motivem vyhnání. Podle Brandese německá okupační politika spolu s vlnami teroru na podzim 1941 a v létě 1942 a s vyhlazením Lidic plány na vysídlení německé menšiny jen utvrdila a posílila jejich nezvratnost. Nepředstavovala však zásadní zlom či obrat. Z prostředí českého odbojového hnutí se požadavky úplného vystěhování sudetských Němců ozývaly již před začátkem války. Beneš podle Brandese

---

¹⁵ F. Dostál Raška správně připomíná, že na začátku války mohla česká emigrace sotva veřejně přiznat jakýkoliv ambicióznější plán na řešení sudetoněmecké otázky. Obnova Československé republiky zdaleka ještě nebyla zajištěna a platnost mnichovské dohody nebyla zpochybněna, neboť Velká Británie i Francie se cítily jí být i nadále vázány. Blíže viz F. DOSTÁL RAŠKA, *The Czechoslovak exile government in London and the Sudeten German issue*, s. 35.

¹⁶ Blíže viz např. J. RATAJ, *Obraz Němce a Německa v protektorátní společnosti a v československém odboji*, in: *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*, s. 225.

¹⁷ J. KŘEN, *V emigraci*, s. 457-458.

v podstatě hned od počátku války sledoval svůj tzv. pátý plán z druhé poloviny září 1938, který nastínil soc. demokratickému ministru J. Nečasovi před jeho cestou za L. Blumem do Paříže a podle něhož, jak jsme si výše ukázali, se třetiny sudetských Němců může Československo zbavit odstoupením určitých pohraničních území, třetinu je možno do těchto území vystěhovat a třetina, zejména demokraté, socialisté a židé, může v Československu zůstat. Tohoto plánu se podle Brandese Beneš přidržel i za války. Odstoupení pohraničních oblastí, případně zřeknutí se větších pohraničních území za zisk menších mělo pouze usnadnit souhlas velmocí s vyhnáním Němců z Československa.¹⁸ Lze souhlasit s Brandesem, že Mnichov byl motivem vyhnání, nicméně další události Benešovy plány, jak ještě uvidíme, výrazně formovaly, nikoliv pouze utvrzovaly či posilovaly jejich nezvratnost, jak se domnívá Brandes.

Již při prvním jednání se sociálně demokratickým německým poslancem W. Jakschem na počátku srpna 1939 Beneš odmítl jeho plány na autonomii Sudet a naznačil mu, že se ke svým starým názorům a plánům před Mnichovem předloženým sudetoněmecké straně v žádném případě nebude vracet. Výslovně pak odmítl návrat k plánům ohledně dvojjazyčnosti okresů a krajů.¹⁹ Beneš tehdy, stejně jako po vypuknutí války, považoval jakékoliv návrhy vyplývající z diskuse s Jakschem o osudu Němců v Československu za předčasné, neboť mu prý šlo především o válku a vítězství nad Hitlerem. Ve skutečnosti se však mnohem spíše Beneš nechtěl ve věci sudetských Němců žádným způsobem vázat, dokud nebude zřejmé, jakým způsobem se válečná situace vyvine. Již jsme viděli, že stejnou taktiku zvolil Beneš i při jednání se Slováky. I při rozhovorech s Jakschem a ostatními německými demokraty tak Beneš neopomněl nikdy zdůraznit, že jim žádný slib, prohlášení či záruku ohledně budoucího postavení

---

¹⁸ D. BRANDES, *Cesta k vyhnání 1938-1945. Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a Polska*, s. 368-9. U W. Jaksche naopak shledává Brandes dva zásadní obraty. Před počátkem války považoval Jaksch otázku sudetských Němců za otevřenou. Po prvních měsících války však podle Brandese shledal, že je přičlenění sudetských oblastí k Československu více než pravděpodobné. Aby bylo možné většinu sudetských Němců pro novou republiku skutečně získat, začal požadovat ve federalizovaném Československu německou spolkovou zemi se zemským sněmem a zemskou vládou. Na podzim 1940 by se pak spokojil již i s utvořením německých kantonů podle švýcarského vzoru. Tamtéž, s. 370. K Jakschovým odůvodněním návrhů na federativní uspořádání Československa s vlastní zemskou vládou a sněmem srov. např. W. JAKSCH, *Cesta Evropy do Postupimi*, s. 241. Podle F. Dostála Rašky se naopak Jakschova pozice ohledně poválečného postavení sudetoněmeckého území během války žádným výrazným způsobem nezměnila. Srov. i F. DOSTÁL RAŠKA, *The Czechoslovak exile government in London and the Sudeten German issue*, s. 28.

¹⁹ Blíže viz E. BENEŠ, *Paměti*, s. 317-318. Srov. i W. JAKSCH, *Cesta Evropy do Postupimi*, s. 237-238. Jaksch uvádí, že mu Beneš při rozhovoru sdělil, že se nelze vracet k IV. plánu ohledně autonomie, neboť prý sloužil pouze k demaskování Henleina. Nicméně Beneš prý souhlasil, že řešení nelze hledat na základě centralistické ústavy státu. Mluvilo se prý o tom, že žádoucím maximálním cílem je švýcarské řešení. Srov. i F. DOSTÁL RAŠKA, *The Czechoslovak exile government in London and the Sudeten German issue*, s. 151-153.

československých Němců v poválečném Československu nemůže dát, neboť o tak zásadní záležitosti může rozhodnout jen sám československý lid na osvobozeném území.²⁰ Beneš navíc od počátku odmítal Jakschovi přiznat postavení reprezentanta sudetských Němců. Opakovaně takticky poukazyval na to, že reprezentuje pouze sociální demokrata, a to ještě nikoliv všechny.²¹

Ve své přednášce v Royal Empire Society na počátku roku 1940 Beneš ohledně sudetských Němců a mnichovských hranic mimo jiné uvedl: „...Je zřejmé, že mnichovská hranice je jako hranice budoucího československého státu nepřijatelná. Je to nemožné a nepřijatelné nejen pro Československo, nýbrž i pro ostatní středoevropské státy – jelikož by to vedlo k nedostatku bezpečnosti. Jsme ochotni s kýmkoliv o všech těchto otázkách rozumně, klidně a otevřeně diskutovat a jsme přesvědčeni, že klidná a rozumná diskuse ukáže, že nejlepším a nejspravedlivějším řešením nakonec je a bude, že je nutno v podstatě zachovat staré historické hranice, že má zvláště nadále trvat stará přirozená hranice hor mezi Čechami a Moravou na jedné straně a Rakouskem a Německem na straně druhé, protože jen ony chránily český národ po celá staletí před germanizací. Z toho pak vyplývá náš čtvrtý závěr: V budoucím československém státě bude opět německá menšina. Řada hraničních úprav by byla ovšem v budoucnosti možná na základě vzájemných územních a ekonomických kompenzací.“²² Beneš se v této přednášce vůbec poprvé veřejně dotkl v souvislosti s předmnichovskými hranicemi mezi Československem a Německem i otázky transferu obyvatelstva, nicméně zatím pouze okrajově a v obecné rovině: „Řada různých hraničních oprav proti dřívějšímu stavu je ovšem možná i v budoucnosti. A v mnohých

---

²⁰ Beneš navíc již tehdy pozorně naslouchal zprávám z domova, kde se chronický negativní obraz českého Němce po 15. březnu 1939 nadále dramaticky vyostřil. Přesvědčení českého národa o naprosté identifikaci českých Němců s nacismem posilovala navíc slabost protinacistického sudetoněmeckého odboje, o němž neměli Češi dostatek konkrétních zpráv. Již v prvních letech okupace se díky exponování řady sudetských Němců v okupačních orgánech vytvořil „obraz sudetského Němce jako příslušníka páté kolony, nevděčného přivandrovalého zrádce, poturčence horšího Turka, povýšeného národnostního křížence, slepého exponenta III. říše, jenž ve své fanatické protičeské vášni poškozují nejen Čechy, ale zaslepeně i sebe sama.“ Blíže viz J. RATAJ, *Obraz Němce a Německa v protektorátní společnosti a v československém odboji*, in: *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*, s. 223.

²¹ K neudržitelnosti Jakschových představ o tom, že reprezentuje sudetské Němce jako celek srov. např. F. DOSTÁL RAŠKA, *The Czechoslovak exile government in London and the Sudeten German issue*, s. 21.

²² Přednáška E. Beneše v Royal Empire Society byla publikována in: V. OLIVOVÁ, *Edvard Beneš. Dopisy bratru Vojtovi 1938 -1944*, s. 36-40. K tomu srov. např. i pokyny E. Beneše československému vyslanci v USA V. Hurbanovi ze dne 5. února 1940 publikované in: L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943*, dok. č. 43, s. 68-69. Beneš Hurbanovi potvrzuje svoji ochotu ke korekcím hranic ve prospěch Německa.

případech bude nutno pomýšlet na stěhování obyvatelstva a vytvoření krajín pokud možno národnostně homogenních.“²³

V únoru 1940 Beneš opatrně ve svém vzkazu do vlasti naznačuje, že „okolnostmi jsme zde v Anglii vedeni k postupnému získávání Němců. Jsme v kontaktu s Jakschem, který není zcela jasný a bezpečný. Ale hlásí se nám mnoho jeho lidí do armády. Dojde-li k vládě, budeme muset jeho otázku řešit.“²⁴ V březnu 1940 Beneš v Chatman House v Oxfordu ve svém výkladu opět dokazoval, že republika v každém případě určitý počet Němců ve svých hranicích mít bude, neboť prý nelze vystěhovat 3 ½ milionu Němců. Se zásadou stěhování vyslovuje Beneš ve svém výkladu svůj souhlas a počítá s ní. Československo podle něj učiní určité korektury hranic vůči Německu, jež však měly být druhou stranou určitým způsobem kompenzovány. Podle Beneše si Československo musí především hledět toho, aby s odstoupeným územím byl odstoupen co největší počet Němců. Beneš již počítal i s vnitřním stěhováním, jehož prostřednictvím měly být jednak zrušeny všechny jazykové německé ostrůvky a jednak zajištěno, aby strategicky důležitá místa (především na severovýchodní Moravě) byla česká. Němci, kteří budou soustředěni v určitých okresech, hlavně na západě a severu Čech, pak podle Beneše mohou dostat místní samosprávu. Při tom ale určitá pásma, zvláště Polabí, Duchcov a Teplice, musí být podle Beneše české až na hranice, aby se vytvořily dvě oddělené německé skupiny - v západních Čechách a v severních Čechách.²⁵

---

²³ V tomto znění zaznamenal část této přednášky týkající se transferu prezidentův tajemník E. Táborický. Blíže viz E. TÁBORSKÝ, Prezidentův sekretář vypovídá, s. 41-46. Táborický k tomu ve svém deníkovém záznamu ze dne 23. ledna 1940 uvádí, že Benešovi před přednáškou sdělil své pochybnosti ohledně vhodnosti otevření otázky transferu: „Upozornil jsem presidenta předem na své pochybnosti. Ale on přesto považoval za účelné to už nyní Angličanům naznačit. A myslí si, že neuškodí, když se to Jaksch dozví. Alespoň nebude moci říkat, že bylo něco tajeno. „Ostatně ti Němci, kteří se na věci dívají rozumně, musí pochopit, že ty, kdo nás zradili a proti nám se provinili, máme plné právo poslat do říše.““ V písemném znění téže přednášky, které zaslal E. Beneš svému bratrovi Vojtovi v dubnu 1940 do Spojených států, se na stejné téma lehce odlišně uvádí: „A v mnohých případech budeme muset uvažovat o přesunech obyvatelstva a o vytvoření okresů, které by byly pokud možno národnostně homogenní.“ Srov. V. OLIVOVÁ, Edvard Beneš. Dopisy bratru Vojtovi 1938 -1944, s. 38.

²⁴ Benešův vzkaz do vlasti z 8. února 1940 byl publikován in: J. ŠOLC, Edvard Beneš: Vzkazy do vlasti, dok. č. 14, s. 46-50. „Okolnostmi, které Beneše vedly k postupnému získávání československých Němců“, byl samozřejmě postoj britského ministerstva zahraničí, které, jak jsme si již na počátku této práce ukázali, Beneše soustavně upozorňovalo, že podmínkou případného uznání prozatímní vlády je dosažení jednoty česko-slovenské akce. Britská strana rozuměla touto jednotou i dohodu Beneše s W. Jakschem, vůdcem německých sociálních demokratů v exilu. K tomu srov. např. E. TÁBORSKÝ, Prezidentův sekretář vypovídá, s. 216-219. Beneš se snažil britským požadavkům vyhovět rezervací několika míst v Národní (Státní) radě pro zástupce československých Němců, a to včetně postu místopředsedy. Srov. i V. ŠUSTEK, Státní rada v Londýně v letech 1940-1941, in: Sborník archivních prací, roč. 1994, s. 244.

²⁵ Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 61, s. 83-84. V dubnu 1940 Beneš o svých diskusích v Chatman House v Oxfordu svému kancléři Smutnému sdělil: „O Sudetech je názor shodný, že mají být zase při republice. Chtěli by ovšem, abychom měli Němců co nejméně, počítají tedy s opravami hranic. Zcela vážně pojímají problém stěhování Němců zvnitřku republiky. Také akceptují plán, aby moravské hrdlo bylo počestěno, aby nebyla republika

Na jaře 1940 tedy Beneš při řešení sudetské otázky vychází v podstatě ze čtyř základních principů: 1. Pomnichovská hranice je vojensky a hospodářsky neudržitelná. Je proto nutné se vrátit k předmnichovským hranicím, byť s drobnými korekturami; 2. Myšlenka odsunu veškerého německého obyvatelstva z Československa je zcela nerealistická; 3. počet Němců v Československu je však tak vysoký, že ohrožuje samotnou existenci státu. Aby mohl být tento počet snížen, bude nutné Německu odstoupit části československého území s co největším počtem československých Němců. Odstoupená území však nesmí ze strategického hlediska ohrožovat obranyschopnost republiky. 4. Vnitrozemí československé republiky musí být národnostně zcela homogenní. Německé obyvatelstvo z vnitrozemí bude odsunuto buď na území, která budou odstoupena Německu nebo do českého pohraničí, kde budou vytvořeny německé okresy či župy.

Program vůdce německých sociálních demokratů W. Jaksche byl v té době samozřejmě zcela odlišný.²⁶ Jaksch na jaře 1940 požadoval začlenění Sudet do širší středoevropské federace. Sudetští Němci by do této federace vstoupili jako její zvláštní (samostatný) člen vedle Čechů, Maďarů, Slováků a jiných národů. Pokud by se tato širší federace nerealizovala a Československo by bylo obnoveno (tuto variantu však Jaksch nepreferoval), nehodlal se Jaksch v rámci ČSR spokojit jen s místní samosprávou, ale hodlal požadovat sudetoněmecký zemský parlament a zemskou vládu.²⁷ Myšlenku výměny obyvatelstva označoval pohrdavě za barbarskou.²⁸ O Benešových plánech na ustavení Národní (Státní) rady jsme se již rovněž zmínili v úvodní kapitole této práce. Zde alespoň připomeňme, že Jaksch Beneše žádal, aby s ním před plánovaným vstupem do Státní rady nejprve jednal a aby mu poskytl písemný slib ohledně autonomního postavení sudetských Němců v poválečné republice. Jinak by se prý zcela znemožnil před svým

---

podruhé tím ohrožena.“ Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 80, s. 101-102.

²⁶ K postojím W. Jaksche a jeho sociálně demokratické skupiny před vypuknutím druhé světové války a krátce po jejím zahájení srov. zejména F. DOSTÁL RAŠKA, The Czechoslovak exile government in London and the Sudeten German issue, s. 80-83. Pokud jde o postoje ostatních sudetoněmeckých exilových skupin: zejména komunistů, Zinnergruppe a liberálních demokratů srov. Tamtéž, s. 133-147.

²⁷ Srov. např. V. KURAL, Místo společenství - konflikt!, s. 101 nebo W. JAKSCH, Cesta Evropy do Postupimi, s. 241.

²⁸ F. DOSTÁL RAŠKA, The Czechoslovak exile government in London and the Sudeten German issue, s. 34.

voličstvem. Beneš však i nadále trval principiálně na tom, že žádný písemný slib Jakschovi dát nemůže, protože o postavení Němců bude muset rozhodnout až národ doma.²⁹

Jak jsme si již v úvodních kapitolách ukázali, uznání prozatímní československé vlády jako reprezentativního zástupce českého a slovenského lidu z července 1940 ze strany Velké Británie v žádném případě neznamenal, že by Britové přiznávali československým úřadům jurisdikci ohledně československých občanů německé národnosti a jejich majetku ve Velké Británii. Přesto Jaksch musel chápat britské uznání jako první významnou dílčí porážku. Jeho žádosti, aby byl „Sudeten German Office“ uznán ze strany Velké Británie na stejné úrovni jako Československý národní výbor či později dokonce jako prozatímní vláda, byly Brity ignorovány.³⁰

Když v srpnu 1940 Feierabend odporoval v soukromém rozhovoru Benešovým plánům na zastoupení sudetských Němců ve Státní radě, Beneš mu prý řekl, že v předmnichovských jednáních dával svým takzvaným čtvrtým plánem henleinovcům vše, co si přáli, a že by proto nebylo spravedlivé, kdyby v exilu československým demokratickým Němcům odpíral politické zastoupení. Zastoupením ve Státní radě navíc Němcům podle Beneše „nic nedáváme, nýbrž jim poskytujeme fórum, na němž mohou přicházet se svými požadavky.“³¹ Přestože Jaksch v průběhu června a července roku 1940 Benešovi opakovaně sdělil, že souhlasí se vstupem Němců do Státní rady,³² nakonec se poté, co mu Beneš odmítl dát výše zmíněný písemný slib, vyslovil na podzim 1940 proti účasti Němců ve Státní radě. Přestože se tedy na podzim roku 1940 Beneš s Jakschem na vstupu československých Němců do Státní rady nedohodnul, i nadále považoval zastoupení Němců ve Státní radě za důležitou věc.³³

Význam, který Beneš na podzim roku 1940 přikládal zastoupení československých Němců ve Státní radě, souvisel s tím, o čem jsme se již zmínili v úvodní kapitole této

---

²⁹ K tomu srov. např. Opočenského záznam o rozhovoru Jaksche s Feierabendem, J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 50. Srov. i V. ŠUSTEK, Státní rada v Londýně v letech 1940-1941, in: Sborník archivních prací, roč. 1994, s. 250.

³⁰ K tomu srov. zejména F. DOSTÁL RAŠKA, The Czechoslovak exile government in London and the Sudeten German issue, s. 21 a 33.

³¹ Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky II., s. 45. Srov. i F. D. RAŠKA, The Czechoslovak exile government in London and the Sudeten German issue, s. 21.

³² Blíže viz E. TÁBORSKÝ, Prezidentův sekretář vypovídá, s. 226 a 266.

³³ Beneš tehdy uvažoval, jak se vyrovnat s německým problémem, aby jednak uspokojil demokratické československé Němce a jednak zajistil bezpečnost státu. Feierabend ve svých pamětech uvádí, že Beneš na rozdíl od něj považoval obě stránky tohoto problému za stejně důležité. Tento Feierabendův postřeh je poněkud přehnaný, ale dobře ilustruje rozdílnost názorů, které v dané věci zastávala exilová vláda a prezident. Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky II., s. 106.

práce. Beneš si na podzim 1940 přál, aby Státní rada představovala československý stát,³⁴ tj. aby v ní byli zastoupeni také českoslovenští Němci, když už se mu nepodařilo v létě roku 1940 u Britů prosadit, aby prozatímní vláda byla uznána jako představitelka předmnichovské republiky a nikoliv pouze jako představitelka českého a slovenského lidu.

V průběhu roku 1940 se Benešův názor na otázku odsunu sudetských Němců mírně radikalizoval a při jednání dne 16. října 1940 Beneš podle Smutného zápisu již Jakschovi sdělil, že „musíme vystěhovat z českých zemí milion Němců. Uděláme to po dobrém, zaplatíme náhradu, bude to stát nás i Vás, ale musí to být. Všechny ty mladé, nenapravitelné nacisty, ty pošleme do Německa a zbavíme jich Vás i sebe. Potom budete Němci pohromadě a dáme vám kantony. Mám na mysli federální úpravu poměrů ve střední Evropě: Polsko, Maďarsko, Československo, Rumunsko a Jihoslávie. Budete mít pak na vybranou, buď zůstat ve zchudlém Německu, nebo s námi.“³⁵

Zatímco s myšlenkou federální úpravy poměrů ve střední Evropě Beneš během války nikdy příliš nepočítal a pravděpodobně se její zmínkou pouze snažil Jaksche předčasně nepostrašit, seskupení sudetských Němců v samostatných župách (kantonech) myslel tehdy Beneš opravdu vážně. Na počátku listopadu 1940 Beneš sdělil Feierabendovi, že Jakschovi jasně řekl, že nemůže být ani řeči o německé autonomii. Český národ prý nesnese, aby žil pod neustálým německým nátlakem. Zároveň však Beneš tehdy podle Feierabendových vzpomínek skutečně zamýšlel na podzim 1940 vytvořit po válce v části bývalých Sudet ryze německé okresy či župy a oznámit Němcům, že mohou žít v nich, nebo se oddělit.³⁶

Jaksch a jeho skupina očekávali, že válka bude velmi krátká a bude nevyhnutelně spojena s německou revolucí.³⁷ Beneš později ve svých pamětech uvedl, že na revoluci

---

³⁴ Srov. např. V. ŠUSTEK, Státní rada v Londýně v letech 1940-1941, in: Sborník archivních prací, roč. 1994, s. 251.

³⁵ Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 105, s. 134. Smutný k tomu dodává, že mu Beneš sdělil, že to servíruje Jakschovi po částech, aby to lépe strávil. V další dávce měla přijít úprava hraničního prostoru. Srov. rovněž F. DOSTÁL RAŠKA, The Czechoslovak exile government in London and the Sudeten German issue, s. 40-42 a 199. Dostál Raška mimo jiné naznačuje, že o čistotě Benešových úmyslů při pozvání demokratických sudetských Němců do Státní rady lze pochybovat, neboť jinak by Beneš sotva pár dnů po tomto pozvání Jakschovi poprvé sdělil, že zamýšlí vystěhovat jeden milion Němců.

³⁶ Blíže viz deníkový záznam J. Opočenského ze dne 6. listopadu 1940, J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 52. Srov. i V. KURAL, Místo společenství - konflikt!, s. 126-127.

³⁷ Podle D. Brandese Jaksch doufal v revoluci či vojenský puč v Německu, po němž by mohl přijít kompromisní mír, Beneš měl podle něj z něčeho podobného naopak obavy. Právě v důsledku těchto obav zahájil podle Brandese Beneš jednání s Jakschem o vstupu do Státní rady. D. BRANDES, Cesta k vyhnání 1938-1945. Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a Polska, s. 371. Srov. i V. ŠUSTEK, Státní rada v Londýně v letech 1940-1941, in: Sborník archivních prací, roč. 1994, s. 251. I

německého dělnictva proti Hitlerovi nevěřil,³⁸ nicméně jeho ústní i písemné projevy z roku 1939 a 1940 svědčí o přesném opaku. V lednu 1940 například napsal Smutný se souhlasem Beneše z Londýna plk. Píkovi do Bukurešti: „Jsme si vědomi toho, že sovětské Rusko beze vší pochyby svým spolkem s Německem sleduje cíl zrevolucionizovat a zkomunizovat nejen Německo, nýbrž celou střední Evropu.“³⁹ V listopadu 1940 Beneš v politické instrukci plukovníkovi československé zpravodajské služby F. Moravcovi před jeho tajným jednáním se Sověty uvedl: „Sověty se mýlí, myslí-li, že dostanou Poláky a Čechy jako Estonsko a Besarábii. Tyhle jsou součástí geografického území Ruska. Na socializaci Evropy nestačí. Revoluce bude, ale nebude sovětská, protože by se dostali proti sobě komunisté východní a západní.“⁴⁰ I Beneš tedy věřil na německou revoluci, tak rychlý konec války jako Jaksch však nepředpokládal. Pevně počítal s tím, že do ní ještě před jejím koncem vstoupí Sovětský svaz.

Přes vzájemnou nedohodu ohledně vstupu do Státní rady Beneš Jaksche i nadále ubezpečoval, že je rozhodně a zásadně pro spolupráci s československými antifašistickými Němci. V listopadu 1940 Beneš vzkazoval do vlasti, že je třeba mít ve věci sudetských Němců svůj program určený nikoliv oprávněnými pocity odplaty a nenávisti k Němcům, nýbrž trvalými zájmy národa a státu. Z tohoto hlediska on sám osobně formuloval podrobně svůj program takto: „Také národ český potřebuje svého Lebensraumu - mluveno v terminologii nacistů. Mnichovské hranice mu jej nedávají. Proto mnichovská hranice musí zmizet...Nevzdávám se hranic historických, ale je to pro mne otázka oportunity, a ne zásady. Hlavní věc je a bude, abychom si vytvořili pro budoucnost nové větší národnostně české území a zajistili si je. K tomu bude třeba rozšířit co nejvíce české území Moravy na sever a na jih a odstranit tak naše sevření Němci z Rakouska a ze Slezska. Proto budou muset zmizet Němci ze severní a jižní Moravy (inklus. Brno a Jihlava) a ze Slezska mezi Krnovem a Ostravou. Od Králického Sněžníku k Novému Světu musí zůstat historická hranice, od Nového Světa k Podmoklům musí být nová etnografická hranice pro nás vojensky přijatelná, pak hranice historická až za Chomutov a Kadaň. Pak novou etnografickou hranici přes Doupovské hory k Tachovu. Zůstaly by tak mimo

---

podle Šustka sehrály Benešovy obavy z uzavření separátního míru mezi spojenci a Německem nemalou roli při pozvání Jaksche do Státní rady.

³⁸ E. BENEŠ, Paměti, s. 325.

³⁹ Blíže viz J. NĚMĚČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl I., dok. č. 45, s. 116-117. Srov. např. i Benešovy vzkazy do vlasti z 1. září 1939 a 7. října 1940 publikované in: J. ŠOLC, Edvard Beneš, Vzkazy do vlasti, dok. č. 4 a 50, s. 27-31 a 81-84.

⁴⁰ Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 110, s. 139-140.

národnostně české území tři župy: krnovská, liberecká a karlovarská. Vnitřní Němci, inkl. Praha, by se museli vystěhovat, nebo přijmout bezpodmínečně výlučně český režim jazykově i administračně a bez minoritních práv uvnitř této nové etnografické české hranice. Tři německé župy by byly ohraničeny tak, aby nás pro budoucnost naši Němci nemohli terorizovat, že když se odloučí, dojde opět k nemožným hranicím, vojensky neobhajitelným, jako po Mnichově. Jinak však zásadně bych trval na tom, aby i po tomto novém národnostním rozhranění tyto župy zůstaly v rámci našeho státu i pro budoucnost... Nesmíme mít neuskutečnitelné naděje, že je možno zničit nebo vyhnat tři miliony Němců, jak se někteří u nás naivně domnívají. Je však možno počítat s odchodem nebo vyhnáním celých statisíců kompromitovaných nacistických Němců a nuceným přesídlením dalších statisíců Němců z krajů výše naznačených do tří německých žup nebo do Rakouska a Německa. Ale přesídlení to sotva bude moci o mnoho přesáhnout celkový počet jednoho milionu. A to by byl už ohromný úspěch a veliké zajištění našeho státu a vývoje vnitřního našeho národního území... Znamená to tudíž, že chceme, aby Němci opět v republice byli. Dle toho musíme ovšem postupovat. Jinak by se všude soudilo, že opouštíme předem hranice historické... Proto jsem zde s Němci hned od počátku jednal a stále jednám. Nic neslibuji a neslíbím jménem národa. Na vystěhování aspoň jednoho milionu je připravuji stejně jako na nutnost českého Lebensraumu.“⁴¹

Je zřejmé, že tento Benešův program jen podrobně rozváděl výše naznačené čtyři základní principy pro řešení německé otázky, které Beneš postupně formuloval ve svých přednáškách a diskusích na počátku roku 1940 v Londýně a v Oxfordu. Změna se týkala jen počtu německých osob, kterých se měl případný transfer týkat. Zatímco na počátku roku 1940 Beneš žádné přesné číslo nezmiňoval a z jeho výkladů se dalo usuzovat, že půjde o zanedbatelné procento německé populace, na podzim již hovořil o jednom milionu Němců. Domácí odboj však neměl pro Benešovy „umírněné“ představy příliš pochopení a k jeho návrhu na zřízení tří německých žup přišla Benešovi na počátku roku 1941 lakonická odpověď: „řezat se bude, aby ty tři Vámi vymyšlený a zatracený župy, pro něž by Vás zde roztrhali, byly zřízeny někde u Berlína... nashledanou v ČSR ... bez žup.“⁴²

⁴¹ Benešův vzkaz do vlasti ze dne 26. listopadu 1940 byl publikován in: J. ŠOLC, Edvard Beneš: Vzkazy do vlasti, dok. č. 55, s. 86-88.

⁴² Jednalo se o správu pplk. Balabána. Blíže viz V. KURAL, Místo společenství - konflikt!, s. 129 nebo L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 131, s. 184. Pokud jde o další vesměs velmi kritické reakce domácího odboje na Benešovy návrhy tří sudetoněmeckých žup srov. J. Vondrová j, (vyd.), Češi a sudetoněmecká otázka, dok. č. 40, č. 41, č. 43, s. 79-80.

Domácí nekomunistický odboj tehdy výrazně ovlivňovala nejen bezprostřední zkušenost s okupační mocí (tehdy ještě ne tak chmurná), ale především radikální český nacionalismus. Domácí odboj chtěl jít v podstatě od počátku v zásahu proti sudetským Němcům tak daleko, jak jen to bude z mezinárodního hlediska možné.⁴³ Nebyl to Beneš, který v tomto ohledu předjímal další vývoj, ale domácí odboj. Beneš v otázce transferu v podstatě jen neustále doháněl náskok, který domácí odboj hned na počátku války svým radikálním postojem získal.⁴⁴ Na konci roku 1940 však Beneš ještě považoval za nutné radikálním názorům domácího odboje oponovat a u svých „umírněných plánů“ na řešení sudetoněmecké otázky setrval.

V prosinci 1940 Beneš svému kancléři Smutnému v souladu se svým tehdejší programem sdělil: „Pro nás bude ziskem zvětšíme-li své etnografické území. Copak nám pomůže, když budeme mít na počet víc obyvatel, ale budou to lidé nespolehliví? Jednou pro vždycky musíme získat více prostoru pro své lidi. A to je možné jen válkou. Taková příležitost jako dnes se nám zase dlouho nevyskytne. Za minulých 10 století se měnila u nás etnografická hranice jenom válkami, nikdy v míru. Proto také, když ke mně chodili Hitlerovi emisáři, mluvil jsme k nim otevřeně: hranice mezi námi a Němci se změnit nedá. Žádnou mírovou penetrací my ji neposuneme, jen válkou, proto nemusíte mít obavy o Němce u nás. Hitler tomu nerozuměl, proto šel do války.“⁴⁵

Na počátku února 1941 zaslal Beneš exilové vládě k připomínkám své memorandum o mírových cílech československých,⁴⁶ ve kterém trval na historických

---

⁴³ Lze souhlasit s Janem Křenem, že ačkoliv se většina české společnosti hleděla okupačnímu režimu aspoň vnějšně přizpůsobit a český odboj tvořil jen menšinu, jeho krok za krokem stupňovaný protiněmecký program zřejmě adekvátně odrážel smýšlení většiny národa. Podle Křena byla Háchova vláda ovšem v počátcích zejména v době, kdy byl ministerským předsedou gen. Eliáš, většinou společností tolerována a akceptována jako forma národního přežití. O narůstajícím, i když skrývaném nepřátelství k Němcům, si však podle Křena nedělaly přehnané iluze ani nacistické úřady. Blíže viz J. KŘEN, *Obrazy Němců a Německa v české společnosti*, in: *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*, s. 26.

⁴⁴ Podle Jana Křena však existovala i silná opačná vazba. Názory Čechů byly podle něj velmi silně ovlivněny i spojeneckou propagandou a postojem Benešovy londýnské vlády. Pokus šlo o osud Německa, který byl zastíňován prioritou transferu, ztotožňoval se podle Křena Beneš zjevně s linií spojenců, přičemž inklinoval spíše k radikálním tendencím ve spojeneckém táboře. Blíže viz J. KŘEN, *Obrazy Němců a Německa v české společnosti*, in: *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*, s. 28.

⁴⁵ Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943*, dok. č. 433, s. 594-595. V lednu 1941 Jaksch již uznal, že nebude možné držet ani německé ostrůvky v českém vnitrozemí, ani univerzitu. Chtěl však usilovat o to, aby nedošlo ke krveprolití. Pokud nebude dohoda mezi Čechy a Němci uzavřena co nejdříve, domníval se, že by k němu mohlo dojít a učinit tak další soužití Čechů a Němců nemožným. Jaksch však odmítl dát svolení k principu stěhování Němců, protože prý ví, kde by začal, ale neví, kde by skončil. Blíže viz L.K.FEIERABEND, *Politické vzpomínky II.*, s. 28-29.

⁴⁶ Memorandum ze dne 3. února 1941 bylo publikované in: J. Vondrová j, (vyd.), *Češi a sudetoněmecká otázka*, dok. č. 47, s. 84-91.

hranicích ČSR. Navrhoval uvnitř státu vytvořit českou oblast, která by směla mít jen české obyvatelstvo a z níž by všichni Němci byli odsunuti, aby se zabránilo jakýmkoliv dalším sporům ohledně dvojjazyčnosti správy, školství atd. Německá oblast se pak měla rozprostírat mezi českou oblastí a hranicemi. Beneš tehdy ještě stále zamýšlel vytvořit ryze německé okresy a župy a říci Němcům, že mohou žít v nich, nebo se vystěhovat z Československa. Při následných jednáních s členy vlády o tomto memorandu se Beneš důrazně stavěl proti zabírání cizího území a spíše byl ochoten k hraničním ústupkům. Naznačil, že by bylo možné ustoupit Německu výběžky Čech a Moravy, jejichž ztráta by neohrožovala politickou a hospodářskou samostatnost republiky.⁴⁷

Exilová vláda a většina členů Státní rady však stejně jako domácí odboj Benešovy představy o odstoupení části území Německu nesdíleli, naopak důsledně vyžadovali zachování historických hranic, neboť „jako vítězové se přece nebudeme vzdávat území“.⁴⁸ Stejně tak byly odmítány i Benešovy návrhy na vytvoření ryze německých celků uvnitř Československa. Někteří členové vlády považovali tyto plány za nebezpečné a za zárodek možného odtržení tohoto území od Československa.⁴⁹ V dubnu 1941 Beneš při jednáních o návrhu memoranda o mírových cílech československých připustil, že jeho program řešení německé otázky je jen taktický, aby měl co vyložit Němcům.⁵⁰ Je však velmi pravděpodobné, že vzhledem k obecnému nesouhlasu s Benešovými stanovisky bylo ze strany Beneše „taktické“ především připuštění, že jeho program řešení německé otázky je jen taktický. Na druhou stranu je nezbytné poznamenat, že Benešova „umírněnost“ nebyla diktována humanitními ideály či masarykovským odkazem, ale především zahraničně politickými ohledy. Na základě výše uvedeného lze plně souhlasit s názory F. Dostála Rašky a D. Brandese, kteří se přiklánějí k tomu, že Beneš v roce 1940 a v první polovině

⁴⁷ Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky II., s. 28-29.

⁴⁸ K tomu srov. zejména názory členů vlády publikované in: J. Vondrová j, (vyd.), Češi a sudetoněmecká otázka, dok. č. 48, 50 a 54, s. 92-95, 97-99 a 104-105. Srov. rovněž F. DOSTÁL RAŠKA, The Czechoslovak exile government in London and the Sudeten German issue, s. 46-47. K negativním stanoviskům členů Státní Rady k možnému poválečnému odstoupení území Československa srov. i V. ŠUSTEK, Státní rada v Londýně v letech 1940-1941, in: Sborník archivních prací, roč. 1994, s. 278.

⁴⁹ Srov. např. záznam o rozhovoru J. Stránského s Benešovým kancléřem Smutným dne 3. dubna 1941 či záznam o rozmluvě Beneše se Stránským dne 10. dubna 1941 publikované in: L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 149, s. 196 a dok, 153, s. 198-200. Benešův kancléř Smutný si dne 5. června 1941 po rozhovoru se Stránským k tomu do svého deníku zapsal: „Pro něj otázka hranic republiky je cosi svatého, to s čím srostl od primy a nemohl by se vrátit k hrobu svého otce, kdyby jednal jinak. Proto je mu hrozné pomyšlení, když Beneš vykládal jemu i politickému výboru Státní rady o tom, co chceme Němcům pustit. Všichni prý od něho odcházeli jako omámení. Mluvil i o Karlových Varech, bohudíky v tomto teď změnil názor“. Blíže viz Tamtéž, dok. č. 181, s. 224. Srov. i V. ŠUSTEK, Státní rada v Londýně v letech 1940-1941, in: Sborník archivních prací, roč. 1994, s. 279.

⁵⁰ J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 110.

roku 1941 v souvislosti s navrhovanou etnickou homogenizací českého prostoru na české vnitrozemí a německé pohraniční župy nikdy zcela neopustil svůj plán na redukci německé menšiny v Československu prostřednictvím odstoupení části území Německu.⁵¹

V dubnu 1941 Beneš při rozhovoru s budoucím ministrem spravedlnosti J. Stránským dále rozvíjel svoji představu o zřízení tří německých žup: “Pro mě je jasné, že žádná strategická hranice naší republiky nepomůže, ale musíme o ni usilovat. Republiku by mohl vojensky ubránit vojenský genius, ale toho jsme neměli a nemáme a kdoví, kdy mít budeme. Republiku musíme zajišťovat v první řadě zvnitřku. My měli za sebe pořád obráceny dva revoly: jeden ze Sudet a druhý ze Slovenska. Jakmile jsme někomu nechtěli povolit, tak se hrozilo u jedněch, že se připojí k Němcům a u druhých, že se odtrhnou. Tyhle dva revoly musíme odstranit... Já chci udělat Němcům tři malé župy: na Liberecku, na Karlovarsku a ve Slezsku. Ale župní území udělal bych v celé republice a žádné německé župě bych nedal víc práv nežli budou mít župy ostatní. Menšinám budou zaručena občanská práva. Tak že Němec může v Praze mluvit německy a nebude za to zavřen, ale v úřadě už musí mluvit česky. Země česká, moravská a slovenská budou zachovány jako celky. Slováci dostanou tolik samosprávy kolik budou chtít a kolik bude mít práv Bratislava, tolik jich bude mít Praha a Brno... Těmhle třem malých župám mohu autonomii dát. Já považuji za krajně nutné, abychom měli sami plán na řešení otázky našich Němců. Jinak se obávám, že přijdou Američané a budou žádat pro ně Mnichovskou hranici.”⁵²

Výše uvedené Benešovy úvahy zcela zřetelně naznačují, že své návrhy na zřízení tří německých žup myslel opravdu vážně. Nebyl těmito svými návrhy samozřejmě nadšen, ale jiné východisko pro řešení německé otázky zatím neviděl. Na rozdíl od většiny členů československé zahraniční akce, o domácím odboji ani nemluvě, Beneš vždy vycházel z toho, že vnitřní politika malého státu nemůže viset ve vzduchoprázdnu, ale musí být, pokud má mít naději na dlouhodobý úspěch, pevně ukotvena v mezinárodněpolitické situaci. Za daného rozložení mezinárodních sil proto Beneš považoval jakékoliv radikálnější formy odsunu za naprosto nerealistické a prozatím odmítal se jimi nechat významnějším způsobem ovlivnit. Ukládal je však hluboko do své paměti a byl připraven se k nim vrátit v prvním okamžiku, kdy to mezinárodní situace umožní.

---

⁵¹ Srov. např. F. DOSTÁL RAŠKA, *The Czechoslovak exile government in London and the Sudeten German issue*, s. 48-49. K opačným závěrům dochází např. V. KURAL, *Místo společenství - konflikt!*, s. 144.

⁵² Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943*, dok. č. 153, s. 200.

Dne 18. července 1941 Sovětský svaz i Velká Británie definitivně uznaly exilovou vládu jako zástupce Československé republiky, a nikoliv již jen jako reprezentanta československého lidu či národů. De iure byla navíc uznána i prezidentská funkce E. Beneše. Benešovo sebevědomí tím samozřejmě značně stoupl. Přestal ho navíc bezprostředně trápit vstup československých Němců do Státní rady, neboť již nepotřeboval Velkou Británii přesvědčit, že Státní rada reprezentuje Československou republiku.

Nově nabyté sebevědomí se zračí již z úvodního Benešova komentáře, který zaznamenal prezidentův kancléř Smutný bezprostředně po definitivním uznání československé exilové vlády: „Ale co je nepěkné, to je to co dělají se Sudety. Že jsme pryč v jednání se sudetskými Němci. Řekl jsem Lockhartovi hned, aby vyřídil ve Foreign Office, že vůbec žádná jednání s Jakschem ani druhými nevedu a nepovedu. Jaksch představuje pár německých sociálních demokratů, 90% našich Němců jsou dnes henleinovci a s těmi nemám co vyjednávat. Kdo z nich nechce dělat vojenskou službu tak je pro mě říšský Němec...⁵³ Ale vidím na tom, jaké zase můžou být s Angličany potíže, jsou a budou to handle. Copak já se budu dnes s Jakschem bavit? Ale to je to, co nám dělala Foreign Office vždycky.“⁵⁴

Beneš měl výhrady k československé politice Foreign Office hned od počátku svého příjezdu do Velké Británie. Neochota pracovníků britského ministerstva zahraničí respektovat jeho účelové právní výklady, zpochybňování jeho prezidentské funkce, opatrnost při přijímání jakýchkoliv závazků, výzvy k užší spolupráci s Němci a Slováky, to vše silně dráždilo Benešovu ješitnost a sebevědomí a kalilo jeho poměr k západním demokraciím a hodnotám, na nichž byly vystavěny. Až do června 1941 byl ochoten tyto ústrky tolerovat a snažil se vždy vyjít Foreign Office nějakým způsobem vstříc. Pokud chtěl stát v čele československé zahraniční akce, nic jiného mu ostatně ani nezbývalo. V červenci 1941 se měla situace náhle změnit.

Beneš využil proměněné mezinárodněpolitické situace a již dne 28. srpna 1941 hovořil poprvé podrobně o otázce transferu československých Němců se sovětským velvyslancem ve Velké Británii I. Majským. Beneš tehdy Majského nejprve informoval, že se oblast Sudet musí přirozeně vrátit k Československu. Na Majského otázku, proč ty

---

⁵³ Je zajímavé, že u komunistů, kteří rovněž odmítli po příchodu do Velké Británie v létě roku 1940 konat vojenskou službu, tato skutečnost Benešovi nevadila a jen pár týdnů po definitivním uznání československé vlády s jejich zástupci začal vyjednávat o vstupu do Státní rady. Z vůdce komunistických odpůrců vojenské povinnosti Slováka V. Clementise Beneš dokonce učinil v roce 1942 člena Právní rady a na jaře 1945 státního tajemníka v ministerstvu zahraničí. Ne každému se v londýnském exilu měřilo stejným metrem. Tato praxe se bohužel přenesla i na osvobozené území.

⁵⁴ Bližší viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 204, s. 249.

kraje Československo potřebuje, jestli to pro něj není nevýhoda, Beneš Majského zdvořile vyzval, aby se podíval na mapu, jak vyhlíží pomnichovská hranice. Navíc toto území podle Beneše Československo potřebuje i hospodářsky a strategicky, neboť se zatím neví, co bude s Německem. Majskij se následně Beneše zdánlivě naivně zeptal, na co potřebuje Československo německé obyvatelstvo, které v tomto území žije, a zda by se ho raději nezbavilo. Beneš Majského hru neprohlédl a bez velkých rozpaků odpověděl: „Ano, chtěli bychom se ho zbavit. Jsem pro transfer obyvatelstva, měli bychom se jich zbavit a Vy nám k tomu můžete pomoci.“ Majskij odvětil, že si věci ještě promyslí a že si o tom znovu promluví.⁵⁵ Spolupráce se Sovětským svazem při řešení německé otázky nezačínala z Benešova pohledu v létě roku 1941 vůbec špatně.

Přes výše uvedené Beneš počítal při svých úvahách o složení Státní rady pro druhé funkční období znovu i se zastoupením československých Němců.⁵⁶ Mezinárodněpolitická situace se však již podstatně změnila, a tak tentokrát již nežádal prohlášení vůdce sociálních demokratů Jaksch po Benešovi, ale Beneš po Jakschovi. Jaksch se měl podle Benešových představ ze září 1941 vyslovit – bez jakýchkoliv rezerv a podmínek – ve prospěch československé zahraniční vlády a pro republiku v historických předmnichovských hranicích.⁵⁷ Jaksch byl po jistém váhání nakonec ochoten Benešův požadavek akceptovat,⁵⁸ ale do Prahy právě dorazil zastupující říšský protektor R. Heydrich a začal systematicky fyzicky likvidovat domácí odboj a s ním i hospodářskou, sociální a intelektuální elitu českého národa. Za těchto okolností, především však s ohledem na záporné stanovisko domácího odboje a zástupců československého vojska, došlo k vzájemné dohodě, že Benešovo rozhodnutí o vstupu demokratických Němců do Státní rady bude odloženo na pozdější vhodnou dobu.⁵⁹

---

⁵⁵ Záznam E. Beneše o dalším rozhovoru s I. Majským dne 28. srpna 1941, který byl publikován in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl I., dok. č. 104, s. 233-235.

⁵⁶ K rozpakům, které Benešovy informace o jednání se sudetskými Němci o vstupu do Státní rady vyvolaly mezi členy Státní rady srov. V. ŠUSTEK, Státní rada v Londýně v letech 1940-1941, in: Sborník archivních prací, roč. 1994, s. 309 a 310.

⁵⁷ Blíže viz E. BENEŠ, Paměti, s. 321 či 479. Beneš přitom ještě v září 1941 skutečně počítal s tím, že českoslovenští Němci do Státní rady vstoupí. K tomu srov. např. J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 150-151.

⁵⁸ Srov. např. F. DOSTÁL RAŠKA, The Czechoslovak exile government in London and the Sudeten German issue, s. 171-172.

⁵⁹ Jaksch k tomu ve svých vzpomínkách předkládá svůj deníkový záznam z 22. září 1941: „Po tomto velkém ceremoniálu se mě však zmocňoval neblahý pocit, že rozhovor o vlastním účelu návštěvy se poněkud dlouho odkládá. Tu přinesl dr. Beneš svazek spisů a rozestřel je na zahradním stole. Byly to depeše od ‚Mafie‘ z Prahy. Dr. Beneš mi dešifrované depeše postupně dával k přečtení. Věcně z nich vyplývalo, že londýnská exilová vláda se dotázala odbojového vedení v protektorátu na jeho stanovisko ke spolupráci s německými sociálními demokraty. Odpověď byla záporná. V jednom telegramu stálo doslova: ‚Navrátil bude nepopulární, jestliže bude znovu spolupracovat s Němci.‘ Navrátil bylo krycí jméno pro dr.

Ve svém druhém výročním projevu při zahájení zasedání Státní rady k tomu Beneš uvedl: „Jak jsem již loni oznámil, jednal jsme také s některými politickými činiteli z řad našich demokratických Němců, kteří v roce 1938 spolu s námi bojovali za integritu republiky. Po oboustranné dohodě jejich spolupráce na půdě Státní rady byla prozatím odložena vzhledem k událostem doma.“⁶⁰ Přestože jednání Beneše s Jakschem k úspěchu nakonec nevedla, je nutné konstatovat, že se přes odmítavé stanovisko části exilové politické reprezentace Beneš až do první poloviny roku 1942 skutečně více či méně upřímně snažil o zapojení československých Němců do činnosti Státní rady. Přestože Jaksch mohl využít při jednáních s Benešem podporu Labour Party a částečně i Foreign Office, ke vstupu československých Němců do Státní rady pro rozpory ohledně budoucího postavení německé menšiny v Československu nedošlo.⁶¹ Na podzim roku 1941 tak vstoupil do Státní rady osamoceně jediný zástupce československých Němců, komunistický politik K. Kreibich.

Lze souhlasit s F. Dostálem Raškou, že Beneš již na podzim 1941 váhal, zda má přijmout radikální variantu řešení sudetoněmecké otázky navrhovanou domácím odbojem (hromadný odsun), nebo zda má i nadále setrvat u své umírněné varianty (odstoupení části území spolu s transferem významné části německé menšiny). Nedovolil si tehdy již domácímu odboji přímo odporovat jako v roce 1940, ale pouze nabádal k opatrnosti a

---

Beneše a znamenalo „Rückkehrer“, člověk, který se vrátil. Tímto argumentem zasáhli Pražané dr. Beneše na nejcitlivějším místě. Ničeho se neobával více, než že bude u českého národa nepopulární. Tím byla věc rozhodnuta. Radostně se chopil mého návrhu, abychom spolupráci odsunuli na příznivější dobu. Poněkud mě mátl napjatý pohled, který na mě upíral, když jsem studoval tajné zprávy...“ Ve svých vzpomínkách k záznamu Jaksch dodává: „Nový pokus o česko-německou spolupráci ztroskotál na podzim 1941 na tajemném pražském odmítnutí. Místo aby uvedl síly, které za zmíněnou depeší stály, Beneš ve svých Pamětech zahalil celou tuto kapitolu závojem mlčení. Zůstává tak otevřená otázka, zda Beneš zorganizoval velkolepý klam, nebo zda se sám stal obětí mystifikace.“ W. JAKSCH, *Cesta Evropy do Postupimi*, s. 248-249. Beneš samozřejmě nezorganizoval velkolepý klam, ani se nestal obětí mystifikace. Pouze vhodně využil stanoviska domácího odboje k odložení svého rozhodnutí o vstupu demokratických Němců do Státní rady. Pokud jde o předmětné stanovisko domácího odboje srov. zejména J. Vondrová j, (vyd.), *Češi a sudetoněmecká otázka*, dok. č. 62 a č. 66, s. 114 a s. 120.

⁶⁰ Projev ve Státní radě ze dne 25. listopadu 1941 byl publikován in: E. BENEŠ, *Šest let exilu a druhé světové války*, s. 302-303. K Jakschovým nadějím, že druhé funkční období Státní rady bude již spojeno s působením zástupců německých sociálních demokratů srov. F. DOSTÁL RAŠKA, *The Czechoslovak exile government in London and the Sudeten German issue*, s. 176.

⁶¹ Obě strany začaly později na sebe navzájem svalovat vinu za neúspěch v jednání. W. Jaksch k tomu ve svých vzpomínkách např. uvádí: „Beneš musel po válce vlastnímu národu zdůvodnit, proč se vydal do komunistického zajetí, místo aby volil demokratickou alternativu. S tím byla spojena další otázka, z jakých důvodů se Beneš rozešel se sudetoněmeckými socialisty, jejichž demokratická spolehlivost v krizi první republiky vyvolala úctu a obdiv i v poslední české beskydské vesnici. Aby zdůvodnil vlastní postoj, Beneš se snažil svalit vinu za ztroskotání česko-německé spolupráce v exilu na sudetské socialisty.“ Blíže viz W. JAKSCH, *Cesta Evropy do Postupimi*, s. 240. Srov. i D. BRANDES, *Cesta k vyhnání 1938-1945. Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a Polska*, s. 371.

omezením a schovával se za stanoviska velmocí.⁶² Je však nepochybné, že se Benešovo stanovisko v této době stále více radikalizovalo a na přelomu let 1941 a 1942 se ve dvou článcích publikovaných v britských časopisech přihlásil v obecné rovině k podpoře myšlenky transferu. Transfer Beneš představoval jako řešení navržené k zabránění mnohem větších katastrof, ke kterým by mohlo po válce dojít. Jako příklad uváděl řecko-turecký transfer z roku 1922, který zabránil vyvraždění milionů obyvatel. Přestože Beneš nevěřil, že bude možné prostřednictvím transferů odstranit všechny smíšené oblasti, nabádal k tomu, aby byl transfer uplatněn v podstatně větším měřítku než po první světové válce. Transfer měl být proveden humánním způsobem a měl být mezinárodně organizován a financován. Ochrana menšin se v pak v poválečné Evropě měla uskutečňovat výlučně na principu ochrany demokratických lidských práv, a nikoliv na principu práv národnostních.⁶³

Ve stejné době v lednu 1942 se konalo další kolo jednání Beneše s W. Jakschem a dalšími zástupci demokratických Němců. Beneš je nejprve informoval o náladách v protektorátu, kde se podle jeho zpráv plánuje velká revoluční odvěta na konci války, v níž se prý kdekdo chystá zbavit násilím všech Němců z Čech a z Moravy bez rozdílu a bez výjimky a následně prý dodal: „Já sice nevěřím, že k těmto krvavým extrémům dojde; znám náš lid a vím, že tak krvežíznivý není. Ale vůdci naší německé emigrace musí tím spíše počítat, že k jejich poválečným plánům a uspořádáním u nás uvnitř, které mi na počátku války předložili a které dosud ve svých publikacích diskutují, také nedojde a dojít nemůže. Já všechny ty věci důkladně promyslím, jednotlivé plány na řešení těchto otázek zkoumám a kombinuji, a to minimální k čemu přicházím, je, že v sociální revoluci, k níž určitě dojde, bude třeba zbavit naše země veškeré německé buržoazie, pangermánské inteligence a fašismu propadnuvšího dělnictva. To bude naše konečné a pro nás vůbec uskutečnitelné řešení: spojení revoluce sociální s revolucí nacionální.“⁶⁴

Jaksch však podle Beneše nechtěl o podobné sociální revoluci spojené s revolucí nacionální ani slyšet. Bral Němce v Československu jako celek a pokládal se nikoli jen za zástupce dělníků, ale za představitele Němců jako celku vůbec. Při poslední rozmluvě s Jakschem na sklonku roku 1942 si byl Beneš již dobře vědom pevnosti svého postavení,

---

⁶² Blíže viz F. DOSTÁL RAŠKA, *The Czechoslovak exile government in London and the Sudeten German issue*, s. 51-52.

⁶³ F. DOSTÁL RAŠKA, *The Czechoslovak exile government in London and the Sudeten German issue*, s. 53-54.

⁶⁴ E. BENEŠ, *Paměti*, s. 323. Není příliš pravděpodobné, že by Beneš svoji myšlenku o propojení sociální a národní revoluce formuloval v lednu 1942 při rozhovoru s Jakschem právě tímto způsobem, nicméně, jak si ještě ukážeme, Beneš již v roce 1942 o propojení sociální a národní revoluce uvažoval a považoval toto spojení za nejvhodnější prostředek pro naplnění svých snů o uvedení humanitní demokracie do praxe.

a tak neváhal zdůraznit, že pokládá Mnichov a věc našich Němců za definitivně vyřešenu s tím, že nyní již půjde jen o největší možné zredukování počtu Němců, kteří u nás ještě zůstanou, v čemž však on hájí a bude hájit stanovisko kompromisní a lidské, zejména pokud se týká skutečných německých antifasistů.⁶⁵

Podle německého historika D. Brandese Jaksch, pokud nechtěl akceptovat vyhnání většiny sudetských Němců a spokojit se s rolí vůdce zbytkové menšiny, šanci na dohodu s Benešem nikdy neměl. Uchránit před vyhnáním jen věrné sociální demokraty však bylo podle něj pro Jaksche zcela nepřijatelné, neboť to považoval za obhajování teorie „Herrenvolku“ – ale s opačným znaménkem.⁶⁶ Toto stanovisko je však velmi sporné a přihlíží příliš ke smutným koncům česko-německého soužití. Jaksch podle autora této práce naději na dohodu s Benešem měl, ale pouze v letech 1939 a 1940.⁶⁷ Později již nikoliv. Ani tehdejší dohoda Beneše s Jakschem by však na dalším postoji domácího i zahraničního odboje mnoho nezměnila a sotva mohla zabránit plošně pojatému poválečnému odsunu. Ostatně lze předpokládat, že by Jaksch v průběhu války právě z těchto důvodů od počáteční dohody s Benešem sám odstoupil.⁶⁸

Při poslední rozmluvě na sklonku roku 1942 Jakschův spolupracovník DeWitte údajně Benešovi vykládal o strašné situaci českých Němců, která z toho všeho pro ně vyplývá a která se dá vyjádřit slovy: „Vyhraje-li válku Hitler, jsme my, socialističtí Němci ztraceni; vyhrají-li ji Češi, jsme stejně ztraceni.“⁶⁹ Beneš si tehdy ještě zdaleka neuvědomoval, že ve stejně tragické situaci jako čeští socialističtí Němci se ocitli i všichni jejich čeští demokratičtí spoluobčané, neboť tehdy - bitva u Stalingradu se právě chýlila ke svému definitivnímu závěru – již bohužel platilo, budeme-li parafrázovat DeWittův výrok,

---

⁶⁵ K tomu ale srov. F. DOSTÁL RAŠKA, *The Czechoslovak exile government in London and the Sudeten German issue*, s. 182 až 183. Dostál Raška uvádí, že zápisy z jednání ze třech setkání Beneše s Jakschem v září a v říjnu 1942 ukazují, že Beneš byl spíše smířlivý a naznačoval, že se budou konat další vyjednávání ohledně postavení Jakschovy skupiny. Pozitivně podle Dostála Rašky nahlížel na tato jednání s Benešem i Jaksch. Na konci roku 1942 však Beneš svůj postoj změnil, začal být arogantní a při jednání na počátku prosince naznačil, že vyjednávání bude brzy u konce. V téže době Beneš sdělil britskému vyslanci Nicholsovi, že vyjednávání s Jakschem ukončí do dvou měsíců, ať již s kladným či záporným výsledkem. Podle Dostála Rašky v té době již Beneš připravoval dopis, který byl nakonec datovaný k 10. ledna 1943 a jímž Beneš jednání s Jakschovou sociálně demokratickou skupinou, která trvala téměř tři a půl roku, definitivně ukončil. Tamtéž s. 186 a 187.

⁶⁶ D. BRANDES, *Cesta k vyhnání 1938-1945. Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a Polska*, s. 371.

⁶⁷ Odlišný postoj zastává i Dostál Raška, podle něhož byly pozice E. Beneše a W. Jaksche od samého počátku zcela nesmířitelné. Blíže viz F. DOSTÁL RAŠKA, *The Czechoslovak exile government in London and the Sudeten German issue*, s. 200.

⁶⁸ Srov. i F. DOSTÁL RAŠKA, *The Czechoslovak exile government in London and the Sudeten German issue*, s. 199.

⁶⁹ E. BENEŠ, *Paměti*, s. 326

že „vyhraje-li válku Hitler, jsme my, demokratičtí Češi ztraceni; vyhraje-li válku my a to spolu s bratrským Sovětským svazem, jsme stejně ztraceni.“

Snad proto měl tehdy Beneš DeWittovi odpovědět takto: „Ano, uznávám vaši tragickou situaci a je mi toho z duše líto. Tak tomu však někdy v osudu národů vinou jejich vůdců a sběhem okolností dějinných bývá... Uvažte jen, co jsme od roku 1938 všechno protrpěli a jak jsme se bili o demokracii a mír! A náš lid doma strašlivě trpí dál. Co nám Hitler a Němci z českých zemí dělají i dnes stále a denně? Z toho je, moji drazí, jediný chladný, byť i drsný závěr: spravedlivá odplata všem přímým i nepřímým, aktivním i pasivním viníkům války pro poučení všem budoucím a – definitivně se rozejít! Jinak by po této hrozné válce musilo dojít mezi našimi národy k neslýchanému masakru! Tomu můžeme a musíme stůj co stůj svým definitivním rozchodem zabránit... A snad tento váš osud vůbec přispěje v budoucnosti k mravní i politické, demokratické renesanci příštího Německa.“⁷⁰ Je jistě sporné, zda to byl právě osud českých Němců, který přispěl k poválečné politické i mravní renesanci demokratického Německa. Na druhou stranu se ale autorovi této práce jeví nepochybným, že osud československých Němců žádným výrazným způsobem nepřispěl k mravní a politické renesanci poválečného Československa.

Bez povšimnutí by zde neměla zůstat ani Benešova představa, že je třeba „zbavit naše země veškeré německé buržoazie, pangermánské inteligence a fašismu propadnuvšího dělnictva.“ Byla důsledkem skutečnosti, že Beneš se v roce 1942 ještě neodvažoval doufat, že se mu podaří odsunout veškeré německé etnikum. Bylo proto nutné stanovit kritérium, podle něhož se bude rozhodovat, kdo bude odsunut a kdo bude moci zůstat. První kritérium, které se nabízelo, bylo samozřejmě nepřátelské jednání proti československé suverenitě a integritě a členství v přesně specifikovaných nepřátelských organizacích. Vzhledem k politické pasivitě většiny sudetských Němců, zcela běžné v každém moderním národě, však bylo podle oficiálních odhadů podle tohoto kritéria možno odsunout pouze 3/4 milionu sudetských Němců. Beneš již ale v té době uvažoval o podstatně vyšším čísle. K tomuto primárnímu „spravedlivému“ kritériu se proto muselo přiřadit ještě další kritérium, jež už ale z logiky věci příliš spravedlivé být nemohlo. Za těchto okolností socialistické srdce E. Beneše ani na chvíli nezaváhalo a odsoudilo německou buržoazii jako celek k transferu. Protiprávní či alespoň nepřátelské jednání jako

---

⁷⁰ E. BENEŠ, Paměti, s. 326. Beneš nepochybně při popisu svého rozhovoru s Jakschem a DeWittem ve svých Pamětech přidal mnoho ze svých pozdějších zkušeností, ale i tak poměrně věrně ilustruje tragiku situace, ve které se demokratičtí českoslovenští Němci nejpozději v roce 1942 ocitli.

předpoklad transferu se u německé buržoazie nevyžadovalo či přesněji presumovalo. Znalosti E. Beneše o zákonitostech tvorby národního bohatství byly na velmi nízké úrovni, ale i kdyby těmito znalostmi disponoval, byl by příspěvek německé buržoazie k hrubému domácímu produktu předmnichovského Československa tím posledním faktorem, kterým by se při stanovení kritéria pro řešení otázky transferu nechal ovlivnit. Ostatně v poválečném Československu nemělo být podle Benešových představ místo ani pro domácí českou a slovenskou buržoazii, tak proč si přidělovat starosti s buržoazií německou.

Většina buržoazie (nejen německé) na území válečného Československa navíc vzhledem ke svému sociálnímu postavení a majetku musela podle obecně rozšířeného názoru, který sdílel i sám Beneš, tak jako tak kolaborovat či alespoň aktivně podporovat německou válečnou mašinerii, a tak bylo její potrestání podle drtivé většiny domácího i zahraničního odboje více než spravedlivé. Nicméně i přes výše uvedené je nutné konstatovat, že to byl sám prezident Beneš, který již od roku 1942 začal roztáčet soukolí třídní diskriminace v poválečném Československu.⁷¹ Byla to příznivá mezinárodněpolitická situace, a nikoliv mravní, právní či ekonomické ohledy, která o pár let později dovolila Benešovi toto třídní kritérium odsunu opustit.

V prvním českém vydání *Demokracie dnes a zítra* vydaném v Londýně v roce 1942 Beneš opět opatrně nastiňuje svoji oficiální představu řešení menšinové otázky z konce roku 1941: „...Společnost národů, velmi dobře informovaná o skutečném stavu věcí, nehnula ani prstem v onom roce 1938, když jediný stát, jenž respektoval své menšinové závazky v míře vyšší, nežli byl podle podepsaných smluv povinen, byl pranýřován před tvář světa jako utiskovatel. S bolestí tudíž konstatuji, že předválečný systém ochrany menšin ztroskotal.⁷² Není proto možné obnovit tyto absurdnosti. Než se začnou vymezovat práva menšin, je třeba také vymezit jednak práva většin, jednak povinnosti menšin. Každý národ má právo žít svobodně a klidně ve svých státních hranicích. ....Neznám však receptu, který by rozřešil menšinovou otázku ideálně. Nedoporučuji také žádný prostředek brutální a násilný. Snad je možno v některých případech lokálními opravami hranic počet

---

⁷¹ Zatímco u dělnické třídy měli být odsunuti jen ti, kteří propadli fašismu a u inteligence jen její pangermánská složka, z německé buržoazie měli být podle Benešových představ odsunuti bez výjimky všichni její členové.

⁷² Tento Benešův postoj však nebyl vůbec výjimečný. D. Brandes ve své knize o transferu např. správně připomíná, že se na počátku války na Západě všeobecně rozšířil názor, že ustanovení pařížské mírové konference na ochranu menšin se neosvědčila, dokonce narušila začlenění menšin do nástupnických států. Blíže viz D. BRANDES, *Cesta k vyhnání 1938-1945. Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a Polska*, s. 367.

menšinového obyvatelstva v jednotlivých státech středoevropských o něco zmenšit. Bude však nutno sáhnout k stěhování menšinového obyvatelstva.“⁷³

V lednu 1942 se Beneš opět pokusil při rozhovoru se sovětským velvyslancem ve Velké Británii I. Majským zjistit stanovisko Sovětského svazu k případnému transferu sudetských Němců. Beneš při rozhovoru Majskému sdělil, že stále trvá na stanovisku právní kontinuity, požaduje proto předmnichovské hranice, ale byl by ochoten k ústupkům, kdyby mohla být provedena výměna obyvatelstva, zejména německého. Majskij Benešovi odpověděl, že Sovětský svaz v tomto ohledu Československu určitě pomůže.⁷⁴

Teror, který zastupující říšský protektor R. Heydrich v protektorátu rozpoutal, nezůstal bez reakce na Benešovy představy řešení německé otázky. Pod jeho vlivem dospěl Beneš k názoru, že pro klidnou budoucnost poválečného Československa je nezbytné ještě mnohem zásadnější snížení počtu československých Němců než původně navrhoval. V únoru 1942 Beneš při rozmluvě s Opočenským uvedl, že vyjednává s velmocemi, aby z budoucího Československa byly vystěhovány 2 miliony německých obyvatel. Během jediného roku se tedy Benešem požadovaný počet odsunutých Němců zdvojnásobil. Každý měl podle Benešova návrhu dostat 20.000 tisíc korun a „může jít, ať se o něj Němci postarají.“⁷⁵ Po masových popravách v době heydrichiády a vzhledem k nekompromisním stanoviskům domácího odboje i části londýnského exilu se myšlenka transferu stávala stále častějším tématem rozhovorů a proslovů československých exilových politiků, samozřejmě včetně E. Beneše.

Po rozhovoru s Molotovem v Londýně na počátku června 1942 Beneš svému kancléři Smutnému sdělil: „Zajímal se hodně o Němce, co s nimi. Zajímavé, že nedělá rozdílu mezi Němci co do zodpovědnosti. Všichni Němci jsou zodpovědní za to, co dělají nacisti. Úplně jsme se v tom shodli. Rozlišování na hitlerovce a Němce ostatní je prý jen propagací. Rusům je jasno, že Němci musí být potrestáni. Ptal se mě, co myslím o německém problému. Řekl jsem, že Němci musí projít pěknou revolucí. Je třeba pomoci

⁷³ E. Beneš, *Demokracie dnes a zítra*, s. 208-209.

⁷⁴ Benešův záznam o rozhovoru s I. Majským dne 26. ledna 1942 byl publikován in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945*, díl I., dok. č. 134, s. 284-285.

⁷⁵ J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, *Válečné deníky Jana Opočenského*, s. 192. Feierabend ve svých pamětech uvádí, že pro plán náhrad za majetek odsunutých Němců získal Beneš na počátku roku 1942 on sám. Náhrady měly být podle Feierabendova návrhu vypláceny z účtu pohledávek protektorátu za Německou říši a neměly se týkat těch Němců, kteří se provinili proti republice. Podle Feierabendových výpočtů měly dluhy Německé říše vůči protektorátu k počátku roku 1942 umožnit vyplatit jednomu a půl milionu Němců 20.000,- korun. S dalším prodlužováním války se částka měla samozřejmě zvyšovat. Beneš s tímto návrhem vyslovil souhlas a o pár dnů později již jeho část prezentoval Opočenskému jako součást svého vlastního návrhu. Blíže viz L.K.FEIERABEND, *Politické vzpomínky II.*, s. 250.

jim, aby sebe sami vybili. Tohle se Molotovovi líbilo, to že je také jejich názor.“⁷⁶ Beneš měl v tomto rozhovoru Molotovovi rovněž sdělit, že v Československu žijí 3 miliony Němců, a to je příliš mnoho. Jeden a půl milionu je proto podle něj nutné vyhnat a v tom musí Sovětský svaz Československu pomoci. Molotov souhlasil.⁷⁷ Beneše tedy v červnu roku 1942 nejen realisticky oceňoval sílu Sovětského svazu a předvídal jeho vojenskou přítomnost ve střední Evropě, ale dokonce si ji i přál, neboť mu měla umožnit příznivé vyřešení německé otázky.

Ve stejné době v červnu 1942 obdržel Beneš i protestní usnesení představenstva sudetoněmecké sociálně demokratické strany, kteří se cítili dotčeni tím, že je Beneš nakonec nejmenoval do Státní rady a že s Němci nejedná stejně jako se Slováky: „Nepřemožené voje našeho hnutí bojovaly za nejtěžších podmínek vytrvaleji a neméně obětavě proti fašismu než demokratické síly Slováků. Proto musíme již nyní odmítnout nestejně zacházení s demokratickými Němci a Slováky v novém státním zřízení. Zvláště se obracíme proti tomu, že sudetským Němcům se hrozí transferem obyvatelstva, zatímco pro Slovensko má platit zásada politického a právního zúčtování s nástroji Hitlera.“⁷⁸ Sociální demokraté Benešovi rovněž vyčítali, že zatímco u nich byl Heydrichův teror překážkou pro jejich jmenování do Státní rady, u komunisty K. Kreibicha mu tato skutečnost na podzim 1941 nevadila.⁷⁹

Námítky německých sociálních demokratů samozřejmě měly reálný základ, Beneš již ale nebyl ochoten jim vyjít za změněné mezinárodněpolitické situace vstříc. Lidice a hromadné popravu českých vlastenců po atentátu na Heydricha ho v jeho přístupu jen utvrdily.⁸⁰ Beneš německým sociálním demokratům odpověděl až v prosinci 1942 a z obsahu jeho dopisu bylo patrné, že o další spolupráci s demokratickými Němci již v podstatě nestojí. K. Kreibich nebyl jmenován podle Beneše do Státní rady, aby v ní

---

⁷⁶ Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 222, s. 273. Na existenci druhého Německa Thomasse Manna, ke kterému se Beneš v roce 1939 hrdě hlásil, si již v červnu 1942 nevzpomněl. Až do konce války již mělo existovat jen jedno Německo – nacistické.

⁷⁷ Tamtéž, s. 273-274. Srov. i Benešův záznam o rozhovoru s V. Molotovem dne 9. června 1942 byl publikován in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl I., dok. č. 171, s. 348-351. Benešův záznam o rozhovoru však nezahrnuje stanovení počtu Němců, kteří měli být podle Benešova sdělení Molotovovi odsunuti a obsahuje i řadu dalších drobných odlišností od záznamu kancléře Smutného o jeho rozhovoru s Benešem.

⁷⁸ Usnesení představenstva sudetoněmecké sociálně demokratické strany ze dne 7. června 1942 bylo publikováno in: E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 448-450.

⁷⁹ V roce 1918 vynikal přitom K. Kreibich jako bojovný stoupenec práva na seburčení. Srov. např. W. JAKSCH, Cesta Evropy do Postupimí, s. 250.

⁸⁰ Radikalita v exilové vládě stoupala zejména v době heydrichiády. Postoj vlády vyjádřil pregnantně J. Masaryk: „Vybit a vyhnat ty skopčáky.“ J. Vondrová, Češi a sudetoněmecká otázka, 1939-1945, s. 179.

zastupoval německou národnost a navíc komunisté se prý ve své straně zásadně neseskupují v národnostní skupiny. Za to, že sociální demokraté nejsou členy Státní rady, nemůže Heydrich, ale sociální demokraté samotní. Pokud by si nekladli v roce 1940 žádné podmínky pro vstup do Státní rady, byli by již dávno její součástí. Jejich dodatečné jmenování do Státní rady Beneš v budoucnosti sice ještě nevylučuje, ale za aktuální ho již nepovažuje.

Srovnávat postavení Slováků s Němci je pak podle Beneše zcela nemožné, neboť Slováci jsou podle přesvědčení drtivé většiny Čechů a značné části Slováků součástí jednotného československého národa. Navíc ti Slováci, kteří kladli na počátku zahraniční akce podobné požadavky jako demokratičtí Němci, museli prý své požadavky odvolat a omluvit se, pokud chtěli být přibráni do lůna československé zahraniční akce. Ti Slováci, co tak neučinili, zůstávají i nadále mimo Státní radu, neboť Beneš „hájlil a hájí stanovisko, že podmínky, jež mu byly kladeny, patří mezi otázky, které má právo rozhodnout jen všechen československý lid doma. Neodchýlil se od tohoto stanoviska v žádném případě. Je to demokratické a politicky jediné správné.“⁸¹ Beneš formuloval ve své odpovědi německým sociálním demokratům i své oficiální stanovisko k transferu: „President a vláda československá nebudou chtít brát na milost žádného viníka z kteréhokoli tábora. Mají být všichni pobiti nebo tvořeny pro ně nějaké veliké kriminály, či doživotní koncentrační tábory, nebo je lépe, aby navždy ze země odešli?.. Otázka transferu není a nemůže tudíž být otázkou výlučně jen československou. Je to otázka obecného významu evropského, otázka, která se nedotýká jen Československa, nýbrž mnoha států jiných a může být proto položena jako mezinárodní problém, který je nutno řešit při konečném uspořádání poválečných evropských poměrů. Definitivně stanovisko k ní může československá vláda a celá naše osvobozovací akce zaujmout teprve pak, a to jen na základě událostí válečných, událostí u nás doma a dle toho, jak se k ní postaví ostatní vítězné mocnosti ve svých přípravách pro příměří a mír. Do té doby s naší strany oficiální stanovisko československé jako definitivní jistě zaujato nebude.“⁸²

Beneš však zároveň německým sociálním demokratům naznačuje hlavní zásadu budoucího poválečného uspořádání mezi Čechy a Němci: „Je každému jasno, že i v nové republice nějací Němci zase budou a musí žít; přejeme si, aby byli občany dobrými a všem ostatním rovnými a aby se se žádnou částí jich nestalo po druhé to, co pod vlivem

---

⁸¹ Stanovisko prezidenta republiky E. Beneše ze dne 1. prosince 1942 k usnesení německé sociální demokracie ze dne 7. června 1942 bylo publikováno in: E. BENEŠ, Paměti, s. 455-471.

⁸² Tamtéž, s. 464-465.

německého nacismu se s nimi stalo od roku 1934... Náš závěr je, že obyvatelé našeho pohraničního území na kolektivní a teritoriální „Selbstbestimmungsrecht“ bez souhlasu Čechů, kteří by jeho provedením vždycky byli doslova v rukou sousední říše a zbaveni tak sebeurčení, tj. svobody své, práva nemají. Každý z nich má a musí mít ovšem právo na individuální a personální „Selbstbestimmungsrecht“ a může volně opustit svůj stát a prostředí, v němž politicky se mu nežije tak, jak si přeje.“⁸³

Beneš tedy na sklonku roku 1942 ještě stále počítal s tím, že v poválečném Československu bude i nadále žít rozsáhlá německá menšina (přibližně 1,5 až 2 miliony osob), zároveň byl už ale pevně rozhodnut nepřiznat této skupině žádná menšinová práva. Hlava šestá ústavní listiny z roku 1920 upravující ochranu národnostních, rasových a náboženských menšin a závazky vůči menšinám vyplývající z mírových smluv uzavřených po první světové válce neměly být v poválečném Československu respektovány. Individuální občanská a politická práva však měla být i příslušníkům německé menšiny zachována. Beneš prozatím důsledně odmítal jakoukoliv individuální diskriminaci příslušníků národnostních menšin, dlužno podotknout, že toto nekompromisní Benešovo stanovisko bylo určováno především mezinárodně právními ohledy.

Při rozhovoru o otázce trestání válečných zločinců Beneš na přelomu roku 1942 a 1943 např. prohlásil: „Jest zásadně vyloučeno, aby byl činěn rozdíl mezi Němci a Čechy. Event. dekretální či zákonná úprava této otázky za žádných okolností se nesmí jevit jako retribuce jedině proti Němcům. Taková úprava by byla z důvodu mezinárodněpolitických zcela neudržitelná... Na druhé straně bude nutno postupovat velmi opatrně, aby snaha o co nejdůkladnější potrestání všech zločinců této války neuvedla celé kategorie zcela nevinného československého obyvatelstva do nebezpečí, že budou podle nově vydaných předpisů jako podezřelí ze spolupráce s nepřítelem stíháni... Půjde o opatření zcela mimořádná platící jen po omezenou dobu (asi 3 měsíce). Bude nutno v některých směrech se odchýlit od zásad platných v čs. trestním právu (otázka zpětné působnosti, zvláštní řízení).“⁸⁴

Toto Benešovo stanovisko je zdánlivě v rozporu s jeho tehdejšími představami o odsunu německé buržoazie jako celku z území předmnichovského Československa. Jde však o rozpor skutečně jen zdánlivý, neboť odsun neměl být podle spojenců primárně opatřením z oblasti trestního práva a také se jím po válce nestal. Výše uvedená kritéria pro

---

⁸³ Tamtéž, s. 470.

⁸⁴ Záznam o rozhovoru byl publikován in: in: K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 8.1, s. 179-180.

retribuci se proto transferu netýkala. Transfer byl opatřením „revolučním, pokrokovým a lidským“, a nikoliv jen trestem za protiprávní či nepřátelské jednání.

V srpnu 1942 Opočenský při rozhovoru s Benešem o odsunu Němců namítal, že tímto opatřením bude republika velmi oslabena. Opočenský si tehdy zapsal Benešovu reakci na své námitky do svého deníku takto: „Prezident si nemyslí, že se dívám správně na situaci, myslím-li si, že republika bude ochuzena. Snad první léta, ale ne později. Zabereme mnoho německého majetku a ještě použijeme i různých pokladničních poukázek, abychom legálním způsobem vykoupili Němce. Prezident myslí, že katastrofa německví, k níž tentokrát dojde, nedá se v ničem srovnávat s katastrofou v roce 1918. Bude mnohem horší.“⁸⁵

Tyto Benešovy úvahy velmi přesně ilustrují jeho představy o fungování národního hospodářství. Vzdělání, znalostem, schopnostem, píli, kontaktům, know how, rodinné tradici a jiným osobním nehmotným statkům německé buržoazie, na nichž byla prosperita německých oblastí z nezanedbatelné části založena (zejména u lehkého průmyslu - stejně tomu ale samozřejmě bylo i v českých oblastech), nebylo nutné přikládat podle Benešových ekonomických úvah příliš význam. Postačí, pokud Československo zabere výrobní prostředky německé buržoazie, které po možném krátkém výpadku opět začnou samy od sebe generovat takřka stejný národní produkt jako před válkou. A pokud snad bude částečně nižší, tak jen proto, že v republice již nebude z důvodu transferu tolik námezdní síly, kterou bude možné při obsluze výrobních prostředků využít. Nehmotné složky podnikání byly bohužel z větší části mimo Benešovy rozlišovací schopnosti. Až poválečný hospodářský vývoj v Československu a nezanedbatelný ekonomický příspěvek československých Němců při obnově německého hospodářství měly ukázat, jak mylné tyto Benešovy ekonomické úvahy byly.

Na konci června 1942 Benešovi britský vyslanec Nichols sdělil, že britská vláda podrobně uvažovala o československém stanovisku stran transferu provinivšího se minoritního obyvatelstva z republiky. Zároveň mu oznámil, že po tom, co se Československu v roce 1938 a za války stalo, nemá britská vláda v úmyslu odporovat při konečném řešení menšinových otázek po vítězném konci války zásadě transferu minoritního obyvatelstva z Československa, a to ve snaze učinit z Československa stát národnostně co nejsourodějšší.⁸⁶ Stanovisko Foreign Office bylo založeno na postoji nově

---

⁸⁵ J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 230.

⁸⁶ Blíže viz E. BENEŠ, Paměti, s. 306.

založené „Foreign Research and Press Service“. Tento úřad měl za úkol definovat plány pro poválečné uspořádání Evropy a ve své zprávě ze dne 12. února 1942 konstatoval, že hraniční úpravy v poválečné Evropě budou vyžadovat transfer 3 až 6,8 milionů Němců. Britové počítali s posílením pozice centrální a východní Evropy prostřednictvím vytvoření federace národně homogenních malých států. Německé menšiny v těchto státech měly být z větší či menší míry odsunuty. Obnova předmnichovských hranic bez redukce počtu německé menšiny proto již byla v rozporu s britskými cíli. V roce 1943 Britové vytvořili meziresortní komisi, která měla připravit detaily transferu národnostních menšin po druhé světové válce.⁸⁷

Benešovy tehdejší plány tedy co do rozsahu žádným způsobem nevybočovaly z britských koncepcí, naopak v roce 1942 se ještě nevědomky pohybovaly spíše v jejich mírnějších variantách. Nutno rovněž připomenout, že Beneš rovněž nebyl prvním z exilových zahraničních představitelů, kdo přišel oficiálně s myšlenkou transferu. Polská exilová vláda oficiálně předala ministru zahraničí Velké Británie Edenovi své požadavky ohledně transferu Němců z Polska již v lednu 1941.⁸⁸ Po dalším rozhovoru s Nicholsem na toto téma dne 18. září 1942 Beneš Smutnému sdělil, že Angličané sice již akceptují nutnost transferu sudetských Němců a toto stanovisko již Jakschovi sdělili, ale žádný Angličan by nedovedl pochopit, že Němci mají být z Československa vystěhováni, ale celé území jimi obývané má být ponecháno Československu. Beneš stále uznává, že při dalekosáhlém transferu Němců se Československo musí vzdát některých okrajových částí, ale odstoupení tohoto území musí podle něj být kompenzováno výměnou za některé části Kladska. Jedině tak bude podle něho srozumitelné a přijatelné pro Čechoslováky. Beneš již tehdy jasně konstatuje, že „nedovedeme-li to udělat dnes, nebudeme mít k tomu už nikdy podobnou příležitost“. Beneš chce podle Smutného záznamu o rozhovoru připravit národu bezpečnou budoucnost, nezatíženou stálými obavami z toho, co nám vyvedou Němci - cizí živel v československém státě a se svými tři a půl miliony živel příliš silný. Proto chce mít Beneš území národnostně jednotné a čisté. Jen bláhovec a naivní člověk se podle něj může domnívat, že „se svět smíří s tím, abychom vyhodili tři a půl milionu lidí a celé území jimi obývané nám zůstalo.“ Proto Beneš podle deníkového záznamu o rozhovoru usiluje: „1. vypudit Němce, ne všechny, nýbrž takové množství, které bude možné bez velké újmy státnímu území, 2. ponechat v republice takové

---

⁸⁷ K tomu srov. např. F. DOSTÁL RAŠKA, *The Czechoslovak exile government in London and the Sudeten German issue*, s. 200.

⁸⁸ Tamtéž s. 201.

množství, které uneseme a které se ztratí, 3. rozmístit Němce pak tak, aby, kdyby zas jednou i ten zbytek se chtěl odtrhnout jako za Henleina, aby nám to neškodilo – to značí, usadit je za linií pevností, 4. dát za tento transfer území co nejmenší, nejméně užitečné a ještě udělat to ve formě výměny území za něco v Kladsku.“⁸⁹

Podle Nicholsovy verze rozhovoru však Beneš již jasně směřoval k myšlence transferu jako trestu a nikoliv prostředku předcházení problémů v poválečné Evropě a dokonce již promýšlel kritéria, na jejichž základě bude posuzována vina. Benešem přednesený retribuční charakter transferu vyvolal ve Foreign Office obavy a Beneš byl proto při dalším setkání Nicholsem informován, aby svá řešení tohoto problému s britskou vládou konzultoval a ne ji o nich jen informoval.⁹⁰ Britská strana si tehdy na rozdíl od Beneše dobře uvědomovala, že koncipovat transfer na základě principu viny je příliš omezující.

Oficiální Benešovy projevy na téma řešení německé otázky v roce 1942 ještě nebyly zdaleka tak odvážné jako na sklonku roku 1943. Taktické ohledy na německé demokratické Němce ještě stále brzdily Benešovu radikalitu. Ve svém výročním projevu ve Státní radě v listopadu 1942 tak Beneš opakovaně konstatoval, že pro sudetské Němce uplatňuje v této válce stejná hlediska jako na všechny ostatní občany. „Němci nacisti a Němci zrádci měli být a musí být postaveni na tutéž linii jako nacisti a zrádci a dobrovolní kolaboranti čeští a slovenští. Naši demokratičtí a věrní Němci, kteří s námi zůstali a kteří pak za války s námi šli, budou pokládáni a jsou pokládáni za plné a právoplatné naše občany, s nimž jako s takovými, tj. s věrnými občany republiky, i v osvobozené republice má být počítáno a nakládáno.“⁹¹ Nejdůležitější odpověď, jak bude nakládáno s Němci, kteří nejsou ani nacisti, ani zrádci, ale za války s československým odbojem nespolupracovali a z logiky věci ani většinou spolupracovat nemohli, Beneš zatím ve svých projevech nedává. Jak ještě uvidíme, později bude problém této pasivní skupiny německého obyvatelstva vyřešen tím nejelegantnějším způsobem, odmítne se připustit její existence. Přesněji řečeno, bude tato skupina s Benešovým odůvodněním, že každý národ

---

⁸⁹ Smutného deníkový záznam o rozhovoru s Benešem dne 21. září 1942 byl publikován in: L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 246, s. 293-294.

⁹⁰ K Nicholsově zápisu o tomto rozhovoru s Benešem ze dne 18. září 1942 srov. F. DOSTÁL RAŠKA, The Czechoslovak exile government in London and the Sudeten German issue, s. 61 a 62. Srov. i D. BRANDES, Exil v Londýně. 1939-1943, s. 434.

⁹¹ Třetí výroční projev E. Beneše přednesený při zahájení třetího funkčního období Státní rady ze dne 12. listopadu 1942 byl publikován in: Blíže viz E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 312-341.

odpovídá za svoji vládu a drtivá většina Němců nacisty tak jako tak podporovala, fakticky zařazena mezi „Němce zrádce a Němce nacisty“.

Zárodky tohoto odůvodnění Beneš naznačil již ve výše zmíněném projevu předneseném v listopadu 1942 ve Státní radě: „Je však hrozným faktem, že Němců, kteří se přidali k nacismu a kteří zrazovali už před Mnichovem a nyní za války se účastnili přímo či nepřímo gestapáckého vraždění a loupení, násilného teroru a nekulturního vládnutí nad našimi lidmi, jsou celé veliké statisíce. ... Zastávám se však přesto ideje spolupráce s demokratickými a věrnými našimi Němci zde v exilu z několika důvodů. Především proto, že nějaká část našich Němců, ať větší ať menší v republice po této válce zase zůstane. Všechn pangermanismus a všechn nacismus musí být mezi nimi definitivně nemilosrdně zničen. A čím více Němců samotných bude k tomu upřímně s námi spolupracovat, tím lépe pro ně a tím lépe pro nás. Ten, kdo se staví mezi námi vůbec proti jakékoliv spolupráci s našimi demokratickými Němci, způsobuje nám už dnes i pro mírová jednání veliké obtíže.“⁹²

Beneš ale již v listopadu 1942 zcela správně ve svém projevu ve Státní radě soudil, že co bude po válce v menšinových otázkách učiněno, bude diktováno jednak všeobecnými poměry doma a psychologií lidí ve chvíli osvobození, jednak postupem Němců samých zde v exilu a doma ve vlasti před válkou i během války a konečně poměry a stavem mocenským mezi spojenci ve chvíli pádu Německa.⁹³

V souladu s výše naznačeným Benešovým plánem na odstoupení území Německu se Beneš na přelomu roku 1942 a 1943 podrobně zabýval tím, které části předmnichovského Československa by měly být po válce Německu skutečně postoupeny. Jak jsme již výše uvedli, tato území měla splňovat dvě základní kritéria: 1) měla umožnit odsun co největšího počtu československých Němců a 2) neměla ohrozit ze strategického hlediska obranyschopnost zbytku republiky. V listopadu a v prosinci 1942 Beneš např. zamýšlel výměnou za 2 miliony Němců postoupit Německu výběžky Chebsko s Aší, Frývaldov a Jablonec nad Nisou, naopak Liberec měl zůstat Československu.⁹⁴ V lednu 1943 byl Beneš za účelem ulehčení odsunu ochoten postoupit Německu dokonce i Liberec

---

⁹²Tamtéž, s. 337. D. Brandes v této souvislosti připomíná, že když se v září 1942 Beneš snažil Jaksche získat pro částečné vysídlení na základě „principu viny“, upozornilo Foreign Office Beneše na to, že by tím byl příliš omezen žádoucí rozsah vyhnání. D. BRANDES, *Exil v Londýně. 1939-1943*, s. 434

⁹³Tamtéž, s. 338.

⁹⁴ Blíže viz J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, *Válečné deníky Jana Opočenského*, s. 255 a 257.

s okolím a Krnov s okolím.⁹⁵ Nutno dodat, že tyto Benešovy plány se i nadále potýkaly s nesouhlasem většiny členů exilové vlády i domácího odboje.

Benešův politický důvěrník v československé vládě H. Ripka např. chtěl odsunout všechny československé Němce a bez územních ústupků. Na neformálních schůzkách s ministry exilové vlády v listopadu a prosinci 1942 se Beneš kategoricky vyslovil pro odsun Němců ve velkém měřítku. Beneš se při této příležitosti nakonec s ministry po výměně názorů shodl, že republika bude ochotna k územním ústupkům, které budou politicky a hospodářsky únosné a zajišťovaly by dostatečně nezávislost státu, za předpokladu, že Německo převezme dva miliony československých Němců.⁹⁶ Odsun Němců nepožadoval na konci roku 1942 jenom Beneš a československá vláda, ale i Poláci a Jugoslávci a britská veřejnost si tak pomalu začínala na myšlenku transferu zvykat.

V dubnu 1943 Beneš na otázku Jana Masaryka, co by dělal, kdyby byl na Jakschově místě, odpověděl: „Prostě to, co jsem mu od začátku říkal, že by měl dělat on. Vybít a vyhnat ty Němce, co se provinili, henleinovce, nacisty, všechny kompromitované. To je to, co chceme udělat my, ale to má být taky zájmem jeho. Od počátku bych stál otevřeně na tom, že jsem Čechoslovákem, dělal bych s ostatními pozitivní politiku, pomáhal a nechtěl žádné záruky. Jen, aby se však dobře vědělo, co dělám. A pak po válce bych přišel s požadavky. Pak bych dělal obtíže vládě, domáhal se pro své lidi jejich práv, ale vždycky jako loajální Čechoslovák. To byste viděli, že bych to vyhrál jistě víc, nežli Jaksch vyhraje nynějším svým postupem... Ostatně přece budeme muset Němcům nějaká práva dát, budou smět mluvit německy, taky nižší školy, ne univerzitu. Toho se nemusíme nijak bát, když jich u nás bude např. jen jeden milion. To ostatně, bude takhle uděláno mezinárodně, pro menšiny všude stejně.“⁹⁷ Tyto Benešovy úvahy zřetelně naznačují, že dohoda mezi ním a demokratickými Němci již nebyla pro naprosto rozdílný přístup k řešení německé otázky v roce 1943 možná. Lze souhlasit s Janem Ratajem, podle něhož se Benešův obraz demokratického českého Němce pojí se dvěma neoddělitelnými komponenty: antifašismem a československou státočinností. Kdo nebyl státočinný (československy), nebyl demokrat.⁹⁸ Je ale nezbytné připojit ještě třetí komponent – demokratický státočinný sudetský Němec nesměl být příliš bohatý.

---

⁹⁵ Blíže viz J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, *Válečné deníky Jana Opočenského*, s. 266. a L.K.FEIERABEND, *Politické vzpomínky III.*, s. 99.

⁹⁶ Blíže viz L.K.FEIERABEND, *Politické vzpomínky II.*, s. 252.

⁹⁷ Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943*, dok. č. 273, s. 328.

⁹⁸ J. RATAJ, *Obraz Němce a Německa v protektorátní společnosti a v československém odboji*, in: *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*, s. 223.

Jak jsme již výše uvedli, britský rámcový souhlas s transferem získal Beneš již v létě roku 1942. Výslovný souhlas Sovětského svazu však Benešovi stále chyběl. Sovětští diplomaté sice Benešovým častým výkladům o nutnosti transferu nijak neodporovali, ale zatím mu odmítali dát jakékoliv jednoznačné stanovisko. Na jaře 1943 Beneš plánoval cestu do Spojených států a chtěl proto obdržet sovětský souhlas s odsunem pokud možno ještě přes svým odjezdem do Washingtonu. Doufal totiž, že pokud by mohl vhodně předestřít při rozhovoru s Rooseveltem o odsunu kladné stanovisko Sovětského svazu i Velké Británie, nezbude Rooseveltovi než přidat i souhlas Spojených států. Tím by byl problém československých Němců definitivně vyřešen.

Z tohoto důvodu se Beneše obrátil v březnu 1943 na sovětského velvyslance Bogomolovova s žádostí o sdělení sovětského stanoviska k otázce transferu. Učinil tak svým neodolatelným osobitým způsobem, který nepochybně stojí za podrobné připomenutí: „My, jak víte, jsme nikdy nebyli Němcožrouti, a i když po této válce bude to u nás přece jen jiné – to, co se děje u nás, se Němcům nezapomene – ani nyní přes jistou míru nepůjdeme. Já jsem tak zvaný vansittartista, ale je prostým sociologickým faktem, že v naší geografické pozici Německo je a bude pro nás vždy nebezpečné, ať to je Německo císařské, generálské, Stresemannovo, Brüningovo, socialistické či komunistické. Říkám vám zcela otevřeně, že i kdyby byla v Německu komunistická revoluce, nepůjdeme sice v ničem proti ní, nebudeme se vměšovat, ale kdyby oni začali vměšování a vliv u nás např. na Sudety – bude konflikt a budeme se bránit... My máme svůj plán s transferem části našich Němců. Už jsem Vám to vykládal. Jednalo by se především o německou buržoazii a intelektuály a na základě jejich viny v roce 1938 a nyní ve válce. Angličané s principem souhlasí. V Americe budu dotazován a musím dát odpověď. Chtěl bych i zde být v souhlase s Moskvou. Dosud jste mi vždy odpověděl, že je naší věcí, co si uděláme s Němci, že je to naše vnitřní věc a že vy jste velmi opatrní.“⁹⁹

Ve stejné době jednal Beneš o otázce transferu samozřejmě i s Velkou Británií. Při osobním rozhovoru na počátku dubna 1943 Churchill Benešovi sdělil: „S Ruskem se musíme dohodnout i my i Američané, nebude to lehké, ale jinak nebude trvalého míru. Transfer obyvatelstva bude nutný. Ti, kteří budou chtít z baltských států, ať jdou. Stejně z Východního Pruska, případně-li Polsku a také ze Sudetenlandu. Dá se jim krátká lhůta,

---

⁹⁹ Záznam E. Beneše o rozhovoru s A. Bogomolovem dne 19. března 1943 byl publikován in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl I., dok. č. 220, s. 445-450.

ať si vezmou s sebou to nejnужnější a jdou – to doufám u Rusů prosadíme.“¹⁰⁰ Velká Británie tedy byla ještě v dubnu 1943 nakloněna otázce poválečného transferu Němců mnohem více než Sovětský svaz, situace se však měla rychle změnit.¹⁰¹

Ještě před odjezdem do Spojených států Beneš požádal ministra financí Feierabenda, aby mu připravil písemně návrh na odškodnění Němců, kteří budou odsunuti z Československa. Po podrobných konzultacích s Benešem Feierabend připravil návrh, podle něhož osobní movitý majetek a aktiva (šatstvo, knihy, nábytek, peníze, vkladní knížky, akcie, dluhopisy a jiné pohledávky) měly zůstat ve vlastnictví Němců postižených odsunem. Zároveň jim však mělo být umožněno se svobodně rozhodnout, zda se nechtějí části svého osobního majetku za náhradu zbavit. Ostatní majetek, především zařízení podniků, nemovitosti a mrtvý a živý inventář zemědělských usedlostí, měl zůstat za náhradu v Československu. Oceňování majetku pro účely stanovení náhrady mělo probíhat spravedlivě, neboť Beneš i Feierabend byli přesvědčeni, že ČSR bude mít vůči Německu dostatek pohledávek, jimiž budou moci být uspokojeny všechny pohledávky na náhradu ze strany odsunutých Němců. Beneš vyjádřil s finální verzí zásad tohoto návrhu na odškodnění svůj souhlas a kladl důraz na to, aby hospodářské podmínky odsunu byly co nejpříznivější. Vyslovil prý tehdy podle Feierabendových vzpomínek rovněž přání, aby odsun Němců z Československa byl uskutečněn příkladným způsobem a byl hoden Masarykova národa.¹⁰²

Přestože Beneš sovětský souhlas s transferem před svým odjezdem do Spojených států nezískal, našel u Roosevelta v květnu 1943 plné pochopení.¹⁰³ Roosevelt dal Benešovi již při první rozmluvě dne 12. května 1943 souhlas s provedením transferu československých Němců. Jak již bylo výše uvedeno, Beneš ještě před svým odjezdem do Washingtonu požádal v březnu 1943 sovětského velvyslance Bogomolova, aby mu Moskva odpověděla, zda může podepřít vzhledem k Německu Benešův názor o nutnosti přesídlení nacisticky orientovaných Němců z Československa. Moskva s odpovědí dlouho

¹⁰⁰ Záznam J. Masaryka o rozhovoru Beneše s W. Churchillem dne 3. dubna 1943 byl publikován in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl I., dok. č. 223, s. 453-456.

¹⁰¹ K formování britského a amerického stanoviska k odsunu srov. např. D. BRANDES, Cesta k vyhnání 1938-1945. Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a Polska, s. 372-375. Brandes dokazuje, že W. Churchill byl myšlenkou transferu nakloněn již od prosince 1940. O rok později vzal myšlenku za svou i britský ministr zahraničí A. Eden. K otázce transferu se nejpozději od roku 1943 stavěl na rozdíl od svých poradních orgánů kladně i americký prezident Roosevelt.

¹⁰² Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky III., s. 100. Ať již Beneš toto přání tehdy skutečně vyslovil či nikoliv, zůstalo bohužel nenaplněno.

¹⁰³ K Benešově diplomatické hře s Rooseveltem, kdy mu neváhal sdělit, že Sovětský svaz proti transferu nic nenamítá, ač výslovný souhlas Sovětů v té době ještě neměl srov. např. F. DOSTÁL RAŠKA, The Czechoslovak exile government in London and the Sudeten German issue, s. 64.

váhala. Dne 27. května 1943 H. Ripka sovětskému velvyslanci Bogomolovi v návaznosti na informace obdržené od Beneše z Washingtonu takticky sdělil, že po britské vládě je nyní i americká vláda pro transfer československých Němců, a vyložil mu, že stejný souhlas československá vláda očekává i od vlády sovětské, neboť československé vládě již nestačí, aby sovětsí představitelé jen stále opakovali, že je to vnitřní věc Československa.¹⁰⁴ Ripkova intervence opřená o Rooseveltův souhlas byla úspěšná.

Sovětsí představitelé dobře chápali, jak velký význam této otázky Beneš přikládá, a protože v červnu 1943 československého prezidenta potřebovali a měli s ním velké plány, nehodlali zbytečně ztrácet jeho sympatie. V okamžiku, kdy Spojené státy Benešovi svůj souhlas s odsunem poskytly, nezbylo jim proto nic jiného než učinit co nejdříve totéž. Dne 5. června 1943, tedy v době, kdy Beneš ještě stále pobýval ve Spojených státech, zatelefonoval sovětský velvyslanec Bogomolov Ripkovi a s radostí mu oznámil, že sovětská vláda souhlasí s myšlenkou transferu Němců. Zároveň na Ripku naléhal, aby toto stanovisko neprodleně telegrafoval Benešovi do Washingtonu.¹⁰⁵ Sovětský velvyslanec nepochybně dostal z Moskvy pokyn, aby zajistil, že Beneš obdrží sovětský souhlas včas. Kreml tehdy nehodlal riskovat, že by kvůli pár milionům odsunutých Němců mohl přijít o svůj hlavní politický trumf na kapitalistickém Západě – československého prezidenta Edvarda Beneše.

Při jednáních s londýnskými představiteli komunistické strany na počátku července 1943 se Beneš pokoušel dohodnout s komunisty společnou strategii ve věcech transferu. Londýnští komunisté se však tehdy stále ještě drželi směrnic z Moskvy, podle níž byla jakákoliv jednání o transferu zatím předčasná. Beneš komunistům proto alespoň vyložil svoji představu, podle níž se měl transfer týkat všech těch, kteří se proti českému národu provinili přímou či nepřímou podporou Henleina, a naléhal, aby tato otázka byla vyřešena co nejdříve.¹⁰⁶ Nepřímou podporou Beneš tehdy nepochybně rozuměl hospodářské aktivity německé buržoazie a pangermánské smýšlení německé inteligence.

Ještě na jaře roku 1943 používal Beneš britskou kartu (britský rámcový souhlas s odsunem) při vynucování sovětského souhlasu s transferem. Na podzim 1943 se však již situace změnila. Na konci září 1943 v době jednání o prolomení britského nesouhlasu

¹⁰⁴ Záznam H. Ripky o rozhovoru s A. Bogomolovem dne 27. května 1943 byl publikován in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl I., dok. č. 241, s. 483-485.

¹⁰⁵ Blíže viz telegrafická zpráva H. Ripky Benešovi do Washingtonu ze dne 6. června 1943, která byla publikována in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl I., dok. č. 248, s. 492.

¹⁰⁶ Blíže viz záznam o rozhovoru pořádaný komunistickými pracovníky v Londýně, který byl publikován in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 1, pozn. č. 1 s. 36.

s uzavřením československo-sovětské smlouvy Beneš uvedl britskému velvyslanci Nicholsovi jako jeden z podstatných důvodů, které odůvodňují nezbytnost jeho cesty do Moskvy, i projednání záležitostí transferu: „A pak já chci do Ruska, abych mohl věc smluvit i o našich Němcích. Ani to s vámi definitivně nelze smluvit. Nemáte dosud řešení, nemáte rozhodnutí. My si své připravujeme, ale abych to mohl do podrobností mít, je třeba, abych to probral v Moskvě i s vámi. Mně Bogomolov řekl, že jsou pro transfer, vy jste nám sdělili, že se War Kabinet pro to vyslovil. To však nestačí – a i v tom přijdeme ke konci války – a nebude nic hotovo.“¹⁰⁷

Prestože se Benešova východiska pro řešení německé otázky v průběhu roku 1943 radikalizovala, ještě stále ani zdaleka nedosahovala úrovně domácího odboje.¹⁰⁸ Vzkazy z protektorátu na formování Benešova názoru vliv měly a nikoliv zanedbatelný. V říjnu 1943 Beneš již při rozhovoru se svým kancléřem Smutným poznamenal: „Je fakt, že tři miliony Němců nemůžeme udržet. Říkal jsem to celých dvacet let. Copak tahle koalice (podle zápisu Smutného Beneš pokynem hlavy a rukou naznačuje, že to byla koalice i těch zdejších účastníků, Šrámka, Hodži, Bechyně) ta je mohla zvládnout? Je z toho jen jeden závěr.: Němci musí z republiky pryč! Naše propaganda musí pořád a pořád, soustavně dokazovat, psát, upozorňovat, že čeští nacističtí Němci jsou vlastní příčinou války a vždycky jí budou. Proto musí z Československa pryč; území je naše, potřebujeme je k zabezpečení státu, to dokázal Mnichov, ale bez Němců. A rovnou o tom mluvit, jít už se vším naplno ven. Ripka musí dělat propagandu, nikdo nic nedělá, všechno obráceno je na vnitřní politiku.“¹⁰⁹ Na podzim roku 1943 tedy Beneš již uvažoval o tom, že odhodí veškeré taktické zábrany a oznámí světu, že pro československé Němce není v poválečné republice místo. Cesta do Moskvy na konci roku 1943 k tomu byla tou nejideálnější příležitostí.

---

¹⁰⁷ Výňatek ze záznamu E. Beneše o rozhovoru s Nicholsem dne 29. září 1943 byl publikován in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 29, s. 65-66. Srov. i B. R. H. LOCKHART, Přichází zúčtování, s. 354

¹⁰⁸ V jednom ze spíše umírněnějších vzkazů z protektorátu, který Beneš obdržel v létě roku 1943 od K. Krofity a E. Lány se např. konstatovalo: „Každý Němec bude občanem Říše a v žádném případě se nebude moci mísit do věcí státu našeho. Jména Němců bude konfiskováno a Němci souzeni za zločiny spáchané. Věrní Němci dostanou povolení k pobytu v zemi jako cizinci. Všechny majetek Němců musí být zabaven, aby ručil za náhradu škod. Němci musí být jako dělníci k dispozici ČSR pro opravné práce na území ČSR. Pan prezident je žádán, aby nebral záruky vůči minoritám, neboť Čechy jsou hospodářsky ruinovány a vše bylo transferováno do německých půjček.“ Vzkaz K. Krofity a E. Lány Benešovi ze dne 21. června 1943 byl publikován in: L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 512, s. 714-715. Tak daleko se Beneš při řešení německé otázky v létě roku 1943 zatím nedostal.

¹⁰⁹ Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 236, s. 399.

Již při úvodním banketu 11. prosince 1943 vyslovil Stalin s Benešovou ideou odsunu Němců z Československa svůj souhlas.¹¹⁰ Při následných jednáních s Molotovem Beneš konstatoval: „Máme naše Němce, ti jsou vinni za Mnichov, za to, že k nám vtrhli Němci, a za všechno, co se stalo. To byli první viníci války. Jiná věc jsou pak viníci z Německa, ovšem. Ale potrestání našich Němců, to je pro nás velká otázka. Mezi Čechy bude viníků málo, mezi Slováky více, ale mezi našimi Němci jistě 90 procent... Ty nesou největší vinu a je třeba je potrestat. Když jsem tohle vysvětloval Angličanům, tak nakonec neřekli ne, ale zaujali rezervované postavení. Chtěli na mě pořád písemný projekt. Já jsem prozatím to oddaloval, dokud nebudu znát stanovisko vaše a posavad jsem nic písemného nedal... Já spojuji otázku transferu s problémem sociálním. Mezi našimi Němci je 70% lidí bohatých. Ti musí nejdříve pryč, to byli všichni fašisti. Češi jsou demokrati. Máme taky řadu bohatých lidí, máme taky různé sklony politické mezi sebou, ale možno tvrdit právem o národě jako celku, že je demokratický.“¹¹¹ Myšlenka vhodného propojení národní revoluce s revolucí sociální nenechávala Benešovu mysl ani na chvíli ustrnout. Ztotožňování bohatých lidí s fašisty či alespoň „nedemokraty“ se věnujeme na jiném místě této práce.

Při předání memoranda o transferu, kterým se budeme podrobně zabývat níže, Beneš Molotovovi sdělil: „Je to prozatím důvěrná věc, prvá koncepce plánu, principy. Já sám považuji toto řešení za radikální a budu šťasten, uskuteční-li se. I když bych nerad dělal v této věci kompromisy, jsem realista a proto budu chtít dosáhnout aspoň maxima, když ne všechno. Němců je u nás asi 2.800.000. Dá-li se vystěhovat vše, tak dobře; ne-li, tedy aspoň 2 miliony. Jsem ochoten udělat koncese též z naší strany, aby se stala celá věc spíše přijatelnou, uskutečnitelnou. Věřím, že náš národ to přijme. Opakuji: Toto není definitivní věc. Jen prvá, počáteční koncepce, a prosím, abyste nám otevřeně řekli, co o tom myslíte. S tím je v souvislosti otázka reparací... Chci, aby reparace byly uskutečněny tak, aby majetek Němců od nás vysídlených přešel na československou vládu. Němci dostanou od nás potvrzení, s nímž se pak obrátí o náhradu na německou vládu. Já nechci nic takového jako byly reparace po minulé válce. Je to prosté, prostá forma a je to také radikální. Budeme konfiskovat zemi, závody, doly, hutě, banky Němců. Jednotlivcům to nemohu dát, aby z toho vznikly nemožné boje, tak všechno převezme stát, bude se to

---

¹¹⁰ Blíže viz E. TÁBORSKÝ, *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 190.

¹¹¹ Záznam J. Smutného o jednání Beneše s Molotovem dne 14. prosince 1943 byl publikován in J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 60, s. 134-144.* Srov. i E. TÁBORSKÝ, *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 190-191.

nacionalizovat. A když jsem to udělal s německým majetkem, musím pak žádat totéž od Čechů.“ Molotov odpověděl: „A vy si myslíte, že to přijmou? Řeknou Vám dobře, tamti to jsou Němci, ale my jsme Češi. Beneš reagoval takto: „Chápu, že to je těžké, a já věřím, že se nám to podaří. Ale začneme, transfer německého majetku bude počátek této nacionalizace. Chápete tudíž, co pro nás znamená taky transfer: čechizace, počátek velkého sociálního převratu...“¹¹²

Na konci roku 1943 tedy E. Beneš již veřejně přiznával, že jeho cílem je odsunutí všech československých Němců bez výjimky. I nadále však byl ochoten postoupit Německu spolu se třemi miliony Němců i část území předmnichovského Československa, pokud to bude nutné s ohledem na veřejné mínění na Západě. S ohledem na české veřejné mínění toto postoupení mělo být kompenzováno ze strany Německa drobnými ústupky zejména v oblasti Kladska. Na rozdíl od Poláků Beneš nikdy neusiloval o to, získat na úkor Německa nějaké větší území.¹¹³ Požadavky na drobné kompenzace ze strany Německa byly Benešem skutečně kladeny jen s ohledem na české veřejné mínění, které by se podle jeho názoru těžce smiřovalo pouze s jednostranným postoupením území Německu. Na konci roku 1943 již Beneš počítal se svým triumfálním návratem do vlasti a nechtěl si proti sobě zbytečně popuzovat celý český národ, o jehož poválečné nacionalistické protiněmecké hysterii si nedělal žádné iluze. Vlastně s ní spíše počítal a hodlal ji využít ve svůj vlastní prospěch.

Zároveň však musel být podle Beneše dodržen z mezinárodněprávního hlediska princip právní kontinuity předmnichovského Československa, a proto mělo k postoupení území dojít až po sjednání příměří, které bude předmnichovské hranice pro Československo potvrzovat. Molotovovi na toto téma Beneš v Moskvě sdělil: „Zmínil jsem se už o tom, že eventuálně jsem ochoten odříznout některé části republiky a předat

---

¹¹² Záznam J. Smutného o jednání Beneše s Molotovem dne 14. prosince 1943 byl publikován in J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 60, s 134-144. Srov. i V. KURAL, Místo společenství - konflikt!, s. 221. Podle E. Táborského Beneš podle své zásady „vyložit všechny karty na stůl“ považoval za vhodné informovat sovětské předáky o svých názorech na uspořádání vnitřních záležitostí v poválečném Československu. Pro toto rozhodnutí měl prý Beneš tři hlavní důvody. Za prvé věřil, že tím prokáže svou loajalitu a otevřenost vůči Sovětskému svazu. Za druhé viděl v tom vhodnou příležitost uvést na pravou míru všechny klamně či překroučené informace, které mohli sovětské představitelé obdržet od vlastních agentů nebo od československých komunistů, kteří se uchýlili do SSSR. A za třetí si představoval, že až Stalin a Molotov uslyší, že má v plánu vést Československo podle socialistických zásad, budou spíše nakloněni pomoci Československu při poválečném vypořádání se s jeho nepřáteli. Proto také Beneš podle Táborského při hovoru o odsunu sudetských Němců poukazoval na tento odsun jako na „začátek rozsáhlé sociální revoluce“, protože podniky vyvlastněné Němcům nebudou předány do soukromých rukou, ale budou znárodněny stejně jako velké podniky v českém a slovenském vlastnictví. Blíže viz E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 195.

¹¹³ Blíže viz E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 191.

Německu, když by nám to mělo pomoci vyvézt všechny Němce z republiky. Ale trvám na tom, aby v podmínkách příměří bylo zásadně stanoveno, že máme právo obsadit celou předmnichovskou republiku.“¹¹⁴

Molotov souhlasil a tak Beneš pokračoval: „A potom se s vámi a Angličany dohodnout o hranicích. Já jsem ochoten udělat kompromisy, bude-li to nutno. Mám ohled v první řadě na Angličany a Američany, očekávám obtíže od nich, myslím, že oni budou pak ochotnější, když jim vysvětlíme, že nechceme jen vyvézt od nás Němce, nýbrž také ustoupit s nimi kus území. Naproti tomu, které území německé zase připojit k nám z důvodů strategických, takže problém území by se jevil jako výměna území, nikoli jen jako jednostranný náš ústupek... Když jsme mluvili s Poláky, tak naléhali, abychom i my si v té končině rozšířili území na účet Německa. My to nechceme, znamenalo by to jen zvětšit počet Němců, o jejichž vysídlení z našeho území usilujeme. Ale Poláci ať si to vezmou.“¹¹⁵ Molotov vyslechl tento Benešův výklad bez reakce.

Na další Molotovovu otázku, zda se Beneš domnívá, že Angličané a Američané chtějí transfer Němců skutečně upřímně, Beneš odpověděl: „To přijde na to. Myslím, že ano, ale řeknou mi, co za to zaplatí? Teď po teheránské konferenci budou příjemnější.“¹¹⁶ Molotov se ihned zajímal o to, čím může Československo platit, když nemá kolonie. Beneš reagoval: „Vím, jak jsme museli koncedovat konfederaci s Polskem. Nevím s čím přijdou nyní. Může to být protokol naší smlouvy o Polsku, abychom jim pomohli tím vyřešit polský problém, možná, že to budou koncese hospodářské, možná finance. Budou postupovat, aby si zachránili určitý vliv ve střední Evropě.“¹¹⁷ Když přišla řeč na to, kolik Němců by se v případě úpravy polských hranic muselo vystěhovat z Polska, Beneš odhadoval počet vystěhovaných Němců na 3 ½ milionu. Molotov odpověděl: „To je maličkost, to je snadné.“¹¹⁸

Lze v podstatě souhlasit s V. Kuralem, že Beneš v Moskvě předložil jako své vlastní myšlenky představy domácího odboje (ÚVODu), které v roce 1940 odmítal, v roce

---

¹¹⁴ Záznam J. Smutného o jednání Beneš s Molotovem dne 16. prosince 1943 byl publikován in J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 63, s 148-163.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 160.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 158.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 158.

¹¹⁸ Tamtéž, pozn. č. 17, s. 163. Jedná se o deníkový záznam E. Táborského ze dne 16. prosince 1943, který si Táborský pořídil po svém rozhovoru s Benešem, ve kterém mu Beneš sdělil své dojmy o rozhovoru s Molotovem. Smutného záznam tuto Molotovovi poznámku neobsahuje. Srov. ale F. DOSTÁL RAŠKA, The Czechoslovak exile government in London and the Sudeten German issue, s. 66.

1941 popisoval jako „problematické požadavky“ a s nimiž se nedokázal plně identifikovat ani v roce 1942.¹¹⁹

Jak již bylo výše uvedeno, Beneš předložil při jednání dne 14. prosince 1943 Molotovovi Memorandum o transferu Němců a Maďarů z Československa.¹²⁰ Podle Benešova memoranda měla být především přijata zásada, která již byla stanovena v právních předpisech německé říše, tedy že všichni Němci v ČSR jsou říšskými občany. Československá vláda si však vyhradí právo stanovit, kteří Němci mohou obdržet nebo si zachovat československé občanství. Všichni Němci, kteří dostanou od orgánů ČSR rozhodnutí, že musí opustit republiku, tak budou muset podle memoranda učinit nejpozději do 5 let. Československé orgány rovněž stanoví, jaké množství majetku a jakého druhu si budou moci Němci se sebou odnést. Na vše ostatní měli obdržet od československé vlády potvrzení s tím, že tento majetek bude znárodněn a Československo ho započte na reparace ze strany Německa za škody způsobené v ČSR. Odškodnění vystěhovaných Němců mělo provést vlastním rozhodnutím a zákonodárstvím již samo Německo. Měla být rovněž stanovena zásada, že v žádné obci v Československu nesmí být méně než 67% obyvatelstva národnosti české, slovenské nebo karpatoruské. Československá republika měla být podle memoranda národním státem československým. Příslušníci národnostních menšin měli mít všechna individuální občanská a demokratická práva, neměli však být pokládáni za národnostní a politické kolektivum. Státem hrazeny a dotovány měly být pouze školy československé a ukrajinské. Vyňaty z této zásady mohly být jen německé obecné školy. Úředním jazykem měl být ve všech úřadech československý jazyk (a ukrajinský).

Měl být zpracován podrobný pětiletý plán transferu, a to po stránce politické, hospodářské, technické, i finanční. Tento plán měl být integrován do celkového celostátního pětiletého hospodářského, sociálního a politického plánu a měl všestranně zapadat do celého rekonstrukčního plánu republiky. Hlavní část transferu však měla být provedena do dvou let. Jako první hned v prvních měsících po pádu Německa měli být z republiky vykázáni ti, kteří se svým chováním a postupem zvláštním způsobem provinili proti republice (samozřejmě pokud nebudou zadrženi k potrestání). Mělo jít vedle členů gestapa, SS, německé policie atd. především o učitele, profesory, právníky, inženýry,

---

¹¹⁹ V. KURAL, Místo společenství - konflikt!, s. 220.

¹²⁰ K přípravě memoranda prezidenta Beneše srov. zejména Desetibodový plán E. Beneše k transferu sudetských Němců z Československa z listopadu 1943 publikovaný in: J. Vondrová, Češi a sudetoněmecká otázka, 1939-1945, dok. č. 130, s. 264-265 nebo J. SMUTNÝ, Svědectví prezidentova kancléře, s. 285-287.

členy nacistických studentských organizací, účastníky spolkového a politického života a všechny Němce, kteří těžili, nebo se pokoušeli těžít pro sebe z obsazení Československa hospodářsky a finančně. V plánu transferu mělo být pamatováno i na návrat Čechoslováků z Rakouska, především z Vídně.

Transfer měl být z hospodářského hlediska postaven na zásadě, že veškerá příslušenství průmyslových a živnostenských podniků a zemědělských usedlostí zůstanou na svém místě v Československu. Do jejich převzetí státem měli dosavadní majitelé a správcové majetku ručit za jejich stav. Obdobně mělo být postupováno i ve věci transferu maďarského obyvatelstva. Vzhledem k značnému počtu Slováků a Podkarpatorusů usazených v Maďarsku mělo však jít z větší části o výměnu obyvatelstva.¹²¹

Beneš předal Molotovovi v prosinci 1943 ještě další memorandum, které se dotýkalo otázky československých Němců. Jednalo se o Memorandum o požadavcích týkajících se postavení Československa a řešení otázky jeho národnostních menšin. V tomto Benešově memorandu byla obsažena zásada, že osvobozené území převezme hned za obsazující armádou československá vláda. Území tedy nemělo připadnout ani na chvíli pod správu spojeneckých orgánů jako např. v Itálii či Maďarsku. Především však v něm bylo důsledně stanoveno: „Přijímá se zásada transferu německého a maďarského obyvatelstva z ČSR a Československo se uznává za národní stát československý, tj. stát Čechů a Slováků, k němuž je připojena Zakarpatská Ukrajina se zvláštním autonomním režimem. Plán transferu měl být v zásadách i podrobnostech předložen československou vládou, která měla zároveň navrhnout konečné řešení o eventuální výměně teritoria s Německem a Maďarskem. Československá vláda měla rovněž navrhnout řešení k zajištění větší národní homogenity státu. Pro zbývající část německého nebo maďarského obyvatelstva se Československo mělo podrobit minoritnímu režimu, který bude na mírové konferenci pro minority v evropských státech navržen.“¹²²

Při závěrečném jednání Stalina s Benešem dne 18. prosince 1943 Stalin vyjádřil plný souhlas jak s Benešovým Memorandem o transferu Němců a Maďarů z Československa, tak s jeho propozicemi ohledně příměří (Memorandum o požadavcích týkajících se postavení Československa a řešení otázky jeho národnostních menšin). Zároveň Benešovi poradil, aby si Československo vyrovnalo hranici s Poláky tak, aby naše

---

¹²¹ Memorandum bylo publikováno in J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 61, s. 145-146. Dne 28. ledna 1944 bylo memorandum předáno i britské straně.

¹²² Memorandum o požadavcích týkajících se postavení Československa a řešení otázky jeho národnostních menšin bylo publikováno in J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 66, s. 171-172.

hraniční čára byla co nejdelší. Vůči Maďarům je také třeba žádat, co ČSR potřebuje, neboť Maďary je nutné podle Stalina přiskřípnout. Zaslouží si to. Při zakreslování budoucích polských hranic Stalin přidal škrtem své červené tužky k československému území i Kladsko.¹²³ V návrhu závěrečného protokolu o výměně názorů mezi E. Benešem a J. V. Stalinem a V. Molotovem, připraveném prezidentem Benešem po dohodě se Sověty,¹²⁴ se mimo jiné uvádělo, že „vysídlení značné části fašistického německého obyvatelstva z pohraničního území umožní republice zajistit vojensky bezpečnost jejích hranic, vyřešit problém reparací za škody spáchané na území republiky a dá základ k řešení velkých sociálních úkolů, jimiž vláda ČSR zamýšlí po této válce dokončit dílo definitivního národního, hospodářského a sociálního scelení republiky. Tento problém týká se také ve velké míře maďarské menšiny na jižní hranici republiky.“¹²⁵

Ještě před započítím jednání s moskevskými představiteli KSČ obdržel Beneš od komunistů dopisy a návrhy, které měly tvořit podklad pro jejich jednání. V prvním dopise moskevští komunisté navrhovali, aby exilová vláda vydala oficiální proklamaci k německé menšině, že tzv. Sudetská oblast je integrální součástí Československé republiky a že československá vláda nehodlá pronásledovat kvůli henleinovským a frankovským zločincům všechny Němce, ale přímo viníky. Proto mělo být v osobním zájmu každého Němce, aby se v pravý čas aktivními činy a bojem proti říšskoněmeckým okupantům a jejich henleinovským pomocníkům od nich otevřeně oddělil.¹²⁶

Tento komunistický návrh byl ve zřejmém rozporu jak s Benešovými představami o odsunu zachycenými v memorandech, tak především s požadavky, které Beneš při jednáních s Molotovem vznesl. Výsledek jednání Beneše se Stalinem a Molotovem,

---

¹²³ Blíže viz záznam Z. Fierlingera o jednání Beneše se Stalinem dne 18. prosince 1943, který byl publikován in J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 69, s 177-182.

¹²⁴ Benešův návrh závěrečného protokolu však nebyl nakonec přijat s tím, že v případě jeho podpisu by bylo nutné ho předat Velké Británii a USA. Beneš byl však zároveň ujištěn Kornejčukem, že návrh plně odpovídá tomu, co bylo mezi Benešem a sovětskými představiteli řečeno a dohodnuto. Blíže viz J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 70, pozn. č. 1, s 188.

¹²⁵ Československý návrh závěrečného protokolu o výměně názorů mezi E. Benešem a J. V. Stalinem a V. Molotovem ze dne 19. prosince byl publikován in J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 70, s 184-187.

¹²⁶ Obsah dopisu byl publikován in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 1, pozn. č. 1 s. 36-37. Srov. i J. Kocián, České politické strany a řešení německé otázky v Československu v roce 1945, in: Konec soužití Čechů a Němců v Československu, s. 35.

kterým se Beneš samozřejmě netajil, přiměl moskevské komunisty ve věci transferu k částečnému ústupu z předem připravených pozic.¹²⁷

Při samotném jednání Beneš dne 18. prosince 1943 zástupcům KSČ sdělil, že rozsah porážky Německa skýtá jedinečnou historickou příležitost k radikálnímu očištění státního území od německého živlu. Budoucí republika měla být podle něj státem Čechů, Slováků a Karpatských Ukrajinců, státem národním a slovanským. Z Československa měli „bezpodmínečně zmizet ven všichni němečtí učitelé, profesori, lidé SS, Gestapa, Hitlerjugend, všichni aktivní lidé Henleinova hnutí a vesměs německá buržoazie, bohatí němečtí lidé.“ Měla zmizet německá univerzita, obě německé techniky, střední školy atd. Německý majetek, lázně, doly, továrny, velkostatky měly přejít do státní správy. Přes opatření nacionálního charakteru a přes opatření proti „německým boháčům“ se měla podle Beneše otevřít cesta pro radikální hospodářské zásahy a sociální přeměny v českých oblastech. Ani Živnobance neměly být podle Beneše doly vráceny. Republika měla být všestranně zlidověna. Z německých obyvatel by mohli podle Beneše zůstat jen antifašisté, demokraté, komunisté, všichni, kteří se i v zahraničí zúčastnili antihitlerovského boje. Beneš zdůraznil, že má pro transfer Němců z území republiky souhlas Sovětského svazu a že již dříve dostal souhlas Anglie a prezidenta USA Roosevelta. Obdobný postup, který měl být uplatněn v otázce Němců, měl být praktikován také ve věci Maďarů. Výměna obyvatelstva maďarské národnosti se Slováky v Maďarsku tu měla umožnit snazší postup.¹²⁸

Komunisté vědomi si Stalinova a Molotovova souhlasu s transferem odstoupili od svého původního stanoviska a pouze navrhovali změnu taktického postupu v celé věci tak, aby se potrestání sudetoněmeckých viníků dělo nikoli pod praporem nacionálním, ale pod titulem obžaloby z činů proti demokracii, republice a lidskosti. Československým občanům německé národnosti, kteří aktivně nepomáhali Hitlerovi a nedopustili se velezrady, mělo být sice občanství rovněž odejmuto, ale měla jim být dána možnost, aby optovali buď pro německé, nebo československé občanství. Československá vláda si měla

---

¹²⁷ K obratu KSČ při řešení německé otázky srov. zejména V. KURAL, Místo společenství - konflikt!, s. 226 nebo F. DOSTÁL RAŠKA, The Czechoslovak exile government in London and the Sudeten German issue, s. 67.

¹²⁸ Blíže viz záznam členů delegace moskevského vedení KSČ o jednáních s Benešem ve dnech 13-20. prosince 1943 publikovaný in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 2, s. 40-59.

vyhradit právo rozhodnout v každém individuálním případě o této žádosti. Beneš projevil s tímto taktickým postupem souhlas.¹²⁹

Po moskevských jednáních byl již Beneš natolik sebevědomý v otázkách národnostních menšin, že neváhal v rozhlasovém projevu do vlasti z Moskvy dne 21. prosince 1943 prohlásit: „To, co zde nyní děláme, je jedno z hlavních zajištění pro celou naši dohlednou budoucnost existence sjednoceného národního státu československého, státu Čechů, Slováků a lidu karpatoruského.“¹³⁰ Přes proklamovanou ideu právní kontinuity byl tak na konci roku 1943 předmnichovský národnostní stát již pouhou minulostí, pro Němce a Maďary nemělo být v nově budovaném národním státě místo. Konečné řešení německé otázky tedy bylo v prosinci 1943 již rámcově koncipováno. Zbývalo vyřešit technické detaily.

O zřejmé radikalizaci řešení německé otázky svědčí i další Benešův zahajovací projev ve Státní radě ze dne 3. února 1944, v němž Beneš mj. uvedl, že „náš domácí odboj a převrat v této válce bude a musí být revolučně a vojensky organizovaný a násilný a bude a musí znamenat u nás velikou lidovou odplatu a pro Němce a fašistické násilníky konec opravdu krvavý a nelítostný.“¹³¹

V březnu 1944 britský velvyslanec Nichols Beneše opakovaně upozornil, že vláda i Foreign Office sice trvá na svém stanovisku ohledně transferu, ale nesmí se jít do krajností. Začíná se podle něj již ukazovat, která část veřejnosti bude proti transferu. Věc se proto nesmí podceňovat, neboť odporu bude poměrně dost. Celý transfer se musí podle něj dobře připravit a nesmí se hlavně přehnat.¹³² Transfer německé menšiny byl v té době ve Velké Británii sice akceptován, ale současně byl i kritizován s ohledem na poválečné hospodářské těžkosti Německa a případný vzrůst vlivu SSSR, ale i s ohledem na hospodářské ztráty zemí, které chtěly odsun provést, a bylo rovněž poukazováno na

¹²⁹ Tamtéž, s. 57. Srov. i J. Kocián, České politické strany a řešení německé otázky v Československu v roce 1945, in: Konec soužití Čechů a Němců v Československu, s. 35. Fakticky by tento komunistický návrh znamenal, že by v ČSR po válce zůstaly přibližně dva miliony osob německé národnosti, ovšem bez československého státního občanství. Ocitly by se tak fakticky v postavení cizinců. Vláda - či přesněji komunisty řízené ministerstvo vnitra - by pak rozhodovala o tom, zda těmto osobám bude na základě individuální žádosti občanství obnoveno, či nikoliv.

¹³⁰ Bliže viz E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 228.

¹³¹ Benešův projev ve Státní radě z 3.2.1944 byl publikován in: E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 394. Mezi nejmírnější stoupence transferu patřili na jaře 1944 ještě stále komunisté. Londýnští představitelé KSČ sice již přijali myšlenku národního státu, ale odmítali paušalizující nacionalistická hesla. Dokonce uvažovali i o tom, že po osvobození by mohlo dojít k vytvoření organizační platformy německých antifašistů, kteří by se mohli podílet na veřejném a politickém životě, včetně provádění národní „očisty“. Srov. např. J. Kocián, České politické strany a řešení německé otázky v Československu v roce 1945, in: Konec soužití Čechů a Němců v Československu, s. 35.

¹³² Záznam E. Beneše o rozhovoru s Nicholsem ze dne 23. března 1944 byl publikován in J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 80, s. 240-241.

nehumánnost celé akce.¹³³ Beneš si však byl v té době již jist sovětskou podporou jeho koncepce transferu a nemínil proto ze svých požadavků přes britské varování ustoupit. Naopak, začal detailně promýšlet jednotlivé fáze odsunu. Ještě stále si však nebyl jistým, zda se mu podaří z mezinárodního hlediska prosadit odsun všech Němců. Za minimální variantu odsunu tehdy považoval přibližně 2 miliony Němců.

V dubnu 1944 Beneš Opočenskému při rozhovoru v souladu se svými moskevskými memorandy sdělil, že chce, aby byli ihned po skončení války vyhnáni všichni gestapáci, ordneři, henleinovci, profesori, učitelé, tedy celkem prý asi šest set tisíc lidí. Ostatní měli být podle Beneše ze země vypuzeni do pěti let. Zároveň ale Beneš vyslovil přání, aby byl celý transfer proveden do dvou let, aby další tři roky byly ponechány vládě k přezkoumání jejích rozhodnutí, případně „aby nad Němci visel v této době Damoklův meč.“ Chtěl by ovšem transfer provést tak, aby byl pro světové veřejné mínění přijatelný. Nebude proto požadovat žádné reparace, místo nich bude zabrán německý majetek v Československu. Beneš tehdy ještě stále počítal s odstoupením výběžků s přibližně 400.000 Němci. Výběžky však měly být Německu postoupeny pouze pod podmínkou, že Německo převezme dalších 1,2 - 1,4 milionu německých obyvatel a jejich odškodnění bude započteno na účet škod napáchaných nacisty v Československu. Beneš Opočenského zároveň informoval, že KSČ právě přijala jeho princip transferu.¹³⁴

V květnu 1944 Beneš již bez jakýchkoliv rozpaků při rozhovorech s britským spisovatelem C. Mackenziem formuluje své konečné řešení německé otázky takto: „Protože Němci za druhé světové války zničili vše, co by je snad bylo opravňovalo k soužití s námi, bylo jediným logickým závěrem, že oba národy nemohou žít ve společném státě... přiznávám se, že nevěřím v myšlenku převýchovy Němců. Až budou Němci poraženi, budou sami sebe velmi litovat a nikdo z nich asi nebude chtít jít hned zase do války, avšak myšlenka rasové svrchovanosti je v každém Němci tak hluboko zakořeněná, že se bude muset narodit a zemřít několik generací, než se podaří tento názor vyhladit. Pokud tato víra o svrchovanosti německé rasy žije, budou Němci uvažovat o nové válce, aby svoji svrchovanost prokázali. Nám Čechům je jasno, že s Němci nemůžeme žít. Současně však si nemůžeme hospodářsky a strategicky dovolit dát jim

---

¹³³ Blíže viz J. Kocián, České politické strany a řešení německé otázky v Československu v roce 1945, in: Konec soužití Čechů a Němců v Československu, s. 36.

¹³⁴ Blíže viz J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 343. Jak jsme již výše uvedli, komunisté zastávali při jednáních v Moskvě s Benešem v prosinci 1943 k otázce transferu rezervovaný postoj. Postavení československých Němců mělo být podle jejich původních názorů řešeno spolu s potrestáním válečných zločinců, zrádců a kolaborantů. Na počátku dubna 1944 změnili taktiku a postavili se takticky za Benešovo stanovisko k transferu.

území, jež během století pronikli. Jsem přesvědčen, že musí od nás každý sudetský Němec, který se nepostavil činně proti nacismu, odejít a že musí odejít hned, jakmile bude Československo znovuzřízeno jako svobodná republika. Kdyby tito Němci u nás zůstali, měli bychom trvalou občanskou válku mezi nimi a Čechy. Přes milion Čechů žije v německých sídlištích v Československu mezi třemi miliony Němců. Tito Češi budou bojovat. Ostatní Češi se sjednotí, aby jim pomáhali, a po tom, co Československo protrpělo od Mnichova, jsou vyhlídky na občanskou válku neúnosné. Jediným řešením je odsun Němců.“¹³⁵

V červenci 1944 Beneš prostřednictvím svého politického referenta P. Drtiny vzkazuje ve stejném duchu do vlasti: „Poměr k Němcům i k Německu, způsobu, jak s Německem naložit po válce, a tudíž také k tomu, co udělat s našimi Němci, se vyvíjí v celém světovém veřejném mínění stále k lepšímu tak, jak to náš národ potřebuje. Počítáme dnes tedy s možností transferu našeho německého obyvatelstva. Nelze však dnes definitivně říci, že by celých více než tři miliony Němců mohlo být transferováno na základě nějaké mezinárodní úpravy. Touto cestou bude možno snad se jich zbavit jen zčásti, snad maximálně asi dvou milionů, a nemůžeme se tedy spoléhat a vyčkávat mezinárodního řešení. Jest třeba, abychom si mnoho vyřídili sami ihned v prvních dnech osvobození, aby všech vinných nacistů co nejvíce od nás uteklo ze strachu před občanskou revoltou proti nim v prvních dnech revoluce a aby co nejvíce těch, kteří se budou jako nacisti bránit a klást odpor, bylo v revoluci pobito. Na to stále myslete a na to musí být připraven celý národ. Mezinárodnímu řešení německé otázky u nás musí předcházet tedy vedle osvobozovacího revolučního hnutí a později i vedle řádných vojenských opatření, až bude osvobozena celá země a celé území státu vojensky - zejména tedy také pohraniční části, které od nás byly odtrženy Mnichovem, co nejrychlejší obsazení a vyčištění těch výběžků k hranicím, kde byl český živel vždy nejsilnější a kde pak prakticky šel až na pohraniční hory. Konečně pak v poslední fázi přijde vnitropolitické opatření s těmi německými občany, kteří u nás zůstali. Budou to především ti, kteří s námi za hranicemi věrně spolupracovali a kteří budou i doma spolu převrat dělat a ideu státu národního přijmou. Ale i o těch zdůrazňujeme spojencům, že zvláštních práv minoritních mít nebudou, jen demokratická práva občanská, žádné školy střední a žádné školy vysoké. Ale

---

¹³⁵ C. MACKENZIE, Dr. Beneš, s. 429-430. Ve stejném rozhovoru Beneš na adresu československých Němců před Mnichovem správně poznamenal: „Západní demokracie mne však nutily připustit totalitní menšinu v demokratickém státě – a to bylo směšné.“ C. MACKENZIE, Dr. Beneš, s. 426. Bohužel si tehdy Beneš ještě vůbec neuvědomoval, že se právě pokouší o něco velmi podobného: udržet demokratický stát v totalitní sovětské sféře vlivu.

i to závisí na událostech válečných, a proto se nechci o tom všem vyjadřovat zcela definitivně. Jinak veřejné projevy presidenta a vlády zde v Londýně musí o této otázce vždy být zdrženlivé a dle toho je třeba i u nás je posuzovat.¹³⁶

„Divoký“ odsun, ke kterému v květnu a červnu 1945 na osvobozeném území došlo, byl jistě divoký co do způsobu provedení, v žádném případě však ne, pokud jde o jeho spontánnost. Beneš se až do konce války obával, že se mu podaří mezinárodněprávně prosadit jen jeho minimální varianta odsunu, která by se týkala přibližně 2 milionu Němců. Zbytek měl zařídít spravedlivý hněv českého a slovenského lidu, který Beneš rozhodně neměl v úmyslu mírnit, naopak, podporoval ho a přiznával mu významné místo při řešení německé otázky v poválečném Československu.¹³⁷

V srpnu 1944 Beneš v rozhovoru s Opočenským přiznal, že se vždy bál rozporu, který spočíval v tom, že mírové smlouvy byly po první světové válce založeny na principu sebeurčení národů a československá vnitřní politika jej nechtěla uznat. Věděl prý, že dojde ke krizi, a proto dělal vše možné, aby se jí vyhnul.¹³⁸ Jak jsme již výše opakovaně naznačili, Beneš nehodlal přiznat právo na kolektivní sebeurčení německé menšiny, byť v minimálním rozsahu ve formě autonomie, ani po druhé světové válce. V souladu s výše uvedeným ponaučením si byl pak dobře vědom toho, že pokud nemá v důsledku této skutečnosti opět dojit v budoucnosti ke krizi, musí být počet Němců, kteří v republice zůstanou, zcela minimální. Pro dosažení tohoto cíle byl ochoten podstoupit v podstatě cokoliv, včetně hrubého ponížení a cynických ústrků ze strany Sovětského svazu, kterých se mu mělo v souvislosti s vývojem na Podkarpatské Rusi a na Slovensku na podzim 1944 dostat.

V rozhlasovém projevu do vlasti z 27. října 1944 však Beneš již naprosto otevřeně konstatuje, že „německý národ se provinil jaké žádný jiný na světě, německý národ tudíž zaslouží trestu a německému národu a státu se trestu dostane... Nemohu ani dnes přejít mlčením otázku vyřízení sil všech úctů s našimi Němci, kteří v roce 1938 vrazili našemu státu dýku do zad. Ti všichni, kdo tak učinili, musí pryč.“¹³⁹ Zastavme se zde u jedné zdánlivě nepatrné mezery objevující se pravidelně v Benešových úvahách o řešení

---

¹³⁶ Blíže viz Drtinův vzkaz odbojovým skupinám na Slovenku i v českých zemích ze dne 16. července 1944, který byl publikován in: J. ŠOLC, Edvard Beneš: Vzkazy do vlasti, dok. č. 83, s. 180-189.

¹³⁷ K tomu srov. např. i F. DOSTÁL RAŠKA, The Czechoslovak exile government in London and the Sudeten German issue, s. 69.

¹³⁸ Blíže viz J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 367.

¹³⁹ Blíže viz E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 243 Srov. i J. Kocián, České politické strany a řešení německé otázky v Československu v roce 1945, in: Konec soužití Čechů a Němců v Československu, s. 37.

německé otázky v poválečném Československu. Tato zdánlivě nepatrná mezera má totiž v praktické rovině zcela zásadní důsledky, jak si ještě ukážeme na sporech spojených s přípravou ústavního dekretu o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské. V Benešově argumentaci se již od roku 1940 pravidelně objevuje myšlenka, že ti sudetští Němci, kteří se provinili („Němci zrádci a Němci nacisti“), budou muset opustit republiku. Rozumělo se automaticky samo sebou, že ostatní Němci, pokud budou mít zájem, v republice zůstanou. Nejpozději v roce 1942 se však obsah Benešových projevů, zdánlivě bez větších důsledků, rozšiřuje. Vedle těch, kteří se provinili a budou muset odejít, se začíná objevovat další přesně definovaná skupina československých Němců, a to ti, kteří zůstali republice věrní a budou proto moci v poválečném Československu zůstat. Tento zdánlivě nepatrný posun má ve skutečnosti nedozírné důsledky. Skupina německých obyvatel, která bude moci v republice zůstat, totiž již najednou nezahrnuje všechny ostatní Němce kromě těch, jež se provinili, ale obsahuje jen ty, kteří zůstali republice aktivně věrní. Přesná definice těch, kteří budou moci zůstat (jen ti, kteří zůstali věrní), ale automaticky generuje existenci třetí skupiny československých Němců, totiž těch, kteří se ani neprovinili, ani nezůstali republice aktivně věrní. Jaký bude osud této šedé mlčící skupiny československých Němců, se v Benešových projevech nedozvíme. Beneš tuto skupinu zpočátku důsledně ignoruje, a jak jsme již výše naznačili, nakonec ji odmítne přiznat právo na existenci.¹⁴⁰

Problém však spočívá v tom, že tato třetí skupina nejen, že existovala, ale byla dokonce mnohem početnější než obě dvě první skupiny dohromady (tedy skupiny těch, kteří se provinili či zůstali aktivně věrní). Podle oficiálního odhadu Československého studijního ústavu z roku 1944 bylo podle koncepce exilového ministerstva vnitra, která v podstatě předpokládala zbavení státního občanství u všech Němců, kteří se provinili, možné počítat se zbavením státního občanství asi u ¾ milionu Němců.¹⁴¹ Skupina těch, kteří zůstali republice aktivně věrní, byla pak několikanásobně menší. Dva a půl milionu československých Němců se tedy podle odhadu studijního ústavu buď neprovinilo, nebo jim nebylo možné provinění dokázat. Z výše uvedeného je zcela zřejmé, že pokud by v poválečném Československu platila zásada presumpce nevinny a všichni ti, kterým by

---

¹⁴⁰ Tato problematika úzce souvisí s radikálním posunem obrazu Němců doma i v exilu. Ztotožnění Němce s bestii v českém národě, které se objevuje přibližně od druhé poloviny roku 1941, nakonec pohltilo i Beneše. Válkou nebyli vinní nacisti, ale Němci jako národ. Němectví a nacismus byla synonyma. Blíže viz J. RATAJ, *Obraz Němce a Německa v protektorátní společnosti a v československém odboji*, in: *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*, s. 227-228

¹⁴¹ Blíže viz K. JECH, K. KAPLAN, *Dekrety prezidenta republiky*, dok. č. 21.3, s. 367. Srov. i F. DOSTÁL RAŠKA, *The Czechoslovak exile government in London and the Sudeten German issue*, s. 71-72.

nebylo možné ať již z jakýchkoliv důvodů dokázat provinění proti republice, by byli označeni za nevinné či přesněji za ty, kteří se neprovinili, tvořila byla tato třetí šedá skupina naprosto drtivou většinu československých sudetských Němců, a to přesto, že jen málokdo z „nevinných“ by byl schopen prokázat, že zůstal republice skutečně věrný.

Je běžným jevem nejen v moderní společnosti, že většina populace je politicky téměř netečná a nevykonává žádnou politickou aktivitu, snad s výjimkou vhození volebních lístků do volební urny v demokratických společnostech a vynucených projevů souhlasu v totalitních a autoritativních režimech. Třetí většinové skupině československých Němců však občanské právo na politickou pasivitu Beneš nepřiznával. Tento postup ostře kontrastuje jak s Benešovým přístupem k Čechům, tak především ke Slovákům. V projevu na půdě Státní rady v únoru 1944 Beneš například uvedl: „Ano slovenský lid ve své ohromné většině nezradil a nezklamal; byl však zrazen a zklamán četnými svými zrádnými a nehodnými politiky, maďaronskými odrodilci a fašistickými nevzdělanci, kteří za to plné odplaty – a to bez kompromisu – obdrží.“¹⁴²

Tedy zatímco Němci, kteří zůstali politicky zcela neaktivní, neměli žádný kontakt s Čechy a Slováky, chodili dál každý den do práce a vedli své osobní životy stejně obyčejným způsobem jako před válkou, aniž by se příliš starali o to, kdo je zrovna ten který rok vládcem politické jednotky, do které byli bez ohledu na svou vůli zařazeni, a necítili potřebu proti tomuto vládcovi revoltovat, podle Beneše ve své „ohromné většině zradili“, zatímco Slováci chovající se zcela stejným způsobem, nezradili, ale byli zrazeni a zklamáni zrádnými politiky a fašistickými nevzdělanci.¹⁴³

Důvod tohoto selektivního přístupu je zcela zřejmý. Třetí většinová šedá skupina československých Němců mohla mít pro Benešovo pojetí mezinárodně bezpečnostního zajištění poválečného Československa a s ním spojenou koncepci hromadného odsunu velmi nepříznivé důsledky. Přesvědčit západní veřejnost o nutnosti odsunu těch, kteří se provinili, byl sice úkol obtížný, ale realizovatelný.¹⁴⁴ Přesvědčit ji o nutnosti odsunu těch, kteří se žádným reálně zjistitelným či právně postižitelným způsobem neprovinili, byl úkol takřka nemožný. Proto se nejen Benešovy projevy zabývaly - na první pohled zcela logicky - vždy jen těmi, kteří se provinili a těmi, kteří zůstali republice věrní. Na druhou

---

¹⁴² Blíže viz E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 391

¹⁴³ Bylo by jistě velmi zajímavé sledovat, jaký přístup by Beneš v roce 1989 zvolil k šedé mlčící a politicky zcela pasivní většině českého národa po čtyřiceti letech komunistické totality.

¹⁴⁴ K tomu je však nutné podotknout, že, jak bylo již výše ukázáno, britská vláda odmítala retribuční charakter odsunu. Princip viny byl podle ní jako základ transferu příliš omezující.

stranu je nutné přiznat, že i britská či americká veřejnost v průběhu války přijala z velké části schematický pohled na Němce jako na nacisty.

Účelem těchto úvah nebylo popřít či zakrýt nezpochybnitelnou vinu německé menšiny za rozbití předmnichovské republiky či jakkoliv zmírnit nelidskost zločinů, kterých se příslušníci československých Němců za války proti Čechům dopustili, ale spíše se zamyslet nad pohnutkami a proměnami myšlení těch, kteří o osudu československých Němců na sklonku války a po jejím skončení rozhodovali.¹⁴⁵ Jak bude ještě ukázáno, českoslovenští Němci nebyli z Československa odsunuti na základě dekretů prezidenta republiky či jiného vnitrostátního právního aktu, ale na podkladě postupimského rozhodnutí velmocí. Nicméně bylo by nespravedlivé si nepřiznat, že pokud by těm, kteří se neprovinili, ale ani nezůstali věrní, bylo ponecháno v souladu se zásadou presumpce neviný československé občanství, patrně by z velké části zůstali.

K tomu je však nutné připomenout, že Němec – československý občan a demokrat vymizel z českého obrazu nejen v protektorátu, ale posléze i v exilu. Beneš v tomto směru tedy rozhodně nebyl výjimkou a lze pouze opět konstatovat, že patřil k těm umírněnějším. Nermalou měrou k tomuto nepříznivému obrazu Němců v exilu přispěla samozřejmě původně protičeskoslovenská velkoněmecká federativní orientace sociálně demokratické skupiny okolo W. Jaksche. Loajální Zinnerova skupina byla malá a nevýrazná.¹⁴⁶ Výzvy k odboji, v němž by se čeští Němci doma výrazněji postavili proti nacismu, byly téměř neúspěšné.¹⁴⁷ V československém exilu převládlo přesvědčení, že čeští Němci mnohem více podlehli nacismu než Češi a že 80 % českých Němců nese přímou vinu za rozbití ČSR a za nacistickou expanzi.¹⁴⁸

Obraz Němců jako nepolepšitelného národa, který nikdy nedostane rozum a v němž obludná nelidskost vězí tak hluboko, že by potřebovali staletí, aby se převychovali, tedy zcela pohltit londýnský exil i E. Beneše. Domácí odboj měl o německém charakteru ještě mnohem ostřejší představy: „Nenávist k Němcům je strašná, protože není skoro rodiny

¹⁴⁵ Lze souhlasit s J. Křenem, který k tomu již v roce 1969 uvedl: „Měl-li protifašistický a osvobozenecký zápas i v nejkřutějších situacích svůj humánní a etický patos, jeho historická rekonstrukce a analýza jej musí mít dvojnásob; vědecký i občanský souhlas historiků s tímto spravedlivým zápasem může snad i šovinistické excesy tohoto boje vysvětlit, ale ne se s nimi ztotožnit.“ J. KŘEN, V emigraci, s 473.

¹⁴⁶ Srov. např. V. KURAL, Místo společenství konflikt!, s. 135-136.

¹⁴⁷ K německému odboji proti nacismu za války v Čechách a na Moravě např. V. KURAL, Místo společenství - konflikt!, s. 38-40. Počet obětí tohoto odboje je podle Kurala mnohem nižší než na české straně, ale i tak je to mnohem více než odpovídá zažitým českým představám o naprostém konformismu sudetských Němců s nacismem. Podle Kurala je tento počet navíc zřejmým dokladem, že ne všichni sudetští Němci následovali Hitlera jako ovce.

¹⁴⁸ J. RATAJ, Obraz Němce a Německa v protektorátní společnosti a v československém odboji, in: Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století, s. 229.

ve městech i na venkově, která by nebyla někoho ztratila popravou nebo nebyla postižena uvězněním některého příslušníka v koncentračním táboře. Nože si chystá stejně buržoazie jako dělnictvo. Zejména mezi našimi vojáky je zlé rozhořčení: Němci musí pryč, všichni do jednoho, (Rub or stubb). Po poslední řeči Dr. Beneše bylo v Čechách velké zklamání, protože chce loajální Němce nechat u nás. Není loajálních Němců, všichni jsou stejní a v nejlepším případě z dětí loajálních Němců vyrostou zase pangermáni... Češi očekávají, že republika zabaví majetek Němců v Sudetech náhradou za všechna ta „jiná aktiva“, která se vyskytují ve výkazech Národní banky.¹⁴⁹

Svého plánu na odstoupení části území Německu se Beneš nevzdával ani na podzim roku 1944. S ohledem na české veřejné mínění a stanoviska členů zahraniční akce však začal zvyšovat územní požadavky, kterými mělo být odstoupení části Sudet kompenzováno. V listopadu 1944 Beneš předestřel svůj plán na výměnu území mezi Československem a Německem britskému ministru zahraničí A. Edenovi. Beneš mimo jiné Edenovi sdělil, že má v úmyslu předložit československé vládě v Praze svůj plán na takovou úpravu hranic s Německem, která by podle jeho mínění byla výhodnější nežli hranice stanovené po poslední válce. Beneš navrhoval výměnu území, a to tak, že by od Německa Československo požadovalo území v Kladsku, severně od Moravské Ostravy a menší úpravy v Rudohoří, eventuálně na Šumavě (asi v tom smyslu, že by hranice nešly po hřebenech hor, nýbrž po jejich úpatí na německé straně). Za to mělo Československo odstoupit Německu Ašsko a Cheb, severní výběžky Šluknova a Frýdlant a slezský severozápadní výběžek. Beneš Edena informoval, že je to jeho osobní plán, že s ním někteří souhlasí, jiní nesouhlasí, ale že jej chce raději předložit vládě k diskusi až v Praze.¹⁵⁰ Dále zdůraznil, že se o tomto plánu stejně může uvažovat až tehdy, kdy bude plně obnovena československá svrchovanost v předmnichovských hranicích.¹⁵¹

V únoru 1945 při rozhovoru s britským velvyslancem Nicholsem Beneš Brity požádal, aby z důvodu možnosti vydání zákona (deketu) ve věci transferu a hranic mu byl neprodleně poskytnut spojenecký návrh definitivní úpravy řešení německé otázky, který by obsahoval tyto tři principy:

- a) zásadně se stanoví transfer

¹⁴⁹ Zpráva z domova o růstu nenávisti vůči Němcům z 10. července 1944 byla publikována in: J. Vondrová, Češi a sudetoněmecká otázka, 1939-1945, s. 279.

¹⁵⁰ Žádný podobný plán Beneš samozřejmě vládě v osvobozené Praze v roce 1945 nikdy nepředložil. Nebylo to ani nutné. Nicméně pokud by tak učinil, byl by jeho návrh vládou Národní fronty s velkou pravděpodobností okamžitě smeten se stolu.

¹⁵¹ Blíže viz záznam H. Ripky o rozhovoru Beneše s Edenem dne 27. listopadu publikovaný in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 163, s. 355-357.

b) všichni Němci se zbavují československého státního občanství

c) zřizuje se úřad pro provádění transferu.

Po projednání na Foreign Office Nichols Beneše o týden později požádal, aby bez dohody se spojeneckými velmocemi takový zákon (dekret) v žádném případě nevydával. Poté, co Beneš Nicholsovi vyložil, co by to podle jeho názoru pro Československo znamenalo (rozvrat, boje, masakry Němců), Nichols Benešovi doporučil, aby československá vláda prohlásila tyto tři body jako svůj program, ale než ho definitivně začne provádět, musí existovat plná dohoda se spojenci o způsobu a rozsahu transferu, neboť oni budou na druhé straně hranic v Německu a budou muset tyto Němce přijímat do Německa. Beneš požadavek britského ministerstva zahraničí tehdy odmítnul a pokusil se ho změnit před svým odjezdem do Moskvy při závěrečném rozhovoru s Edenem a Churchillem.¹⁵² Ti však již byli podle Benešova názoru tak zpracováni ze strany Foreign Office, že mluvili stejně neurčitě jako Nichols a program československé vlády, v němž by byly výše naznačené principy obsaženy, považovali za krajní mez, kam až může československá vláda bez plné dohody se všemi spojenci jít.

Beneš se však s britským stanoviskem i nadále nehodlal spokojit.¹⁵³ Představa, že by transfer sice mohl být vtělen do programu vlády, ale vláda, resp. on sám by ho nemohl uvést ve formě prezidentského dekretu ihned po osvobození do praxe, ho vnitřně spalovala. Snad proto Nicholsovi ještě před odjezdem do Moskvy vyhrožoval, že o této otázce bude jednat v Moskvě a že se eventuálně dohodne přímo s Kremlem a následně provede celou věc sám bez dohody s Velkou Británií a Spojenými státy.¹⁵⁴ Britské stanovisko Beneše silně znervóznilo a začal se obávat, že předchozí britské sliby ohledně transferu nebudou naplněny. Na jaře 1945 Beneš již propadl myšlence transferu natolik, že

---

¹⁵² Beneš v záznamu o svém rozhovoru s Churchillem dne 24. února 1945 uvádí: „Rozešli jsme se velmi přátelsky. Ještě před odchodem (zjevně na Edenovo vyzvání) mi Churchill doporučil, abychom sami bez dohody s velmocemi nerozhodli o transferu – musí se prý s Velkou Británií a s ostatními dvěma dohodnout a teprve pak konečné řešení provést. Zdálo se mi jakoby chtěl transfer opouštět – nebylo to výslovně, zdálo se také, že jen opakuje to, co mu řekli, ale nelíbilo se mi to.“ Záznam byl publikován in: L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, příloha, s. 750-751 nebo in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 244, s. 492-494. Churchill při tomto rozhovoru Benešovi rovněž sdělil, že věří, že Rusové zůstanou v mezích svých sil a možností. Kdyby je přešli, narazí na Britý a Američany. Za budoucnost Evropy však prý neručí, jen Britové se zase uhájí, i kdyby Rusové všechno sebrali a došli až k Atlantickému oceánu na francouzské území. Srov. F. DOSTÁL RAŠKA, The Czechoslovak exile government in London and the Sudeten German issue, s. 73.

¹⁵³ Pokud jde o Benešovu motivaci k protiněmeckým výpadům v závěrečné fázi války srov. např. F. DOSTÁL RAŠKA, The Czechoslovak exile government in London and the Sudeten German issue, s. 75.

¹⁵⁴ Záznam o rozhovorech Beneše s Nicholsem v únoru 1945 byl publikován in: L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, příloha, s. 749-750. Srov. i B. R. H. LOCKHART, Přichází zúčtování, s. 450-452..

ho hodlal prosadit za jakoukoliv cenu.¹⁵⁵ Moskevská návštěva musela v tomto ohledu zapůsobit jako balzám na jeho těžce zkoušené tělo.¹⁵⁶

Při jednáních Beneše s Molotovem v Moskvě na konci března 1945 totiž Molotov Benešovi znovu potvrdil sovětský plný souhlas s transferem¹⁵⁷ a následně položil Benešovi otázku, zda československá strana má v úmyslu odsunout všechny Němce nebo jenom jejich část. V souladu s výše naznačeným výkladem Beneš odpověděl: „Co nejvíce – nejméně dva miliony. To znamená, že zůstane v Československu asi 800.000. Je třeba vyslat především veškerou německou buržoazii, zatímco vůči německému dělnictvu lze postupovat benevolentně. Pokud se týče maďarského obyvatelstva, bude třeba z celkového počtu 600.000 vyslat přibližně 400.000.“¹⁵⁸

Moskevským programovým jednáním stran Národní fronty a jejich výsledku - Košickému vládnímu programu – se ve vztahu k řešení německé otázky budeme věnovat podrobně v závěrečné části této kapitoly. Zde si alespoň na závěr ve zkratce shrneme tendence Benešových úvodních projevů na adresu československých Němců po jeho návratu do osvobozené vlasti. Z projevů je zcela patrné, že s posunem směrem na západ od Košic do Prahy rostlo Benešovo sebevědomí a odvaha. Zatímco na východě republiky se zpočátku spokojoval při veřejných proslovech s vyjádřeními, že nová republika bude národním státem Čechů a Slováků, v Brně již hovořil o nutnosti likvidace německé otázky a v Praze na Staroměstském náměstí již neváhal prohlásit, že německy národ „musí být vylikvidován, jak se jen likvidace ta dá v zájmu jednotného národního státu vůbec provést.“¹⁵⁹ Nutno ovšem podotknout, že v první etapě po osvobození zasáhla prudká vlna

---

¹⁵⁵ Beneš byl ve své radikalitě významně podporován exilovými politickými uskupeními. K programu soc. demokratů, národních socialistů a komunistů ohledně řešení německé otázky na počátku roku 1945 srov. zejména J. Kocián, České politické strany a řešení německé otázky v Československu v roce 1945, in: Konec soužití Čechů a Němců v Československu, s. 39.

¹⁵⁶ Zmíněné hodnocení se však týká pouze řešení otázky odsunu sudetských Němců, jinak měla Benešova druhá moskevská návštěva k prosincové idyle z roku 1943 hodně daleko.

¹⁵⁷ Srov. např. J. Kocián, České politické strany a řešení německé otázky v Československu v roce 1945, in: Konec soužití Čechů a Němců v Československu, s. 39.

¹⁵⁸ Zápis o rozhovoru Beneše s Molotovem dne 21. března 1945 byl publikován in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 248, s. 505-512. Srov. ale i E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 232. Podle Tábořského Beneš nejprve odmítl Molotovovi nabídku na získání části německého území a poté mu vysvětlil svou představu o odsunu sudetských Němců a připomněl sovětskému zahraničnímu komisaři sovětský slib aktivní podpory pro tento plán, který dostal v roce 1943. Tábořský následně uvádí, že se zdálo, že sovětská ochota pomoci poněkud ochabla. Molotov se k ničemu nezavazoval a vyjádřil pouze „pochopení“ pro tento problém.

¹⁵⁹ Dne 3. dubna 1945 Beneš v Košicích prohlásil, že „naš stát bude státem národním, státem Čechů a Slováků a nikoho jiného. A aby tomu tak skutečně bylo, i to bude jedním z prvních a nejnáléhavějších úkolů, které nutno provést bezprostředně po osvobození, a řekl bych, i současně v dalším osvobozování všeho území.“ Viz E. BENEŠ, Do nového života republiky. Tři projevy prezidenta dr. E. Beneše na osvobozené půdě vlasti, 8-10. O den později na slavnostním zasedání SNR Beneš uvedl, že „národnostně

nacionálního radikalismu všechny vrstvy českého obyvatelstva. Političtí představitelé si tuto skutečnost dobře uvědomovali, a tak se v honbě za popularitou a politickými zisky předháněli v co nejradikálnějších protiněmeckých projevech a začínali se pomalu přít o to, komu přísluší největší zásluhy za odsun Němců. Dokonce i KSČ, které ještě nedávno upozorňovala na potřebu rozlišování mezi Němci z antifašistických hledisek, požadovala ve svém svolání z dubna 1945 zatčení všech Němců a zřízení pracovních táborů pro zatčené Němce a v květnu zcela opustila požadavek konfiskace majetku u vybraných provinilých kategorií německého obyvatelstva a začala tvrdě požadovat všeobecné vyvlastnění Němců, a to bez náhrady.¹⁶⁰ Českoslovenští socialisté učinili z radikálního protiněmečství svůj základní programový bod. Prokop Drtina např. hovořil o důsledném a důkladném vyhánění Němců a Josef David o nutnosti zbavit se jednou provždy staleté přítěže německých menšin u nás. Pozadu nezůstávali ani někteří lidovci a soc. demokraté. E. Beneš v tomto ohledu sotva mohl zůstat zcela pozadu. J. Kocián však v této souvislosti správně připomíná, že pro většinu českého národa Benešův postoj - jako postoj dovršitele demokratického díla TGM - vůči Němcům nemohl znamenat na rozdíl od ostatních

---

vnitřní struktura státu nemůže tudíž zůstat takovou, jakou byla za republiky první. O tom jsme všichni za hranicemi byli zajedno, moskevští i londýnští, že nový stát bude státem národním, státem jen Čechů a Slováků. Kladu vám na srdce, abyste v tom smyslu provedli již v dnešním přechodném stadiu vše, co je možné a co je vaší národní povinností. Naše vlastní dějiny by nás jednou soudily, kdybychom nevyplnili v tomto směru svoje povinnosti k národní budoucnosti. Jsou to povinnosti, které nám ukládá - a umožňuje - doba. Tamtéž, s. 18-19 V Popradě 28. dubna 1945 při vojenské přehlídce Beneš konstatoval: „Jaké úlohy nám klade tato situace? Odpověď je jednoznačná. Musíme koncentrovat všechny svoje síly a bojovat za dokončení osvobození republiky. Musíme bit Němce všude a nemilosrdně, bez milosti a slitování... Naší první úlohou bude očistit stát od fašismu a nacismu, od Němců a Maďarů. Tu na Slovensku od Maďarů a v krajinách českých od Němců. Třeba to udělat bez milosti a se všemi z toho vyplývajícími důsledky. Nezapomínejme, že když tak neučiníme hned, později již taková příležitost nebude. Proto zdůrazňuji, musíme zbavit republiku Němců a Maďarů.“ Viz M. Pácalt, Prezident opět mezi námi, s. 106-107. Dne 12. května v Brně Beneš v zasedací síni radnice prohlásil: „Pamatujete se, jak od jara roku 1938 se Hitler na nás připravoval? Pamatujete se na to, co od roku 1934 dělal Henlein a Frank a celá jejich strana, mající ve svých řadách minimálně 80 až 90 % německého lidu v Československu... Vzpomínáte si, jak jsme se v roce 1938 pokoušeli naše Němce přesvědčit, přemluvit a získat k tomu, aby se s námi dohodli, aby nepřipravovali zradu, aby neničili svůj stát a svůj blahobyt? A jak nám zpupně odpovídali a nestoudně se hrnuli do vlastní své záhuby? A myslíte, že je možno znovu to zase opakovat a znovu se s nimi dohodovat, a za deset, dvacet let znovu vytrpět ty hrůzy strašné války a nové strašné katastrofy? Ne, tu starou politiku, tu starou svou zkušenost už opakovat nebudeme. Řekli jsme si, že německý problém v republice musíme definitivně vylikvidovat.“ O chvíli později z balkonu radnice v Brně Beneš konstatoval: „Můj program je - já to netajím -, že otázku německou musíme v republice vylikvidovat.“ Viz K. Novotný, Edvard Beneš - Odsun Němců z Československa., s. 138-139. Dne 16. května 1945 Beneš jako zlatý hřeb své triumfální cesty po zemích československých již na Staroměstském náměstí v Praze nekompromisně prohlásil: „Bude třeba nově formovat politické strany a zredukovat jejich počet proti době předválečné, nově vytvářet poměr Čechů a Slováků a vylikvidovat zejména nekompromisně Němce v zemích českých a Maďary na Slovensku., jak se jen likvidace ta dá v zájmu jednotného národního státu vůbec provést. Heslem našim bude: Definitivně odgermanizovat naši vlast, kulturně, hospodářsky, politicky. Bude třeba dát nový ráz našemu hospodářskému a sociálnímu životu republiky, připravovat nové plánování průmyslové a zemědělské, nové plánování a rozvoj kulturní, který nám tak vandalským způsobem šest let ničil nacismus.“ Tamtéž, s. 139.

¹⁶⁰ Srov. např. J. Kocián, České politické strany a řešení německé otázky v Československu v roce 1945, in: Konec soužití Čechů a Němců v Československu, s. 40.

politiků nic jiného než postoj člověka a politika, který má na zřeteli jen nejvyšší zájmy národa. Při zvažování těchto okolností nebylo možné podle Kociána vyloučit, že tehdejší Benešovy projevy a postoje mohly u části českého obyvatelstva vyvolat dojem, že extrémně tvrdé zásahy proti německým civilistům je možné uvést do souladu s tím, co prezident řekl nebo naznačil, a že národní revoluce připouští také to, co by se jinak neobešlo bez trestu a postihu.¹⁶¹ Ve svém poselství předneseném Prozatímnímu národnímu shromáždění dne 28. října 1945 Beneš již poněkud kultivovanějším a umírněnějším tónem shrnul základní zásady právě probíhající národní revoluce: „My i spojenci – na základě událostí druhé světové války – jsme přijali zásadu národního státu, a dřívější zásady ochrany menšin vzhledem k tomu, že se neosvědčily – především vinou menšin samých – nebudou znovu uplatněny. Každý stát si tyto věci bude řešit sám a teprve později se uvidí, jak problém ten bude řešen mezinárodně, patrně novou bezpečnostní organizací spojených národů. Pro nás se tím klade problém Němců a Maďarů a jeho definitivní řešení. Rozhodli jsme se pro odsun našich Němců do Říše. Spojenci nám toto stanovisko mezinárodně potvrdili... Naši Němci se dali ve své 80-90% většině úplně do služeb barbarského nacismu k zničení našeho státu a k podlomení všech mravních a kulturních sil a hodnot našeho národa. A když se pak zmocnili za vedení Hitlerova a společně s Němci z Říše celého našeho státu, neslýchaným způsobem, barbarsky a nelidsky nás a naši zemi tyranizovali. Všecky mosty mezi nimi a námi byly jejich postupem navždy strhány. Náš společný život s nimi není možný. Musí tudíž odejít, neboť jiného řešení v zájmu klidu a míru Evropy prostě není... Naše geografická situace a historie naší země od 10. století tu může být všem dostatečným důvodem a dokladem tomu, že toto konečné řešení německé otázky u nás je naprosto nezbytné, jedině správné a opravdu logické.“¹⁶²

Benešových teoretickým představám o řešení vztahu Čechů a Němců v poválečném Československu jsme se již věnovali dostatečně. Na závěr této kapitoly pojednáme o tom, jak se tyto teoretické představy a koncepce promítly do osnov dekretů prezidenta republiky.

Přes obecně sdílené přesvědčení laické i odborné veřejnosti neexistuje žádný dekret prezidenta republiky, který by alespoň rámcově upravoval odsun německé a maďarské

---

¹⁶¹ Blíže viz J. Kocián, České politické strany a řešení německé otázky v Československu v roce 1945, in: Konec soužití Čechů a Němců v Československu, s. 41 či T. STANĚK, Odsun Němců z Československa 1945-1947, s. 58.

¹⁶² Benešovo poselství Prozatímnímu národnímu shromáždění z 28. října 1945 bylo publikováno např. in: K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 45.3, s. 959-973

menšiny z Československa.¹⁶³ Samotný odsun německého obyvatelstva byl otázkou mezinárodně právní a proběhl na základě článku XII. Protokolu Postupimské konference, který se zabýval spořádaným odsunem německého obyvatelstva. V tomto článku se doslova uvádí, že „tři vlády prozkoumaly tuto otázku po všech stránkách a uznaly, že německé obyvatelstvo nebo jeho složky, které zůstávají v Polsku, Československu a Maďarsku, bude třeba odsunout do Německa. Jsou zajedno v tom, že jakýkoli odsun musí být prováděn spořádaně a lidsky.“¹⁶⁴

Odsun samotný byl pak upravován především směrnicemi ministerstva vnitra vydávanými na základě usnesení vlády. Dekrety prezidenta republiky se pak podrobně zabývaly jen otázkami státního občanství a majetku osob německé a maďarské národnosti. O majetku osob německé a maďarské národnosti pojednáváme na jiném místě této práce. Zde se budeme věnovat otázkám státního občanství německé menšiny.

Přípravou tohoto dekretu se exilová vláda podrobně zabývala již od roku 1943.¹⁶⁵ Prvotní návrh tohoto dekretu předložený v červnu 1943 ministrem vnitra J. Slávikem vůbec nepřihlížel k národnosti osob, které měly být zbaveny československého občanství.¹⁶⁶ V průběhu roku 1943 pak vykrytalizovaly dvě základní koncepce tohoto dekretu. První, jež byla připravená na půdě ministerstva vnitra, vycházela z myšlenky, podle které pozbývají státní občanství osoby, které nepřátelský stát považoval v době obsazení státního území za své státní příslušníky a které určitým, poměrně snadno zjištělným způsobem projevily navenek svůj vnitřní vztah k nepřátelskému státu. Mělo jít například o členy zákonodárního sboru nepřátelského státu, soudce, úředníky, vojenské osoby z povolání atd., tedy osoby, jež se v zákoně přesně stanoveným způsobem provinily proti věrnosti státu. Důkazní břemeno, že se někdo choval protiprávním způsobem blíže stanoveným v dekretu, měly nést československé úřady.¹⁶⁷

Podle druhé koncepce připravené ministerstvem národní obrany a podporované i ministerstvem financí pozbývaly státní občanství osoby, které se podle zákonů německých a maďarských staly cizími občany, pokud se ve stanovené době nepřihlásily o uznání

---

¹⁶³ Termín „odsun“ se však v dekretch prezidenta republiky přece jen vyskytuje. V § 2 ústavního dekretu č. 137/1945 Sb., o zajištění osob, které byly považovány za státně nespolehlivé, v době revoluční se konstatuje, že „zajištěním ve smyslu tohoto dekretu nelze rozumět soustředění cizích státních příslušníků, provedené příslušným úřadem na určitých místech k účelům jejich pozdějšího odsunu.“

¹⁶⁴ Blíže viz K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 21, s.381-382.

¹⁶⁵ K přípravám tohoto dekretu srov. zejména J. KUKLÍK, Mýty a realita tzv. Benešových dekretů, s. 277-282.

¹⁶⁶ Viz K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 21, s. 352.

¹⁶⁷ Blíže viz Zpráva o přípravě návrhu ústavního dekretu o zániku státního občanství, kterou zaslal ministr vnitra J. Slávik Kanceláři prezidenta republiky, která byla publikována in: K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 21.1, s. 349-352.

svého státního občanství a neprokázaly, že nebyly ani členy...atd. Důkazní břemeno nesl žadatel, přičemž bylo ponecháno na volné úvaze úřadu, zda důkazy o tom, že žadatel se nezúčastnil protistátní činnosti, jsou dostatečné.¹⁶⁸ Tato koncepce paušalizovaného odnětí státního občanství, i když s podstatnými modifikacemi, se nakonec stala přes původní zásadní odpor exilového ministerstva vnitra i Kanceláře prezidenta republiky E. Beneše základem pro ústavní dekret prezidenta republiky č. 33/1945 Sb.

Ve stanovisku kanceláře prezidenta E. Beneše ze dne 9. července 1943, které bylo podepsané kancléřem J. Smutným,¹⁶⁹ se uvádí: „Především je zde zásadní otázka nadhozená již v připomínkách, jež k návrhu ministerstva vnitra učinilo ministerstvo financí: zda totiž máme normovat zbavení občanství jen pro určité speciální kategorie občanů, nebo zda naopak máme prohlásit za zbaveny občanství všechny ty, kteří podle zákonů německých a maďarských se stali cizími občany a naopak jen udělovat naše státní občanství těm z nich, kdo se z našeho státního hlediska osvědčili. Kancelář prezidenta republiky se přimlouvá za alternativu prvou, tj. tu, již navrhuje ministerstvo vnitra. Otázku našich národnostních menšin – Němců a Maďarů – nebudeme moci řešit sami. Problém transferu našich menšin bude lze řešit jen za pomoci a účasti mezinárodní a tuto věc nebylo by lze obejít tím, že bychom tyto menšiny prostě in toto zbavili našeho státního občanství. Nebylo by to ani politicky správné. Bude-li tento transfer náležitě vyřešen, bude pro něj nepodstatné, zda ti, kdo mu budou podléhat, budou či nebudou v době jeho provedení našimi státními občany. Přestanou jimi stejně být okamžikem, kdy budou transferováni. Naopak ale, kdyby transfer z těch či oněch důvodů nemohl být proveden, nastala by u nás situace taková, že by ve státě byly čtyři miliony cizích státních příslušníků (kdyby, jak se zato přimlouvá ministerstvo financí, všichni příslušníci naší menšiny německé a maďarské byli zbaveni státního občanství.) To by ale byl stav jistě neudržitelný. Naproti provedení návrhu ministerstva vnitra je zcela dobře myslitelné a řešitelné i bez ohledu na celkové řešení otázky německé a maďarské u nás. Ať již dojde, či nedojde k transferu, je možné a správné, aby ti z příslušníků našich menšin, kteří se zvláštním způsobem provinili na věrnosti svému státu, mohli být zbaveni státního občanství, zejména když cizí stát sám je považoval za své státní občany.“¹⁷⁰

---

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 349-352.

¹⁶⁹ Toto stanovisko zcela neodpovídá tehdejším Benešovým názorům na otázku transferu, nicméně nelze předpokládat, že by Smutný toto stanovisko s Benešem nekonzultoval.

¹⁷⁰ Stanovisko kanceláře prezidenta republiky ze dne 9.7.1943 bylo publikováno in: K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 21.1, pozn. č. 2, s. 352.

Ministerstvo vnitra připravilo v průběhu let 1943 a 1944 v souladu s výše uvedeným stanoviskem podporovaným i E. Benešem několik neúspěšných návrhů osnovy dekretu o pozbytí československého státního občanství. V březnu 1944 předložilo ministerstvo vnitra návrh dekretu, který již opouštěl částečně původní koncepci a to v tom, že nyní již mělo záležet na národnosti osob. Státního občanství měli být zbaveni českoslovenští Němci a Maďaři. Návrh byl předložen v alternativní podobě. Podle užší verze návrhu měli být občanství zbaveni ti českoslovenští Němci a Maďaři, kteří určitým v dekretu taxativně vymezeným způsobem projeví svou náklonnost k nepřátelskému státu. Širší varianta již zahrnovala s malými výjimkami všechny Němce a Maďary.¹⁷¹

V srpnu 1944 předložilo ministerstvo vnitra další předlohu dekretu o pozbytí státního občanství. Dekret se měl týkat československých státních občanů německého nebo maďarského jazyka, kteří byli členem zákonodárného sboru nepřátelského státu, soudcem nebo ustanoveným úředníkem nepřátelského státu, funkcionářem nebo členem sboru územní správy nebo samosprávy nepřátelského státu, profesorem nebo učitelem na německé a nebo maďarské vysoké škole, důstojníkem nebo poddůstojníkem nepřátelské branné moci, příslušníkem branné moci nepřátelského státu, příslušníkem nepřátelské bezpečnostní služby nebo ozbrojeného útvaru, členem strany, hnutí, politické skupiny, spolku, o nichž je známo, že pracovaly proti svrchovanosti Československa, řídící osobou nebo členem statutárního orgánu hospodářského podniku, který podporoval značnou měrou hospodářské úsilí nepřátelského státu, původcem veřejného projevu nepřátelského smýšlení, jinak aktivně spolupracoval s nepřítelem nebo těžil nebo se pokoušel těžit hospodářsky nebo finančně pro sebe nebo pro osoby sobě blízké z poměrů vzniklých obsazením Československa nepřátelskou mocí.¹⁷²

Z této osnovy ústavního dekretu je zcela patrné, že rozsah osob, které měly být zbaveny československého občanství, se od roku 1943 podstatně rozšířil. I toto rozšíření však částečně zaostávalo za proměnou představ E. Beneše o transferu sudetských Němců. I nadále však ministerstvo vnitra hájilo myšlenku, že zbavení občanství budou jen ty osoby německé a maďarské národnosti, které se určitým kvalifikovaným způsobem provinily proti právním předpisům či svrchovanosti Československé republiky. V září 1944 připravila skupina vládních úředníků oponující návrhu ministerstva vnitra odlišnou osnovu ústavního dekretu o pozbývání státního občanství. Tento návrh byl pravděpodobně

¹⁷¹ Blíže viz K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 21.2, pozn. č. 1, s. 365.

¹⁷² Osnova ústavní dekretu o pozbývání státního občanství navržená ministerstvem vnitra dne 17. srpna 1944 byla publikován in: K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 21.2, s. 353-365.

výsledkem jednání v Československém studijním ústavu, kterých se zúčastnili zástupci ministerstva národní obrany, financí, spravedlnosti a zemědělství. Tento návrh vycházel důsledně z myšlenky, že občanství mají být zbaveni všichni Němci a Maďaři, kteří neprokáží, že se zúčastnili boje proti nepříteli nebo jinak přispěli k za osvobození ČSR. Jak jsme již výše uvedli, podle odhadu Československého studijního ústavu z roku 1944 bylo podle první koncepce ministerstva vnitra možné zbavit státního občanství asi ¾ milionu Němců, zatímco podle druhé varianty diskutované na půdě studijního ústavu asi 3 miliony Němců a Maďarů.¹⁷³

Vztahem Československé republiky k maďarské a německé menšině se zabývala VIII. kapitola Košického vládního programu. Uvádělo se v ní, že „strašné zkušenosti, jichž se Češi a Slováci dožili s německou a maďarskou menšinou, které se z velké části staly pozvolným nástrojem dobovačné politiky proti republice zvenčí a z nichž se zejména českoslovenští Němci propůjčili přímo k vyhlazovacímu tažení proti českému a slovenskému národu, nutí obnovené Československo k hlubokému a trvalému zásahu. Republika nechce a nebude postihovat své loajální německé a maďarské občany a zejména ne ty, kteří i v dobách nejtěžších zachovali k ní věrnost, s viníky však bude postupovat přísně a neúprosně, jak toho vyžaduje svědomí našich národů, svatá památka nesčetných našich mučedníků, klid a bezpečnost budoucích pokolení.“¹⁷⁴

Vláda měla podle tohoto programového prohlášení vycházet ve věci státního občanství z několika základních pravidel. U občanů Československé republiky německé a

---

¹⁷³ Blíže viz K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 21.3, s. 367. Benešův tajemník E. Táborský k osnově ústavního dekretu o pozbyvání státního občanství diskutované na půdě studijního ústavu na konci září 1944 poznamenal: „Nová osnova zdá se mi být z hlediska mezinárodního práva neúnosnou. Znamená to, že automaticky ztrácí čs. státní občanství i každý náš Němec a Maďar, který se choval vůči republice slušně a věrně a vůbec ničím se neprovinil. To se mně zdá jít příliš daleko a je to v rozporu s názory, které o těchto věcech veřejně hlásá pan prezident. Prakticky by to znamenalo, že ze všech našich Němců a Maďarů by zůstalo čs. občany jen tak několik desítek tisíc těch, kdo se činně účastnili zápasu na osvobození ČSR... Jakmile to přijde do Státní rady, stane se to veřejnou věcí, pronikne do anglických a amerických kruhů a vydatně se to rozmázne – právě v době, kdy jednáme o životní otázku včlenění klauzulí o transferu do podmínek příměří. (Referentu z těchto důvodů nebylo dovoleno publikovat knihu transferu, založenou na principech mnohem etičtějších. A nyní by byl vpuštěn ven dekret mnohem drastičtější.) Doporučuji proto, aby osnova dekretu nebyla dávana do Státní rady, dokud nebude zjednáno jasno v mezinárodní otázce transferu (na níž koneckonců vše závisí).“ Táborského stanovisko k návrhu ústavního dekretu o pozbytí československého občanství diskutovaného na půdě studijního ústavu bylo publikováno in: K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 21.4, s. 367-368. Táborský tyto své připomínky v podstatě zopakoval znovu v červnu 1945. I nadále se domníval, že ústavní dekret v této podobě může Československo mezinárodně jen poškodit, aniž by zároveň posloužil nějakému praktickému účelu. Vše závisí podle Táborského stejně pouze na tom, do jaké míry bude umožněno provést transfer. Všichni transferovaní podle něj tak jako tak pozbudou československého státního občanství. Bylo by proto podle něj vhodnější se soustředit na provádění transferu (hlavně pak příprav k němu) a ponechat řešení otázky státního občanství zbylých Němců a Maďarů, kteří transferování nebudou, na dobu pozdější. Blíže viz Táborského připomínky k ústavnímu dekretu z 23. června 1945 publikované in: K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 21.8, s. 377-379.

¹⁷⁴ Blíže viz J. GRÓNSKÝ, Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa II, dok. č. 2, s. 19-20.

maďarské národnosti, kteří měli československé státní občanství před Mnichovem 1938, mělo být státní občanství potvrzeno u těch, kteří vedli už před Mnichovem aktivní boj proti Henleinovi a proti maďarským iredentistickým stranám a za Československou republiku a dále u těch, kteří po Mnichovu a po 15. březnu byli německou a maďarskou státní mocí pro svůj odpor a boj proti tamnímu režimu a za věrnost k Československé republice pronásledováni a uvrženi do vězení a koncentračních táborů anebo kteří museli před německým a maďarským terorem uprchnout za hranice a tam se zúčastnili aktivního boje za obnovení Československa.

U ostatních československých občanů německé a maďarské národnosti mělo být československé občanství zrušeno. Tito občané měli mít možnost znovu optovat pro Československo, přičemž si úřady ponechávaly právo individuálního rozhodnutí o každé žádosti. Ti Němci a Maďaři, kteří budou souzeni a odsouzeni pro zločin proti republice a proti českému a slovenskému národu, měli být zbaveni československého občanství a vypovězeni z republiky navždy, pokud je nestihl trest hrdelní. Němci a Maďaři, kteří se přistěhovali na území Československé republiky po Mnichovu 1938, měli být vykázáni z republiky ihned, pokud nepodléhali trestnímu stíhání (s výjimkou těch, kteří pracovali ve prospěch Československa).

Ústavní dekret č. 33/1945 Sb. ze dne 2. srpna 1945, o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské, byl nesporně nejvýznamnější formou realizace požadavku Košického vládního programu o nutnosti „hlubokého a trvalého zásahu“ do postavení německé a maďarské národnostní menšiny. Stal se v souladu se závěry Postupimské konference vítězných spojeneckých velmocí vnitrostátním právním základem následujícího odsunu československých Němců z československého území.

Českoslovenští státní občané národnosti německé nebo maďarské, kteří podle předpisů cizí okupační moci nabyli státní příslušnosti německé nebo maďarské, podle tohoto ústavního dekretu pozbývali dnem nabytí takové státní příslušnosti československého státního občanství (§ 1 odst. 1). Ustanovení tohoto paragrafu se opíralo o ústavní listinu z roku 1920, která v § 4 odst. 1 stanovila, že „Státní občanství v Československé republice je jediné a jednotné“ a v § 4 odst.3 potvrdila, že „Příslušník cizího státu nemůže být zároveň příslušníkem Československé republiky“.

Ostatní českoslovenští občané národnosti německé nebo maďarské pozbyli československé státní občanství dnem, kdy tento dekret nabyl účinnosti.¹⁷⁵ Dekret tedy vycházel ze stanoviska, že československé státní občanství přetrvalo celou dobu války, tak jak existovalo před Mnichovem. Veškeré smlouvy a akty jiných států ve věci občanství byly neplatné, včetně smluv s Německem. Teprve tímto ústavním dekretem Československo propustilo ex lege z československého státního svazku všechny osoby německé nebo maďarské národnosti, jež okupantské režimy německý a maďarský prohlásily za své státní příslušníky. Stav, který okupantské státy pokládaly z hlediska svého právního řádu za platný, byl tímto ústavním dekretem uznán i právním řádem československým ke dni jeho účinnosti. Tím došlo k hromadné naturalizaci příslušníků jednoho státu státy druhými za souhlasu dosavadního domovského státu.¹⁷⁶

Z těchto opatření byly vyňaty osoby, které prokázaly, že zůstaly věrné Československé republice, nikdy se neprovinily proti národům českému a slovenskému a buď se činně zúčastnily odboje za její osvobození, nebo trpěly pod nacistickým nebo fašistickým terorem. Těmto osobám zůstalo československé státní občanství zachováno. Žádost o zjištění, že se československé státní občanství zachovává, měla být podána do šesti měsíců od počátku účinnosti dekretu u místně příslušného okresního národního výboru. O žádosti rozhodovalo ministerstvo vnitra na návrh zemského národního výboru. O zachování československého státního občanství příslušníků československých vojenských jednotek německé nebo maďarské národnosti mělo rozhodnout v nejkratší možné době z moci úřední ministerstvo vnitra na návrh ministerstva obrany. V obou těchto případech se až do rozhodnutí považovaly tyto osoby za československé státní občany. Dekret se vůbec nevztahoval na Němce a Maďary, kteří se v době zvýšeného ohrožení republiky přihlásili v úředním hlášení za Čechy nebo Slováky.

Bojem za osvobození republiky se rozumělo členství v československé branné moci nebo v armádě některého spojence nebo účast na odboji doma. Pod tento pojem patřil i boj politický, jeho propagace a jiná zahraniční činnost ve prospěch republiky, financování odboje, ukrývání a jiná podpora partyzánů a podobně. Kritériem pro státní občanství tedy byla prokázaná loajalita k československému státu.¹⁷⁷

Osoby, které pozbyly státní občanství podle tohoto ústavního dekretu, mohly do šesti měsíců požádat u místně příslušného okresního národního výboru o jeho vrácení. O takové

¹⁷⁵ Ústavní dekret č. 33/1945 Sb. nabyl účinnosti 10. srpna 1945.

¹⁷⁶ V. PAVLÍČEK, O dekretěch prezidenta republiky, in Právní aspekty odsunu sudetských Němců, s. 47. Srov. i J. KUKLÍK, Mýty a realita tzv. Benešových dekretů, s. 282-283.

¹⁷⁷ V. PAVLÍČEK, O dekretěch prezidenta republiky, in Právní aspekty odsunu sudetských Němců, s. 47.

žádosti rozhodovalo podle volné úvahy ministerstvo vnitra na návrh zemského národního výboru. Tato úprava uskutečněná ústavním dekretem a dalšími prováděcími předpisy tedy umožňovala individuální posuzování státního občanství, důkazní břemeno však leželo na dotčených osobách německé a maďarské národnosti, což je nejen z dnešního pohledu neakceptovatelné. Přesunutí břemena důkazů na „obžalovaného“ odporovalo a odporuje všeobecně přijatým zásadám moderního práva.¹⁷⁸

V dalších letech se bylo nutné vypořádat s tím, že v Československu zůstalo i po provedeném odsunu (resp. výměně obyvatelstva) značné množství bývalých československých občanů německé národnosti, kteří měli na československém území trvalé bydliště a zaměstnání. Po oficiálně oznámeném ukončení odsunu zůstalo v Československu 239.911 Němců. Jejich počet se v dalších letech zmenšoval dodatečným odsunem, takže v roce 1950 uváděla statistika 165.117 Němců, tj. 1,3 procenta celkového počtu obyvatel. Tato situace byla pochopitelně trvale neudržitelná, proto docházelo k postupnému vracení, resp. udělování státního občanství obyvatelům německé národnosti.

Na základě výše uvedeného lze konstatovat, že Košický vládní program ani poválečná právní úprava občanství osob německé národnosti se žádným výrazným způsobem neodchylovaly od Benešových válečných představ řešení německé otázky z let 1944-1945. Pokud jde o samotnou otázku transferu německého obyvatelstva, lze pouze znovu konstatovat, že tato otázka nebyla v československém právním řádu přímo vůbec upravena, ač, jak jsme si výše ukázali, ještě v březnu 1945 Beneš Brity vytrvale žádal, aby dali k její úpravě formou dekretu prezidenta republiky svůj souhlas. Z pohledu dnešních sporů o „Benešovy dekrety“ lze považovat ze velmi šťastné, že Beneš tehdy nakonec neztratil trpělivost a vyčkal spolu s první domácí vládou na rozhodnutí postupimské konference.

---

¹⁷⁸ Stejně viz Zpráva ministra vnitra ze srpna 1943 o přípravě návrhu ústavního dekretu o zániku státního občanství některých osob, in Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 21, s. 351. Srov. též J. KUKLÍK, Mýty a realita tzv. Benešových dekretů, s. 286.

III. 4. PODKARPATSKÁ RUS

Naše pojednání o Benešových představách o uspořádání poválečného Československa by nebylo úplné bez alespoň stručné zmínky o Podkarpatské Rusi. Teorie právní kontinuity předmnichovského Československa, kterou Edvard Beneš od počátku zahraniční akce hájil, v sobě samozřejmě obsahovala i požadavek na opětovné začlenění Podkarpatské Rusi do poválečné Československé republiky. V politické praxi se však československý prezident tímto teoretickým závěrem příliš neřídil. Beneš se od počátku zahraniční akce především snažil udržet korektní a přátelské vztahy se Sovětským svazem. Měla-li být cenou za tyto dobré vztahy se Sověty Podkarpatská Rus, byl připraven ji zaplatit.¹ Nejdříve se však svým jedinečným způsobem pokoušel zjistit, jaké má Sovětský svaz s Podkarpatskou Rusí vlastně plány a zda bude její odstoupení skutečně nutné. Teprve poté, co si sovětské zdráhání při akceptování jeho velkorysých nabídek ohledně poválečného osudu Podkarpatské Rusi vyložil tak, že Sovětský svaz o Podkarpatskou Rus nestojí, se plně postavil za stanovisko opětovného připojení tohoto území k Československu.

Již v lednu 1939 Beneš politickému poslovi z Česko-Slovenska J. Drábkovi v Londýně sdělil, že společné hranice se Sovětským svazem budou nejlepší a vlastně jedinou bezpečnou obranou proti německé rozpínavosti. Beneš, ovlivněný mnichovským syndromem, si již tehdy bolestně uvědomoval, že všechny ostatní bezpečnostní varianty v září 1938 selhaly. Na druhou stranu byl dostatečný realista na to, aby mu bylo od počátku zřejmé, že společné hranice se Sovětským svazem budou znamenat nezbytnost odstoupení Podkarpatské Rusi ve prospěch Sovětského svazu: „Samostatná Ukrajina nám málo pomůže. Definitivně, až budeme sousedi s Ruskem. To není o slovanství. (To jest) geografický zákon. To já už chtěl za (světové) války. Pak nás budou respektovat, jinak ne... Hitler nám pomůže k sousedství s R(uskem)... Cíl po budoucích katastrofách musí být, aby v Užhorodu bylo Rusko (nakonec všichni naši Rusíni v něm), Prešov Rusku co nejbliže. Stát se zkonsoliduje co do formy. Hranice s Ruskem co nejdelší také vzhledem k Polsku.“²

¹ Bliže viz E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 211-212.

² Bliže viz J. DRÁBEK, Z časů dobrých i zlých, s. 37-38 a dále Drábkův zápis z návštěvy u E. Beneše dne 31.1.1939, který byl publikován s komentářem S. Kokošky ve sborníku: Z druhé republiky, díl II. s. 365-375. M. Hauner se v této souvislosti domnívá, že Beneš argumentoval pro společnou hranici se Sovětským svazem od počátku nejen z důvodů strategických, ale i ideologických. Srov. např. M. HAUNER, Beneš o válce a revoluci na počátku druhého exilu, in: Češi v cizině, s. 51.

Ještě před přerušением diplomatických styků mezi Československem a Sovětským svazem se v září 1939 v době polské vojenské kampaně Beneš sešel v Londýně se sovětským velvyslancem ve Velké Británii I. Majským a sdělil mu, že zná jen dva způsoby řešení postavení Podkarpatské Rusi. Buď bude patřit opět Československu, nebo Sovětskému svazu. V žádném případě však podle Beneše nesmí připadnout Polsku nebo Maďarsku. Beneš již tehdy počítal s tím, že Československo a Sovětský svaz budou po válce sousedé (samozřejmě na úkor Polska), a tak jeho výklad zněl na první pohled logicky. Majskij však zřejmě pochopil Benešovo osobité sdělení poněkud odlišně, než ho sám Beneš zamýšlel a do svého záznamu o rozhovoru si poznamenal, že se Beneš domnívá, že Karpatská Ukrajina se má rozhodně stát součástí Ukrajinské SSR.³

Vzhledem k tomu, že Beneš od počátku zahraniční akce vycházel z toho, že Podkarpatská Rus je formálně nedílnou součástí předmnichovského Československa, na jehož právní kontinuitě hodlal vystavět celou svou zahraniční akci a důsledně ji po celou dobu války v mezinárodně politickém ohledu střežil, nezdá se příliš pravděpodobné, že by Podkarpatskou Rus Sovětskému svazu zcela dobrovolně nabídl již v září 1939. Beneš však již tehdy patrně před Majským nijak nezastíral, že v případě potřeby je ochoten s Moskvou jednat o odstoupení tohoto území Sovětskému svazu. Tento způsob předjímání budoucích událostí, aniž by k tomu Beneše v tu chvíli kdokoliv nutil či alespoň vyzýval, byl pro Beneše, jak si ještě několikrát ukážeme, naneštěstí zcela typický. Majský si zřejmě tento Benešův neobratný a poněkud zvláštní způsob vyjadřování ohledně postavení Podkarpatské Rusi vysvětlil po svém, a to jako Benešovu nabídku odstoupení Podkarpatské Rusi SSSR. Majského zápis o této rozmluvě ze září 1939 byl, jak si ještě rovněž ukážeme, použit proti Benešovi na jaře 1945 Molotovem při jednáních o poválečném osudu území, které již tehdy bylo označované jako Zakarpatská Ukrajina.

---

³ Ve svém záznamu o tomto rozhovoru Beneš uvádí: „Ptal jsem se, co jest s Podkarpatskou Rusí. Usmál se. Já řekl, že jest to země naše, nato že máme právo, on že sám ve Společnosti národů potvrdil můj telegram. Pro nás je řešení dvojí: buď to budeme mít my a pro případ, že oni budou sousedi a požadují-li to, že bychom proti tomu nemohli nic mít. Ani Poláci, ani Maďaři, a zejména tito, to mít nesmějí... Žádal jsem ho znovu, aby nám pomohl, aby nás neopouštěli, že s nimi počítáme, že počítáme na jejich sousedství.“ Benešův záznam ze dne 22. září 1939 byl publikován in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl I., dok. 26, s. 86-87. Záznam o rozhovoru vyhotovený I. Majským však vypadal poněkud jinak: „Co se týče Karpatské Ukrajiny, měla by ona, podle mínění Beneše, rozhodně se stát součástí Ukrajinské SSR. Ještě v době, kdy byl prezidentem Československé republiky, ji Beneš vždy považoval za budoucí součást SSSR.“ Blíže viz pozn. č. 3, J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl I., dok. 26, s. 88. Srov. i M. HAUNER, Beneš o válce a revoluci na počátku druhého exilu, in: Češi v cizině, s. 49 a E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 27.

Vraťme se ale nyní ještě zpět na počátek války a sledujme proměnu názorů E. Beneše na poválečné postavení Podkarpatské Rusi. V březnu 1940 Beneš v Oxfordu prohlásil, že otázka Podkarpatské Rusi bude vyřešena svobodným hlasováním po válce.⁴ Měl zřejmě na mysli plebiscit obyvatel Podkarpatské Rusi o tom, zda se chtějí připojit k Sovětskému svazu, či Československu. Jak jsme již výše naznačili, připojení k Maďarsku či Polsku Beneš vždy důrazně odmítal. Na počátku července 1940 Beneš v soukromém rozhovoru Feierabendovi sdělil, že nevěří v trvalou dohodu mezi Hitlerem a Stalinem a po válce proto nebude Československo moci bránit požadavku Sovětského svazu, bude-li žádat, aby Československo postoupilo Podkarpatskou Rus Ukrajině.⁵

V návrhu Benešova memoranda „Mírové cíle československé“ z února 1941 je Podkarpatská Rus označena za integrální součást Československé republiky, přičemž republika se podle Beneše tohoto stanoviska nikdy nevzdá.⁶ V červenci 1941 při prvním rozhovoru s I. Majským po vstupu Sovětského svazu do války Beneš uvedl, že trvá na zásadě kontinuity předválečného Československa, a to také v otázce Podkarpatské Rusi, která patří k Československé republice. Následně ale opět dodal, že Podkarpatská Rus může patřit po válce jenom Československu nebo Rusku.⁷

V červenci 1942 při neformálním rozhovoru se svým kancléřem Smutným Beneš konstatoval, že pokud Rusové Podkarpatskou Rus skutečně chtějí, ať si ji vezmou. Hlavně prý nesmí připadnout Polákům nebo Maďarům. Pokud však Rusové Podkarpatskou Rus skutečně chtějí, měli by to podle Beneše říct Podkarpatským Rusínům, aby nedělali potíže.⁸ Z výše uvedených Benešových výroků z let 1939 až 1942 je zřejmá jistá schizofrenie, která Benešův postoj k Podkarpatské Rusi bude provázet po celou dobu války. Na jedné straně Beneš v oficiálních projevech trvá na stanovisku právní kontinuity

---

⁴ Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 61, s. 83-84.

⁵ Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky I, s. 371-372.

⁶ Návrh tohoto memoranda z 1. února 1941 byl publikován in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl I., dok. č. 75, s. 181-182. Memorandum však nebylo nakonec britské straně vůbec odevzdáno.

⁷ Záznam E. Beneše o rozhovoru s I. Majským byl publikován in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl I., dok. č. 88, s. 201-204. Beneš v záznamu rovněž uvádí: „Zdůraznil jsem mu, že Podkarpatská Rus nemůže náležet ani Polsku, ani Maďarsku. Je prostě naše. Oni že také budou mít co do toho mluvit, ale s nimi že se dohodneme. Potvrdil mi toto hledisko.“ Srov. rovněž Smutného deníková záznam o jeho rozhovoru s Benešem na toto téma ze dne 12. července 1941 publikovaný in: L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 198, s. 240-243 nebo Záznam E. Beneše o dalším rozhovoru s I. Majským dne 28. srpna 1941, který byl publikován in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl I., dok. č. 104, s. 233-235.

⁸ Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 227, s. 277.

a prohlašuje Podkarpatskou Rus za integrální součást Československa, na druhé straně v rozhovorech (nejen soukromých) neváhá prohlašovat, že pokud Sovětský svaz Podkarpatskou Rus skutečně chce, může si ji vzít. Samozřejmě ale až po válce, až po obnovení Československa v předmnichovských hranicích. Na konci roku 1944 a na počátku roku 1945 bude Beneš této své válečné schizofrenie těžce litovat.

Pokud jde o stanovisko Sovětského svazu k osudu Podkarpatské Rusi, je nezbytné uvést, že sovětská vláda uznala v letech 1941 až 1943 předmnichovské československé hranice. Ještě 3. října 1943 se v sovětských propozicích pro zasedání ministrů zahraničních věcí spojeneckých velmocí v Moskvě uvádělo: „Naše pozice v otázce poválečných hranic Československa: „Československo musí být obnoveno ve svých starých předmnichovských hranicích, včetně Sudet.““ Tedy ani slovo o Podkarpatské Rusi. Obdobně shrnul tento problém ve své zprávě o politice československé vlády vůči SSSR v letech 1941-1943 i vedoucí IV. evropského odboru lidového komisariátu zahraničních věcí N.V. Novikov. Konstatoval, že po sovětském uznání československých předmnichovských hranic vycházel Beneš z tohoto předpokladu a nikdy se v rozhovorech se sovětskými činiteli nezmínil o možnosti předání Podkarpatské Rusi SSSR.⁹

Zatím není jisté, kdy přesně došlo k obratu v sovětském postoji k otázce připojení Podkarpatské Rusi k Sovětskému svazu. Ještě začátkem září 1943 zástupce lidového komisaře zahraničních věcí M.M. Litvinov jako předseda sovětské komise pro otázky poválečných mírových dohod a poválečného uspořádání, ustanovené 4. září 1943, ve výčtu otázek, jimiž je třeba se u jednotlivých evropských zemí zabývat, uvádí pro Československo mj. také Podkarpatskou Rus. O půl roku později, 9. března 1944 však již Litvinov ve svém rozboru pro Molotova, týkajícím se poválečného osudu Německa, nadhodil myšlenku, že pokud by Československo bylo ochotno odstoupit SSSR Podkarpatskou Ukrajinu, mohlo by za to být odškodněno určitou částí Horního Slezska.¹⁰ Bez viny na změně tohoto postoje SSSR Beneš rozhodně nebyl.

Na konci listopadu 1943 při rozhovorech v Habanyiah u Bagdádu o plánovaném programu jednání v Moskvě Beneš zástupci lidového komisaře zahraničních věcí Kornejčukovi sdělil: „Trváme přirozeně na tom, aby Podkarpatská Rus zůstala při Československu, ale aby se kulturně úplně připojila na Ukrajinu. Musíme přestat už jednou s tím, aby každá politická strana si dělala na Podkarpatské Rusi své politické kšefty.

⁹ Blíže viz J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, M. SEDLÁKOVÁ, Zpráva vládního delegáta Františka Němce o vývoji na Podkarpatské Rusi 1944, in: Sborník archivních prací, roč. 2000, s. 123.

¹⁰ Blíže viz J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, M. SEDLÁKOVÁ, Zpráva vládního delegáta Františka Němce o vývoji na Podkarpatské Rusi 1944, in: Sborník archivních prací, roč. 2000, s. 124.

Musíme vidět hodně dopředu, jak se budou poměry vyvíjet. Ukrajina se svými 40 miliony obyvatel je už skoro samostatná a půjde dále tímto vývojem. Přeci nebudeme pěstovat na Podkarpatské Rusi něco, z čeho bychom měli jenom trampoty. To platí pro ruštinu, jak chtěli agrárníci, nebo nějaké plány o „tunajším jazyku“. Přece nebudeme na to vyhazovat peníze, když v sousedství bude literatura a kulturní prostředí 40 milionového národa. To jsou hlouposti.“ Beneš ve svém záznamu o rozhovoru dále uvádí: „Tímto mým plánem byl ovšem Kornejčuk překvapen, něco takového on, Ukrajinec, nečekal. A kdyby jednou si ji chtěli vzít, tak nám zaplatí, co jsme do Podkarpatské Rusi vložili, a bude věc odbyta. Když budeme sousedy Ruska, nebude nám už záležet na tom, abychom měli za sousedy Rumuny.“¹¹ Kornejčukově překvapení se jistě nelze divit. Nepochybně se ve své politické kariéře s tím, aby mu přestavitel suverénního státu v podstatě dobrovolně nepřímou cestou nabízel část jeho území, zatím nesetkal.¹²

Při rozhovorech s Molotovem v prosinci 1943 v Moskvě Beneš uvedl: „Co se týče Zakarpatské Ukrajiny, my jsme v republice nepostupovali dost rozumně. Tam je stará otázka, zápas mezi elementem ruským a ukrajinským. Tyto spory byly živeny Rakouskem-Uherskem, jedni štváni proti druhým. Myslím, že po této válce se musí na Zakarpatské Ukrajině přizpůsobit, co se týče škol, jazyka, tomu, co je na druhé straně hranic. Maďaři chtěli vytvořit ještě jeden slovanský národ, z tunajších, já se proti tomu stavím. My musíme ve slovenských věcech jít za „sojediněním“ a ne drobit.“¹³ Podle E. Táborského však jinak Beneš nenechal Molotova na pochybách o tom, že očekává, že bude tato země navrácena Československu, a v tomto smyslu zařadil rovněž do svého memoranda tomu odpovídající klauzuli: „Československo bude mezinárodně uznáno jako československý

---

¹¹ Záznam o rozhovoru Beneše s Kornejčukem ve dnech 28.11-1.12.1943 byl publikován in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 54, pozn. č. 1 s. 112-114.

¹² Bohatá zkušenost získaná v jednáních sálech konferencí a v předpokojích vlád západní Evropy Beneše znamenitě připravila pro jednání s demokratickými státníky západního světa, ale byla takřka bezcenná při jednání se státníky a diplomaty Sovětského svazu. Beneš si uvědomoval skryté pohnutky sovětských předáků. Neustále vedl v patrnosti myšlenku, že za určitých okolností by mohl Sovětský svaz využít poválečného zmatku ve východní Evropě a ovládnout tuto oblast. Neopouštěla ho ani ve chvílích nejvyšší důvěry ve Stalinova slova, po návštěvě Moskvy v prosinci 1943. Ale jako by nehodlal rozumět tomu, že způsob jednání obvyklý ve styku se západními státníky nepřinese očekávané výsledky při rozhovorech se Stalinem a jeho společníky. Podle Benešova osobního tajemníka Táborského se Beneš nemohl přimět, aby uvěřil, že sovětská strana nepřijímá upřímně míněné, dobrovolné ústupky jako výraz dobré vůle, přátelství nebo důvěry, která má být opětována, ale že je může sledovat spíše s podezřením a s podivem nad pohnutkami „buržoazního“ státníka a „třídního nepřitele“, který překvapivě obdarovává Sovětský svaz. Podle Táborského Sověti prostě shráblí výhodný ústupek, který netrval na odpovídající protihodnotě, jako zvláštní prémii, která nijak neumenšuje dluh nabízejícího. Blíže viz E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 26 a 185.

¹³ Záznam J. Smutného o jednání Beneše s Molotovem dne 16. prosince 1943 byl publikován in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 63, s. 148-163.

národní stát, tj. stát Čechů a Slováků, ke kterému bude připojena Podkarpatská Rus se zvláštním autonomním statutem.“¹⁴ Při rozhovorech se Stalinem Beneš zopakoval svůj názor, že v kulturních věcech je nutné přizpůsobit Podkarpatskou Rus ostatní Ukrajině. Stalin vzal s uspokojením především na vědomí, že Beneš považuje obyvatelstvo Podkarpatské Rusi za Ukrajince.¹⁵

Beneš samozřejmě vítal s radostí a očekáváním sovětské vojenské úspěchy, neboť byly vybojovány proti jeho úhlavnímu nepříteli: Německu. Nicméně i ve chvílích největší důvěry v Sovětský svaz si nepřestával uvědomovat, že rychlý sovětský postup do střední Evropy může mít pro jeho vlast vzhledem k opakovaným odkladům s otevřením druhé fronty velmi nepříznivé důsledky. Bývalý britský zástupce u prozatímní exilové vlády B. Lockhart k tomu ve svých vzpomínkách uvádí: „Abych si ujasnil názor, vypravil jsem se opět k prezidentu Benešovi, jehož jsme pokládali za vynikající barometr středoevropského mínění. Našel jsem ho poněkud zachmuřeného a pesimisticky naladěného. Stísněn z naší letargie a nedostatku jasně vyhraněné politiky pro Evropu už dlouho plánoval cestu do Moskvy, kde by se s Rusy sám dohodl. Celá jeho politika se zakládala na dorozumění mezi Angloameričany a Rusy. Bez tohoto dorozumění by československá demokracie nemohla v budoucnu existovat. Byl rozhořčen i faktem, že jsme mu při plánování jeho cesty do Moskvy kladli překážky... Největší starosti mu však dělala rychlost, s jakou Rudá armáda postupuje na západ. Při tomto tempu nepochyboval, že Rusové rozřeší nejen německou, ale i polskou a balkánskou otázku vlastním obsazením dříve, než budeme schopni se jí vůbec začít zabírat. Pak by pro střední a jihovýchodní Evropu nebylo jiného východiska, než sjednat ruský mír. Navíc by zřejmě přestalo existovat Polsko, proto poněkud chmurnými výrazy zdůrazňoval nutnost úplného řešení. Říkal: ‚Brzy už vlastně znamená příliš pozdě.‘ Z rozhovoru s ním jsem neměl dobrý pocit. Obyčejně se Beneš pesimismu nepoddával, ale dnes byl víc než pesimistický – byl vyděšený. Zdálo se mi, že jsou jeho dedukce správné. Pokud nevyjdeme vstříc Rusům dál

---

¹⁴ Blíže viz E. TÁBORSKÝ, *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 195. Podobnou klauzuli ostatně Beneš zařadil i do konceptu závěrečného protokolu o jednáních, který připravil, ale jenž nebyl na žádost sovětské strany oficiálně přijat a zveřejněn.

¹⁵ Záznam Z. Fierlingera o jednání Beneše se Stalinem dne 18. prosince 1943 byl publikován in J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945*, díl II., dok. č. 69, s. 177-182. Stalinův dopis Benešovi z ledna 1945, kterým se budeme zabývat níže, však připouští i výklad, že Beneš Podkarpatskou Rus Stalinovi v prosinci 1943 v Moskvě výslovně nabídl. Stalin však tuto nabídku neakceptoval. Podle E. Táborského, když se během Benešova rozhovoru se Stalinem vynořila otázka budoucnosti Podkarpatské Rusi, Stalin Benešovi s náznakem neodvolatelnosti v hlase řekl: „Podkarpatská Rus bude Československu vrácena. Uznali jsme předmnichovské hranice a tím je to jednou provždy vyřešeno.“ Blíže viz E. TÁBORSKÝ, *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 196. Výše zmíněný záznam Z. Fierlingera o jednání Beneše se Stalinem však žádné podobné Stalinovo prohlášení neobsahuje.

než na půl cesty, abychom se mohli zapojit do evropských poválečných úprav, budou jen sledovat naši vyhýbavou a odkladnou politiku, než sami obsadí všechny výhodné body.“¹⁶ Benešovy důvody pro cestu do Moskvy zachytil Lockhart, byť s odstupem času, poměrně velmi přesně.

Po svém návratu z Moskvy Beneš v únoru 1944 ve Státní radě na adresu Podkarpatské Rusi poznamenal: „O Podkarpatské Rusi bych chtěl říci dnes zatím toto: ani Podkarpatská Rus nikdy nepřestala být právně součástí republiky, neboť maďarské násilí bylo loupeží a je loupeží. Budou-li v konstituci Podkarpatské Rusi nějaké změny nebo bude-li třeba učinit vzhledem k značným změnám v jejím okolí, bude se to dít. V žádném případě nebudou činěny žádné překážky ať směru ukrajinskému, či směru ruskému v pěstování a vývoji jeho národní kultury.“¹⁷

Ke změně sovětského přístupu k Podkarpatské Rusi však nepřispěl pouze Benešův podivuhodně neobratný způsob jednání se sovětskými představiteli.¹⁸ Svou roli vedle iniciativy člena Státní rady za Podkarpatskou Rus P. Cibereho jistě sehrála i část podkarpatoruských krajanských organizací (zejména v USA), které se rovněž vyslovovaly pro připojení k Sovětskému svazu.¹⁹ Rozhodující úloha ale v tomto sovětském obratu připadla bez nejmenších pochybností osvobození Podkarpatské Rusi sovětskou armádou.

V květnu 1944 Beneš při rozhovoru s britským spisovatelem C. Mackenziem velmi rezignovaně prohlásil: „Máme zato, že nám má být Podkarpatská Rus formálně vrácena, protože byla zahrnuta v našich předmnichovských hranicích. Rozhodnou-li se však podkarpatští Ukrajinci pro připojení k sovětské Ukrajině, nebudeme se ovšem proti tomu stavět. Žádáme toliko mravní zadostiučinění, abychom byli nejprve dotázáni. Nikdy

---

¹⁶ Blíže viz B. R. H. LOCKHART, *Přichází zúčtování*, s. 354.

¹⁷ 3. února 1944 Státní R. Blíže viz E. BENEŠ, *Šest let exilu a druhé světové války*, s. 401 Jak jsme viděli, Molotovovi a Kornejčukovi sděloval Beneš na konci roku 1943 o pěstování ruské národní kultury na Podkarpatské Rusi něco zcela jiného.

¹⁸ Tábořský ve své klíčové práci *Prezident Beneš mezi Západem a Východem* k Benešově způsobu jednání velmi výstižně uvádí: „Nadto, ať mluvil v jakémkoliv jazyce, Beneš víc mluvil než naslouchal. Prostě rád diskutoval, vysvětloval, vykládal, rozvíjel myšlenky. Věřil, že bude přesvědčivý pouhou vahou, solidností a logikou svých argumentů a že jeho upřímnost a otevřenost naladí ostatní, kteří ji možná budou opětovat... Ale s takovým chováním se dostával právě do nevýhody, zvláště když hovořil se skupinou takových tajníků, jako byli sovětské vyjednavací.“ Blíže viz E. TÁBORSKÝ, *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 36-37.

¹⁹ Člen Státní rady P. Cibere, zastupující v tomto orgánu Podkarpatskou Rus, začal od roku 1942 prohlašovat, že „přirozené snahy mas nesmí být potlačeny a že Karpatorusové jsou větev ruského národa.“ Když Cibere neuspěl se svým požadavkem, aby exilová vláda učinila veřejné prohlášení o otázce autonomie Podkarpatské Rusi a závazků vlády vůči Podkarpatské Rusi, vystoupil Cibere v listopadu 1943 ze Státní rady na protest proti postoji československé vlády k požadavkům a potřebám karpatoruského národa. Vzhledem k Benešově cestě do Moskvy a obavě, aby se tato rezignace nepromítla do československo-sovětských vztahů, byla však Cibereho rezignace Benešem přijata až v polovině března 1944. Srov. např. J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, M. SEDLÁKOVÁ, *Zpráva vládního delegáta Františka Němce o vývoji na Podkarpatské Rusi 1944*, in: *Sborník archivních prací*, roč. 2000, s. 125.

jsme se nedomnívali, že je Podkarpatská Rus naší záležitostí, avšak kdyby byla po první světové válce připadla Polsku nebo kdyby byla zůstala pod maďarským panstvím, byli by Podkarpatští Rusové patrně pozbyli své národnosti a své národní kultury. To jsme jim zachránili. Domníváme se, že jsme splnili svůj závazek a svou povinnost vůči nim. Nemáme námitek, souhlasíme a budeme spokojeni, jestliže se nyní připojí k dnešní Ukrajině... Po dvacet let jsme podkarpatskou otázku řešili prozatímně. Nemůže však být jiného konečného řešení než splynutí se Sovětským svazem.“²⁰

V červenci 1944 Beneš sovětskému velvyslanci Lebeděvovi sdělil, že se v určité době nepochybně dohodneme o tom, aby si Rusové vzali Podkarpatskou Rus.²¹ Jak již bylo výše naznačeno, již o půl roku později bude těchto svých výroků velmi litovat.

Ve své knize *Úvahy o slovanství* Beneš v roce 1944 zhodnotil velmi shovívavě předválečnou politiku předmnichovského Československa ve věci Podkarpatské Rusi takto: „Soudím však, že vývoj k autonomii Podkarpatské Rusi mohl být rychlejší. To by byla správná slovanská a demokratická politika Prahy v této otázce.“²² Nicméně na podzim 1944 Beneš s další vnitřní politikou Prahy ve věci Podkarpatské Rusi přestal pomalu počítat. V říjnu 1944 doporučil Feierabendovi, aby nestrkal jakožto ministr financí do Podkarpatské Rusi žádné peníze, že si spolu s T. G. Masarykem stejně vždycky mysleli, že až se Rusko vzpamatuje, tak připadne toto území k Ukrajině.²³

Když dorazil na konci října 1944 na území Podkarpatské Rusi vládní delegát sociální demokrat František Němec, dosavadní ministr hospodářské obnovy, byl zpočátku přijat příznivě, jeho pozice byla poměrně silná a obyvatelstvo Podkarpatské Rusi se spontánně vyslovovalo pro obnovení Československé republiky na základě spojení tří

---

²⁰ C. MACKENZIE, Dr. Beneš, s. 425. Mackenzie zařazuje rozhovor s Benešem na téma Podkarpatské Rusi do května 1944. Podle obsahu rozhovoru však podle autora této práce nelze vyloučit, že se Mackenzie mýlí a k tomuto rozhovoru došlo až na konci roku 1944 při druhém kole rozhovorů mezi Benešem a Mackenziem.

²¹ Blíže viz Výňatek H. Ripky o sdělení E. Beneše o jeho rozhovoru s Lebeděvem dne 12. července 1944 publikovaný in J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 98, s 265-267. Ripka k tomu v záznamu poznamenává: „Také to o Podkarpatské Rusi bych nebyl řekl, alespoň ne nyní. Sám pro svou osobu se domnívám, že by bylo nejlépe pro nás, kdybychom Podkarpatskou Rus dlouho neměli. Jinak budeme mít stále obtíže jednak zahraniční s Ruskem, jednak vnitřní, protože Podkarpatské Rusi, která nezbytně bude mít většinu komunistickou, budou naši komunisté využívat na Slovensku a tím i v celém státě. Mimo to by se nám hodně ulevilo také hospodářsky a finančně. Důvod, abychom přímo sousedili s Rumunskem, po této válce nebude tak významný jako po válce poslední, kdy jsme nemohli sousedit přímo s Ruskem.“

²² E. BENEŠ, *Úvahy o slovanství*, s. 227.

²³ Blíže viz J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, *Válečné deníky Jana Opočenského*, s. 379.

rovnoprávných národů.²⁴ Podle zprávy vládního delegáta se představa obnovení Československé republiky po příjezdu vládní delegace jevila obyvatelstvu jako samozřejmá. Zmínky o prezidentu republiky E. Benešovi i republice byly prý velmi dobře přijímány.²⁵ První vážný problém měl přinést až sovětský nábor dobrovolníků do Rudé armády.

Úřad vládního delegáta krátce po svém příjezdu vydal dotazníky pro národní výbory v jednotlivých obcích na osvobozeném území Podkarpatské Rusi, jejichž účelem bylo zjistit poměry na osvobozeném území. Z těchto dotazníků vyplývá, že situace byla skutečně poměrně stabilizovaná.²⁶ Jeden z dotazů se týkal i náboru dobrovolníků do Rudé armády. Odpovědi z jednotlivých obcí vyznívaly víceméně negativně, objevovaly se pouze sporadické případy, někteří starostové se dokonce zaručovali, že nedovolí dobrovolný vstup do Rudé armády až do příchodu československé vlády a armády. Situace se však měla během několika dnů obrátit, a to když sovětské úřady nařídily „dobrovolný“ organizovaný nábor do Rudé armády.²⁷ Podle zprávy vládního delegáta F. Němce to byl právě tento nábor, který u místního obyvatelstva začal vyvolávat dojem, že o osudu Podkarpatské Rusi ještě není zcela rozhodnuto. Nábor posílil všechny odstředivé tendence, zmátl nerozhodné občany a zeslaboval postupně autoritu celé vládní delegace. Nejistota o budoucím osudu Podkarpatské Rusi vedla navíc k tomu, že spolupráce s národními výbory byla zabrzděna a došlo k značnému zpomalení obnovovacích akcí. Hromadný nábor

---

²⁴ Vládní delegát dorazil na území Podkarpatské Rusi dne 28. října 1944 a pobýval zde až do svého odletu do Moskvy dne 10. prosince 1944. Srov. např. J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, M. SEDLÁKOVÁ, Zpráva vládního delegáta Františka Němce o vývoji na Podkarpatské Rusi 1944, in: Sborník archivních prací, roč. 2000, s. 182.

²⁵ J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, M. SEDLÁKOVÁ, Zpráva vládního delegáta Františka Němce o vývoji na Podkarpatské Rusi 1944, in: Sborník archivních prací, roč. 2000, s. 138 a 143. F. Němec ve své zprávě uvádí, že „se v prvních dnech zdálo, že značnějších problémů nebude a že vládní delegace ve spolupráci s národními výbory, které se ustavovaly, zvládne velmi brzy celou situaci.“

²⁶ J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, M. SEDLÁKOVÁ, Zpráva vládního delegáta Františka Němce o vývoji na Podkarpatské Rusi 1944, in: Sborník archivních prací, roč. 2000, s. 128.

²⁷ J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, M. SEDLÁKOVÁ, Zpráva vládního delegáta Františka Němce o vývoji na Podkarpatské Rusi 1944, in: Sborník archivních prací, roč. 2000, s. 139. Text sovětské vyhlášky vyzývající ke vstupu do Rusé armády zněl: „od ruského a ukrajinského obyvatelstva osvobozeného území Podkarpatské Ukrajiny docházejí dotazy o tom, jak vstoupit dobrovolně do Rudé armády. Tímto objasňujeme, že občané Podkarpatské Ukrajiny, Rusové, Ukrajinci, mohou vstoupit dobrovolně v řady Rudé armády, aby bojovali se zbraní v rukách proti německým a maďarským uchvatitelům. 2) Ve všech otázkách spojených s dobrovolným vstupem do Řad rudé armády obraťte se k vojenskému veliteli. 3) Do Rudé armády se přijímají dobrovolníci do 40 let.“ Tamtéž s. 128-129. První zmínky o vylepování výše uvedené vyhlášky zaznamenala vládní delegace 5. listopadu 1944. Když Němec intervenoval proti vyhláše u velitelství IV. ukrajinského frontu bylo mu přátelskou formou sděleno, že vyhlášky byly skutečně vyvěšeny na rozkaz velitele IV. ukrajinského frontu gen. Petrova s tím, že zde žijí Rusové a Ukrajinci, kterých se Rudá armáda neodříká. Nábor dobrovolníků pokračoval i nadále, a to místy ve formách, které neměly s dobrovolnými přihláškami nic společného, šlo spíše o nucenou mobilizaci. Podle Němcovy zprávy dokonce i ty branci, kteří rukovali k československým oddílům, byli zastavováni sovětskými důstojníky, zapsáni do seznamu dobrovolníků a odváděni k Rudé armádě. Tamtéž, s. 140.

československých příslušníků do Rudé armády začal vyvolávat dojem, že brzy dojde k plebiscitu o připojení k SSSR.²⁸

Když v polovině listopadu 1944 začaly docházet do Londýna zprávy z Moskvy o tom, že na Podkarpatské Rusi skutečně dochází k náboru dobrovolníků do Rudé armády, Beneš kontaktoval sovětského velvyslance a požádal ho dne 13. listopadu 1943 o vysvětlení. Při rozhovoru mu připomněl, že na sovětském území v roce 1943 sovětská vláda poskytla Československému armádnímu sboru všechny československé občany, tedy i podkarpatské Rusíny, a dokonce jí byly dáni k dispozici volyňští Češi, kteří byli občany SSSR.²⁹ Lebeděv dne 14. listopadu Beneše informoval, že byl instruován Molotovem, aby požádal o to, aby československá vláda netrvala na propouštění už přijatých dobrovolníků do Rudé armády. Beneš Lebeděvovi sdělil, že sovětská akce na Podkarpatské Rusi způsobuje a ještě může způsobit obtíže. Pokud by se věci dostaly v Londýně na veřejnost, byly by podle něj okamžitě použity proti oběma státům. Požádal proto o vyřízení celé věci beze sporů a hluku. Beneš v podstatě svolil s tím, že již přijatí dobrovolníci nebudou z Rudé armády propuštěni, neboť nechce desavuoovat ruské velitele, ale žádal, aby nebyla nadále v tomto smyslu prováděna na československém území žádná propaganda a agitace, především aby nebyly vydávány vyhlášky ohledně vstupu dobrovolníků do Rudé armády.³⁰

Situace se měla ještě více vyhrotit po zahájení mobilizace Podkarpatských Rusů do československé armády, která byla postupně vyhlášena v jednotlivých okresech osvobozeného území od 13. do 22. listopadu 1944. Rodiny mobilizovaných začaly být perzekuovány, byly jim upírány příděly, které rodiny „dobrovolníků“ do Rudé armády jinak dostávaly.³¹ Když nábor dobrovolníků do Rudé armády prováděný paralelně s československou mobilizací neustával a do Londýna začaly docházet první rezoluce z Podkarpatské Rusi s žádostí o připojení k sovětské Ukrajině,³² Beneš vzkazoval Fierlingerovi do Moskvy, že „Československo trvá a bude trvat na svém stanovisku

---

²⁸ Tamtéž s. 138-139.

²⁹ Blíže viz Benešův záznam o rozhovoru s Lebeděvem publikovaný in J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 151, s. 334-336.

³⁰ Blíže viz např. Benešova instrukce Z. Fierlingerovi ve věci náboru československých občanů do Rudé armády ze dne 15. listopadu 1944 J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 154, s. 342-343. K tématu srov. zejména F. NĚMEC, V. MOUDRÝ, The Societ Seizure of Subcarpathian Ruthenia, Toronto 1955.

³¹ J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, M. SEDLÁKOVÁ, Zpráva vládního delegáta Františka Němce o vývoji na Podkarpatské Rusi 1944, in: Sborník archivních prací, roč. 2000, s. 131.

³² Srov. např. J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, M. SEDLÁKOVÁ, Zpráva vládního delegáta Františka Němce o vývoji na Podkarpatské Rusi 1944, in: Sborník archivních prací, roč. 2000, s. 144.

zákonem a na stanovisku smlouvy. To platí pro tento případ a pro všechny následující, po celou dobu obsazení sovětským vojskem, také eventuálně na Slovensku. Jakmile opustíme základnu zákona smlouvy v kterékoliv otázce, půjdeme po nakloněné ploše v otázkách všech. Trvejte tudíž na původním stanovisku a podle toho postupujte...Dnes jsem obdržel žádosti dvou obcí Podkarpatské Rusi o právo připojit se k Ukrajině. Na nic podobného odpovídat nebudu a naše úřady necht' rovněž neodpovídají. To vše se bude mezi námi diskutovat na konferenci míru. Zatím existují závazky o předmnichovských hranicích. Divím se jen, že sovětská cenzura tyto depeše pouští z ‚ukrajinské fronty‘. Britská cenzura je už také má a očekávám tudíž, že až to budou zde potřebovat, že toho použijí.“³³ Benešovy instrukce se však u Fierlingera dávno míjely účinkem, Fierlinger již postupoval zcela nezávisle na československé vládě a Benešovi, ovšem, vždy plně v souladu se zájmy Sovětského svazu.³⁴

O den později zaslal k situaci na Podkarpatské Rusi pracovník ministerstva zahraničních věcí přidělený k vládní delegaci F. Krutský, který byl tajně vybaven přenosnou radiostanicí,³⁵ do Londýna tuto depeši: „Ponechat věci vývoji dále nemožno a o výkonu suverenity nemůže být řeč. Kde je smlouva? Před očima delegace je rozkrádán státní majetek. Ruské vojsko strhává a odváží telegrafní dráty, zabavuje rádia a rekvíruje. Není odvahy zakročít. NKVD je v místě a pracuje. Lid to vidí a nemá k nám respektu a je zmatený. Propagandu pro komunistickou stranu řídí důstojníci politické služby štábu

³³ Blíže viz např. Benešova instrukce Z. Fierlingerovi ve věci náboru československých občanů do Rudé armády ze dne 25. listopadu 1944 J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 162, s. 353-354.

³⁴ Fierlingerova sebejistota na konci roku stále stoupala a jeho zprávy a doporučení z Moskvy se stále více dostávaly do rozporu s nepřilíhající pozitivní realitou. Dne 26. prosince 1944 např. Fierlinger Benešovi napsal: „Chceme-li, aby se náš poměr vůči SSSR nějak zásadně změnil, musíme z toho vyvodit důsledky: přebudovat naši polovojenskou organizaci a vlít do ní nového ducha a přizpůsobit též naši zahraniční politiku sovětským požadavkům, jež sice sovětská vláda často konkrétně neformuluje, jejichž splnění však očekává. Sám potřebuji těsnější styk s naším zahraničním úřadem, který mně nedává politických informací, ačkoliv Vy sám, pane prezidente, jste mi to svého času slíbil.“ Tamtéž dok. č. 193, s. 401. Na podobné depeše nebyl Beneš rozhodně zvyklý. Poslední telegramy psané v podobném duchu dostával Beneš od československého velvyslance naposledy na jaře 1940. Zatímco Š. Osuského měla jeho arogance a neloyalita stát politickou kariérou, u Fierlingera tomu mělo být poněkud jinak. Srov. i I. DUCHÁČEK, Jak Rudá armáda mapovala střední Evropu: Těšínsko a Podkarpatsko, in: Svědectví, roč. 1981, s. 557. Podle Ducháčka, který v té době působil jako referent ministerstva zahraničních věcí, byl u Fierlingerových telegramů vůbec problém poznat, kde končí jeho názor a začíná názor sovětských činitelů a naopak. Srov. i E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 51.

³⁵ K přenosné radiostanici F. Krutského, o jejíž existenci neměl tušení ani vládní delegát F. Němec, srov. zejména I. DUCHÁČEK, Jak Rudá armáda mapovala střední Evropu: Těšínsko a Podkarpatsko, in: Svědectví, roč. 1981, s. 557. Krutský měl vysílačku použít jen v případě nejvyšší nutnosti. Ten však nastal již týden po příjezdu vládní delegace na osvobozené území. Vzhledem k tomu, že všechny ostatní depeše z Podkarpatské Rusi odcházely do Londýna přes velitelství IV. ukrajinského frontu a Moskvu, staly se Krutského zprávy pro Beneše jediným aktuálním a věrohodným zdrojem informací o skutečném stavu na území Podkarpatské Rusi.

ukrajinské fronty. Osud delegace je v Tvých rukou. Bez Tvého zákroku situaci nezvládneme. Volám tajně. Reaguj opatrně.“³⁶

Táborský si k textu depeše do deníku poznamenal: „Ptal jsem se při této příležitosti prezidenta, jak se na to vše dívá. ‚Teď tedy uvidíme,‘ řekl, ‚zda to Stalin myslel upřímně v roce 1943, nebo zda nás jen chtěl oklamat. Buď Moskva nemá tolik vlivu na vojáky, kolik si myslíme, že má, a nechce je desavuoovat. Nebo jsou to podvodníci.“³⁷ Situace se měla ještě zhoršit, Beneš však z tohoto žádné závěry nevyvodil. Na konci listopadu sdělil Feierabendovi, že je přesvědčen, že je to všechno vina Rudé armády a že moskevská vláda o tom nic neví. „Nedivte se,“ poznamenal, „že ukrajínští nacionalisté, kteří jsou na Podkarpatské Rusi ve vyšších vojenských hodnostech, tyto věci trpí a možná i podporují. Mnozí z nich asi ani nevědí o naší smlouvě se Sovětským svazem, a vědí-li o ní, jsou jejich národní city silnější. Určitě to však neví Stalin, o tom jsem pevně přesvědčen.“³⁸ Československá exilová vláda oficiálně o náboru dobrovolníků do Rudé armády a řízeném separatistickém hnutí na Podkarpatské Rusi vůbec nejednala a nezaujala proto oficiálně k těmto otázkám žádný postoj.³⁹ Věc byla ponechána plně na bedrech Edvarda Beneše a exilového ministerstva zahraničí.

Dne 19. listopadu 1944 přijala komunistická strana Zakarpatské Ukrajiny na svém prvním zasedání po osvobození rezoluci, ve které se vyslovila pro připojení k Sovětskému svazu.⁴⁰ Rezoluce byla vylepena ve všech obcích Podkarpatské Rusi. K úřadu vládního delegáta následně začali docházet členové národních výborů, aby mu oznámili, že se zřetelem na usnesení komunistické strany nemohou již dále spolupracovat s československou vládní delegací. Informovali rovněž úřad delegáta o tom, že rezoluce o připojení k SSSR bude předložena sjezdu národních výborů dne 26. listopadu v Mukačevě, kde bude schválena.⁴¹ Po mukačevském sjezdu byla spolupráce mezi vládní delegací a

³⁶ Blíže viz J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 162, pozn. č. 4, s. 355.

³⁷ Blíže viz J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 162, pozn. č. 5, s. 355 nebo E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 32.

³⁸ Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky III., s. 188-189.

³⁹ J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, M. SEDLÁKOVÁ, Zpráva vládního delegáta Františka Němce o vývoji na Podkarpatské Rusi 1944, in: Sborník archivních prací, roč. 2000, s. 129.

⁴⁰ Rezoluce byla publikována, tamtéž s. 157-160.

⁴¹ J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, M. SEDLÁKOVÁ, Zpráva vládního delegáta Františka Němce o vývoji na Podkarpatské Rusi 1944, in: Sborník archivních prací, roč. 2000, s. 160. Členové vládní delegace neměli na konferenci v Mukačevě přístup, neboť Mukačevo se nacházelo na západ od demarkační linie, která oddělovala území, které již bylo dáno československým úřadům do správy, od území, které bylo oficiálně ještě stále předmětem válečných operací. Vybraní delegáti z osvobozeného území Podkarpatské Rusi, kteří na tento sjezd rovněž neměli teoreticky přístup, obdrželi od sovětských velitelů propustky na vstup do vojenského pásma za demarkační linii. Němec se pokusil zaslat sjezdu prostřednictvím

národními výbory definitivně zastavena. F. Němec vydal členům vládní delegace příkaz, aby svou práci omezili na vnitřní agendu a aby se za každou cenu vyvarovali nějakého incidentu.⁴²

Nově ustavená Národní rada Zakarpatské Ukrajiny zaslala Benešovi 5. prosince 1944 dopis o svém rozhodnutí připojit území Zakarpatské Ukrajiny k SSSR.⁴³ Téhož dne přijala Národní rada Zakarpatské Ukrajiny usnesení o přerušení veškerého spojení a styků se zplnomocněncem československého státu vládním delegátem F. Němcem a jeho civilním a vojenským aparátem. Národní výbory na Podkarpatské Rusi byly podle tohoto usnesení povinny plnit ve všech otázkách pouze rozkazy Národní rady a udržovat úřední kontakt pouze s ní.⁴⁴ Dne 9. prosince 1944 hlásil člen vládní delegace F. Hála do Londýna předsedovi vlády Šrámkovi o situaci na Podkarpatské Rusi: „Předání moci na osvobozeném území je mystifikace. Národní výbory zneužívají své moci politické, administrativní i jurisdikční. Jsme pod cizí mocí. Zemský národní výbor se ustavil mimo jakýkoliv vliv vládního delegáta... Vypověděl československého delegáta s aparátem civilním i vojenským ze země. Jednejte! Vše prohráno. Brascailo odvečen NKVD.“⁴⁵

---

velitelství frontu alespoň svůj písemný projev. Bez úspěchu. Velitelství na jeho žádost vůbec nereagovalo. Projev byl publikován tamtéž, s. 163-167. Na sjezdu delegátů národních výborů v Mukačevu dne 26.11.1944 byla zvolena Národní rada jako vrcholný reprezentativní a vládní orgán na celém území Zakarpatské Ukrajiny a byl přijat manifest o připojení Zakarpatské Ukrajiny k sovětské Ukrajině a o vystoupení Zakarpatské Ukrajiny ze státního útvaru Československé republiky. Na sjezdu byla rovněž zahájena protičeskoslovenská kampaň. Dne 1. prosince 1944 obdržel Němec od Národní rady dokonce dopis obsahující ultimatum, aby do tří dnů opustil území Zakarpatské Ukrajiny. Tamtéž s. 172.

⁴² Tamtéž s. 173.

⁴³ V dopise se mj. uvádělo, že z „pověření 1. sjezdu národních výborů Zakarpatské Ukrajiny dovoluujeme si Vás informovat O manifestu o připojení Zakarpatské Ukrajiny k sovětské Ukrajině a o vystoupení Zakarpatské Ukrajiny ze státního útvaru Československé republiky, schváleném jednomyslně dne 26. listopadu 1944 delegáty všech okružních, městských a vesnických výborů Zakarpatské Ukrajiny. Národní rada Zakarpatské Ukrajiny, která je podle usnesení sjezdu ústřední mocí na celém území Zakarpatské Ukrajiny od Vás očekává, vážený pane prezidente, že co nejdříve nařídíte vládnímu delegátovi Československé republiky, panu Němcovi, aby opustil území Zakarpatské Ukrajiny.“ Text dopisu byl publikován in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 168, pozn. č. 1, s. 363 a J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, M. SEDLÁKOVÁ, Zpráva vládního delegáta Františka Němce o vývoji na Podkarpatské Rusi 1944, in: Sborník archivních prací, roč. 2000, s. 180.. Beneš na tento dopis odmítl odpovědět, přestože Fierlinger odpověď opakovaně urgoval. Text Manifestu o připojení Zakarpatské Ukrajiny k sovětské Ukrajině ze dne 26. listopadu 1944 byl publikován in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl II., dok. č. 143, s. 463-466. V Manifestu se mj. uvádí: „Nyní, kdy národy Evropy bojují proti nacismu a hitlerovské tyranii, proti rasové nenávisti, za svoji národní nezávislost, bylo by největší nespravedlností, kdyby měl náš lid i nadále živořit odtržen od své rodné matky – sovětské Ukrajiny. Jedně ve spojení se sovětskou Ukrajinou, v rodině bratrských národů Sovětského svazu, zajistíme svobodný národní vývoj, vnitřní hospodářský rozkvět a vnější bezpečnost.“ Srov. i J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, M. SEDLÁKOVÁ, Zpráva vládního delegáta Františka Němce o vývoji na Podkarpatské Rusi 1944, in: Sborník archivních prací, roč. 2000, s. 132.

⁴⁴ J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, M. SEDLÁKOVÁ, Zpráva vládního delegáta Františka Němce o vývoji na Podkarpatské Rusi 1944, in: Sborník archivních prací, roč. 2000, s. 173-174.

⁴⁵ Zpráva F. Hály ze dne 9. prosince 1944 byla publikována in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945,

Táborský si ve svém deníku dne 12. prosince 1944 poznamenal Benešovu reakci na tyto zprávy: „Prezident je tím vším velmi znepokojen, hledí na to asi takto: Ukrajinský nacionalismus asi přerůstá Moskvě přes hlavu. Přece není myslitelné, že po tom všem, co nám Moskva říkala, by takhle postupovala. Přeci by si nechtěla takto kazit své trumfy. I kdyby měla politiku expanze, takhle a teď by to přeci nedělala. Není jiného výkladu než toho, že ukrajinský nacionalismus se Moskvě poněkud vymkl z rukou. Mám však dojem, že tomu ani prezident sám tak zcela naplno nevěří a že je to tak trochu wishful thinking. ‚Nechápu, proč to dělají,‘ uvažoval nahlas, jak to dosti často mívával ve zvyku, procházejce nervózně po své pracovně. Kdyby byli chtěli Podkarpatskou Rus, mohli mi to říct. Nikdy jsem přeci nechtěl držet Podkarpatskou Rus za cenu ruského nepřátelství. Kdykoliv jsem s nimi mluvil o Podkarpatské Rusi, vždycky jsem se úmyslně vyhnul tomu, abych ji požadoval výslovně pro nás. Jenom jsem říkal, že nesmí zůstat v Maďarsku, že musí patřit buď nám, nebo Rusům. A začal jsem s ní počítat, až když jsem si byl jist, že si na ni Rusové nečiní nárok. Ne, vůbec tomu nerozumím. proč by ji chtěli urvat tímto způsobem, když ji přeci od nás mohli dostat na požádání? Ne, lze to vysvětlit jedině tím, že na to tlačí ukrajínští nacionalisté a že to dělají bez souhlasu Moskvy. Když jsme byli minulého roku v Moskvě, pozoroval jsem, že byl Stalin poněkud zneklidněn nebezpečím ukrajinského nacionalismu.“⁴⁶

Přestože zprávy z Podkarpatské Rusi zněly naprosto jasně, Beneš si i nadále odmítal připustit, že mu Stalin, Molotov, Kornejčuk, Majskij a všichni ostatní sovětské politici a diplomaté od počátku lhali a pouze ho využívali pro své mocenské hry. Táborského záznamy o Benešově stanovisku potvrzují i Benešova telegrafická instrukce vládnímu delegátovi F. Němcovi z téhož dne 12. prosince 1944, v níž Beneš mimo jiné uvádí: „Soudím, že Moskvě se tyto věci velmi nehodí, že je vidí nerada stejně jako vláda naše a chtěla by je nějakou smírnou cestou s vládou naší odstranit. Mám dojem, že obě vlády po této stránce postupují souhlasně a upřímně. Zdá se mi však, že vláda ukrajinská, vojáci ukrajínští a zejména také ukrajinská komunistická strana záměrně postupuje jinak,

---

díl II., dok. č. 174, s. 370. O den později F. Krucký sděloval v telegrafické zprávě H. Ripkovi: „To, co zde se děje, jsem už zažil před lety. Všude technická režie všeho je mimo tuto zemi a má metody a plán, proti nimž jsme bezmocní. V pátek dostal Němec přípis zemského národního výboru, jímž je vyzván, aby opustil s delegací zemi. Československé letáky v městě byly na rozkaz staženy. Úřady zmateny. My nařizovali necouvat. Důstojníci politické služby vynucují něco jiného. Práce byla nám uměle znemožněna za podmínek, o nichž máme záznamy, ale nemožno je sdělit. Radiospojení s Vámi zakázáno. Pracuji tajně, už třikrát z jiného místa. Zpráva F. Krutského ze dne 10. prosince 1944 byla publikována tamtéž, dok č. 176, s. 371.

⁴⁶ Tamtéž, dok. 174. pozn. č. 2, s. 370 nebo E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 215-216.

chce i Moskvu i nás postavit před hotové věci a neohlíží se na nikoho, jdouc bezohledně za svým cílem. Nemyslím, že je v tom dvojí hra Moskvy a mám dojem, že to začíná jít přes hlavu i vládě centrální.“⁴⁷

Beneš v této telegrafické zprávě zároveň nevědomky brilantně formuluje své politické krédo, které, jak si ještě ukážeme, od něj v různých podobách ještě nejednou uslyšíme a ještě mnohem častěji bohužel uvidíme realizovat i v praxi: „Tam, kde nám bude zabráněno, jak se to děje nyní Vám, svých práv se domáhat a je uplatnit, zkonstatujeme to a staneme se pozorovateli a pasivně vyčkáme dalšího vývoje. Byla by chyba užít násilí z naší strany. Jednak nemáme dost výkonných sil, jednak každou takovou věc vezmou za záminku proti nám a zneužijí ji. Svě místo nebudeme opouštět a vytrváme až do krajnosti a při plné naší korektnosti na svém postu a při své povinnosti.“⁴⁸ Beneš k tomu ve své zprávě vládnímu delegátovi dodává: „Zůstaňte na svých místech, buďte, prosím Vás, všichni plně jednotni v tomto duchu se mnou a s vládou, zachovejte klid, důstojnost a trpělivost, věci příslušnému generálovi konstatujte písemně a připravte takto sobě i nám základnu pro budoucí náš postup. My neporušíme své závazky, stejně jako jsme to neučinili v dobách nejkritičtějších. A uvidíme později, co uděláme, poruší-li jich druzí.“⁴⁹

---

⁴⁷ Blíže viz např. Benešova instrukce F. Němcovi ze dne 12. prosince 1944 publikovaná in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 178, s. 376-377.

⁴⁸ Tamtéž, s. 376.

⁴⁹ Tamtéž, s. 377. Vládní delegát F. Němec na závěr své zprávy o svém pobytu na území Podkarpatské Rusi shrnuje své poznatky takto: „Hnutí za připojení k SSSR nemělo a nemá charakter živelné a strhující revoluční vlny. Vznikalo postupně a bylo řízeno shora. K jeho posilování pomáhala několik faktorů: a) nábor dobrovolníků do Rudé armády, b) blahovlnný postoj sovětských vojenských orgánů, místy přímo pomoc, c) fakt, že ústředna této kampaně byla v zakázané zóně, ve které delegace neměla práva žádných zásahů, d) naprostý nedostatek prostředků pro informování obyvatelstva v časopisech a rádiu, e) a konečně fakt sousedství ukrajinského státu a přítomnost ukrajinského vojska, který vykonává poněkud, ale jistý vliv na smýšlení značné části obyvatel.“ Blíže viz J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, M. SEDLÁKOVÁ, Zpráva vládního delegáta Františka Němce o vývoji na Podkarpatské Rusi 1944, in: Sborník archivních prací, roč. 2000, s. 193. Beneš však tuto zprávu od Němce obdržel z důvodu nemožnosti jejího přenosu telegrafickou cestou až v březnu 1945. Nutno rovněž poznamenat, že vládní delegát F. Němec, který přiletěl do Moskvy dne 11. prosince 1944, aby projednal další osud delegace, následně změnil svůj postoj, když získal v druhé polovině prosince 1944 dojem, že jakýkoliv odpor proti separatistickému hnutí na Podkarpatské Rusi bude chápán jako protisovětský postup a v důsledku toho budou jakékoliv další kroky proti tomuto hnutí mít za následek pokračující blokování činnosti delegace ze strany štábu IV. ukrajinského frontu. Proto se rozhodl pro smířlivý a umírněný postoj, který by uklidnil situaci a umožnil co nejrychlejší nerušený přesun vládní delegace na Slovensko. Blíže viz J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, M. SEDLÁKOVÁ, Zpráva vládního delegáta Františka Němce o vývoji na Podkarpatské Rusi 1944, in: Sborník archivních prací, roč. 2000, s. 134. K tomu srov. např. Němcovy zprávy E. Benešovi ze dne 26. a 29. prosince 1944 publikované in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 195, 2002, s. 404, 417-418. Dne 29. prosince 1944 např. Němec v rozporu se svou zprávou o činnosti Benešovi sdělil: „Hnutí na Podkarpatské Ukrajině pro odtržení od republiky a připojení k Sovětskému svazu v dnešní jeho fázi je nutno označit za hnutí lidové a živelné. Sovětský svaz je považuje za výraz národní vůle a respektuje je tak, jako má vůbec respekt před projevy národní vůle slovanských národů. Trvá samozřejmě na dodržení

Jen těžko si dnes s odstupem několika desítek let lze představit stanovisko, které by sovětské politice více vyhovovalo. Sovětská bezohlednost a troufalost se však měla dále stupňovat. Na československé námitky ohledně sovětského postupu vedoucí odboru lidového komisariátu zahraničních věcí Zorin Fierlingerovi dne 16. prosince 1944 sdělil, že je pro ně obtížné zasahovat do našich vnitřních záležitostí a že si to musíme vyřídit sami.⁵⁰ Táborský zaznamenal tuto Benešovu reakci na Fierlingerův telegram: „Prezident byl zprávou o Zorinově reakci velmi nakvašen. Jejich agenti nutí naše lidi, aby podpisovali petice pro připojení Podkarpatské Rusi k Ukrajině a svévolně ustanovují komunistické místní národní výbory. Sovětští velitelé organizují povinné odvody našich

---

mezinárodních smluv a dohod, jak k to také postupem svých vůdčích orgánů na našem osvobozeném území prokázal... Mám za naprosto nezbytné, aby s ohledem na prestiž státu a na další zahraniční i vnitřní vývoj republiky rozhodla se vláda na formálním oznámení Sovětskému svazu, že se zřetelem na usnesení konference národních výborů Karpatské Ukrajiny z 26. listopadu 1944 je vláda ochotna tomuto požadavku vyhovět a žádá na Sovětském svazu jednání o něm. Oddálení tohoto problému až na mírovou konferenci, nebo dokonce po ní, je po mém soudu naprosto nemožné. Je věcí SSSR, aby sám rozhodl, zda řešení této otázky již nyní způsobí, anebo nezpůsobí mezinárodní obtíže. Varuji před tím, aby z našich kruhů bylo toto hnutí líčeno jinak než jako výsledek lidového hnutí a národního uvědomění na Karpatské Ukrajině.“ Za prospěšné označil Němec mimo jiné i přesun vlády a prezidenta do Lvova nebo jiného města. Beneš samozřejmě nebyl Němcovým návrhem vůbec potěšen. I když byl v té době již pevně rozhodnut se Podkarpatské Rusi vzdát ve prospěch Sovětů, nehodlal ohrozit předmnichovské hranice a trval na tom, že k jejímu postoupení může dojít až po válce. Proto dne 2. a 4. ledna 1945 do Moskvy Němcovi vzkázal: „Je však nutno a priori vyloučit názor, že by prezident, nebo vláda a prezident mohli učinit nějaké oficiální usnesení, že se vzdávají toho nebo onoho území. To pusťte z hlavy. Takové věci se mohou a musí v zájmu obou partnerů řešit zcela jinak.“ „Váš telegram mě udivil... Ale pokládal bych za fundamentální chybu diplomatickou a psychologickou, kdybychom přijali postup, který Vy navrhuje. Po mém soudu to, co navrhuje, není podle Vašich slov ‚smělé rozhodnutí‘, jímž můžeme mnoho získat, a stanovisko mé není ani ‚nerozvážností‘, ani ‚kolísáním‘, nýbrž dodržováním smluv a dohod.“ Tamtéž dok.č. 208 a 211, s. 429-430 a 435-436. Srov. i Benešovy stížnosti na Němcovo jednání, které sdělil na počátku ledna 1945 Feierabendovi. Viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky III., s. 196. Na rozdíl od Němce a Fierlingera mohl se Beneš ještě stále spolehnout na náčelníka vojenské mise v Moskvě gen. Píku, který 3. ledna 1945 zaslal do Londýna zprávu Ministerstvu národní obrany, ve které na rozdíl od Němce a Fierlingera uvádí: „Zatímco politická část delegace zůstala nečinnou k celému politickému hnutí několika komunistických předáků, trpěnému a podporovanému sovětskými orgány, českoslovenští důstojníci se pokusili plnit daný jim úkol mobilizace a přípravy budování nových vojenských útvarů na Podkarpatské Rusi. Takt a rozvážnost k sovětským armádním orgánům znamená úplnou nečinnost, neboť Sověty prakticky pokládají tuto část území za nedotknutelnou a každý, kdo se pokusí připomínat občanské závazky Podkarpatské Rusi k ČSR, je pokládán za nepřítel SSSR. Každý, kdo by něco namítal proti vnučenému hnutí o přivtělení Podkarpatské Rusi k SSSR, je obviněn z nedemokratičnosti – možná i fašismu... Oficiálně trvá dohoda z 8. května, trvá záruka o integritě ČSR z 1938, ale proti vůli národa – byť uměle a násilně vyvolané - nic nezmůžeme. Ani demokratický ráz naší ústavy nedovoluje, abychom se stavěli proti vůli národa, který se po první světové válce ze svobodné vůle připojil k ČSR. Prakticky řečeno: „Ruce pryč od Podkarpatské Rusi a bude klid.“ Tamtéž dok. č. 209, s. 430-432. Píkovo stanovisko ohledně přílišné smířlivosti politické části delegace na Podkarpatské Rusi ostatně potvrzuje i Němcova zpráva, podle níž „během všech jednání s velitelstvím IV. ukrajinského frontu byly všechny výtky koncentrovány vždy proti vojenským osobám vládní delegace. Hlavní výtky byly vyslovovány proti činnosti plk. Pernikáře, plk. Střelky a skupině důstojníků, která přijela z Anglie. Proti činnosti civilní části delegace nebylo nikdy vzneseno žádných námitek.“ Blíže viz J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, M. SEDLÁKOVÁ, Zpráva vládního delegáta Františka Němce o vývoji na Podkarpatské Rusi 1944, in: Sborník archivních prací, roč. 2000, s. 194.

⁵⁰ Blíže viz telegrafická zpráva Z. Fierlingera E. Benešovi ze dne 16. prosince 1944 publikovaná in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 184, s. 384-385.

občanů do Rudé armády. A když protestujeme, řeknou jenom, že jej jim líto, ale že nemohou zasahovat do našich vnitřních věcí.“⁵¹

Beneš byl však rozhodnut zachovat přátelský vztah se Sovětským svazem za každou cenu, a tak dne 22. prosince 1944 do Moskvy F. Němcovi a Z. Fierlingerovi vzkazoval: „Trváme na smlouvě a na veřejných deklaracích sovětských i našich o předmnichovských hranicích, jinak by nám při jednání o příměří a na mírové konferenci ostatní naše území kde kdo rozebral.“ Plně v souladu se svým politickým krédem Beneš dále uvedl: „Dám přednost tomu, aby se tam vyvíjely politické poměry (zejména volby výborů, nábor dobrovolníků atd.) za nepřítomnosti vlády londýnské, tj. její delegace, nežli aby se to dělo za přítomnosti naší, když to všechno je nenormální, je to proti našim zákonům nebo ve prospěch jen jednoho směru politického. Je lépe, abychom odpovědnost za to nenesli my. Nelze zapomínat na to, že to všechno bude mít vliv na poměry na Slovensku a v českých zemích“ a vzápětí poněkud nelogicky dodává: „Znovu potvrzují, že události na Podkarpatsku jsou naší vnitřní věci a že se má postupovat tak, aby se to nedotklo našeho poměru k Sovětskému svazu. Kde se přestupují výslovně naše zákony a dřívější dohody se Sověty a nelze docílit dohody, postupujte, jak jsem už v dřívějším telegramu udal: klidně to konstatovat, eventuálně písemně, ale nevyvolávat dalších konfliktů... byl jsem upozorněn, že prý někteří důstojníci z Anglie vyvolávají u Sovětů právem či neprávem nedůvěru. Je-li tomu tak – a i kdyby to bylo nedorozumění nebo jistá nespravedlnost k tomu či onomu jednotlivci – je třeba aby se ministr Němec s generálem Hasalem dohodli a dali ty, kteří politicky nebo jinak jsou pokládáni za důvod k vyvolávání nedůvěry, mimo činnou službu.“⁵²

Prezident Beneš tedy nejen že nejpozději od listopadu 1944 nechal Sovětský svaz bez větší oficiální reakce zasahovat do vnitřních věcí Československé republiky,⁵³ ale zároveň se začal systematicky zbavovat osob, které byly připraveny a ochotny se v budoucnu postavit komunistům na odpor.⁵⁴ Jejich místa měli nahradit prozatím ještě nikoliv komunisté, ale loajální stoupenci humanitní demokracie pod sovětským dohledem.

Ještě více než události na Podkarpatské Rusi samotné však Beneše dráždila nemožnost přímé komunikace mezi vládní delegací a Londýnem. Beneš si nedokázal

---

⁵¹ Blíže viz E. TÁBORSKÝ, *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 216.

⁵² Blíže viz např. Benešova zpráva F. Němcovi a Z. Fierlingerovi ze dne 22. prosince 1944 publikovaná in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945*, díl II., dok. č. 188, s. 391-394.

⁵³ Ostatně nic jiného mu už tehdy ani nezbývalo.

⁵⁴ Jen o něco později potká podobný osud exilového ministra obrany gen. Ingra či šéfa československé zpravodajské služby pluk. Moravce. V obou případech se za ně Beneš odmítne významněji postavit. Srov. i E. TÁBORSKÝ, *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 50.

představit, že by v tak závažné věci mělo být rozhodováno bez jeho vedení. Ve své výše citované zprávě Němcovi do Moskvy vzkazoval : „Nebude vůbec možno například, aby naše delegace přejímala a šla na území slovenské, nebude-li mít práva na radiové spojení s Londýnem. Vláda zde nemůže situaci znát a jí rozumět bez přímého spojení, nemůže tudíž brát odpovědnost za to, co se tam děje... A to území, kde vojenské úřady z jakýchkoliv důvodů spojení s námi nemohou dovolit, vládním delegátem, tj. československou stranou, přejímáno nebude.“⁵⁵ Ani toto Benešovo rozhodnutí nepatřilo k nejšťastnějším. Nebylo však naplněno. Beneš si ale zjevně příliš neuvědomoval, že při přijaté koncepci národních výborů jako revolučních orgánů veřejné správy ve všech jejích oborech je prvních pár týdnů po obsazení území pro další poválečný vývoj zcela rozhodující a vzniklý náskok komunistické strany, která na obsazené území na rozdíl od vládní delegace přístup měla, již nepůjde nikdy dohonit.

Sovětské stanovisko k událostem na Podkarpatské Rusi bylo i nadále „prosté“. Molotov ho shrnul v podstatě takto: Československá vláda nemůže od sovětské vlády očekávat, že by brzdila spontánní projev vůle obyvatelstva, které cítí svou národnostní příslušnost k velkému ukrajinskému národu.⁵⁶ Beneš byl však ve věci načasování odstoupení Podkarpatské Rusi neoblomný a přes opakované žádosti Sovětů, Fierlingera, Němce i československých komunistů stále trval na tom, že území může být formálně odstoupeno Sovětskému svazu až po válce.

Na počátku ledna 1945 jednal na toto téma Beneš s Feierabendem, který zachytil Benešovo odůvodnění ve svých vzpomínkách takto: „Postoupení Podkarpatské Rusi, jak si to jmenovaní představují, bylo by škodlivé nám i Sovětům. Jsme sice ochotni o postoupení jednat, protože si pro Podkarpatskou Rus nechceme kalit dobrý poměr se Sovětským svazem, můžeme ji však postoupit teprve po mírovém jednání na základě mezinárodní smlouvy mezi Československou republikou a Sovětským svazem. Nemůžeme s postoupením souhlasit nyní z mnoha důvodů: Ani prezident, ani vláda nejsou k tomu

---

⁵⁵ Tamtéž, s. 393. Srov. i J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, M. SEDLÁKOVÁ, Zpráva vládního delegáta Františka Němce o vývoji na Podkarpatské Rusi 1944, in: Sborník archivních prací, roč. 2000, s. 132-133.

⁵⁶ Blíže viz telegrafická zpráva Z. Fierlingera do Londýna ze dne 28. prosince 1944 publikovaná in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 197, s. 408-411. Vládní delegát F. Němec k této „spontánnosti“ ve své zprávě uvedl: „Mám za to, že vědomě a záměrně je pro připojení k Sovětskému svazu menšina obyvatel, stejně jako malá část je vědomě a záměrně proti. Většina byla v této věci váhavá a teprve vývojem událostí je postupně do hnutí strhávána. Zejména ze začátku, ale i dnes je ještě toto hnutí vedeno, místo aby vedlo... I přes tyto svoje názory mám však za to, že má vláda rozhodnout o osudu Karpatské Ukrajiny tak, aby se tento problém nestal příčinnou sporu mezi námi a SSSR.“ Blíže viz J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, M. SEDLÁKOVÁ, Zpráva vládního delegáta Františka Němce o vývoji na Podkarpatské Rusi 1944, in: Sborník archivních prací, roč. 2000, s. 194.

kompetentní, jen parlament zvolený svobodnými volbami to může odhlasovat. Postoupit Podkarpatskou Rus nyní by způsobilo nepříjemnou mezinárodní situaci. Vykládalo by se to jako porušení československo-sovětské smlouvy z roku 1943 a neúspěch československé zahraniční politiky. Sověty uznaly naše předmnichovské hranice a musí se tím řídit i v případě Podkarpatské Rusi. Kdyby tak neučinily, vyvolaly by proti sobě podezření Západu a Poláci a Maďaři by toho hned využili a žádali by nějaký kus našeho území. Konečně ani nevíme, co Sověty zahrnují pod pojem Zakarpatské Ukrajiny, možná, že je v tom i kus Slovenska.⁵⁷

Pro nedůvěřivou sovětskou stranu však byly Benešovy upřímně míněné ohledy na teorii právní kontinuity předmnichovského Československa sotva pochopitelné. Podobným argumentům v Moskvě zásadně nerozuměli a považovali Benešovo odůvodnění za zcela účelové. Do hry tak vstoupil poprvé a naposledy sám Stalin, pravděpodobně proto, aby zahnal Benešovy pochybnosti o čistotě jeho úmyslů a zároveň si ověřil, zda Benešova ochota postoupit Sovětskému svazu Podkarpatskou Rus je skutečně upřímná. Stalin již v té době dávno uměl Benešovy reakce předvídat a možná tak také chtěl v Benešově odpovědi na svůj dopis získat oficiální dokument potvrzující jeho souhlas s odstoupením, který by mohl v případě potřeby proti Benešovi použít.

V dopise ze dne 23. ledna 1945 Stalin uvádí: „Sovětská vláda nezakazovala a nemohla zakázat obyvatelstvu Zakarpatské Ukrajiny, aby vyjádřilo svoji národní vůli. Je to tím pochopitelnější, že jste mi v Moskvě říkal, že jste ochotni odevzdat Zakarpatskou Ukrajinu Sovětskému svazu, s čímž jsem tehdy, jak se jistě pamatujete, nesouhlasil. Avšak z toho, že sovětská vláda nezakázala Zakarpatským Ukrajincům vyjádřit svoji vůli, v žádném případě nevyplývá, že by sovětská vláda měla v úmyslu porušit smlouvu mezi našimi zeměmi a řešit otázku Zakarpatské Ukrajiny jednostranně. Taková domněnka by byla pro sovětskou stranu urážlivá. Pokud otázku Zakarpatské Ukrajiny položilo samo obyvatelstvo Zakarpatské Ukrajiny, bude ji ovšem nutno řešit. Tato otázka však může být řešena pouze dohodou mezi Československem a Sovětským svazem ještě před skončením války s Německem nebo po skončení války, jakmile to uznají za zcela vhodné obě vlády.⁵⁸

---

⁵⁷ Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky III., s. 196.

⁵⁸ Stalinův dopis ze dne 23. ledna 1945 byl publikován např. in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl II., dok. č. 151, s. 476-477 nebo E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 217-218. Na neformální schůzce ministrů exilové vlády s Benešem dne 25. ledna 1945 Beneš ministry informoval, že obdržel od Stalina dopis, v němž potvrzuje, že otázka Podkarpatské Rusi bude mezi oběma státy vyřešena dohodou, a to v době, kterou obě vlády budou pokládat za vhodnou. Beneš byl se Stalinovým dopisem spokojen a poznamenal, že vždy byl přesvědčen, že Stalin nebude chtít jednostranným řešením státoprávního postavení Podkarpatské Rusi porušovat československo-sovětskou

Beneš Stalinovi v souladu s jeho očekáváním odpověděl velmi jemným způsobem v dopise ze dne 29. ledna 1945.⁵⁹ Beneš v něm nejprve potvrdil Stalinovu tezi, že události na Podkarpatské Rusi byly ryze lokálního rázu a byly způsobeny účastí ryze lokálních činitelů a vyslovil souhlas se Stalinovou myšlenkou, že otázka Podkarpatské Rusi bude vyřešena, jakmile to uznají za zcela vhodné obě vlády, přičemž vyjádřil přání, aby tomu tak bylo až po skončení války s Německem, tady až bude zajištěno obnovení předmnichovských hranic. Beneš Stalina však neopomněl ujistit, že ani on, ani československá vláda se ani na okamžik nedomnívali, že by sovětská vláda zamýšlela jednostranně řešit otázku Zakarpatské Ukrajiny nebo měla v úmyslu porušit dohodu uzavřenou mezi oběma státy.⁶⁰ Brilantnější odpověď by nesestavil ani sám Stalin. Beneš se pomalu začínal učit mluvit svéráznou řečí kremelských vládců. Její skutečný smysl a význam mu však i nadále občas unikal.

---

smlouvu z roku 1943. Dopis samotný však Beneš vládě nepředložil, ani jí nesdělil přesný obsah dopisu. Blíže viz L.K.FEIERABEND, *Politické vzpomínky III.*, s. 200.

⁵⁹ Stalin ve svém dopise odkazoval na svou schůzku s K. Gottwaldem, mimochodem vůbec první za celou dobu Gottwaldova pobytu od roku 1938 v Moskvě. Tak velký význam Stalin sesterským komunistickým stranám přikládal. Gottwaldova chvíle se však pomalu blížila, a tak Stalin neváhal dát Benešovi najevo, že nikdo není nenahraditelný. Beneš se tak při vyhotovení své odpovědi pravděpodobně zalekl změny Stalinova postoje k československým komunistům v Moskvě. Dobře si uvědomoval, že doby, kdy ho Stalin sám varoval před československými komunisty a kdy je během jeho návštěvy v Moskvě v prosinci 1943 okázale ignoroval, jsou dávno pryč. Pod dojmem trpkého osudu polské exilové reprezentace, kterou se právě chystal svým uznáním lublinské vlády definitivně odepsat, tak Beneš zvolil v dopise tón, který nemohl nikoho nechávat na pochybách o dalším směřování poválečného Československa. Srov. i J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, M. SEDLÁKOVÁ, *Zpráva vládního delegáta Františka Němce o vývoji na Podkarpatské Rusi 1944*, in: *Sborník archivních prací*, roč. 2000, s. 135 nebo E. TÁBORSKÝ, *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 218. Podle Táborského si Beneš tehdy bolestně uvědomoval, že smutný osud sousedního Polska je neblahým znamením a hrozivým příkladem toho, co by čekalo jeho samotného i jeho vládu, pokud by se rozhodli Sovětům vzdorovat a spoléhali se na podporu Západu. Neviděl jiné východisko, než se pevně přidržívat čehokoliv, co zbylo ze sovětské dobré vůle. Tyto skutečnosti jsou podle E. Táborského nezbytné pro pochopení tónu a smyslu Benešovy odpovědi Stalinovi.

⁶⁰ Benešův dopis Stalinovi ze dne 29. ledna 1945 byl publikován v E. TÁBORSKÝ, *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 219-220 nebo J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945*, díl II., dok. č. 236, s. 482-483. Táborský si k dopisu do svého deníku poznamenal: „A věru lze těžko říct, že ani prezident ani vláda se ani na okamžik nedomnívala, že by sovětská vláda zamýšlela jednostranně řešit otázku zakarpatské Ukrajiny nebo měla v úmyslu porušit dohodu mezi našimi státy. Spíše naopak! Obavy takové tu byly a jsou. Ale ve snaze zachránit, co se dá, nezbyvá prezidentovi než předstírat, že slibům Stalinovým plně věříme, pokusit se tak zabránit horšímu. Prezidentovi ovšem nejde nijak o Podkarpatskou Rus, které je připraven se opravdu vzdát, ale o to, aby zabránil opakování něčeho podobného na Slovensku.“ Tamtéž dok. č. 236, pozn. č. 3, s. 236. Srov. i E. TÁBORSKÝ, *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 27. Podle Táborského se Beneš domníval, že jednání se sovětskými předáky je třeba vést ohleduplně, se zřetelem na nepříznivé důsledky jejich dlouhé izolace. Občas zdůrazňoval, že je třeba být neústupný při vyjednávání s Rusy, ale většinou nebyl buď ochoten, nebo schopen se této poučky držet. Beneš podle Táborského cítil, že na nekorektnost Sovětů ve vystupování, jejich nedůvěru a porušování slibů by se nemělo reagovat přímými, jednoduchými formulacemi, ale snášenlivostí. Tak lze celou záležitost bagatelizovat, ba dokonce přejít jako nedorozumění. Podle Táborského Beneš říkával, že nejlepším způsobem jak přimět protivníka, aby dodržel slovo, je věřit tomu, že ho skutečně chce dodržet, a postupovat podle toho. Tamtéž, s. 28. V tomto případě však mohl obsahu Stalinova a svého dopisu Beneš věřit jen sotva.

Při jednáních s Molotovem na sklonku března 1945 v Moskvě Beneš v duchu Stalinova dopisu potvrdil, že otázka Zakarpatské Ukrajiny bude mezi ČSR a SSSR řešena v přátelském duchu, a to v okamžiku, kdy československé hranice s Německem, Polskem a Maďarskem budou zajištěny. Tento okamžik měl nastat, jakmile bude Beneš v Praze a sejde se Národní shromáždění. Beneš rovněž uvedl, že se nedomnívá, že je oprávněn sám otázku řešit. Nejsou však podle něj žádné obavy, že by československý lid byl proti odstoupení Zakarpatské Ukrajiny Sovětskému svazu. Molotov se zdál být spokojen a po Benešově výkladu na Fierlingerův dotaz potvrdil, že mezi Slovenskem a Zakarpatskou Ukrajinou bude zachována původní hranice.⁶¹

O dva dny později 23. března 1945 však náhle vyzval Molotov Beneše ještě k dodatečnému zvláštnímu jednání o Zakarpatské Ukrajině. Při tomto jednání Benešovi předestřel záznamy o všech rozhovorech, které Beneš vedl v Londýně se sovětskými diplomaty, zejména záznam o rozhovoru s I. Majským ze dne 23. října 1939, ve kterém se uvádí, že Beneš Majskému sdělil, že vzhledem k tomu, že východní část Polska připadá sovětskému státu, je přirozené, že též Zakarpatská Ukrajina by měla připadnout SSSR, čímž by Československo získalo společné hranice se Sovětským svazem.⁶²

Beneš reagoval, že nemá u sebe záznam o tehdejším rozhovoru, ale i bez toho může prohlásit, že vždy vůči sovětským představitelům zdůrazňoval, že považuje připojení Zakarpatské Ukrajiny k Sovětskému svazu za přirozené a dnes, kdy se tato otázka stala aktuálním, se lze jistě o proceduře předání dohodnout. Molotov Beneše ujistil, že předání není třeba uskutečnit hned, ale byl by rád, pokud by mohl obdržet od Beneše prohlášení pro Nejvyšší sovět, samozřejmě pokud s tím bude Beneš souhlasit. Jelikož ale Benešův názor opakovaně sdělovaný sovětským diplomatům od roku 1939 jistě není nahodilostí, ale je vyhraněný a důsledně hájený, nebude podle Molotova toto prohlášení prý činit Benešovi žádné potíže. Po tomto Molotovově d'ábelském úvodu sotva zbývalo Benešovi cokoli jiného než s prohlášením pro Nejvyšší sovět souhlasit. Na závěr Beneš ještě neopomněl Molotova ubezpečit, že si přeje, aby otázka Zakarpatské Ukrajiny byla řešena

---

⁶¹ Zápis o rozhovoru Beneše s Molotovem dne 21. března 1945 byl publikován in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 248, s. 505-512. Srov. i J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, M. SEDLÁKOVÁ, Zpráva vládního delegáta Františka Němce o vývoji na Podkarpatské Rusi 1944, in: Sborník archivních prací, roč. 2000, s. 135 a Srov. i E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 34.

⁶² Tomuto rozhovoru jsme se věnovali na počátku této kapitoly.

mezi Československem a Sověty nezávisle na druhých velmocích tak, aby z třetí strany nebylo do těchto záležitostí zasahováno.⁶³

Molotov Benešovi přislíbil, že dopis bude důvěrný.⁶⁴ Beneš slíbené prohlášení předložil Molotovovi formou dopisu dne 26. března 1945.⁶⁵ Stejně jako v případě akceptace Mnichova byla i v případě slibu odstoupení Zakarpatské Ukrajiny dotčena československá ústavní listina z roku 1920. Faktické události na Slovensku a Podkarpatské Rusi na podzim 1944 již před tím podstatně omezily její pole působnosti. Ve stejné době, kdy Beneš sliboval Molotovovi postoupit Zakarpatskou Ukrajinu, pak strany Národní fronty učinily svým nově dohodnutým programem z ústavní listiny z roku 1920 definitivně jen bezcenný cár papíru, který nikoho nechránil a nikoho nezavazoval. Právní stát a občanské a politické svobody nepatřily mezi témata, kterými se strany Národní fronty hodlaly omezovat při budování světlých zítřků poválečného Československa.

Dne 24. března 1945 se při jednání politických stran Národní fronty o kapitole VII. návrhu vládního programu dostala na program jednání otázka Podkarpatské Rusi. Všechny strany se pod tlakem okolností bez větších problémů shodly na tom, že Zakarpatská Ukrajina nakonec přijde k sovětské Ukrajině. Diskuse se tak víceméně týkala jen toho, kdy

---

⁶³ Je dějinným paradoxem, že na zachování důvěrnosti sovětského postupu vůči Podkarpatské Rusi měly zájem obě strany. Sovětský svaz si nechtěl tím, že brutálně porušuje převzaté smluvní závazky svého nejbližšího a nejvěrnějšího spojence, předčasně pokazit reputaci na mezinárodní scéně a Beneš zase neměl zájem těsně před svým triumfálním návratem do vlasti vytrubovat do světa, že celá jeho propracovaná koncepce zajištění poválečného Československa je založena hned na několika zcela mylných premisách. Beneš si dobře uvědomoval, že na to, aby otočil kormidlo a pokusil se změnit směřování politiky poválečného Československa, již bylo v březnu 1945 příliš pozdě. Na to, aby sebral své poslední síly, informoval své spoluobčany o povaze sovětského režimu a pokusil se vytvořit z nekomunistických sil jednotný blok, který by byl schopen komunistické straně důstojně vzdorovat, měl však času ještě stále dost. Dostupné prameny však svědčí o tom, že o této variantě vůbec neuvažoval. Ostatně v březnu 1945 ještě stála nebyla vyřešena otázka československých Němců a Maďarů, postavení Slovenska a osud Těšínska. Ve všech těchto případech Beneš Sověty potřeboval. Bez jejich pomoci neměl naději, že se mu tyto otázky podaří vyřešit podle jeho představ. Pokud by se ve věci Podkarpatské Rusi postavil Stalinovi na odpor, věděl, že může na příznivé vyřešení těchto otázek zapomenout. Beneš by si pravděpodobně odmítal položit otázku, zda není cena, kterou dobrovolným přijetím postavení vazala Sovětského svazu zaplatil za odsun všech Němců, Těšínsko a východní část Slovenska příliš vysoká. Tuto nelehkou otázku si už navždycky budou klást pouze historikové, nikoliv aktivní činitelé tehdejších bojů. Podle autora této práce neměl Beneš tuto cenu v žádném případě akceptovat. Její výše ležela příliš vysoko a českému národu se s ní nepodařilo vyrovnat dodnes.

⁶⁴ Zápís o rozhovoru Beneše s Molotovem dne 23. března 1945 byl publikován in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 253, s. 520-522.

⁶⁵ Dopis byl publikován in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 258, s. 526. Beneš v dopise mj. uvádí: „Rád vyhovuji Vaší žádosti a znovu říkám, že po mém soudu Zakarpatská Ukrajina má vejít v soustavu Ukrajinské sovětské socialistické republiky. Provedení této změny by bylo uskutečněno v hranicích, které existovaly mezi Slovenskem a Zakarpatskou Ukrajinou v Československé republice.“ V březnu 1945 tedy ještě k odstoupení Podkarpatské Rusi de iure nedošlo, přestože fakticky byla Podkarpatská Rus součástí Sovětského svazu již několik měsíců. Benešův příslib odstoupit část území cizímu státu však nebyl plně v souladu s § 3 ústavní listiny z roku 1920. Ostatně toto ustanovení, zakotvující mimo jiné autonomii Podkarpatské Rusi, nebylo nikdy dodržováno.

se tak stane. Komunisté ještě stále hájili stanovisko, že je třeba vyjít z ducha spojenecké smlouvy, a nikoli pouze z její litery, což převedeno do normálního jazyka mělo znamenat: vydat Podkarpatskou Rus Sovětskému svazu okamžitě. Českoslovenští socialisté i nadále podporovali Benešovu pozici a požadovali, aby se tak stalo až v příhodné chvíli po válce, kdy již budou vyřešeny otázky předmnichovských hranic.⁶⁶ Vzhledem k výše zmíněné „dohodě“ Beneše s Molotovem se jim podařilo toto stanovisko prosadit.

Po druhé moskevské návštěvě se lze sotva divit Benešovu nadšení, se kterým sledoval rychlý postup amerických vojsk směrem na východ v dubnu 1945. Benešův tajemník E. Táborský k tomu na základě zápisu ve svém deníku ze dne 17. dubna 1945 konstatuje: „Snadno pochopitelná byla potom prezidentova radost, když se dozvěděl, že 17. dubna 1945 postoupila armádní skupina generála Pattona z Bavorska do Československa. ‚Díky Bohu, Díky Bohu,‘ řekl, když jsem mu sdělil, že Patton je konečně na československé půdě. Nedokázal ovládnout své vzrušení a začal přecházet po místnosti. Podle výrazu jeho očí jsem usoudil, že si už představuje, jaké příznivé politické důsledky z toho vyplynou. A pak odkvapil do vedlejšího pokoje, aby se podělil o dobré noviny i se svou ženou; slyšel jsem, jak paní Benešové hlasem plným vzrušení říká: ‚Haničko, Haničko, Američané vkročili do Čech. Patton už překročil hranici.‘ Hned byl zpátky a nařídil mi, abych poslal Pattonovi blahopřejný a pozdravný telegram.“⁶⁷ Přes výše uvedené, poměrně jednoznačně laděné postoje, Beneš však i nadále setrval při svých stereotypních názorech ohledně vrozené demokratičnosti českého národa, která měla být z neznámých důvodů tou nejlepší oporou proti všem autoritativním a totalitním tendencím. E. Táborskému například Beneš po svém slavném návratu zpět do Prahy sdělil: „Boj bude těžký, ale nemám pochyb o našem vítězství. S lidem, jako je náš, demokracie poražena být nemůže.“⁶⁸

Zbývá dodat, že dne 29. června 1945 byla v souladu s Benešovým slibem uzavřena mezinárodní smlouva mezi Československem a Sovětským svazem o Zakarpatské Ukrajině, kterou byla Zakarpatská Ukrajina formálně postoupena Sovětskému svazu.

---

⁶⁶ Blíže viz M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 132, s. 414-418.

⁶⁷ Blíže viz E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 242. Srov. i B. R. H. LOCKHART, Jan Masaryk – osobní vzpomínky, s. 47. B. Lockhart k tomu po svých rozhovorech s E. Benešem a J. Masarykem v květnu 1947 uvádí: „Oba dosud rozčilovalo, že generál Patton nešel osvobodit Prahu a oba to považovali za osudný omyl západních mocností... Oba byli přesvědčeni, že sovětský vůdcové nedosáhnou svých záměrů bez násilí a oba si byli dostatečně jisti, že Moskva se ho neodváží použít. Oba dávali přednost Gottwaldovi, komunistickému předsedovi vlády, před Fierlingerem, kterým opovrhovali.“

⁶⁸ Sdělil Beneš Táborskému po návratu do Prahy. Blíže viz E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 242.

Ústavním dekretem prezidenta republiky č. 60/1945 Sb. ze dne 24. srpna 1945 byla pak právně upravena příprava provedení této smlouvy. Podle § 2 tohoto ústavního dekretu ustanovení ústavní listiny z roku 1920 a jiných zákonů, jež nejsou ve shodě s mezinárodní smlouvou o Zakarpatské Ukrajině, pozbudou účinnosti dnem, kdy tato smlouva nabude účinnosti.⁶⁹

Naplnění ústavního dekretu prezidenta republiky č. 10/1944 Úř. věst. čs. z 3. srpna 1944, o dočasné správě osvobozeného území Československé republiky, bylo na Podkarpatské Rusi zcela znemožněno postupem sovětských vojenských orgánů. K jeho realizaci nedošlo, jak jsme již podrobně vyložili v předcházející kapitole, z důvodu Slovenského národního povstání a postoji Slovenské národní rady ani na Slovensku.

---

⁶⁹ Vládní nařízení č. 61/1945 pak právně upravilo možnost opce pro československé státní občanství, kterou mohli do 1. března 1946 uplatnit: 1. českoslovenští státní občané české nebo slovenské národnosti, kteří měli dne 29. června 1945 trvalé bydliště nebo domovské právo v některé obci, jež má být vtělena do rámce Ukrajinské sovětské socialistické republiky podle smlouvy mezi Československou republikou a Svazem sovětských socialistických republik o Zakarpatské Ukrajině ze dne 29. června 1945; a 2. vojenské osoby (podle stavu dne 29. června 1945) ruské nebo ukrajinské národnosti, které se zúčastnily v řadách československé armády války proti Německu za osvobození Československa a členové jejich rodin žijící na území Zakarpatské Ukrajiny. Ostatní osoby ruské nebo ukrajinské národnosti, které jakýmkoliv jiným způsobem spojily svůj život s předmnichovským Československem, se staly občany Sovětského svazu bez možnosti opce pro československé státní občanství.

IV. HOSPODÁŘSKÉ OTÁZKY

Atmosféra v první republice po překonání ekonomické krize byla v polovině třicátých let obecně nakloněna opuštění politiky liberalismu a volného trhu a jejímu nahrazení státní regulací hospodářské činnosti. Zásahy veřejné moci do ekonomiky a podniky ve veřejném vlastnictví se v Československu celkem osvědčily, a proto se dalším státním zásahům částečně nebránily ani pravicové strany. Benešovo odůvodnění nutnosti provést hluboké státní zásahy do poválečné ekonomiky však nebylo motivováno efektivitou těchto zásahů, ale mělo zcela odlišné, veskrze teoretické základy.

Sociální a hospodářské problémy a otázka spravedlivého rozdělení důchodů se staly podle Beneše hlavním problémem vnitřní politiky evropských států v meziválečném období.¹ Právě tyto hospodářské a sociální problémy, které nebyli evropskými politiky schopni rázně a odvážně řešit, způsobily podle Beneše příklon většiny evropských národů k reakci a autoritativním a totalitním hnutím. Aby se situace neopakovala a Evropa opět nebyla vydána do rukou reakčních a autoritativních politiků, bude podle Beneše nutné ihned po válce přistoupit k rychlému a odvážnému řešení hospodářské a sociální otázky, která bude během druhé světové války položena mnohem radikálnějším způsobem než za první světové války. Politická demokracie proto musí být doplněna o demokracii hospodářskou a sociální.² Benešovým úvahám odůvodňujícím nutnost provedení pronikavých hospodářských reforem přednesených na „University of Chicago“ jsme se věnovali v jedné z předchozích kapitol. Zde jen pro pořádek poznamenejme, že v polovině roku 1939 Beneš ve Spojených státech v rozhlase neváhal tvrdit, že „je dnes zřejmé, že výlučně demokracie, na rozdíl od komunismu, fašismu a národního socialismu, je systémem, kde mohou existovat staré ekonomické svobody tzv. středostavovské průmyslové civilizace.“³ To ale podle něj neznamená, že jisté ekonomické svobody nemohou být omezeny. Beneš již tehdy prorocky prohlašoval, že „si myslí, že v budoucnosti budou rozsáhlé intervence státu do ekonomických záležitostí prováděny ve všech demokratických státech, samozřejmě, aniž by eliminovaly některé základní ekonomické svobody občanů, stejně jako demokracie nikdy nesmí

---

¹ E. BENEŠ, Demokracie dnes a zítra, s. 58.

² K velmi podobným Benešovým názorům na tuto otázku z dvacátých let 20. století srov. např. E. BENEŠ, Světová válka a naše revoluce, díl II., s. 548-549.

³ Srov. např. E. BENEŠ, Questions on Democracy, s. 12.

zrušit některé základní politické svobody.⁴ Jak jsme si ale již výše v podobné souvislosti ukázali, byly tyto úvahy a prohlášení věnovány především americkému publiku a Beneš se jimi necítil o pár let později při koncipování hospodářského programu poválečného Československa příliš vázán. Ekonomické svobody tzv. středostavovské průmyslové civilizace nepatřily mezi oblíbená témata E. Beneše a oficiálního londýnského exilu. Ostatně, jak sám Beneš v roce 1939 prorocky konstatoval, tyto svobody mohou existovat pouze v demokracii, nikoliv v komunistickém či nacionálně socialistickém systému.

Podle Benešových názorů z přelomu let 1941 a 1942 umožní po válce hladší přechod k hospodářské a sociální demokracii již samotný válečný vývoj. Praktickým důsledkem druhé světové války bude totiž podle Beneše především nová velká sociální a hospodářská nivelizace. Válka bude tak nákladná jako žádná jiná v historii, bude zničeno tolik materiálních hodnot, tolik majetku dřívějších bohatších vrstev a vyšších sociálních tříd, že celkové zchudnutí, které z ní vyplyne, samo automaticky vytvoří značné sociální vyrovnání mezi jednotlivými třídami všech evropských a jiných národů.⁵ Druhým významným důsledkem války měly být podle Beneše velké změny ve výrobní organizaci celé řady průmyslových oborů. Vše je totiž obráceno jen k vedení války. Všechny průmysl, všechna výroba potřebná pro válku je soustředěna pod přímým státním dohledem anebo přímým státním vedením a z větší části je dokonce přímo ve státním vlastnictví. Celá velká řada výrobních oborů se soustřeďuje buď ve velkých koncernech, nebo dochází přímo k zestátnění či jiné formě kolektivizace výrobních prostředků. Do jisté míry se to podle Beneše týká a bude týkat i výroby zemědělské.

V zemích obsazených Německem se kromě toho pod různými záminkami většina velkého průmyslu, finančního podnikání a zemědělské velkovýroby germanizuje, konfiskuje nebo podvodným násilným způsobem vykupuje a arizuje a přitom pozměňuje tak, že skoro nikde nebude možné vrátit tyto výrobní prostředky původním majitelům. Ve chvíli, kdy tyto země budou osvobozeny, nebude podle Benešových úvah z roku 1942 pravděpodobně žádné jiné cesty k vyřešení všech nových, neuvěřitelně složitých majetkových, právních a sociálních problémů a poměrů nežli převzít tento majetek do správy a řízení osvobozeného státu a hledat pak cesty k nové všeobecné úpravě podle zvláštních poměrů existujících v každém

---

⁴ Tamtéž, s. 13.

⁵ E. BENEŠ, Demokracie dnes a zítra, s. 237.

jednotlivém státě.⁶ Jinými slovy podle Beneše válka způsobí velkou majetkovou a sociální nivelizaci jednotlivých tříd národa, přivede a vynutí si v řadě států značnou kolektivizaci velkého, zejména těžkého průmyslu a některých odvětví zemědělského průmyslu, a vyvolá značné změny v organizaci průmyslové a zemědělské výroby vůbec. Některé formy individuálního vlastnictví budou podle Beneše automaticky přecházet v nové formy kolektivního vlastnictví.⁷

Tyto změny však podle Beneše ještě nelze považovat za změny individualistického hospodářského systému v systém socialistický. „Jsouce však nivelizujícím faktorem, sblíží jednotlivé třídy sociální, jejich majetkové poměry vyrovnávají často až ve smyslu přímé proletarizace a vytvářejí tak poměry, kde strukturální změny hospodářské nejsou tak bolestné a snáze se snášejí. Jako všechny války i druhá světová válka vytvoří poměry, které hlubší sociální a hospodářské změny podstatně usnadní a zároveň umožní vládám sáhnout k opatřením, která by se za jiných okolností neobešla bez těžkých vnitřních sociálních otřesů a politických převratů.“⁸

Druhá světová válka měla svým způsobem vyvolat jedinečnou příležitost, v níž se pokrokové většině národa nebude zdát, že je něco v zásadě revolučního v tom, když se: a) dřívější třídní sociální a hospodářské rozdíly ještě více rozmělní; b) zákonným způsobem určí meze některých druhů individuálního vlastnictví a učiní se různá opatření k zamezení všech výstřelků tzv. individuálního vykořisťování, c) stanoví obory, v nichž se bude vytvářet kolektivní vlastnictví státu, zemí, okresů, obcí nebo jiných veřejných kolektivit a přesně se vymezí podmínky, za nichž se bude tento majetek spravovat, neboť „to prostě jsou jen fakta daná vývojem posledních dvou válek a sociálních bojů z nich vzešlých.“⁹

A tato „fakta“ zněla občas velmi neúprosně. V lednu 1942 při rozmluvě s Opočenským např. Beneš přiznal, že nepočítá s tím, že lidé jako Baťa se budou moci po válce vrátit zpátky, neboť se již jednou vystěhovali. Pro takové mamuté soukromé podniky jako Baťa, Škodovka či Vítkovice nemělo být podle Beneše v poválečné republice místo.

Válečná hospodářská a sociální nivelizace a Benešem nastíněné reformy měly Československo podle Benešových představ z konce roku 1941 přiblížit

---

⁶ Tamtéž, s. 238.

⁷ Tamtéž, s. 239.

⁸ Tamtéž, s. 239.

⁹ Tamtéž, s. 239.

k beztrždní hospodářské společnosti. Neměla to však být beztrždní společnost ve smyslu marxistického socialismu. Pod hospodářskou beztrždní společností si Beneš představoval výše nastíněnou zásadní proměnu hospodářských a sociálních struktur dosavadní společnosti a spolu s ní pak i celý systém právní nadstavby, kterou Beneš rozuměl zejména do důsledku uplatněnou zásadu práva na práci a povinnosti práce, jakož i zásadu o pojištění všeho druhu a zajištění stáří. V systému plánovaného hospodářství, který měl být v poválečném Československu zaveden, se podle Beneše tato právní nadstavba rozumí sama sebou, stejně jako automatické a radikální odstranění bolestného problému nezaměstnanosti, charakterizujícího periodu buržoazního industrialismu a demokracie v její tzv. kapitalistické fázi.¹⁰

V předchozích kapitolách jsme se zmínili o Benešově nedůvěře k bohatým a jeho snaze je ne vždy právně čistým a průhledným způsobem ostrakizovat jako „nedemokraty“,¹¹ reakcionáře, fašisty či kolaboranty. Stejnou nedůvěru však Beneš měl i k podnikání jako takovému (s výjimkou drobného živnostenského podnikání), především pak k obchodu. V červnu 1941 Beneš např. prohlásil: „To už s sebou nese podstata obchodu, že vždycky v tom musí být nějaká zlodějna. Ne pro toho ovšem, kdo ten obchod dělá, ale proti někomu to vždycky musí jít. Tak radši dál od toho. Proto jsem zůstal po celou dobu republiky vždycky stranou věcí, v nichž byl nějaký zájem soukromý“¹². Zlodějna v Benešových očích byla pojmovým znakem velkého obchodu, a tak se nelze příliš divit, že měl být postaven pod státní dohled či přímo do státních rukou.

V červnu 1941 Beneš při rozhovoru s tehdy ještě úřadujícím předsedou Státní rady Bechyněm o skandálu spojeném se zbrojařskou společností Caswick poznamenal: „Na světě je dvojí spravedlnost. Jedna vaše socialistická. Podle ní se to má dělat, jako to dělám já: Pryč od těchto peněžních sporů, ruce pryč od toho. Druhá je kapitalistická, to je morálka pánů Slabých, Vorlů, Outratů a těch druhých. Tam platí: dám ti ránu palicí a ten druhý mu za to dá přes hubu. Každý podle toho jak může.“¹³ Ne, prezident Edvard Beneš skutečně nebyl přítelem kapitalismu, obchodu

---

¹⁰ E. BENEŠ, *Demokracie dnes a zítra*, s. 241.

¹¹ Tato snaha byla však obvykle navenek zahalena do tolerance radikálních návrhů stran socialistického Bloku.

¹² Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943*, dok. č. 175, s. 220.

¹³ Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943*, dok. č. 189, s. 230.

a svobodné hry tržních sil.¹⁴ Částečně proto, že je zcela mylně zaměřoval s korupčnictvím, klientelismem a systémem, v němž člověk člověku je více než vlkem, především však proto, že se na první pohled podle Beneše neřídily žádnými etickými principy.

Myšlenka spontánního tržního řádu, který sice je lidským výtvozem, ale výtvozem neuvědomělým, a proto se na první pohled nemůže řídit žádnými etickými principy, jež by mu byly dány vědomě do vínku, byla pro Beneše zcela nepřijatelná. Všechny segmenty lidské společnosti bylo nutné řídit podle vědeckých a etických pravidel, a to včetně hospodářské činnosti. Nečinné přihlížení k vykořisťování ekonomicky slabých jedinců a jejich odměňování na základě jakýchsi pomatených a „nespravedlivých“ tržních sil patřilo podle Beneše světu včerejška a v novém Československu pro něj nemělo být místo. To, že ekonomicky slabí jedinci v moderních státech, které dávaly „nespravedlivé hře tržních sil“ největší prostor, požívali vyšší životní standard při zachování politických a občanských svobod, než tomu bylo ve státech, kde se „nespravedlivé“ tržní síly zatím neměly možnost rozvinout, či byly naopak zcela eliminovány, byl ten poslední argument, kterým by se byl Beneš ochoten zabývat.

Pro dokreslení těchto úvah dodejme, že Spojené státy se podle Beneše nacházely vývojově někde v osmdesátých letech 19. století, v plné epoše liberalismu. Proto se o něj bude podle Beneše opírat konzervativizmus všude ve světě.¹⁵ Není jistě bez zajímavosti, že pokud většina exilových československých politiků v čele s Benešem srovnávala stav ekonomiky ve Spojených státech s Evropou či Sovětským svazem, nikdy neopomněla dodat, že „Amerika je aspoň x let za Evropou“. Názory se lišily pouze v tom, o kolik let Amerika za Evropou vlastně zaostává. Většina politiků obvykle uváděla odstup dvaceti let.¹⁶ Beneš, který stál u zrodu tohoto děsivého nepochopení skutečné ekonomické situace ve světě, neváhal stanovit odstup na propastných 60 let. K tomu je však nutné znovu zdůraznit, že

---

¹⁴ Srov. např. E. TÁBORSKÝ, *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 42. Táborský ve své klíčové práci uvádí, že Benešova předpojatost vůči kapitalismu byla poměrně nepatrná a jeho náklonnost k socialismu umírněná. S tímto závěrem se však autor této práce nemůže ztotožnit.

¹⁵ J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, *Válečné deníky Jana Opočenského*, s. 184.

¹⁶ Srov. např. Opočenského záznam z 12. května 1942 obsahující názor agrárníka Feierabenda, po odchodu Osuského již patrně nejpravivějšího a v hospodářských věcech nejlépe se orientujícího člena vlády - J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, *Válečné deníky Jana Opočenského*, s. 214.

většina československých politiků neposuzovala ekonomiku primárně z hlediska její výkonnosti a efektivního rozdělení zdrojů, ale naopak z hlediska zaměstnanosti a uplatnění „pokrokových“ forem organizace výroby a vlastnictví výrobních prostředků.

Tím, že americký průmysl zvládal zásobovat nejen americkou armádu a částečně i armády všech ostatních spojenců, ale zároveň dokázal vyprodukovat i dostatek spotřebního zboží pro americký trh, který evidentně netrpěl nedostatkem a naopak zažíval obrovskou konjunkturu, se Beneš a ostatní českoslovenští exiloví představitelé příliš nezabývali.

Beneš si byl však vědom toho, jak pevně Amerika lpí na kapitalismu a jakou nechuť chová k socialismu, a chtěl proto vědět, zdali radikální sociální a hospodářské reformy, které plánoval v poválečném Československu uskutečnit, nebudou Spojené státy považovat za odmítnutí západního způsobu života a zdali neodepíší Československo jako nevděčného a svedeného kmotřence, který se rozhodl pro sovětskou cestu. Zodpovězení této otázky bylo jedním z cílů jeho cesty do Spojených států amerických na jaře 1943.¹⁷ Benešův bezbřehý optimismus, se kterým se z Washingtonu po rozhovorech s Rooseveltem a dalšími vysokými představiteli vrátil, nasvědčuje tomu, že nabyl dojmu, že Spojené státy Československo kvůli radikálním hospodářským a sociálním reformám rozhodně ze seznamu svých spojenců neodepíší.¹⁸ Bohužel ještě mnohem nesprávnější než úvahy o americkém národním hospodářství byly Benešovy představy o výkonnosti sovětské ekonomiky, které lze bez nadsázky označit za čítankový příklad vytváření fiktivní reality ze snů, přání a tužeb. Pokud by si své zcela mylné představy Beneš nechával pro sebe či své bližní, nemuselo to mít ještě katastrofální důsledky, bohužel si však od vstupu Sovětského svazu do války předsevzal, že bude západní politiky a veřejnost a především pak český národ opakovaně přesvědčovat o výkonnosti a demokratičnosti sovětského národního hospodářství.

---

¹⁷ Srov. např. E. TÁBORSKÝ, *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 145.

¹⁸ Neochota Spojených států při poskytnutí úvěru pro Československo v létě roku 1944 však svědčí spíše o opaku. Důvody pro odmítnutí však samozřejmě nespočívaly pouze v rozdílných přístupech k řešení hospodářských otázek. K přístupu Velké Británie v téže době srov. např. výňatky z rozhovoru Beneše s britským velvyslancem Nicholsem ze dne 20. října 1944, ve kterém Nichols Benešovi sdělil, že Velká Británie nebude moci poskytnout Československu vedle vojenské pomoci ani nějakou větší sumu peněz a zdůvodňoval to tím, že oni sami zchudli. J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945*, díl II., pozn. č. 3, dok. č. 145, s. 325.

V roce 1944 Beneš například ve svém rozhovoru s britským spisovatelem Mackenziem popisuje život v Azerbajdžánu, kde se, jak sám uvádí, zastavil na čtyři velmi zajímavé dny na zpáteční cestě z Moskvy do Londýna v prosinci 1943 způsobem, který jako by vypadal z pera redaktora Rudého práva z padesátých let minulého století: „Vyprávěli mi hrdě, za co všechno vděčí Sovětskému svazu a jak se jim tam dobře daří: „Máme svůj stát nyní už dvacet let. Předtím, pokud jsme ještě byli pod carským Ruskem, bylo všechno v rukou ruských. Dnes však všechna nafta, kterou vytěžíme, patří státu a celé vedení i organizace výroby je v našich rukou. Máme svou národní univerzitu, svou vysokou školu technickou, nemocnice – vše je v našich rukou. Je to národní stát a celá naše kultura je naší vlastní národní kulturou. Před dvaceti lety jsme neměli zhora nic; dnes je celé bohatství naší vlasti v našich rukou.““ Sám Beneš k tomu hned dodává: „Všichni občané v azerbejdžánské republice jsou spokojeni: bohatnou ze svého petroleje a z výroby svých velikých továren. Mají báječné podnebí a – byť by to znělo neuvěřitelně – jejich národním ovocem je pomeranč, mandarinka. Dospěl jsem k názoru, že tento lid se svým prezidentem, národním parlamentem a národním divadlem, svou univerzitou a svým tiskem, užívajícím národního jazyk, je z nešťastnějších, jež jsem kdy poznal.“¹⁹ K zmíněnému Benešovu dojemnému popisu života v Sovětském svazu zbývá snad jen dodat, že Beneš v Baku v prosinci 1943 ani nikdy dříve či později čtyři dny nestrávil. Městem v prosinci 1943 pouze dvakrát projížděl a strávil tam jeden den a jednu noc.²⁰

Jak již bylo výše uvedeno, Beneš ještě před zahájením války očekával, že v souladu se sociologickými zákony dojde na sklonku války a po válce v celé Evropě k radikálním hospodářským a sociálním reformám (nebo k revolucím) směřujícím k hospodářské a sociální demokracii. O roce 1942 Beneš optimisticky prohlašoval, že jde o poslední válečný rok a že když se válka protáhne do roku 1943, tak jen o několik málo měsíců. Beneš tedy s nezměrným optimismem očekával v roce 1942 nejen konec války, ale i detailní přípravy spojeneckých vlád pro provedení poválečných radikálních hospodářských reforem. Spojenecké vlády však měly prozatím jiné starosti (vesměs válečného rázu) a o provedení radikálních hospodářských reforem v rozsahu, který si přál a očekával Beneš, zatím v žádném případě neuvažovaly. Proto Beneš již v září 1942 kritizoval hospodářské plány

---

¹⁹ C. MACKENZIE, Dr. Beneš, 458-459.

²⁰ Blíže viz E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 43.

Velké Británie pro poválečné období. Anglická politika je podle něj v tomto ohledu špatná a neprozíravá. Angličané nechápou, že jejich zájmem je, aby zůstali v Evropě na kontinentu, aby zde hráli vedoucí politickou hospodářskou úlohu, ale současně pochopili, že je absolutní nutností přitáhnout k této vedoucí roli také Rusko. Bez spolupráce s Ruskem podle Beneše není možné dosáhnout plné hospodářské rozvinutí Evropy. Pokud jde o poválečnou roli Spojených států v hospodářské oblasti, neskrýval Beneš své rozpaky. Podle něj mají Spojené státy svůj názor závislý na tom, jak se jim jeví z dálky evropské poměry a jak si je dosti často primitivisticky představují. Bude-li jim vnucováno a ponecháno vedení, přijdou podle něj Američané s hospodářskými plány, které se ukáží neschůdnými, a důsledek by mohl být stejný jako po první světové válce: odchod Američanů z Evropy.²¹

Ze stejného důvodu si Beneš v listopadu 1942 ve svém projevu ve Státní radě posteskl: „Stejně jako není dosud dosti jasný spojenecký celkový politický obraz poválečného světa, vidí se dnes ještě méně jeho obraz hospodářský. Je zde zatím řada plánů, řada idejí a názorů o tom, jak bude třeba hospodářský svět rekonstruovat, na jakých zásadách budoucí evropskou a světovou hospodářskou spolupráci budovat, jak onu velikou hospodářskou a finanční krizi, která se hned po válce ukáže ve všech státech, ve všech jejích důsledcích řešit. Konkrétní, jednotný nebo společný plán ještě diskutován nebyl, a dokud válečné události dosti nepokročí a dokud politický obraz poválečné Evropy a světa nebude jasnější, neočekávám v této věci nějakých konkrétních rozhodnutí a větších pokroků. Proto se dá očekávat, že mnoho z těchto věcí se bude řešit takřka v poslední chvíli před pádem Německa anebo teprve po pádu Německa, a že se bude musit hodně improvizovat. Nebude to dobře, ale musíme být na to připraveni.“²²

Neochota či nepřipravenost ostatních spojeneckých států přistoupit uprostřed válečné vřavy k plánování radikálních ekonomických reforem nemohla Beneše žádným způsobem od jeho pevného přesvědčení o nutnosti provedení revolučních změn československého hospodářství odradit. Benešův sen vždy byl udělat z Československa vzorový model sociálně a hospodářsky pokrokového evropského demokratického státu a pomalost, nerozhodnost a politická umírněnost většiny

---

²¹ Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 246, s. 293. Beneš v hospodářské oblasti Američanům zásadně nedůvěřoval. Tomuto problému se však budeme věnovat podrobně až později.

²² Jedná se o část projevu E. Beneše předneseného ve Státní radě dne 12. listopadu 1942. Blíže viz E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 329.

ostatních spojeneckých vlád mu k tomu měla poskytnout jedinečnou příležitost. Beneš tedy nehodlal na rozdíl od spojeneckých států v hospodářských a sociálních opatřeních v žádném případě na konci války improvizovat.²³

Prvním počátkem k zamýšleným hlubokým státním zásahům do poválečného hospodářství se mělo stát zřízení ministerstva pro hospodářskou obnovu Československa dekretem č. 2/1942 Úř. věst. čsl. ze dne 13. listopadu 1941, které obsadil dosavadní státní ministr sociální demokrat Nečas. Podle dekretu prezidenta republiky mělo být ministerstvo zřízeno na přechodnou dobu a příslušelo mu připravit obnovu hospodářského života na území Československé republiky, pokud nejde o věci, jejichž správa je přikázána jiným ústředním úřadům. Působnost a organizaci tohoto ministerstva však upravila vláda až svým nařízením přijatým dne 26. června 1942. (č.11/1942 Úř. věst. čsl. z 3.7.1942).

Podle těchto právních předpisů spadalo do působnosti ministerstva: a) příprava přechodných naléhavých věcí zásobovacích, b) zjištění válečných škod a příprava pro jejich zhodnocení, odškodňování a odčiňování, c) příprava rekonstrukce zemědělského hospodářství, např. pozemkové reformy (tato věc však byla na konci roku 1942 z působnosti ministerstva vyjmuta), d) příprava rekonstrukce průmyslového podnikání, zejména jeho nové soustavy, např. zespolečněním hlavních odvětví průmyslové výroby (doly atd.), e) příprava plánovacího ústředí a příprava převodu hospodářství válečného na mírové se zvláštním zřetelem k hospodářství dlouhodobému.

Socialisté v čele s ministrem Nečasem požadovali, aby do působnosti tohoto ministerstva připadlo i zpracování koncepce nové pozemkové reformy. Agráři v čele s Feierabendem naopak hájili myšlenku, že nová pozemková reforma musí spadat do kompetence nově zřízeného ministerstva zemědělství. Beneš sice nabídl agráři Lichnerovi v červnu 1942 resort ministerstva zemědělství, ale bez pozemkové reformy, která měla zůstat v kompetenci ministerstva pro hospodářskou obnovu. Lichner Benešovu nabídku odmítl. Po dalším dlouhém váhání nakonec Beneš požadavku agráři vyhověl a jmenoval dosavadního státního ministra Lichnera ministrem zemědělství, přičemž v jeho kompetenci byla i příprava pozemkové reformy.

---

²³ Beneš usiloval o to, aby byly poválečné reformy důkladně a dopředu připraveny již v exilu. Zavádění nikde jinde neexistujících a nevyzkoušených hospodářských pořádků, pokud byly založeny na „vědeckých“ základech, přitom za improvizaci v žádném případě nepovažoval.

Nová republika měla být ještě lidovější a demokratičtější než ta první. Ostatně k základní proměně našeho hospodářství podle Benešových názorů z konce roku 1942 již došlo, neboť „celé německé hospodaření, německé finančnictví, hospodářská germanizace a arizace jsou už samy o sobě velmi radikální zásahy přímo do naší struktury sociální a hospodářské. Vývoj však měl jít podle Beneše vlastní československou cestou, bez zásahu a bez rozhodování z ciziny, ať západní, či východní.²⁴

Rozpor mezi tímto principem, podle něhož mělo jít Československo v hospodářské oblasti svojí vlastní československou cestou, bez zásahu z ciziny, a jinou Benešovou myšlenkou, že sociální a hospodářské reformy či revoluce budou v poválečném Československu vynuceny, ať již německou revolucí, či přítomností sovětských vojsk, Beneš neviděl. Všichni sovětské diplomaty i politici samozřejmě neváhali československé politiky opakovaně bez vyzvání informovat, že sovětský hospodářský model se pro ČSR nehodí, že by si měla věci vyřešit jinak. Všechny státy si měly podle sovětských ujištění samy rozhodnout, jaký režim budou mít a kam chtějí patřit. Přestože bystřejším exilovým politikům bylo zřejmé, že sovětské diplomaty mají nařídáno tímto způsobem mluvit, rádi se nechávali unášet na vlnách těchto sladkých lží.²⁵

Beneš se v londýnském exilu zabýval i úpravou hospodářských vztahů mezi Čechy a Slováky. I v tomto případě měly být odstraněny tržní nespravedlnosti a hospodářské disproporce mezi oběma národy za pomoci centrálního orgánu, který by důsledně zajišťoval dodržování parity na všech úrovních hospodářského života. Například podle Benešova návrhu na uspořádání vzájemného poměru Čechů a Slováků v poválečné republice ze září 1943 měla být při ministerském prezidiu zřízena paritní komise Čechů a Slováků, která by byla střídavě vedena českým či slovenským předsedou a jež by měla za úkol probrat jednotlivé hospodářské otázky, které se týkaly Slovenska a v nichž byl dosud spor o vzájemném českém a slovenském podílu. Diskutovány měly být především věci konkrétní (otázky státních dodávek, otázky hospodářského a finančního příspěví českých zemí Slovensku, správný výpočet slovenské finanční povinnosti atd.). Tato komise měla vypracovat zprávu, na jejímž základě by bylo možné stanovit definitivní směrnice v jednotlivých

---

²⁴ Třetí projev ve Státní radě 12.11.1942. Bliže viz E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 336.

²⁵ Srov. např. J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 217.

finančních a hospodářských otázkách, týkajících se Slovenska, aby Slovensko dostalo v celém státním hospodaření kvótu, která mu podle počtu obyvatel přísluší.

Komise měla v hospodářských věcech mimo jiné zajistit, aby při sestavování rozpočtu byl každoročně k dispozici podklad pro zabezpečení výdajových potřeb Slovenska aspoň v míře, která odpovídá části státních příjmů vybraných na Slovensku, včetně výnosů z cel a jiných příjmů, které se vztahují k hospodářskému životu na Slovensku. Při výdajích na státní investice se mělo přihlížet k tomu, aby Slovensko bylo dotováno částkami, které by dle výpočtu komise byly potřebné pro jeho postupný hospodářský vývoj dosahující úrovně českých zemí. Slovensko se mělo podle dohodnutých kritérií (poměr obyvatelstva) účastnit na všech státních fondech (např. týkajících se vodního hospodářství, meliorací atd.), ve všech veřejných hospodářských a finančních institucích s účastí státu (např. sociální pojišťovny, banky, velké státní podniky, akciové společnosti atd.), jakož i ve všech sociálně – politických institucích.²⁶

Beneš již poměrně brzy dospěl k přesvědčení, že hospodářské poměry na Slovensku a Podkarpatské Rusi, které se vyvíjely po řadu let odděleně od situace v protektorátu, budou vyžadovat na konci války a po válce zvláštní úpravu odlišnou od opatření a reforem navržených pro české země. V únoru 1944 k tomu ve svém projevu ve Státní radě uvedl: „Při rekonstrukci jednotné republiky měl být brán zřetel na to, aby se učinila některá dočasná zvláštní opatření politická a hospodářská na Slovensku nebo na Podkarpatské Rusi podle jejich vlastní potřeby, a to vzhledem k tomu, že jejich praktické oddělení od Čech a Moravy v roce 1939 a provádění zvláštního režimu po celou dobu války na těchto územích bude toho patrně na nějakou přechodnou dobu vyžadovat.“²⁷

Situace na Slovensku mu v druhé polovině roku 1944 a v roce 1945 dala plně za pravdu. Nařízení Slovenské národní rady, která se v hospodářských otázkách od obsahu prezidentských dekretů často lišila poměrně podstatným způsobem a byla vydávána autonomně a nezávisle na exilové vládě a Benešovi, však jeho představám o řešení situace na Slovensku v žádném případě neodpovídala. Beneš však od svých

---

²⁶ Návrh E. Beneše z 12. září 1943 byl publikován in: Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 302, s. 365-367.

²⁷ Blíže viz E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s.400.

nepochybně správných představ o nutnosti krátkodobě odděleného hospodářského vývoje na Slovensku neustupoval ani za této, pro něj jistě velmi skličující, situace.²⁸

Vraťme se ale k Benešovým hospodářským námluvám se Sovětským svazem. Již v červnu 1942 se Beneš a Molotov při rozhovoru v Londýně shodli, že budoucí sousedství Československa a Sovětského svazu položí zcela nové základy užší hospodářské spolupráce, na kterou je nutné již nyní myslet a připravovat ji.²⁹

V březnu 1943 Beneš při neformálním rozhovoru sdělil Feierabendovi, že si myslí, že Sovětský svaz zůstane ve své hospodářské izolaci a že se nebude účastnit clearingů, který proponují Angličané.³⁰ Bude tam podle něj mít účet, ale to je tak všechno. Feierabend se prý snažil Benešovi vysvětlit, že by to vzhledem k tomu, že se Československo chce politicky opírat o Sovětský svaz i Západ, mohlo mít dalekosáhlé politické důsledky.

Beneš Feierabendovi sdělil, že podle jeho informací Sovětský svaz sice zůstane i po válce v hospodářské izolaci, ale politicky bude se Západem spolupracovat. Proto zde není žádný důvod k obavám. Systém sovětského hospodářství, teritoriální velikost Ruska i jeho zdroje skoro všech surovin ho podle Beneše navíc k hospodářské izolaci přímo předurčují. Tato hospodářská izolace však nebude podle Beneše bránit spolupráci na poli politickém a není třeba mít obav, že by to mohlo mít vliv na poměr Československa k Západu či to dokonce táhnout Československo do těsného sovětského objetí.³¹ Beneš tehdy neviděl v negativním sovětském postoji k hospodářské spolupráci mezi Východem a Západem žádný významný signál, který by ho přiměl byť i jen částečně pozměnit zahraniční politiku ČSR. Při své cestě do Moskvy v prosinci 1943 pak Beneš na své nedávné úvahy o poválečné hospodářské izolaci Sovětského svazu od Západu poněkud zapomněl.

---

²⁸ Při jednáních v Moskvě v březnu 1945 Beneš například Molotovovi sdělil, že Slovensko a české země představují dvě rozdílné měnové oblasti, přičemž je třeba přechodně použít v českých zemích peněžní poukázky, rozdílné od peněžních poukázek, které jsou vydávány Rudou armádou na slovenském území. Zápis o rozhovoru Beneše s Molotovem dne 21. března 1945 byl publikován in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 248, s. 505-512.

²⁹ Záznam E. Beneše o rozhovoru s Molotovem dne 9. června 1942 byl publikován in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl I., dok. č. 171, s. 348-351.

³⁰ Blíže viz J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 275. Nezájem o clearingovou unii a úmysl setrvat v hospodářské izolaci o několik dní později potvrdil Feierabendovi při rozmluvě dne 11. března 1943 sovětský velvyslanec v Londýně Majskij. Blíže viz J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 278.

³¹ Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky III., s. 65.

Při jednáních s Molotovem v Moskvě v prosinci 1943 mu Beneš odevzdal mimo jiné i připravené Memorandum o poválečné hospodářské spolupráci. Při předání uvedl, že dosavadní hospodářská orientace Československa byla obrácena dosud z 80% na Západ. To se ale podle něj určitě změní, výsledný poměr by měl být 50% na Západ a 50% na Východ. Beneš dále dodal, že to, co je v memorandu uvedeno, bude československý velvyslanec Fierlinger se sovětskými experty dále studovat a připravovat tak, aby ihned po válce nevznikla u nás nezaměstnanost.³² Beneš neváhal uvést, že bez Sovětského svazu by se to Československu nemohlo podařit. Proto také Beneš prý nechce, abychom byli i nadále odkázáni v surovinách jen na Západ.³³ Podle E. Táborského memorandum obsahovalo vše, co chtěl Beneš k této záležitosti říci, a protože bylo určeno expertům, v rozmluvě s Molotovem o něm bylo řečeno jen málo. Molotov se podle něj nicméně jasně a důrazně vyslovil pro předpokládané přeorientování československého zahraničního obchodu směrem k východu a tuto jednosměrnou orientaci československého hospodářství označil za „velice závažnou záležitost“.³⁴

Samotné memorandum bylo připraveno exilovým ministerstvem zahraničí podle Benešových pokynů. Hospodářští ministři v exilové vládě nebyli seznámeni ani s existencí memoranda, ani s jeho obsahem.

Obsah memoranda stojí za připomínku z mnoha důvodů. Hned v jeho úvodu se uvádí: „Vzhledem k tomu, že Československo bude spojeno se Sovětským svazem dlouholetou smlouvou o vzájemné pomoci a hospodářské spolupráci, je třeba položit pevné základy hospodářských styků, které budou znamenat hluboké změny v hospodářském životě Československa, aby tak bylo spojeno ještě pevnějšími svazky se svým sousedem a spojencem.“³⁵ Toto prohlášení vyplývalo z Benešova přesvědčení, že užší spolupráce mezi dvěma či více státy je možná jen tehdy, pokud jsou jejich sociální a hospodářské systémy alespoň částečně kompatibilní. Například jedním ze tří základních Benešových předpokladů existence československo-polské

---

³² Toto zdánlivě nepřiliš srozumitelné odůvodnění je ve skutečnosti zcela logické. Primárním účelem státních zásahů do ekonomiky nemělo být zvyšování efektivity či zajištění co největší udržitelné míry uspokojení potřeb obyvatelstva, ale udržení zaměstnanosti.

³³ Záznam J. Smutného o jednání Beneše s Molotovem dne 16. prosince 1943 byl publikován in J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 63, s 148-163

³⁴ Blíže E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 193.

³⁵ Memorandum o hospodářské spolupráci bylo publikováno in J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 65, s 169-171.

spolupráce byla vždy zásadní proměna sociální a hospodářské struktury poválečného Polska.³⁶ Výchozím modelem v případě československo-polské konfederace měl být pokrokovější československý sociální a hospodářský systém. V případě užší spolupráce se Sovětským svazem tomu mělo být ale právě naopak, neboť nositelem pokrokovějšího hospodářského a sociálního systému nebylo Československo, ale Sovětský svaz.

Proto také Beneš hned na úvod mluví o hlubokých změnách v hospodářském životě Československa a o jakýchkoliv změnách ve vnitřním hospodářském životě Sovětského svazu se vůbec nezmiňuje. Tato formulace nebyla tedy dána jen ohledem k postavení Sovětského svazu jako vítězné velmoci, které sotva může malý stát diktovat proměny vnitřní hospodářské struktury, ale byla určována i Benešovým přesvědčením o tom, že kapitalistický hospodářský systém, který v té době ještě stále v Československu převládal, je vadný a překonaný a musí být nahrazen systémem plánovaného hospodářství podle sovětského vzoru. Beneš přikládal plánovanému řízení hospodářství zásadní úlohu. Již v červenci roku 1943 si stanovil jako jeden z hlavních cílů, které měly být v poválečném Československu bezprostředně po osvobození provedeny, zřízení permanentní celostátní plánovací komise.³⁷ A svůj plán, jak ještě uvidíme, naplnil. Beneš samozřejmě nehodlal přebírat veškeré vymoženosti sovětského hospodářského systému, chtěl zachovat omezené soukromé vlastnictví a drobné podnikání, hodlal postupovat specifickou cestou, která by odpovídala československým podmínkám, v principu se však poválečný hospodářský systém měl více podobat sovětskému hospodářskému systému než nemožně zastaralému kapitalistickému hospodářskému systému, který v té době například existoval ve Spojených státech amerických.

Pokud jde o konkrétní podoby plánované hospodářské spolupráce, Beneš v memorandu uvádí, že nemá pochybnosti o tom, že celý hospodářský systém a zejména zahraniční obchod Československé republiky po této válce se v podstatě

---

³⁶ Stejně tak základním předpokladem přátelského poměru mezi Československem a Maďarskem podle Beneše bylo, aby byla zrušena maďarská feudální soustava a aby provedení maďarské pozemkové reformy vyrvalo politickou moc z rukou těch, kteří tuto moc zneužili v neprospěch maďarského lidu. Stejně tak předpokladem střeoevropské federace měla být podobnost sociálních úprav zúčastněných států. K tomu srov. např. záznam prof. Vámbéryho o rozmluvě s Benešem v New Yorku 28. května 1943, který byl publikován in: L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 277, s. 333.

³⁷ Benešův seznam kroků pro osvobození z konce roku 1943 či z počátku roku 1944 byl publikován v poznámce č. 2 k deníkovému záznamu J. Opočenského ze dne 24. července 1943. J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 299.

změní a vývoz i dovoz republiky budou směřovat z velké části na východ, zejména do SSSR. Měl být vypracován plán na co nejširší výměnu surovin a výrobků s cílem využít všechny výrobní možnosti obou zemí. Beneš v memorandu důsledně vychází z toho, že hlavní odvětví československého průmyslu jako ložiska uhlí, zdroje energie, doly, metalurgie a další průmyslová odvětví, doprava atd. budou po válce znárodněny. Tímto způsobem budou podle něj vytvořeny základní předpoklady umožňující plánovanou výrobu v hlavních průmyslových odvětvích na několik let dopředu a zároveň přizpůsobení československého výrobního plánu státnímu plánu SSSR, který měl brát příslušným způsobem zřetel na všechny základní potřeby Československa jak co do potřebných surovin, tak co do odbytu výrobků. Takovým způsobem bylo podle Beneše možné dosáhnout nejúčelnější spolupráce s SSSR v hlavních odvětvích, zabezpečit československý průmysl plnou zaměstnaností na dlouhou dobu, naplánovat potřebné nové investice a účastnit se rekonstrukce zrušených oblastí SSSR.

Veškerý válečný průmysl, který měl být v poválečném Československu podle Beneše jako celek v rukou státních orgánů, měl být přizpůsoben potřebám armád obou států, které měly mít v zásadě stejnou výzbroj, a to plně v souladu s plány vypracovanými generálními štáby obou zemí. Československý generální štáb měl po výměně názorů s odpovídajícími orgány SSSR stanovit ve shodě se všeobecným státním plánem rozměr válečné výroby. Ve všech technických otázkách týkajících se armády a její výzbroje měla být provedena rozsáhlá normalizace. Technické zkušenosti a všechna zdokonalení, dosažená v různých oblastech výroby, měly být navzájem vyměňovány. Průmyslové, technické a vědecké bádání v SSSR a v Československu mělo probíhat v těsném vzájemném styku.

Znárodnění a reorganizace bank a veškerého úvěrového systému v Československu měly umožnit dlouhodobé plánování potřebných investic v hlavních průmyslových odvětvích, to vše plně v souladu s úkoly výroby podle státního plánu, a ulehčit tak vzájemnou hospodářskou spolupráci. K financování vzájemných dodávek měl být založen u státní banky v Moskvě a v Praze clearingový účet, alimentovaný státními úvěry ve výši stanovené vzájemnou dohodou. Obě státní banky přitom měly udržovat pevný mezinárodní kurs své valuty.

Beneš rovněž navrhoval vypracovat plán na co nejrychlejší výstavbu komunikací mezi oběma zeměmi (železnice, autostrády, letecká spojení). Odpovídající pozornost měla být věnována i Dunaji, jakožto výhodné dopravní

magistrále. Ještě před koncem války měly být ustaveny komise, které by podle výše nastíněných zásad připravily přehled výrobků a surovin, které jsou nejdůležitější pro vzájemnou výrobu, tak aby vzájemná hospodářská spolupráce mohla začít bezprostředně po osvobození Československa.³⁸

Při jednáních se zástupci KSČ v Moskvě se Beneš s Gottwaldem shodli, že připravovaný zákon o potrestání viníků má zahrnovat i postih spolupráce s Němci na hospodářském poli. Na mimořádné schůzi vlády dne 11. ledna 1944 Beneš prohlásil, že jeho memorandum o hospodářských otázkách prakticky znamená, že hospodářská spolupráce s SSSR bude značně rozšířena – ale, jak prý výslovně konstatoval ve svém projevu, neznamena to, že opustíme svoje hospodářské pozice na západě, nýbrž pro budoucnost počítáme s daleko větší hospodářskou spoluprací se Sověty, kam se bude moci československý průmysl otočit a odkud bude moci čerpat suroviny.³⁹ Samotné hospodářské memorandum však žádnou podobnou myšlenku neobsahuje. Není v něm jediná zmínka o tom, že poválečné Československo bude usilovat o udržení svých západních trhů a svého předválečného hospodářského systému. Výklad hospodářského memoranda je v tomto ohledu naprosto jednoznačný: orientace převážné části ekonomiky poválečného Československa na východní trhy a zavádění socialistického či komunistického ekonomického systému založeného na rozsáhlém zestátnění či znárodnění výrobních prostředků a centrálním státním plánování.⁴⁰

Už v rozhlasovém projevu do vlasti z Moskvy dne 21. prosince 1943 Beneš Čechy a Slováky informoval, že čerstvě uzavřenou smlouvou „prohlašujeme společně trvalé přátelství našich národů pro budoucnost, přátelství, které bude hned po této válce započato rozsáhlou spoluprací hospodářskou. My zde a vy doma se k tomu už připravujeme, dělejme své plány a svá praktická opatření! Bude to znamenat značné přeměny naší obchodní a průmyslové předválečné orientace, bude to však znamenat také pro nás veliká hospodářská zajištění, novou hospodářskou neodvislost, zejména od Německa a jeho budoucího vlivu. Bude třeba připravovat nové vybudování našich komunikací železničních, vodních i leteckých. Nebude to

---

³⁸ Memorandum o hospodářské spolupráci bylo publikováno in J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 65, s 169-171.

³⁹ Zápis o mimořádné schůzi československé vlády dne 11. ledna 1943 byl publikován in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 75, s 198-229.

⁴⁰ Srov. E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 42.

znamenat, že máme opustit svoje spojení a zájmy hospodářské v západní a jižní Evropě a v ostatním světě. Bude to však jejich doplnění, nové naše zajištění, výraz toho, že jsme geograficky právě v srdci Evropy, v bezprostřední blízkosti a sousedství Sovětského svazu, který byl od nás dosud hospodářsky tak zanedbáván a který sám má a bude mít na našem hospodářství budoucnosti tak podstatný zájem.“⁴¹ Ostatně v článku 4 Benešem navržené Smlouvy o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci se vedle zásady nevměšování do vnitřních věcí druhého státu smluvní strany zároveň dohodly, že budou vyvíjet v měřítku co možná nejširším své hospodářské styky a poskytovat si po válce vzájemně veškerou možnou hospodářskou pomoc.

Beneš dále sděloval z Moskvy posluchačům ve vlasti, že stát přijme pro svou politiku a své hospodářství systém plánování a že očekává a zároveň chce usilovat o to, aby celá naše poválečná hospodářská, sociální, politická a národnostní rekonstrukce byla provedena velmi rychle a podle předem připraveného programu soustavně a dobře promyšlené a vědecky připravené první pětiletky. Vláda v Londýně měla v těchto věcech učinit všechny nutné přípravy, ale o jejich konečné podobě měl rozhodnout svobodně a suverénně až osvobozený lid doma sám.⁴²

Podle D. Brandese na počátku války Beneš pomýšlel na to, že pokusu o převrat řízenému z Moskvy bude čelit „národní jednotou a odvážnou sociální politikou“, po vstupu Sovětského svazu do války však své představy stále více přizpůsoboval předpokládaným přáním velmoci na Východě. Dalekosáhlé zestátnění ve všech oborech a plánovité hospodářství v rytmu sovětských pětiletok měly usnadnit rychlou poválečnou obnovu a hospodářskou spolupráci se Sovětským svazem.⁴³ Toto hodnocení není úplné, neboť jak jsme si v předchozích kapitolách ukázali, důvody pro tyto radikální zásahy neměly primárně hospodářský, ale především politický a sociální charakter.

Když na počátku února 1944 ministr financí exilové vlády Feierabend obdržel z ministerstva zahraničí memorandum o hospodářských otázkách, které Beneš předal Molotovovi v Moskvě, byl značně roztrpčen tím, že Beneš toto memorandum nekonzultoval s vládou. Vzhledem k tomu, že Beneš s Feierabendem konzultoval hospodářské věci velmi často, byl pro něj Benešův postup velmi

---

⁴¹ Blíže viz E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 225.

⁴² Tamtéž, s. 225.

⁴³ D. BRANDES, Exil v Londýně. 1939-1943, s. 427.

překvapivý. Feierabend i Beneš zamýšleli zavést v poválečném Československu plánované hospodářství a oba počítali se znárodněním části výrobních prostředků. O tomto zásadním směřování poválečného hospodářství mezi nimi spor nebyl. Přes výše uvedené však na Feierabenda prý dělalo memorandum dojem, že se Československo ekonomicky připravuje k tomu, aby se muselo stát součástí Sovětského svazu. Beneš ho proto požádal, aby vypracoval elaborát, který by vysvětloval, jak se má memorandu v duchu jejich společných představ rozumět. Feierabend měl podle svých vzpomínek tehdy Beneše upozornit, že to půjde jen velmi těžko, neboť memorandum jde tak daleko, že jeho zapojení do rámce alespoň částečně tržně orientované ekonomiky v podstatě není možné.⁴⁴

Plány na změnu orientace československého hospodářství předložené v Moskvě a celková proměna zahraniční politiky Benešovi pochopitelně nebránily v tom, aby požádal o hospodářskou pomoc Západu. Při jednáních s britským velvyslancem Nicholsem ho například v březnu 1943 informoval, že by byla pro Ameriku a Anglii velká výhoda, kdyby vedle rozvráceného Polska, Maďarska, Rakouska a Německa měly hned od počátku pevný bod ve střední Evropě: Československo. Za tímto účelem měly poskytnout Československu prostřednictvím UNRY ještě před osvobozením alespoň 20 až 30 miliónů liber, které by byly ČSR hned od počátku k dispozici k hospodářskému zajištění vnitřního obchodu a k uvedení průmyslu a vnějšího obchodu do běhu. Hospodářský příspěvek Západu měl být podle tehdejší Benešovy koncepce postaven vedle politického příspěvku Sovětského svazu a tím mělo být docíleno vzájemného vyrovnání obou vlivů. Na závěr svého výkladu Beneš neopomněl Nicholsovi dodat, že by finanční příspěvek musel být ČSR opravdu poskytnut hned na počátku, později poskytnutá pomoc by již vyrovnávací účinek mít nemohla.⁴⁵

Britská pomoc však v očekávané výši nepřicházela a v létě roku 1944 odmítly dokonce Spojené státy poskytnout Československu úvěr. Beneš si však i nadále nijak významně nepřipouštěl, že by politika spojení se Sovětským svazem, podepsané či plánované vojenské a hospodářské dohody mohly mít na hospodářské odcizení Západu jakýkoliv vliv. Svoji politiku Beneš nezměnil ani poté, co se na

---

⁴⁴ S Feierabendovým postřehem nelze než souhlasit. Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky III., s. 92-93 či J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 332.

⁴⁵ Záznam E. Beneše o rozhovoru s Nicholsem ze dne 23. března 1944 byl publikován in J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 80, s. 240-241.

podzim roku 1944 v souvislosti s odmítnutím rozsáhlejší vojenské pomoci Slovenskému národnímu povstání ze strany Západu s definitivní platností dozvěděl, že Československo spadá do operačního pásma Rudé armády a že nelze očekávat ani nějakou výraznou hospodářskou pomoc.⁴⁶

Přitom i Beneš občas velmi dobře chápal podstatu ekonomických vztahů. Bohužel často pouze v mezinárodním měřítku. V roce 1944 v Úvahách o slovanství na adresu naivních budovatelů úzké slovanské hospodářské spolupráce velmi otevřeně poznamenal: „Chtěl bych zejména varovat před představami o tak zvané jednotě a citu slovanském, který má snad vést k nevím jaké spolupráci hospodářské. V hospodaření jde o peníze, tj. otázku, v níž přímý egoismus každého jedince je nejostřejší a kde počítat na city a na bratrství je nejen hospodářsky a finančně nesprávné, ale chybou psychologicky politickou, ne-li více: hloupostí. Tu všechny teorie politiků, ideologů a nadšenců nezvratně ztroskotávají, nepočítají-li v dostatečné míře s faktem, že ve věcech hospodářských je prvkem rozhodujícím zájem.. Kvalita špatného zboží, špatné dodávky a bezohledné využívání klienta nedá se zastříti odvoláváním se na slovanské bratrství. V hospodářském životě je třeba především reální spolupráce, spočívající na zájmech a na vzájemném materiálním prospěchu.“⁴⁷ Nelze než připomenout, že při sestavování hospodářského memoranda, které Beneš předal v prosinci 1943 Molotovovi v Moskvě, ani v pozdějších návrzích ohledně hospodářské spolupráce s Moskvou se Beneš těmito principy příliš neřídil. Už vůbec pak Beneš nedopřával sluchu těmto ekonomickým zásadám ve vnitřní hospodářské politice.

Pro autonomní tržní síly neměl Beneš příliš pochopení, vše mělo podléhat dohledu a centrální plánovací moci státu. Již jsme si několikrát ukázali, že Beneš byl vášnivým stoupencem vědeckých metod ve všech oborech lidské činnosti. V národním hospodářství tomu samozřejmě nemohlo být jinak. Tržní ekonomika měla být zbavena neviditelné ruky trhu a postavena na vědecký základ. V květnu 1944 v rozhovoru s britským spisovatelem C. Mackenziem k tomu Beneš uvedl: „Vědecké metody, užití v průmyslu, a potřeba, aby každý pracoval co nejvýkonněji, vyžadují velkých průmyslů a velkých továren. Představuji si, že se v budoucnu

---

⁴⁶ K tomu srov. např. již výše zmiňované výňatky z rozhovoru Beneše s britským velvyslancem Nicholsem ze dne 20. října 1944, ve kterém Nichols Benešovi řekl, že Velká Británie nebude moci poskytnout Československu vedle vojenské pomoci ani nějakou větší sumu peněz a zdůvodňoval to tím, že oni sami zchudli.

⁴⁷ E. BENEŠ, Úvahy o slovanství, s. 289.

všechny tyto velké průmysly odejmou jednotlivcům a dají se do rukou celku. Zdůrazňuji, že je součástí mého programu, zavést tuto soustavu po válce i v naší republice... Nebezpečí takové změny záleží ve vzniku hospodářské byrokracie. Rusové se tomu vyhnuli vytvořením soustavy, v níž se továrny částečně staly majetkem těch, kteří v nich pracovali. Náš vlastní Baťův systém je velmi výkonná výrobní soustava, avšak po mém názoru by měla být v rukou všech lidí, kteří tam pracují. Jak bude tento přesun proveden, je jiná otázka.“⁴⁸

Odstranění nespravedlivé neviditelné ruky trhu a její nahrazení centrálním plánováním a kolektivním vlastnictvím většiny výrobních prostředků mělo automaticky samo o sobě mít velmi pozitivní účinky na celou společnost, zejména pak v kulturní oblasti. V roce 1944 při rozhovoru s C. Mackenziem Beneš prohlásil: „Zřízení tzv. komunistické společnosti povzneslo každou jednotlivou lidskou bytost na vyšší úroveň. Umění, věda, výchova, drama, film – to vše se rozvinulo k jejich užitku. Hudební a divadelní umění je na zvlášť vysoké úrovni. Tak zvaná svobodná povolání jsou honorována podle velmi vysoké sazby. Právě tak jako u nás dostává např. lékař za své operace tisíce rublů. Skutečně významný spisovatel je v Rusku boháčem, vezměte na příklad nebožtíka Alexandra Tolstého. Dostával ohromné autorské honoráře a mohl se svým jménem dělat, co chtěl – jen továrny nebo pozemky nesměl za své peníze kupovat a také nesměl za své peníze vykořisťovat jiné... Ostatně – umělce byste nikdy nemohl vinit z vykořisťování svých bližních tak, jak jsou lidé vykořisťováni v kapitalistické společnosti.“⁴⁹

Na počátku září 1944 Beneš připravil podrobný program závěrečných příprav pro přechodné období po osvobození Československé republiky. V hospodářské oblasti Beneš v tomto programu požadoval ihned připravit a předložit: a) text dekretu o konfiskaci německého a maďarského majetku a o jeho nové zprávě; b) text dekretu o majetku zrádců a kolaborantů a jeho zprávě; c) text dekretu o majetku germanizovaném a jeho nové zprávě; d) text dekretu speciálního o majetku československých, vlasteneckých, sociálních a jiných kolektivit a institucí konfiskovaných Němci. Beneš dále požadoval doplnění toho, co už je připravené a předložení a) konkrétních technických hospodářských opatření v přechodné době (cla, obchod, vývoz a dovoz atd.); b) měnová opatření; c) přípravu pozemkové reformy včetně dekretu o zřízení úřadu s tím, že se pozemková reforma provede až

---

⁴⁸ C. MACKENZIE, Dr. Beneš, 413-414.

⁴⁹ C. MACKENZIE, Dr. Beneš, 417.

na základě bližších rozhodnutí první domácí vlády.⁵⁰ O jiných hospodářských opatřeních pro přechodné období se Beneš ve svém podrobném programu nezmiňuje. Z výše uvedeného lze usuzovat, že Beneš ještě v září 1944 uvažoval pro přechodné období pouze o zajištění a konfiskaci majetku Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů, nikoliv však o znárodnění průmyslu ležícího v rukách Čechů a Slováků. K tomu mělo dojít, až bude ustaveno Prozatímní národní shromáždění. Znárodnění tedy nemělo být provedeno ve formě prezidentských dekretů, ale zákonem. Pod tlakem socialistického Bloku však Beneš své stanovisko v roce 1945 změnil.

Zatímco sociální demokraté se snažili předběhnout v radikalitě svých hospodářských plánů komunisty a českoslovenští socialisté víceméně propagovali Benešovy hospodářské plány, které se od těch komunistických příliš nelišily, byla situace na Slovensku poněkud odlišná.⁵¹ Demokratická strana vydala krátce po svém ustavení ještě v době slovenského povstání brožuru „Programové zásady Demokratické strany“, jejíž obsah na počátku října 1944 vycházel na pokračování i v časopise „Čas“. I Demokratická strana samozřejmě nemohla opominout posílení moci státu v hospodářství poválečné republiky, ale z jejího programového textu je zcela zřetelný odlišný přístup k jinak nevyhnutelné hospodářské etatizaci společnosti. Zásadní hospodářské reformy nebyly chápány jako něco automaticky pozitivního, co musí být bez jakýchkoliv pochybností provedeno, neboť to představuje vyšší formu organizace společnosti, a teprve následně se může diskutovat o tom, jakým způsobem odstranit drobné konstrukční závady, které jsou s nově zavedeným systémem spojeny, ale spíše jako něco, co má právo být realizováno pouze tehdy, pokud je to opravdu uskutečnitelné a přinese to pozitivní hospodářské a sociální účinky.⁵²

---

⁵⁰ Benešův program závěrečných příprav pro přechodné období po osvobození ze dne 4. září 1944 byl publikován in: K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 6, s.135-139.

⁵¹ Šrámkovi lidovci, poslední člen Národní fronty, aktivitu v hospodářské oblasti příliš neprojevovali, ač to měli být teoreticky právě oni (jako jediná nesocialistická strana), kdo budou hájit osvědčené principy demokratického právního státu a tržního hospodářství.

⁵² Protože demokratická strana v podstatě představovala jedinou programově nesocialistickou stranu v poválečném Československu (lidovci programovou aktivitou příliš neoplyvali), stojí její hospodářský program, který v září roku 1944 ještě nebyl zcela dotčen socialistickými představami londýnského a moskevského exilu, za připomenutí. V programových zásadách Demokratické strany se např. uvádí: „Ani jedna ze známých hospodářských soustav, ať již jde o individualistickou či kolektivistickou, sama o sobě neposkytuje podklad pro vhodné řešení hospodářských a sociálních otázek Slovenska. Proto se jednoznačně nepřikláníme ani k jedné z nich. Zásadně zastáváme princip soukromého vlastnictví a s ním související princip smluvní svobody a volné soutěže. Zároveň však klademe požadavek omezení platnosti těchto zásad do takové míry, do jaké to vyžadují ohledy na hmotné, kulturní a sociální potřeby širokých vrstev národa... Liberalismus je překonanou institucí. Socialismus ve svojí původní podobě, zejména tam, kde sleduje revoluční změny v hospodářské a

Ještě před ustavením exilového ministerstva pro hospodářskou obnovu schválila československá vláda na počátku roku 1941 návrh na ustavení hospodářské komise, která měla nezávazně připravit zásady příštího československého hospodářského systému. Úkolem komise bylo vypracovat zásady hospodářského systému nové republiky za předpokladu, že se po válce v nezničené zemi bude navazovat na předmnichovské hospodářské poměry. Komise se skládala z československých členů hospodářsko-finančního výboru ustaveného v rámci československo-polské spolupráce. Jejimi členy proto byli předváleční agrárníci a exiloví ministři Lichner a Feierabend, bývalý generální ředitel Čs. zbrojovky v Brně E. Outrata, člen Státní rady a vedoucí národohospodářské sekce ministerstva zahraničí J. Friedman a sociální demokrat ministr Nečas. Členové komise byli před válkou až na Nečase spíše pravicového zaměření, a bude proto zajímavé sledovat na tomto místě závěry, k jakým komise dospěla v době, kdy Sovětský svaz ještě nebyl ve válce, komunisté nebyli členy Státní rady a o hromadném odsunu sudetských Němců se zatím nikdo neodvážil veřejně mluvit, a konfrontovat je s názory prezidenta Beneše.

Jednání komise se sice nakonec protáhla i do období, kdy Sovětský svaz do války vstoupil, nicméně v průběhu léta a podzimu roku 1941 členové komise vzhledem k situaci na frontě ještě neuvažovali pod tlakem chmurných představ, že se sovětská válečná vlna nakonec nevyhnutelně přežene přes československé území. O to více jsou závěry komise přínosnější, neboť poodhalují plány československé emigrace na poválečné hospodářské uspořádání, které ještě nebyly zcela korigovány očekáváním přítomnosti sovětské armády v Československu. Práce v komisi probíhala tak, že si členové komise mezi sebe rozdělili úvodní referáty a následně probíhala o každém referátu obsáhla diskuse (Outrata měl referát o průmyslu, Feierabend o zemědělství, Lichner o telekomunikacích a dopravě, Nečas o peněžnictví a Friedmann o obchodu a živnostech).

---

sociální oblasti, je v některých ohledech prakticky neuskutečnitelný... Rozdělení důchodu a majetku at' se děje tak, aby nemohli být upřednostňováni ani zkracováni jednotlivci, ani stavy, ani společenské třídy. Proto jsme zásadně za takové sociální reformy, které rychle a účinně zajistí dosažení výše uvedených cílů... Vhodně upravená účast pracujících na výsledku podnikání je odůvodněná, uskutečnit se však může s příslušným ohledem na potřeby iniciativy, jednotného vedení a tvorby odůvodněných kapitálových rezerv, potřebných na rozvoj výroby. K postátnění velkých podniků určitých kategorií, některých bank atd., stavíme se kladně, pokud se tím lépe poslouží sociálním potřebám a veřejným zájmům.“ Výňatek z Programových zásad Demokratické strany byl publikován in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 77, pozn. č. 1, s. 263-264

Tehdejší exilový ministr financí Outrata ve svém referátu o průmyslu požadoval znárodnění všech přírodních zdrojů bez jakékoliv výjimky. Dále navrhoval znárodnění základního a těžkého průmyslu včetně zbrojního a všeho ostatního průmyslu, v němž je směrodatná kapitálová účast a soukromá iniciativa vlastníků je málo významná. Takto pojaté znárodnění mělo být ještě kombinováno se znárodněním všeho průmyslu, jehož rozsah překročil určitou mez. Ostatní průmyslové podniky, které této meze nedosahovaly, měly být ponechány v soukromém nebo družstevním vlastnictví. Agráři Feierabend s Lichner v zásadě vyjádřili s Outratovými návrhy souhlas. Feierabend pouze dodal, že by měl být ze znárodnění vyjmut těžký průmysl vyrábějící na základě zahraničních patentů a licencí, jejichž majitelé by je nebyli ochotni odevzdat státnímu podniku, a dále průmysl, který vyrábí statky podléhající vkusu a módě, který vyžaduje pružnost, těžko dosažitelnou u státních podniků. Lichner s Feierabendem souhlasil a pouze vyslovil obavu, aby politické zájmy nehrály při znárodnění podniků a při jejich provozu silnější roli než důvody hospodářské, a nabádal k opatrnosti. Friedman jako jediný považoval Outratovy návrhy za příliš radikální a upozorňoval na to, že mnozí zájemci na Západě nebudou ochotni kupovat zboží od státních podniků, nehledě k tomu, že správa podniků ve veřejných rukou je při stycích s cizími zeměmi podle něj vždy do určité míry těžkopádná. Jediný socialista v komisi,⁵³ sociální demokrat Nečas, naopak považoval Outratovy návrhy za zcela nedostatečné a vyslovil se pro nacionalizaci všech průmyslových závodů bez ohledu na jejich povahu nebo velikost a ze svého stanoviska nic neslevil ani po námitkách ostatních členů komise.

Feierabend se ve svém referátu o zemědělství vyslovil pro soukromé vlastnictví zemědělské půdy. Veřejné vlastnictví doporučoval jen pro statky zemědělských škol, výzkumných ústavů, pokusných stanic atd. Zároveň ovšem navrhoval pronikavou pozemkovou reformu spojenou s nuceným scelováním, navíc doplněnou o veřejnoprávní regulaci převodů zemědělské půdy. Osou pozemkové reformy mělo být stanovení maximální výměry usedlostí, která měla být odstupňována podle úrodnosti půdy, polohy usedlosti a kultury na ní pěstované. Maximální výměra začínala na 50 ha v majetku jedné rodiny v úrodných oblastech a byla odstupňována

---

⁵³ K socialismu se později přiklonil z této komise jak E. Outrata, který v roce 1948 dokonce vstoupil do KSČ, aby si udržel místo místopředsedy Ústřední plánovací komise, tak částečně i Friedman, jenž zastával až do roku 1951 funkci předsedy Nejvyššího účetního kontrolního úřadu. K socialismu nebude mít daleko ani L. Feierabend, který v roce 1946 kandidoval do Ústavodárného národního shromáždění za československé socialisty.

až do 200 ha v horských pastvinářských oblastech. Převody zemědělské půdy měly být regulovány autonomní veřejnoprávní organizací, spravovanou převážně zemědělským živlem. Všechna půda by musela být nabídnuta této organizaci k úplatnému převodu a jen od ní by bylo možné úplně půdu získat. Z její pravomoci by byly vyloučeny jen bezplatné převody usedlostí (dědictví atd.) a úplatné převody usedlostí v rámci rodiny. Podstatou Feierabendem navrhované reformy bylo, že půda sice zůstane v soukromém vlastnictví, ale bude ji vlastnit jen ten, kdo na ní hospodaří (a to i v širším slova smyslu, tedy nejen výkonný zemědělec, ale i správce). Cena půdy měla být prostřednictvím veřejnoprávní kontroly převodů půdy stabilizována a mělo být zároveň zabráněno roztržení zemědělského majetku.

O formě správy znárodněných podniků hospodářská komise vůbec nejednala. Zemědělský průmysl měl být ponechán v soukromém vlastnictví anebo provozován formou družstev dodavatelů zemědělských výrobků nebo spotřebitelů zpracovaných produktů. S Feierabendovu koncepcí vyjádřili souhlas všichni členové komise až na Nečase, který sice vyslovil souhlas se soukromým vlastnictvím půdy, ale požadoval stanovení limitu pro soukromé vlastnictví půdy ve výši 20 ha bez ohledu na polohu a úrodnost půdy. Zemědělský průmysl měl být podle něj stejně jako všechny ostatní průmysly v plném rozsahu znárodněn. Veřejnoprávní regulace převodů zemědělského majetku pak byla podle něj při maximální výměře 20 ha zcela zbytečná. Ani v tomto případě Nečas pod tlakem ostatních členů komise neustoupil.

Pokud jde dopravu a telekomunikace, všichni členové komise se shodli na základě Lichnerova referátu na tom, že doprava železniční, osobní, letecká a autobusová má být výhradně státní a všechny telekomunikace mají být zestátněny. Velká neshoda mezi Nečasem a ostatními členy komise nastala i v oblasti živností a obchodu, kde se Friedmann ve svém referátu vyslovil pro svobodné živnosti a svobodný obchod. Nečas požadoval znárodnění i v této oblasti, a to dokonce i v tzv. domácí průmyslu (textilním, sklářském, dřevobráběčím atd.), neboť podle něj musí podléhat stejné regulaci jako průmyslové podniky vyrábějící stejné zboží.

Ve svém vlastním referátu o peněžnictví v poválečném Československu Nečas hájil znárodnění cedulové banky i všech obchodních bank. Systém lidového peněžnictví sice uznával, ale navrhoval ho postavit pod přímý státní dozor. Vyslovil se rovněž pro daňovou reformu spočívající převážně na přímých daních se silnou progresí a pro tak vysokou sazbu dědičné daně, že při větším majetku měla být konfiskace. Ostatní členové komise souhlasili se znárodněním cedulové banky, ale

hájili její autonomii – nezávislost na ministerstvu financí. Trvali rovněž na soukromém vlastnictví obchodních bank a po Nečasově naléhání byli ochotni povolit jednu státní obchodní banku pro obor znárodněného průmyslu. Nečas neochvějně trval na svém návrhu a prohlásil, že nemůže ustoupit od svého stanoviska obecného znárodnění, a to nejen v bankovníctví, nýbrž i v průmyslovém oboru.⁵⁴

Tím byla práce komise v podstatě ukončena. Exilová vláda vzala její hubené výsledky na vědomí, protože však zatím neměla mnoho zájmu o řešení těchto věcí, žádné stanovisko k tomu, že se názory jednotlivých členů komise podstatně liší, nezaujala.⁵⁵ Z výše uvedeného je zcela patrné, že vedoucí exiloví představitelé v podstatě napříč politickým spektrem uznávali již v roce 1941 nutnost radikálních zásahů státu do ekonomiky, paušálního znárodnění dolů a energetického průmyslu, velkého průmyslu, cedulové banky, dopravy, telekomunikací. Rovněž jednotného souhlasu se dostalo zásadě, že půdu smí vlastnit jen ten, kdo na ni pracuje či alespoň sám spravuje své hospodářství. Spory vyvolával jen rozsah případného znárodnění. Spíše pravicový sociální demokrat Nečas navrhoval již v roce 1941 tak radikální státní zásahy do ekonomiky, že nemohly být naplněny ani v Košickém vládním programu. Benešovy představy, jak ještě podrobně uvidíme, se pohybovaly někde uprostřed mezi představami sociálního demokrata Nečase a ostatních, dříve spíše pravicových, členů komise.

O značném ideovém posunu doleva v československé emigraci již na počátku války svědčí Feierabendovy úvahy o SSSR při rozhovoru s prezidentem Benešem v září 1941. Feierabend tehdy uvedl, že nemá nic proti sovětskému hospodářskému systému, v Rusku se podle něj asi našel přechod z liberalistické epochy k neliberalistickému hospodaření. Vážil si sovětské práce a domníval se, že Československo bude muset přejímat podněty i od Sovětů. Na druhou stranu v politické oblasti Feierabend Beneše ohledně vstupu komunistů do Státní rady marně přesvědčoval, že strana, která je nedemokratická, která poslouchá příkazů z Moskvy, by neměla být do Státní rady vůbec přijata. Beneš oponoval tím, že Rusové sami říkají, že jsou demokratičtí, že jen některé ideje jsou zakázány. Navíc

---

⁵⁴ Srov. rovněž J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 107-108.

⁵⁵ Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky II., s. 72-77.

on prý musí dělat politiku, která počítá se všemi eventualitami, neboť zatím neví, jak to všechno dopadne.⁵⁶

Beneš jevil na rozdíl od exilové vlády o výsledky výše zmíněné komise hospodářských ministrů velký zájem a nechával se o obsahu jednotlivých referátů i diskuse Feierabendem podrobně informovat. Když Feierabend vyslovil před Benešem své zklamání nad tím, že práce v hospodářské komisi nikam nevede, neboť stanoviska jejích členů jsou diametrálně odlišná a nemohou se proto na ničem shodnout, Beneš bez většího znepokojení Feierabendovi sdělil, že není důvod zoufat nad neshodami v exilu, neboť tyto věci stejně musí definitivně schválit až národ doma.⁵⁷ Beneš již tehdy dobře znal radikalitu domácího odboje a v tomto ohledu mu nebyla proti mysli. Proto s ní počítal a doufal, že mu umožní prosadit po válce podstatně radikálnější reformy než v sousedních zemích.⁵⁸

Již ve zprávě ilegální organizace Petiční výbor Věrní zůstaneme z 28. prosince 1939 se například uvádí: „Dnes víc než dříve nutno zdůraznit, že vlivem událostí, nepřetržitého útisku, nepředstavitelných křivd a utrpení, vlivem touhy po odplatě, jakou tato země nepoznala, vytvořilo se zde skutečně sjednocující národní a lidové hnutí, o jehož radikalismu ve směru demokratickém, sociálním, národním, jsou venku asi dost matné představy. Pracuje se na programu ve všech sektorech, nutno jen upozdit, že jakýkoliv prejudic zvenčí, týkající se vnitřních poměrů, by mohl být přijat velmi nepříznivě. Program se buduje pro úsek politický, hospodářsko-sociální, kulturní. Obsáhne revizi ústavy při zachování její kontinuity. Plán hospodářské výstavby republiky na 30 let, tedy terminovaný a rozvržený (nesmí dojít ke krizovým zjevům v hospodářství)“⁵⁹

Ve zprávě ilegální organizace Petiční výbor Věrní zůstaneme z 1. října 1940 se v duchu Benešových představ konstatuje: „To je naprosto jasné, stejně jako se už nikdo nespokojí demokracií politickou, půjde o radikální demokratizaci života

---

⁵⁶ J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 151.

⁵⁷ Tamtéž, s. 110.

⁵⁸ K hospodářskému programu domácího odboje srov. např. V. KURAL, V. KURAL, Vlastenci proti okupaci, Ústřední vedení odboje domácího, 1940-1943, 191-192 nebo Za svobodu do nové Československé republiky. Ideový program domácího odbojového hnutí vypracovaný v letech 1939-1941, s. 81-98.

⁵⁹ Zpráva ilegální organizace Petiční výbor Věrní zůstaneme z 28. prosince 1939 byla publikován in: L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 379, s. 498-501.

hospodářského. Toto ovšem se programově promýšlí a pracuje se na tom.⁶⁰ Zpráva ilegální skupiny V boj z 1. října 1940 je ještě radikálnější: „U nás přejí si lidé z převážné části sociální uspořádání lepší a pronikavější, než bylo prováděno a není pochyby, že právem. Dnes hovoří se velmi často v lidu o zestátnění, vlastně znárodnění dolů, nové pozemkové reformě, omezení velkého a těžkého průmyslu, postátnění bank atd. Proniká to do národa, ať už jest komu příjemné či nikoliv, ale je tomu tak... Hlavně pracujeme k tomu, abychom soustředili většinu národa do jednoho tábora, který by byl oporou všemu co přijde. A věříme, že s nám to zdaří, žel, že naše byrokracie všeho druhu je tak bídně špatná, bázlivá a chromá. Kdybyste se tak mohli zadívat na jejich činnou nečinnost na poli národa, Je to prostě hnus. Musí se čistit, přísně, bezohledně, programově a důsledně. Jinak tu zkaženou krev z těla národa nedostaneme.“⁶¹

Ke konci války radikalita odboje ještě stoupala. Ilegální odbojová organizace Ústřední rada odborů, která byla od druhé poloviny roku 1944 prostřednictvím vysílačky organizace „Rada tří“ ve spojení s Londýnem, zaslala dne 19. března 1945 do Moskvy delegacím socialistických stran depeši, ve které požaduje „znárodnění dolů, všech velkých průmyslových závodů kovodělných, chemických, potravinářských, bank, pojišťoven, lesního majetku, jakož i zespolečenštění zemědělských majetků nad 30 ha výměry za minimální hospodářský program první domácí vlády.“⁶² O radikalitě domácího odboje svědčí i provolání ČNR ze dne 30. dubna 1945.⁶³

V provolání se mj. navrhuje „vytvoření hospodářské demokracie, která vrátí pracujícím vrstvám, co vytvořily a co jim patří: znárodnění nerostného bohatství, všech důležitých podniků výroby, dopravy, obchodu, peněžnictví a všeho lesního majetku. Provádění sociální a hospodářské politiky zúčastní se rozhodujícím způsobem sjednocené revoluční odborové hnutí. Hospodářství bude řízené a zamezí tak krizím a nezaměstnanosti. Zajistíme všem příslušníkům národa právo na práci. Postaráme se o jednotné a všestranné sociální zabezpečení všech pracujících.

---

⁶⁰ Zpráva ilegální organizace Petiční výbor Věrní zůstaneme z 1. října 1940 byla publikována in: L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 423, s. 573.

⁶¹ Zpráva ilegální skupiny V boj z 1. října 1940 byla publikována in: L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 424, s. 574-575.

⁶² Depeše byla publikována in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 125, s. 375-376.

⁶³ K radikálním požadavkům delegátů revolučních odborů při ustavení ČNR srov. např. S. Kokoška, Praha v květnu 1945. Historie jednoho povstání, s. 150..

Důsledné provedení zásady: Půdu těm, kdo na ní pracují. Svépomocí malých a středních zemědělců se usnadní a zdokonalí práce zemědělského lidu. Z velkých zemědělských celků budou utvořena společná hospodářství, tak se zvýší hospodářská úroveň zemědělců a vzniknou předpoklady pro jejich vzestup kulturní, který najde řešení v kulturním programu celostátním. Účinná péče o stav živnostenský a řemeslnický. Náležitým plánováním, vyřazením nekvalifikovaných sil a důsledným prováděním odborného školení bude práce živnostníků a řemeslníků zajištěna.⁶⁴

Již podle Benešových návrhů z přelomu let 1941 a 1942 měly veřejné finance v poválečném Československu podlehnout velkým změnám. Většina států v poválečné Evropě včetně Československa se měla podle Benešovy předpovědi přiklonit ke zkušenostem jednak Sovětského svazu a jednak států totalitních. Bankovníctví mělo přestat být individuálním nebo výdělečně akciovým podnikem. Banky se měly stát institucemi veřejnými a všeobecně prospěšnými, ne jako tomu bylo doposud – kapitalisticky spekulujícími a podnikajícími. Ukládání peněz nemělo být jako dosud jen prostředkem neomezeného výtěžku bez práce. Veškeré bankovní hospodaření a burzovníctví mělo být podrobeno striktní státní a veřejné regulaci. Tím měla podle Beneše tzv. „plutokracie“ automaticky ztratit půdu ke své činnosti v dosavadních formách.⁶⁵

Měna již neměla být založena na zlatě, nýbrž na „práci jedinců a na autoritě státu, jenž práci ve formě měny ohodnotí a finančně podloží.“⁶⁶ Podle Beneše půjde v oblasti financí především o to vytvářet takové poměry a okolnosti, za nichž by nevznikaly nespravedlivé „bezpracovní“ důchody. Z výše uvedených, ne vždy zcela srozumitelných Benešových ekonomických úvah je zcela zřejmé, že cena peněz, měny, zboží a v podstatě všech ostatních statků a komodit měla být určována nikoliv na základě nabídky a poptávky na trhu, ale administrativním centrálním stanovením jejich ceny, která měla být odvozena od rovněž administrativně stanovené hodnoty práce, která byla na jejich pořízení vynaložena. Úrok a jiný „bezpracovní“ zisk měly být buď odstraněny nebo sníženy na minimální úroveň. Ekonomickými důsledky těchto radikálních opatření se Beneš nezabýval. Vzhledem k etickému charakteru navržených řešení však podle něj asi sotva mohly být jiné než pozitivní. I kdyby

---

⁶⁴ Provolání ČNR ze dne 30. dubna 1945 bylo publikováno in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl II., dok. č. 235, s. 647-648

⁶⁵ E.BENEŠ, Demokracie dnes a zítra, s. 240.

⁶⁶ E.BENEŠ, Demokracie dnes a zítra, s. 240.

snad nově vytvořené veřejnoprávní finanční podniky žádný zisk negenerovaly, nebyla by to podle Benešových představ žádná velká tragédie. Jednak jejich primárním účelem nebylo vytváření zisku a jednak vytvořený zisk by stejně v žádném pozitivním smyslu nikde nechyběl, neboť předválečná finanční „plutokracie“ ho používala k těm nejnekalejším účelům.

I představy členů exilové vlády na uplatnění radikálních státních zásahů do poválečného peněžního systému lze sledovat nejméně od roku 1941. Ministr Nečas např. navrhoval, aby Národní banka a celé peněžnictví bylo postátněno. Do přehledu nejbližších opatření po osvobození zařadilo v polovině března roku 1944 ministerstvo financí kromě jiného i zřízení bankovního úřadu ministerstva financí, povinnou evidenci cenných papírů a vydání dekretu prezidenta republiky o kontrole peněžnictví. V Košickém vládním programu se pak nová vláda Národní fronty zavázala, že požene před soud zrádce z řad bankovních a jiných magnátů, kteří ve svých podnicích a organizacích pomáhali okupačnímu drancování a německému vedení války, že zajištěný majetek nepřátel a zrádců zabezpečí pod národní správou až do rozhodnutí zákonodárných orgánů. Nejzávažnější bylo ustanovení o tom, že celý peněžní a úvěrový systém bude spolu s klíčovými podniky rozhodujících hospodářských odvětví postaven pod všeobecné státní vedení a do služeb znovuvýstavby národního hospodářství a znovuoživení výroby a obchodu. Tato formulace se stala předmětem četných vládních sporů, neboť ji bylo možno interpretovat jak ve smyslu limitovaných, tak i prakticky neomezených vlastnických a organizačních změn v peněžní a bankovní soustavě, ve sféře průmyslového podnikání apod.⁶⁷

Na sklonku roku 1941 Beneš rovněž předvídal pro poválečnou Evropu rozsáhlé agrární reformy, které podle něj budou mít ve všech státech více méně obdobný charakter. Půda bude – prý pravděpodobně více v teorii než v praxi – pokládána za majetek státní či národní. Následně se mělo provést její nové rozdělení na:

- 1) individuální zemědělské vlastnictví, jehož maximální míra bude stanovena zákonem a nové hromadění půdy nad tuto hranici bude znemožněno;
- 2) zemědělské a lesní vlastnictví půdy státem, zeměmi, okresy, obcemi a veřejnými korporacemi.

---

⁶⁷ Blíže viz K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 34.1, pozn. č. 2, s. 732.

Dosavadní systém umožňující spekulaci s půdou měl být důsledně znemožněn. Pokud jde o spor, zdali se má soustavně a ve větším rozsahu vytvářet kooperativní zemědělské vlastnictví, stejně jako tomu bude v otázce kooperativního či pospolitého majetku průmyslového, nemělo by jít podle Beneše o spor o princip, ten je zjevně správný, ale pouze o rozsah, výhodnost a účelnost této formy zemědělského kolektivního vlastnictví.⁶⁸

Stát bude muset dbát na to, aby poměr obyvatelstva pracujícího na půdě a pracujícího v průmyslu zůstal na určitém teritoriálním komplexu stále vyrovnáván a ve vzájemném trvalém poměru. Industrializace zemědělství a zkulturnění venkova je podle Beneše správnou cestou a účinným prostředkem k dosažení tohoto cíle.

V červnu 1942 exilový ministr financí a agrárník Feierabend u Beneše požadoval, aby plánovaná pozemková reforma v poválečném Československu připadla do kompetence ministerstva zemědělství, a tedy agrárníkům, a nikoli do působnosti ministerstva hospodářské rekonstrukce, které mělo být podle Benešových představ rezervováno pro socialistické strany, neboť podle Feierabendova názoru pozemkové reformy nemohou dělat socialisté. Beneš proti tomu tvrdě namítal: „A proč by ji neměli nebo nemohli dělat socialisté? Právě naopak. To už se nesmí a nebude opakovat, aby se z pozemkové reformy udělalo rozdělení statků, zbyťáků, aby se kradlo a uplácelo. To ne. Pozemková reforma bude znamenat nadělení množství drobných vlastníků půdy. Buďte rádi, když to za Vás udělají socialisti. A nemluvte proti tomu, nevíte, proti čemu mluvíte. Takhle socialisti udělají pro Vás množství individuálních vlastníků, kteří budou Vaši ochranou proti komunistům.“⁶⁹ Jak chabá to bude ochrana, se mělo ukázat již ve volbách v roce 1946.

Při jednáních s Molotovem v Moskvě v prosinci 1943 Beneš na Molotovův dotaz, jaké bylo maximum půdy ponechané jednotlivcům při předválečné pozemkové reformě, odpověděl, že velmi radikální pozemková reforma byla provedena již v roce 1924: „Ponechali jsme jako maximum majetku 500 ha, 250 ha lesa a 250 ha pozemků. Teď chci maximum pro jednotlivou rodinu 25 ha. Mám už teď usnesení hospodářských ministrů a ve vládě jsou také agrárníci, v němž se toto maximum 25 ha uvádí jako součást vládního programu. Chyba v naší první

---

⁶⁸ E. BENEŠ, *Demokracie dnes a zítra*, s. 241.

⁶⁹ Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943*, dok. č. 221, s. 271.

pozemkové reformě byla v tom, že jsme ji úplně přenechali provádět agrární straně. O tom se dohodli s nimi naši socialisté: oni budou dělat sami všechno, co se týká sociálního opatření dělnictva, agráři zase budou dělat pozemkovou reformu. Já 20 let jsem proti tomuto systému bojoval, ale neprosadil jsem to. To se nesmí teď opakovat. Pozemkovou reformu budou dělat všichni, celý národ, ale také sociální věci budou dělat všichni, nejenom socialisté. Toto jsou mé plány. Já nic neslibuji, jsem demokrat, rozhodnout musí národ, ale tohle jsou myšlenky a program, který mu předložím, za kterým budu stát a který budu obhajovat.“⁷⁰

Pozemková reforma provedená bezprostředně po válce se však nakonec týkala jen pozemkového majetku Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů. Většina velkých českých pozemkových vlastníků si měla na omezení svého vlastnictví ještě pár let počkat. Ve svém úvodním poselství Prozatímnímu národnímu shromáždění dne 28. října 1945 k tomu Beneš uvedl, že „v souvislosti s konfiskací německého a maďarského majetku, jakož i majetku zrádců a kolaborantů byl vydán dekret o nové reformě pozemkové. I to je otázka dalekosáhlá. Celé statisíce hektarů půdy mají přejít v držení českých lidí na podkladě ustanovení, v dekretu onom obsažených. Další reforma pozemková, která především bude mít za cíl stanovit definitivně vrchní hranici pozemkového vlastnictví pro všechny obyvatele republiky, bude diskutována později a bude provedena až rozhodnutím parlamentu. To se stane teprve po provedení osídlení pohraničí, po řádném provedení a prozkoumání všech statistik ohledně zemědělského obyvatelstva a zemědělského vlastnictví vůbec.“⁷¹

Již v roce 1940 Beneš Feierabendovi sdělil, že se národ musí připravit na omezení soukromého vlastnictví, a vyslovil se pro znárodnění přírodních a energetických zdrojů, základního a těžkého průmyslu a také určitých podniků v průmyslu spotřebního zboží. Cedulová banka měla být podle Beneše rovněž ve státním vlastnictví a stát měl mít také rozhodný vliv na vedení soukromých bank. Beneš v diskusi rovněž poznamenal, že se už nesmí nikdy opakovat, aby dr. Preiss a Živnobanka diktovali státu různé podmínky, a že je nemyslitelné, aby průmyslové

---

⁷⁰ Situace se po válce skutečně neopakovala a ani nemohla, neboť agrární strana nebyla obnovena. Pozemkovou reformu a sociální opatření proto prováděli po válce v českém politickém táboře pouze socialisté, a to za podpory lidovců. Záznam J. Smutného o jednání Beneše s Molotovem dne 14. prosince 1943 byl publikován in J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 60, s. 134-144. Situace se po válce skutečně neopakovala.

⁷¹ Benešovo poselství Prozatímnímu národnímu shromáždění z 28. října 1945 bylo publikováno např. in: K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 45.3, s. 959-973

kolosy jako Škodovka, Vítkovice, Baťovy závody a podobné podniky mohly prosazovat své soukromé zájmy. Vyslovil opět své nezvratné přesvědčení, že doba liberalismu v hospodářství je nenávratně pryč a že je nutné se připravit na státem řízené hospodářství. Dalekosáhlé změny předválečného hospodářského systému přitom měly být podle Beneše provedeny především proto, aby se zabránilo rozsáhlým sociálním otřesům a případné komunistické revoluci. Na Feierabendovy námitky, že nebude jednoduché skloubit soukromou iniciativu, která je v hospodářství vždy rozhodujícím činitelem, s ústřední vůlí řídicího orgánu, Beneš odpověděl, že i při řízeném hospodářství musí zůstat hybnou silou v hospodářské oblasti osobní iniciativa. Bylo by prý nepochopením jeho slov se domnívat, že chce odstranit soukromé vlastnictví ve velkém měřítku.⁷² Feierabend v prosinci 1942 Benešovi na otázku, jaký má program, sdělil, že vidí část hospodářství zestátněnou anebo zesocializovanou, část hospodářství, kde stát má velký vliv, ale velkou část hospodářství nechává soukromé iniciativě. Beneš s ním souhlasil.⁷³

V červenci 1941 Beneš o hospodářském programu republiky po válce poznamenal: „Zbídačení bude takové, že budeme muset naše hospodářství založit ne na zlatě – nebudeme ho mít -, nýbrž na práci a na majetku státu. Stát bude muset zajistit si vlastnictví dolů, bankovníctví, provádět velmi radikální politiku kolektivizační.“⁷⁴ Na přelomu let 1941 a 1942 se Beneš ve své knize *Demokracie dnes a zítra* vyslovil pro kolektivizaci velkého, zejména těžkého průmyslu a některých odvětví zemědělského průmyslu.⁷⁵

V červnu 1942 Beneš při rozhovoru s exilovým ministrem financí Feierabendem prohlásil: „A já nejsem pro zespolečnění velkých podniků teprve ode dneška. Už po minulé válce jsem žádal, aby se to udělalo s doly, jedině tak se mohly ty kraje stát českými. Ale pan Rašín a Kramář rozhodli jinak, Živnobanka měla jiný zájem, mysleli si, že to bude české, když dají na ulice české tabulky. Proto to musíme udělat dnes. A uděláme. To je otázka národní.“⁷⁶ I u znárodnění měla být národní revoluce samozřejmě důsledně propojena s revolucí sociální.

---

⁷² Blíže viz L.K.FEIERABEND, *Politické vzpomínky II.*, s. 108-110.

⁷³ Blíže viz J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, *Válečné deníky Jana Opočenského*, s. 259.

⁷⁴ Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943*, dok. č. 198, s. 243.

⁷⁵ E.BENEŠ, *Demokracie dnes a zítra*, s. 239.

⁷⁶ Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943*, dok. č. 221, s. 271. Beneš po rozmluvě s Feierabendem Smutnému sdělil: „Feierabend i

V depeši podzemnímu hnutí do vlasti z 15. května 1942 k tomu Beneš uvádí: „Každý musí chápat, že převrat bude sociálně a hospodářsky radikální. Bude třeba dobře kombinovat revoluci nacionální a sociální, docílit všestranně převratem všech možných výhod národních a odčinit vše, co se nám stalo od Mnichova; zároveň však by bylo nezbytno podchytit hned v první chvíli ke konstruktivní spolupráci nejširší vrstvy lidové radikálním programem sociálním, tak, aby komunisti mohli jít hned od počátku se všemi ostatními v konstruktivní práci pro přebudování státu. Cílem tohoto programu a postupu je zabránění jakýmkoliv pokusům o nějaké násilné vnitřní jednostranné revoluce a o občanskou válku mezi námi samotnými ve chvíli, kdy nám národně a státně půjde o všechno... Ale věřím, že národní a státní zájmy po válce budou vyžadovat této radikální politiky, která bude znamenat značnou změnu naší dřívější sociální struktury.“⁷⁷ Benešův plán založený na integraci komunistické strany do demokratického politického systému poválečného Československa, jehož prostřednictvím měly být otupěny hroty komunistického populismu a demagogie a zabráněno vypuknutí občanské války, je v této depeši vyjádřen snad v nejkryštalovější podobě.

Podle Benešova tehdejšího osobního tajemníka E. Táborského si Beneš již tehdy uvědomoval, že komunisté budou trvat na mnohem rozsáhlejším zespolečenštění průmyslu a obchodu, než bylo podle jeho soudu ekonomicky oprávněné. Zároveň předpokládal, že budou pro své radikální postoje hledat podporu a asi ji i najdou mezi nejširšími vrstvami československé veřejnosti, hlavně mezi dělníky, kteří ve svém počátečním revolučním nadšení nebudou předvídat nebezpečí tak radikálních opatření. Beneš byl tedy podle Táborského připraven ustupovat v sociální a hospodářské sféře, i když byl přesvědčen o škodlivosti podobných pokusů. Doufal, že takový postup mu poskytne lepší šance pro neochvějnou obhajobu politických svobod.⁷⁸

---

socialisti jsou si blízko a fakticky by dělali totéž, ale chce to dělat i oni i socialisti. O to se hádají. A tak je to se všemi.“

⁷⁷ Benešův vzkaz do vlasti z 15.5.1942 byl publikován in: J. ŠOLC, Edvard Beneš: Vzkazy do vlasti, dok. č. 71, s. 137.

⁷⁸ Blíže viz E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 248. S tímto Táborského názorem autor této práce souhlasí jen částečně. Komunisté samozřejmě trvali na mnohem rozsáhlejším zespolečenštění průmyslu a obchodu, než bylo podle Beneše ekonomicky oprávněné, a Beneš jim byl připraven ustupovat, ač byl přesvědčen o škodlivosti těchto pokusů. Skutečný problém, o kterém se Táborský vůbec nezmiňuje, byl však především v tom, že Benešovy představy o zespolečenštění průmyslu a obchodu byly již samy o sobě tak radikální, že se od komunistických požadavků příliš nelišily. Benešovy vynucené a nevynucené ústupky v sociální a

Při jednáních s londýnskými představiteli komunistické strany na počátku července 1943 se Beneš vyslovil pouze pro zestátnění těžkého průmyslu a toho, co uchvátily německé koncerny.⁷⁹ V hospodářském memorandu předaném v prosinci 1943 v Moskvě však Beneš již důsledně vychází z toho, že hlavní odvětví československého průmyslu budou znárodněna. Má se podle něj jednat zejména o ložiska uhlí, zdroje energie, doly, metalurgie a další průmyslová odvětví, dopravu atd.

Při jednání s moskevskými představiteli KSČ přednesl Gottwald dne 16. prosince 1943 Benešovi návrhy, které měly sloužit jako podklad k dalšímu jednání. Komunisté v nich především pro první přechodné období požadovali, aby všechny hospodářské podniky, ovládnuté z nacionálních nebo rasových důvodů Němci, byly vyrvány z jejich rukou a převody majetku byly prohlášeny za neplatné. Přitom majetek do půl milionu předválečných korun měl být ihned vrácen původním majitelům. Rozsáhlejší majetek měl být dán pod národní správu až do rozhodnutí řádného Národního shromáždění. Okamžitě pak měly být zkonfiskovány majetky zrádců. Tyto majetky měly být použity ve prospěch obětí národně osvobozovacího boje.⁸⁰ Tento komunistický návrh, včetně hranice 500.000 Kč pro vrácení majetku původním vlastníkům Beneš přijal a důsledně se k němu v roce 1944 hlásil.

V svém výročním projevu ve Státní radě v únoru 1944 Beneš zdůraznil, že „vláda si bude muset připravit hned na počátku rozumný, nejen politický, nýbrž i hospodářský a sociální program pro novou republiku: znamená to určit stupeň naší budoucí hospodářské etatizace či nacionalizace, tj. to, co bude třeba učinit státem v zásahu do průmyslu, zejména průmyslu těžkého a majetnictví dolů, co v bankovníctví a veřejném finančnictví, co v pojišťovnictví a družstevnictví, co v revizi, v dokonání a v doplnění pozemkové reformy. Dále budou obzvláště důležitá všechna opatření měnová a vše, co bude s nimi souviset k rychlému vybudování pořádku finančního a měnového v celé republice.“⁸¹

---

hospodářské oblasti navíc žádným výrazným způsobem nepřispívaly k posílení politických svobod, spíše naopak. V tomto ohledu Benešův plán nastíněný E. Táborským zcela selhal.

⁷⁹ Blíže viz záznam o rozhovoru pořízený komunistickými pracovníky v Londýně, který byl publikován in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 1, pozn. č. 1 s. 35.

⁸⁰ Blíže viz záznam o Gottwaldových návrzích přednesených Benešovi dne 16. prosince 1943 publikovaný in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 1, s. 35-40.

⁸¹ Blíže viz E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s.402.

Z výše uvedeného stručného nástinu je zřejmé, že soukromé vlastnictví mělo být podle Beneše výrazným způsobem v poválečném Československu omezeno. Z oblasti většího či kapitálově náročnějšího podnikání mělo pak být odstraněno úplně. Individuální vlastnictví mělo nahradit jednak veřejnoprávní vlastnictví (státní, zemské, obecní atd.) a jednak družstevní vlastnictví. V roce 1944 k tomu Beneš uvedl: „Představuji si, že budeme mít v naší republice tři druhy majetku: 1. individuální majetek, 2. státní, obecní, okresní nebo zemský majetek 3. družstevní majetek. Družstevní majetek znamená továrnu v rukou všech, kteří v ní pracují a kterou můžete provozovat na téže základně jako individuální podnik, kde však zisk nejde do kapes jediného majitele. Zisk bývá naopak rozdělován podle předem stanoveného a dohodnutého plánu, rozeznávajícího, jaký kdo má z pracujících na výrobě individuální podíl. Budeme tedy mít určitý počet továren v rukou státních; výtěžky tu případnou veřejnosti jako celek. Pokud jde o půdu, zřídíme systém podobný soustavě průmyslové. Velkostatky však budou smět patřit jen státu, okresům a obcím. Družstevně vlastněnou půdou může být rozsáhlý velkostatek, na němž žije určitý počet lidí, z nichž každému byla přidělena určitá rozloha zemědělské půdy.“⁸²

V dubnu 1944 Beneš předložil Feierabendovi svůj program základních změn, které mají být co nejdříve provedeny v poválečném Československu. Podle Opočenského deníkového záznamu obsahoval tento program čtyři hlavní body: 1) odčinění arizace a germanizace majetku, 2) socializace průmyslu (Feierabend Benešovi navrhol, aby program změnil tak, že bude negativně formulováno, která průmyslová odvětví nebudou podléhat státnímu hospodářství, stejným způsobem požadoval, aby bylo vymezeno, jaká výměra půdy nebude zabrána pro pozemkovou reformu - Beneš však Feierabendovy návrhy odmítl, 3) zřízení státního plánovacího ústavu, 4) transfer, a to nucený a brutální.⁸³ Z výše uvedeného programu je zcela zřejmé, že vedle řešení německé otázky přikládal Beneš tehdy největší význam právě znárodnění a zřízení státního plánovacího úřadu

V otázce nutnosti provedení radikální ekonomické reformy poválečného hospodářství (včetně rozsáhlého znárodnění) panovala v domácím i exilovém prostředí shoda. O možných nepříznivých následcích těchto zásadních

---

⁸² C. MACKENZIE, Dr. Beneš, 414.

⁸³ Blíže viz J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 345.

hospodářských reforem se pro jejich nepopulárnost příliš nediskutovalo. Na nedostatečnou úroveň této diskuse upozornil v říjnu 1944 svým Memorandem o problému vyvlastňování v Československu člen Právní rady A. Drucker: „Zdá se býti pravděpodobné, že dojde po osvobození Československa k značným zásahům do vlastnických poměrů a že se vyvlastní zejména průmysl těžký a majetek důlní. Diskuse, které se o těchto věcech vedou, zdají se mi býti neuspokojivé především z těchto hledisek: a) Neuvažuje se dostatečně o národohospodářských a právních následcích expropriace, b) nestuduje se problém moderní a výkonné správy zestátněných podniků.“⁸⁴

V roce 1944 Beneš při diskusi o plánovaném hospodářství a zvláštním plánovacím úřadě odmítl Feierabendův návrh na ustanovení zvláštního odborného orgánu, který by činnost plánovacího úřadu kontroloval. Podle Beneše budou nejlepší kontrolou plánovacího úřadu všeobecné volby, v nichž se voliči vysloví pro hospodářské plány jednotlivých stran. Úřad pak podle něj bude jen provádět plán,

---

⁸⁴ Memorandum A. Druckera z 24. října 1944 bylo publikováno in: K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 32.2, s. 498-502. Vzhledem k tomu, že v oficiálním československém exilu nenajdeme mnoho dokumentů, které by se touto otázkou zabývaly, přiblížíme si Druckerovy úvahy podrobně: „Předem chci zdůraznit, že abstrahuji od jakýchkoliv politických úvah. Pojem soukromé vlastnictví přestal být v Evropě onou svatyní, kterou byl ve století devatenáctém, a vycházím z toho, že se chce vyvlastňovat bez náhrady, tak jak to již § 109 Ústavní listiny dovoluje. Vycházejí z tohoto předpokladu, kladu si otázku, jaký bude prima facie účinek vyvlastňování na celek národního hospodářství (nepřihlížím zatím k speciální otázce výkonné správy vyvlastňovaných podniků) a jaké budou jeho právní následky. Jsem si vědom toho, že rozbor této problematiky jest velmi nepopulární, zvláště když se hledí věcem vstříc bez iluzí. Jest nutno předpokládat, že ti, kteří byli bez náhrady vyvlastňováni, nebudou nečinně přihlížet a budou se snažit ztížit státu úspěšné vedení vyvlastňovaných podniků. Pokud majitelé vyvlastněných podniků budou na území státu, nemohou vzniknout příliš vážné překážky, ačkoliv i v tomto případě nedostatek spolupráce bývalých majitelů, kteří znají svůj podnik, jeho potřeby a možnosti, musí mít nepříznivý vliv na výkonnost celého národního hospodářství. Mnohem nepříznivější vliv může být vykonáván ze strany majitelů vyvlastňovaných podniků, kteří jsou v zahraničí. Mohou do značné míry ochromit zahraniční styky vyvlastněných firem a způsobit čs. národnímu hospodářství, které jest odkázáno do značné míry na export, hluboké rány. Ještě závažnější jsou případně následky vyvlastňování na poli právním... Každý kdo jen poněkud sledoval důsledky ruské revoluce na poli hospodářském a právním, ví, že se ve všech státech světa vyvlastňování majitelé hodnot v Rusku žalovali u soudů a že ruská aktiva v zahraničí byla během těchto sporů postižena často zvláštními opatřeními vymáhajících věřitelů. Nechci zde podat rozbor judikatury různých států světa k vyvlastňování v Rusku, stačí pro účely tohoto memoranda konstatovat skutečnost, že tyto spory činily normální hospodářský život a styk Ruska se světem kapitalistickým v podstatě nemožný. To Rusku tehdy příliš nevadilo, poněvadž se vědomě izolovalo od kapitalistického světa. Když však tato perioda izolace skončila a začala hospodářská spolupráce se západem, došlo, jak známo, k pověstné Litvinově postupní listině, kterou Sovětský svaz souhlasil s převodem určité, byť velmi nepatrné částky k uspokojení amerických věřitelů. Tato postupní listina předcházela uznání Sovětského svazu Spojenými státy... Nakonec chci ještě zdůraznit, že jest jedním z nejdůležitějších předpokladů pro pokud možno nerušený rozvoj hospodářství doma, aby se co nejdříve vědělo, jak dalece půjde zestátnovací akce. Nikdo nebude chtít investovat, nikdo nebude chtít zahájit déletrvající průmyslové nebo obchodní jednání, nebude-li mít jistotu, že do toho kterého oboru nezasáhne stát akcí vyvlastňovací. Jest tedy nutno co nejdříve stanovit rozsah zamýšlené etatizace, jinak se nám může stát, že naše národní hospodářství bude směsí státního a soukromého podnikání, ve které nevýhody obou těchto systémů budou převyšovat jejich výhody.“

který bude schválen lidem. Tím se podle Beneše přiblíží ČSR anglickému systému, který se mu líbí, neboť v němž volič hlasuje pro program, a nikoli pro stranu nebo určitou osobu.⁸⁵

Beneš ovšem nikdy nepočítal s tím, že by soukromé podnikání mělo být odstraněno zcela. Naopak, u drobného a živnostenského podnikání měla být hospodářská činnost provozovaná vlastním jménem na vlastní účet a odpovědnost za účelem dosažení zisku zachována: „Jak věci vidím ve skutečnosti, mám zato, že se u nás nelze vyhnout tomu, aby se v hospodářském životě současně jedni vyvíjeli kolektivně, zatím co by práce druhých měla i nadále individuální ráz a měla širší svobodu. To se právě odehrává v Rusku, jež stále ještě může udržovat své individuální obchody i jednotlivé řemeslníky.“⁸⁶

Dne 3. dubna 1945 Beneš v Humenném ve svém prvním projevu na osvobozeném území nenechal nikoho na pochybách, že nový vládní program Národní fronty není v hospodářské oblasti zásadně v rozporu s jeho názory: „Obnovíme si svou zemi hospodářsky a sociálně a dáme novému životu nový směr, nový cíl a nový vzmach. Vytvoříme na Slovensku a v českých zemích jejich novou národní kulturu a dáme jejím novým formám jejich nový ráz a nový revoluční rozvoj. Provedeme nově pozemkovou reformu a budeme usilovat o to, aby půda dostala se do rukou těch, kteří ji sami obdělávají. Půjde o provedení rozsáhlého sociálního zákonodárství, které dá základ nové sociální struktuře státu. Stát bude veden na bázi plánovaného hospodaření a dle toho budou zbudovány příslušné instituce. Budeme mít novou, nově budovanou a nově organizovanou armádu, která bude mít v nejbližších letech po válce důležité národní poslání jak v zemích českých, tak i na Slovensku i při přebudování státu na stát národní. Naší budoucí zahraniční politice byl dán základ v posledních letech v exilu. Tyto úkoly a řada jiných, které zde neuvádím, budou dávat našemu novému státu zcela nový ráz a zcela nového ducha. Jsme si a musíme si být vědomi toho, že tvoříme nový život a nový svět a že ve jménu tohoto nového světa začínáme se svým novým státem zde na Slovensku.“⁸⁷

---

⁸⁵ Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky III., s. 143. Tato Benešova myšlenka samozřejmě nedošla po válce naplnění. Ostatně opozice nebyla povolena, a tak voliči žádnou, byť teoretickou, možnost volby mezi hospodářskými plány stran Národní fronty a jinými hospodářskými plány nemohli mít.

⁸⁶ C. MACKENZIE, Dr. Beneš, 414.

⁸⁷ E. BENEŠ, Do nového života republiky. Tři projevy prezidenta dr. E. Beneše na osvobozené půdě vlasti, s. 4-5.

Ve svém poselství Prozatímnímu národnímu shromáždění dne 28. října 1945 Beneš k právě provedenému znárodnění uvedl: „Ponechal jsem na konec poznámky k našemu snad nejdůležitějšímu opatření hospodářskému, stanovenému podepsáním dalekosáhlých dekretů o postátnění a znárodnění klíčových průmyslů, o postátnění bank a pojišťoven. Neskrývám nijak si fakt, že se tím dotýkáme struktury dřívější liberální společnosti a že se tu dáváme na cesty, které mají vést k socializaci moderní společnosti. Není to nějaký hotový přechod z jedné fáze vývoje naší společnosti do fáze nové. Je to jen začátek budování nových forem vlastnictví, vedle vlastnictví soukromého a družstevního....“⁸⁸

Na závěr této kapitoly se budeme podrobně věnovat obsahu 4 klíčových dekretů prezidenta republiky, které zásadním způsobem proměňovaly ráz hospodářství poválečného Československa a zároveň velmi radikální formou zasahovaly do vlastnických poměrů. Pokusíme se zároveň objasnit do jaké míry odpovídalo znění dekretů Benešovým válečným představám o hospodářském uspořádání Československa.

ad 1) Dekret prezidenta republiky č. 5/1945 ze dne 19. května 1945, o neplatnosti některých majetkověprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů.

Ještě před odletem prezidenta republiky do Moskvy byl v Londýně 1. února vydán dekret č. 2/1945 Úř. věst. Čs., o mimořádných opatřeních pro zajištění hospodářského života na osvobozeném území. Tento dekret, dotýkající se téměř všech stránek hospodářského života, byl výchozí součástí rozsáhlých příprav k zamýšleným hlubokým státním zásahům do národního hospodářství po skončení války a okupace. Jakékoliv majetkové převody a jakákoliv majetkoprávní jednání, ať se týkala majetku movitého či nemovitého, soukromého či veřejného, byla prohlášena tímto dekretem za neplatná, pokud byla uzavřena po 29. září 1938 pod tlakem okupace nebo národní, rasové nebo politické perzekuce. Dalšími dekrety mělo být stanoveno, jaké jsou důsledky pro ty, kteří jednali v dobré víře, nebo tam, kde původní stav nemohl být obnoven. Tímto ustanovením byla uzákoněna v souladu s Benešovými koncepcemi zásada vyjádřená v prohlášení vlády ze dne 17.

---

⁸⁸ Benešovo poselství Prozatímnímu národnímu shromáždění z 28. října 1945 bylo publikováno např. in: K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 45.3, s. 959-973

října 1941: „Vláda Československé republiky prohlašuje, že neuznala, neuznává a nikdy neuzná jakýchkoliv převodů a dispozic s majetky, ať movitými či nemovitými, patřícími podle právního stavu ke dni 27. září 1938 československému státu, zemím, okresům, obcím a všem veřejnoprávním institucím na území Československé republiky, pokud tyto převody a dispozice byly provedeny po tomto datu pod tlakem nepřátelské okupace, respektive též mimořádných poměrů politických. Přitom nerozhoduje, zda tyto převody a dispozice mají zevní charakter dobrovolných převodů a zda se staly nebo stanou ve prospěch příslušníků československých nebo příslušníků cizích států. Rovněž nejsou a nebudou uznány jakékoliv převody a dispozice se soukromým majetkem, provedené po 27. září 1938 za okolností shora uvedených.“⁸⁹

Veškerý nepřátelský majetek na území Československé republiky, ať veřejný či soukromý, měl být podle tohoto dekretu zajištěn. Co se rozumí nepřátelským majetkem, však dekret nestanovil. Podle důvodové zprávy mělo být přesné určení osobního a věcného obsahu pojmu „nepřátelský majetek“ ponecháno pozdější úpravě.⁹⁰

V přechodném období měla být obligatorně zavedena zatímní správa:⁹¹

- a) do závodů, podniků a majetkových podstat, které jsou ve vlastnictví, v držbě nebo správě osob státně nespolehlivých,
- b) do závodů, podniků a majetkových podstat opuštěných

Fakultativně mohla být zatímní správa zavedena do hospodářských podniků a závodů, v odborných, zájmových a hospodářských organizacích a ústavech, pokud to vyžadoval plynulý chod výroby a hospodářského života. Účelem těchto ustanovení bylo dle důvodové zprávy zabránit jakýmkoliv machinacím s uvedeným majetkem. Na místo dosavadního držitele nastupoval jmenovaný zatímní správce, přičemž nerozhodovalo, na jakém základě se držba zakládala.

Bezprostředně po osvobození byl tento dekret nahrazen dekretem prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. z 19. května 1945, o neplatnosti některých majetkoprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů. Tento dekret stejně jako většina poválečných dekretů uváděl

---

⁸⁹ Blíže viz K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 7, s.163-164. Zároveň však tento dekret vycházel i z mezispojenecké deklarace o vyvlastňování na území obsazených nebo kontrolovaných nepřítelem z 5. ledna 1943, ne jejichž přípravě se aktivně podílela československá exilová vláda. Blíže viz J. KUKLÍK, Mýty a realita tzv. Benešových dekretů, s. 296.

⁹⁰ Blíže viz K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 7, s.164.

⁹¹ Pojem přechodné období byl upraven dekretem č. 18/1944 Úř. věst. čsl.

do právního života ustanovení Košického vládního programu a podstatně rozšiřoval neurčitá a rámcová ustanovení dekretu č. 2/1945 Úř. věst. čsl.

Majetek osob státně nespolehlivých se podle dekretu č. 5/1945 Sb. dával pod národní správu. Tento dekret tedy ještě neodnímal vlastnické právo, pouze široce omezoval vlastníka v jeho výkonu. Za majetek osob státně nespolehlivých se považoval též majetek těmito osobami převedený po 29. září 1938, s výjimkou případů, kdy nabyvatel nevěděl, že jde o takový majetek. Národní správa měla být zavedena do všech podniků i do všech majetkových podstat, kde to vyžadoval plynulý chod výroby a hospodářského života, zejména v závodech, podnicích a majetkových podstatách opuštěných nebo takových, které jsou v držbě, správě, nájmu nebo pachtu osob státně nespolehlivých.

Tento dekret, na rozdíl od výše zmíněného dekretu č. 2/1945 Úř. věst. čsl. již blíže vymezoval pojem „osoby státně nespolehlivé“,⁹² za které měly být považovány osoby národnosti německé a maďarské bez výjimky. Kromě nich i osoby, které vyvíjely činnost, směřující proti státní svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti, demokraticko-republikánské státní formě, bezpečnosti a obraně Československé republiky, dále osoby které k takové činnosti podněcovaly nebo záměrně podporovaly jakýmkoliv způsobem německé a maďarské okupanty. U této druhé kategorie osob se tedy vyžadoval úmysl. Šlo především o členy Vlajky, Rodobraný, Úderných oddílů Hlinkovy gardy, vedoucí funkcionáře Spolku pro spolupráci s Němci, České ligy proti bolševismu, Kuratoria pro výchovu české mládeže, Hlinkovy slovenské ľudové strany, Hlinkovy gardy, Hlinkovy mládeže, Národní odborné ústředny zaměstnanecké, Svazu zemědělství a lesnictví, Německo-slovenské společnosti a jiných fašistických organizací podobné povahy. Výčet fašistických organizací byl pro potřeby tohoto dekretu pouze demonstrativní.

Osobami národnosti německé nebo maďarské se rozuměly ty osoby, které se při kterémkoliv sčítání lidu od roku 1929 přihlásily k německé nebo maďarské národnosti nebo se staly členy národních skupin nebo útvarů nebo politických stran, sdružujících osoby německé nebo maďarské národnosti. Vedle fyzických osob se tento dekret vztahoval i na osoby právnické. Za státně nespolehlivé se považovaly ty právnické osoby, jejichž správa úmyslně a záměrně sloužila německému nebo maďarskému vedení války nebo fašistickým či nacistickým účelům.

---

⁹² K tomu srov. zejména J. KUKLÍK, Mýty a realita tzv. Benešových dekretů, s. 290.

Osoby německé či maďarské národnosti mohly žádat o vynětí svého majetku z národní správy a o jeho vrácení, pokud šlo o dělníky, rolníky, živnostníky, drobné a střední podnikatele, úředníky, příslušníky volných povolání a osoby v podobném sociálním postavení, resp. jejich dědice, a jestliže mohly hodnověrně prokázat, že byly obětí politické nebo rasové perzekuce a zůstaly věrně demokraticko-republikánské státní myšlence Československé republiky.

Národní správa měla být zrušena, jakmile pominou důvody, pro které byla zavedena. K zrušení byl příslušný orgán, který ji zavedl. Slovy úředních vysvětlivek k tomuto dekretu: „Jestliže pak taková osoba podle dekretu o státním občanství bude československým státním občanem, bude to (není-li jiný důvod pro zavedení národní správy) nepochybně důvodem ke zrušení národní správy podle § 11.⁹³ Podle povahy podniku a počtu zaměstnanců byly příslušné k zavedení národní správy místní, okresní či zemské národní výbory, popřípadě resortně příslušné ministerstvo. V případě nebezpečí z prodlení byl okresní národní výbor oprávněn jmenovat zatímního národního správce bez ohledu na příslušnost. Národním správcem měla být jmenována pouze osoba s patřičnými odbornými a praktickými znalostmi, mravně bezúhonná a státně spolehlivá, zpravidla některý ze schopných zaměstnanců dotyčného závodu. Proti rozhodnutí národního výboru o zavedení národní správy bylo přípustné odvolání. Dekret rovněž umožňoval, aby majetek daný pod národní správu, který patřil dělníkům, rolníkům, živnostníkům, drobným a středním podnikatelům, úředníkům, příslušníkům volných povolání a osobám v podobném sociálním postavení a jehož pozbyly v důsledku národní, politické nebo rasové perzekuce, pokud nešlo o osoby německé či maďarské národnosti, byl vyňat z národní správy a ihned vrácen dřívějším majitelům, resp. jejich dědicům. Ostatní majetek měl zůstat pod národní správou až do nové zákonodárné úpravy. Sociální, hospodářská a právní diskriminace české buržoazie je z těchto ustanovení více než zřejmá a je rovněž plně v souladu s Benešovými názory o propojení národní a sociální revoluce. O možnosti vrácení či nevrácení majetku odňatého za války Němci a daného po válce pod národní správu tedy u českých osob rozhodoval primárně jejich sociální status.

Dekret prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. byl ze všech dekretů této skupiny nejméně individualizovaným opatřením. Vycházel plně z principu kolektivní viny a

---

⁹³ Nové zákony a nařízení, roč. 7 (1945), I. s. 234.

vztahoval se na všechny osoby německé a maďarské národnosti, na příslušníky SS stejně jako na příslušníky Československé armády německé národnosti. Přes naléhavou potřebu zajistit majetek v době poválečného chaosu a prozatímnost národní správy šlo o opatření jen stěží ospravedlnitelné. Nutno podotknout, že obecná povaha tohoto dekretu s Benešovými názory v souladu nebyla. Prezident Beneš vždy během druhé světové války vycházel z toho, že se poválečné řešení německé otázky nebude týkat demokratických Němců, kteří zůstali republice věrni.⁹⁴ V tomto ohledu jeho představy nebyly naplněny. Jak jsme však viděli v předchozích kapitolách, i jeho názory na úpravu vztahu mezi Čechy a Němci se po pod tlakem veřejného mínění a Národní fronty po válce značně radikalizovaly, a tak žádným zásadním způsobem vydání tohoto paušálního dekretu neodporoval.

Zavedení národní správy představovalo podstatný zásah do vlastnických vztahů v Československu. V českých zemích zahrnovala např. národní správa na 40 procent průmyslových podniků a asi 75 procent průmyslových dělníků. Zavedení národní správy bylo ovšem jen dočasným opatřením – navíc v mnoho případech různými formami zrušeným ve prospěch původních vlastníků.⁹⁵ Skutečný kvalitativní zásah do vlastnických poměrů představovalo až znárodnění z října roku 1945.

ad 2) Dekret prezidenta republiky č. 12/1945 Sb. ze dne 21. června 1945, o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenské národa

---

⁹⁴ Dekret byl původně koncipován jako celostátní zákonodárný akt. Teprve po zjištění, že se v tomto případě nepodařilo dosáhnout souhlasu Slovenské národní rady, byla z úvodní věty vypuštěna slova „a v dohodě se Slovenskou národní radou“. Formulace vztahující se ke Slovensku však v dalším textu dekretu zůstaly zachovány, přestože jeho platnost se omezovala na české země. Na Slovensku byla národní správa zavedena nařízením č. 50/1945 Zb. nar. SNR z 5. června 1945. V srpnu pak bylo toto nařízení doplněno nařízením SNR č. 100/1945 Zb. nar. SNR., které rozšiřovalo národní správu i na peněžní ústavy a pojišťovny. Obsahově se slovenská legislativa do značné míry shodovala s dekretem prezidenta republiky č. 5/1945 Sb., i když zde byly některé rozdíly:

- nařízení SNR se týkalo jen národní správy a neobsahovalo ustanovení o neplatnosti některých majetkověprávních jednání z doby nesvobody,
- nařízení SNR neobsahovalo ustanovení o vrácení majetku, který byl nabyt v důsledku národní, rasové a politické perzekuce, ale stanovilo, že tento majetek má být dán pod národní správu a jestliže ho získal stát (nebo jiná veřejnoprávní korporace) a slouží státním a veřejným účelům, tak se národní správa nezavádí,
- rozdílné bylo hledisko, podle kterého se posuzovala příslušnost k německé či maďarské národnosti. Podle nařízení Slovenské národní rady byl rozhodující zejména jazyk užívaný v rodinném styku a dále pak se přihlíželo k příslušnosti k německé nebo maďarské politické straně po 6. říjnu 1938 nebo k přiznání národnosti při posledním sčítání lidu.

Blíže viz J. GRÓNSKÝ, Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa II, s. 29.

⁹⁵ Blíže viz J. GRÓNSKÝ, Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa II, s. 29.

V londýnském a moskevském exilu vzniklo několik koncepcí předpokládaných pozemkových reforem. Výchozím záměrem bylo pokračování nedokončené meziválečné pozemkové reformy, avšak postupně se dostávala do popředí protifašistická, protiněmecká a protimaďarská hlediska, reagující na rozbití Československa, na vnucené zásahy do pozemkové držby v odtržených územích nebo i ve vnitrozemí, na zábory židovského zemědělského majetku atd. První podrobnou alternativní osnovu zákona o zemědělské reformě, o níž mělo s ohledem na budoucí poměry jednat poválečné Národní shromáždění, předložilo ministerstvo pro hospodářskou obnovu již v říjnu 1942.⁹⁶ Reforma měla umožnit takové rozdělení půdy, aby její budoucí nabyvatelé mohli na ni hospodařit jednotlivě, v zemědělském družstvu nebo v záduze.⁹⁷ S postupným růstem vlivu moskevského exilu se nakonec prosadila koncepce exilového vedení KSČ, podle níž se měly pozemkové přeměny z politických i technických důvodů rozčlenit do několika etap. Tento postup přijal za svůj i prezident Beneš. Přednostně měla být konfiskována a rozdělena půda Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a teprve později reformována pozemková držba přesahující určitou výměru. Proto také Gottwald kritizoval začátkem března 1945 postup SNR na osvobozeném území Slovenska za to, že vyhlásila konfiskaci zemědělské půdy nad 50 ha a lesních komplexů nad 40 ha a předávání konfiskované půdy oprávněným uchazečům nikoliv do vlastnictví, nýbrž pouze do užívání.⁹⁸ Nařízení Předsednictva SNR č. 4/1945 Sb.n. SNR, o konfiskaci a urychleném rozdělení polnohospodářského majetku národa bylo vydáno v Košicích již 27. února 1945, tedy ještě před započítáním moskevských porad a téměř o čtyři měsíce dříve než byl vydán dekret prezidenta republiky č. 12/1945 Sb.

Vedení londýnského a moskevského exilu a delegace Slovenské národní rady se po řadě jednání nakonec shodly na společné koncepci nejbližších pozemkových přeměn vyjádřených v jedenácté kapitole Košického vládního programu: „Vycházejíc vstříc volání českých a slovenských rolníků a bezzemků po důsledném provedení nové pozemkové reformy a vedení snahou, především jednou provždy vyrvat českou a slovenskou půdu z rukou cizácké německo-maďarské šlechty, jakož i zrádců národa a dát ji do rukou českého a slovenského rolnictva a bezzemků – vítá

---

⁹⁶ Blíže viz J. KUKLÍK, Mýty a realita tzv. Benešových dekretů, s. 303-304.

⁹⁷ Viz K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 15, s. 281.

⁹⁸ Viz K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 15, s. 281.

vláda konfiskací půdy nepřátel a zrádců, kterou provádí Slovenská národní rada,⁹⁹ a její rozdělení mezi drobný zemědělský lid – vláda rozšíří podobné opatření na celé území republiky.¹⁰⁰

Preambule dekretu prezidenta republiky č. 12/1945 Sb. ze dne 21. června 1945, o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenské národa, byla převzata z výše citovaného programového prohlášení vlády. Pouze z důvodu zřejmého nesouladu mezi textem dekretu a jeho preambulí byla „cizácká šlechta“ nahrazena „cizáckými statkáři“. Ještě výstižněji než preambule vyjádřila vláda smysl tohoto dekretu ve své odpovědi prezidentu republiky na jeho připomínky k tomuto dekretu ze dne 12. června: „Stejně jako Vy, pane prezidente, vychází i vláda ve svém návrhu na dekret z nutnosti odčinit historickou křivdu na českém národě z doby pobělohorské, ze státní, národní, politické nutnosti vyrovnat se jednou provždy s nepřáteli republiky a domácími zrádci a konečně z nutnosti řešit nejzákladnější hospodářské potřeby českého zemědělského lidu, který po staletí marně volal po půdě, na níž pracuje.“¹⁰¹

Podle tohoto dekretu byl s okamžitou platností a bez náhrady konfiskován pro účely pozemkové reformy zemědělský majetek, jenž byl ke dni 23. června ve vlastnictví:

- a) všech osob německé a maďarské národnosti bez ohledu na státní příslušnost,
- b) zrádců a nepřátel republiky jakékoliv národnosti a státní příslušnosti, projevivších toto nepřátelství zejména za krize a války v letech 1938 až 1945,
- c) akciových a jiných společností a korporací, jejíž správa úmyslně a záměrně sloužila německému vedení války nebo fašistickým a nacistickým účelům.

Konfiskace se nevztahovala na osoby německé a maďarské národnosti, které se aktivně zúčastnily boje za zachování celistvosti a osvobození Československé republiky. Za osoby německé nebo maďarské národnosti se stejně jako podle dekretu č. 5/1945 Sb. považovaly osoby, které se při kterémkoliv sčítání lidu od roku 1929 přihlásily k německé nebo maďarské národnosti nebo se staly členy národních

⁹⁹ S konfiskací půdy na Slovensku se započalo podle nařízení č. 4/1945 Sb. nař. SNR ještě před ukončením moskevských porad, jejichž výsledkem byl Košický vládní program.

¹⁰⁰ Blíže viz J. GRÓNSKÝ, Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa II, dok. č. 2, s. 22.

¹⁰¹ Viz K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 15, s. 301-303.

skupin nebo útvarů nebo politických stran, sdružujících osoby německé nebo maďarské národnosti.

Za zrádce a nepřátele Československé republiky se podle tohoto dekretu považovaly fyzické osoby, které kolektivně nebo individuálně vyvíjely činnost směřující proti státní svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti, demokraticko-republikánské státní formě, bezpečnosti a obraně Československé republiky, které k takové činnosti podněcovaly nebo sváděly a záměrně a aktivně podporovaly jakýmkoliv způsobem německé a maďarské okupanty.¹⁰² Právnícké osoby se považovaly za zrádce a nepřátele Československé republiky tehdy, jestliže jejich správa záměrně a aktivně sloužila německému nebo maďarskému vedení války nebo fašistickým a nacistickým účelům. Vymezení pojmu „zrádci a nepřátelé Československé republiky“ bylo tedy zčásti převzato z legální definice „osob státně nespolehlivých“ podle dekretu č. 5/1945 Sb.

O tom, zda bude rozhodovat o podřazení konkrétní osoby pod pojem „zrádce a nepřítel Československé republiky“ pro účely tohoto dekretu správní úřad či soud, se sice vedly ve vládě spory, nakonec však převážil názor, který považoval administrativní rozhodnutí za daného stavu za jediné možné.¹⁰³ Rozhodnout, zda jde v daném případě o osobu německé či maďarské národnosti, zrádce či nepřátele Československé republiky, tedy podle tohoto dekretu připadlo zemskému národnímu výboru podle návrhu příslušného okresního národního výboru, v jehož obvodu dotčená nemovitost ležela. Pochybné případy měly být předloženy zemským národním výborem ke konečnému rozhodnutí ministerstvu zemědělství, které rozhodovalo v dohodě s ministerstvem vnitra. Národním výborům a komunisty řízeným ministerstvům vnitra a zemědělství se tak dával do ruky jednoduchý nástroj, jak hospodářsky a sociálně zlikvidovat své potencionální politické protivníky ještě předtím, než se stačí zorganizovat či projevit proti novému směřování poválečného Československa odpor.¹⁰⁴

---

¹⁰² Blíže viz J. KUKLÍK, *Mýty a realita tzv. Benešových dekretů*, s. 290.

¹⁰³ Viz K. JECH, K. KAPLAN, *Dekrety prezidenta republiky*, dok. č. 15, s. 289.

¹⁰⁴ Označení osob, jejichž majetek podléhal konfiskaci, se provádělo veřejnou vyhláškou okresního národního výboru. Ke konfiskaci však došlo přímo ze zákona dnem, kdy dekret nabyl účinnosti, tedy 23. června 1945, nikoli individuálním rozhodnutím správního úřadu. Jako opatření tohoto druhu nepřecházelo vlastnictví zápisem do pozemkových knih. Nejvyšší správní soud zdůrazňoval, že vyhláška okresního národního výboru, kterou se určitá osoba označovala za osobu německé národnosti, je rozhodnutím správního úřadu právní moci schopným, proti němuž je přípustné odvolání k zemskému národnímu výboru, a že v řízení před ním platí správní řád. Ze znění dekretu Nejvyšší správní soud vyvozoval, že takového deklaratorního rozhodnutí zpravidla třeba nebude, a tedy bude možno konfiskaci realizovat i bez tohoto rozhodnutí přímo na základě ustanovení zákona.

Konfiskace podle dekretu č. 12/1945 Sb. ani podle pozdějšího dekretu č. 108/1945 Sb. nebyla považována v poválečném Československu za opatření trestního práva, nýbrž za zákonný důsledek určitých v dekretech uvedených skutečností.¹⁰⁵ Zemědělským majetkem se pro účely tohoto dekretu rozuměla zemědělská a lesní půda, k ní patřící budovy a zařízení, závody zemědělského průmyslu, sloužící vlastnímu zemědělskému a lesnímu hospodářství, jakož i movité příslušenství (živý i mrtvý inventář) a všechna práva, která jsou spojena s držbou zkonfiskovaného majetku anebo jeho částí. Zkonfiskovaný zemědělský majetek spravoval až do odevzdání přidělcům Národní pozemkový fond při ministerstvu zemědělství, který byl zřízen tímto dekretem. Ze zemědělského majetku, spravovaného Národním pozemkovým fondem, se měla přidělovat půda pouze do vlastnictví osob slovanské národnosti: deputátníkům a zemědělským dělníkům ve výměře až do 8 ha orné půdy, malozemědělcům ve výměře doplňující jim dosud vlastněný pozemkový majetek nejvýše do 8 ha orné půdy, mnohačlenným zemědělským rodinám ve výměře doplňující jim dosud vlastněný pozemkový majetek nejvýše do 10 ha, obcím a okresům k veřejným účelům, stavebním, zemědělským a jiným družstvům, dělníkům, veřejným a soukromým zaměstnancům a maloživnostníkům pro stavbu vlastního domu anebo zařízení zahrady ve výměře nejvýše do 0.5 ha.

Zcizit, pronajmout nebo zatížit takto přidělený majetek bylo možno jen s předchozím souhlasem Národního pozemkového fondu. Dekret navazoval na první pozemkovou reformu uskutečňovanou po vzniku Československé republiky, jejíž právní základy byly položeny v letech 1919-1920.¹⁰⁶ Z uchazečů o přidělovaný majetek se měla při každém místním národním výboru, v jehož obvodu se nacházel konfiskovaný majetek, vytvořit místní rolnická komise, skládající se nejvíce z deseti členů. Tato komise pak měla za úkol vypracovat přidělový plán s návrhem na

---

Boh. 1512/1945, 1519/1947), blíže viz V. MIKULE, Dekrety prezidenta republiky po padesáti letech, in Studie o sudetoněmecké otázce, s. 192.

¹⁰⁵ Podle rozhodnutí Nejvyššího správního soudu šlo o zásah do soukromého vlastnictví, k němuž podle ústavní listiny z roku 1920 stačil běžný zákon (§ 109 odst. 1). V případě, že by se na konfiskaci nahlíželo jako na určitý druh vyvlastnění, i tehdy ústavní listina dovolovala zákonodárci stanovit, že se „náhrada dáti nemá“ (§ 109 odst. 2). Odlišně viz např. V. PAVLÍČEK, Dekrety prezidenta republiky, in Dekrety prezidenta republiky, s. 35, který považuje konfiskaci za opatření trestněprávní, jímž dochází k vyvlastnění, a předpokládá zjištění viny. Tato vina a trest byly vysloveny obecnou právní normou.

¹⁰⁶ Šlo zejména o tyto zákony: zák. č. 32/1919 Sb. z. a n., o obstavení velkostatků, zák. č. 215/1919 Sb. z. a n., tzv. „záborový zákon“, zák. č. 330/1919 Sb. z. a n., o Pozemkovém úřadu, zák. č. 81/1920 z. a n., tzv. „přídělový zákon“ a zák. č. 329/1920 Sb. z. a n., tzv. „náhradový zákon“.

úhradu. Návrh na úhradu se měl určit podle výnosnosti, polohy, vzdálenosti a stavu obdělání půdy a podle majetkových a rodinných poměrů přídělce, a to: nejméně ve výši hodnoty jedné průměrné roční úrody na navrhované výměře půdy a nejvýše ve výši dvou průměrných ročních úrod na navrhované výměře půdy. Úhrada za přidělené budovy se měla pohybovat ve výši 1 až 3 ročního nájemného přidělované budovy. Nájemné mohlo být vyjádřeno v naturáliích.

Tyto poměrně nízké úhrady za přidělenou půdu byly jedním z hlavních důvodů, proč prezident Beneš odmítl tento dekret podepsat bezprostředně poté, co mu byl vládou předložen. Beneš své rozhodnutí tehdy zdůvodnil takto: „Celá osnova je největší revoluční čin dnešní vlády, čin, který bude mít dalekosáhlé a všestranné důsledky a čin, jehož i politický dosah je a bude pro celý další vývoj republiky nadmíru důležitý. Nemohl jsem tudíž bez důkladného prozkoumání celé osnovy Vám dát na návrh ten hned odpověď.“¹⁰⁷ Soudím, že navrhovaná náhrada je příliš nízká a pokládal bych z důvodů věcných i mravních za správné, aby byla zvýšena.“¹⁰⁸ Vláda tuto připomínku prezidenta republiky odmítla zapracovat do vládní osnovy s odůvodněním, že „se přidělem má odčinit krivda, která trvala 300 let a za tuto dobu český zemědělec zaplatil skutečnou hodnotu přidělených pozemků 20 až 30krát.“¹⁰⁹ Výše uvedené vládní odmítnutí je jen jedním z mnoho důkazů o tom, že v poválečném období šlo z materiálního hlediska spíše o dekretální činnost vlády Národní fronty než prezidenta Beneše. Druhá zásadní Benešova připomínka k dekretu o konfiskaci zemědělského majetku vycházela z jeho představy, že z každé velké revoluční reformy, jakou představoval konfiskační dekret, má mít prospěch především „všeobecnost a stát - tedy pokud možno co největší počet občanů, nemůže-li to být přímo stát a tím občané všichni.“ Beneš nechtěl vyvolávat podle

---

¹⁰⁷ Vláda Benešovi zaslala osnovu tohoto dekretu až poté, co se o ní sama usnesla a vyžadovala jeho rychlý podpis. Beneš to odmítl s tím, že si musí osnovu důkladně prostudovat a požadoval, aby mu ministerské předsednictvo zaslalo předlohy dekretů vypracované jednotlivými ministerstvy současně s jejich předložením ministerskému předsednictvu k připomínkovému řízení, aby měl dostatek času k jejich prostudování a mohl se o předlohách dekretů dohodnout s vládou během jejich projednávání ve vládě, a nikoliv až poté, co je vláda sama projedná a schválí. Komunisté samozřejmě měli zájem na tom, aby prezident dostával osnovy dekretů až poté, co prošly úspěšně vládou, aby Benešovi zůstávalo co nejméně prostoru do legislativního procesu zasahovat, a to přesto, že formálně Beneš ještě stále zůstával jediným zákonodárcem.

¹⁰⁸ Beneš požadoval, aby náhrada byla stanovena nejméně ve výšce tří průměrných ročních úrod na příslušné výměře půdy. Poznámky E. Beneše k návrhu dekretu o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku ze dne 12. června 1945 zasláné předsedovi vlády Z. Fierlingerovi a ministru zemědělství J. Ďurišovi byly publikovány in: K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 15.4, s. 293-295. K tomu blíže srov. zejména J. KUKLÍK, Mýty a realita tzv. Benešových dekretů, s. 306-307.

¹⁰⁹ Viz K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 15, s. 297-298.

svých slov závist a žárlivost a tím nespokojenost, že se tu dávají výhody jen jedné části nemajetného obyvatelstva (zemědělcům). Z tohoto důvodu Beneš navrhoval, aby z finanční výtěžku reformy (konfiskace) byla jedna polovina použita k ve vládní osnově navrhovaným účelům (oddlužení, zvelebení zemědělské produkce a kolonizace, hrazení válečných škod), ale druhá polovina měla být použita ke krytí potřeb, z nichž mají podle jeho názoru prospěch všichni, tedy k finanční sanaci státu (státní měny, státního dluhu atd.).¹¹⁰

Československá vláda jednala o Benešových připomínkách již 13. června 1945. Benešovo stanovisko ohledně zvýšení náhrad a rozdělení výnosů z konfiskace i na sanaci státních financí podporoval ministr financí V. Šrobár, neboť to bylo právě ministerstvo financí, které mělo z Benešem navržených úprav nejvíce profitovat. Důrazně proti se však postavil ministr zemědělství J. Ďuriš, který ohnivě argumentoval tím, že jasnou tendencí Košického vládního programu je, že „nepřátelé nemají dostat vůbec žádnou náhradu a nemají mít vůbec žádných nároků a přidělci mají dostávat zabavený majetek za velmi nízkou úhradu.“¹¹¹ Ministr zemědělství byl výslovně proti tomu, aby se vláda v jakékoliv podobě, ať již v dekretu či ve

---

¹¹⁰ Blíže viz výše zmíněné připomínky E. Beneše ze dne 12. června 1945. K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 15.4, s. 293-295. Beneš rovněž vládě navrhoval, aby se vrátila k jeho původní myšlence, podle níž měly být válečné škody, které v Československu nacistické Německo způsobilo, byly hrazeny z majetku Němců odsunutých z Československa. Beneš zastával názor, že by tento postup usnadnil jak prosazení myšlenky transferu Němců, tak eventuální odškodnění Československa za válečné škody. Proto navrhoval, aby bylo alespoň jako kompromisní řešení do vládou přijaté osnovy dekretu doplněno ustanovení: „Vláda si vyhrazuje možnost, aby v souvislosti s transferem německého obyvatelstva z republiky přezkoumala znovu tuto otázku a aby z účtu reparací Německa odškodnila při transferu německého obyvatelstva ony občany německé a maďarské národnosti, kteří by dle eventuálních dalších dispozic zákonných nabyli práva na odškodnění.“ Požadavek prezidenta podporovalo i ministerstvo zahraničí, které v návaznosti na Benešovy připomínky upozorňovalo vládu na skutečnost, že Benešův návrh na odškodnění československých Němců je v souladu s Memorandem o transferu, které bylo v Londýně v srpnu 1944 předáno Evropské poradní komisi. V tomto Memorandu se mj. podle Benešových tehdejších plánů uvádělo, že „Německo (Maďarsko) vyplatí hotově poukázky vydané československým státem transferovaným osobám za majetek, který zanechají v Československu, a vymění peníze, které si přinesou z Československa a které nebudou mít oběh v Německu (Maďarsku), za peníze mající oběh v Německu (Maďarsku)... Není žádného úmyslu konfiskovat majetek transferovaných osob, ačli tento nepropadne jako trest. Bude jim zpravidla dovoleno vzít sebou své svršky s výjimkou zboží, jehož vývoz bude všeobecně zakázán (například dobytek, stroje, některé valuty, zlato atd.) Za majetek, který zanechají v Československu a jehož cena bude stanovena podle stanoveného standardu, obdrží stvrzenky zajišťující jim, že obdrží úplatu na účet československého požadavku vůči německému státu., říšské bance nebo německým příslušníkům, nebo budou zaplacení německými penězi, které budou nalezeny na československém území.“ Text Memoranda ze dne 24. srpna 1944 byl publikován in: J. Vondrová J. (vyd.), Češi a sudetoněmecká otázka, dok. č. 139, s.282-284.

¹¹¹ Část zápisu ze zasedání vlády ze dne 13. června 1945 byla publikována in: K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 15.5, s. 296-301. V Košickém vládním programu se skutečně v XI. kapitole mluví v souvislosti s úhradami za přidělení pozemků pouze o „mírném poplatku, nepřevyšujícím hodnotu průměrné jednorocní nebo dvourocí sklizně.“ Přičemž tento poplatek má být podle programu použit na zvelebení polního hospodářství.

zvláštním usnesení „veřejně vyslovila sebemenším náznakem pro možnost, že by Němci mohli třeba jen z účtu reparace Německa dostat nějaké odškodnění... Takové náměty nejsou hodny našeho osvobozovacího boje proti cizím utlačovatelům.“ Ďurišovi šlo samozřejmě především o to, aby veškerá opatření a finanční prostředky spojené s konfiskací zůstaly v působnosti ministerstva zemědělství, které bylo na rozdíl od ministerstva financí v rukou komunistů.¹¹²

V odpovědi vlády ze dne 13. června 1945 na výše naznačené připomínky bylo prezidentu Benešovi vysvětleno, že většina jeho požadavků je v rozporu s Košickým vládním programem a nemůže jim být vyhověno. V odpovědi se mimo jiné uvádí: „Za druhé vláda podotýká, že se nekonzfiskuje půda těm Němcům, kteří se aktivně zúčastnili boje za zachování celistvosti a osvobození Československé republiky. Ostatní Němci, jimž se půda konfiskuje, nesou kolektivní odpovědnost za všechny zločiny spáchané Němci na českém národě a republice, a proto jim náhrada nepřísluší. Vzhledem k tomu a s ohledem na české veřejné mínění vláda nepokládá za možné mluvit o náhradě, byť i na účet našich reparačních nároků vůči Německu, na nichž budeme bezpodmínečně trvat.“¹¹³ Poválečná vláda tedy skutečně vycházela při přípravě osnov dekretů týkajících se občanství a majetku československých Němců z principu kolektivní odpovědnosti, a nikoli z principu individuální odpovědnosti za protiprávní jednání, jak se snaží část odborné veřejnosti dovozovat. Beneš byl vládou v závěru její odpovědi vyzván, aby stanovisko vlády akceptoval a

---

¹¹² Tamtéž, s. 297. Ještě radikálněji než Ďuriš vystoupil komunistický ministr informací V. Kopecký, který prohlásil, že považuje za nemožné, aby se vláda odchýlila od svého programu. To by podle něj mohlo vzbudit dojem, že je vláda pod vlivem nějakých majetných vrstev nebo že to s programem nemyslela vážně. Podle Kopeckého jde o pokus o zvrácení důležitého a historického činu, o pokus zneužít vládní program. Je podle něj politováníhodné, že se tento pokus děje ve středu vlády a dokonce i ze strany prezidenta republiky. To může je jen dodat odvahy kolaborantům, kteří si budou vědomi, že mají své zastánce a záštitníky na nejvyšších místech a že s nimi mohou počítat nejen v této, ale i v jiných věcech. Vláda podle Kopeckého musí dodržet to, co v Moskvě podepsala., jinak by to nebyla vláda, která má na mysli blaho lidu. Při provádění konfiskace se pak Československo nemá starat o to, co si o nás myslí jiní. Připravujeme dalekosáhlé opatření sociálního a hospodářského rázu a nesmíme trpět vlivy a snahy ze zahraničí. Z důvodu historických, sociálních, politických i právních, musí Československo provést konfiskaci tak, jak je navržena. Stejně tak nesmí nastat rozpor s řešením přijatým na Slovensku. Lidovci a českoslovenští socialisté se sice částečně pokoušeli postavit za připomínky prezidenta Beneše, ale před důrazným komunistickým postupem podporovaným sociálními demokraty opět rezignovali. Zvýšení náhrad bylo odmítnuto zcela, stejně jako možnost odškodnění československých Němců prostřednictvím válečných reparací. Pokud jde o podíl na výtěžku konfiskace měl se ministr financí na základě drobného ústupku navrženého Fierlingerem místo požadované poloviny prostředků z výtěžku z konfiskace spokojit pouze s přebytkem Národního pozemkového fondu, který vznikne poté, co budou pokryty všechny potřeby předvídané dekretem o konfiskaci.

¹¹³ Koncept odpovědi vlády ze dne 13. června 1945 na připomínky prezidenta republiky E. Beneše k dekretu o konfiskaci byl publikován in: K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 15.6, s. 301-303. Vláda v odpovědi

s ohledem na jeho historický význam a nutnost rychlého řešení věci, dekret podepsal. Což Beneš o pár dnů později, dne 21. června 1945 skutečně učinil.¹¹⁴

Z výše uvedeného je více než zřejmé, že vládou navržená a nakonec i přijatá osnova dekretu o konfiskaci se odchylovala od původního Benešova plánu a Memoranda o transferu předaného spojeneckým vládám. Jak bylo již výše konstatováno, dekret o konfiskaci zemědělského majetku předběhlo o čtyři měsíce nařízení předsednictva Slovenské národní rady ze dne 27. února 1945, kterým byla na Slovensku konfiskována německá a maďarská půda bez náhrady. Vládou navržený dekret o konfiskaci zemědělského majetku měl tedy v tomto bodě uvést právní úpravu platící na území Čech a Moravy do souladu se slovenskou úpravou.¹¹⁵

Beneš tedy sice měl nikoliv nepodstatné připomínky k dekretu o konfiskaci zemědělského majetku, ty ale nic neměnily na tom, že by tomuto dalekosáhlému a vpravdě revolučnímu zásahu do majetkových zemědělských poměrů v republice v jakékoliv formě bránil. Naopak, soudil, že jde o zásah nutný a v zásadě správný.

---

¹¹⁴ Srov. i E. TÁBORSKÝ, *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 249-250. Podle Táborského si Beneš nikdy nedokázal zajistit opravdové, silné vůdcovství. Nepodnikl v tomto směru žádný rozhodný pokus a místo toho si nechal vedení vyrvat z rukou od Gottwalda a jeho soudruhů. První zkouška přišla podle Táborského brzy po skončení války, když K. Gottwald poslal 8. června 1945 prezidentovi bez jakéhokoliv předchozího jednání předmětný dekret o konfiskaci zemědělské půdy. Gottwald údajně jen požádal Táborského, aby ho dal prezidentovi neodkladně podepsat, a poslal s ním kameramany, aby celou událost nafilmovali. Táborský k tomu dodává: „Tímto způsobem se předseda vlády k hlavě státu nechová. Navíc jsem ve formulaci dekretu našel několik formálních chyb. Naléhal jsem tedy na prezidenta, aby dekret nepodepisoval, a on s mým návrhem souhlasil. O necelé dva týdny později však povolil a 21. června dekret podepsal, ačkoliv stále nesouhlasil s jeho stylizací. To byl první střet mezi Benešem a Gottwaldem po prezidentově návratu do Prahy a prezident ustoupil. Ačkoliv nešlo o věc zásadního politického významu, představovala Benešova kapitulace přesto nebezpečný precedent.“ S Táborského hodnocením lze až na jednu korekci souhlasit. Předmětný dekret bohužel nepochybně měl zcela zásadní politický význam. Vzhledem k tomu, že se Benešovo stanovisko k dekretu principiálně od stanoviska komunistů a ostatních stran příliš nelišilo, je však skutečně možné spolu s Táborským konstatovat, že při střetu nešlo „o věc zásadního politického významu“.

¹¹⁵ Mezi slovenskou normou a prezidentským dekretem existovalo několik odlišností, v jejichž důsledku měla konfiskace v obou částech republiky rozdílný průběh. O zemědělských konfiskátech rozhodoval v českých zemích při dvojinstančním postupu správní úřad, zatímco na Slovensku rozhodovaly revolučně ustavené konfiskační komise, které nebyly vázány správními předpisy a proti jejichž výrokům neexistovala ani po novelizaci účinná právní ochrana. Podle slovenské normy posuzovaly konfiskační komise příslušnost osob k německé nebo maďarské národnosti podle jazyka užívaného v rodinném styku. Tímto způsobem pak docházelo k nepřiměřeným tvrdostem zejména v případě židovského zemědělského majetku, neboť ve slovenských židovských rodinách se němčina a maďarština běžně používaly. Tento majetek za fašistického režimu do státního vlastnictví a po válce, aniž došlo k restituci, byl s uplatněním uvedeného jazykového kritéria konfiskován jako majetek Němců, Maďarů, zrádců a nepřátel slovenského národa. Bližší viz K. JECH, K. KAPLAN, *Dekrety prezidenta republiky*, dok. č. 15, s. 281. V českých zemích spravoval konfiskovanou půdu Národní pozemkový fond, na Slovensku Slovenský pozemkový fond. Na Slovensku byla stanovena minimální dolní hranice výměry přidělované půdy 5 ha, zatímco v českých zemích dolní hranice nebyla určena.

Celkově bylo v této etapě pozemkové reformy konfiskováno 2,946.395 ha půdy (2,400.449 ha v Čechách a na Moravě a 545.946 ha na Slovensku). Z toho bylo 1,651.016 ha zemědělské půdy a 1,295.379 ha lesní půdy. Půda byla rozdělena tak, že 1,705.652 ha dostal do vlastnictví stát, svazky lidové správy, družstva a jiné veřejnoprávní korporace., 1,220.743 ha dostali osídlenci a jiní přidělenci. Zbytek (kolem 20.000 ha) byl ponechán jako rezerva na Slovensku pro repatrianty z Maďarska. Půda byla přidělena celkem 303.338 osídlencům a přidělcům – z toho 157.495 osídlencům v českém a moravském pohraničí, 65.909 přidělcům v českém a moravském vnitrozemí a 79.979 osídlencům a přidělcům na Slovensku.¹¹⁶

ad 3) Znárodňovací dekrety.

Náměty členů vlády na uplatnění radikálních reformních zásahů do poválečného hospodářství a na jeho postavení pod kontrolu státu a veřejnosti lze sledovat minimálně od roku 1941. O ustavení a výsledku jednání hospodářské komise vlády v roce 1941 jsme se již výše zmínili. Dne 16. února 1942 přednesl její člen ministr J. Nečas v hospodářském a sociálním výboru Státní rady projev o úkolech poválečné rekonstrukce československého hospodářství na základě řízení a plánování ekonomiky a postátnění, resp. zveřejnění klíčových odvětví. Tento zásadní projev formuloval koncepci ministerstva pro hospodářskou obnovu, zřízeného při rekonstrukci vlády 28. října 1941. Celý projev se nesl v duchu nutnosti radikální změny dosavadního hospodářského systému. Podle Nečase „je dnes již téměř všeobecný přesvědčením, že po nynějším gigantickém zápolení, které jistě z větší části má svůj původ v otázkách hospodářských a sociálních, struktura světa bude jiná, než byla doposud. Jinak by přece všechny ty oběti byly zbytečné. O budoucím uspořádání světa, o novém světovém řádu máme jistě každý svou představu. V tom však jsme všichni zajedno bez rozdílu ideologických směrů, že bývalý hospodářský systém musí být ze základů změněn, abychom se vyvarovali opakování těch hrůz, jichž svědky a účastníky jsme byli za našeho života již podruhé. Není také již pro

---

¹¹⁶Blíže viz J. GRÓNSKÝ, Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa II, dok. č. 8, s. 54.

zdrucující většinu obyvatelstva otázkou, zda je třeba hospodářského plánu nebo ne.“¹¹⁷

V budoucnu se proto mělo podle Nečase v podnikání přihlížet především k zájmům celku a ne k soukromým ziskům. Staré teorie o tom, že soukromé zisky dosahované při volné soutěži hospodářských sil jsou nejlepší a nejúčinnější vzpruhou iniciativnosti a podnikavosti, měly být nahrazeny zvýšenou radostí z práce v novém, veřejném a zkollektivizovaném hospodářství, v němž rozhodující roli měla hrát složka práce. Poválečné hospodářství mělo být řízené a plánované, měly být postátněny (resp. zveřejněny) doly, těžký průmysl, doprava, zdroje přírodní energie, elektrárny. Postátněna měla být i Národní banka a celé peněžnictví a pojišťovnictví mělo být postaveno na nový podklad.¹¹⁸

Tyto Nečasovy plány se sice koncepčně kryly s tehdejšími představami E. Beneše, nicméně podobné radikality a optimismu Beneš zdaleka nedosahoval. Například nepředpokládal, by bylo možné iniciativnost a podnikavost, vyvolané snahou o dosažení soukromého zisku, zcela nahradit zvýšenou radostí z práce v novém, veřejném a zkollektivizovaném hospodářství. I Beneš však počítal s tím, že v poválečném hospodářství bude hrát rozhodující roli složka práce a rozsah znárodnění navržený ve Státní radě Nečasem v podstatě odpovídal Benešovým představám.

Obnově hospodářské života v osvobozeném Československu se věnovala dvanáctá kapitola Košického vládního programu. Jedním ze základních cílů vlády v hospodářské oblasti bylo podle jejího programového prohlášení: „Postavit celý peněžní a úvěrový systém, klíčové podniky průmyslové, pojišťovnictví, přírodní a ekonomické zdroje pod všeobecné státní vedení a do služeb znovuvýstavby národního hospodářství a znovuoživení výroby a obchodu.“¹¹⁹ Toto „všeobecné státní vedení“ se pak v průběhu léta a podzimu roku 1945 proměnilo ve „znárodnění zestátněním“.

V průběhu několika dnů (od 24. do 27. října 1945) podepsal prezident Beneš 32 dekretů, z nichž některé mimořádně výrazným způsobem zasahovaly do vlastnických

---

¹¹⁷ Nečasův projev z 16. února 1942 v hospodářském a sociálním výboru Státní rady byl publikován in: K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 32.1, s. 496-498.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 496-497.

¹¹⁹ Viz J. GRÓNSKÝ, Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa II, dok. č. 8, s. 2.

vztahů.¹²⁰ Většina z nich byla připravována již v létě 1945 a souvisela nejen s procesem ekonomické konsolidace,¹²¹ ale i se stále se zesilujícími tendencemi státních zásahů a státní regulace hospodářského života.¹²²

Nejvýznamnějšími z této skupiny dekretů, které byly podepsány prezidentem republiky bezprostředně před zahájením první schůze Prozatímního národního shromáždění, byly znárodnovací dekrety ze dne 24. října 1945:

- 1) č. 100/1945 Sb., o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků,
- 2) č. 101/1945 Sb., o znárodnění některých podniků potravinářského průmyslu,
- 3) č. 102/1945 Sb., o znárodnění akciových bank,

---

¹²⁰ K přípravám nejdůležitějších dekretů srov. zejména J. KUKLÍK, *Mýty a realita tzv. Benešových dekretů*, s. 330-334.

¹²¹ Viz např. dekret č.91/1945 Sb., o obnově československé měny, na základě kterého se jediným zákonným platidlem na území celého státu staly dnem 1. listopadu 1945 nové bankovky a státovky a jednokorunové poukázky z roku 1944)

¹²² V souladu s Benešovými představami byla např. v srpnu 1945 ustavena dekretem prezidenta republiky č. 63/1945 Sb., o Hospodářské radě, Hospodářská rada. Jejím primárním úkolem byla příprava a koordinace opatření a rozhodnutí vlády v hospodářských věcech. Jednalo se však pouze o pomocný orgán, všechna její usnesení a opatření podléhala schválení vlády. Hospodářská rada měla podle tohoto dekretu zejména:

a) zjednávat a udržovat přehled o celkovém hospodářském stavu ve státě,

b) vypracovávat hospodářský plán ve všech oborech hospodářského života a běžně jej doplňovat,

c) navrhovat konkrétní opatření a konkrétní úkoly za účelem provedení hospodářského plánu.

Mezi členy hospodářské rady patřili: předseda vlády, hospodářští ministři, guvernér Národní banky, zástupce SNR, zástupce Ústřední rady odborů, Ústřední rady Družstev a zástupce Jednotného svazu zemědělců. Dne 27. října 1945 byl vydán dekret prezidenta republiky č. 109/1945 Sb., o řízení výroby, kterým byl ministr průmyslu za účelem docílení plynulého chodu podniků a jejich hospodárného, stejnoměrného a plánovitého provozu zmocněn k řízení těžby, opatřování surovin, polotovarů, pomocných látek, strojů, energie a jiných zařízení a k řízení výroby a odbytu v oboru průmyslu. Za tímto účelem mohl ministr průmyslu mj. stanovit formou vyhlášky účelné využití podniků, rozsah výroby, dodávek, odbytu, podmínky dodávek, odběru a soutěže. V důvodové zprávě k tomuto dekretu se pak uvádělo, že „vývoj hospodářských poměrů nezbytně vyžaduje, aby těžba, výroba a odbyt byly i nadále řízeny. Tento požadavek jest dán nejen dnešním stavem nedostatku surovin i zboží, ale i v budoucnu musí stát plánovitě usměrnit celé podnikání. Je toho třeba jak z důvodu hospodářských, tak i sociálních. Podniky musejí především uspokojit požadavky veřejné správy, zejména tvořící se naší armády, a dále nutno zajistit výrobu toho zboží, kterého jest po letech okupace značný nedostatek a tak poskytnout obyvatelstvu v nejkratší době alespoň předměty denní potřeby... Hospodaření musí se dít podle určitého, úředně vypracovaného plánu a také regulaci samu nutno provádět jednotně, poněvadž nebylo by možným, aby pro výrobu platily v různých místech odlišné předpisy. Plánovitě usměrnění celého podnikání bude vycházet z jednotného ústředí, v němž budou koordinovány všechny složky hospodářství a jejich zájmy i vzájemný poměr sladěn tak, aby činnost těchto složek odpovídala intencím programu celkového, který bude základem hospodářského plánu. Tento hospodářský plán, který bude vypracován k návrhu všech hospodářských míst, bude nutno pak po jeho schválení provést, a tu právě vytyčuje osnova především účel, kterého má být navrženou úpravou dosaženo a stanoví meze jednotlivých opatření ministerstva průmyslu.“ I tento dekret byl koncepčně v souladu s Benešovými válečnými představami. Důvodová zpráva k dekretu o řízení výroby byla publikována in: K. JECH, K. KAPLAN, *Dekrety prezidenta republiky*, dok. č. 39.1, s. 898-900.

4) č. 103/1945 Sb., o znárodnění soukromých pojišťoven.

Podrobně se budeme na tomto místě věnovat pouze nejvýznamnějšímu dekretu č. 100/1945 Sb., kterým byly znárodněny zestátněním dnem vyhlášení tohoto dekretu 27. října 1945 podniky provozované podle obecného horního zákona, energetické podniky a zařízení sloužící k výrobě a rozvodu energie, podniky zbrojního průmyslu, železářny, ocelárny, slévárny a jiné průmyslové podniky.¹²³ Dekret rozlišoval průmyslové obory zcela znárodněné a podniky oborů, které se znárodněly jen za stanovených podmínek (vyšší počet zaměstnanců a povahy zařízení závodů). Zakládat nové podniky v znárodněných odvětvích bylo napříště vyhrazeno pouze československému státu.

Znárodněním nabýval ex lege vlastnictví znárodněných podniků stát. Znárodnění se týkalo veškerých nemovitostí, budov a zařízení, sloužících provozu znárodněného podniku, veškerého příslušenství podniku (patenty, licence, známky atd.), směnky, cenné papíry, vkladní knížky, hotovosti a pohledávky k podniku náležející, jakož i všech hotových i nedokončených výrobků. Znárodněním přešly na stát i ložiska a naleziště surovin, movitosti a práva trvale sloužící znárodněnému podniku, i když náležely někomu jinému než dosavadnímu vlastníku podniku, stejně jako podniky a závody, které tvořily se znárodněným podnikem nerozlučný hospodářský celek.

---

¹²³ Pojmy znárodnění, zestátnění a znárodnění zestátněním nebyly ve znárodnovacích dekretech definovány. Podle důvodové zprávy k vládní osnově dekretu o znárodnění dolů a podniků energetického, zbrojního, klíčového a velké průmyslu ze dne 10. září 1945 slovo zestátnění ukazuje na vlastní subjekt práv znárodněním nabytých, který v první etapě, tedy od počátku účinnosti dekretu až do zřízení národních podniků, je subjektem bezprostředním, po zřízení národních podniků nejvýše nadřazeným. Výrazy zestátnění a znárodnění se tedy neměly užívat střídavě. Tato právní konstrukce je podle vlády nutným důsledkem požadavku vysloveného v § 18, že průmyslové podniky musí být hospodářsky soběstačné a vedené zásadami obchodního podnikání. Podle důvodové zprávy není úmyslem vlády zatížit stát závazky z podnikání, jeho následná úloha se měla omezit na dozírání, zda podniky, které zřídil, plní své hospodářské a sociální poslání zákonodárce. Viz K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 32, s. 657-665.

Pokud nebylo stanoveno jinak, příslušela za znárodněný majetek náhrada.¹²⁴ Pro určení náhrady byl rozhodný stav znárodněného majetku podniku v den převzetí národním podnikem a závazků k němu v tento den náležejících. Náhrada se rovnala obecné ceně majetku, vypočtené podle úředních cen ke dni vyhlášení dekretu, resp. zjištěné úředním odhadem. Nedostala-li náhradu za majetek osoba právnická, příslušela poměrná část náhrady osobám na ní kapitálově zúčastněným. Z majetkové podstaty znárodněných podniků a dosavadních státních podniků ve znárodněných odvětvích byly zřízeny ministerstvem průmyslu národní podniky. Národní podniky byly majetkem státu a měly postavení samostatných právnických osob. Stát neručil za jejich závazky. Přebytky výtěžků měly národní podniky odvádět státu. Pro národní podniky plně platila ustanovení o obchodnících plného práva. Kromě podrobné úpravy postavení národních podniků obsahoval tento dekret i trestní ustanovení, jejichž účelem bylo hladké a efektivní provedení znárodnění.

I znárodnovací dekry koncepčně plně odpovídaly Benešovým představám o znárodnění rozhodující části průmyslu a peněžnictví poválečného Československa. Do samotného jednání o obsahu znárodnovacích dekretů však příliš nezasahoval. Beneš sice v průběhu války počítal s tím, že znárodnovací dekry budou vydány hned po válce, později však své stanovisku pozměnil a dával přednost tomu, aby byly přijaty až zákonodárným sborem. Ofenzivnímu tlaku bloku tří dělnických stran však žádným významným způsobem neodporoval a dekry podepsal. Dne 28. října 1945 je pak ve své úvodní řeči před Prozatímním národním shromážděním označil za

---

¹²⁴ Náhrada se neposkytovala za znárodněný majetek, který v době faktického skončení okupace a nacistického nebo fašistického režimu nepochybně vlastnický náležel těmto osobám:

1. Německé říši, Království maďarskému, osobám veřejného práva podle německého nebo maďarského práva, německé straně nacistické, politickým stranám maďarským a jiným útvarům, organizacím, podnikům, zařízením, osobním sdružením, fondům a účelovým jméním těchto režimů nebo s nimi souvisejícím, jakož i jiným německým nebo maďarským právnickým osobám.

2. fyzickým osobám národnosti německé nebo maďarské, s výjimkou osob, které prokážou, že zůstaly věrné Československé republice, nikdy se neprovinily proti národům českému a slovenskému a buď se činně zúčastnily boje za osvobození republiky, nebo trpěly pod nacistickým nebo fašistickým terorem.¹²⁴

3. fyzickým osobám, které vyvíjely činnost směřující proti státní svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti, demokraticko-republikánské státní formě, bezpečnosti a obraně Československé republiky, nebo které v době zvýšeného ohrožení republiky¹²⁴ nadržovaly germanizaci nebo maďarizaci na území Československé republiky nebo se chovaly nepřátelsky k Československé republice nebo k českému nebo slovenskému národu, jakož i osobám, které strpěly takovou činnost osob spravujících jejich majetek nebo podnik.

O tom, zda fyzická nebo právnická osoba spadala pod tento výčet, rozhodoval ministr průmyslu v dohodě s věcně příslušným ministrem. Vláda mohla nařízením stanovit, že se určitému okruhu osob, kterým na základě tohoto dekretu náhrada nepříslušela, zčásti nebo zcela poskytne. To se však nestalo.

pouhý „začátek budování nových forem vlastnictví“.¹²⁵ Hořkého konce tohoto podle něj velmi slibného začátku se prezident republiky Edvard Beneš již nedožil.

Na základě výše zmíněných zásahů do vlastnické struktury v poválečném Československu získal znárodněný průmysl rozhodující převahu: v českých zemích představoval 75 až 80 procent veškeré průmyslové výroby a pracovalo v něm 61,2 procent všech osob zaměstnaných v průmyslu (na Slovensku jen 30 procent). Celkově se po znárodnění podílel znárodněný sektor 50,3 procenta na tvorbě národního důchodu.¹²⁶ Stát se stal zdaleka největším zaměstnavatelem v poválečném československém průmyslu. Většina dělníků a technických, administrativních a obchodních zaměstnanců tedy podle marxistické věrouky, které nejednou v tomto duchu využil i prezident Beneš, přestala být vykořisťována a mohla své životy naplnit novým a krásným pocitem radosti z dobře vykonané práce pro celek.¹²⁷

---

¹²⁵ Benešovo poselství Prozatímnímu národnímu shromáždění z 28. října 1945 bylo publikováno např. in: K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 45.3, s. 959-973

¹²⁶ Viz J. GRÓNSKÝ, Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa II, dok. č. 18, s. 82.

¹²⁷ Účast zaměstnanců na řízení podniku měla být zajištěna podle sovětského vzoru prostřednictvím dekretu prezidenta republiky č. 104/1945 Sb., o závodních a podnikových radách. Závodní rady se podle tohoto dekretu zřizovaly pro každý samostatný závod, který pravidelně zaměstnával alespoň 20 zaměstnanců. Závodní rady měly hájit a povzbuzovat hospodářské, sociální, zdravotní a kulturní zájmy zaměstnanců v závodě. Měly rovněž dohlížet, zda hospodářská činnost závodu (podniku) je vykonávána v souladu s obecným hospodářským zájmem. Závodní rada se pak především měla účastnit v závodech (podnicích) na správě závodu (podniku) prostřednictvím svých návrhů a rad, aby byl dosažen obecný hospodářský prospěch, zejména pak co největší hospodárnost a výkon. Z tohoto důvodu byly závodní rady oprávněny účastnit se na úpravě pracovních poměrů jednotlivých zaměstnanců, spolupůsobit při zařazování zaměstnance na pracovní místo, spolurozhodovat o přijímání zaměstnanců z hlediska mravní způsobilosti a státní spolehlivosti, spolurozhodovat o propuštění zaměstnanců. Závodní rady se měly dále účastnit na přípravě obchodního a výrobního plánu, jeho rozvrhu a provádění, a to tak, že měly činit připomínky a navrhopvat změny i zásadní povahy a dohlížet nad tím, zda obchodní a výrobní plán závodu je v souladu s celostátním hospodářským plánem. Závodní rady měly rovněž oprávnění dohlížet na provoz a správu závodu (podniku) po stránce technické, správní a hospodářské. Pokud bude správa podniku závodní radě v jejích návrzích nevyhověla, mohla se závodní rada obrátit na příslušný orgán veřejné správy s žádostí o zjednaní nápravy. Správa závodu byla povinna závodním radám veškeré informace o výrobním, technickém, hospodářském a obchodním stavu závodu, jeho výkonnosti a záměrech pro příští dobu. Zplnomocnění členové závodní rady měli právo nahlížet i do všech obchodních knih závodu. Na základě výše uvedeného je zcela zřejmé, že se závodní rady měly stát orgánem, jehož prostřednictvím měly dělnické strany monitorovat, kontrolovat a usměrňovat téměř veškerý významnější hospodářský podnik v Československu, tedy nejen ve znárodněných závodech, ale i v podnicích, které prozatím znárodnění nepodléhaly. O hlavním účelu dekretu nenechávala nikoho na pochybách již důvodová správa k tomuto dekretu, ve které se uvádí: „Dnes však již není otázkou, má-li být uzákoněno povinné zřízení závodního zastoupení v závodech, nýbrž, jak dalece lze vyhovět požadavkům zaměstnaneckých kruhů, aby zástupcům zaměstnanců v závodě byla přiznána kontrola nad veškerým provozem a nad správou závodu a z toho vyplývající práva. Jest nepochybné, že velká většina předpisů zákona č. 330/1921 byla předstížena vývojem hospodářských a sociálních poměrů, takže dnes nevyhovují praktické potřebě a sotva by bylo možné uvést zákon v život byt' sebedůkladnější novelizací. Byl proto vypracován k návrhu ÚRO návrh nových předpisů o závodním zastoupení zaměstnanců, jimiž se nahrazují zastaralé předpisy zákona o závodních výborech. Osnova použila zásad vyzkoušených v Sovětském svazu, jakož i zásad, které se uplatnily ve vývoji působnosti závodních rad v době po květnové revoluci, pokud znamenaly kladný přínos pro postavení hospodářství na nový lidově demokratický základ.“ Důvodová zpráva k vládní osnově

Základní ekonomické ukazatele však bohužel tento radostný přístup nesdílely a československá ekonomika začala v porovnání se státy, kde takto radikální reformy nebyly provedeny, rychle ztrácet krok.

Znárodňovací dekrety zásadním způsobem proměnily vlastnickou strukturu v Československu. Předmnichovské pojetí soukromého vlastnictví bylo podstatně narušeno. Prostřednictvím znárodnění byl vytvořen nový ekonomický systém, v němž vedle sebe sice existovaly dva základní sektory – státní a soukromý, ale státní sektor prostřednictvím znárodnění získal zcela dominantní postavení. Částečně bylo sice znárodnění nutnou reakcí na válkou proměněnou strukturu národního hospodářství a normotvornou činnost v protektorátu, ať již ze strany okupanta či protektorátní vlády, ale ve větší míře bylo důsledkem snah o nahrazení tržního hospodářství státem regulovanou a plánovanou ekonomikou socialistického typu, jejichž neúnavným a nikoliv umírněným propagátorem byl E. Beneš po celou dobu druhé světové války.

ad 4) Dekret prezidenta republiky č. 108 Sb. ze dne 25. října 1945, o konfiskaci nepřátelského majetku a o Fondech národní obnovy

Již v květnu 1944 v podmínkách londýnského exilu předložilo ministerstvo pro hospodářskou obnovu a ministerstvo průmyslu, obchodu a živností společný návrh rámcového dekretu prezidenta republiky o zajištění nepřátelského majetku na území Československé republiky.¹²⁸ Podle tohoto návrhu měl být veškerý nepřátelský majetek na území Československé republiky zajištěn pro účely budoucího mezinárodního ujednání o nepřátelském majetku. Tento návrh dekretu hovořil zatím pouze o „zajištění“ nepřátelského majetku a nikoli o jeho „zabavení“ anebo „konfiskaci“, protože neměl být na překážku případné odlišné mezinárodněprávní úpravě a tedy i budoucím mezinárodními závazkům Československé republiky.¹²⁹ Rozhodnutí o tomto návrhu bylo především pro tuto vázanost na budoucí mezinárodní ujednání odloženo na dobu po osvobození republiky.

---

dekretu o závodních radách byla publikována in: K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 36.1, s. 815-818.

¹²⁸ Podobné úpravy byly přijaty i v jiných státech obsazených nacistickým Německem. K tomu srov. zejm. pojednání o normách upravujících zásahy do nepřátelského majetku v Jugoslávii, Francii, Polsku, Dánsku, Lucembursku, Nizozemí a Belgii v J. KUKLÍK, Mýty a realita tzv. Benešových dekretů, s. 291-295.

¹²⁹ Blíže viz K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 37, s. 860-863.

Na základě nové osnovy dekretu předložené v červnu 1945 ministrem vnitra, po meziministerském řízení a po schválení vládou podepsal prezident republiky 14. srpna 1945 dekret o zajištění a konfiskaci nepřátelského majetku, kterým měl být uvedený majetek urychleně převzat do státní správy a využit k částečné náhradě hospodářských škod a odčinění bezpráví, jež způsobily nepřátelské státy, nacistický a fašistický režim, národy německý a maďarský a jejich příslušníci Československé republiky, českému a slovenskému národu, národnímu hospodářství a právníckým osobám i jednotlivcům v Československé republice. Tento dekret však nenabyl účinnosti, neboť podle usnesení vlády z 24. srpna 1945 nebyl publikován a po dalších jednání vlády jej prezident republiky svým rozhodnutím ze dne 25. října 1945 zrušil.¹³⁰

Od srpna 1945 současně začala v ministerstvu průmyslu a ve vládě příprava podstatně širěji koncipované osnovy dekretu, která kromě zajištění a konfiskace nepřátelského majetku podrobně vymezila i způsob jeho rozdělení, stanovila zřízení organizací a působnost k tomu pověřených státních orgánů. V tomto pojetí, které již těsně souviselo s přípravou znárodnovacího procesu, pak prezident republiky výslednou vládní osnovu dekretu o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy dne 25. října podepsal.¹³¹

Podle dekretu č. 108/1945 se konfiskoval bez náhrady – pokud se tak již nestalo – pro Československou republiku majetek movitý i nemovitý, zejména i majetková práva (jako pohledávky, cenné papíry, vklady, práva nehmotná), který ke dni faktického skončení německé a maďarské okupace nebo ke dni účinnosti dekretu (dekret nabyl účinnosti 30. října 1945) byl ve vlastnictví blíže specifikovaných osob.¹³² Konfiskaci podléhal rovněž majetek, který náležel v době po 29. září 1938 výše uvedeným subjektům, ale v době rozhodné byl ve vlastnictví osob,¹³³ na něž se konfiskace nevztahovala, a to s výjimkou případů, kdy by podrobení takového majetku konfiskací neodpovídalo zásadám slušnosti.¹³⁴

---

¹³⁰ Viz K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 37, s. 858.

¹³¹ viz K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 37, s. 859.

¹³² Vymezení těchto osob bylo zcela totožné s již výše uvedeným okruhem osob, kterým nepříslušela náhrada za znárodněný majetek podle znárodnovacích dekretů.

¹³³ Rozhodnou dobou se tu rozumí doba od faktického skončení okupace do 30. října 1945, kdy tento dekret nabyl účinnosti.

¹³⁴ O tom, zda jsou splněny podmínky pro konfiskaci, rozhodoval příslušný okresní národní výbor. I konfiskační rozhodnutí mělo povahu rozhodnutí deklaratorního. Rozhodnutí mohlo být doručeno veřejnou vyhláškou i tehdy, kdy nebyly splněny předpoklady § 33 vládního nařízení č.8/1928 Sb. (správní řízení). Blíže viz V. PAVLÍČEK, Dekrety prezidenta republiky, in Dekrety prezidenta republiky, s. 36.

Z konfiskace byla vyňata ta část majetku výše uvedených fyzických osob, která byla nevyhnutelně třeba k ukojení životních potřeb nebo k osobnímu vykonávání zaměstnání těchto osob a jejich členů rodiny (jako oděv, peřiny, prádlo, domácí nářadí, potraviny a nástroje).¹³⁵ Podrobnosti o tomto rozsahu měla stanovit vláda nařízením. To se však nestalo.

Vůbec poprvé tak byla výslovně zakotvena možnost zachování určitého osobního majetku, předchozí právní předpisy tuto možnost neznaly. O tomto ustanovení se ve vládě konala obsáhlá diskuse, jejímž výsledkem bylo usnesení, aby byly osobám, jichž se konfiskace týká, ponechány nejnnutnější osobní svršky a prostředky k uhájení osobní existence asi v rozsahu, „jak platné předmnichovské předpisy exekučního řádu vylučovaly součásti majetku z exekuce“.¹³⁶

V průběhu jednání vlády o tomto dekretu ministr informací J. Kopecký navrhoval, aby se konfiskovaný majetek neodebral hned, nýbrž ponechal původním majitelům k dalšímu užívání, pokud jsou na československém území a zde pracují. Tyto osoby bez státní příslušnosti měly být podle jeho návrhu v postavení nevíтанých cizinců, kterým by byl majetek odebrán až v okamžiku vystěhování. Kopeckého návrh byl ale neproveditelný, protože osídlenci chtěli majetek vlastnit hned. Velmi se ale rozšířila praxe, kterou doporučovaly směrnice ministerstva zemědělství z 10. května 1945, aby bývalý majitel pracoval jako nádeník ve svém závodě, který spravoval národní správce.¹³⁷

K obstarání úkolů se zatímní správou konfiskovaného majetku a k jeho rozdělení byly zřízeny při každém osídlovacím úřadě Fondy národní obnovy. Každý fond byl právnickou osobou a byl zastupován finanční prokuraturou, pokud statut fondu nestanovil jinak. Fond národní obnovy podléhal osídlovacímu úřadu, při němž byl zřízen.¹³⁸ Jednotlivé majetkové podstaty se z konfiskovaného majetku

---

¹³⁵ Jednalo se o podstatně přísnější úpravu než o jaké v Londýně uvažoval prezident Beneš. Členové vlády Národní fronty v tomto ohledu zastávali podstatně radikálnější stanoviska. Ani v tomto případě však Beneš vládě neodporoval.

¹³⁶ Českoslovenští Němci se tak ocitli pokud jde o jejich majetek ve faktickém postavení, jež předmnichovský právní řád přiznával dlužníkům, kteří neplnili své dluhy a jejichž majetek se proto stal předmětem exekuce. Blíže viz K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 37, s. 864-865.

¹³⁷ K. KAPLAN, Pravda o Československu 1945-1948, s. 139.

¹³⁸ Do působnosti Fondu národní obnovy spadalo především:

- zjištění veškerého konfiskovaného majetku podle tohoto dekretu,
- učinit potřebná opatření k jeho zajištění, převzetí, úschově, udržování a správě,
- sepsání a vypořádání závazků náležejících ke konfiskovanému majetku,
- provést odevzdání konfiskovaného majetku podle konečných rozhodnutí o přidělu a rámcových plánů vypracovaných osídlovacími úřady po dohodě s příslušnými ministerstvy.

přidělovaly oprávněním uchazečům za úhradu.¹³⁹ Majetkové podstaty mohly být přiděleny zemím, okresům, obcím a jiným veřejnoprávním institucím, zejména zájmovým a kulturním, družstvům a jiným uchazečům, kteří vyhovovali přidělovým podmínkám. Přednostní postavení při přidělování konfiskovaného majetku bylo uzákoněno pro účastníky národního odboje a osoby poškozené válkou, národní, rasovou nebo politickou perzekucí..

Již jsme opakovaně uvedli, že toto pojetí dekretu o konfiskaci majetku bez náhrady nebylo v souladu s Benešovými představami a že ještě v létě vláde navrhoval, aby se vrátila k jeho původní myšlence, podle níž měly být válečné škody, které v Československu nacistické Německo způsobilo, hrazeny z majetku Němců odsunutých z Československa a odsunutým Němcům měly být vystaveny československou vládou poukázky na náhradu za konfiskovaný majetek splatné u německé vlády. Beneš tehdy zastával názor, že by tento postup usnadnil jak prosazení myšlenky transferu Němců, tak eventuální odškodnění Československa za válečné škody. Po skončení konference velmocí v Postupimi již tyto ohledy nebyly nutné a vláda původní prezidentovu koncepci neakceptovala. Na konci října Beneš dekret o konfiskaci nepřátelského majetku podepsal aniž by jeho obsah zásadnějším způsobem rozporoval. Na podrobnější námitky v tehdejší zákonodárné smršti ostatně ani nebyl čas.

---

¹³⁹ Podle platných přidělových plánů byl příslušný k přidělení malých majetkových podstat okresní národní výbor, středních majetkových podstat zemský národní výbor a u průmyslového majetku a velkých majetkových podstat rozhodovalo příslušné ministerstvo. I v tomto případě se nově zřízeným národním výborům dostávalo do ruku obrovské množství majetku, o jehož osudu měly rozhodnout.

V. POLITICKÉ OTÁZKY V. 1. STRANICKÝ SYSTÉM

V této kapitole se budeme zabývat vývojem Benešových názorů na reformu stranického systému v poválečném Československu. V první části se budeme věnovat Benešovým východiskům a jeho obecným teoretickým přístupům ke stranictví, v druhé části se pak zaměříme na praktickou rovinu jeho představ.

Hned na úvod se stručně vraťme k Benešovým politickým názorům a postojům od mládí do druhé světové války. Pod vlivem svých bratrů se Beneš přiklonil ještě jako student k sociální demokracii. Jak jsme si již ukázali, při svých studentských pobytech na Západě si často vydělával jako dopisovatel Práva lidu. Ještě před první světovou válkou však Beneš pozice sociálně demokratické strany opustil. Socialistou však zůstal po celý život, pokládal se ovšem za socialistu bez dogmat. Třídní boj se mu zcela nezamlouval a svému bratru Vojtovi v dopise ze dne 28. července 1908 vysvětlil, že hodlá „rozsekat právě to třídní štvání, přivést ad absurdum celou tu taktiku.“¹ Jinak ovšem Beneš existenci tříd a nevyhnutelný konflikt mezi jejich zájmy považoval za nezpochybnitelný fakt.

Již v roce 1919 Beneš z pařížské mírové konference navrhoval redukcí stran v Československu na dva až tři bloky. Domníval se, že moderní společnost je hnána tendencemi kolektivistickými, a doporučil proto vytvořit spojením všech levicových stran socialistický blok, který by se stal rozhodující politickou silou, přičemž signalizoval připravenost postavit se do čela tohoto bloku. V programu bloku měl být podle Beneše zachován princip třídního boje, ale jen jako otázka taktická a metodická. Vyslovoval se pro praktický socialismus a pro praktické uplatňování socialistických reforem. Toužil vytvořit teorii socialistického praktikismu nebo aktivismu. Domníval se, že socialistický empirismus představuje jediný jistý základ, na kterém je možné společnost měnit. Vedle socialistického bloku by se podle Beneše vytvořily další státní strany, zejména strana agrární a strana liberální. Z účasti na vládě, a tím i z vlivu na státní politický vývoj, chtěl Beneš vyloučit krajní revolucionáře a krajní reakcionáře. Na levici revoluční marxisty, jimž by však toleroval, aby jejich frakce stála na nejzazší levici a prováděla skutečnou politiku revoluční. Nebylo by to prý celkem bez užitku. Za extrémní reakcionáře

---

¹ Blíže viz Z. ZEMAN, Edvard Beneš - politický životopis, s. 10. Srov. i E. BENEŠ, Stručný nástin vývoje moderního socialismu, I. až IV. díl, Praha 1910-1911.

považoval monarchisty a politizující katolíky, kteří podle Beneše neměli mít v politice nového státu místo.²

Benešovy politické představy vycházely již tehdy mnohem více z teorie než ze znalosti domácího prostředí³ a nenalezly proto větší odezvy. Po nezdaru svého plánu na vytvoření jediné socialistické strany Beneš dlouho váhal se do některé strany přihlásit, vycházel přitom z argumentu, že ministr zahraničí by měl zůstat nad stranami. V první republice však panovala poněkud jiná atmosféra a vyžadovalo se, aby ministr byl zároveň poslanec. V roce 1920 proto Beneš kandidoval do Národního shromáždění za národní socialisty, aniž by však tehdy ještě do této strany vstoupil. K tomu došlo v roce 1923. V roce 1935 v souvislosti s volbou prezidentem republiky svoji činnost v národně socialistické straně ukončil.

Benešovy názory na poválečné politické uspořádání vycházejí i na přelomu let 1941 a 1942 z jeho důsledné kritiky předválečných pořádků. Denním úkazem politického života evropských demokracií mezi válkami byl podle něj nedostatek víry ve vlastní zásady a nedůslednost v jejich uplatňování, nedostatek občanské odvahy, nepřijatelný utilitářský oportunistus, pokud šlo o uplatnění demokratických zásad, a stálé pokusy o nemožnou dohodu s fašistickými odpůrci, třídní, stranická a osobní sobeckost, ve většině případů velkého politického významu vnitřně i mezinárodně, nedostatek skutečné znalosti konkrétních mezinárodních problémů a nesevdomitost, lehkomyšlnost, s níž odpovědní političtí činitelé zaujíмали stanoviska a činili dalekosáhlá rozhodnutí. Osud, jenž demokracie postihl podle Beneše jasně ukázal, že je nutno nejen se stavět ve veřejných projevech na odpor proti diktaturám a totalitarismu, hlásat demokracii a mluvit pochvalně o svobodě lidí a národů, nýbrž že je také třeba mít správnou koncepci demokratické politické, sociální a hospodářské teorie, a hlavně je nutné mít odvahu uvádět tyto teorie důsledně, správně a spravedlivě do praxe.⁴ Jinak všechna ta velká slova o demokracii jsou jen prázdná slova, určená k tomu, aby zakryla nejvulgárnější sobecké zájmy vládnoucích tříd, stran a jedinců. A důsledek je pak podle Beneše vždy stejný – pád.⁵ Demokracie padly podle Beneše ne proto, že byly špatné jako režim, nýbrž hlavně proto, že byli špatní, slabí a neschopní jejich vůdcové.⁶ Navržení a přijetí mechanismu, který by zajistil výběr

---

² Blíže viz Z. ZEMAN, Edvard Beneš - politický životopis, s. 48.

³ Srov. např. E. BENEŠ, Stranictví, Praha 1912.

⁴ E. BENEŠ, Demokracie dnes a zítra, s. 243.

⁵ E. BENEŠ, Demokracie dnes a zítra, s. 243.

⁶ E. BENEŠ, Demokracie dnes a zítra, s. 257.

vhodnějších vůdců, však podle Beneše zjevně nestačí, je nutné reformovat celý stranický systém.

Benešova kritika předválečné demokracie byla opravdu důsledná. Není například bez zajímavosti, že Velkou Británii Beneš označil za pouhou polodemokracii, stejně jako většinu jiných evropských demokracií, neboť se v nich běžně bral zřetel i na dědičnost třídního postavení a majetek.⁷ Jak jsme si již opakovaně ukázali v předchozích kapitolách, Beneš však nevnímal demokracii jako pouhou vládu většiny určenou ve svobodných, rovných a tajných volbách a garanci občanských a politických práv, ale jako systém mnohem komplexnější, doplněný zejména o hospodářské a sociální zrovnoprávnění všech občanů.

S ostrou kritikou předválečného stranického systému jsme se setkali jak ve výše citovaných Benešových dopisech do vlasti z let 1938 až 1941, tak v přednáškách, jež Beneš přednesl na univerzitě v Chicagu. Beneš se k tomuto tématu opakovaně vracel v obecné rovině i v rozhlasových projevech do vlasti. V projevu ze dne 30. dubna 1941 například uvedl: „Budeme mít ovšem v osvobozené republice nejen nové poměry sociální, nýbrž i politické. Budeme mít nové útvary stranické, a vyloučíme z našeho budoucího politického života všechno to, co v našem dřívějším systému stranickém, a zejména koaličním, bylo nezdravé a právem kritizováno. K tomu všemu není návratu. Nové poměry v třetí republice budou potřebovat jen zcela omezený počet stran politických. Nebude to žádný totalismus, ale zato zdravé a velmi omezené roztrídění stranické.“⁸

Ve stejném projevu Beneš již ale zřetelně předjímá další vývoj: „Nechci dnes mluvit o všech podrobnostech těchto nových poměrů, říkám jen zatím, že jedna z cest k tomu bude především jednota všeho dělnictva. To nám také připraví a zachrání národní a státní jednotu v převratových dobách po válce, bude jedním z hlavních pilířů bezpečnosti a pevnosti osvobozené republiky a umožní vybudovat onen nový sociální řád, po němž celá nová a mladá poválečná Evropa bude volat.“⁸

Nutno podotknout, že domácí odboj byl hned od počátku války podstatně radikálnější než odboj zahraniční i v otázce stranického systému. Ve zprávě odbojové organizace Petiční výbor Věrní zůstaneme z října 1939 se např. uvádí: „...staré strany patří minulosti a zejména skoro všichni jejich vedoucí lidé. Všechny pokusy obnovit jejich vládu, někdejší koalici, jakkoliv zastřenou, by vedly po obnovení samostatnosti leda

---

⁷ E. BENEŠ, Demokracie dnes a zítra, s. 263.

⁸ Bliže viz E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 118. Srov. i např. rozhlasový projev do vlasti z 21. prosince 1943, tamtéž s. 223.

k druhé revoluci. Nelze nic namítat proti tomu, vystupuje-li některý politický činitel v cizině jménem té či oné strany, protože cizina jiného akreditivu nemá, ale nutno vědět, že mocenský podklad toho pominul.“⁹ V březnu 1940 pracovník ilegální organizace Politické ústředí A. Pešl ve své zprávě pro zahraniční akci uvádí: „Nějaké zásadní stanovisko odsud není snadno vnučovat. Je ovšem pravda, že je tu nechuť k sestavám, připomínajícím příliš starou koalici a parcelaci národa mezi partaje a jejich pohlaváry.“¹⁰ Požadavky na omezení počtu politických stran přicházely i ze Slovenska.¹¹

V další zprávě domácího nekomunistického odboje z 19. dubna 1940 se již mnohem radikálněji konstatuje: „Kromě toho trvají pokusy starých stran zachránit se do III. republiky, v čemž nejdále dospěli agrárníci. Toto všechno však bude smeteno vůlí a hněvem lidu, jemuž potom nesmí být bráněno - jen zabráněno, aby se věci nezvrhly. Je nezbytně nutno vzít na vědomí, že zde se formuluje den ode dne jasněji a pevněji vůle lidu, která musí být respektována jako hlavní činitel, ona to bude, kdo vytvoří silnou vládu a vybaví ji vším, čeho bude třeba. Nestaví se tedy od střechy... Bude nezbytné, aby v rozhodném okamžiku byla vláda utvořena zde a to hned od počátku z činitelů domácích i zahraničních – opačný postup, aby byla vytvořena venku s „příbráním“ domácích pracovníků je nemožný, protože se nesmí zapomínat, že národ zůstal doma a že tu byl už dvacet let samostatný stát.“¹² Bohužel se však většina aktivních demokratických odbojových pracovníků z let 1939 až 1941 později ocitne na popravišti či v koncentračním táboře a poválečná demokracie se začne stavět v rozporu s jejich tužbami a požadavky, ale i Benešovými představami z počátku války právě „od střechy.“

---

⁹ Blíže viz E. TÁBORSKÝ, *Pravda zvítězila*, s. 419. Ve zprávě téže organizace z konce roku 1939 se opět uvádí: „Lid nechce staré vůdce a strany, ani jejich náhradníky (ani parlament zvolený 1935!), ani Národní souručenství. Všechny formace se teprve vytvoří – i to bude úkolem přechodné doby...“ Zpráva ilegální organizace Petiční výbor Věrní zůstaneme z 28. prosince 1939 byla publikován in: L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943*, dok. č. 379, s. 498-501.

¹⁰ Zpráva A. Pešla z 12. února 1940 byla publikována in: L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943*, dok. č. 384, s. 515. Takřka největší nechuť k předmnichovským politickým funkcionářům a politickým stranám však obecně vyjadřovali od roku 1939 představitelé vojenské odbojové organizace Obrana národa. Srov. např. paměti odbojového pracovníka profesora J. Grňy, který k tomu uvádí: „Zvláště ostře se vojáci vyslovovali o politických sekretariátech a jejich představitelích jakožto o lidech, kteří si učinili s rozeštváním lidu své životní povolání a které proto považovali za škůdce národního života.“ Blíže viz J. Grňa, *Sedm let na domácí frontě*, s. 32. K postupnému přijetí levicového „socialistického“ programu vojenskou složkou domácího odboje srov. např. P. KOURA, *Představy československého domácího nekomunistického odboje o poválečném uspořádání republiky*, in: *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody*, s. 106.

¹¹ Srov. např. Lettrichovo memorandum z února 1940, ve kterém je vznesen požadavek na omezení počtu politických stran nejvýše na tři. Blíže viz E. TÁBORSKÝ, *Prezidentův sekretář vypovídá*, s. 93.

¹² Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943*, dok. č. 397, s. 535-538.

D. Brandes v této souvislosti při srovnání českého, polského a jugoslávského odboje správně připomíná, že slabost českého odboje, zejména od podzimu 1941 do roku 1944, přinášela Benešovi jednu významnou výhodu. Beneš a jeho vláda mohli, pokud chtěli, nerespektovat nebo přehlížet představy odbojového hnutí, ať se jednalo o složení vlády, její vnitropolitický a národněpolitický program, konfедераční plány nebo její vztahy k protektorátní vládě. Benešův manévrovací prostor byl proto podle Brandese větší než prostor Sikorského a Mikołajczyka, kteří museli brát ohled na plány a názory centrálně řízeného, silného a aktivního odbojového hnutí, především v nejožehavějších tématech, kterými byly východní oblasti a plánování povstání. Mihailovič v Jugoslávii pak podle Brandese nedovolil kontrolu ze strany exilové vlády vůbec.¹³

Názory nekomunistického odboje byly sice již tehdy leckdy politicky, hospodářsky a sociálně velmi radikální, ale s opuštěním pluralitního stranického systému parlamentní demokracie nepočítaly. Ve zprávě ilegální organizace Petiční výbor Věrní zůstaneme z 1. října 1940 se např. prohlašuje: „Naše vítězství možno jen vítězstvím demokracie, nemožno tady zavádět soustavu jedné strany. Německá propaganda i doba druhé republiky a zlořády stranického aparátnictví v tom nadělaly mnoho zmatků, demokratická propaganda vítána – jen pozor, žádný návrat k bývalým stranám, vůdcům, aparátům a koaličně-obchodním mravům. To je naprosto jasné, stejně jako se už nikdo nespokojí demokracií politickou, půjde o radikální demokratizaci života hospodářského. Toto ovšem se programově promýšlí a pracuje se na tom.“¹⁴

V. Kural v této souvislosti správně připomíná, že střídání stráží v domácím odboji v průběhu let 1940 a 1941 vyneslo do popředí zcela nové lidi. V ÚVODU již podle něj nebyli žádní „staří borci“... ani „šedé eminence v pozadí“... „první housle v něm nehraje ani řízně velící generalita.“ Vedoucí postavy, jako doc. Fischer z Petičního výboru Věrní zůstaneme, pplk. Balabán z Obrany národa či redaktor Pešl z Politického ústředí – to jsou vskutku noví, podle Kurala „staropolitictvím“ nezatížení lidé, které vynesl do popředí teprve odboj, lidé, kteří vidí svět jeho očima, žijí jeho idejemi, formují svou koncepci především na základě zkušenosti z protifašistického boje, jemuž dávají přednost před stranicko-politickým dědictvím meziválečného dvacetiletí.“¹⁵ Ve vrcholném programu domácího nekomunistického odboje Za svobodu do nové Československé republiky, který

¹³ D. BRANDES, Exil v Londýně. 1939-1943, s. 429.

¹⁴ Zpráva ilegální organizace Petiční výbor Věrní zůstaneme z 1. října 1940 byla publikována in: L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 423, s. 573.

¹⁵ V. KURAL, Místo společnosti - konflikt!, s. 115.

ve své konečné podobě pochází z podzimu 1941 se výslovně uvádí: „Dřívější politické strany nebudou obnoveny; také návrat bývalých vedoucích politických činitelů k moci je vyloučen.“¹⁶ Tvůrci tohoto programu však připouštěli nutnost politických stran, ty však měly být organizovány na jiném podkladě nežli za první republiky a měl být zejména omezen jejich počet.¹⁷

Na redukci počtu politických stran a nemožnosti návratu ke starým stranickým pořádkům se zbytky domácího nekomunistického odboj shodovaly i po jeho brutální likvidaci v letech 1941 a 1942. V červnu 1943 např. zaslali K. Krofta a E.Lány Benešovi z protektorátu vzkaz, ve kterém ho informují o nemožnosti svolat Stálý výbor Národního shromáždění a odporu lidu vůči starým politickým stranám: „Chtěli svolat Stálý výbor parlamentu, ale nemohou tak učinit, protože někteří členové jsou nespolehliví, jako Gajda, a proto, že Stálý výbor je vybudován na základě starých stran, o nichž lid nechce nic slyšet. Přeje si jen 3 strany.“¹⁸

Československý informátor v Ankaře M. Hanák v srpnu 1943 po rozhovoru s A. Brabcem, který se zdržoval krátce obchodně v Turecku, do Londýna napsal: „Všeobecně se pokládá za samozřejmé, že po válce nebude život už tak přepolitizován, a to v žádném směru. Rozhodně nepočítat s nějakým politickým klíčem. To říká každý.“ „Lid chce předmnichovskou republiku, a to nejlépe v rámci velké federace. To pro zajištění budoucna. Názor na Rusko všeobecně přátelský. Rusko si získalo velké sympatie též u nelevicových lidí svým zdůrazňováním (rozhlas), že si přeje samostatné Československo. Věří se, že Rusko nemá úmysl vtělit RČS do Sovětského svazu a že dává přednost čsl. samostatnosti. Proto jsou též ruské válečné úspěchy nejvíce vítány.“¹⁹

Podle německého historika D. Brandese kapitulace před Německem v září 1938 a březnu 1939 a kolaborace vedoucích předválečných politiků s německou okupační mocí diskreditovaly tradiční politické strany v očích české a slovenské veřejnosti, která hledala

---

¹⁶ Za svobodu do nové Československé republiky. Ideový program domácího odbojového hnutí vypracovaný v letech 1939-1941, s. 61.

¹⁷ Tamtéž, s. 71-72.

¹⁸ Vzkaz K. Krofta a E.Lány Benešovi ze dne 21. června 1943 byl publikován in: L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 512, s. 714-715.

¹⁹ Hanákova zpráva ze dne 23. srpna 1943 byla publikována in: L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 521, s. 723-724. V další zprávě M. Hanáka z Ankary ze září 1943, zasláné po Hanákově rozhovoru s pražským obchodním zástupcem K. Příkrylem do Londýna, je zachycen stejná nálada v protektorátu: „Návrat starého politického života je naprosto vyloučen a kdo by s tím přišel, by pohořel. Žádná stranická diktatura, žádná vojenská diktatura, jediná diktatura je přijatelná: rozumná diktatura demokracie, reprezentovaná a vedená hospodářskými odborníky, která by se snažila o blahobyt všech a nikoliv o blahobyt politických předáků a jejich stran.“ Hanákova zpráva ze dne 20. září 1943 byla publikována in: L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 528, s. 732-733.

obětního beránka, takže se z toho za války a po válce zotavily jen částečně. Polské politické strany se naopak podle něj pozvedly jako Fénix z popela dlouholetého režimu Sanace. Jejich vedoucí role v odbojovém hnutí byla na rozdíl od Čechů tak jednoznačná, že komunisté ji mohli zpochybňovat jen v propagandě a vojenskou pomocí Sovětů. Předválečné poměry se podle Brandese obrátily: Polsko nastoupilo během války cestu k parlamentární demokracii, Československo se ocitlo na šikmé ploše omezení pluralismu a stranického spektra.²⁰ Východiska D. Brandese jsou zjevně správná, ale konečný závěr nikoliv. Hlavní příčinou správně popsaného rozdílu mezi Československem a Polskem nebyla touha českého národa po omezeném pluralismu, ale podstatně větší politická síla československých komunistů v porovnání s jejich polskými dělnickými kolegy.

Výše naznačené zprávy, které E. Beneš z domova od počátku války pravidelně dostával, ho utvrzovaly v jeho přesvědčení o nutnosti vytvořit v poválečném Československu jednotnou dělnickou stranu. Již výše jsme uvedli, že Beneš snil o jednotné socialistické straně už po první světové válce. Na počátku druhé světové války se k této myšlence vrátil, a to v souvislosti se svým požadavkem, aby v poválečném Československu existovaly pouze dvě, nejvýše tři strany.²¹ Podrobně se reformou poválečného stranického systému zabýval Beneš na přelomu let 1941 a 1942 v druhé části své knihy *Demokracie dnes a zítra*.²² Protože tyto londýnské úvahy měly zásadní význam pro poválečný politický vývoj, budeme se jimi nyní podrobně zabývat.

V mnohých předválečných demokraciích dospěly podle Beneše politické strany jednak svou přílišnou početností, jednak svým přehnaným stranickým duchem a sobeckým vykořisťováním státní moci ve prospěch svůj a svých straníků tak daleko, že státní a národní politický život rozložily a atomizovaly a přiváděly národy až na okraj občanských válek a anarchie. Politické strany jsou podle Beneše sociální organizmy, jejichž vlastnosti, psychologie, metody práce mohou být v politickém životě velmi nebezpečné. V jistém smyslu jsou však politické strany nutným zlem. Práví demokraté si podle Beneše mají a musí si být vědomi zlých vlastností a sklonů politických stran, stejně jako si musí být vědomi toho, že politické strany jsou pro svobodu občanskou a pro demokracii prostě nezbytné. Nemá tudíž smyslu je zatracovat nebo proti jejich existenci

---

²⁰ D. BRANDES, *Exil v Londýně. 1939-1943*, s. 425.

²¹ Srov. např. projev ve Státní radě ze dne 25. listopadu 1941. Blíže viz E. BENEŠ, *Šest let exilu a druhé světové války*, s. 300.

²² Jak jsme již výše uvedli, druhá část knihy *Demokracie dnes a zítra* vyšla poprvé v Londýně v roce 1942, v prvním českém vydání této knihy. Jak bylo již výše rovněž konstatováno, poválečná vydání *Demokracie dnes a zítra* se od toho londýnského z roku 1942 obsahově žádným zásadním způsobem neliší.

mluvit. Je prostě třeba nutnost jejich existence vzít na vědomí a politicky postupovat tak, aby zlo z nich pocházející bylo omezováno na minimum.²³

Pravý demokrat nesmí nikdy zapomenout, že duch stranictví odnaučuje střízlivému a samostatnému myšlení a přímo ničí duchovní svobodu jednotlivce.²⁴ Být neomylným, neústupným a nesnášenlivým vyplývá podle Beneše přímo z podstaty každého stranictví. Nesnášenlivost a fanatismus u straníků pak působí, že strana bývá při svém usuzování naprosto neobjektivní.²⁵ Strany ve své denní práci a agitaci snadno přecházejí ke lži, klamu a podvodu. Nespokojují se už jen se soustavným nedoceňováním a neobjektivním znehodnocováním svých odpůrců. Sestupují často mnohem níže a tupí, štvou a hrubě snižují své politické protivníky.²⁶ Přesto demokratický systém politické strany jako záruku politické svobody vůbec, stejně jako jejich vzájemně slušnou, poctivou a stálou kritiku a kontrolu nezbytně potřebuje. Je to podle Beneše velmi zvláštní protiklad a anomálie.²⁷

Z těchto obtíží podle Beneše není jiné východisko než demokracii jako systém si zachovat, ale pokusit se politické stranictví jako nezbytný nástroj svobodného politického života zlepšit, zdokonalit, obrodit.²⁸ V poválečném Československu půjde podle Beneše tedy především o to, jakými opatřeními kolektivního rázu omezit všechny zlé a nebezpečné vlastnosti politického stranictví, jak omezit počet politických stran, jak správně vytknout jejich funkce a jak správně určit jejich místo v celém novém demokratickém životě, přičemž se nesmí nikdy zapomenout, že „ne politická strana jako taková je zlem, nýbrž nevzdělaní a nevyspělí, nevychovaní a nedemokratičtí občané a jejich vůdcové v režimu svobody jsou zlem.“²⁹

Čím je počet politických stran v demokratickém zřízení větší, tím se podle Beneše zesilují všechny výše naznačené zlé vlastnosti politického stranictví a jejich důsledky se zmnohonásobují. Jejich boj je úpornější, počet vůdců, podvůdců, tajemníků a důvěrníků je mnohem rozsáhlejší, a tudíž stranické poměry jsou komplikovanější, míra sporů a počet konfliktů mnohem větší, národní a státní život více rozdrobený a stát více zeslabený. Mají-li se v budoucí poválečné demokracii zlé důsledky stranictví omezit, je první cestou k tomu omezení počtu politických stran. Nemá jít o potlačení existence politických stran

---

²³ E. BENEŠ, *Demokracie dnes a zítra*, s. 263.

²⁴ Tamtéž, s. 266.

²⁵ Tamtéž, s. 264.

²⁶ Tamtéž, s. 266.

²⁷ Tamtéž, s. 272.

²⁸ Tamtéž, s. 271.

²⁹ Tamtéž, s. 273-274.

či vytvoření pouze jedné totalitní politické strany. Strany totalitní v autoritativních režimech mají podle Beneše všechny zlé vlastnosti stran demokratických v míře ještě daleko větší, než je tomu v demokracii samé, a stávají se tudíž automaticky prostým nástrojem nejhorší tyranie.

Jistě nepřekvapí, že se toto příkré hodnocení „totalitních stran“ podle Beneše netýká stranictví v systému sovětského socialismu, neboť tam se problém stranictví klade zásadně jinak nežli v demokracii a autoritativních režimech. V socialistické společnosti, kde zásadní a strukturální rozpory třídní jsou odstraněny zespolečněním výrobních prostředků a vytvořením beztřídní společnosti, není podkladu pro tvoření více stran nežli jedné. Této straně podle Beneše pak dává sovětsko-socialistický systém funkce zvláštní, poněkud jiné nežli mají strany v demokracii. Funkci kontroly a jistého druhu opozice – pokud ji připouští - se snaží podle Beneše vyjadřovat a provádět s pomocí institucí jiných.³⁰ „Zůstává však zatím poněkud nejisté, zdali se tento systém ve chvíli, kdy po skončení přechodné periody diktatury přejde v demokracii „skutečnou“, za jakou se sám pokládá – a tudíž v režim politické a duchovní svobody – bez tvoření nových stran obejde.“³¹ Jinak ale Beneš odmítá marxistickou představu, že by stranotvorným principem v režimu svobody mohly být jenom a jedině třídní zájmy.

Režim občanských a politických svobod chce Beneš zachovat. Ale stejně jako bude stát regulovat a omezovat svobodu majetkovou a hospodářskou, bude podle něj muset také více regulovat některé způsoby a projevy dřívějšího svobodného demokratického politického života. Vývoj k socializaci moderní společnosti a k plánování všeho druhu s sebou tuto regulaci podle Beneše automaticky přináší.³² Politická strana, která je a v budoucnosti ještě více bude podstatným orgánem nové demokracie - přijímající zásady plánování a regulování hospodářského a vůbec veřejného života v míře daleko vyšší nežli demokracie předválečná -, by měla být podle Beneše součástí konstituční úpravy. Nelze již tedy připustit, aby v kontinentálních demokraciích bylo formování stran přenecháno úplné volnosti občanů a jejich svobodnému rozhodnutí a aby se politické strany zakládaly, budovaly a organizovaly bez předchozích konstitučních ustanovení a bez předchozího zákroku demokratické zákonodárné moci jen na základě prostého spolčovacího zákona, jako tomu bylo v demokraciích až doposud. I v tom musí

---

³⁰ Tamtéž, s. 275.

³¹ Tamtéž, s. 276.

³² Tamtéž, s. 277

být podle Beneše liberalismus devatenáctého a první poloviny dvacátého století reformován.³³

Podle Beneše je „dnes možné založit politickou stranu na základě jakéhokoliv programu a kýmkoliv: stranu proti vázaným kandidátním listinám, stranu úřednickou, stranu nájemníků stranu dokonce ryze osobní... Je však třeba mít odvahu k jasnému konstatování, že po dosavadní zkušenosti budoucí kontinentální demokracie mají mít minimální počet politických stran a že se má pro budoucnost určit ústavně a zákonně stranotvorný princip, který v tom kterém státě bude podle konstituce přípustěn a na základě jehož politické masy lidové se smějí ve strany formovat.“³⁴

„A zároveň je třeba dát v budoucnosti právo parlamentním sborům nebo nějaké jiné, konstitucí stanovené korporaci, aby v duchu demokracie a demokratickou metodou samy rozhodly, zda se pak v dalším vývoji státu a společnosti princip ten má měnit, zdali v konkrétním případě počet stran se má nebo smí zvýšit a nová strana zákonně a ústavně do života toho kterého státu připustí.“³⁵ I tento Benešův ideál dojde v roce 1945 naplnění, kdy se nikým nevolené strany Národní fronty „v duchu demokracie a demokratickou metodou“ samy rozhodnou, že ostatní strany mohou vzniknout jen na základě jejich souhlasu. Těmito otázkami se však budeme zabývat až v příští kapitole. Zde se omezíme na komentář, že tyto Benešovy představy nebyly v souladu s obecně uznávanými demokratickými principy a navíc zcela zásadním způsobem odporovaly výše nastíněným Benešovým názorům ohledně nevyhnutelně sobecké „povahy“ všech politických stran. Přidělit takto pojímaným stranám právo rozhodovat o možnosti vzniku či zániku svých potencionálních konkurentů je zcela absurdní a sotva mohlo být realizováno jiným způsobem, než se tomu v roce 1945 stalo.

Beneš v tom však na přelomu let 1941 a 1942 problém neviděl, naopak soudil, že by toto omezení nebylo porušením demokratické politické svobody. Šlo by podle něj o demokratické rozhodnutí omezit svou vlastní svobodu v zájmu státního celku v docela speciálním a svým obsahem omezeném případě.³⁶ Beneš si neuvědomoval, že v tomto případě by v žádném případě nešlo „o omezení své vlastní svobody“, alespoň ne z pohledu politických stran, které by o omezení počtu politických stran v konečném důsledku rozhodovaly, ale naopak o vítaný prostředek k odstranění potencionálních politických

---

³³ Tamtéž, s. 277

³⁴ Tamtéž, s. 277. Jak nebezpečný princip to přivádí na svět, zjistí Beneš až v roce 1945. Jen ústavní formu určení „stranotvorného principu, na jehož základě se smějí lidové masy formovat“, nahradí Košický vládní program a vládní nařízení č 48/1945 Sb. a 49/1945 Sb.

³⁵ Tamtéž, s. 278.

³⁶ Tamtéž, s. 278.

protivníků. Podle Beneše volnost přesvědčení musí být zachována, stejně tak jako svoboda tisku a spolčování pro jakékoliv názory, tedy i pro ty, které by usilovaly o vytvoření nových stran. Ale dříve, nežli by se na jejich základě strana měla založit a budovat, musel by o tom podle něj učinit rozhodnutí „parlament“, tj. lid a národ jako celek sám nebo ovšem jiný orgán, ústavou k tomu určený.“³⁷

Podle Beneše by proto po druhé světové válce měla mít československá demokracie odvahu stanovit, že se politické strany mají tvořit výlučně na základě principu konservativismu a pokroku a že mohou být vytvořeny pro parlamentní život republiky jen dvě, maximálně tři strany: strana tak zvané levice a tak zvané pravice, eventuálně strana středu. Beneš k tomu zároveň dodává, že se rozumí samo sebou, že si strany mohou dát zcela svobodně svá vlastní jména. Jde tu jen o to, aby se plně podřídily ústavou jedině dovolenému stranotvornému principu. Všechny ostatní politické názory, ideje, přesvědčení a programy (problémy nacionální, decentralizační, náboženské atd.) se měly soustředit do těchto dvou, nejvíce tří stran. V jejich rámci měli mít občané mající zájem na těchto otázkách plnou volnost přesvědčení, propagandy, uplatnění se a hájení svých speciálních cílů, zájmů a programů, a to tím spíše, že možnost tvořit volné spolky a společnosti, kluby, ligy s volností slova, tisku a propagandy pro různé názory by v demokratické společnosti existovala i nadále.³⁸

Podle Beneše je princip konservativismu nebo pokroku nutné pokládat za základní stranotvorný princip ze dvou hlavních důvodů: 1) Každá společnost se automaticky a už strukturálně dělí na ty, kteří chtějí dosavadní řády změnit, a ty, kteří je chtějí zachovat, ať již z jakýchkoliv důvodů; 2) Lidská povaha má sklon – ať již vrozený, či podmíněný výchovou – buď k rovnostářství, nebo k lpění na všem starém, tradičním, na všem zvykově nebo poměry vytvořeném. Tento princip je proto podle Beneše pro tvoření stran, nutných pro politickou organizaci společnosti, na rozdíl od všech ostatních nejpřirozenější a nejzákladnější. Jde o princip co nejvšeobecnější, trvalý a celý vývoj společnosti charakterizující.³⁹

Bude tedy nutné vytvořit stranu sjednocené levice a stranu sjednocené pravice. Strana středu by mohla být rovnovážným umírnovatelem politických bojů. Pomáhala by

---

³⁷ Tamtéž, s. 278. Beneš samozřejmě přehlížel fakt, že v tomto směru není parlament nic jiného než soubor politických stran, které při rozhodování o svých potencionálních protivnících, nebudou zastupovat lid, ale především samy sebe. V poválečném Československu však zůstala tato konstrukce nevyužita. O omezení počtu politických stran se strany Národní fronty dohodly a daly mu právní vyjádření formou vládního nařízení dávno předtím, než se první parlament – Prozatímní národní shromáždění - vůbec sešel.

³⁸ Tamtéž, s. 279

³⁹ Tamtéž, s. 279

zabraňovat tomu, aby nedošlo k diktatuře či k pokusům o totalitu jedné či druhé existující strany.⁴⁰ Systém tří politických stran by podle Beneše vyžadoval, aby nebylo při volbách povoleno sdružování a koaličnictví. Mohlo by to mít za následek sdružení dvou stran k zničení strany třetí.⁴¹ V poválečném Československu měla být podle Beneše požadována finanční kontrola politických stran, stejně tak jako nová kontrola tisku, nikoli však, co se týče svobody slova a tisku, nýbrž ve věcech vlastnictví a financování tisku. Systém vázaných kandidátních listin měl být zrušen. Princip poměrného zastoupení měl být i přes omezený počet politických stran zachován. Při novém zjednodušení politických poměrů počítal Beneš v dobách míru i s institucí lidového hlasování. Rovněž volba prezidenta měla být svěřena hlasování lidu. Beneš v tomto případě zvažoval i americký systém volby prostřednictvím prezidentských volitelů.⁴²

Beneš v rozporu s výše uvedeným výkladem o „konstitučním“ omezení počtu politických stran odmítá považovat registraci politických stran vládou nebo nějakým jiným ústředním orgánem za opatření dostačující a také ne za demokratické. Dává prý vládě a dočasnému režimu příležitost k libovolnému postupu proti politickému odpůrci.⁴³ V tomto bodě nelze než s Benešem souhlasit. Otázkou však zůstává, proč se domníval, že parlament nebo jiný ústřední orgán libovolný přístup k politickému odpůrci neuplatní, zatímco vláda by tak učinit mohla. Vláda v parlamentních demokraciích obvykle reprezentuje většinu stran ovládajících parlament. Proč by se v tomto případě měla vláda chovat jinak než parlament, je tedy poněkud záhadné. Obzvláště pak v systému národní jednoty - pozdější Národní fronty -, kde vláda přesně kopíruje politické rozložení sil v parlamentu.

Pro případ, že by nebyl povolený počet stran „konstitučně“ omezen, se Beneš zabýval i otázkou tzv. jepičích stran, které podle něj veřejný politický život jen atomizovaly. Nutný počet hlasů, jehož překročení bylo podmínkou pro vstup strany do parlamentu, měl být v případě existence více stran daleko radikálnější, opřený především o strukturální státní a národní povahu společnosti, aby dosáhl žádoucího cíle. Podle Beneše v poválečné republice nebude a nesmí být podkladu k tvoření tolika stran, jako tomu bylo dříve, na základě dílčích hospodářských a sociálních zájmů. Provedené reformy způsobí, že nebude podle Beneše mít žádný smysl tvořit strany podle starých etiket, nebude např. třeba tvořit strany náboženské a nacionální, neboť „tyto problémy budou

---

⁴⁰ Tamtéž, s. 281

⁴¹ Tamtéž, s. 291.

⁴² Tamtéž, s. 291.

⁴³ Tamtéž, s. 280.

vyřešeny natolik, že ani jedněch ani druhých zájmů nebude nutné zvláštními politickými stranami hájit.“⁴⁴ Nebude mít už rovněž smysl tvořit tři strany dělnické, stranu národně demokratickou nebo živnostenskou, strany katolické či ryzí stranu agrární. Všechny dílčí problémy, o jejichž řešení všechny dřívější strany usilovaly, měly by být soustředěny ve třech základních stranách. Boje o tyto problémy a zájmy by měly být sváděny uvnitř těchto stran, aby celé ústrojí parlamentního života a celého státu nebylo jimi stále otrásáno a rozvraceno. Nikdy nesmí být zapomenuto, že při pádu kontinentální demokracie hrála početnost stran velmi podstatnou roli.⁴⁵

Omezením počtu politických stran mělo být podle Beneše zároveň odstraněno či alespoň podstatně omezeno jedno velké zlo kontinentálních demokracií: koalicionství, a to především ve formě dohody, že si každá strana vyhradí svou sféru vlivu, do níž se jí druhá strana nebude vměšovat. Vznikly tak podle Beneše vyhraněné domény jednotlivých stran, nekontrolovatelné a nikomu jinému neproniknutelné, a tím došlo k rozdrobení státu na jednostranné sektory.⁴⁶

Výše uvedené reformy stranictví měly usnadnit strukturální změny hospodářsko-sociální. Vyrovnáním majetkových poměrů se mělo organicky zjednodušit sociální složení poválečných demokracií. Pokud by však k této automatické reformě stranictví nedošlo, bude třeba „rozhodné, nestraničné a objektivní vůle vedoucích politických kruhů, která to provede.“⁴⁷ Jinými slovy, pokud národ neprovede výše naznačené reformy stranického systému po válce sám, budou mu muset být uvědomělými vedoucími představiteli politických stran demokratickou cestou vnuceny.

V době mezi válkami přestával být podle Beneše parlament celkem. Tato instituce se podle Beneše stávala jen konglomerátem několika uzavřených pevných stranických organizmů, jež nerozhodovaly svobodně a demokraticky, volnou diskusí a podle všeobecných zájmů celku, nýbrž podle předběžných rozkazů stranických oligarchických aparátů.⁴⁸ Beneš na přelomu roku 1941 a 1942 jako jeden z hlavních problémů předválečných stran vidí to, že strany nechápajíc správně své úkoly, braly místo kontroly vlády a správy samy do svých rukou vládu a správu státu.⁴⁹ Z tehdejších Benešových úvah je více než zřejmé, že úkolem politických stran, o jejichž nutnosti nepochyboval, je kontrola a garance politických práv a svobod. Nikoli vláda a správa státu. V londýnském

---

⁴⁴ Tamtéž, s. 280.

⁴⁵ Tamtéž, s. 281.

⁴⁶ Tamtéž, s. 282.

⁴⁷ Tamtéž, s. 283.

⁴⁸ Tamtéž, s. 287.

⁴⁹ Tamtéž, s. 286.

vydání knihy *Demokracie dnes a zítra* z roku 1942 Beneš výslovně uvádí, že politické strany budou moci být daleko méně cílem samy sobě a „zejména nebudou muset vládnout.“⁵⁰ Později se této formulace zřejmě zalekl, a tak ji v českých poválečných vydáních *Demokracie dnes a zítra* nahradila více neutrální formulace „zejména nebudou musit tak přímo a tak hltavě vládnout“.⁵¹

Kdo tedy ale měl vládnout podle Benešových představ z roku 1942? Beneš sice uznával nutnost existence politických stran, ale neměl k nim lidsky žádnou důvěru, ani sympatie. Byly pro něj opravdu jen tím nejnnutnějším zlem, které by mělo být co možná nejvíce vytěsněno z centra politického dění. V něm se měli pohybovat zdánlivě nestranní a neúplatní lidé, vysokých mravních a intelektuálních kvalit, kteří by však především disponovali vysokým odborným rozhledem a zkušenostmi. Zjednodušeně řečeno – odborníci. Odborníci nemuseli být nevyhnutelně bez stranické příslušnosti, pouze se neměli rekrutovat z protřelých stranických kádřů. Ostatně obě dvě skupiny se v Benešových myšlenkách zásadně nekryly. Za prvního z těchto odborníků považoval Beneš samozřejmě sám sebe. Mezi další „odborníky“, kteří měli ať již z jakýchkoliv důvodů Benešovy sympatie, patřil např. Jan Masaryk či Ladislav Feierabend.⁵²

V poválečné demokracii mělo dojít podle Benešových představ z přelomu let 1941 a 1942 k zesílení a stabilizaci výkonné státní moci v poměru k moci zákonodárné a v poměru k činnosti politických stran. Ministři už neměli být vůdcové politických stran, neboť tyto dvě funkce bude podle Beneše možné od sebe odloučit. Ministři proto měli méně záviset na přímém vlivu stran a více se starat o své resorty nežli o denní stranické boje. Nebudou tak mít podle Beneše tolik starostí s rozdělováním míst a prebend straníkům. Státní byrokracii „bude možné odpolitizovat a odstranit“.⁵³

Beneš se tehdy domníval, že prvním a nejdůležitějším předpokladem k naplnění původního úkolu politických stran (být nástrojem svobody a demokracie a tedy vládu a státní správu pouze kontrolovat, a nikoliv vládnout) je a bude změna poválečné sociální a hospodářské struktury.⁵⁴ Z Benešových úvah není zcela zřejmé, jak k tomuto závěru dospěl, nicméně lze konstatovat, že je postaven na velmi pochybných základech. Představa, že ve státě, který bude sám vlastnit, řídit či spravovat většinu průmyslové výroby, bankovníctví, pojišťovnictví a těžby surovin, se politické strany na rozdíl od

---

⁵⁰ E. BENEŠ, *Demokracie dnes a zítra*, Londýn 1942, s. 241.

⁵¹ Tamtéž, s. 288.

⁵² Strany Národní fronty měly však na věc poněkud jiný názor a svou představu v druhé polovině války až na výjimky bez větších problémů naplnily.

⁵³ Tamtéž, s. 289.

⁵⁴ Tamtéž, s. 288.

předválečných demokracií, kde se většina výrobních prostředků nacházela v soukromých rukou, omezí na pouhou kontrolu státní správy a vlády a nebudou usilovat o bezprostřední vládnutí a správu, je velmi naivní a zcela odporuje Benešovým výše zmíněným představám o nezměnitelné sobecké povaze politických stran.

Je zcela patrné, a není třeba se na tomto místě tímto jevem třeba blíže zabývat, že moc politických stran a jejich apetit bezprostředně vládnout se zvětšuje s množstvím majetku a funkcí, které jsou pro vládu a správu k dispozici. Je-li většina výrobních prostředků v soukromých rukách a je spravována zcela autonomně na přání vlády, snižuje se i touha politických stran bezprostředně vládnout. Beneš tu tedy na správně popsanou nemoc politických stran předepisuje lék, který nemoc nejen neléčí, ale naopak ještě posiluje téměř všechny podstatné průvodní jevy nemoci.⁵⁵

Sympatiemi k vládě „odborníků“ je diktováno i Benešovo přesvědčení, že by evropské demokracie měly přijmout a evropským poměrům přizpůsobit přísnější oddělení centrální výkonné moci od moci zákonodárné, a to podle vzoru Spojených států amerických. Ústřední vláda by měla být nezávislejší na parlamentu, i když by jím byla plně a stále kontrolována a důvěra či nedůvěra ministrům by mohla být i nadále individuálně vyslovována.⁵⁶ Ministři však měli být zodpovědní jen hlavě státu a hlava státu by byla zodpovědná zákonodárnému sboru, jako je tomu ve Spojených státech amerických.⁵⁷

Z výše uvedeného je zřejmé, že se Beneš svými úvahami o nutnosti redukovat počet politických stran veřejně nijak netajil. Důvody, kterými ji ospravedlňoval, se sice často lišily, ale v konečném důsledku směřovaly vždy k politické stabilizaci poválečného Československa. V lednu 1942 Beneš například při rozhovoru s A. Edenem a P. B. Nicholsem na otázku, co bude s Francií, odpověděl, že je nutné počítat s tím, že ve Francii bude revoluce. Na Edenův dotaz, zda má Beneš na mysli revoluci krvavou, odpověděl Beneš, že ano. Nelze podle něj vědět, jak dlouho budou občanské boje trvat, neboť všechno záleží na tom, najdou-li se schopní politikové, kteří by byli s to, aby revoluční hnutí kanalizovali. Podle Beneše se prostě musí počítat s tím, že to půjde ve Francii silně nalevo. Ostatně podobné to bude i v jiných zemích. Proto má Beneš svůj plán na kanalizování revolučního vření v Československu. Přeje si, aby byly 2 až 3 strany, a sice, aby byla jedna jediná dělnická nebo socialistická strana. V této straně by byli také

---

⁵⁵ Tamtéž, s 289.

⁵⁶ Tamtéž, s. 289.

⁵⁷ E. BENEŠ, *Demokracie dnes a zítra*, Londýn 1942, s. 242. Tyto Benešovy úvahy již na první pohled obsahují řadu rozporů. Snad proto je z poválečného vydání vypustil.

komunisté. Tímto způsobem by mohli být komunisté absorbováni. Vedle této velké revoluční strany byla by strana levé buržoazie, ve které by byli takoví lidé, jako je Ripka, a která by zmírňovala nebo vyrovnávala výkyvy levicové strany, pokud by šlo o extrémny. Beneš se domníval, že by se o něco podobného měli pokoušet i ve Francii a že by anglická politika měla v tomto směru působit zejména na vytvoření solidní strany levé buržoazie ve Francii.⁵⁸

Na počátku května 1942 Beneš ve velmi zajímavém rozhovoru s H. Ripkou dále rozváděl tuto svoji koncepci jednotné dělnické strany, ve které by byli zahrnuti také komunisté a která by spoluvládla se stranou středu, utvořenou levými buržoazními elementy. Ripka si k tomu poznamenal: „Když o tom všeobecně mluvil s Novikovem z Majského ambasády, ten mu řekl, že by to znamenalo zánik komunistické strany. Beneš mu odpověděl, že ano, ale právě proto, že máme na mysli velmi radikální změny hospodářské a sociální, nebude vlastně odůvodnění pro zvláštní komunistickou stranu. Namítl jsem prezidentovi, že pokud není jeho plán především taktický, tj. pokud nesleduje takticky tu myšlenku, aby ukázal a dokázal, že zval komunisty do jednotné socialistické strany, a jestliže odmítnou, odpovědnost za to bude na nich, mám sám stále obavy z uskutečnění jeho plánů a to proto, že nepochybuji o tom, že zejména v prvním období bezprostředně po válce jednotnou socialistickou stranu rozhodně by ovládali komunisté a pak proniknutím do hlavních pozic politických a administrativních mohli by ovládnout celý stát. Proto si kladu otázku, zda by nebylo výhodnější, aby komunisté byli po válce ihned vyzváni k účasti ve vládě, ale jako samotná strana, spolupracující s ostatními stranami. Prezident odpověděl, že je si vědom, že je to vážná námitka a vlastně jediná vážná námitka proti jeho plánům, že o tom hodně přemýšlel a že mě ihned uvádí námitky, které si sám sobě dal proti. Koncepce, jak jsem ji já naznačil – kdyby byla zachována komunistická strana – znamenala by to, že by již musily být nejenom tři, nýbrž čtyři a vlastně pět stran. Ale on klade hlavní váhu na to, aby stran nebylo více než maximálně tři. Jakmile by se umožnily čtyři strany, tak by se štěpil tábor nesocialistů na další strany, a tak bychom zase byli tam, kde jsme byli. Dále, kdyby se zachovala samostatná komunistická strana, získala by jistě více než polovinu všeho dělnictva, ale pak nejen že by byla nejsilnější stranou, která by k sobě pro svou sílu a váhu vábila další nové členy, nýbrž nutně by vyvolávala tak silnou reakci od ostatních, že by se hleděli dát

---

⁵⁸ Výňatek ze záznamu H. Ripky o rozhovoru Beneš s A. Edenem a P. B. Nicholsem ze dne 21. ledna 1942 byl publikován in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl I., dok. č. 132, s. 281-283.

dohromady, a tak bychom snadno mohli dospět k tak prudkým sporům, že by z toho mohla vzniknout občanská válka. Ale prezidentovi jde právě o to, abychom pokud je to vůbec v našich silách, tomuto nebezpečí čelili. Když se o svých myšlenkách zmínil Šrámkovi, ten mu hned řekl, aby místo toho, aby se stal pokus o absorbování komunistů, bylo by snad lépe, aby zůstali mimo, protože pak vůbec socialistický tábor jsa rozdvojen, bude slabší. Z toho co říkal Šrámek, je vidět, že se jistě sám pokusí, aby se opakovalo to, co bylo u nás po předešlé válce, a prezident řekl Šrámkovi, že vývoj je již dále, než byl po poslední válce a že spor po této válce mezi socialisty a komunisty spíše by vedl k úplné převaze komunistů v socialistickém táboře. Ostatně Šrámek nebo lidé jako on nebo také Feierabend, bude-li chtít a moci, hned se prosadí do strany středu a tím si zaručí místo ve vládě. Prezident je si vědom velkého rizika, které je spojeno s jeho plánem, ale musíme si být vědomi, že budeme mít revoluční periodu a v té se musí riskovat. Upozorňuje ještě také, že kdyby byla zachována samostatná komunistická strana, nekomunističtí socialisté, cítíce svoji slabost vůči komunistům, okamžitě by začali s nimi závodit, v demagogickém radikalismu, a to by vyvolalo nejhorší reakci nejen u komunistů, nýbrž také u socialistů. Ze všech těchto důvodů proto myslí, že jeho plán je lepší než to, co mám na mysli, ale souhlasí se mnou, jak veliké je v tom riziko. Ostatně se domnívá, že komunisté mu navrhnou to, co já říkám, totiž účast ve vládě jako samostatná strana prostě na základě staré formule o front populaire.“⁵⁹

Dne 7. května 1942 zaslal Beneš Fierlingerovi do Moskvy telegrafickou instrukci, ve které ho informoval o svých plánech na poválečnou úpravu politických poměrů v Československé republice, které krátce předtím sdělil i československým komunistům v Londýně: „a) Jednotnost dělnické třídy jako základ budoucího stranického a politického rozvrstvení v republice; b) Jejich účast (komunistů) v rekonstrukci vnitřní, a to jak ve vládní většině, tak i ve vládě; c) První vláda a většina by byla jakási „front populaire“, s předsedou vlády z levice, s radikálním programem sociálním a hospodářským a za účasti naší levé buržoazie; d) Komunistická strana by z toho mohla vyvodit důsledky a loajálně se mnou a s těmi, kdo by tento program přijali, spolupracovat. Do konce války by spolupracovala v dnešní formě, ve chvíli pádu

---

⁵⁹ Ripkův záznam rozhovoru s Benešem dne 8. května 1942 byl publikován in: in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 2, pozn. č. 3, s. 44-45.

Německa by dnešní stav pokračování první republiky byl okamžitě v dohodě s domovem změněn a vytvořena nová konstelace ve výše uvedeném směru.“⁶⁰

Ve stejné době se Beneš sešel se sovětským vyslancem Bogomolovem. Ve svém záznamu o rozhovoru Beneš uvádí: „Sděлил jsem mu své plány otevřeně bez taktiky a bez tendence: co budu dělat já, za jakých okolností chci v tom zůstat, o nutnosti jednoty dělnického hnutí, o nutnosti dvou tří stran, spolupráci komunistů a linii tzv. front populaire, o reformách vnitřních, stupni socializace a pozemkové reformě... Když jsem mu říkal, že mají zájem na tom, aby měli v naší geografické důležité situaci v Praze přátele, ale že si své věci musíme dělat sami a po svém, po česku, velmi důrazně tvrdil, že se to jim rozumí samo sebou, že chtějí respektovat naši samostatnost i vnitřní režim, ale že my také budeme mít zájem, aby oni byli přáteli našimi, když budeme asi sousedy. Potvrdil jsem mu to. Při diskusi o pozemkové reformě živě zdůrazňoval, že nemůžeme a nemáme dělat kolchozy. Neříkal blíže proč.“⁶¹

Již v první polovině roku 1942 byl tedy Beneš připraven v rámci lidové fronty prosadit dominantní postavení levice, a to za pomoci integrace komunistické strany do demokratického poválečného systému. Beneš si byl dobře vědom toho, že bez komunistické strany by byl socialistický blok příliš slabý a mohl by být v rámci nekomunistické lidové fronty převážen středovými a pravicovými formacemi. Navíc oprávněně předpokládal, že právě to je hlavní cíl jak Šrámkových lidovců, tak v exilu zatím stranicky neaktivních agrárníků. Beneš však nehodlal udělat tutéž chybu, kterou podle něj udělali demokratické socialistické strany po první světové válce, když zcela rezignovaly na podporu komunistické strany a v následném souboji podlehli spojenému tlaku politické pravice a středu. Už vůbec pak neměl v úmyslu zatáhnout svoji vlast do chaosu občanské války. Rozhodl se proto riskovat nebezpečí komunizace Československa a za pomoci komunistické strany odstranit „reakci“ od politické moci v poválečném Československu. Hrozbu komunizace poválečného Československa si přitom Beneš uvědomoval, ale doufal, že se mu ji tímto pevným, odvážným a „šikovným“ tahem podaří eliminovat. Domníval se navíc, že jeho postavení a schopnosti jsou dostatečnou zárukou, aby se mu jeho plán nemohl vymknout z ruky.

---

⁶⁰ Benešova telegrafická instrukce z 7. května 1942 Z. Fierlingerovi byla publikována in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl I., dok. č. 158, s. 323-324

⁶¹ Benešův Záznam o rozhovoru s Bogomolovem ze dne 7. května 1942 byl publikován in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl I., dok. č. 159, s. 325-327.

V srpnu 1942 Beneš při rozhovoru s Opočenským uvedl, že na Slovensku očekává hodně levý režim, protože podle jeho přesvědčení se republika bez levého režimu nedá dohromady.⁶² Levicový poválečný režim byl alfou a omegou všech Benešových úvah. Bez něj si nedokázal prosazení svých socialistických ideálů představit.

V březnu 1943 Beneš sdělil Feierabendovi, že myslí-li si Gottwald, že ho bude komandovat, tak to se mýlí, neboť nic takového on nepřipustí a následně dodal, že si nemyslí, že by nějaké nebezpečí v Československu mělo jít z pravice. Má prý zprávy, že z agrárníků je 90% za ním, z klerikálů 60%, ale od levice je nebezpečí. Bohudík ale levice má mezi sebou i zde v emigraci osobní spory.⁶³ Benešova čísla ohledně podpory agrárníků jsou zjevně nadnesená, nicméně je paradoxní, že strana, o které se Beneš v roce 1943 domníval, že ho její členové z 90% podporují, byla o dva roky později označena za kolaborantskou a nebyla za nikoliv bezvýznamného přispění E. Beneše připuštěna k budování světlých zítřků v poválečném Československu. Nebudeme však na tomto místě předbíhat další vývoj a zůstaneme zatím v roce 1943.

Ještě na počátku tohoto roku Beneš nadále trval na tom, že v exilu nemají být účastníci zahraniční akce stranicky organizováni a předjímat tak budoucí stranickou organizaci v poválečném Československu. V únoru 1943 např. vzkazoval na Slovensko: „Jinak první vláda po osvobození republiky bude celonárodní – složená ze všech směrů (i komunistů), které se přičinily o pád starého režimu. Počítáme s tím, že systém stran bude třeba od základu změnit, a proto ani my zde stranicky nepostupujeme, i když dbáme toho, aby všechny směry byly v zahraničí zastoupeny.“⁶⁴

Na konci června 1943 Beneš však již Feierabendovi potvrdil, že zamýšlí připravit stranicko-politický vývoj doma tím, že na podzim roku 1943 oznámí členům Státní rady, aby se politicky rozestoupili a udělali přípravy k obnově nového stranického života ve vlasti po osvobození. Pak prý již bude možné mluvit o příštím stranickém rozvrstvení a každý bude mít možnost se stranicky zařadit.⁶⁵ Při jednáních s londýnskými představiteli komunistické strany na počátku července 1943 Beneš uvedl, že chce zachovat

---

⁶² Blíže viz ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 230.

⁶³ Blíže viz J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 275. Beneš Feierabendovi ve stejné době rovněž často zdůrazňoval, že se stále snaží vyvažovat pravici a levici. Proto je vláda více napravo a Státní rada více nalevo, neboť tak je to správné a politicky zdravé. Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky III., s. 106.

⁶⁴ Benešův vzkaz na Slovensko z 20. února 1940 byl publikován in: J. ŠOLC, Edvard Beneš: Vzkazy do vlasti, dok. č. 74, s. 146-149.

⁶⁵ Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky III., s. 47. O Benešově zásadě nestraničnosti odboje pojednáváme na jiném místě této práce.

parlamentní systém ovšem při snížení počtu parlamentních stran na 3. Měla to být a) sjednocená dělnická strana, b) strana středu, c) strana nějaké pravice. První poválečná prozatímní vláda měla mít dělnickou a progresivní většinu.⁶⁶ Beneš při těchto jednáních rovněž nadhodil otázku účasti komunistů v exilové vládě. Londýnští komunisté však odmítli o této otázce diskutovat a ponechali rozhodnutí na svém moskevském vedení. Beneš samozřejmě nehodlal komunistům vydat část moci prostřednictvím jejich účasti v exilové vládě zcela zadarmo. Domníval se, že jejich účast ve vládě umírní jejich radikální postoje, přiměje je k přijetí zodpovědnosti a konstruktivních postojů a otupí ostří jejich sociální demagogie.

Ve stejné době však Beneš na dotaz svého kancléře Smutného, jak si představuje poválečné stranické rozvrstvení pod vlivem tvrdého a bezohledného postupu Moskvy ve věci podpisu československo-sovětské smlouvy, poněkud skepticky uvedl: „Myslím, že půjde udělat tři bloky. Komunisté zůstanou stranou sami pro sebe, u těch se nedá nic změnit, v daném případě, kdyby to potřebovali nebo kdyby jim to bylo přikázáno, tak přeskočí zase ke Kominterně a budou revolučními bolševiky. Proto vím, že nesplynou s ostatními dělnickými vrstvami. Ty musí se organizovat kolem dnešní sociálně demokratické strany. Národní socialisty už nechci, aby existovali jako strana. Až provedeme ještě novou pozemkovou reformu, tak naši zemědělci organizováni v zemědělské straně budou tvořit protiváhu komunistům. Až v tom nebudou agrární baroni, Práskové, Beranové, Švejkovina, korupce, tak to bude přirozené konzervativní prostředí. Ve středu pak budou lidovci, to bude myslím základ středu, Šrámek, Stránský. Šrámek se vždycky bránil, že nevedl stranu katolickou, nýbrž lidovou. To bude střed se sklonem k levici. Národní demokraté zmizí jako strana, taky živnostníci. Tihle všichni i národní socialisté se rozdělí do těchto tří skupin. Já považuji komunisty a socialisty za jednu skupinu, proto mluvím o třech, musejí být nějak federováni. Ostatně odborové organizace budou jednotné, už to samo je bude sbližovat.“⁶⁷

Rozpor v Benešově argumentaci je zřejmý. Na jedné straně uznává, že komunisté vždy zůstanou stranou pro sebe, které se nedá věřit, neboť kdykoliv na příkaz či z opportunity přeskočí zpět k revolučnímu bolševismu, a na druhou stranu i nadále razí myšlenku tří stran, v níž socialisté a komunisté budou spojeni do jednoho celku, aby byli dostatečně silní a mohli v poválečné době určovat obsah a rozsah nezbytných

⁶⁶ Blíže viz záznam o rozhovoru pořizovaný komunistickými pracovníky v Londýně, který byl publikován in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 1, pozn. č. 1 s. 35.

⁶⁷ Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 286, s. 344.

hospodářských, sociálních a politických reforem. Důvod rozporu je více než patrný, Beneš se i nadále obává hrůz občanské války a především pak skutečnosti, že by nesocialistické demokratické strany v jednotné frontě proti komunistům otupily podle něj zcela nezbytné politické ostří socialistických stran.

Plně v souladu s výše uvedeným učinil Beneš rovněž v červenci 1943 sovětskému vyslanci u spojeneckých vlád Bogomolovovi výklad o svých vnitropolitických plánech na rekonstrukci republiky. Beneš Bogomolovovi opět potvrdil, že v poválečném Československu by měly existovat jen tři strany. Levice měla být konsolidovaná sjednocením dělnických stran. Samostatná komunistická strana neměla již dále existovat. Beneš Bogomolovovi zdůraznil, že ví, že se do toho sovětská vláda nebude vměšovat, ale u Kominterny si prý už tak jistý není. Sovětský svaz by si však podle Beneše měl uvědomit, že ČSR může být v nejlepším poměru k SSSR, a proto musí mít Sovětský svaz zájem, aby byla republika vnitřně konsolidovaná. Budou-li však rozpory na levici, konsolidovaná nebude a začnou staré spory o Rusko samotné. Podle to se pak bude rozhodovat v politice vnitřní i zahraniční a nastane kolísání jak ve vnitřní, tak v zahraniční politice. Pro Československo tak sjednocená a konsolidovaná levice není jen věcí vnitřní, neboť rozpory na levici by komplikovaly i poměr obou států navzájem.⁶⁸

Nic nepřipadalo Benešovi v létě roku 1943 děsivější než rozpory na levici mezi demokratickými socialistickými stranami a komunisty. V jejich důsledku by situaci v Československu po válce ovládly ve vzniklém chaosu buď komunisté, anebo demokratický střed a pravice (reakce), které k získání moci využijí i demokratické socialistické strany. Obě předpovědi nevěstily pro Beneše nic dobrého, a to ani z hlediska realizace jeho radikálních, ale podle jeho mínění ještě stále demokratických, sociálních a hospodářských koncepcí, ani z hlediska jeho budoucího politické postavení, proto jim bylo nutné zabránit.

V srpnu 1943 Beneš plánoval vzít po návratu z Moskvy dva členy komunistické strany do vlády, a to Noska za londýnské komunisty a jednoho zástupce z Moskvy.⁶⁹ V září 1943 už Beneš uvažoval pouze o jednom komunistovi, druhého chtěl jmenovat až těsně před odchodem z Londýna do vlasti.⁷⁰ V listopadu 1943 Beneš svůj plán oznámil i

---

⁶⁸ Záznam E. Beneše o rozhovoru s A. Bogomolovem dne 13. července 1942 byl publikován in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl I., dok. č. 177, s. 362-363.

⁶⁹ Blíže viz J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 302.

⁷⁰ Blíže viz J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 308.

britskému velvyslanci Nicholsovi s tím, že chce, aby to Britové věděli již nyní. Komunisté podle něj nebudou přijati do vlády pod nátlakem Moskvy, neboť plán ohledně jejich účasti ve vládě má již velmi dlouho.⁷¹

Při jednáních v Moskvě v prosinci 1943 Beneš zástupcům KSČ sdělil, že vedení v osvobozené republice musí mít levice, a to na rozdíl od doby po první světové válce, kdy se dostala k vládě na dlouhá léta pravice a levice se musela jen hájit. Beneš zdůraznil, že do levice počítá tři dělnické strany: komunisty, sociální demokraty a národní socialisty. Dělnické strany se podle Beneše musí dát dohromady a musí za sebou strhnout většinu národa: „Jinak nemohu být prezidentem.“ Levicová většina měla být vytvořena buď tak, že tři dělnické strany budou rozhodovat o vládě, přičemž každá si ponechá svoji samostatnost, nebo budou tvořit federalizovaný blok, anebo vytvoří jednu stranu. Beneš sám chtěl napomáhat spojení dělnických stran v jednu stranu. Pokud se dělnické strany dohromady nedají, přijde podle něj opět rok 1920 a zvrát v reakci. Doma bude podle Beneše sjednocení snazší, než je tomu v zahraničí, kde mohou jednotlivé strany provádět různé „kumšty“, poněvadž se jim v Londýně velmi pohodlně žije. Dělnictvo a lid doma však na sobě cítí německý útlak, a otázku sjednocení tak berou vážněji. Rozhodující bude podle Beneše získat masu a o ně se opřít. Bez mas se nedá nic dělat. Mezi sociálními demokraty a národními socialisty není podle Beneše možné provést v zahraničí žádné sjednocení, hlavně prý proto, že v sociální demokracii jsou rozbroje a hádky o tom, kdo by vedl. Němec prý vést nemůže, poněvadž je na to slabý. Bechyněho ostatní nechtějí. A proto prý řekl Beneš národním socialistům a sociálním demokratům, aby to sjednocení nechali až na doma, kde se prý brzy ukáže, kdo povede.

Následně Beneš komunistům otevřeně sdělil: „Vy budete z dělnických stran nejsilnější. Budete v onom levicovém bloku nejsilnější, a tudíž povedete. Když to budete umět, vyhrajete. Musíte mít hlavně převahu v masách. Jestliže doposud byl poměr mandátů takový, že vy jste měli 30 mandátů a soc. demokraté 40 mandátů, musí být vaší snahou, abyste měli maximum mandátů vy, ale neopustili půdu jednoty.“ Beneš dále dodal, že půjde nejen o dělníky, ale i o to, aby se získal vliv na rolníky, k čemuž má sloužit projektovaný program nové pozemkové reformy. Beneš poté zdůraznil, že tato jeho koncepce budoucího vývoje a utváření poměrů v poválečné republice je jeho pevným přesvědčením, není jen chvilková a přechodná, nýbrž je výsledkem jeho úvah během

---

⁷¹ Benešův záznam o rozhovoru s Nicholsem dne 4. listopadu 1943 byl publikována in J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č.51, s. 104.

několika posledních let. Beneš poté vyzval komunisty, aby se vyjádřili k jeho návrhům a plánům a sdělili mu, jak hodlají postupovat v následujících dvou etapách: 1) do konce války, kdy by si Beneš přál, aby komunisté poslali své zástupce do exilové vlády a 2) po skončení války při budování nové republiky.⁷²

Beneš svůj výklad ukončil prohlášením, že těch dvacet let bojů s koalicí bylo strašným životem a že už by takový život dále nevydržel. Je mu již 60 let a bylo by nad

---

⁷² Blíže viz záznam členů delegace moskevského vedení KSČ o jednáních s Benešem ve dnech 13-20. prosince 1943 publikovaný in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 2, s. 40-59. Beneš neváhal komunistům v Moskvě sdělit ani svůj osobní názor na jednotlivé politické skupiny a členy zahraniční akce. O sociální demokracii tak Beneš prohlásil, že je naprosto rozvrácena a panuje v ní boj jeden proti druhému, plný nevráživosti a intrik. O Nečasovi Beneš prohlásil, že k nepoznání sešel a že u něho protestoval proti politice přátelství se Sověty. O Bechyňovi uvedl, že za rozhodující pohnutku jeho opozičního vystupování považuje okolnost, že se nestal v exilové vládě ministrem a že Beneš nesplnil jeho přání, aby byl předsedou vlády a nejvíc byl ještě odstraněn z místa předsedy Státní rady. O Laušmanovi Beneš rovněž konstatoval, že pohnutkou jeho opozičního vystupování je snaha stát se ministrem. Beneš rovněž ironizoval skupinu kolem Nové svobody, která podle něj chce být komunističtější než komunisté. Ze všech těchto důvodů proto Beneš působí na sociální demokraty, aby se vzpamatovali, frakce Bechyňova zanechala konkurování s komunisty a aby se sociální demokracie opět držela své linie a snažila se s komunisty dohodnout na platformě společné práce pro novou republiku. O Bečkovi komunistům sdělil, že úkoly člena vlády nezvládá. O ministrově Němcovi se vyjádřil, že prý není svými schopnostmi plně na výši, je to člověk jen formátu „odborového poslance“. Sociálních demokratů je podle Beneše v Londýně dvacet, ale jeden za druhým k němu chodí, aby na svého soudruha žaloval, aby ho pomlouval, aby proti němu intrikoval. Při sporech jde přitom hlavně o ministerská křesla. O Fierlingerovi Beneš komunistům řekl, že byl od roku 1934 v Rakousku a požíval tam pověst rudého vyslance. A když přicházely stížnosti, určil ho Beneš za nástupce Bohdana Pavlů na vyslaneckém místě v Moskvě. Fierlinger už nechce v diplomacii zůstat a projevil zájem jít do vnitřní politiky. Beneš s tím prý souhlasí. Ať pozná slasti vnitřní politiky. Osobně je prý Fierlinger charakterní člověk. Nepatří do kategorie kariéristů. Mezi Benešem a Fierlingerem je ten nejlepší poměr. Problém ovšem je, že Fierlinger jedná občas zbrkle.

O národních socialistech Beneš prohlásil, že staří vůdcové Klofáč, Franke, Tučný zemřeli a on má dnes tolik vlivu, aby znovuvytvoření národně socialistické strany zabránil. Přesto o něco později Beneš uvedl, že tato strana pro něho byla vždy méně spolehlivou oporou než sociální demokracie: „jest v ní mnoho pochvostů.“ Dvanáctileté členství v této straně Beneš jako by pozapomněl. David je podle Beneše člověk chorobný, ubrečený, neurastenik. Každou chvíli se zhroutl a Beneš ho musí jako stroj opět natočit, aby opět nějakou dobu vydržel. O Stránském prohlásil, že je to hrozný člověk. Má prý velké aspirace a navíc si myslí, že nejde s Benešem, ale že Beneš jde s ním. V budoucí prozatímní vládě prý rozhodně být nesmí, i když si on sám myslí, že tam určitě bude. O Šrámkovi se vyjádřil, že je to dobrý člověk, ale je mu již 72 let, a tak pro jeho stáří už nelze s jeho aktivní úlohou příliš počítat. Ministerským předsedou ho učinil s úmyslem působit na Angličany a západní svět. Beneš sám je pro západní svět rudé sukno, a tak posunul do popředí Šrámka jako černé sukno. Je sice k Benešovi loajální, ale je příliš starý a málo pracovitý. O Feierabendovi řekl, že byl jako člen protektorátní vlády v tajném spojení s Londýnem a bez výhrady se podřizuje Benešově politice. Je to podle Beneše jeden z nejspokornějších ministrů a osobně čestný člověk, i když smýšlením konzervatívec. O Osuském prohlásil, že je to vyložený magor a že duševní zatížení jest charakteristické pro celou rodinu. O skupině Borin-Ležák, Schwarz, Lochner, Pridavok uvedl, že se mu podařilo dostat celou tuto desperátskou skupinu v Anglii do žaláře, ale dnes prý jsou tyto lumpové opět na svobodě, protože se našlo několik omezených anglických liberálů, kteří se jich jako pronásledovaných ujali. Celkově se Beneš o londýnské emigraci vyjádřil, že je to hrozná společnost. Zná prý již život emigrace z dřívějších dob, ale nynější emigrace je podle něj mnohem horší. Byla to prý těžká práce celou emigraci nějak konsolidovat, neboť každý chtěl něčím být. Dnes se již ale většina emigrantů Benešovi podřizuje, i když ho po straně pomlouvají a intrikují proti němu. Velmi nepříznivě se Beneš vyjádřil i o československé armádě, její velitelé byli svými schopnostmi spíše kaprálové než generálové. Byli nevzdělaní, neschopní a nedozrálí ke své úloze. V zahraničí se prý přesvědčil, jak pochybný byl všeobecně duch v čsl. armádě. A zvláště jak pochybnou byla tzv. nepolitická výchova důstojníků. To, že se politická výchova v armádě zakazovala, vedlo podle něj k tomu, že čsl. důstojníci se pak v emigraci ukázali naprostými nevědomci, analfabety, schopnými se stát nejhlupejších reakčních štvanic fašistické antisemitské tendence.

jeho fyzické síly, aby se opět musel s nějakou koalicí rvát. Chce prý proto již jiný, levicový režim. S ním to bude dělat dál. Když národ bude chtít, tak ještě těch sedm let prezidentem vydrží. Ale jinak by šel na svou soukromou vilu a psal by prý paměti. Bez toho bude mít hodně práce s tím, aby vysvětlil Mnichov.⁷³

Benešovy rozhovory v Moskvě v prosinci 1943 patří k nejméně zvládnutým okamžikům jeho politické kariéry. Jak při rozhovorech se Stalinem a Molotovem, tak při jednáních s československými komunisty trpěl naprosto nepochopitelnou výřečností, ve které se snažil očernit všechny své současné i budoucí potenciální spojence proti komunistickému nebezpečí. Místo taktického mlčení a snahy zjistit skutečná stanoviska Moskvy k mezinárodním a vnitropolitickým otázkám se pouštěl do dlouhých monologů, ve kterých předjímal budoucí události způsobem, který musel překvapit i samotného Stalina.⁷⁴ Místo aby se snažil udržet co nejlepší postavení pro demokratickou část politického spektra a o každý drobný ústupek sváděl s komunisty velký souboj, nabízel Stalinovi i Gottwaldovi v podstatě bezplatně jeden politický dar za druhým, a to bez jakéhokoliv pro udržení demokracie důležitého protiplnění.

Moskevským členům KSČ především nabídl v podstatě dobrovolně a bez boje vedoucí postavení v poválečné Národní frontě. To vše s jediným cílem: zachránit jednotu dělnických stran a zabránit možnosti vytvoření jednotné protikomunistické fronty, která by zemi podle něj z největší pravděpodobností uvrhla do občanské války. Exiloví političtí představitelé jinak poměrně oprávněně sdíleli názory svých předchůdců z první republiky, že Beneš stranickému životu nerozumí, nezná strany a voličstvo, jen poslance a úřednický aparát.⁷⁵

Dne 16. prosince 1943 předestřel Gottwald Benešovi jako odpověď na jeho výše nastíněný výklad komunistickou představu poválečného stranického systému. Gottwald na úvod vyslovil souhlas s Benešovými návrhy, aby jádro vlády tvořil pevný blok tří dělnických stran, přičemž do vlády však měli být podle něj přizváni i někteří představitelé jiných skupin, a to katolíci a agráři. Beneš k tomu poznamenal, že by bylo lépe říkat „zemědělci“ namísto agráři.⁷⁶ Ve svých pamětech k tomu ale Beneš dodává, že o

---

⁷³ Blíže viz záznam členů delegace moskevského vedení KSČ o jednáních s Benešem ve dnech 13-20. prosince 1943 publikovaný in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 2, s. 40-59.

⁷⁴ Blíže viz E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 36-37.

⁷⁵ Srov. např. J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 332.

⁷⁶ Nebyli to tedy komunisté, kteří jako první prosazovali myšlenku nahrazení předválečné agrární strany novým politickým uskupením „zemědělců“. Ostatně v dopise ze dne 21. prosince 1943, kterým Gottwald pro své londýnské kolegy shrnuje obsah rozhovorů s Benešem, se rovněž uvádí: „Vedle tohoto bloku mají

existenci agrární strany se v prosinci roku 1943 komunisté definitivně určitě nevyjádřili. Bezohledná likvidace všeho fašismu se však prý všem bez rozdílu rozuměla sama sebou.⁷⁷

Gottwald při rozhovorech s Benešem zároveň zdůraznil, že vedoucí blok dělnických stran nesmí být orientován k tomu, aby dělal politiku „levice“, ale aby byl skutečně reprezentantem celého národa, aby dělal politiku státní. Blok tří dělnických stran podle komunistického plánu neměl být představitelem pouze levice, ale celého národa, především pak jeho tří hlavních složek: dělníků, rolníků a inteligence. Pozdější vývoj jasně potvrdil, že tento komunistický přístup neměl nic společného s velkorysostí či národní jednotou, ale s již tehdy patrnou snahou socialistického bloku reprezentovat i voliče jiných stran. To vše samozřejmě s tím, že s ohledem na tuto reprezentaci již nebude nutné, aby tito voliči byli reprezentováni i jinou stranou, a proto tyto strany jaksí pozbudou svůj smysl a bylo by proto zbytečné je obnovovat či povolovat.

Vedoucí skupinu v bloku dělnických stran měli podle Gottwalda hrát komunisté, neboť jsou, jak Beneš uznal, nejsilnější z dělnických stran. Za normálních poměrů by komunisté měli mít podle konstitučních zvyklostí právo na to, aby měli svého ministerského předsedu.⁷⁸ Podle Gottwalda se sice komunisté nevzdávají tohoto nároku, ale nechtějí ho pro první období prozatímní vlády uplatňovat, aby Benešovi nečinili zahraničně politické obtíže. Považují však za samozřejmé, že komunistům musí být rezervovány významné funkce v nové vládě a že například ministerstvo vnitra a národní obrany bude obsazeno lidmi z řad komunistů. Blok dělnických stran měl vystupovat při provádění své politiky jako politický celek, který má svůj jasný program, musí udržovat svoji disciplínu ve vládě, v Národním shromáždění i navenek. Koaliční systém se podle

---

být ve vládě zastoupeny složky tzv. středu a živly tzv. konzervativní (lidovci, agráři)... Vláda sama, v níž tyto složky a jejich političtí představitelé mají hrát vedoucí úlohu, má mít příbráním lidovců a agráři ráz vlády Národní fronty.“ Blíže viz dopis K. Gottwalda ze dne 21. prosince 1943 adresovaný londýnským členům KSČ publikovaný in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 3, s. 59-68. Komunisté tedy na konci roku 1943, byť z taktických důvodů, počítali nikoli s účastí „zemědělců“, ale agráři v poválečné vládě. O agráři v Národní frontě - a nikoli zemědělcích - mluvil v polovině ledna i V. Nosek v Londýně s Feierabendem. Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky III., s. 86. Beneš používal označení „zemědělci“ místo „agráři“ v exilu velmi často, a to dávno před rokem 1943. Zpočátku tato záměna asi ani neměla mít žádné zásadní politické konotace. K tomu srov. např. Feierabendovy vzpomínky na rozhovor s Benešem v březnu 1940, kdy Beneš výslovně uvedl, že v Národním výboru nejsou zastoupeni „zemědělci“ a sociální demokraté. Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky I, s. 316.

⁷⁷ Blíže viz E. BENEŠ, Paměti, s. 409.

⁷⁸ Beneš Gottwaldův návrh komentoval slovy: „Je to formule pro vás výhodnější. A také mezinárodně jest výhodnější. Trvejte však jako komunisté na tom, že se chcete tradice nejsilnější strany držet. To bude důležité pro příště, po volbách, vy budete asi jako nejsilnější strana lidem potvrzeni. Všechny druhé strany jsou v krizi. Vy, komunisté jste na tom nejlépe. Sousedství se Sovětským svazem bude hrát velkou úlohu při vzestupu vašeho vlivu. Musíte však být opatrní a věc nepřehnat, aby se neříkalo, že se to všechno rázem bolševizuje.“

něj nesmí v žádné formě obnovovat. Pokud se podaří tento blok vybudovat a bude dobrá spolupráce mezi ním a prezidentem, pak není síly, která by mohla ohrozit klidný vývoj poměrů v Československu. I kdyby se někteří ministři jiných skupin postavili proti bloku, bude to podle Gottwalda možno vyřídit výměnou jednotlivých ministrů bez otřesů a bez krize vlády.“ Podle komunistických představ z prosince 1943 tedy nesocialističtí ministři měli být pouhou formální okrasou vlády, kterou bude možné, kdykoliv začne zlobit, vyměnit na základě usnesení bloku tří dělnických stran. O svých zástupcích ve vládě tedy neměly rozhodovat agrární a lidová strana jako autonomní politické jednotky, ale přímo dělnické strany. Na jejich souhlasu pak měl záviset i další osud zástupců těchto stran ve vládě.

Gottwald Benešovi zároveň vysvětlil, že komunisté nemohou vstoupit do londýnské exilové vlády, a to nejen proto, aby nezpůsobili obtíže zahraničně-politického rázu ze strany anglické vlády. Jejich hlavní důvody jsou prý politické. Exilovou vládu sice uznávají jako reprezentanta republiky na mezinárodní scéně, spolupracují s ní, ale za její politiku a za její složení nemohou převzít spoluzodpovědnost. Vstup komunistů do vlády by vyžadoval rekonstrukci celé vlády, a to je podle něj dnes v zahraničí nemožné a neúčelné.⁷⁹ Beneš v reakci uvedl, že toto stanovisko plně chápe, že měl sice úmysl jednoho nebo dva komunisty do vlády povolát, ale jestliže komunisté nechtějí, že mu to ušetří mnoho obtíží, jež by byly spojeny se vstupem komunistů do vlády na anglické půdě.⁸⁰

Poté co Gottwald dokončil svůj výklad, Beneš opět konstatoval: „Budete nejsilnějším elementem nového režimu. A tento element budu já vždy držet.“ Komunisté v Moskvě, v Londýně i na okupovaném území od té doby již nikdy nezapomenou zdůraznit, že dělnická třída je hlavní silou národa a komunisté jsou hlavní silou dělnické třídy. Benešův tehdejší osobní tajemník Eduard Táborský k tomu uvádí, že Beneš si byl již tehdy dobře vědom toho, jakou podporu poskytne komunistům prestiž a popularita Sovětského svazu, hrdinského přemožitele nacistů a osvoboditele porobených zemí. Proto byl přesvědčen, že jen rovnoprávná účast komunistů ve správě Československa zachrání republiku od úporných politických bojů a od možné občanské války. Domníval se, že

⁷⁹ Gottwaldův návrh přednesený Benešovi dne 16. prosince 1943 byl publikovaný in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 1, s. 35-40. Srov. i E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 199. Podle Táborského hlavním důvodem, proč komunisté neakceptovali Benešovu nabídku, byl Gottwaldův odmítavý postoj k návratu londýnské vlády do osvobozeného Československa, a to ani ve stavu demise. Chtěli raději vládu novou, v níž by kromě některých členů londýnské vlády zasedli ve větším počtu komunističtí ministři a zástupci domácího odbojového hnutí.

⁸⁰ Tamtéž, dok. č. 2, s. 55.

bude lepší mít komunity ve vládě než v opozici a že podíl na zodpovědnosti za správu země ztlumí jejich radikalismus.⁸¹ S tímto Táborského postřehem lze souhlasit, a to až na jednu, bohužel však nikoliv nepodstatnou záležitost. To, co Beneš moskevským představitelům KSČ v prosinci 1943 nabízel a na jaře 1945 bez větších výhrad akceptoval, nebyla rovnoprávná účast komunistů ve správě poválečného Československa, ale účast dominantní. Navíc ještě podstatně posílená tím, že přirození, nejdůslednější a největší odpůrci komunistické strany byli z politického systému poválečného Československa cíleně odstraněni.

Beneš v prosinci 1943 dále Gottwaldovi sdělil: „Chci, aby poměry v republice byly již solidnější. Potřebuji vládu, která by znala své povinnosti, abych mohl být vskutku jen prezidentem.“ Gottwald reagoval slovy: „Když bude naše dohoda upřímná a čestná, tak komunisté a Beneš představují společně takovou sílu, kterou nikdo nezdolá...“⁸² Jest nutné vzájemné respektování a loajalita v jednání. My jsme komunisty a komunisty zůstaneme. Máme nejen své zásady, své názory, ale máme i svou komunistickou morálku a ta, jak víte, není jedna z nejhorších.“⁸³

Beneš následně rozhovor dne 16. prosince 1943 uzavřel slovy: „Budu dělat takovou politiku, abyste mohli být budoucně v každé vládě. Diskriminace komunistů musí zmizet. Bude platit pro komunisty plná rovnoprávnost. Rozumím vašemu stanovisku, když se v prozatímní vládě zřikáte nároků na předsedu vlády. Svědčí to o vaší prozíravosti. Ostatně dostanete místo předsedy vlády určitě po volbách. Pokud jde o resorty, které žádáte, záleží to nejen ode mne. Jest nutná také dohoda s partnery vašimi v bloku. Já neříkám nikoliv. Bude nutné to dostávat i do myslí blokových partnerů, že komunisté mají nárok na vedoucí politická místa ve vládě. Musíte počítat s předsudky. U mne nebude zásadního stanoviska proti. Jsem si vědom toho, že politické resorty dostat musíte... Jsem jinak plně spokojen s výsledky jednání, jež by bylo možno formulovat tak, že rozpory zůstávají v otázce Mnichova a v slovenské otázce, v druhých otázkách se dohodujeme až na některé oceňování věcí domácích, ale to jsou jen detaily.“⁸⁴

---

⁸¹ Blíže viz E. TÁBORSKÝ, *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 199.

⁸² Až další vývoj měl ukázat, jak pravdivá to byla předpověď. Nutno ovšem podotknout, že až na výjimky se nikdo tuto společnou jednotu zdolat nesnažil. Ostatně pokud by se o to někdo pokusil, skončil by velmi brzo v lepším případě s nálepkou kolaborant, zrádce či reakcionář, v horším případě za mřížemi či bez majetku.

⁸³ Tamtéž, dok. č. 2, s. 55-56.

⁸⁴ Tamtéž, dok. č. 2, s. 56. Jan Masaryk po svém návratu z USA na jaře 1944 o Benešových jednáních s komunisty v Moskvě velmi trefně prohlásil: „Prezident byl vnitropoliticky vyhladovělý, proto se nedivte, že si pořádně zařádl, když se k tomu v Moskvě naskytla příležitost.“ Blíže viz L.K.FEIERABEND, *Politické vzpomínky III.*, s. 96.

O dva dny později dne 18. prosince 1943 Beneš při rozhovorech zdůraznil, že hlavní věcí je, že jsou za jedno v zásadní linii, pokud jde o otázku vlády, která přijde domů. Bude to vláda Národní fronty, a to v té formě, že jejím jádrem bude blok tří dělnických stran a vedle bloku v ní budou katolíci a zemědělci. Beneš následně souhlasil s tím, aby termín zemědělci nebyl ztotožňován s agráříkem Feierabendem jako představitelem agrární buržoazie. Komunisté rovněž zdůraznili, že zemědělce nutno zahrnovat do rámce bloku tří dělnických stran.⁸⁵

K předchozím návrhům komunistů, aby jim byly vyhrazeny resorty ministerstva vnitra a národní obrany, Beneš uvedl, že proti tomu nemá námitek a že si dovede docela dobře představit komunistu jako ministra národní obrany. „Mezi mnou jako nejvyšším velitelem armády a komunistou jako ministrem národní obrany by mohla vládnout ideální spolupráce.“ Pokud jde o osoby budoucí prozatímní vlády, Beneš souhlasil, aby předseda vlády byl odpovědný bloku, aby to byl muž bloku a že jej bude vybírat v souhlase s blokem. Beneš dále dodal, že předseda vlády by měl být podle jeho mínění z domova. Doposud prý ale nikoho jako vhodnou osobu pro funkci osoby takové vlády Beneš nevidí. Jako kandidáty na křeslo ministra zahraničí v prozatímní vládě viděl Beneš pouze tři osoby: Jana Masaryka, Huberta Ripku a Zdeňka Fierlingera. Teprve se prý uvidí, kdo se bude více hodit, ale všichni prý by mu byli plně oddáni.⁸⁶

Pokud jde o vypracování programu bloku, Beneš přijal návrh komunistů, aby to byla vláda bloku, která by program připravila a následně se s programem na československý lid obrátila. Původně si prý myslel, že by musel takové svolání o budoucí cestě vývoje v osvobozené republice činit sám, a proto kvituje návrh komunistů. Akceptace tohoto komunistického návrhu Benešem byla rovněž zcela netaktická a zbytečná. Beneš opět bez boje přenechával iniciativu komunistické straně ve zcela zásadní věci - přípravě programu první poválečné vlády. O tom, že komunisté za pomoci levého křídla sociální demokracie prosadí v bloku tří dělnických stran svoji představu vládního programu, ani on sám jistě nepochyboval. Jednání stran Národní fronty a delegace SNR v Moskvě o obsahu tzv. Košického vládního programu v březnu 1945 tyto úvahy jenom potvrzují.

---

⁸⁵ Cíl byl opět zjevný, pokud bude blok tří dělnických stran obsahovat i „zemědělskou skupinu“, stane se případná existence agrární strany nesmyslnou. Její voliči již budou reprezentováni blokem tří dělnických stran.

⁸⁶ Oddanost byla zjevně tím nejpodstatnějším kritériem. Jinak si lze asi sotva představit horší nominaci. Ani jeden z jmenovaných rozhodně nebyl schopen dlouhodobě aktivně a neústupně čelit hrozbě komunizace střední Evropy. Masaryk s Ripkou ji alespoň čelit chtěli, Fierlinger měl už dávno jiné plány.

Beneš rovněž souhlasil s komunistickým návrhem, aby orientace v rámci bloku byla zaměřena na levější, progresivnější živly. Beneš k tomu dodal, že až se oznámí dohoda o tvoření bloku, tak pro něj stejně všichni budou. A i ti „praví“ budou ochotni skočit sebedále nalevo, aby se mohli na práci bloku účastnit.⁸⁷ V této předpovědi se Beneš nemýlil.

Jak jsme již výše uvedli, Beneš komunistům v Moskvě přednesl i svůj návrh na vytvoření jednotné dělnické strany. Moskevské vedení KSČ se však v prosinci 1943 vyjádřilo k Benešovým návrhům na vytvoření jednotné strany z komunistů, sociálních demokratů a národních socialistů pouze tak, že není v zásadě proti, nicméně že jde o předčasnou otázku, která se bude řešit až po válce.⁸⁸ Do doby vytvoření jednotné strany měl existovat pouze jednotný blok socialistických stran, který byl označován jako Národní blok pracujícího lidu měst i venkova.

V rozhlasovém projevu do vlasti z Moskvy ze dne 21. prosince 1943 Beneš opět zopakoval svůj požadavek, aby poválečný politický režim byl postaven na omezeném počtu politických stran. On sám by si prý velmi přál jen tři. Nová poválečná vláda měla reprezentovat celou naši domácí Národní frontu. Z vlády a jejich výhod měli být vyloučeni jen fašisti, nacisti a všichni zrádní viníci druhé světové války.⁸⁹

K. Gottwald shrnuje stanovisko moskevského vedení KSČ k možnosti vytvoření jednotné levicové strany ve svém dopise ze dne 21. prosince 1943 adresovaném londýnským členům KSČ: „K různým projektům o vytvoření jednotné strany z komunistů, sociálních demokratů a českých socialistů máme toto stanovisko: nejsme v zásadě proti. V emigraci však takové sloučení není možno provést.⁹⁰ Vytvoření skutečně jednotné,

---

⁸⁷ Tamtéž, dok. č. 2, s. 57-58.

⁸⁸ Beneš k tomu ve svých pamětech uvádí: „Položil jsem otázku možnosti sloučení všech socialistických stran dělnických; věc zůstala však neurčitá, neboť na můj dotaz, zdali komunisté půjdou za sloučením všech socialistických stran a vzdají-li se eventuálně samostatnosti strany své, mi odpověděli, že dnes - v prosinci roku 1943 - na tuto otázku odpověď ještě dát nemohou. Vyvodil jsem hned tehdy pro sebe závěr, že zcela určitě se samostatnosti své strany komunisté nevzdají. A tudíž zůstane i strana sociálně demokratická, soudil jsem.“ E. BENEŠ, Paměti, s. 409. Srov. i E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 200.

⁸⁹ Blíže viz E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 227.

⁹⁰ Na stejné téma se vyjádřil o pět měsíců později i H. Ripka na schůzi československých socialistů: „Jsem pro jednotnou socialistickou stranu, když to bude strana demokratická, s masarykovskou koncepcí socialismu. Pan prezident se domnívá, že jednotná levice se vytvoří ze 3 socialistických stran a že čs. socialisté a soc. demokrati v ní budou tvořit většinu a že komunisté budou v ní pohlčení. Jádrem ovšem měli být sociální demokraté a my jsme měli být obětováni ve prospěch sociální demokracie. Naproti tomu my tvrdíme, že kdyby se mechanicky vytvořila jednotná socialistická strana, pak v ní budou mít vedení komunisté. Sociální demokraté nepovažují československé socialisty za nic a v jejich představách vypadá jednotná socialistická strana tak, jak vypadala strana práce v druhé republice. Přitom zapominají, že tehdy v ní nebyli komunisté.“ Část Ripkova projevu na schůzi československých socialistů dne 17. května 1944 byla publikována in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 2, pozn. č. 3, s. 45.

politicky a ideologicky pevné strany možno provést teprve doma, cestou demokratickou, za plné účasti všeho členstva v úvahu připadajících stran. Na dané etapě je základnou naší politiky blok tří stran (komunistů, sociálních demokratů a českých socialistů). Zároveň jsme toho názoru, že tzv. masové organizace, zejména odbory, družstva apod. mají být ihned od začátku reorganizovány a budovány jako organizace jednotné a že dřívější roztržitosti musí být stůj co stůj zabráněno. Ve věci jednotné strany prezident prohlásil, že má na to svůj názor, že však jej nikomu nevnučuje. Necht' si strany jednájí podle svého. Co se strany českých socialistů týče, chce prý prezident prosazovat, aby k její obnově v osvobozené vlasti nedošlo. Kam mají členové strany českých socialistů vstoupit, nám prezident neřekl.⁹¹

Po návratu z Moskvy Beneš na schůzi vlády dne 11. ledna 1944 uvedl: „Nakonec jsme se dohodli, že otázka Mnichova není překážkou k loajální spolupráci mezi námi. Na druhé straně oni přijímají plně a důsledně mé stanovisko o vytvoření tří stran v republice. Chtějí jednu socialistickou stranu, dále centr a třetí strana, že by byla konzervativní. Hledají pro to jiná jména.“⁹² Toto Benešovo hodnocení moskevské schůzky s komunisty je poněkud zavádějící. Již jsme výše uvedli, že komunisté v prosinci 1943 prozatím odmítli vytvoření jednotné socialistické strany. Nemělo tedy jít o jednu socialistickou stranu, ale spíše o jeden socialistický blok skládající se ze tří nezávislých dělnických stran. Komunisté v Moskvě rovněž nechtěli vytvořit středovou a pravicovou stranu, pouze takticky nerozporovali Benešovy plány na jejich ustavení. Komunisté sice uznali lidovce a agrárníky za členy Národní fronty, ale hned následně uvedli, že nepovažují Feierabenda za zástupce zemědělského lidu. Vzhledem k tomu, že Feierabend byl se svým družstevním pohledem na budoucí politické a hospodářské uspořádání v rámci agrárníků na samé levici, de facto tím již komunisté naznačovali, že s agrárníky po válce do Národní fronty nepočítají, ač zatím z taktických důvodů tvrdili opak.

---

⁹¹ Blíže viz dopis K. Gottwalda ze dne 21. prosince 1943 adresovaný londýnským členům KSČ publikovaný in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 3, s. 59-68. Beneš uvažoval o zrušení své bývalé strany v podstatě od počátku války, neboť se nehodila do jeho politických koncepcí. Na jedné straně byla málo socialistická a nemohla tedy hrát úlohu pilíře nové socialistické strany, na druhé straně byla málo rozkročená do středu politického spektra a nemohla tedy zastávat roli základního kamene strany středové. Pro takto nevyhraněné strany již nemělo být po válce v systému tří stran místo. V dubnu 1941 např. při diskusi se svým kancléřem Smutným o tom, kdo by měl promluvit dne 1. května 1941 za dělnictvo v londýnském vysílání, byl Beneš proti tomu, aby mluvil kdokoliv z národně socialistické strany. Podle Beneše tato strana musí po válce konečně zmizet, a proto nebude obnovována. Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 443, s. 608.

⁹² Zápis o mimořádné schůzi československé vlády dne 11. ledna 1943 byl publikován in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠTOVIČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 75, s. 198-229.

Dne 27. ledna 1944 k tomu sdělil Beneš Feierabendovi, že by si přál, aby se komunistická strana, sociálně demokratická a národně socialistická spojily v jednu stranu. Předseda vlády Šrámek měl pak podle Beneše organizovat stranu středu a Feierabend stranu konzervativní.⁹³

Ve svém čtvrtém výroční projevu ve Státní radě Beneš v únoru 1944 prohlásil, že „vybudujeme po válce republiku novou, konsolidovanější, lidovější, demokratičtější, jednotnější a vlastenečtější“. Rovněž znovu potvrdil, že bude zřízen nový stranický systém, sestávající jen ze tří stran, strany levé, strany centra a strany konzervativní. Z těchto tří stran měla být hned po válce jmenována nová vláda. Jak se strany budou po válce jmenovat, mělo být otázkou pozdějšího rozhodnutí. Svě rozvrstvení do těchto nových stran si měl lid provést doma také sám. Podle Beneše však již nemělo jít o stavovské strany v dřívějším slova smyslu. Na závěr Beneš opět zopakoval, že „nechce však z toho zde nic definitivně ani rozhodovat, ani určovat.“⁹⁴ Beneš již tehdy také počítal se sjednocením dosavadních odborových a jiných organizací.

Protože Benešovy rozhovory s Feierabendem z jara roku 1944 jsou pro pochopení Benešovy politické strategie podle autora této práce zcela klíčové, budeme se jim zde podrobněji věnovat. Feierabend Benešovi podle svých vzpomínek v osobních rozhovorech od února 1944 vyčítal, že dříve vždy hájil pro cestu návratu domů silný sociálně a ekonomicky velmi pokrokový střed, který by šel až doleva jakožto jádro politického života v dobách znovuzřizování státu. Krajní pravice a krajní levice přitom do něho neměly být počítány. Nyní po návratu z Moskvy upustil prý Beneš od tohoto plánu a hájí tři strany, levou zahrnující komunisty, soc. demokraty a národní socialisty, pak střed reprezentovaný Šrámkem a tzv. stranu konzervativní.⁹⁵ Podle Feierabenda podle tohoto

---

⁹³ Feierabend Benešovi v písemných připomínkách k jeho plánové řeči ve Státní radě na počátku února 1944 sdělil, že pokládá za nesprávné, aby Beneš navrhoval v exilu budoucí stranický systém a aby se připravovaly nové strany, když o tom má, jak všichni hlásají, rozhodnout až lid doma. Poznamenal rovněž, že by podle Benešova návrhu byla levice od samého začátku v naprosté převaze, střed by byl slabý a konzervativní strana by neznamenal nic. Feierabend rovněž odmítl Benešův návrh, aby organizoval pravicovou stranu s tím, že nikdy nepatřil k politické pravici, a dále proto, že označení konzervativní by v Československu mělo přichut' zpátečnictví. Feierabend se domníval, že lidé, kteří za ním v republice půjdou, patří spíše ke středu nebo k levici.

Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky III., s. 120-121 nebo J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 303 a 332.

⁹⁴ Blíže viz E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 397. Většina politických členů exilové vlády s těmito Benešovým záměry nesouhlasila. Ripka se Stránským oznámili, že se českoslovenští socialisté odmítají rozejít, jak Beneš v Moskvě naznačil komunistům. Bečko s Němcem se vyslovili proti sloučení tří dělnických stran. Agrárníci Feierabend s Lichnerem pak poukazovali na to, že Beneš svým stranickým rozdělením dává moc do rukou komunistům.

⁹⁵ Feierabend se v tomto svém hodnocení proměny Benešových názorů mýlí. Již jsme si výše ukázali, že Beneš počítal s jednotnou socialistickou stranou, v jejímž rámci by byli i komunisté, dávno před svým odjezdem do Moskvy na konci roku 1943.

uspořádání bude levice vedoucí politický element a komunisti ji budou mít úplně v hrsti. Beneš Feierabenda přerušoval s tím, že přehání. Je prý přesvědčen, že se mu podaří dát dohromady jednu socialistickou stranu, z níž zmizí jméno komunistů a která spojením národních socialistů a sociálních demokratů bude mít rovnováhu proti komunistickému živlu. Beneš navíc nesdílel ani Feierabendovu námitku, že pravice nebude po válce nic znamenat, neboť podle něj bude mít pravice a střed pořád většinu. Feierabend Benešovi opět odporoval s tím, že touto jeho kombinací budou komunisti velmi posílení a v důsledku toho, že má obavy o zaručení demokracie v ČSR, neboť je přesvědčen, že komunisti ze svého programu nic nezměnili a že mění jen taktiku, aby později snáze dosáhli svého původního cíle.⁹⁶

Beneš oponoval, že si nedělá ohledně komunistů žádných iluzí, že zůstali stále stejnými, ale právě proto se musí hlídat a právě proto to musí být tak, jak on navrhuje (tedy jednotná strana či úzce spolupracující blok na levici sestávající z komunistů, soc. demokratů a nár. socialistů). Feierabend s Benešem nesouhlasil a vyjadřoval pochybnosti, jak marxisti a nemarxisti mohou vytvořit jednu stranu. Beneš reagoval, že to podle něj není v praktické politice žádnou překážkou. Rozhovor z 8. února 1944 Beneš zakončil slovy: „Nic se toho nebojte, já nejsem žádný komunist a komunistou nebudu. Víte, že jsem to jasně prohlásil několikrát veřejně a přímo jsem to řekl Noskovi, když jsem s ním jednal. Pokud budu, nenechám pravici utiskovat levicí, ale také ne levici pravicí. Jen se toho nebojte a přijďte.“⁹⁷ O rok později byla pod Benešovým dohledem pravice, kterou Feierabend odmítl organizovat, s definitivní platností na čtyřicet pět let vymazána z poválečných československých dějin. Feierabend konzultoval obsah svých rozhovorů s Benešovým chráněncem Ripkou, který mu sdělil, že když byli u prezidenta oni,⁹⁸ že jim jasně řekl, že převaha bude na levici a že je z toho vidět, že prezident neví, co chce.⁹⁹

---

⁹⁶ Feierabend ve svých vzpomínkách promítá do popisu válečných rozhovorů s Benešem velmi často i své pozdější názory a představy. Nicméně hlavní směr diskusí obvykle odpovídá válečné realitě.

⁹⁷ Blíže viz Opočenského deníkový záznam z 8. února 1944. J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 332. Pro dokreslení tehdejšího Benešova postoje ohledně nutnosti organizace pravice lze dodat příhodu, která se odehrála téhož dne poté, co Feierabend potkal Benešova kancléře Smutného. Smutný se Feierabenda ihned dotazoval: „Tak vy budete organizovat pravici?“ Když Feierabend odvětil, že ho to ani nenapadne, Smutný výstižně zareagoval: „Tak to budu dělat já. Dvacet let jsem byl levičákem a nyní budu organizovat pravici.“

⁹⁸ Beneš vedl vedle Feierabenda jako zástupcem agrární strany po návratu z Moskvy na konci ledna a začátku února 1944 rozhovory se všemi velkými stranami v exilu, tedy s komunistickou stranou, sociálními demokraty, národními socialisty a lidovci. Ripka odkazuje na návštěvu národních socialistů. Blíže viz J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 333

⁹⁹ Prezidentův názor na komunisty je podle Ripky naivní, on vidí situaci jasně: Fierlinger se chce stát ministrem zahraničí a k tomu nesmí dojít. Fierlinger organizuje v Moskvě stranu a dělá schůze a vůbec oznamuje, že chce zůstat vyslancem až do skončení války a potom že chce jít do vnitřní politiky.

V dalším rozhovoru Feierabend nastínil Benešovi svou představu systému politických stran. I podle něj by měly existovat jen tři strany, a to: komunistická strana, strana objímající národní socialisty, sociální demokraty a levé agrárníky, pokud se hlásí k nemarxistickému socialismu, a liberalistická strana. Beneš proti těmto představám především namítal, že dělnické strany nejsou spojeny v jednu stranu. Podle Beneše je důležité, aby dělníci měli jednu stranu, protože „jen jedna dělnická strana zabrání vzájemnému soutěžení dělnických stran, které se prakticky projevuje radikálníčením. Jedna strana chce přetrumfnout druhé sociálními vymoženostmi, které má ve svém programu a o něž ve stranickém zápase usiluje, aby zvýšila dělnický vliv na politiku a hospodářství. To vede k nezdravé lícitaci se škodlivými následky pro celý život národa a státu.“

Takovou politiku by podle Beneše zcela jistě prováděli i komunisté, kdyby byli samostatnou stranou, a to beze všech skrupulí i za cenu oslabení státu. Druhé dělnické strany by je pak musely ve svých radikálních požadavcích následovat. Tomu všemu lze podle Beneše zabránit nejlépe právě projektem jediné sjednocené dělnické strany. Beneš se domníval, že rozumné národně socialistické, sociálně demokratické a komunistické živly by měly v jednotné straně většinu a poznamenal: „Podívejte se na takového Noska. Poznal jsem ho dobře nyní při stranicko politických jednáních, která jsem s ním vedl. Ten bude mluvčím rozumného křídla komunistů.“¹⁰⁰

I po moskevských rozhovorech z prosince 1943 měl tedy Beneš i nadále strach z existence samostatné komunistické strany a snažil se tomuto nebezpečí stále čelit svým starým projektem jednotné socialistické strany, a to přesto, že jej komunisté i národní socialisté odmítali. Jednotný blok demokratických stran (včetně sociálních demokratů a národních socialistů) proti komunistické straně však i nadále z důvodů, které jsme si výše opakovaně uvedli, odmítal a nadále ho považoval za nejhorší řešení komunistického nebezpečí, a to přesto, že jinak Beneš stále souhlasil s Feierabendovým přesvědčením, že komunisté chtějí spolknout republiku a ujistil ho, že komunistickým ujištěním vůbec nevěří. Navíc Beneš tehdy očekával, že Angličané rovněž nabídnou Československu

---

¹⁰⁰ Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky III., s. 124-125. Přesně o čtyři roky později na počátku roku 1948 měl Beneš poznat, jak špatným znalcem lidí byl. Bylo to právě počínání „mluvčího rozumného komunistického živlu“ V. Noska jako ministra vnitra, které se stalo rozbuškou k závěrečné ofenzívě KSČ proti posledním zbytkům demokratických základů poválečného Československa. Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky III., s. 124-125.

obdobnou dvacetiletou smlouvu, jakou podepsalo Československo se Sovětským svazem.¹⁰¹

Když možnost vytvoření jednotné socialistické strany pro odpor všech tří dělnických stran na jaře 1944 definitivně ztroskotala, vyslovil se Beneš pro náhradní řešení ve formě bloku tří dělnických stran.¹⁰² S ním se rozhodl spojit politickou budoucnost poválečného Československa. V květnu 1944 na otázku Mackenzieho, zda počítá s opozicí, až se vrátí do Československa, Beneš odpověděl: „Z počátku opozici mít nebudu. V prvních třech až šesti měsících mohu nepochybně spoléhat na jednomyslnou podporu celého národa, kdybych pak odešel z veřejného života a žil v ústraní, možná, že by na mě po určitou dobu pohlíželi jako na světce. Snad bych tak udělal nejlépe, abych si uchoval svou dobrou osobní pověst. A protože jsem byl už celých třicet let ve veřejném životě - a z toho šestadvacet let v úřadě - nebylo by mi za těžko odejít na odpočinek.... Stranické politiky se však zříkám navždy - ať už se stane cokoliv. Nezůstanu-li prezidentem republiky, odejdu zcela určitě z politického života a pak se ovšem vrátím ke své univerzitní práci, jsem profesorem a chci také napsat své paměti - a ještě několik dalších knih.“¹⁰³

V květnu 1944 Beneš v rozhovoru s Mackenziem ohledně dalších prezidentských voleb v poválečném Československu uvedl: „Nemyslím, že budu sám znovu kandidovat. Budu-li zvolen, přijmu prezidentský úřad, avšak nepomyslím na nějakou volební kampaň. Možná, že budu mít nějaký veřejný projev, na němž prohlásím, že na československém národě nic nežádám a prezidentský úřad nepřijmu, nebudu-li zvolen dostatečně velkou většinou celé Národní fronty. Otázka opozice mne vlastně nijak neznepokojuje, neboť vím velmi dobře, že budu-li zvolen prezidentem, budu mít opozici možná už za šest měsíců. V politice nemám rád hazardní hráče. Řeknu vždy zcela otevřeně, pro koho jsem a pro koho nejsem. Povím také určitým lidem u nás, že je nemám rád a že si s nimi nepřěji spolupracovat. Po mém názoru záleží síla charakteru v tom, že máme odvahu říci zcela jasně, co chceme a co nechceme, pro koho jsme a pro koho nejsme. Vždycky jsem se řídil touto zásadou. Mnozí lidé se domnívají, že si to politik nemůže dovolit, já však jsem přesvědčen, že lidé, kteří se snaží být s každým zadobře, buď nemají charakter-

¹⁰¹ Blíže viz J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 334. Britové setrvali na svém původním stanovisku, že nebudou v době války uzavírat s malými spojenci smlouvy pro poválečné období. Žádná smlouva s Velkou Británií, podobná smlouvě uzavřené v prosinci 1943 v Moskvě, proto nebyla a ani nemohla být uzavřena. V okamžiku, kdy začali Britové tyto smlouvy uzavírat, bylo již Československo pevnou součástí sovětské sféry vlivu.

¹⁰² Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky III., s. 126.

¹⁰³ Blíže viz C. MACKENZIE, Dr. Beneš, 496.

a nemají ani vlastní názor – anebo, že to jsou slaboši a oportunisté. Takovou politiku nemám rád.“¹⁰⁴

Omezením počtu politických stran se zabývala v létě roku 1944 i Státní rada. V návrhu poradní zprávy Státní rady určené pro prezidenta Beneše o činnosti ministerstva vnitra se uvádí: „...bereme na vědomí sdělení ministra vnitra o tom, že v nové republice podle přání domova nemá být registrováno více než tři politické strany. Státní rada má pochybnosti o tom, zda by se nucenou registrací, tedy mechanickým omezením počtu politických stran, dosáhlo zamýšleného účelu. Je však přesvědčená, že jestliže všichni přistoupí k řešení tohoto problému s dobrou vůlí, bude možné dosáhnout omezení počtu politických stran dohodami bez zvláštní zákonné úpravy.“¹⁰⁵

Ještě před odjezdem vládního delegáta ministra F. Němce do Moskvy se Beneš sešel v létě roku 1944 s J. Valem, komunistickým členem poradního sboru delegáta. Beneš si ve svém záznamu o rozhovoru poznamenal: „a) formulí o sjednocené straně: Jsou pro sjednocenou stranu, komunistická strana nevyklučuje splynutí pod novým názvem (strana pracujícího lidu nebo něco podobného), ale nebude to dělat zde, to může jen lid doma!; 2) Dal mi dále potvrzení, že přijímají mou formulaci zahraniční politiky o nutnosti vyrovnaného poměru mezi Sovětským svazem a Západem. Republika se nemůže odloučit od Západu;“¹⁰⁶ Naděje na vytvoření jednotné dělnické strany se Beneš nevzdal ani v létě roku 1944.

Jak jsme si již výše ukázali, myšlenka omezení počtu politických stran nebyla vlastní jen prezidentu Benešovi, ale i domácím odbojovým představitelům v protektorátu i na Slovensku. Na počátku října se k otázce vyjádřila v programovém článku, který vyšel v časopise Čas, i nově vznikající Demokratická strana.¹⁰⁷ V článku se uvádí, že „politické poměry se na Slovensku zkonsolidovaly tak, že máme dvě strany: komunistickou stranu a Demokratickou stranu. Je v zájmu našeho osvobozujícího boje,

¹⁰⁴ Blíže viz C. MACKENZIE, Dr. Beneš, 496-497.

¹⁰⁵ Návrh poradní zprávy Státní rady ze dne 26. června 1944 byl publikován in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 28, s. 145-147.

¹⁰⁶ Výňatek Benešova záznamu o rozhovoru s Valem byl publikován in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 42, pozn. č. 4, s. 187.

¹⁰⁷ Demokratická strana se zformovala v polovině září 1944 z občansko-demokratického směru či bloku na půdě SNR. Jádrem strany tvořili bývalí příslušníci agrární, národní a živnostenské strany. Vedoucí postavení v ní zaujala skupina bývalých agráriků v čele s Ursinym a Lettrichem. V Čechách a na Moravě nebylo dovoleno, aby se zde na stejných základech ustavila podobně občansky orientovaná strana. Tři dělnické strany byly na jaře 1945 již natolik silné, že dokázaly tomuto jinak logickému vývoji zabránit. Jak zásadní to byla chyba se ukázalo přesně o rok později, a to při vyhlášení výsledků voleb v českých zemích a na Slovensku. Zatímco v Čechách komunisté bez protiváhy v podobě občanské strany drtivě zvítězili, na Slovensku v podstatně menší konkurenci zcela propadli. Do jisté míry nezávislý a Benešem neregulovaný vývoj na Slovensku se ukázal z mnoha důvodů jako mnohem odolnější vůči komunistickému nebezpečí než podle Benešových plánů usměrněně české země.

aby nedošlo k vytvoření dalších stran, a je víc než pravděpodobné, že k tomu ani nedojde, neboť by znovu zavedly systém korupce a špíny a upadaly by do starých chyb a osudných omylů... Dvě strany jsou však potřebné, aby jedna kontrolovala druhou, aby výkonná moc představovala skutečnou politickou vůli národa. Strana demokratická neuznává nadvládu jedné třídy nad druhou třídou, protože třídní nenávisť zavrhuje a vidí všude jen lidi.“¹⁰⁸

Vytvořením systému Národní fronty se však budeme zabývat až v příští kapitole této práce. Zde na konec připomeňme, že při svém závěrečném projevu ve Státní radě v únoru 1945 Beneš prohlásil, že „všichni víme, že náš lid se k dřívějším stranickým útvarům vrátit nechce; já sám je pokládám předválečnými a válečnými událostmi za překonané. Dnešní válka a její důsledky jsou a budou takové, že nevyvodit z nich tyto závěry ohledně politických stran by znamenalo pokusit se u nás o jistý druh protirevoluce. Ale změny ty musí být provedeny v klidu, rozvážně, za všech záruk demokratické politické svobody, bez nepřipustného tlaku a bez násilí. Přál bych si, jak víte, abychom po definitivní úpravě doma neměli více stran nežli tři; ale jsem dalek toho, abych v té věci cokoliv předpisoval a svými projevy vynucoval.“¹⁰⁹

---

¹⁰⁸ Programový článek orgánu Demokratické strany „Čas“ byl publikován in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 77, s. 263-264. V článku se rovněž uvádí: „Připomínám ještě, že strana komunistická je stranou marxistickou a z toho vyplývá i skutečnost, že přijímá nejen Marxovy principy národohospodářské, ale i filozofické (dialektika, historický materialismus atd.). Tak jako se opírá strana komunistická o Marxe, opíráme se my v tomto ohledu celou svojí vahou o myšlenkový svět Masarykův. Necht' se někdo opováží tvrdit, že Masaryk byl reakcionářem. Necht' se opováží někdo tvrdit, že všichni ti, kteří nepřijímali filozofické a národohospodářské názory Karla Marxe, byli reakcionáři!“

¹⁰⁹ E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 424

V. 2. NÁRODNÍ FRONTA

Beneš o možnosti vytvoření jednotné lidové fronty pro boj s okupantem uvažoval v podstatě od března 1939. Dohoda Sovětského svazu s Německem v srpnu 1939 však další Benešovy úvahy o jednotné lidové frontě na téměř dva roky přerušila. Zatímco slovenští komunisté v izolaci reálně uvažovali o sovětském Slovensku, akcie komunistické strany v českém národě silně klesaly na ceně, která předtím v době Mnichova konjunkturálně velmi stoupla. Komunistický odpor k válečnému úsilí proti Německu byl pro nekomunistickou většinu národa zcela nepochopitelný (stejně na tom ale byla i nezanedbatelná část řadových členů komunistické strany, kteří dosud nevzali za vlastní základní předpoklad komunistické věrouky, totiž, že o příkazech z Moskvy se nepochybuje) a z komunistů se pomalu stávala uzavřená sekta bez větších sympatií i v té části nekomunistické veřejnosti, která byla jinak nakloněna radikálně socialistickým idejím. To vše se mělo změnit v okamžiku, kdy první německý voják v červnu 1941 vstoupil na území Sovětského svazu.

Evropské komunistické strany z pokynu Kominterny změnilы tehdy rychle taktiku a Beneš se najednou proměnil ze „sluhy západních monopolistů“ v de iure uznaného demokratického prezidenta Československé republiky. Za těchto okolností Beneš příliš neváhal a začal s komunisty jako stranou ještě v létě roku 1941 jednat o vstupu do Státní rady. O tom, že tím naprosto zásadním způsobem porušoval svůj princip nestrannosti zahraničního odboje, jsme se již zmínili. Ve stejné době probíhala i opakovaná jednání o vstupu zástupců demokratických československých Němců do Státní rady. Příchod Heydricha do Prahy však jednání přerušil a po jejich obnovení v roce 1942 bylo již postavení Beneše vnitropoliticky i mezinárodněpoliticky natolik silné, že vstup Němců do Státní rady nepotřeboval a ani nebyl ochoten ho prosazovat proti nevíli většiny zahraničního a domácího odboje. Jednání o zařazení demokratických Němců do jednotné lidové fronty (front populaire) tedy skončila neúspěchem. Podrobně se mu věnujeme na jiném místě této práce.

Naopak vstup komunistů do Státní rady a jejich faktické zařazení do jednotné fronty proti nacistickému Německu proběhlo na podzim roku 1941 úspěšně. Beneš si částečně uvědomoval nebezpečí, které hrozilo od samostatné komunistické strany demokratickému poválečnému Československu, a proto od počátku plánoval její „kanalizaci“ v rámci jednotné dělnické strany sestávající se z národně socialistické, sociálně demokratické a komunistické strany. Vývojem jeho názoru na tuto otázku

jsme se podrobně zabývali v předchozí kapitole. Zde pouze shrňme, že komunisté se své samostatnosti vzdát nehodlali a v souladu s pokyny Kominterny trvali na vytvoření jednotné lidové fronty formálně nezávislých stran. Na jaře 1942 si Benešův důvěrník H. Ripka k Benešovým plánům na vytvoření jednotné dělnické strany poznamenal: „Ze všech těchto důvodů, proto myslí, že jeho plán je lepší než to, co mám na mysli, ale souhlasí se mnou, jak veliké je v tom riziko. Ostatně se domnívá, že komunisté mu navrhnou to, co já říkám, totiž účast ve vládě jako samostatná strana prostě na základě staré formule o front populaire.“¹

Dne 7. května 1942 zaslal Beneš Fierlingerovi do Moskvy telegrafickou instrukci, ve které ho informoval o svých plánech na poválečnou úpravu poměrů v Československé republice, které krátce předtím sdělil i československým komunistům v Londýně: „a) Jednotnost dělnické třídy jako základ budoucí stranického a politického rozvrstvení v republice; b) Jejich účast (komunistů) v rekonstrukci vnitřní, a to jak ve vládní většině, tak i ve vládě; c) První vláda a většina by byla jakási „front populaire“, s předsedou vlády z levice, s radikálním programem sociálním hospodářským a za účasti naší levé buržoazie...“²

Ve stejné době se Beneš sešel s sovětským vyslancem Bogomolovem. Ve svém záznamu o rozhovoru Beneš uvádí: „Sdělil jsem mu své plány otevřeně bez taktiky a bez tendence: co budu dělat já, za jakých okolností chci v tom zůstat, o nutnosti jednoty dělnického hnutí, o nutnosti dvou, tří stran, spolupráci komunistů a linii tzv. front populaire, o reformách vnitřních, stupni socializace a pozemkové reformě.“³ Z výše uvedeného je patrné, že již na jaře roku 1942 začala získávat Benešova představa jednotné lidové fronty poměrně jasné kontury. „Front populaire“ měla být společným institucionálním vyjádřením bloku tří nově zřízených stran, v němž měla mít zřetelnou převahu sjednocená levicová dělnická strana, která měla být iniciátorem a zároveň garantem provedení radikálních hospodářských a sociálních reforem.⁴ Strany, které by zůstaly mimo lidovou frontu, by buď vůbec nebyly povoleny, nebo by

---

¹ Ripkův záznam rozhovoru s Benešem dne 8. května 1942 byl publikován in: in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 2, pozn. č. 3, s. 44-45.

² Benešova telegrafická instrukce z 7. května 1942 Z. Fierlingerovi byla publikována in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl I., dok. č. 158, s. 323-324

³ Benešův Záznam o rozhovoru s Bogomolovovem ze dne 7. května 1942 byl publikován in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl I., dok. č. 159, s. 325-327.

⁴ Vedle sjednocené levicové dělnické strany měly existovat ještě konzervativní strana a středová strana.

alespoň byly vyloučeny z účasti na poválečné vládě. V lidové frontě již tehdy Beneš zřejmě nepočítal s účastí buržoazie, a to s výjimkou její levé složky.

V protektorátu se myšlenka jednotné Národní (lidové) fronty začala objevovat v druhé polovině roku 1941. Měli do ní tehdy samozřejmě patřit všichni: od dělníka po buržoazii. K národní jednotě vyzýval v roce 1942 i Gottwald z Moskvy. I podle něho do ní měli patřit všichni bez ohledu na politické přesvědčení a sociální původ.⁵

Na rozdíl od situace v protektorátu a moskevských komunistů tedy Beneš v letech 1941 a 1942 pro jednotnou frontu proti okupantům nepoužíval označení Národní fronta, ale spíše „front populaire“. Ostatně, jak jsme si již výše ukázali, v roce 1941 a ještě na počátku roku 1942 Beneš více či méně upřímně jednal o vstupu německých sociálních demokratů do Státní rady. Za těchto okolností by bylo adjektivum „národní“ poněkud nepatřičné. Myšlenkou jednotného politického národa skládajícího se z více složek se Beneš zabýval pouze při svých úvahách o „Čechoslovácích“, československé Němce do jednotného národa (ve smyslu politickém - Bömisch) v žádném případě nezahrnoval. Prezident Beneš tedy byl jedním z prvních propagátorů myšlenky jednotné lidové fronty v boji proti okupantům, nestál však u zrodu samotného termínu „Národní fronta“. V tomto ohledu patřila iniciativa komunistické straně.

Budoucí strategii KSC při budování Národní fronty byla poměrně jasně určena v usnesení předsednictva Exekutivy Komunistické internacionály o politické linii a nejbližších úkolech KSC v národně osvobozené boji z ledna 1943. V usnesení se mimo jiné uvádělo: „V rámci Národní fronty usilujeme o úzkou spolupráci s nám blízkými levicovými sociálními demokraty ze skupiny ‚Nová svoboda‘ – přičemž však nebudeme tvořit osobitý, levý blok uvnitř Národní fronty a izolovat se od jiných seskupení. Komunisti se nesmí nechat strhnout k nějakým malicherným druhořadým rozmíškám v emigraci a musí všude proti egoistickým a skupinovým zájmům zastupovat a hájit zájem celého národně osvobozené boje. Beneše podporujeme proti útoku reakčních klik, ale požadujeme od něho aktivní boj proti fašistickým a protisovětským tendencím v emigraci a v armádě.“⁶

Myšlenka Národní fronty se pak detailně poprvé diskutovala až při moskevských jednáních Beneše se zástupci KSC v prosinci 1943. Gottwald při

---

⁵ Srov. např. T. BROD, *Osudný omyl Edvarda Beneše 1939-1945*, s. 378.

⁶ Usnesení předsednictva Exekutivy Komunistické internacionály ze dne 5. ledna 1943 bylo publikováno in: V. PREČAN, *Slovenské národné povstanie. Dokumenty, dok. č. 1*, s. 37-43.

jednáních konstatoval, že považuje za účelné, aby Národní fronta, vytvořená v procesu nynějšího osvobozenického boje, měla své pokračování i při budování a vytváření nového života v osvobozené vlasti.⁷ Beneš proti tomu nic nenamítal a pouze uvedl, že pojímá Národní frontu s veškerou vážností a v plném rozsahu včetně komunistů. Souhlasil s tím, že to není jen politika pro zahraniční odboj, přičemž zdůraznil, že exilová vláda není utvořena jako vláda stran, nýbrž jako vláda osobností. Jednota politických stran v Národní frontě měla podle něj platit i nadále, řadu let po válce, aby mohla být vybudována nová moderní republika, která sice bude navazovat na první republiku, ale bude značně přeměněna zvláště v sociálním ohledu.⁸ O dva dny později dne 18. prosince 1943 Beneš při rozhovorech zdůraznil, že hlavní věcí je, že jsou za jedno v zásadní linii, pokud jde o otázku vlády, která přijde domů. Bude to vláda Národní fronty, a to v té formě, že jejím jádrem bude blok tří dělnických stran a vedle bloku v ní budou katolíci a zemědělci.⁹

Ve svém dopise ze dne 21. prosince 1943 Gottwald shrnul rozhovory s Benešem na téma Národní fronty tak, že obě strany považují za žádoucí, aby Národní fronta vytvořená v procesu nynějšího národně osvobozenického boje československého lidu proti cizácké okupaci, měla své pokračování i při budování a vytváření nového života v osvobozené vlasti. Vláda sama, v níž složky bloku tří dělnických stran a jejich političtí představitelé mají hrát vedoucí úlohu, má mít přihráním lidovců a agrárníků ráz vlády Národní fronty. Blok tří stran nemá být nazýván „blokem levice“, nýbrž jinak. Vyskytl se podle Gottwalda název „Národní blok pracujícího lidu měst i venkova“, což ovšem je pouze návrh. Definitivní vhodný název musí být ještě hledán. „Věc tato nemá pouze formální charakter, nýbrž hluboký politický význam. Prezident s těmito našimi názory souhlasí.“¹⁰

Benešova akceptace pojmu Národní fronta a potvrzení členství komunistů v jejím středu ještě nemuselo mít fatální následky. Komunisté se však podle Benešových slov stali nejen nejsilnějším členem Národní fronty, ale dokonce zároveň i

---

⁷ Blíže viz záznam o Gottwaldových návrzích přednesených Benešovi dne 16. prosince 1943 publikovaný in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 1, s. 35-40.

⁸ Ve svých Pamětech k tomu Beneš uvádí: „V diskusi pak padla poprvé otázka Národní fronty: bude třeba, aby vládní strany utvořily po osvobození jednotnou národní frontu, formulovaly společně jednotný porevoluční program a zavázaly se k jeho solidárnímu plnění. Vyslovil jsem tehdy i s plány o Národní frontě souhlas.“ E. BENEŠ, Paměti, s. 409-410.

⁹ Touto otázkou jsme se blíže zabývali v předchozí kapitole.

¹⁰ Blíže viz dopis K. Gottwalda ze dne 21. prosince 1943 adresovaný londýnským členům KSČ publikovaný in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 3, s. 59-68.

jeho „demokratickým“ členem. Slůvko „demokratický“ tak pomalu v československém exilu ztrácelo svůj původní význam a stávalo se spíše synonymem pro slovo „socialistický“. To, že se jedna z „nových demokratických“ stran ještě před pár lety jezdila učit do Moskvy, jak zakroutit mladé a křehké československé demokracii krkem, téměř nikomu nevadilo. Do budoucna to ale mělo mít velmi významné důsledky. Demokratické strany, které nebyly zároveň socialistické, totiž přestaly mít právo se za demokratické označovat. Demokratické (socialistické) stany jim toto právo začaly upírat a používaly pro ně nová označení: fašistické, kolaborantské nebo reakcionářské strany.

Ihned po návratu z Moskvy v lednu 1944 Beneš informoval domácí odboj o svých moskevských jednáních s KSČ a zároveň vyzval členy komunistické strany v českých zemích a na Slovensku, aby se v souladu s jeho dohodou s exilovou KSČ zapojili aktivně do společné přípravy převratu: „Jednal jsem velmi podrobně se zástupci našich komunistů v Moskvě a jsem ovšem ve stálém styku a spolupráci s našimi komunisty zde v Anglii. Všichni stojí na půdě republiky, jdou s presidentem a vládou, vlastenecky spolupracují. Jakmile ve chvíli pádu Německa bude lze jmenovat novou vládu v dohodě s našimi doma v republice, vstoupí do ní komunisté. Jsme zajedno s komunisty, že počet stran doma se zredukuje na tři, na levici, střed a konservativce a že na řadu let bude v republice zachována Národní fronta, ovšem bez všech fašistů a všech českých i slovenských provinilců. Žádám proto naléhavě komunisty na Slovensku i v českých zemích, aby v tomtéž duchu se účastnili domácích osvobozeneckých prací společně s ostatními skupinami a připravovali společně s nimi jednotný převrat.“¹¹

Již v únoru 1944 v projevu ve Státní radě Beneš uvedl, že v hlavních liniích je v koncepci převratu a budování nové republiky jednota nejen mezi členy československé zahraniční akce v Londýně a v Moskvě, jak se o tom přesvědčil při své cestě do Moskvy, ale i mezi emigranty v zahraničí a lidem doma v Čechách a na Slovensku. Stejně tak je podle něj ohledně budování nové republiky shoda i mezi politickými činiteli, ať již jsou orientace levé (směry socialistické a komunistický), pravé či centristické. Proto podle Beneše „naše první domácí vláda, jmenovaná ve chvíli pádu Německa, bude vládou Národní fronty, složené ze všech těchto činitelů

---

¹¹ Benešův vzkaz na Slovensko ze 18. ledna 1944 byl publikován in: J. ŠOLC, Edvard Beneš: Vzkazy do vlasti, dok. č. 80, s. 168-171.

bez rozdílu.¹² Stejně tak tomu mělo být i s národními výbory a s revolučním národním shromážděním.

V únoru 1944 vypracovali londýnští představitelé KSČ podle Gottwaldova dopisu ze dne 21. prosince 1943 a v souladu s dohodou Beneše s moskevským vedením KSČ o tom, že program budoucí vlády Národní fronty připraví blok tří dělnických stran, a nikoli Beneš sám, návrh programu Národního bloku pracujícího lidu měst a venkova.¹³ Návrh programu předložili londýnští komunisté k projednáním stranickým klubům, které byly v lednu 1944 vytvořeny ze sociálně demokratických a národně socialistických členů vlády a Státní rady.¹⁴ Jak českoslovenští socialisté, tak sociální demokraté se postavili za myšlenku jednotné Národní fronty a v jejím rámci i za existenci bloku tří dělnických stran a akceptovali návrh programu bloku připravený KSČ jako základ pro další jednání.¹⁵

V komunistickém návrhu se plně v souladu s moskevskou dohodou Beneše s Gottwaldem a dalšími představiteli moskevského vedení KSČ uvádí, že Národní fronta vytvořená v procesu nynějšího národně osvobozenického boje má mít své pokračování i při budování nového života v osvobozené vlasti. Podle návrhu programu bloku se ve válce za osvobození Československa doma vytvořil a stále se zesiluje pevný svazek všech pracujících vrstev národa, dělníků, rolníků, živnostníků a inteligence. Tento jednotný svazek prý odpovídá vůli národa, který si přeje, aby jednota vykováná v boji, byla udržena i při výstavbě nové republiky. Komunisté již tehdy přišli s myšlenkou, kterou obě zbývající dělnické strany okamžitě akceptovaly,

---

¹² E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 404.

¹³ Návrh programu Národního bloku pracujícího lidu měst i venkova vypracovaný londýnskými členy KSČ byl publikován in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 8, s. 82-92.

¹⁴ Národní socialisté se usnesením své skupiny ze dne 1. února 1944 vrátili ke svému původnímu názvu - strana československých socialistů. V čele jejich klubu, který se ustavil na počátku ledna 1944, stál J. Stránský. V dalším výkladu však budeme často používat vedle nového názvu i název starý, neboť stejně tak činili všichni příslušníci zahraničního i domácího odboje. Sociální demokraté vytvořili ve stejné době tzv. Sbor důvěrníků, který měl být jejich nejvyšším orgánem v exilu. Obě strany však žily stranickým životem již dříve, a proto proběhlo oficiální ustavení jejich stranických klubů velmi rychle. Komunisté měli svoji stranickou organizaci ve Velké Británii od samého počátku. Všechny tři dělnické strany v tomto ohledu získaly před ostatními stranami v Londýně značný náskok, který dokázaly patřičně využít.

¹⁵ V odpovědi československých socialistů na návrh programu bloku se mimo jiné uvádí: „Souhlasíme, že jednotná Národní fronta, která se osvědčila v zahraničním hnutí a boji, měla by po vítězství pokračovat jako jednotná fronta vnitropolitická v zájmu rychlého a pokojného zotavení rozvráceného státu. Souhlasíme také, že dohoda a blok všech tří socialistických stran mohl by Národní frontu usnadnit a utvrdit jak svým vlivem na závěrečný vývoj bojový, tak svou vahou při vrstvení stran po vítězství.“ Odpověď československých socialistů formulovaná J. Stránským byla publikovaná in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 8, pozn. č. 1, s. 82. Srov. i souhlasnou rezoluci z konference sociálních demokratů ze dne 27. února 1944, která byla publikována tamtéž, dok. č. 9, s. 92-93.

že tento svazek pracujících vrstev představuje zdrcující většinu národa a že politicky je hlavním reprezentantem toho svazku blok tří stran, komunistické, sociálně demokratické a strany československých socialistů. Blok tří stran měl proto vystupovat jako hlavní představitel většiny národa a měl tvořit „Národní blok pracujícího lidu města venkova“.¹⁶

Se skutečností, že myšlenka reprezentace většiny národa Blokem neodpovídá posledním volebním výsledkům z roku 1935 - ani jakýmkoliv jiným předchozím volebním výsledkům - se komunisté ani obě zbývající dělnické strany příliš netrápily. Nutno rovněž poznamenat, že v komunistickém návrhu programu Bloku z února 1944 se stále ještě počítá s tím, že Blok bude spolupracovat v emigraci i po osvobození jak s lidovci, tak s agrárníky. O jakékoliv nové organizaci zemědělců se komunistický program vůbec nezmiňuje. Nová prozatímní vláda měla být už tvořena za účasti zástupců domova a její základ měl tvořit Blok tří dělnických stran. Přibráním zástupců lidovců a agrárníků měla pak první poválečná vláda mít ráz vlády Národní fronty.¹⁷ Komunistický program Bloku však již důsledně předjímá, že v osvobozené vlasti bude zbavena moci a rozhodování úzká skupina finančních, průmyslových a agrárních velkokapitalistů, která na celé čáře ztroskotala a páchala národní zradu. Lze shrnout, že komunistický program Bloku se od Gottwaldova programového dopisu z 21. prosince 1943 takřka vůbec nelišil.

V Bloku tří dělnických stran byly projednávány všechny zásadní otázky vládní politiky.¹⁸ Žádnou stranu v Bloku nebylo možné přehlasovat, neboť k přijetí usnesení byl nutný jednomyslný souhlas všech tří stran Bloku. Blok zavazoval své členy, aby ve vládě postupovali podle jednomyslných usnesení Bloku.¹⁹

Hned od počátku se národní socialisté v Bloku často ocitali v defenzivě proti spojeným silám komunistické strany a sociální demokracie. Mezi levým křídlem

---

¹⁶ Jak bylo již výše uvedeno, tento název pocházel z dílny moskevské KSČ a byl použit Gottwaldem v programovém dopise zaslaném do Londýna dne 21. prosince 1943. Oficiálně však název „Národní blok pracujícího lidu města venkova“ pro blok tří dělnických stran nikdy nebyl přijat. V dalším výkladu budeme používat pro označení tohoto uskupení tří dělnických stran stejně jako většina zahraničního odboje termín „Blok“.

¹⁷ Blíže viz M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 8, s. 82-92.

¹⁸ J. Opočenský si např. 6. dubna 1944 zaznamenal do deníku, že v jednání se socialisty komunisté přišli s návrhem jednotné levé fronty. Chtějí prý sami rozhodovat o tom, kdo patří do Národní fronty a kdo do ní nepatří. Blíže viz J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 344.

¹⁹ Tato praxe se samozřejmě týkala pouze ministrů za sociálně demokratickou a národně socialistickou stranu. Komunisté v exilové vládě zastoupeni nebyli. Prostřednictvím Bloku však na ní vykonávali nezanedbatelný vliv. Z jednání Bloku tří dělnických stran nebyly pořizovány zápisy z jednání. K obsahu jednání Bloku srov. především B. LAŠTOVIČKA, V Londýně za války, s. 347-381.

sociálních demokratů a komunisty již v té době nebyl kromě názvu žádný podstatný rozdíl. V únoru 1944 se například toto křídlo zasadilo o nepřijetí Benešovy oblíbené myšlenky o mostu mezi Východem a Západem. V jejich rezoluci k této otázce se uvádělo: „Na idejích, které jsou základem smlouvy československo-sovětské, setrváme nekompromisně v každé situaci a vynasnažíme se, aby svazky mezi námi a velkou východní slovanskou federací byly trvalé a stále intimnější. Ačkoliv nepřijímáme teorii tzv. mostu mezi Východem a Západem, budeme ze všech sil napomáhat, aby se přátelský poměr mezi naší zemí a západními demokraciemi v součinnosti s naším východním spojencem rozšiřoval a prohluboval.“²⁰ I méně zkušenému pozorovateli politických pořádků muselo být již v roce 1944 zcela zřejmé, že se stranou, podle které již Československo nemělo rozvíjet a prohlubovat své styky ze Západem samostatně, ale pouze v součinnosti se Sovětským svazem, nelze v dalším boji za zachování demokracie v Československu příliš počítat. Poválečný vývoj tyto obavy jenom potvrdil.

Pojmy Národní fronta či Blok (tří dělnických stran) měly od počátku velmi vágní a ne vždy obecně srozumitelný obsah. Proto bylo na velikonoční schůzi Bloku tří dělnických stran v roce 1944 dohodnuto, že československý socialista Uhlíř a komunist Laštovička společně vypracují definice obou pojmů. K výsledné dohodě o obsahu pojmů však nedošlo, neboť Laštovička chtěl definovat oba pojmy především z hlediska budoucího politického vývoje v osvobozeném Československu, zatímco Uhlíř a českoslovenští socialisté trvali na tom, že zatím lze o Národní frontě a Bloku hovořit pouze v zahraničí s tím, že je věcí národa doma, jakým způsobem si politické věci následně upraví.²¹

---

²⁰ Rezoluce z konference sociálních demokratů ze dne 27. února 1944 byla publikována tamtéž, dok. č. 9, s. 92-93.

²¹ Definice Národní fronty a Bloku schválená československými socialisty byla publikována in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 24, s. 135-136. Národní fronta byla definována takto: „Národní fronta československá zahrnuje všechny Čechy, Slováky a Podkarpatské Rusy. Z Národní fronty jsou vyloučeni toliko zrádci národa, tj. ti, kteří dobrovolně a bez přinucení kolaborovali s nepřítelem. V Národní frontě jsou si všichni její členové rovni v právech i povinnostech bez ohledu na difference politické, náboženské či třídní a stavovské. To také znamená, že do Národní fronty patří všechny politické složky národa, respektive ty bývalé politické československé strany, které se československému národu a státu nezpronevěřily a jež se národní zradou nebo přísluhováním zradou Němcům, Maďarům nezatížily. Úkolem Národní fronty je hledat jednotlivé ideje a společné cesty v boji za svobodu československého lidu i společné úsilí o budování nové Československé republiky na základě široké lidové demokracie. Národní fronta takto budovaná sdružuje tedy v sobě elementy socialistické i nesocialistické.“ Tato definice, i kdyby byla druhými stranami přijata, což se nestalo, sotva mohla přispět k odstranění pochybností ohledně přesného významu pojmu Národní fronta. Blok byl československými socialisty definován takto: „Blok tří socialistických stran: čs. str. komunistické, soc. demokratické a československých socialistů jest nutno považovat za rovnoprávné delegace tří samostatných socialistických skupin, jež se sešly

V polovině dubna 1944 sdělil sociálně demokratický veterán Bechyně agrárníkovi Feierabendovi, že tři levicové strany z Bloku pozvou jeho a lidovce k poradám o utvoření Národní fronty.²² Pokud však jde o agrární stranu či jejího nejvýznamnějšího exilového představitele L. Feierabenda, k žádnému oficiálnímu pozvání na jaře 1944, ani nikdy později ze strany Bloku nedošlo. Nejpozději od dubna 1944 se pokoušel o založení nové zemědělské strany předválečný agrárník a člen Státní rady Pácal.²³ Feierabend a ostatní agrárníci vždy podezřívali národní socialisty, zejména H. Ripku, že je Pácal najat a placen jejich stranou, aby pracoval na politické likvidaci předválečné agrární strany.²⁴

---

v Londýně za účelem napomáhání československému boji za svobodu... Blok tří stran socialistických není tedy společným výkonným orgánem těchto tří skupin, nepředstavuje také orgán jednotné socialistické strany a jeho utvoření nesleduje porušení, oslabení nebo snad nahrazení celonárodní fronty. Z tohoto důvodu blok tří socialistických stran nechce ve svém politickém snažení zastávat politiku výlučně levice, neboť sleduje spolupráci se všemi složkami národa.“ Z uvedené definice i za dalšího postupu československých socialistů je zřejmé, že považovali v té době Blok za pouhý prostředek při budování Národní fronty, který neměl hrát později žádnou zásadnější roli. Z definic je rovněž patrné, že českoslovenští socialisté přijali taktiku komunistické strany ohledně politického rozkročení Bloku tak, aby se mohl zdánlivě vydávat za reprezentanty nejen dělnické třídy, ale všech pokrokových vrstev národa. Blok si nehodlal vnutit pravicovými či středovými stranami orientaci výlučně na dělnické vrstvy a přiznat tím tak těmto stranám postavení oprávněných zástupců zemědělského lidu, živnostníků, buržoazie či inteligence. K definicím Bloku a Národní fronty srov. rovněž B. LAŠTOVIČKA, V Londýně za války, s. 360.

²² Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky III., s. 129 či J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 346.

²³ Je dějinným paradoxem, že Pácala Benešovi doporučil ke jmenování do Státní rady na přelomu let 1941 a 1942 právě Feierabend. Pácal se však brzy po svém jmenování dostal do vlivu profesora K. Nigrina, který pracoval na ministerstvu zahraničí pro H. Ripku. Právě jeho prostřednictvím se podařilo národním socialistům získat Pácala pro ideu založení nové zemědělské strany. Srov. např. L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky II., s. 243. O rok později Beneš Feierabendovi navrhol jmenování dalšího „malozemědělce“ do Státní rady, a to J. Hostinka, který rovněž patřil do skupiny profesora Nigrina. V tomto případě již dostatečně poučený Feierabend odmítl a pohrozil demisí pro případ, že ho Beneš do Státní rady jmenuje.

²⁴ Českoslovenští socialisté v průběhu roku 1944 systematicky pracovali na posílení své skupiny ve Státní radě z předválečných příslušníků pravicových stran. Hospitanty a následně i řádnými členy se stali Slávik, Pácal a Kleinberg (bývalí agrárníci), Smetánka (bývalý národní demokrat) a Vido (bývalý živnostník). Ne všichni členové této strany však s tímto postupem souhlasili. Srov. např. dopis P. Drtiny ze dne 7. července 1944 adresovaný předsedovi skupiny J. Stránskému, ve kterém Drtina vyjadřuje svůj nesouhlas s přijímáním hospitantů do skupiny, a to především proto, že ani jeden z nich není socialistou a politika strany se díky tomu odchyľuje od platformy hájené v první republice. Drtinův dopis byl publikován in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 31, s. 157-158. Drtina svůj postup pravděpodobně konzultoval s Benešem, který jeho obavy sdílel. H. Ripka po rozmluvě s Benešem dne 1. července 1944 ve svém záznamu o rozhovoru uvedl: „Prezident se zajímá o poměry ve skupině československých socialistů. Zřejmě se mu nelíbí, že jsme přibrali také Vída. Prý již slyší z několika stran, že tím vším, zejména přibráním Pácala a Vido připravujeme novou stranu. Byl by nerad, abychom si počínali tak, jak to dělával Klofáč, který chtěl sbírat nalevo i napravo, jen aby zvětšil stranu a pak z toho byl mišmaš. Řekl jsem prezidentovi, že naprosto nám nejde o to, abychom zde již připravovali novou stranu. Trváme zásadně i prakticky na tom, že nijak nechceme prejudikovat, co se stane se stranou socialistickou. (Prezident rozuměl, že jsem tím řekl, že se tedy nebudeme spojovat v nějakou užší formaci se sociální demokracií.). Pácala a Vido jsme nevzali ani jako hospitanty, nýbrž jako ty, kteří přátelsky chtějí s námi spolupracovat a kteří chtějí být informováni o tom, co se děje. Ostatně celé toto seskupování bylo nám vnuceno. Na druhé straně já sám jsem ve stálém styku s Němcem a Majerem a až se uzdraví, také ve styku

Aktivita Bloku dělnických stran, který měl zřejmou podporu prezidenta Beneše, znervózňovala především zástupce agrární strany v exilu. Feierabend se proto na jaře roku 1944 pokusil o dohodu s předsedou vlády Šrámekem o společném postupu lidovců a agrárníků při jednáních s Blokem. Šrámek Feierabendovi sdělil, že nebude v exilu ustanovovat lidovou stranu, protože nemá venku tolik schopných lidovců, aby mohl sestavit výkonný výbor, a že nehodlá za lidovce jednat o vstupu do Národní fronty. Souhlasil však, aby lidovci a agrárníci jednali o vzájemné součinnosti vzhledem k těsné spolupráci socialistických stran. K žádné užší spolupráci však nakonec pro nezáměr lidovců nedošlo.²⁵

V dubnu 1944 Beneš Feierabendovi sdělil, že řekl komunistům, že v připravované Národní frontě musí být i lidovci a agrárníci. Zároveň však dodal, že nevěří, že k jednotné frontě dojde, alespoň ne v nejbližší době. Komunisté by podle Beneše nyní chtěli změnu vlády a vstoupit do ní, ale on už změnu vlády nechce. Zároveň Beneš souhlasil s Feierabendem, že bude výhodnější dát v případné vládě komunistům ministerstvo národní obrany než ministerstvo vnitra.²⁶

Na konci května 1944 se klub československých socialistů jednomyslně usnesl, že vstoupí do jednání s Pácalem o jeho vstupu do skupiny československých socialistů jako hospitanta. I po vstupu však měla zůstat zachována Pácalova politická

---

s Bečkem, a to za tím účelem, aby se připravovala dohoda a spolupráce s těmi sociálními demokraty, kteří se nespojí s komunisty. Mým cílem by bylo, říkal jsem, aby jádrem příští formace byli národní socialisté a sociální demokraté spolu s malozemědělci a inteligencí, pokud ovšem inteligence se nepřikloní jednak ke komunistům, jednak na pravici. Já sám nevěřím tomu, že by se mohlo podařit vytvořit jednotnou stranu s komunisty a domnívám se, že vedle komunistů, kteří budou posílení přívrženci jiných stran, vytvoří se velká nová strana, která půjde od sociálních demokratů až po drobné zemědělce u agrárníků a lidovců. Prezident mě na to říkal, že s komunisty se na jednotné formaci nedohodneme, ale přesto musíme počítat s tím, že heslo jednoty dělnictva a vůbec jednoty pracujícího lidu měst a venkova bude velmi přitažlivé. Proto po prezidentově mínění se má postupovat tak, aby bylo jasno, že když se to nepodaří, vinni a odpovědní zato budou komunisté a nikoliv my ostatní. Prezident je vůbec – říkal mi – hodně ustarán o tom, co a jak bude u nás doma. Nemáme, říkal, zapomenout na to, že všude kolem nás bude rozvrat a hrozné vnitřní zmatky, také Francie bude dost dlouho ve vnitřních zmatcích a vůbec se ještě nedá odhadnout, jak se věci ve Francii budou vyvíjet. Za těchto okolností bude to také u nás velmi těžké. A komunisté této celkové situace budou využívat. Mimoto komunisté by byli ohromně posílení tím, kdyby u nás v zemi byla zároveň také Rudá armáda, zejména kdyby tam zůstala delší dobu.“ Ripkův záznam o rozhovoru s Benešem ze dne 1. července 1944 byl publikován in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 32, pozn. č. 1., s. 159. Beneš se svými chmurnými úvahami nijak netajil. V červnu 1944 např. Feierabendovi sdělil, že si není zcela jist, zda ještě jednou nepůjde do emigrace. Politik prý musí být připraven na všechno. Blíže viz J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 355. Opočenský k tomu ve svém deníku dodává: „Zřejmě narážel na možnost, že by odešel, kdyby bolševická vlna se převalila přes naši zemi.“

²⁵ Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky III., s. 129.

²⁶ Blíže viz J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 345.

skupina.²⁷ Pácalova iniciativa nakonec přiměla členy exilové vlády za agrární stranu Feierabenda a Lichnera k založení agrární organizace v exilu, neboť odmítali, aby nová zemědělská strana byla v područí národních socialistů. Ustavující schůze agrární organizace se konala v Londýně na počátku července 1944 se souhlasem prezidenta Beneše. Do jejího čela byl zvolen ministr zemědělství Lichner a místopředsdou ministr financí Feierabend.²⁸ Když Feierabend Benešovi oznámil, že agrární organizace byla ustanovena, projevil prý nad tím Beneš radost a nelibě se vyslovil o snahách zakládat protiagrární stranu v exilu.²⁹

V červenci 1944 Beneš prostřednictvím P. Drtiny vzkazoval do vlasti: „Převrat bude proveden všemi lidovými masami, náležejícími všem vrstvám národa a všem dřívějším stranám politickým, kromě těch, kteří zradili anebo nejsou jako fašisté přijatelní nikomu ani doma, ani v cizině. Také první nová vláda bude výrazem celé Národní fronty od komunistů až ke stranám pravice, pokud nejsou a nebyli kompromitováni zradou, kolaborantstvím nebo fašismem. Nemáme v úmyslu nikoho z nich vylučovat, přičemž ovšem se rozumí samo sebou, že i ve vládě i na všech jiných rozhodujících místech mohou být lidé jen naprosto nekompromitovaní, lidé, kteří v ničem nekolaborovali nebo se neprovinili, kteří nebyli fašisty.“³⁰

Ještě před odjezdem vládního delegáta ministra F. Němce do Moskvy se Beneš sešel v létě roku 1944 s J. Valem, komunistickým členem poradního sboru delegáta. Beneš si ve svém záznamu o rozhovoru poznamenal: „...Pokládám za nemožné vylučovat agrární stranu z Národní fronty – ani klást podmínky: aby oni vyloučili fašisty a pravé agrární křídlo fašizující. Vyložil jsem mu důrazně, že jsem zde a zejména zůstanu doma nad stranami. To platí pro ně, pro levý blok i pro střed a

---

²⁷ Srov. k tomu např. zápis o poradě skupiny československých socialistů ze dne 31. května 1944 publikovaný in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 25, s. 136-140. Člen skupiny H. Ripka se zde již výslovně vyjádřil, že podporuje Pácala v tom, že se musí rozbít agrární strana.

²⁸ Pácal se na schůzi nedostavil, ač byl řádně pozván. Agrární organizace byla založena s dvěma hlavními cíli: 1. aby agrarismus byl protiváhou marxismu, který se podle názoru agráriků mezi emigranty nebezpečně šířil, 2. aby hájila agrární zájmy při jednání o Národní frontě. K založení agrární organizace v Londýně srov. L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky III., s. 130-131. Londýnští zástupci agráriků odmítli zakládat novou agrární stranu, ale shodli se, že se mají v exilu hájit její zájmy. Srov. i Opočenského deníkového záznamy z 18. a 24. května 1944. Blíže viz J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 351-352.

²⁹ Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky III., s. 131.

³⁰ Blíže viz Drtinův vzkaz odbojovým skupinám na Slovensku i v českých zemích ze dne 16. července 1944, který byl publikován in: J. ŠOLC, Edvard Beneš: Vzkazy do vlasti, dok. č. 83, s. 181.

pravici. Vyložil jsem mu, že jsem to tak také smluvil se Šrámkem.“³¹ Po příjezdu vládního delegáta Němce do Moskvy se sešel člen jeho delegace a Benešův důvěrník P. Drtina s Gottwaldem a sdělil mu, že by „pan prezident rád znal jeho názor, jak si představují vnitropolitický život, co s politickými stranami, co s Národní frontou, co jednotná strana socialistická, co Slovensko, co zahraniční politika, co s agrárníky?“ Gottwald podle Drtinova záznamu o rozhovoru odpověděl, že „o agrárnících s panem prezidentem přece mluvil, že je to strana, která selhala, v níž se soustředilo nejvíce naší reakce, měla největší sklony fašizující, paktovala s hitlerismem a henleinismem a prostě zradila. Nerozumí tedy dobře této otázce.“

Drtina Gottwaldovi odpověděl, že to je správný přístup, ale že měl rozumět otázce pana prezidenta tak, že jde o to, jak politicky organizovat zemědělský stav, který přece nezmizí, který zůstane, s nímž nutno počítat a jenž sotva se dá zařadit do levého bloku.“³² Komunisté na konci srpna již s účastí agrárníků v Národní frontě v žádném případě nepočítali a začali odhazovat taktické ohledy, které jim původně bránily svůj názor otevřeně prezentovat. Beneš však s účastí agrárníků či spíše s jejich nově vytvořenou levicovou odnoží v září 1944 stále počítal. Stejně tak i nadále vycházel z toho, že první poválečná vláda bude mít levicovou většinu a v jejím čele bude stát příslušník levice. Podle konceptu Benešova programového návrhu ze dne 4. září 1944 se měla Národní fronta skládat z těchto směrů: „Komunisti, soc. demokrati, českoslovenští socialisté, lidovci, agrárníci (bez fašizujícího křídla). Ostatní směry se v té či oné formě k těmto směrům připojí (třeba ve federaci či autonomizaci). Jsou vyloučení a priori všichni viníci, kolaboranti, fašisti a fašizující elementy. Skutečné a definitivní formace stranické budou vytvořeny v období funkce Prozatímního národního shromáždění. Vláda Národní fronty bude vedena předsedou z levice, neboť prezident soudí, že je v zájmu věci, aby první vláda po převratu měla předsedu orientovaného levicově. Kabinet by v tom případě měl mírnou většinu levicovou, lze-li tři první skupiny nazývat skupinami levicovými a ostatní skupiny Národní fronty pokládat za náležející k centru a pravici. Všechno ostatní rozhodnou pak volby už do Prozatímního národního shromáždění, ale hlavně volby do normálního parlamentu.“³³

³¹ Výňatek Benešova záznamu o rozhovoru s Valem byl publikován in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 42, pozn. č. 4, s. 187.

³² Drtinův záznam o rozhovoru s Gottwaldem ze dne 30. srpna 1944 byl publikován in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 42, s. 186-187. Gottwald podle Drtinova záznamu na tuto další otázku již nedopověděl.

³³ Benešův program závěrečných příprav pro přechodné období po osvobození ze dne 4. září 1944 byl publikován in: K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 6, s.135-139.

Pro další úvahy o směřování poválečného politického systému je nezbytné již zde připomenout, že když se členové vládní delegace z řad československých socialistů Uhlíř a Drtina v Moskvě na počátku září 1944 dozvěděli, že jejich strana nemá zastoupení ve slovenských politických orgánech (SNR, národní výbory atd.) a ani se nepočítá s její budoucí účastí v slovenské části Národní fronty, mocně se v Londýně domáhali podpory u předsedy vlády Šrámka a prezidenta Beneše. Uhlíř ve své zprávě do Londýna adresované předsedovi skupiny československých socialistů J. Stránskému ze dne 19. října 1944 popisuje reakci komunistů a soc. demokratů na požadavky zemského vedení jeho strany na Slovensku: „Dne 6. září 1944 žádalo zemské předsednictvo strany, aby naši byli přibráni do klubu soc. stran a později do jednotné soc. strany. Dne 8. září odpověděl jim poslanec Šmidke jménem strany kom. i soc. dem. Cituji doslovně: ‘Nereflektuje na sloučení s stranou nár. soc.. Sloučení strany kom. a soc. dem. má svoje ideové základy v Marx. svět. názoru, kdežto Váš návrh nedává podklad pro úspěšnou práci budoucí jednotné strany. Podle našich vědomostí, strana nár. soc. spojila se s Hlinkovou stranou. Dnes neexistuje a v budoucnosti i podle pokynů Dr. Beneše znovu utvořena na Slovensku být nemá.’ Proti nám se stále používalo domnělých pokynů p. prezidenta o likvidaci strany. Ani druhá strana na Slovensku, strana dem. s námi zatím přímo nespolupracuje přes vysvětlení, které poslal p. prezident.“³⁴

Beneš žádné podobné rozhodnutí o neobnovení strany československých socialistů nikdy formálně neučinil, komunisté vycházeli z jeho názorů, které jim sdělil ohledně obnovy národně socialistické strany v prosinci 1943 v Moskvě a o kterých

---

V polovině září 1944 poslal Benešův důvěrník H. Rípka ministru Feierabendovi do Washingtonu ve stejném duchu depeši, ve které shrnoval politickou situaci v zahraničním i domácím odboji: „V první době, resp. mezidobí mezi osvobozením a řádnými volbami, nezbytná opatření i hospodářská budou vydávána koaliční vládou, v níž budou všichni kromě fašistů a kolaborantů. A ve všech důležitých otázkách se bude uplatňovat autorita prezidenta Beneše, jehož pevně demokratická linie je dobře známá... Nikdo tě nemůže házet na pravici nebo jinam, kam se sám nehodíš. Každý rozumný musí počítat se zemědělci, ale to ještě neznamená, že se musí obnovit agrární strana, jejíž politika nese těžkou odpovědnost za národní katastrofu, ani že se musí tvořit strany na stavovském podkladě.“ Dopis H. Rípky ministru L. Feierabendovi do Washingtonu ze dne 18. září 1944 byl publikován in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 62, s. 233-235.

³⁴ Uhlířova depeše Stránskému do Londýna ze dne 19. listopadu 1944 byla publikována in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 86, s. 279-282. Uhlíř zaslal podobnou depeši již v polovině září 1944 předsedovi vlády Šrámkovi. V této depeši se táže, zda prezident skutečně učinil rozhodnutí o tom, že českoslovenští socialisté nemají být po válce obnoveni. Pokud ano, pak proti tomu důrazně protestoval a žádal, aby ho v tomto případě vláda bezodkladně odvolala do Londýna, neboť se nemůže smířit s tím, aby ti nejvěrnější byli vylučováni z celostátního politického života. Tamtéž, dok. č. 86, pozn. č. 2, s. 280. Srov. i E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 221.

jsme se již zmínili v předchozí kapitole. Politický vývoj na Slovensku však šel již svojí vlastní, do značné míry autonomní, cestou a ani exilová vláda, ani Beneš neměli na podzim 1944 k dispozici nástroje, kterými by mohli obnovení a účast československých socialistů ve slovenských revolučních orgánech vynutit. Ze strany Edvarda Beneše k tomu nepochybně chyběla i politická vůle, neboť redukce politických stran na dvě byla jeho dávným veřejně známým přáním, a proti myslí mu nebylo ani ukončení činnosti československých socialistů a jejich rozptýlení do jiných povolených stran.

Na druhou stranu však tato neintervence ve prospěch československých socialistů způsobila, že Benešovy plány o vytvoření jediné levicové strany, ve které by komunisty pacifikovaly spojené síly soc. demokratů a československých socialistů, nemohly být na Slovensku realizovány. Slovenští sociální demokraté se stali pro slovenské komunisty vítaným a velmi lehkým soustem. Z pohledu dalšího vývoje je jistě zajímavé, že exiloví českoslovenští socialisté, kteří se tak bouřlivě domáhali napravení nespravedlnosti, která se stala jejich slovenským spolustraníkem, se o půl roku později významným způsobem podíleli na politické likvidaci agrárníků, která byla provedena za velmi podobných okolností. Hlásané důvody pro neobnovení agrární strany byly v podstatě totožné jako v případě slovenské pobočky československých socialistů, v tomto případě však již československým socialistům nevadily a za žádnou nespravedlnost je rozhodně nepovažovali, naopak se stali jejich iniciátory a vášnivými propagátory.

Dne 13. září 1944 otiskl československý vládní list Čechoslovák Pácalovo prohlášení přednesené ve Státní radě. Pácal v něm uvedl, že se po svém vstupu do Státní rady od agrární strany odklonil, protože dospěl k přesvědčení, že je zatížena minulostí a nemá být obnovována. Lid je doma podle Pácala nakloněn myšlence revize starého stranictví a on sám, ač nechce předcházet jeho rozhodnutí, bude rozhodně vystupovat proti zájmům velkostatkářů a agrárního velkokapitálu. Vzhledem k publicitě, které se Pácalovu prohlášení v Londýně dostalo, bylo více než patrné, že českoslovenští socialisté ve spolupráci s ostatními stranami Bloku připravují Pácalovo vystoupení jako hlavního reprezentanta nově se rodící zemědělské strany, jež bude ihned po svém ustavení přijata do Národní fronty s odůvodněním, že pro předválečnou agrární stranu ovládanou velkostatkáři a velkokapitálem není v Národní frontě místo.

Pácal navštívil dne 30. září 1944 místopředsedu agrární organizace v exilu L. K. Feierabenda a sdělil mu, že všechny tři socialistické strany jsou proti obnovení agrární strany a lidovci je v tom vydatně podporují. Agrární strana je prý zatížena kolaborací s henleinovci a násilnými manýrami při zakládání Strany národní jednoty po Mnichovu a ostatní strany s ní nechtějí spolupracovat. Všichni však podle Pácala uznávají, že zemědělci, kteří patřili k agrární straně, tvoří důležitou složku národa a mají být zastoupeni v Národní frontě. Proto musí zemědělci vytvořit novou stranu, která by dala jasně najevo, že nesouhlasí s tím, co agrární strana dělala před Mnichovem a po Mnichovu. Nová strana se sice může podle Pácala plně ustavit až doma, ale už v exilu je nutné zajistit její politické uplatnění v Národní frontě. Druhé strany, zejména národní socialisté, tento postup podle Pácala podporují. Pácal proto navrhl Feierabendovi, aby se londýnská agrární organizace veřejně doznala, že nesouhlasí s tím, co agrární strana v posledních letech před válkou doma dělala, a aby veřejně prohlásila, že se pokládá za organizaci nové zemědělské strany. Do takové organizace prý Pácal ihned rád vstoupí.³⁵

Na podzim roku 1944 byla již rovněž v plném proudu komunistická kampaň směřující proti agrární straně, odstartovaná původně článkem R. Slánského „Agrární strana, rolníci a dělníci“, otištěném na počátku března 1944 v Československých listech.³⁶ Důvody pronášené při úvahách o nemožnosti obnovit reakční agrární stranu

---

³⁵ Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky III., s. 173-174. Feierabend kontaktoval ihned po rozhovoru s Pácalem československého socialistu a Benešova důvěrníka H. Ripku, který popřel, že by měl s Pácalovou návštěvou cokoliv společného, netajil se však tím, že u druhých stran jsou velké námitky proti přibrání agrární strany do Národní fronty a že je těžké je nutit, aby jednaly se stranou, která se podle jejich přesvědčení hrubě provinila na národních zájmech. Dne 4. října 1944 pak soc. demokrat Bechyně Feierabendovi upřímně sdělil, že je nemyslitelné, aby stará agrární strana – stejně jako živnostníci a Národní sjednocení – mohla tvořit s ostatními Národní frontu. Bechyně Feierabendovi vyložil postoj moskevských komunistů k agrárikům a uvedl, že by to byla sisyfovská práce se za těchto okolností pokoušet o zastoupení agráriků v Národní frontě. I Bechyně však Feierabendovi potvrdil, že zemědělský lid, který náležel k agrární straně, musí být zastoupen v Národní frontě, že si to všechny socialistické strany přejí, ovšem pod podmínkou, že to nebude agrární strana ve staré podobě. Bechyně svůj výklad ukončil slovy: „Proč neodhodíte tu přítěž a nestanete se mluvčím nové agrární strany? Zcela jistě se k tomu budete lépe hodit než Pácal, kterého strkají dopředu národní socialisté. Nikdo není tak slepý, aby neviděl, že si z Pácalova hnutí chtějí udělat filiálku, aby v budoucnosti získali lepší politickou pozici, než jakou měli před Mnichovem. A také Šrámek se chce přizívit, protože věří, že mnozí agráři půjdou s ním. Ládičku, poslechněte zkušeného politika, odfekněte se staré agrární strany, a pak budeme spolu mluvit o vstupu zemědělců do Národní fronty.“ Agrární organizace se následně usnesla, že bude dále v Londýně vystupovat jako zástupce zemědělců a žádat jejich rovnoprávné zastoupení v Národní frontě, ale že se zároveň odmítne vzdát vazeb na starou agrární stranu. Toto řešení však ostatní strany neuspokojilo. Soc. demokrat Bechyně například požadoval po Feierabendovi, aby jako zástupci zemědělců podepsali prohlášení, které vinilo agrární stranu z fašismu a z národní zrady. To bylo pro agrární organizaci v exilu zcela nepřijatelné a k žádné dohodě proto nedošlo. Tamtéž, s. 175-176.

³⁶ Slánský ve svém článku dokazoval, že se z agrární strany, která se vždy prohlašovala za nejspolehlivější státotvornou stranu, stal hrobař republiky: „Vysvětlení nenajdeme v programu této

v osvobozeném Československu se stále opakovaly a lze je přibližně shrnout takto: Agrární strana byla po dvacet let vedoucí silou v republice, z jejích řad pocházel největší počet ministerských předsedů a agrární strana nese proto odpovědnost za to, co se v roce 1938 a 1939 stalo. Zejména v posledních letech se k vedení agrární strany dostala ta nejreakčnější fašistická klika, která ve své zaslepenosti pěla chvalozpěvy na Hitlera a byla zrádnou pátou kolonou Němců v republice. Mnozí činitelé agrární strany po celou dobu okupace aktivně spolupracovali s Němci. Národ by proto smetl každého, kdo by se pokusil obnovovat toto zločinné dědictví agrární strany a jejího vševládného aparátu. Agrárníci navíc v roce 1935 postavili proti ostatním demokratickým stranám svého vlastního kandidáta, aby znemožnili volbu prezidenta E. Beneše.³⁷

Přestože tato argumentace obsahovala mnoho vnitřních rozporů a při hlubším zamyšlení nepůsobí příliš přesvědčivě,³⁸ podařilo se s její pomocí vyvolat atmosféru

---

strany, který po dvacet let zůstal nezměněný a vyslovoval se pro demokracii a pokrok, ale v lidech, kteří seděli v jejím vedení a za dvacet let se ze zástupců českých sedláků stali exponenty zemědělského, průmyslového a finančního velkokapitálu. A železná logika zájmu velkokapitálu vede je pak k tomu, že nikoli blaho republiky, ale blaho svých měšců staví nejvýše, že zrazují zájmy národa a státu, také zájmy zemědělského a malorolnického lidu... Masy zemědělského lidu na vlastní kůži poznaly celou tíhu a strašné důsledky národní pohromy, poznaly i její viníky, viděly celý ten politický a morální bankrot hlavních předáků agrární strany. Můžeme právem předpokládat, že z tohoto poznání vyvodí náležitě důsledky. Jedním z těchto důsledků, o němž dnes můžeme s naprostou jistotou mluvit, bude, že agrární strana ve své staré podobě a pod svým starým názvem nebude již obnovena, že navždy zmizí z našeho politického života. Je nasnadě otázka, kdo že pak bude politickým představitelem milionových mas zemědělců? Vznikne snad na troskách staré agrární strany nová zemědělská strana? Na tyto otázky my zde v zahraničí nemůžeme dát zatím žádnou definitivní odpověď. O tom si rozhodne náš lid doma sám, ten lid, který dnes za těžké poroby a za cenu draze placených zkušeností koriguje své staré názory a nabývá nových politických poznatků. Bez lidu doma nelze rozhodovat ani o vytvoření nových politických stran, ani o slučování starých, ani nadkretovat omezení jejich počtu.“ Blíže viz Československé listy, roč. 1944, 1.3.1944, Moskva, R. Slánský, Agrární strana, rolníci a dělníci. Je jistě zajímavé, že podle Slánského argumentace k vyřešení této otázky (kdo bude politickým představitelem zemědělského lidu) zahraniční představitelé oprávnění nejsou, zatímco k podstatně zásadnějšímu rozhodnutí, která strana obnovena bude a která nikoliv, zahraniční představitelé oprávnění jsou. Jinak je však nutné uznat, že část výtek vznesených Slánským na adresu vedoucích představitelů agrární strany o jejich propojení se zemědělským velkokapitálem měla reálný základ, nicméně míra korupce mezi agrárníky za první republiky žádným výrazným způsobem nepřesahovala míru korupce v ostatních státotvorných stranách. Rozdíl byl v podstatě jen v tom, že agrárníci díky svým volebním výsledkům drželi „korupčně zajímavější“ resorty.

³⁷ Srov. např. úvahu českého vysíláče „Za národní osvobození“ ze dne 18. listopadu 1944 v Moskvě publikovaný in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 97, s. 307.

³⁸ Je nepochybně pravda, že agrární strana hrála v první republice rozhodující roli, ale nikoliv v zahraniční politice, do níž z větší části spadá i vztah Československa k Německu. Ta byla plně v rukou Edvarda Beneše. Komunistická (a socialistická) propaganda tedy vyčítala agrárikům něco (Mnichov), na čem nenesli agrárníci v žádném případě větší odpovědnost než ostatní strany, spíše naopak. Lze konstatovat, že pokud by agrárníci kontrolovali ve třicátých letech Hrad i ministerstvo zahraničí, k Mnichovu by velmi pravděpodobně vůbec nedošlo. Lze rovněž tvrdit, že komunistické a radikálně socialistické smýšlení pozdějších kritiků agrární strany československou pozici u Německa či na Západě rozhodně v roce 1938 nezlepšovalo. Nebyli to v žádném případě agrárníci, kteří byli v roce 1938 trnem v oku Daladiera, Chamberlaina či Hitlera. Největší odpovědnost za rok 1938 proto

obecné nevraživosti proti agrární straně, která nakonec logicky vyústila v zákaz jejího obnovení. Každý agrárník či jiný příslušník předmnichovské pravice byl považován za anachronismus nehodící se do nové doby a byl proto často označován za reakcionáře, který patří minulosti a není schopen překročit svůj vlastní stín. Pravice v čele s agrárníky byla přitom postupně vylučována z politického dění a z Národní fronty poněkud paradoxně pod heslem budování národní jednoty. Demokratické strany, které se na tomto vylučování z Národní fronty samy významně podílely, měly zažít podobnou zkušenost jako agrárníci přesně o tři roky později. Jen tentokrát se již reakcionáři v politickém spektru posunou významně doleva. Být socialistou a reakcionářem zároveň, nebylo ještě v době druhé světové války v Londýně dost dobře možné, o tři roky později však již bylo možné prakticky cokoliv.

V polovině listopadu 1944 komunistický člen Státní rady V. Nosek v dopise K. Gottwaldovi do Moskvy na adresu Bloku poznamenal: „Vliv a přání ‚Hradu‘ je u našich partnerů rozhodujícím faktorem. Velikou myšlenku politiky Bloku naši partneři ještě asi dosud nepochopili. Nár. soc. a někteří soc. dem (ministři) stále považují politiku Bloku za něco přechodného, jako formu spolupráce s komunisty, dokud tito nejsou ve vládě. Druzí soc. dem. (Bechyně a spol.) politiku Bloku považují za seskupování marxistů (to znamená, že chtějí úplně vynechat nár. soc.) k „socialistickým“ úkolům. Mimo to mezi skupinou Bechyněho a nár. soc. jsou veliké osobní rozpory, takže nár. soc. prohlásili, že s Bechyněm v Bloku sedět nebudou. Za této situace musíme jednat s našimi partnery odděleně, což naší práci nesmírně ztěžuje.“³⁹

Když ministr financí Feierabend přišel na konci listopadu 1944 k Benešovi podat demisi z důvodu nesouhlasu se zahraniční politikou zahraniční akce a přílišným vlivem komunistů ve vnitřních věcech, Beneš mu sdělil: „Z hlediska vnitropolitického pak byste nemohl provést větší hloupost, než odcházet z vlády. Chcete přeci mít účast

---

nenesli agrárníci a snaha obvinít je z mnichovské katastrofy postrádala jakoukoliv logiku. Významný podíl agrární strany na nedemokratické autoritativní politice druhé republiky je nezpochybnitelný, ale proti ní většina kritiků nevystupovala. Ostatně agrární stranu již tehdy nahradila Strana národní jednoty, v níž sice agrárníci hráli roli nejvýznamnější, ale za aktivní spolupráce ostatních demokratických stran. Rovněž kolaborace s nacistickým okupantem se sice nepochybně týkala i řady členů agrární strany, ale nikoliv agrární strany samotné, která se žádným konkrétním způsobem na kolaboraci nepodílela. Stejně jako někteří její členové kolaborovali, jiní její členové působili aktivně v odboji. Zatímco v prvním případě šlo podle rozpoutané kampaně o akci agrární strany, v druhém případě o akci jednotlivců, kteří s agrární stranou zřejmě vůbec nesouviseli.

³⁹ Noskův dopis K. Gottwaldovi ze dne 13. listopadu 1944 byl publikován in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 96, s. 305-307. K problémům akceschopnosti Bloku od léta 1944 srov. zejména B. LAŠTOVIČKA, V Londýně za války, s. 360 an.

v Národní frontě a nesmíte utíkat před tím, než se bude o ní jednat. Odchodem z vlády byste ztratil ze svého vlivu a prestiže. Musíte ve vládě zůstat. Neberu na vědomí, že jste mi podal demisi, a nebudu o tom s nikým mluvit, a vřele vám doporučuji, abyste také sám o tom s nikým nemluvil.“⁴⁰

Pokud by Beneš tehdy Feierabendovu demisi přijal, mohl si do budoucna ušetřit spoustu starostí se zastoupením odnože agrární strany v Národní frontě. Beneš tak neučinil velmi pravděpodobně proto, že ještě stále věřil, že se mu podaří účast „levých“ agrárníků v Národní frontě prosadit. Blok tří dělnických stran za tiché spolupráce lidovců měl však tehdy již jiné plány a nanejvýše byl ochoten v Národní frontě připustit členství Pácalovy skupiny.

V rozhlasovém projevu do vlasti z 23. prosince 1944 Beneš opět potvrdil, že vláda bude vytvořena na základě celonárodní fronty tak, že se jí zúčastní „všichni političtí činitelé od levice až k pravici, kteří nespolupracovali s Němci a nejsou vinni fašismem.“ Hned vzápětí však Beneš poprvé výslovně naznačil, že se vlády zúčastní jen ti političtí činitelé, kteří „chápou ducha nové doby“.⁴¹ Nezbytným předpokladem pro účast v nové vládě tedy již neměla být pouze účast v odboji či alespoň politická pasivita v době německé okupace, ale nyní již i pochopení „pro ducha nové doby.“ Sotva si lze představit vágnější a zneužitelnější měřítko pro posuzování kvalifikace vládnout, nicméně ti, kteří pochopení pro ducha nové doby měli, se podobnými subtilnostmi již dávno nezabývali.

Na počátku ledna 1945 se Beneš sešel při obědě s vůdci agrární organizace v exilu Feierabendem a Lichnerem. Hned na úvod agrárníci poznamenali, že je druhé strany ignorují, k žádným jednáním o vstupu do Národní fronty je nepozvali a jednají s nimi, jako kdyby byli prašiví. Beneš se jen smál a tvrdil, že oni žádnou prašivinou rozhodně netrpí a že on je prý rozhodně pro to, aby všechny demokratické strany byly členy Národní fronty. Nyní, když vidí, co se děje na Podkarpatské Rusi a na Slovensku, není pro tři, nýbrž pro pět až šest stran, z nichž jednou by byli komunisté. Dále je pro to, aby se demokratické strany spojily ve volební blok proti komunistům. Když se Lichner Beneše zeptal, které zkušenosti ho vedou k tomu, že

---

⁴⁰ Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky III., s. 189-190. Feierabend k tomu uvádí, že na vnitropolitický důvod proti demisi dříve nemyslel a že si uvědomil, že má Beneš pravdu, když tvrdí, že by udělal chybu, kdyby odešel z vlády: „Můj rozchod s Bechyněm mě přesvědčil, že socialistický blok je proti přijetí agrární strany do Národní fronty a snaží se s pomocí Pácala podporovat novou zemědělskou stranu. Tomu bylo nutno zabránit, a to velmi rozhodně...Dokonce jsem v Benešově poznámce viděl náznak, že počítá s agrární účastí v Národní frontě a že počítá se mnou jako hlavním vyjednávačem.“

⁴¹ E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 249.

chce tak velký počet stran, Beneš odpověděl, že na Slovensku poznal, jak jednotná socialistická strana není vhodným politickým nástrojem, poněvadž slovenští komunisté spolklí sociální demokraty, ač byli sociální demokraté silnější. Socialistické křídlo Slovenské národní rady je vedeno čistě komunisticky.

Beneš se při rozhovoru rovněž divil, že Ursíny dělal všechno s komunisty v poměru 50:50, čímž je prý posílil. Lichner ho opravil, že poměr 50:50 znamenal polovinu vlivu pro demokraty a čtvrtinu pro sociální demokraty a čtvrtinu pro komunisty. Ursíny byl prý přesvědčen, že sociální demokraté povedou. Na Feierabendovu otázku, proč počítá se šesti stranami a jaká má být ta šestá, Beneš prý odpověděl, že by si přál, aby počet nesocialistických stran byl stejný jako socialistických, a že šestá strana by měla být napravo od zemědělců. Závěrem uvedl, že nemá starost, že by se agrárníci při tvoření Národní fronty neuplatnili.⁴² Ani po tomto přátelském rozhovoru však agrárníky k jednání o Národní frontě nikdo nepozval.

Na konci ledna a v únoru se konalo v Londýně několik jednání prezidenta Beneše s představiteli jednotlivých stran Národní fronty a s agrárníky. Protože tato jednání byla pro další formování poválečného politického vývoje zcela klíčová, budeme se jim nyní podrobně věnovat. Na neformální schůzce ministrů exilové vlády 25. ledna 1945 Beneš uvedl, že už jednal o sestavení nové vlády s komunisty, a to jako s prvními, protože se pokládají za největší stranu a on sám má dojem, že největší stranou budou. Řekl jim prý, že v českých zemích počítá s pěti stranami: Komunistickou, sociálně demokratickou, národněsocialistickou, lidovou a zemědělskou.⁴³ Slováckům chce dát ve vládě čtvrtinu až třetinu míst podle toho, jak se

---

⁴² Blíže viz L.K.FEIERABEND, *Politické vzpomínky III.*, s. 205 nebo J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, *Válečné deníky Jana Opočenského*, s. 394.

⁴³ Nosek o tomto jednání s Benešem, které se konalo dne 22. ledna 1945, v depeši ze dne 31. ledna 1945 Gottwaldovi do Moskvy vzkazoval: „Nová vláda má být vládou Národní fronty a rozhodujícím jádrem má být blok dělnických stran plus katolíci a zástupci zemědělců. Nepočítá se však se stranou agrární. Rozmluva byla vedena i o budoucím programu nové vlády a naším podkladem byl Váš dopis ze dne 21. 12. 1943. Zejména bylo mluveno o tom, že: 1. nová vláda a veřejná správa vyjde z národních výborů podle Vám známého dekretu o NV; 2. jedním ze základních úkolů bude docílení jasných dohod se Slováky; 3. bude nutné provést pronikavé zásahy do hospodářství a novou pozemkovou reformu, 4. republika bude muset být vyčištěna od nacistů, fašistů, zrádců a kolaborantů; 5. nová čs. armáda bude budována na nových základech; 6. bude zabezpečena všechna pomoc obětem války a perzekuce, 7. snaha bude, aby odbory, družstva, tělovýchovné hnutí, apod. byly naprosto jednotné. V zahraniční politice zůstává základem smlouva čs.-sovětská a její plnění nejen co do litery, nýbrž hlavně co do ducha a to na všech úsecích. Zdůraznili jsme a prezident je také toho názoru, že vše má být dohodnuto s konečnou platností teprve po osobních rozmluvách s Vámi a se Slovenskou národní radou.“ Na závěr depeše pak Nosek informuje Gottwalda o tom, že se vyskytla možnost, aby s prezidentem přijelo do Moskvy několik londýnských politických činitelů – včetně komunistických – k jednání a žádá ho rychlou odpověď, zda tuto možnost vítá, či nikoliv. Depeše byla publikována in:

o tom dohodne se Slovenskou národní radou. Komunisté prý po něm žádali ministerského předsedu, ministra zahraničních věcí a další dva členy vlády. Beneš jim prý ale radil, aby nechtěli ministerského předsedu, že by to neposloužilo ani jim, ani státu, a poznamenal, že má dojem, že to uznali. Dále prý oznámil komunistům, že si přeje, aby se volby do národních výborů konaly stejným způsobem jako za první republiky, a že je rozhodně proti aklamaci.⁴⁴ Komunisté to podle Beneše vzali na vědomí. Beneš ministrům nakonec oznámil, že jako s komunisty bude jednat také s druhými stranami a bude chtít znát jejich požadavky.⁴⁵ Jak vyplývá z obsahu výše uvedené Noskovy depeše, byl tedy v té době již Beneš dohodnut s komunisty, že agrární strana obnovena nebude. Ještě stále však počítal s účastí zástupců zemědělského lidu v Národní frontě. Zůstávalo však otázkou, kdo by těmito zástupci vlastně měli být. Na 31. ledna 1945 si přitom Beneš domluvil jednání o nové vládě s vedoucími představiteli agrární organizace v exilu Lichnerem a Feierabendem.

Ještě před plánovaným jednáním zaslal Beneš Fierlingerovi do Moskvy depeši, ve které ho seznámil se svými plány na ustavení první domácí vlády bezprostředně po příjezdu do Košic a dodal: „proto přistupuji už nyní k jednání o ustavení vlády nové a chtěl bych ještě v Londýně, pokud možno, všecko připravit, aby doma dlouhého jednání nebylo a zejména nenastaly žádné komplikace. Začal jsem dne 22. ledna 1945 jednání se stranou komunistickou, kterou zde v jednání zastupuje kolega Nosek. Vyložil mi, jak se na tvoření vlády dívají komunisté a jaké budou jejich požadavky. Druhý den jsem jednal s dr. Šrámkem jako předsedou strany lidové. V nejbližších dnech budu jednat se skupinou československých národních socialistů, pak sociálních demokratů a zemědělců. Vláda bude složena ze stran Národní fronty, tj. z komunistů, sociálních demokratů, československých socialistů, lidovců a českých zemědělců a z delegátů Slovenské národní rady, kteří budou ve vládě zastupovat Slovensko.“⁴⁶

Při jednání s Feierabendem a Lichnerem dne 31. ledna 1945 Beneš nejprve agrárikům znovu potvrdil, že již jednal dne 22. ledna 1945 o nové vládě s komunisty. O tom, že se s komunisty domluvil, že stará agrární strana nebude obnovena se však

---

B. LAŠTOVIČKA, V Londýně za války, s. 618-619 nebo M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 110, s. 338-340.

⁴⁴ Komunisté vždy požadovali provedení voleb do národních výborů na veřejných schůzích aklamací.

⁴⁵ Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky III., s. 207-210. Feierabend k jednání ve svých pamětech dodává, že se rozešli s Benešem přátelsky, měli však pocit, že jim neřekl vše, co ví a co by měli vědět.

⁴⁶ Depeše E. Beneše Z. Fierlingerovi zasláná do Moskvy dne 29. ledna 1945 byla publikován in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 109, s. 337-338.

opět nezmínil. Komunisté mu prý řekli, že budou nejsilnější stranou a že žádají ministerského předsedu a čtyři ministry. Nato je prý informoval, že není v zájmu státu, aby měli ministerského předsedu. Protože českoslovenští socialisté v té době žádali rovněž čtyři ministerstva a mezi nimi i ministerstvo vnitra, Lichner Benešovi sdělil, že v tom případě žádá za agrárníky jako nejsilnější předválečnou stranu 5 ministrů s takovými resorty, které by odpovídaly významu strany. Konkrétní ministerstva Lichner s Feierabendem nejmenovali, ale uvedli, že by nepovažovali za vhodné, aby ministerstvo zemědělství dostal příslušník některé socialistické strany, a že by bylo záhubné, kdyby komunisté dostali ministerstvo vnitra i obrany. Beneš Feierabendovi s Lichnerem odpověděl, že určitě nedá ministerstva vnitra a obrany do rukou jedné strany, neboť není možné, aby jedna strana měla v rukou armádu i četníky. Tyto resorty musí podle něj být rozděleny, aby jedna strana kontrolovala druhou.

Dále si Beneš vyhrazoval právo obsadit ministerstvo zahraničních věcí svým vlastním člověkem. Pokud však jde o obsazení křesla ministra zemědělství, Beneš s Feierabendem a Lichnerem nesouhlasil, neboť komunista podle něj může být stejně dobrým ministrem zemědělství jako agrárník a nebál by se mu svěřit ani pozemkovou reformu. Komunisté prý dobře vědí, že půda musí u nás zůstat v soukromém vlastnictví, ježto domkář a maloročník lpí na svém políčku více než velkostatkář. Ostatně komunisté podle Beneše jasně prohlásili, že nechtějí socializovat půdu, a on jim věří, poněvadž jinak by ztratili všechny venkovské hlasy.⁴⁷ Lichner s Feierabendem odcházeli od Beneše dne 31. ledna 1945 v domnění, že se s nimi počítá do Národní fronty, v lepším případě jako se zástupci agrárníků, kteří se podíleli na odboji nebo v horším případě jako se zástupci v budoucnosti nově vytvořené zemědělské strany, která v poválečném Československu naváže na předmnichovskou agrární stranu.

V návaznosti na výše zmíněná jednání s Benešem o složení Národní fronty a programu nové vlády však přijala skupina československých socialistů dne 31. ledna 1945 usnesení, ve kterém se mj. uvádí: „Vláda má svým složením představovat Národní frontu. Národní frontu utvoří vedení stran národně socialistické, komunistické, sociálně demokratické a lidové, jakož i těch řad zemědělských, které žádnou z těchto stran se nebudou považovat zastoupeny. Utvoření vlády na tomto základě neprejudikuje další změny v soustavě a počtu politických stran, k jakým by

---

⁴⁷ Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky III., s. 209.

svobodnou dohodou a bez vzájemného nátlaku docházelo. Za představitele zemědělských vrstev považujeme v zahraničním státním zřízení jenom kolegu Pácala. Ti, kdož se dohodnou o vytvoření nové vlády, přičiní se na Slovensku mezi svými politickými přáteli, aby se tam utvořily složky Národní fronty podle zásad stejných nebo obdobných. Ještě před jmenováním nové vlády bude připraveno prohlášení o jejím akčním programu až do řádných voleb do Národního shromáždění... Skupina čs. socialistů nemá námitek, aby předsedou vlády byl příslušník kterékoliv socialistické strany. Doporučujeme, aby socialistické strany měly v první vládě zastoupení paritní. Kdyby se postupovalo jinak, vyhrazujeme si, aby počet jejich zástupců ve vládě byl nejvýše o jednoho menší než počet zástupců strany komunistické. Doporučujeme, aby socialistickým stranám byla svěřena ministerstva zahraničních věcí, vnitra, národní obrany, financí a zemědělství... Kandidaturu zemědělské skupiny (Pácal) na účast ve vládě podporujeme. Doporučujeme posléze, aby v první vládě zůstal ministr Slávik.⁴⁸

Osud exilové agrární organizace byl tímto usnesením v podstatě zpečetěn. Bylo zcela zřejmé, že komunisté a sociální demokraté vyšachování agrární exilové organizace z Národní fronty za pomoci Pácalovy skupiny v žádném případě nebudou rozporovat. Usnesení ostatně jen formálně potvrzovalo dřívější dohodu Bloku dělnických stran o tom, že agrární stran nebude po válce obnovena.

Dne 2. února 1945 zaslal Gottwald Benešovi do Londýna zprávu, ve které mu sdělil, že KSČ považuje jednání o vytvoření nové vlády za včasná a projevuje ochotu se jich zúčastnit. Výše popsaná jednání Beneše s V. Noskem však Gottwald označil za předběžná a navrhl Benešovi, aby se v zájmu rychlého a hladkého průběhu jednání se svými nejbližšími spolupracovníky, jakož i s londýnskými představiteli v úvahu přicházejících politických skupin, vydal ihned do Moskvy, kde by mohli představitelé londýnského a moskevského zahraničního odboje za účasti zástupců ze Slovenska a za předsednictví Beneše projednat všechny programové a osobní otázky nové vlády.⁴⁹ O den později pak Gottwald v další depeši do Londýna, tenkrát adresované V. Noskovi, sděluje, že vítá a i sám navrhl, aby s prezidentem Benešem přijeli do Moskvy odpovědní představitelé oněch politických skupin, které pro tvoření nové vlády přicházejí v úvahu. Za žádoucí by například považovala KSČ přítomnost Šrámka,

---

⁴⁸ Usnesení československých socialistů ze dne 31. ledna 1945 bylo publikováno in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 111, s. 340-341.

⁴⁹ Depeše K. Gottwalda E. Benešovi do Londýna ze dne 2. února 1945 byla publikována in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 112, s. 342.

Davida, Ripky, Pácala a samozřejmě i jiných soudruhů.⁵⁰ Pro další naše úvahy tu především zaznamenejme, že Gottwald na začátku února sám zcela bez nátlaku Benešovi nabídl předsednictví při jednáních o programu nové vlády a tedy i možnost do jednání zásadním způsobem zasahovat, podporovat demokratické strany a z pozice své autority otupit případná nepřijatelná ostří vládního programového prohlášení. KSČ rovněž ještě tehdy v souladu s výše citovaným usnesením československých socialistů počítala s tím, že součástí Národní fronty bude i nová zemědělská strana prozatím reprezentovaná Pácalem.

Dne 8. února 1945 ministr spravedlnosti a vůdce československých socialistů J. Stránský na neformální schůzce ministrů exilové vlády u prezidenta Beneše jménem socialistického Bloku potvrdil, že se Blok usnesl, že zemědělce má při moskevských jednáních o nové vládě Národní fronty zastupovat Pácal. Feierabend s Lichnerem vyjádřili jménem agrární organizace s tímto postupem nesouhlas. Proti se vyslovil i J. Masaryk, podle něhož se Pácalovi nedostává pro takové zastupování potřebných mravních kvalit. Feierabend následně pohrozil demisí a ze schůzky prezidenta s ministry exilové vlády předčasně odešel.⁵¹ Ještě téhož dne Beneš Feierabendovi telefonoval a sdělil mu, že chápe, že se rozhořčil a odešel, neboť i podle něj socialistický Blok provedl hloupost. Žádal ho však, aby nic nedělal bez řádného rozmyšlení. Feierabend Benešovi odpověděl, že jedinou možnou reakcí je demise, ale že si přes víkend ještě vše rozmyslí a že k němu v pondělí přijede. Beneš reagoval, že na demisi nesmí Feierabend ani pomyslet, že usnesení Bloku bylo skutečně hloupé a že Pácal do Moskvy nesmí v žádném případě jet. Feierabend konstatoval, že považuje za nepřipustné, aby se tři strany dohodly na tom, kdo má být zástupcem čtvrté, a že je to asi tak, jako kdyby se agráři usnesli, že zástupcem komunistů při moskevských jednání má být předseda Živnobanky dr. Preiss. Beneš se tomu smál a pozval Feierabenda na pondělí 12. února 1945 do svého domu v Aston Abbots.⁵² O den později Stránský, Masaryk i Lichner Feierabenda informovali, že Beneš skutečně rozhodl, že Pácal do Moskvy k politickým jednáním nepojede.

Dne 12. února 1945 Ripka při obědě Feierabendovi řekl, že se na usnesení socialistického Bloku nedá nic měnit a že usnesení bylo učiněno, poněvadž nebyl

---

⁵⁰ Tamtéž, dok. č. 113, s. 343.

⁵¹ Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky III., s. 210-211.

⁵² Blíže viz J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 400.

ochoten se zříct staré agrární strany.⁵³ Zároveň Feierabendovi naznačil, že zemědělská strana, kterou měl v Moskvě původně Pácal zastupovat, měla být odlišná od předválečných agrárníků. Ripka dále uvedl, že si jsou vědomi toho, že komunisté budou chtít využít přátelství Československa se Sovětským svazem pro své stranické cíle, ale je prý zbytečné si z toho dělat nějaké starosti. Druhé strany socialistického Bloku, zejména národní socialisté, se postarají, aby komunisté byli zneškodněni, socialistický Blok je k tomu prý vhodnou taktickou pomůckou. Proto je důležitý.⁵⁴

Téhož dne se sešel Feierabend i s Benešem, aby mu podal ohlášenou demisi. Beneš se prý snažil Feierabenda přemluvit, aby tak nečinil, a mimo jiné znovu uvedl, že socialistický Blok provedl hloupost.⁵⁵ Chápe sice stanovisko Bloku, že nechce v příští vládě spolupracovat se starou agrární stranou, a sám nemá možnost toto stanovisko zakazovat, ale Blok tomu neměl podle Beneše dávat výraz způsobem, jakým to provedl. Ztotožnil svou nelibost vůči agrárníkům s osobou Feierabenda a to nebylo ani spravedlivé, ani politicky správné. Tato hloupost měla však podle Beneše jednu dobrou stránku, totiž že Pácal do Moskvy nepojede.⁵⁶ Beneš Feierabenda v rozhovoru znovu ubezpečil, aby neměl žádné obavy, že by Československo mohlo být zkomunizováno. Komunistická strana podle něj sice bude hrát po válce v domácí politice značnou roli, ale bude to moci dělat jen v koalici s druhými socialistickými

---

53 Ripka Feierabendovi při obědě rovněž sdělil, že by ho neradi ztratili, a navrhl mu, aby dělal ministra odborníka. Feierabend prý odpověděl, že ministrem odborníkem být nechce. Tutéž nabídku učinil Feierabendovi se stejným výsledkem o několik dní později i vůdce národních socialistů Stránský. Stránský zároveň Feierabendovi sdělil, že mu Beneš řekl, že v příští vládě budou vyhrazena agrárníkům dvě křesla. Dále Feierabenda informoval, že k vytvoření jednotné socialistické strany nedojde a že národní socialisté komunisty jen blafují. Blíže viz J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 405.

⁵⁴ Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky III., s. 213.

⁵⁵ Podle deníkového záznamu J. Opočenského Beneš při tomto rozhovoru Feierabendovi sdělil, že vláda je jeho vládou a on, že Feierabendovi nic neudělal a že má proto zůstat. Poté se Beneš vyslovil velmi ostře proti Pácalovi a nazval ho zrádce. Navrhl věc vyřešit tak, aby Feierabend, pokud na tom trvá, podal demisi, ale s tím, že ho Beneš pověří vedením záležitostí ministerstva financí až do ustavení nové vlády. Beneš Feierabenda vybízel, aby se v republice opřel o družstva a vytvořil novou organizaci selského lidu. Beneš nevěřil, že by Pácal byl schopen rozrazit agrární stranu. Zároveň si však Beneš prý dobře uvědomoval, že se zde bojuje o voličstvo venkova. Blíže viz J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 401.

⁵⁶ I s odstupem času je obtížné určit, zda Benešovo rozhodnutí, že Pácal do Moskvy nepojede, skutečně bylo „dobrou stránkou“ Feierabendovy akce, či nikoliv. Pácal byl samozřejmě pouze bezvýznamnou a bezmocnou loutkou, která na osudu pokojného a nedůstojného směřování poválečného Československa do sovětské sféry vlivu nemohla nic změnit. Na podkladech jím nově založené zemědělské strany však teoreticky bylo možné vybudovat nesocialistickou stranu drobného rolnictva, jejíž zástupci se v únoru 1948 mohli připojit k demisi zástupců demokratických stran. Mnohem pravděpodobněji by však tato strana byla od počátku proniknuta a ovládnuta komunistickými agenty, kteří by její politiku určovali v souladu se zájmy KSČ. Post ministra zemědělství by KSČ nové zemědělské straně v žádném případě nepřipustila, a tak by se tato nová strana drobných rolníků ocitla hned na počátku na politické periferii za nezájmu většiny voličů.

stranami a ty budou automaticky mírnit její radikalismus. Komunisté se podle Beneše již přesvědčili, že v Československu je politická diktatura jedné strany nemyslitelná a že by usilování o ni vedlo jen k jejich porážce. Tak si budou podle Beneše postupně zvykat na demokratické metody a nutnost spolupráce s druhými.

Beneš rovněž znovu hovořil o svém starém přesvědčení, že se Sovětský svaz bude postupně měnit a přejde od diktatury k nějaké nové formě, která se bude podobat demokracii, a že tento sovětský příklad bude mít vliv i na československé komunisty. To ale podle Beneše neznamená, že mohou demokratičtí českoslovenští politici přestat být bdělými. Proto prý Beneš hájil jednotnou socialistickou stranu, v níž by komunisté byli jen jednou složkou, a když se mu to nepodařilo, myslí si, že socialistický Blok bude důležitou institucí, která bude držet komunisty na uzdě. Nyní hájí názor, že má být pět českých stran, mezi nimi i zemědělská strana, aby nesocialisté byli protiváhou socialistům. Rozhodl se, že pojedje domů přes Moskvu, aby tam byl při politických jednáních a mohl na ně vykonávat vliv, ač jako prezident republiky nemá právo se jich účastnit.⁵⁷

Na Feierabendovu žádost, aby nejezdil do Moskvy a odjel až do Prahy přímo z Londýna, Beneš odpověděl, že jeho místo je mezi demokratickými politiky, když jde o jmenování nové vlády, zejména první vlády v osvobozené vlasti. Nikde nemůže tak dobře sledovat politická jednání jako na místě samém a popřípadě na ně vykonávat vliv. Do vlasti se prý musí vrátit z východu, poněvadž z východu bude republika osvobozena. Na Slovensku je pak jeho přítomnost nutná z důvodů československé státnosti. Dalším důvodem, proč musí jet do Moskvy, je prý i tamní přítomnost zástupců Slovenské národní rady. Beneš Feierabendovi následně sdělil, že nemusí mít žádnou starost, že by při jmenování nové vlády na sebe nechal působit nějaké vlivy. Už předem oznámil komunistům, že si vyhrazuje obsazení ministerstva zahraničních věcí a že ministerstva vnitra a národní obrany nedá jedné straně. Tyto dva resorty musí být podle Beneše stranickopoliticky tak obsazeny, aby jedna strana kontrolovala druhou. Není tudíž důvodu se obávat, že by někdo v Moskvě mohl mít na něho neblahý vliv. Beneš Feierabendovi prý na závěr sdělil, že by mu dával špatné vysvědčení, kdyby se domníval, že nějaké místo na světě může mít vliv na jeho rozhodování při sestavování nové vlády, a že nemusí mít žádné starosti, že by

---

⁵⁷ Již jsme výše viděli, že Gottwald toto právo Benešovi v žádném případě neupíral. Demokratické strany by Benešovo vedení jednání o nové vládě rovněž uvítaly. Této otázce se však budeme podrobně věnovat poději.

komunistům dal rozhodující resorty. Zároveň ale uvedl, že nepřichází v úvahu, aby hospodářsky důležitá ministerstva byla v rukou nesocialistů, jako tomu bylo za první republiky. Feierabend demisi přes Benešovo naléhání nakonec podal, Beneš ji přijal a pověřil ho výkonem jeho úřadu ministra financí až do ustavení nové vlády.⁵⁸

O den později dne 13. února 1945 Beneš do Moskvy vzkazoval, že „vládu budou tvořit komunisté, soc. demokraté, čeští socialisté, lidovci a zemědělci. Podle dosavadní diskuse byli by patrně ve vládě dva čs. socialisté, dva lidovci, dva čeští zemědělci (bude-li jich), čtyři Slováci (dva leví a dva praví), jeden neutrální (Masaryk). Diskuse o předsedovi vlády nechává se až na konec, početní účast komunistů a sociálních demokratů se dohodne v Moskvě. Rozdělení resortů až na tři – čtyři nebude patrně dělat větších nesnází. Vládu pokládat za docela provizorní, dokud se v plné volnosti nebude moci vyslovit osvobozená Morava a Čechy... Dále bylo dosud politickým jednáním stran dohodnuto, že zároveň pojede min. předseda Šrámek, za komunisty Nosek a Laštovička, za soc. dem. Majer a Bečko, za čs. socialisty Stránský a David, aby se účastnili politických jednání s našimi politickým činiteli, dlíci v Moskvě, a se Slovenskou národní radou. Hned Vám sdělím, jestli ještě někdo jiný pojede k těmto polit. jednáním.“⁵⁹

Ještě 13. února 1945 tedy Beneš stále počítal s účastí dvou zástupců zemědělců v nové vládě, ale samotná účast zástupců zemědělců při jednáních v Moskvě již zjevně nebyla na pořadu dne. O den později dne 14. února 1945 napsali Feierabend s Lichnerem Benešovi dopis, v němž požadovali, aby k jednání v Moskvě byli přibráni i zástupci agrárníků, a to Lichner a Sahánek.⁶⁰ V dopise oba autoři

---

⁵⁸ Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky III., s. 214-216. Ještě téhož dne večer Benešův kancléř Smutný Feierabendovi sdělil, že po návratu domu by měl začít organizovat nové hnutí selského lidu, že on i Beneš jsou přesvědčeni, že by se přitom mohl opřít o mohutnou organizaci zemědělských družstev. Beneš s tím prý počítá a řekl Smutnému, aby ho k tomu vybízel. Smutný dále uvedl, že prezident od začátku neschvaloval Pácalovu akci a pokládal Pácala za nedůstojného zástupce zemědělského lidu. Akce socialistického Bloku proti agrárníkům prý není osobní, ale čistě politická, při níž jde o hlasy venkovského voličstva. Smutný se domníval, že je to komunistický manévr, který byl vypočítán na to, aby se národním socialistům nepovedlo tažení s Pácalem a komunisté mohli z něho těžit. Zdůraznil, že ale ani on, ani prezident neví nic o dalších plánech socialistického Bloku proti agrárníkům.

⁵⁹ Společná depeše E. Beneše a H. Ripky československému velvyslanectví do Moskvy ze dne 13. února 1945 byla publikována in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 115, s. 345-346.

⁶⁰ Dne 13. února se agrární organizace v Londýně na svém zasedání jednomyslně usnesla, že české agrárníky má zastupovat při moskevských jednáních E. Sahánek. Sahánek byl náhradním řešením, když Feierabend nabídku odmítl s tím, že musí jet do Moskvy někdo, proti komu nebudou moci socialisté a komunisté vznášet námítky, a to on, jakožto bývalý člen protektorátní vlády není. Blíže viz J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 401 nebo L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky III., s. 219-220.

uvedli, že považují Feierabenda za zástupce zemědělského lidu, ale přesto ho nenavrhují, naopak místo něho navrhují Lichnera, který se sice považuje v první řadě za zástupce Demokratické strany na Slovensku, ale na základě dohody s Ursínym zůstal i nadále v těsné spolupráci s londýnskými zástupci českého zemědělského lidu.⁶¹

Dne 15. února 1945 pak Beneš obdržel společný dopis Bloku od zástupců komunistické strany (Nosek), soc. demokracie (Bečko) a československých socialistů (Stránský), v němž se konstatovalo, že „socialistické strany odmítají jednat zde v zahraničí o čemkoliv se skupinou, jež se tu utvořila ze zástupců různých složek někdejší strany republikánské“, kteří se cítí – jak dopisem ze dne 22. května 1944 ohlásili Noskovi, Bechyněmu a Stránskému – „oprávněnými ve jménu této strany mluvit“. Agrární strana se svou účastí na politickém rozvratu republiky z politické Národní fronty sama vyloučila, a proto jsou socialistické strany ochotny jednat jen s takovými zemědělskými činiteli, kteří se této strany zřekli a její činnost odsoudili.“⁶² Jak mohli zástupci sociálních demokratů a národních socialistů, včetně obou signatářů tohoto dopisu, sedět téměř pět let v exilové vládě se zástupci agrárníků, se v dopise neuvádělo. Z jejich pohledu šlo jistě jen o drobný, nijak problematický detail na nevyhnutelné cestě směřující k poválečné humanitní demokracii.

Za této situace mohl zachránit členství bývalých agrárníků v Národní frontě, byť pod změněným jménem, jen prezident Beneš, a to pokud by se celou vahou svého úřadu a své nesporné autority za bývalé agrárníky zaručil. Vzhledem k Benešovým sympatiím, či spíše averzi k předválečné agrární straně však nebylo možné podobný krok v žádném případě očekávat. Ostatní strany Benešovu nedůvěru k agrární straně dobře znaly, a proto s podobným krokem ani nepočítaly. Národní socialisté, stejně jako vůdce lidovců Šrámek, chtěli Benešovy averze vůči agrárníkům využít ve svůj stranický prospěch a s odkazem na komunistické požadavky zahodili všechny demokratické zásady a diktovali si, kdo má zastupovat zemědělskou stranu při jednáních v Moskvě. Komunisté neměli sebemenší důvod hloupou a naivní hru demokratických stran narušovat, neboť již tehdy tušili, kdo bude sklízet politické zisky spojené s neobnovením agrární strany. Politická hodnota křesla ministerstva zemědělství v únoru 1945 prudce stoupla a komunisté si toho byli velmi dobře vědomi.

---

⁶¹ Blíže viz B. LAŠTOVIČKA, V Londýně za války, s. 629.

⁶² Blíže viz B. LAŠTOVIČKA, V Londýně za války, s. 630.

Téhož dne 15. února 1945 Beneš Opočenskému při rozhovoru sdělil, že by Feierabend neměl prosazovat stanovisko, že ho ti druzí musí uznat za zástupce zemědělského lidu. Ať jde teď stranou, jeho čas ještě přijde, protože zemědělci sami budou po něm volat, neboť on je jejich politické aktivum, důkaz, jehož prostřednictvím mohou dosvědčit svoji účast v revoluci. Na druhou stranu vyjádřil pochybnosti, že se Feierabend prosadí, neboť není politická individualita, je prý příliš čestný a ti gangsteři ho vždy odstrčí stranou. Podle Beneše selskému lidu není dáno bojovat za morální hodnoty, neboť je příliš oddán materiální stránce života. Proto se bude Feierabend obtížněji prosazovat.⁶³ Dělnická třída byla pro boj za morální hodnoty disponována podle Beneše zjevně mnohem lépe.

O den později dne 16. února 1945 sdělil Nosek Gottwaldovi do Moskvy, že „po jednání v Bloku byli skupinami samostatně navrženi tito kandidáti k politickému jednání: za čs. socialisty dr. Stránský a posl. David, za soc. dem. ministři Majer a Bečko, za komunisty Nosek a Laštovička. Dále nám bylo sděleno, že Šrámek přijede, a sdělte, můžete-li zařídit pozvání pátera Hály k jednání do Moskvy. Pácal pravděpodobně nepřijede. Vysvětlíme osobně. V Bloku bylo jednomyslně rozhodnuto, že stará agrární strana a její představitelé nepřichází v úvahu jako politický partner v Národní frontě, což bylo prezidentovi také společným rozhodnutím sděleno.“⁶⁴

Téhož dne 16. února 1945 Beneš v posledním londýnském rozhlasovém poselství domů do vlasti prohlašoval, že „aniž bychom chtěli předbíhat událostem a rozhodnutím doma, soudíme, že nová vláda bude reprezentovat to, čemu zde říkáme Národní fronta, tj. všechny hlavní vrstvy národa: dělnictvo a zemědělstvo, střední vrstvy a inteligenci. Budou to tudíž především ty skupiny našeho lidu, které tvořily tři bývalé dělnické a socialistické strany a jejich odborové organizace, bývalou stranu lidovou a zemědělce. Svými zástupci bude reprezentována ve vládě Slovenská národní rada. Zdůrazňuji však, že i to bude zatím vláda dočasná, neboť stabilnější a definitivnější formy může docílit domácí vláda teprve po osvobození celé republiky a po přibrání všech příslušných politických činitelů z Moravy a Čech.“⁶⁵

S agrární stranou či její levicovou odnoží jako reprezentantem „zemědělstva“ Beneš v polovině února 1945 už nepočítal. Místo ní měla podle jeho plánů v Čechách

---

⁶³ Blíže viz J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 402.

⁶⁴ Depeše V. Noska K. Gottwaldovi do Moskvy ze dne 16. února 1945 byla publikována in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 121, s. 358.

⁶⁵ E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 254.

a na Moravě vzniknout nová zemědělská strana. Vzhledem k tomu, že Pácal byl jako zástupce této budoucí zemědělské strany odmítnut, zůstávala stále nezodpovězena otázka, kdo bude tuto neexistující stranu vlastně zastupovat. Po své rozhlasové řeči Beneš přijal Sahánka, kterého agrární organizace k moskevským jednáním nominovala, a sdělil mu, že komunisté jsou proti tomu, aby kdokoliv z bývalých agrárníků jel do Moskvy, a že on proti tomu nemůže nic podniknout, protože musí dělat politiku s komunisty.⁶⁶

Zemědělský lid, živnostenské a buržoazní vrstvy českého národa měly tak zůstat při moskevských jednáních o programu vlády Národní fronty bez zastoupení. Důvod byl zřejmý, nebyly schopny správně pochopit „ducha nové doby“. To, že strany hájící zájmy zemědělstva, živnostníků a buržoazie držely v Poslanecké sněmovně v předmnichovském Československu téměř tolik neněmeckých mandátů za Čechy a Moravu, jako tři dělnické strany Bloku (a spolu s lidovci, kteří při moskevských jednáních jen trapně přihlíželi, by dokonce nesocialistické strany disponovaly mnohem větším počtem mandátů než strany Bloku), Beneše ani ostatní vyvolené politické strany příliš nerozptylovalo.

Beneš sice ve výše zmíněném rozhlasovém projevu ze dne 16. února 1945 znovu naznačuje, že jmenováním takto politicky zabarvené vlády nemá v úmyslu v čemkoliv prejudikovat ve věci poválečných stranických formací - „Vím, že náš lid doma si nepřeje vrátit se k předválečným poměrům stranickým, a jsem přesvědčen, že po válce život stranický u nás dostane a musí dostat jiné formy a prodělat podstatné změny, jak ve formacích stranických samých, tak i v osobách.“ –, skutečnost však byla, jak ještě uvidíme, poněkud jiná.⁶⁷

Dne 23. února 1945, tedy v době, kdy již bylo dávno rozhodnuto, že do Moskvy nepojede ani Pácal a český zemědělský lid zůstane v Moskvě bez zastoupení, jednal Feierabend s Noskem, který mu sdělil, že odpor proti jeho osobě v socialistickém Bloku nepochází od komunistů, že oni proti němu nic nemají. Feierabend na základě tohoto rozhovoru došel k závěru, že jde primárně o odpor národních socialistů, zejména Ripky a Stránského, kteří se domnívají, že se mohou zmocnit agrárního voličstva. Nosek Feierabendovi samozřejmě lhal. Feierabendovo členství v protektorátní vládě bylo pro komunisty příliš lákavý terč, než aby ho

---

⁶⁶ Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky III., s. 220

⁶⁷ E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 254.

nevyužili. Jen o pár týdnů později se Feierabend při čtení Košického vládního programu mohl dozvědět, jak upřímná Noskova informace ve skutečnosti byla.⁶⁸

Ve svém poslední projevu ve Státní radě dne 23. února 1945 Beneš již významně naznačuje, že se rozhodl pro roli nadstranického prezidenta a jednání o nové vládě Národní fronty se nezúčastní: „Jakmile přijdeme na osvobozené území, ustavíme ihned novou vládu na základě naší domácí Národní fronty. Zde v cizině jmenoval prezident vládu osobností po všestranné poradě a úvaze o tom, které osoby ji mají tvořit; doma to budou političtí činitelé sami, kteří sami vezmou iniciativu a učiní prezidentovi návrhy a závazná doporučení pro její jmenování. Bude to vláda, v níž budou zastoupeny všechny hlavní složky našeho politického, sociálního a hospodářského života, ony ji vytvoří, ony za ni vezmou a ponese odpovědnost.“⁶⁹

Beneš tedy byl ještě před odjezdem z Londýna pevně rozhodnut, že ustoupí do pozadí, nevyužije svoji autoritu, kterou měl u národa doma a přenechá politickou moc v poválečném Československu politickým stranám Národní fronty. Sám pro sebe si vyhradil postavení nadstranického prezidenta, který bude z výšky dohlížet a usměrňovat řevnivost politických stran. Politické složení Národní fronty mu bylo dostatečnou zárukou, že reakce v Československu bude definitivně poražena.

V polovině března 1945 se komunistická strana a Demokratická strana na Slovensku dohodly, že za účelem dalšího prohloubení těsné spolupráce a soustředění všech demokraticky a národně uvědomělých sil je nevyhnutelné vytvořit společný orgán – Přípravný výbor Národní fronty, který by vypracoval program Národní fronty a koordinoval spolupráci nejen všech složek obou stran, ale i všech organizací, které budou mít v Národní frontě zastoupení.⁷⁰ Dne 25. března 1945, tedy ještě před ukončením moskevských jednání, obě strany vyzvaly své funkcionáře, aby vytvářeli v místním i okresním měřítku Přípravné výbory Národní fronty, které se měly vždy skládat ze 2 až 3 zástupců z KSS a 2 až 3 zástupců z DS a dále „z poctivých a demokratických občanů neorganizovaných v žádné straně.“ Přípravný výbor neměl být

---

⁶⁸ V článku IX. komunisty navrženém a ostatními stranami Národní fronty akceptovaném Košickém vládním programu se mimo jiné uvádělo, že se „vláda postará, aby byli postaveni před soud všichni členové protektorátních vlád“, tedy i exilový ministr financí a protektorátní ministr zemědělství Ladislav Feierabend.

⁶⁹ E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 423.

⁷⁰ Srov. např. programové provolání Přípravného výboru Národní fronty na Slovensku ze dne 17. března 1945 publikované in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl II., dok. č. 186, s. 548-549.

více než devítičlenný.⁷¹ Z výše uvedeného je zcela zřejmé, že obě dvě stany měly mít dohromady v Přípravných výborech Národní fronty nejen za všech okolností většinu, ale především samy důsledně usilovaly o to, aby se žádný člen jiné strany nemohl stát členem Přípravného výboru. Ostatní strany tedy zatím nebyly na Slovensku novými právními předpisy výslovně zakázány, ale bylo jim znemožněno proniknout do Národní fronty.

Před plánovaným odjezdem k jednání o programu nové vlády do Moskvy dostal prezident Beneš dne 9. března 1945 slabý záchvat mozkové mrtvice. Jeho zdravotní stav však nebyl natolik vážný, aby bylo nutné celou cestu zrušit. Několikadenní odklad postačoval. Beneš si nepřál, aby ostatní politici kvůli němu odložili odjezd, a tak dne 9. března odletěl předseda vlády Šrámek s dalšími čtrnácti politiky přes Střední východ do Moskvy. Nikoli však již jako zástupci exilové vlády, ale jako zástupci stran Národní fronty. Téhož dne se rovněž uskutečnil poslední londýnský rozhovor mezi Feierabendem a Benešem, ve kterém Feierabend využil situace a znovu podle svých vzpomínek Beneše žádal: „Pane prezidente, nevím, zda věříte v Prozřetelnost. Na procházkách v Aston Abbots, na něž budu vzpomínat celý život, mluvili jsme o všem možném, jenom ne o Bohu. Já věřím v Boha a jsem přesvědčen, že vaše nevolnost je pokyn Prozřetelnosti. Prosím vás znovu, nejezděte do Moskvy a zůstaňte v Londýně. Máte vážný zdravotní důvod, jímž můžete odůvodnit změnu svého rozhodnutí, a nikdo v tom nemůže hledat politické motivy. Pane prezidente, nejezděte do Moskvy! Beneš Feierabendovi mnohoznačně odpověděl: „Kolego, teď už je pozdě. Já do Moskvy musím a chtěl bych tam být co nejdříve, abych mohl sledovat jednání.“⁷²

O pár dnů dříve než s Feierabendem se Beneš rozloučil ve svém sídle v Aston Abbots i s bývalým britským zástupcem u prozatímní československé vlády B. Lockhartem, který k tomu ve svých vzpomínkách uvádí: „Pokolikáté již dopodrobna probíral celou politickou situaci a zdůrazňoval svoji vřelou touhu po dorozumění mezi Ruskem a Británií a věřil, že se nejedná o nemožnou věc. Tvrdil, že s Rusy máme

---

⁷¹ Srov. např. společné organizační pokyny KSS a DS o vytváření orgánů Národní fronty na Slovensku.

⁷² Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky III., s. 227. Srov. i E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 225. Podle Tábořského bylo Benešovo rozhodnutí jet do Moskvy v březnu 1945 absolutně správné. Příkazovalo mu to prý jeho přání zachránit co nejvíc z československé nezávislosti. Kdyby se byl rozhodl zůstat v Londýně, musel by tam pravděpodobně čekat až do konce války v Evropě, tedy do května 1945, což by znamenalo, že by se obklíčené demokratické síly v Československu musely po několik dalších měsíců obejít bez svého nejvýznamnějšího vůdce, a komunisté by shledali, že mohou dosáhnout svého ještě snáz.

jednat poctivě a otevřeně, protože tohle oni chtějí a tomu rozumějí. Naopak nám mají za zlé, když jim vysocí politici lichotí a angloamerický tisk je kritizuje. To v nich budí hluboká podezření... Prezident mě doprovodil až k venkovním dveřím. Děkoval i víc než štědře. ‚Zajisté přijedete,‘ řekl klidně. ‚Vím, že chápete, že mě doma čekají nejspíš problémy.‘ Odmlčel se a pak pevně pokračoval: ‚Ale já je rozřeším.‘“⁷³ Jistá schizofrenie je z Benešova tehdejšího postoje více než zřejmá. Na jedné straně vytrvale ubezpečuje své nejbližší spolupracovníky i zahraniční politiky o čestných úmyslech a poctivosti sovětských představitelů a na druhé straně pesimisticky odhaduje, že mu KSČ pod vedením týchž sovětských představitelů způsobí po návratu do vlasti nemalé problémy.⁷⁴ Beneš odletěl do Moskvy dne 11. března 1945 a jeho zdravotní stav do budoucna nevěstil nic dobrého.

Londýnská delegace přijela do Moskvy 17. března 1945. Předběžné rozhovory mezi jednotlivými politickými stranami byly zahájeny 19. března 1945 a bylo při nich mimo jiné dohodnuto, že politická jednání o uspořádání poměrů v poválečné republice budou mít charakter schůzí Bloku tří socialistických stran za účasti strany lidové a že dohodnuté výsledky potom budou předloženy zástupcům SNR a po projednání s nimi nakonec i prezidentu republiky.⁷⁵ Jak jsme již výše uvedli, Beneš nevyužil nabídku KSČ na předsednictví a jednání se osobně vůbec neúčastnil.

Představitelé sociální demokracie se po předběžných jednáních v Moskvě mezi sebou a se zástupci KSČ dohodli, že žádný samostatný návrh vládního programu předkládat nebudou a že budou jednat na základě návrhu KSČ, s nímž byli předem seznámeni.⁷⁶ Národní socialisté ani lidovci žádný podrobný program pro moskevská

---

⁷³ Blíže viz B. R. H. LOCKHART, *Přichází zúčtování*, s. 450-452.

⁷⁴ B. Lockhart o svém tehdejší lůčení s J. Masarykem a E. Benešem ve svých vzpomínkách na J. Masaryka uvádí: „Válka byla skoro již vyhrána, ale ani on, ani prezident nehleděli vstříc moskevské návštěvě bez obav. Oba považovali tuto cestu za nutnou a Jan, kterého Poláci měli raději než kteréhokoli jiného Čechoslováka, mi řekl, že československá vláda v exilu se musí vyrovnat osudu polské londýnské vlády.“ Blíže viz B. R. H. LOCKHART, *Jan Masaryk – osobní vzpomínky*, s. 40.

⁷⁵ K tomu srov. např. zprávu J. Stránského H. Ripkovi do Londýna ze dne 20 či 21. března 1945, ve které Stránský uvádí: „Předběžné jednání s komunisty skončeno jejich podrobnějším výkladem, který potvrzuje: 1. Trvají na koncepci Bloku pro české země s utuženou disciplínou a koordinačními výbory blokových stran. Komunisté ještě oznámí, jsou-li ochotni přibrat k jednání Bloku zástupce katolíků, jak to doporučujeme my a Majer, nebo má-li zůstat při londýnské praxi. 2. Ve slovenských věcech důrazně žádají, aby dnešní stav na Slovensku byl uznán za trvalý.“ Ripka Stránskému odpověděl, aby trval na tom, že strana československých socialistů má celostátní charakter, a aby lidovci byli přibráni jako rovnoprávný partner do Bloku. Zpráva i Ripkova odpověď byla publikována in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, *Cesta ke květnu*, díl I., dok. č. 129, s. 379.

⁷⁶ Svůj vlastní program pro jednání si připravil člen pravicového křídla soc. demokracie V. Majer i levicové křídlo sociální demokracie. Akční program levicové skupiny byl formulačně a částečně i věcně radikálnější než návrh předložený KSČ, který se stal podkladem pro další jednání. Akční program levicové skupiny soc. demokracie byl publikován in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ,

jednání s KSČ a SNR nepřipravili.⁷⁷ Samotná jednání probíhala od 22. března do 29. března 1945, a to nad návrhem vládního programu připraveného moskevským vedením KSČ, což všechny nekomunistické strany výslovně bez větších problémů akceptovaly.⁷⁸

V literatuře se obvykle moskevská jednání hodnotí jako velký neúspěch nekomunistických stran, které přijely do Moskvy zcela nepřipraveny. To však je jen jedna rovina pohledu. Druhá rovina zcela jasně hovoří o tom, že program sociálních demokratů byl v mnoha bodech radikálnější než taktický program komunistů a program československých socialistů se od komunistického lišil jen částečně, a to především v otázce národních výborů a Slovenska⁷⁹. Právě v těchto bodech se rozpoutala při jednáních v Moskvě nejbouřlivější diskuse.⁸⁰

Nekomunistické strany prostřednictvím svých zástupců v exilové vládě a Státní radě téměř čtyři roky více či méně intenzivně připravovaly podrobné plány, které měly být použity po osvobození v poválečném Československu. Měly tedy k dispozici dostatek teoretických i praktických návrhů, podnětů a zkušeností, které mohly při jednáních využít. Proto výše zmíněný závěr, že nekomunistické strany přijely do Moskvy zcela nepřipraveny, nemá s realitou mnoho společného. Problém totiž nebyl v rozsahu přípravy, ale spíše v jejím obsahu, který se bohužel nijak nelišil nejen od obsahu taktických komunistických návrhů, ale ani od ideového zakotvení, představ a návrhů Edvarda Beneše. Nekomunistické strany sotva byly připraveny začít v březnu 1945 hlásat a věřit něčemu jinému, než co samy pět let v exilu pod

---

V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 122, s. 358-366. Obsahoval mj. i požadavek na vytvoření jediné a jednotné socialistické strany.

⁷⁷ K tomu srov. např. telegrafickou zprávu J. Smutného H. Ripkovi do Moskvy ze dne 26. března 1945, ve které Smutný uvádí: „Jedná se na základě předloh komunistů, ježto ostatní strany nic konkrétního připraveno neměly.“ Zpráva byla publikována in: J. NĚMEČEK, H. NOVÁČKOVÁ, I. ŠŤOVÍČEK, M. TEJCHMAN, Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945, díl II., dok. č. 257, s. 525.

⁷⁸ Komunistický návrh nového programu vlády Národní fronty ze dne 21. března 1945 byl publikován in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 130, s. 380-390.

⁷⁹ Spory ohledně Slovenska se zabýváme na jiném místě této práce. Českoslovenští socialisté požadovali, aby vládní program odpovídal ústavnímu dekretu o národních výborech. Namítali především, že v programu není ani zmínka o tom, že národní výbory mají být podřízeny vládě, a naopak se v něm objevuje nový požadavek na odvolatelnost národních výborů lidem. Rovněž důsledně požadovali, aby v národních výborech nebyl nikdo, koho nevolí dostatečný počet voličů, tedy v podstatě nikdo, kdo není členem či sympatizantem stran, které tvoří Národní frontu. Jako kompromisní řešení bylo v programu nakonec doplněno vágní ustanovení, že národní výbory jsou lidem „až na další“ odvolatelné.

⁸⁰ Zápisy z jednání tří socialistických stran a lidové strany v Moskvě ve dnech 22. - 29. března 1945 byly publikovány in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 131-138, s. 391-453. Za KSČ se jednání obvykle účastnili Gottwald, Kopecký, Slánský, Nosek a Laštovička, za sociální demokraty Majer, Fierlinger, Laušman a Pacák, za československé socialisty Stránský, Uhlíř, David a Drtina a za lidovou stranu Hála.

ideovým i politickým vedením prezidenta Beneše samy připravovaly. Zástupce agrární strany či alespoň zemědělců, o které by se v klíčových bodech mohly při jednání s komunisty a levicovým křídlem sociálních demokratů opřít, z moskevských jednání i z Národní fronty z vlastní iniciativy pro jistotu vyloučily. Účast zástupce lidové strany F. Hály byla spíše jen symbolická, jak zřetelně dosvědčují zápisy o jednání.⁸¹ Za těchto okolností mohla mít moskevská jednání sotva jiný průběh, než nakonec měla, a to samé lze konstatovat i o chmurném výsledku těchto jednání, Košickém vládním programu.⁸²

Významnější spory při jednání vznikaly pouze mezi komunisty a československými socialisty, kterým se podařilo komunistický návrh vládního programu ve věcech národních výborů, Podkarpatské Rusi a Slovenska částečně upravit. Z hlediska dalšího osudu poválečného Československa to však byly spíše jen kosmetické změny, které se nijak netýkaly zásadního nasměrování poválečné republiky do sovětské sféry vlivu, které bylo v Košickém vládním programu zásadním způsobem potvrzeno. Nekomunistické strany žádným způsobem nezpochybovaly či dokonce vyjadřovaly svůj souhlas, např. i u těchto bodů programu: 1) skoncování s tzv. nepolitičností armády a zřízení instituce osvětových důstojníků;⁸³ 2) sjednocení organizace, výcviku a výzbroje československé armády s Rudou armádou, která měla sloužit jako hlavní vzor pro budování nové československé armády; 3) vůdčí linie zahraniční politiky – nejtěsnější spojení s vítěznou slovanskou velmocí na východě;⁸⁴ 4) osud československých občanů německé a maďarské národnosti,⁸⁵ 5)

---

⁸¹ Předseda vlády a vedoucí představitel lidové strany Šrámek se jednání o programu nové vlády neúčastnil a trávil dny v Moskvě ve svém hotelovém pokoji. Svůj postup omlouval s odkazem na své zdraví a stáří. Dne 26. března 1945, kdy bylo na programu jednání o složení vlády a rozdělení jednotlivých resortů, se však náhle uzdravil, jednání se zúčastnil a podařilo se mu získat pro lidovou stranu o jeden resort více, než bylo pro lidovce původně rezervováno.

⁸² Srov. např. Blíže viz E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 237.

⁸³ E. Beneš přitom stoupencem existence osvětových důstojníků alespoň na počátku války nebyl. Na podzim 1940 po nepokojích v československé armádě ve Velké Británii např. odmítl návrh sociálních demokratů, aby k armádě ustanovil civilní komisaře, kteří by dohlíželi na správnou politickou výchovu armády. Nepolitičnost armády Beneš hájil spolu s ministrem obrany gen. Ingrem i při ustavování československých jednotek v SSSR, když sovětské představitelé usilovali budovat armádu podle sovětského vzoru.

⁸⁴ Spojenectví se západními demokraciemi byly přitom věnovány dvě chladně zdvořilostní věty na závěr kapitoly o zahraniční politice, tedy až za pojednáním o spojení s Bulharskem, Polskem a Jugoslávií, což sotva mohlo kteréhokoliv bystrého zahraničního pozorovatele utvrdit v něčem jiném, než že poválečné Československo již definitivně zakotvilo v sovětské sféře vlivu a rozhodně nemá v úmyslu „sedět na dvou židlích“. Vůdce československých socialistů J. Stránský, který se v Moskvě jediný odvažoval komunistům odporovat, k takto pojaté IV. kapitole vládního programu o zahraniční orientaci poválečného Československa doslova prohlásil: „Nemáme žádných zásadních námitek.“ Zástupce lidovců Hála neměl k této kapitole – stejně jako k většině ostatních kapitol – vůbec žádné námítky. Ani to však Gottwaldovi nestačilo, a tak neváhal návrh KSČ doplnit komentářem:

mimořádné lidové soudy, 5) zajištění majetku, 6) konfiskace půdy a pozemková reforma,⁸⁶ 7) dosazení národní správy do podniků, 8) zásobování,⁸⁷ 9) poválečná rekonstrukce, 10) výuka ve školách včetně poučování mládeže o SSSR a výuky ruského jazyka na prvním místě. Při jednání o kapitolách VIII. až XV. návrhu vládního programu, ve kterých byla předvídána zcela zásadní proměna hospodářského a sociálního uspořádání předmnichovského Československa a jež bylo ukončeno během několika desítek minut, měly nekomunistické strany dohromady asi tolik připomínek (konceptně zcela bezvýznamných) jako při jednání o kapitole VII. – odstoupení Podkarpatské Rusi, kde se jen řešila otázka formy jejího odstoupení Sovětskému svazu, nikoli to, zda tak učinit, či nikoliv.

Košický vládní program představoval podivnou směs radikálního nacionalismu a socialismu propojenou s obrozenou myšlenkou novoslovanství. Tyto tři základní složky měly podle mínění jeho tvůrců nejlépe vyjadřovat celonárodní zájmy. Na

---

... chceme jenom to, aby bylo jasné, že my tentokrát sedíme na jedné židli.“ Blíže viz M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 131, s. 400-404.

⁸⁵ Srov. např. J. Kocián, České politické strany a řešení německé otázky v Československu v roce 1945, in: Konec soužití Čechů a Němců v Československu, s. 40.

⁸⁶ O pár dnů později k tomu Gottwald na konferenci KSS zcela výstižně prohlásil: „V programu nové vlády je konfiskace a rozdělení půdy závazně slíbena i pro Čechy a Moravu. To je věc, o kterou by v normálních dobách musel být sveden boj na barikádách. A oni na to byli nuceni přistoupit. Je to ohromný úspěch našeho programu.“ Gottwaldův projev ze dne 8. dubna 1945 na konferenci KSS byl publikován in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl II., dok. č. 210, s. 587-595. Úspěch komunistů to nepochybně byl, ale stavět barikády kvůli tomu by rozhodně nebylo nutné ani tehdy, kdyby Československo osvobodila americká armáda. V podstatě všechny strany působící v londýnském exilu, včetně agráriků, měly konfiskaci půdy a pozemkovou reformu ve svém programu. Komunisté tedy v tomto případě nemuseli vynakládat příliš energie na prosazení svého požadavku. Ostatně při schvalování těchto otázek v Košickém vládním programu při moskevských jednáních nebyly vzneseny téměř žádné připomínky nekomunistických stran. Gottwald ve svém výše zmíněném projevu zhodnotil i zajišťování majetku nepřátel, zrádců a kolaborantů: „Druhé pole je zajišťování závodů nepřátel, zrádců a kolaborantů. Tady se význam toho ještě necítí, ale pocítí se, až půjdeme dále na západ, do Brna, Bratislavy, Ostravy, Kladna a dále. To bude majetkový přesun dalekosáhlého významu. Zatím ještě ne přesun formální, zatím nemluvíme o žádném zestátnění nebo konfiskaci, kromě konfiskace půdy. Ale přece jen jsou tu předpoklady, abychom mohli provést ohromný majetkový přesun a vzít těžkému kapitálu jeho ekonomickou bázi pod nohama. To se dnes dělá legálně za nedobrovolného souhlasu, ale přece jenom souhlasu našich ‚přátel‘.“ I v tomto případě Gottwald bohužel uvádí své slovenské spolustraníky vědomě v omyl. Plány Gottwaldových ‚přátel‘ (československých socialistů, pravice sociálních demokratů i prezidenta Edvarda Beneše) bohužel s těmito - Gottwaldem správně pojmenovanými - majetkovými přesuny dalekosáhlého významu počítaly, a to částečně dokonce v radikálnější podobě, než v jaké byly v Košickém vládním programu nakonec obsaženy.

⁸⁷ Při projednávání kapitoly zásobování sice diskuse vznikla, ale poněkud paradoxně v ní lidovci (Hála) a českoslovenští socialisté (Stránský) proti komunistům (Gottwaldovi a Kopeckému) hájili stanovisko, že si normované přiděly obyvatelstvo nesmí doplňovat na volném trhu. Pravověrný marxista Gottwald tak musel nejpravcovějším zástupcům Národní fronty vysvětlovat, že je účelnější stanovit u sedláků určitou míru povinných dodávek s tím, že se zbytkem si můžou dělat co chtějí, než stanovit, že vše musí odvést státu a zakázat mu prodávat přebytky na volném trhu a nutit tak celé kategorie obyvatel, aby páchali přestupek. Blíže viz M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 131, s. 421-422. Tato příhoda jen dokresluje truchlivou úroveň ekonomického vzdělání, zkušeností a přehledu nekomunistických členů Národní fronty.

přípravě této výbušné a s demokracií takřka neslučitelné směsi se významnou měrou podílel svým ideovým působením a praktickou politikou v letech 1939 až 1945 právě E. Beneš. V duchu této ideologie byly pak po válce koncipovány a rozvíjeny programy povolených politických stran.⁸⁸ Toto téma již ale nespadá do předmětu této práce. O účasti agrární strany či jiného zástupce zemědělského lidu v Národní frontě či ve vládě se v Moskvě vůbec nejednalo. Vůdce československých socialistů Stránský k tomu pouze lakonicky poznamenal: „Měli jsme pět složek donedávna, nyní máme jen čtyři a o té páté tedy nemluvíme.“⁸⁹ Beneš sám sice ještě po prvních dvou dnech moskevských jednání zástupců politických stran trval na tom, aby výsledky moskevských porad nebyly považovány za definitivní řešení uspořádání poměrů v osvobozeném Československu,⁹⁰ ale následně svůj názor změnil.

Při jednáních o politickém složení vlády a rozdělení jednotlivých resortů mezi strany, které probíhalo od 25. března do 29. března 1945 byl v podstatě všemi stranami přijat komunistický návrh z 26. března 1945, a to s jedinou významnější změnou. Místo původně navržených dvou resortů získali lidovci resorty tři. Důraznější námitky proti rozdělení resortů vznášeli opět jen českoslovenští socialisté, kteří oprávněně nebyli spokojeni s resorty, které jim komunistický návrh přiděloval (ministerstva spravedlnosti a zahraničního obchodu). Svým významem se tato ministerstva nemohla ani zdaleka přibližovat nejen komunistickým resortům, ale ani resortům sociální demokracie a Demokratické strany či resortům, které byly vyhrazeny pro bezpartijní. Hůře dopadli jen lidovci, ale ti na komunistický návrh poté, co jim byl přidělen jeden resort navíc, přistoupili. Za těchto okolností nezbylo čs. socialistům než rezignovat a přijmout komunistický návrh, včetně určení osoby

---

⁸⁸ K programu politických stran v prvních dnech po osvobození srov. např. J. Kocián, České politické strany a řešení německé otázky v Československu v roce 1945, in: Konec soužití Čechů a Němců v Československu, s. 43.

⁸⁹ Blíže viz M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 131, s. 404. Ripka sice dne 29. března 1945 do Moskvy svým spolustraníkům vzkazoval, že „by se nemělo ve vládě a předsednictvu zapomínat na část zemědělců z českých zemí“, ale zpráva došla do Moskvy až po skončení jednání a nemohla tak mít na průběh jednání žádný vliv. Tamtéž, dok. č. 135, pozn. č. 1, s. 441. Zpráva by však zůstala bez účinku, i kdyby dorazila včas, komunisté byli proti a ostatní v žádném případě nehodlali přepustit svá ministerská křesla ve prospěch jiného politického seskupení a ještě kvůli tomu riskovat střet s komunisty.

⁹⁰ K tomu srov. zprávu F. Hály H. Ripkovi do Moskvy ze dne 25. března 1945, ve které Hála Ripku informuje o obsahu prvních dvou dnů jednání a zároveň uvádí: „...Prezident trvá pevně na tom, že o definitivním řešení nelze jednat a rozhodovat, dokud nebudou osvobozeny české země.“ Výňatek ze zprávy byl publikován in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 131, pozn. č. 15, s. 410.

nového premiéra Z. Fierlingera, kterého byli původně rozhodnuti vetovat.⁹¹ Dokonce i Stalin hodnotil při rozhovoru s Benešem navrhované personální složení nové vlády a jejího předsedu s ironickým nádechem takto: „Měl jste si vzít někoho jiného, třeba Šrámka.“ Hned poté začal vysvětlovat Benešovi, že Západ bude nyní z těchto jmenování vinit Sověty, a připojil i kritiku na adresu československých komunistů, které charakterizoval jako „lidi prosté, bez rozhledu.“⁹² Stalinovo hodnocení bylo sotva upřímné, nicméně přesně vystihuje pocity, které začaly na Západě po jmenování nové československé vlády a zveřejnění jejího programu panovat.

Dne 29. března 1945 byly program nové vlády, který vešel do dějin jako tzv. Košický vládní program, a její struktura všemi v Moskvě přítomnými budoucími ministry a státními tajemníky podepsány.⁹³ Ještě před tím museli všichni budoucí členové vlády výslovně prohlásit, že s návrhem souhlasí.

Z hlediska tématu této kapitoly připomeňme především ustanovení článku IX. Košického vládního programu, ve kterém se uvádělo, že „odhodlána vykořenit fašismus politicky a morálně do všech důsledků, vyhlásí vláda zákaz všech

---

⁹¹ Srov. např. Stránského zprávu Ripkovi do Londýna ze dne 26. března 1945, ve které se uvádí: „Ve věci Fierlingera naše stanovisko dosud nezměněno, ale pochybuji, že je uhájíme, zjistíme-li, že by prezident nakonec ustoupil. Ježto komunisté na Fierlingerově premiérství budou asi trvat, jeví se jako druhá alternativa jenom jiný soc. demokrat, konkrétně Laušman, a to budí i naše rozpaky. Zítřejší nás přijme prezident a zjistíme, jak daleko můžeme jít.“ Tamtéž, dok. č. 135, pozn. č. 1, s. 441. Ripka již opožděně dne 29. března 1945 Stránskému sděloval, že v Londýně se českoslovenští socialisté stále domnívají, že by bylo lépe, aby byl min. předsedou Gottwald než Fierlinger. Toto stanovisko však již dorazilo pozdě. Ministerským předsedou se tak měl stát člověk, kterého prezident Beneš i exilová vláda pokládali za nespolehlivého představitele Československé republiky a za zrádce československé demokratické věci. Benešův kancléř Smutný si např. v návaznosti na Fierlingerův telegram z Moskvy z 3. října 1943 poznamenal: „To je také teze Fierlingerova a tak máme jako vždy sovětskou tezi hájenou oficiálním sovětským vyslancem u naší vlády, jenž je v tom hodně brutální, jenž je placen naší vládou, aby v Moskvě uplatňoval její politiku. Myslím Fierlingera. Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 316, s. 387. Beneš po britském souhlasu s podpisem spojenecké smlouvy mezi Československem a Sovětským svazem dne 1. listopadu 1943 na adresu Fierlingera pronesl: „Nikdy se nezmění, pořád mu zůstane 25 let, přesto se nedostane. Je jako student, jenž zrovna udělal II. státnici, a myslí, že teď už všechno ví a že všichni ostatní jsou hloupí. Fierlinger se nikdy dále nedostal a nedostane. Co já jsem se ho už zachraňoval, ze situací, které by ho bývaly stály kariéru. Co ten mi všechno vyvedl.“ Blíže viz L. OTÁHALOVÁ, M. ČERVINKOVÁ, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, dok. č. 326, s. 406. Poté co se na Fierlingerově odvolání z postu velvyslance v Sovětském svazu usnesla exilová vláda, prezident Beneš Feierabendovi sdělil, že nemůže Fierlingera odvolat, protože by došlo k intervenci od Rusů, aby ho neodvolával. Poté dodal, že na to nezapomene a že si tyto účty srovná. Na konci listopadu 1944 Beneš prohlašoval, že Fierlinger je jeden z těch vyslanců, kteří v příštím státě nebudou mít místo. On je bohužel trpěl v jejich činnosti a lituje toho. Blíže viz J. ČECHUROVÁ, J. KUKLÍK, J. ČECHURA, J. NĚMEČEK, Válečné deníky Jana Opočenského, s. 384. Srov. i E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 51 či B. R. H. LOCKHART, Jan Masaryk – osobní vzpomínky, s. 41. Lockhart jmenování košické vlády komentuje slovy: „Jan Masaryk byl sice členem vlády jako ministr zahraničí, ale Zdeněk Fierlinger, jediný člověk, kterého opravdu nenáviděl, byl předsedou vlády.“

⁹² Blíže viz E. TÁBORSKÝ, Prezident Beneš mezi Západem a Východem, s. 236.

⁹³ Srov. J. KUKLÍK, Mýty a realita tzv. Benešových dekretů, s. 240-242.

fašistických stran a organizací a nedovolí obnovení v jakékoliv formě těch politických stran, které se tak těžce provinily na zájmech národa a republiky (agrární strany, její odnože tzv. živnostenské strany, Národního sjednocení, jakož i těch stran, které v roce 1938 splynuly s lidovou stranou).“

Lze souhlasit s V. Prečanem, podle něhož způsob, jakým byli lidé vylučováni z Národní fronty a z národa vítězů a později obviňováni a odsuzováni (a dělo se tak nediferencovaně, ať už šlo o ty, kteří přežili nebo byli zlikvidováni nacistickou mocí, ať šlo o jednotlivce nebo o teď už nepovolené strany), poskytoval ideální příležitost pro nacionalisticky zaměřenou demagogii KSČ a tak ji urovnával cestu k moci. Prečan v této souvislosti hledá správně paralelu v druhé republice a poukazuje na to, že pomnichovská Česko-Slovenská republika se sama označila jako autoritativní demokracie, poválečný systém Národní fronty se deklaroval jako demokracie socializující. Přestože jejich sociální obsah, vedoucí politické síly a zahraniční orientace byly diametrálně odlišné, vykazovaly oba systémy nápadně shodné rysy, pokud jde o vyřazení parlamentních demokratických mechanismů: zmocňovací zákon a vládní nařízení na straně jedné – prezidentské dekrety na straně druhé. Možnost rozpustit politické strany a organizace rozhodnutím vlády a reglementace stranickopolitického života – naproti tomu dohoda exilových elit o tom, které strany mají právo na existenci, a vyloučení opozice. Suspendování důležitých ústavních a občanských práv v obou případech.⁹⁴

Poznamenejme rovněž, že jednání o novém vládním programu a jeho výsledek nebyly v oficiálním londýnském exilu přijaty vůbec pozitivně. Program jednoznačně odsuzovali z pochopitelných důvodů nejen bývalí agrárníci či národní demokraté,⁹⁵ ale i národní socialisti Ripka a Slávik. Nejvíce hanlivých výroků na adresu Košického vládního programu a prezidenta Beneše samozřejmě padalo ze strany stabilních Benešových odpůrců, jako byl Osuský, Borin-Ležák, Schwarz či Prchala.⁹⁶

---

⁹⁴ V. PREČAN, Problémy českého stranického systému mezi Mnichovem 1938 a květnem 1945, in: V kradeném čase, s. 32-33

⁹⁵ Člen Státní rady za agrárníky Míšek prohlásil, že Beneš je úplně v rukou komunistů a dopracuje to se svou zahraniční politikou tak daleko, že se Československo promění z protektorátu nacistického v protektorát komunistický. Další člen Státní rady za agrárníky Čapek uvedl, že Beneš chce opakovat nový Mnichov. Blíže viz L.K.FEIERABEND, Politické vzpomínky III., s. 220. Bývalý národní demokrat a pracovník Nejvyššího účetního a kontrolního úřadu J. Bertl se vyslovil o všech politikách, kteří podepsali nový program Národní fronty jako o zrádcích národa, škůdcích republiky a mravních nestvůrách.

⁹⁶ Blíže viz J. KUKLÍK, J. NĚMEČEK, Proti Benešovi!, s. 451-452.

Co vlastně stálo za komunistickým úspěchem při moskevských jednáních o programu Národní fronty v březnu 1945? Již výše jsme naznačili, že problém žádným významným způsobem nespočíval v tom, že by demokratické strany přijely do Moskvy po programové stránce zcela nepřipraveny. Je jistě pravda, že se komunisté na převzetí moci programově důkladně přichystali. Se svými názory se nijak netajili a publikovali je v časopise Československé listy vydávaném v Moskvě.⁹⁷ Tento časopis měly samozřejmě k dispozici i ostatní strany v Londýně, takže názory komunistů dobře znaly. Celkově lze konstatovat, že komunistické programové články byly mnohem radikálnější než vládní program, který komunisté pro jednání nakonec připravili.

Komunisté totiž ostatním stranám, zejména sociálním demokratům a národním socialistům doslova vyplenili jejich program. Český nacionalismus, ostře zaměřený proti Němcům, úhlavní to programový bod národních socialistů, převzali komunisté v exilu v roce 1944 s lehkostí, která ještě dnes zaráží. Oni, internacionalističtí marxisté, se náhle snížili k něčemu tak primitivnímu, jako byl protiněmecký šovinismus. Němečtí komunističtí soudruzi v KSČ v čele s K. Kreibichem jistě museli ve svém nitru svádět těžké boje, ale nepovolili. Strana a komunistické světlé zítřky jim byly víc než vlastní národ.

Pozvolná a nerevoluční demokratická cesta k socialismu, bez diktatury proletariátu a násilného třídního boje, základní to články sociálně demokratické platformy přijali komunisté z taktických důvodů rovněž. Najednou to už nebyli komunisté, kteří v hospodářských a sociálních otázkách čněli na radikální levici, ale právě sociální demokraté. Již jsme výše uvedli, že návrh vládního programu připravený v březnu 1945 levými sociálními demokraty byl v mnoha ohledech radikálnější než Košický vládní program.

Heslo národní jednoty, hlásané od počátku všemi exilovými představiteli, si komunisté přivlastnili rovněž. Samozřejmě s tím, že oni budou rozhodovat o tom, kdo do národní jednoty patří a kdo ne. Humanitní či socializující demokracii, politickou demokracii doplněnou o demokracii hospodářskou a sociální, velký sen a zároveň program prezidenta Beneše, si vypůjčili komunisté pro jistotu také. Jen slůvko

---

⁹⁷ Otázkou prvních revolučních opatření na osvobozeném území a postavením národních výborů se zabýval K. Gottwald. J. Šverma se zabýval rovněž otázkou národních výborů a dále rolí sjednocených odborů. Jak jsme již výše uvedli, V. Kopecký se věnoval vztahu Čechů a Slováků a Rudolf Slánský dostal na starost pojednat o nezbytných hospodářských opatřeních a o postavení agrární strany. Pozemkovou reformou se zabýval J. Koťátko.

humanitní se jim zdálo patrně příliš zavádějící, a tak ho ve svém programu nahradili pro jejich účely mnohem vhodnějším označením: „lidová demokracie.“

Pozemková reforma se zachováním soukromého vlastnictví půdy v rukou těch, kteří na ní pracují. Velké to téma londýnské agrární organizace komunisté odcizili rovněž. Kolchozy a sovchozy byly označeny za zcela nevhodné pro československé podmínky, což ostatně potvrdil v rozhovoru s Benešem i sám Stalin. A tak asi jediný, kdo nemohl ohlásit na místní pobožce Scotland Yardu v Londýně, že mu právě byl vykraden jeho po léta připravovaný a střežený program, byl předseda exilové vlády Šrámek. Snad proto se moskevských programových jednání neúčastnil a raději se věnoval ve svém hotelovém pokoji svému oblíbenému starému slovanskému zvyku: konzumaci alkoholu.

Demokratický politický program československé státnosti, slavnostně zakotvený před 25 lety do ústavní listiny z roku 1920, neměl najednou žádné zastánce. Nikdo z představitelů Národní fronty nevystoupil na jeho obranu, nikdo nepřipomněl, že právní kontinuita musí platit i ve vnitřních věcech poválečného Československa, jinak se poválečná republika vydává na cestu revoluce, která musí zcela očividně prospívat mnohem více komunistům, a nikoliv demokratickým stranám. Nikdo se netrápil tím, že v ústavní listině je mnoho ustanovení, která nejsou dodržována, přestože dosud nebyla zrušena.

Velkou a navíc zcela zbytečnou ránu však z pohledu dalšího vývoje zasadil poválečné demokracii v Československu E. Beneš sám, a to především svým rozhodnutím hrát roli nadstranického prezidenta a moskevských jednání se vůbec neúčastnit a ani do nich žádným významným způsobem nezasahovat. Ponechal tím demokratické strany bez svého největší trumfu a vydal je do osidel komunistického nátlaku. To, co si komunisté v druhé polovině března dovolili proti J. Stránskému, který se jako jediný z demokratických politiků alespoň občas vzmohl na odpor,⁹⁸ by si

---

⁹⁸ Pro dokreslení obrazu moskevských jednání snad nejlépe poslouží citát z rozhlasového projevu J. Stránského z Londýna do vlasti z 3. prosince 1944: „Vláda strany jediné je s demokracií slučitelná jen tam, kde pro ni zjednal předpoklady zjednodušený sociální a výrobní řád a kde ji proto široké lidové vrstvy uvědoměle podporují.“ Viz J. STRÁNSKÝ, Hovory k domovu, s. 479. Pokud byl schopen odporovat komunistům jen politik, který po pěti letech pobytu v londýnském liberálním prostředí byl schopen dospět k názoru, že existence demokracie je slučitelná s vládou jedné strany, není si těžké představit, k jak radikálním názorům asi dospěli při stejném pobytu ostatní, kteří se komunistům odporovat ani nepokusili. V protektorátu velmi oblíbené československé vysílání BBC z Londýna patří k jedněm z nejsmutnějších kapitol dějin demokracie v Československu. Soustavně opakovaná prohlášení o demokratickém vývoji v Sovětském svazu a demokratickém postoji československých komunistů přicházející z liberálně demokratického Londýna a pronášena všemi demokratickými politiky od E. Beneše a J. Masaryka po J. Stránského a P. Drtinu formovala myšlení široké veřejnosti

proti Benešovi v té době ještě dovolit nemohli. První program Národní fronty by v případě Benešovy přítomnosti při jednání asi nevypadal o mnoho jinak, ale československý prezident Beneš měl u národa tehdy tolik autority, aby vahou své osobnosti prosadil vypuštění alespoň některých nejradikálnějších bodů programu ohledně národních výborů, Národní fronty, retribuice atd.⁹⁹

Beneš se v tomto ohledu posouval od jednoho extrému k druhému. Zatímco v prosinci 1943 jednal s komunisty v Moskvě bez souhlasu a přítomnosti demokratických politických stran, kterým následně představil výsledky svých jednání jako takřka hotovou věc,¹⁰⁰ v březnu 1945 se Beneš proti vůli zástupců demokratických stran jednání vůbec neúčastnil a výsledek jednání – Košický vládní program a rozdělení křesel v první domácí vládě, včetně osoby premiéra - takřka bez připomínek přijal.¹⁰¹ Zástupci demokratických stran, kteří až dosud byli zvyklí na to, že o ovšem podstatném rozhoduje prezident a oni jen provádějí jeho rozhodnutí či o nich diskutují, tak najednou měli sami čelit síle komunistické demagogie a sebevědomé neústupnosti.¹⁰² Přestože šlo většinou o již velmi zkušené politiky, v rozhodujícím okamžiku selhali.

Beneš do svého válečného kabinetu silné politické osobnosti - snad s výjimkou Šrámka - nevezal a žádné nové osobnosti neměly možnost v exilovém prostředí vyrůst. O úspěchu či neúspěchu jejich kariéry v československé zahraniční akci rozhodovala

---

a silně povzbuzovala prosovětské a prokomunistické postoje většiny národa. Je jednou z velkých ironií historie, že kolaborantský protektorátní tisk byl při popisu sovětského režimu a hospodářského a kulturního života v Sovětském svazu mnohem objektivnější a blížil se realitě mnohem víc než československé vysílání z Londýna. Jenže český národ byl tehdy navyklý vnímat všechny politické zprávy v protektorátním tisku přesně opačným způsobem, než byly napsány a vytištěny. A tak sehrávaly Moravcovy, Krychtálkovy či Vojtauerovy články o Sovětském svazu bohužel přesně opačný efekt, než jim jejich autoři přikládali. Zrádcům českého národa, kteří právě díky svému odklonu od hlavního proudu českého myšlení byli schopni nahlédnout skutečnou podstatu sovětského režimu, tak nebylo umožněno ani na závěr jejich života sehrát alespoň částečně pozitivní roli při formování poválečného vývoje v Československu a rehabilitovat se tak, aspoň částečně před příkrým soudem dějin za své kolaborantské pronacistické postoje. K protisovětským výpadům výše zmíněných autorů srov. zejména T. BROD, *Osudný omyl Edvarda Beneše*, s. 432 an.

⁹⁹ Lze souhlasit s E. Tábořským, že Benešova relativní nečinnost v době, kdy mu Gottwald se svými spojenci rval z rukou vedení země, byla osudnou chybou. Pochybil, když se snažil přesvědčit komunistické předáky o své spravedlnosti a nestrannosti a zaujal rozšafný postoj „au-des-sus de la mêlée“, protože tím oslabil své vazby k demokratickým stranám, zbavil je tak svých rad, svého působení i vedení, což nahrávalo komunistům. Stejně pochybná byla podle Tábořského i jeho snaha vyhnout se jakémukoliv střetu s komunisty, což nejen povzbuzovalo Gottwalda k ještě silnějšímu nátlaku a přesvědčovalo ho o tom, že až nasadí patřičný tlak, prezident kapituluje úplně.“ Blíže viz E. TÁBORSKÝ, *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 282.

¹⁰⁰ Komunisté ostatním stranám v případě potřeby v letech 1944 a 1945 nikdy neopomněli zdůraznit, že se na tom či onom dohodli s Benešem v prosinci 1943 v Moskvě.

¹⁰¹ Srov. např. E. TÁBORSKÝ, *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 238.

¹⁰² Benešův styl práce o samotě a rozhodování na vlastní pěst se těžko mohly stát vodítkem pro přípravu schopných spolupracovníků, kteří by z něho mohli sejmut část břemen, hlavně když ho začalo opouštět zdraví. Srov. E. TÁBORSKÝ, *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 48.

především jejich loajalita k prezidentovi a jeho politickým koncepcím a to nebylo zrovna nejvhodnější podhoubí pro růst silných politických osobností. Benešovo nadstranické vyklizení pozic je o to paradoxnější, že si byl slabosti demokratických politiků, které s sebou do Moskvy přivezl, dobře vědom a jiný výsledek debat s komunisty snad ani neočekával. Byl to ostatně on sám, kdo demokratické politiky svými dvěma cestami do Moskvy zbavil všech trumfů, které by bývali při jednání o nové vládě s komunisty v Londýně mohli mít.¹⁰³ Ten poslední trumf, který demokratickým zástupcům zůstal, tedy Beneš sám, jim byl odepřen Benešovým rozhodnutím se jednání neúčastnit.¹⁰⁴

Přestože Beneš a jeho političtí stoupenci po celou dobu války pracovali na přípravě programu, podle něhož se měla uskutečnit hospodářská, sociální a politická přestavba poválečného Československa, do Moskvy, jak jsme již výše uvedli, nakonec žádný program nepřivezli. Vůdce československých socialistů Stránský to zdůvodnil při úvodním jednání slovy: „Nám není nic nového, že jednáme na základě konceptů komunistické strany, my jsme na to zvyklí z Londýna pracovat na podkladě návrhů komunistické strany. Od doby, co nastal v naší emigraci vnitropolitický život, bylo a je to přirozené. My jsme byli zaměstnáni více přítomností. Vy jste se mohli obírat plány nehledě k tomu, že je to už v charakteru komunistů dívat se dopředu. Jsme přesvědčení, že se také tentokrát dohodneme.“¹⁰⁵

V tomto případě však lze spíše souhlasit s názorem komunistického účastníka jednání B. Laštovičky, který k tomu ve svých vzpomínkách uvádí: „To, že londýnská delegace si nepřivezla společný vypracovaný program a že nebyly předloženy ani programové návrhy jednotlivých politických skupin, neznamenalo ovšem, že delegáti nevěděli, co chtějí. Naopak, všem bylo dostatečně jasno, i když nezřídka mlhavé výroky a projevy zdánlivě nasvědčovaly opaku. V Londýně se několik let intenzivně a do nejmenších podrobností pracovalo na programech pro všemožná odvětví činnosti. Pracovaly celé štáby i za pomoci vysoce odborné britské expertizy.“¹⁰⁶

Iniciativa však tehdy již byla na komunistické straně hřiště a až do roku 1989 tam měla i zůstat. Komunisté v Moskvě nabídli československým socialistům, pravicovému křídlu sociální demokracie a Šrámkovým lidovcům již dlouho

¹⁰³ Horší místo pro jednání o nové vládě než Moskvu a Fierlingerovu budovu československého vyslanectví si lze těžko představit.

¹⁰⁴ Srov. např. E. TÁBORSKÝ, *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 239.

¹⁰⁵ Blíže viz M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, *Cesta ke květnu*, díl II., dok. č. 131, s. 182.

¹⁰⁶ Blíže viz B. LAŠTOVIČKA, *Za války v Londýně*, s. 643.

připravovaný a na první pohled velmi výhodný obchod: pokud budou souhlasit s tím, že pravicové a středové občanské strany nebudou obnoveny a nové strany tohoto zaměření budou moci vzniknout jen se souhlasem všech složek Národní fronty (jinými slovy tedy nebudou moci vzniknout), uznají komunisté jejich nezastupitelné místo v Národní frontě a Národní výbory budou ustaveny víceméně na základě paritního zastoupení všech čtyř stran Národní fronty. Obchod byl jak socialistickými stranami, tak Šrámkem ochotně akceptován v naivní víře, že pravicoví (přesněji zemědělstí) a středoví voliči stran, které nebudou obnoveny, budou hlasovat právě pro jejich stranu. Jak špatný to byl předpoklad, měly tyto strany zjistit již v květnu roku 1946.

Prezident E. Beneš, který svým programem a politickými skutky uvedl celý tento stroj v letech 1939-1944 do chodu, se v březnu 1945 najednou nadstranicky vytratil a z výšky pozoroval, jak si jeho důvěrníci, žáci i protivníci vedou.¹⁰⁷ A nebylo to sledování příliš radostné, a to hned od počátku roku 1945. Přestože se i nadále Beneš trápil pochybnostmi ohledně směru, který tomuto stroji dal do vínku, nesebral nikdy dostatek sil, aby přehodil výhybku a umožnil alespoň důstojnější rozlučku se svobodou a demokracií ve střední Evropě. Koleje už tehdy dávno vedly jen východním směrem a změnit geografický směr setrvačného pohybu již bylo pravděpodobně vyloučené.¹⁰⁸ Pořád ale ještě bylo možné volit, kterou z kolejí

---

¹⁰⁷ Jeho nejbližší spolupracovníci přitom očekávali, že se Beneš moskevských jednání politických stran zúčastní a i po návratu bude aktivně a autoritativně zasahovat do politické situace. Benešův osobní tajemník E. Táborský k tomu např. uvádí: „My, kdo jsme ho obklopovali, jsme tehdy věřili, že bezprostředně po válce bude dokonce silnější, než byl v předválečných letech. Já osobně jsem cítil, že by měl na krátkou dobu jednat autoritativněji a opřít se přitom o svou obrovskou prestiž u Čechoslováků a jejich absolutní, téměř mystickou důvěru, kterou v něj měli. ‚Co budeme potřebovat v těch chaotických dnech,‘ řekl jsem mu při jednom z mnoha rozhovorů na toto téma, ‚nebude hlava státu, která by stála nad stranami a byla jen jakýmsi směřovatelem v mezistranických sporech. Budeme potřebovat silného prezidenta, který by byl s to rázně a včasné zarazit komunistické pikle.‘ ‚Ano, máte pravdu,‘ odpověděl. ‚Tentokráte budu musit použít plně své autority, zejména vůči komunistům. Lid doma bude demoralizován a obávám se, že nebude silných demokratických vůdců. Tož budu musit zasáhnout do vládních věcí mnohem aktivněji než v dobách normálních.‘“ E. TÁBORSKÝ, *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 52-53.

¹⁰⁸ Částečně jiné stanovisko hájí např. J. KUKLÍK. Srov. např. *Mýty a realita tzv. Benešových dekretů*, s. 237. Kuklík nejprve připomíná stanovisko britské diplomacie ke Košickému vládnímu programu. Britský velvyslanec Nichols zhodnotil nový program a sestavení vlády jako směřování doleva, které vyhovuje sovětské vládě, ale zároveň varoval před tím, aby to pro Británii znamenalo, že v tomto stádiu je prosovětská orientace Československa „totální, definitivní, konečná“. Nichols věřil v uklidnění situace po ustavení Prozatímního národního shromáždění a především po parlamentních volbách, které však podle něj měly záviset i na „přítomnosti nebo nepřítomnosti“ jednotek Rudé armády. Kuklík k tomu dodává: „Domnívám se, že právě takovéto věcné hodnocení musí být postaveno proti názorům ‚historického determinismu‘, který vidí již v Moskvě března 1945 přímou dálnici k Únoru 1948.“

vedoucích na Východ se Československo vydá. Podrobný rozbor této smutné, nedůstojné a nestatečné cesty již ale spadá mimo rámec této práce.¹⁰⁹

Benešova idea jednotné dělnické strany nenašla své naplnění ani po skončení války. Žádná z dělnických stran neměla na sjednocení zájem¹¹⁰ a vzhledem k neexistenci pravicové či středové občanské a nikoliv konfesně zaměřené strany nebyl k zásadní integraci dělnických stran žádný důvod.¹¹¹ Nebylo proti komu se spojovat do pevného volebního bloku a nebylo proč utvářet pevný politický útvar z důvodu aktivního tlaku opozice.

Instituce jako opozice či svobodné volby za účasti i jiných než předem povolených subjektů nepatřily v poválečné republice mezi oblíbená témata, kterým stálo zato věnovat pozornost či je jakýmkoliv způsobem propagovat. Slova jako demokracie, odbory, presumpce nevinny, svoboda slova a jiné občanské svobody dostávaly v poválečném Československu nový budovatelský a pokrokový obsah, a tak opozice či svobodné volby vlastně ani nikomu nechyběly, neboť původní a v západní civilizaci obecně sdílený význam těchto slov se pomalu vytrácel.

Přestože k vytvoření jednotné dělnické strany nedošlo, měly dělnické strany ihned po příchodu na osvobozené území i nadále zájem pokračovat v plodné spolupráci v rámci socialistického Bloku, jehož dosavadní existence jim umožnila získat bez větších obtíží veškerou moc v osvobozené republice. KSČ vypracovala

---

¹⁰⁹ V. Prečan v této souvislosti poznamenává: „Snad se dá říci, že český národ v oné dějinné vichřici ztratil svoji identitu a jako by se vymkl z kloubů, takže po skončení války snadno podlehl svodu vymanit se z dějin, ze středoevropských historických vazeb a v touze zapomenout na nedávnou minulost, která tak špatně skončila, vzhlížel jen k vábné budoucnosti, kterou zahlédl v pokřiveném zrcadle národního triumfu, aby se pak nakonec podvolil novému protektorátu a nadvládě nové totalitní moci. Zbytky českých demokratických elit nebyly nuceny podstoupit obtížnou sebereflexi a sebekritiku. Hitlerovy světovládné plány, svou povahou agresivní německý národ, sudetoněmecká menšina jako Hitlerova pátá kolona, slabost Západu a zaslepenost předválečné politiky appeasementu, to vše bylo na pranýři doby a jako by dávalo české společnosti – včetně jejích demokratických politiků – ve všem a od samého počátku jen zadostiučinění a zároveň rozhršení ze všech vlastních chyb, omylů a selhání. Opojení z vítězství a národní sebeospravedlnění uchránily národ od povinnosti sebekriticky zkoumat, jak se choval za okupace. Mímoto se doma našla oběť, na niž bylo možné svalit všechnu vinu a všechny hříchy: politicky degenerovaná háchovská reprezentace, ti ubozí, nešťastní zastánci politiky menšího zla, od nichž se sám Beneš distancoval až na podzim 1941, ale kteří teď byli označeni za zrádce od samého počátku... Nereflektovaná vlastní minulost podstatnou měrou přispěla k morální politické krizi, v níž se po válce obnovoval československý stát, a kdy demagogie mohla slavít triumfy. Při sestavování vlády Národní fronty a v debatách o jejím programu si účastníci – s Benešem v pozadí – udělovali navzájem absolutorium za nedávnou minulost.“ V. PREČAN, Problémy českého stranického systému mezi Mnichovem 1938 a květnem 1945, in: V kradeném čase, s. 32-33.

¹¹⁰ S výjimkou levicového proudu v sociální demokracii žádná ze stran o sjednocení v jednotné straně neusilovala.

¹¹¹ Srov. např. J. Kocián, České politické strany a řešení německé otázky v Československu v roce 1945, in: Konec soužití Čechů a Němců v Československu, s. 45.

návrh další spolupráce tzv. Národního bloku již bezprostředně po příjezdu na osvobozené území 7. dubna 1945. V něm se mj. konstatuje, že „při zachování politické a organizační samostatnosti stran Národního bloku pracujícího lidu měst i venkova (KSČ, ČSSD a ČSNS) budou tyto strany těsně spolupracovat a společně postupovat ve všech otázkách veřejného života v osvobozené republice. Politickou základnu stran Národního bloku tvoří vládní program, jednomyslně přijatý vládou dne 5. dubna 1945 v Košicích. V českých zemích ve všech místech, kde existují organizace Národního bloku, budou tvořeny místní koordinační výbory Národního bloku... Strany Národního bloku se shodují, že v osvobozené republice mají být všechny odborové, družstevní, zájmové, kulturní, tělovýchovné a jiné národní organizace budovány ihned od začátku jako organizace nestraničné, jednotné, samostatné, s dobrovolným členstvím a s demokraticky voleným vedením... Dřívější stranická roztržičnost hnutí mládeže nebude připuštěna.“¹¹²

Komunistický návrh byl opakovaně projednáván na schůzích Bloku v Košicích během dubna 1945.¹¹³ Tehdy k dohodě ještě nedošlo. Českoslovenští socialisté se pokusili vytvořit v dubnu 1945 svůj vlastní návrh na koordinaci politické činnosti stran Bloku, který měl garantovat všem třem dělnickým stranám a lidovcům určitá rovná práva v politické soutěži (rovný přístup politických důvěrníků při vstupu do osvobozených oblastí, které jsou ještě stále v pásmu bojových operací, rovný přístup do sdělovacích prostředků atd.). Jejich návrh však nebyl ze strany KSČ akceptován. Po dalších jednáních během května a na počátku června 1945 nakonec Gottwald za

---

¹¹² Návrh KSČ na dohodu o spolupráci tří socialistických stran z 7. dubna 1945 byl publikován in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl II., dok. č. 208, s. 583-585.

¹¹³ Komunisté při jednáních odmítli, aby se Blok tří dělnických stran nazýval „Socialistický blok“. Důsledně trvali na názvu „Národní blok“. Stejně tak odmítli návrhy levicové skupiny soc. demokratů na sjednocení tří dělnických stran v jednu stranu. Ministr informací Kopecký k tomu na závěr jednání Bloku uvedl: „Blok nevyčerpal svoje poslání. Každá naše strana se v něm může historicky vyžít. Nemějte proti nám předsudků. Zbytečně jste se nás báli. Komunistická internacionála neexistuje. Máme volnost. Nejsme nijak vázání. I pro kooperaci s vámi máme plnou volnost. Vzdejte se pochyb. Dobře nám to půjde. Mně se ta vláda Národní fronty líbí. Posílili jsme touto vládou věc doma. Už námi v zahraničí byly vytvořeny podmínky, aby vývoj doma mohl být přímo vzorný.“ Za zmínku jistě stojí i úvahy pronesené vůdcem československých socialistů J. Stránským na téma rolnické strany, které byly v zápise o jednání zachyceny takto: „Dr. Stránský říká, že ještě nepředstavujeme Národní frontu, protože tu nejsou zástupci rolníků. Chceme, aby naše tři strany si vzaly za úkol boj o získání rolníků a abychom si uvědomili, že není nutná existence strany agrární. My tu tvoříme Blok s určitými jasnými cíli, s tím, že chceme prosadit program, na které jsme se dohodli v Moskvě, a získat pro něj většinu národa... Není třeba, aby vznikla zvláštní rolnická strana, která by se brzy přeměnila v agrární stranu. Rolníci se mohou organizovat v kterékoliv ze stávajících stran. Zvláštní rolnické strany není např. ve Francii, rovněž v Americe a v Anglii. Rovněž u nás nemusí být.“ Ostatní dvě dělnické strany se k úvahám J. Stránského výslovně nevyjádřily. Patrně to nepovažovaly za nutné, neboť zastupování rolníků dělnickými stranami měly již za zcela samozřejmé. Zápis o schůzi tří dělnických stran dne 13. a 21. dubna 1945 byl publikován in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl II., dok. č. 214, s. 603-611.

komunistickou stranu, Fierlinger za sociální demokracii a Zenkl za čs. socialisty uzavřeli dne 8. června 1945 dohodu o vytvoření Národního bloku pracujícího lidu měst a venkova, a to za účelem sdružení se ke společnému postupu ve všech otázkách Košického vládního programu.¹¹⁴

Národní blok byl vytvořen v podstatě podle zásad nastíněných ve výše uvedeném návrhu KSČ ze dne 7. dubna 1945. Lze proto souhlasit s V. Prečanem, podle něhož hlavní argumentační výzbroj pro ztotožnění národního a socialistického (dělnického) dodali komunisté.¹¹⁵ Spolupráce dělnických stran v rámci Bloku vydržela až do roku 1946, kdy se v prohlubující politické diferenciaci před parlamentními volbami prakticky rozpadl a ukončil svoji činnost. Ještě před svým rozpadem stihl sehrát Blok negativní úlohu na podzim roku 1945 při přípravě a prosazování znárodnovacích dekretů, proti nimž se zpočátku postavila jak Demokratická strana, tak lidovci. Pod jednotným tlakem Bloku však podlehli. Výsledkem jejich odporu bylo jen několik týdnů zdržení při vydání znárodnovacích dekretů a agresivní a výhrůžná komunistická kampaň proti rozvracečům jednoty Národní fronty.¹¹⁶

Přestože prezident Beneš v posledním rozhlasovém londýnském poselství domů do vlasti dne 16. února 1945 sliboval, že jakmile přijde na území republiky, bude hned utvořena první domácí vláda, která bude už obsahovat domácí činitele, pokud budou k dispozici, a bude se řídit výlučně poměry doma,¹¹⁷ žádní domácí čeští činitelé se v první vládě, která připravila návrhy všech poválečných dekretů prezidenta

---

¹¹⁴ Podle dohody měl koordináční výbor Národního bloku zajišťovat jednotný postup stran Bloku v místních a okresních národních výborech, v organizacích odborových, družstevních, zájmových, kulturních, tělocvičných a jiných. Podle dohody měly být vytvořeny jednotné národní instituce: Ústřední rada odborů (ÚRO), Jednotný svaz českých zemědělců a Družstevní rada. Národní blok měl spolupracovat se stranou lidovou. Národní výbory měly být všude utvořeny na základě dohody čtyř vládních stran. Místní národní výbory měly být potvrzovány na veřejných schůzích voličů. Nešlo samozřejmě o blok národní, jak svoji společnou spolupráci tři dělnické strany nazvaly, ale o blok socialistický. Vládní program, který v Moskvě přijalo několik exilových zástupců čtyř českých politických stran, byl nyní přijat za definitivní základnu Národního bloku, aniž by se k tomu drtivá většina národa měla možnost jakkoliv vyjádřit. Dohoda Bloku definitivně vylučovala jakoukoli opozici: „Strany Národního bloku se zavazují tvoření takových organizací plně podporovat a co nejdůrazněji vystoupit proti jakýmkoliv pokusům o tříštění.“ I tam, kde by snad voliči nebyli spokojeni s navrženou kandidátní listinou vládních stran do místního národního výboru, mělo její potvrzování na veřejných schůzích odstranit jakoukoliv možnost vytvoření reálné opozice. Blíže viz V. PREČAN, Problémy českého stranického systému mezi Mnichovem 1938 a květnem 1945, in: V kradeném čase, s. 30.

¹¹⁵ V. PREČAN, Problémy českého stranického systému mezi Mnichovem 1938 a květnem 1945, in: V kradeném čase, s. 31. Srov. i J. Kocián, České politické strany a řešení německé otázky v Československu v roce 1945, in: Konec soužití Čechů a Němců v Československu, s. 42.

¹¹⁶ K tomu srov. např. zápisy ze zasedání vlády ze září a října 1945 publikované in: K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 32.7-32.23, s. 532-655.

¹¹⁷ E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 254.

republiky, jež zásadním způsobem proměňovaly politickou, národnostní, hospodářskou a sociální strukturu předmnichovského Československa, neobjevili.¹¹⁸ Všichni čeští členové první vlády pocházeli z moskevského či londýnského exilu a k žádné výměně či doplnění první poválečné vlády po květnovém osvobození Čech a Moravy nedošlo. K první drobné obnově první poválečné vlády došlo až poté, co byly všechny dekrety prezidentem republiky podepsány a staly se nedílnou součástí právního řádu.

K Benešem plánované integraci všech dělnických stran do jediné levicové strany nedošlo nakonec ani po únoru 1948, kdy tak mohla KSČ již bez větších problémů učinit. Českoslovenští socialisté si formálně uchovali svoji existenci po celou dobu komunistického totalitního režimu v Československu a působili tak spolu s Národní frontou jako trapná kulisa vlády jedné strany. Na závěr našeho pojednání o vztahu prezidenta Beneše k Národní frontě je nutné bohužel konstatovat, že Československo se stalo v podstatě modelovou zemí ve válečné a poválečné Evropě, ve které Národní fronta prošla od roku 1941 do roku 1948 přesně těmi fázemi, se kterými Kominternu při vytvoření projektu jednotné národní fronty (resp. lidové fronty) v letech 1935 a 1941 počítala. Vlastního strategické cíle - uchvácení moci komunistickou stranou - bylo v případě Československa dosahováno způsobem, který jako by byl vystřížený z brožur komunistické taktiky.

---

¹¹⁸ Profesor Grňa, který byl jako delegát domácího odboje vyslán do Košic s nevyslyšenou žádostí o dodávky zbraní domácímu odboji, své rozpaky nad složením nové vlády a obnovením předmnichovských politických stran shrnul ve svých pamětech takto: „Když jsem konečně před odjezdem dělal bilanci svého zájezdu, cítil jsem se krajně nespokojen a nešťasten. Uvědomil jsem si, že zbraně nedovezu a místo nich přivážím jen tu zprávu o čtyřech politických stranách.“ Blíže viz J. Grňa, Sedm let na domácí frontě, s. 310.

V. 3. NÁRODNÍ VÝBORY A PROZATÍMNÍ NÁRODNÍ SHROMÁŽDĚNÍ

Benešovy názory na poválečné politické, sociální a hospodářské uspořádání lze velmi dobře sledovat i na problematice národních výborů. Byly to právě národní výbory, nikoliv hospodářské, sociální či ryze politické otázky, nad jejichž pojetím a působností se rozpoutávaly v exilu mezi komunisty (a levým křídlem sociální demokracie) a demokratickým stranami v čele s prezidentem Benešem největší boje. A nutno hned na úvod říci, že právem. V poválečném Československu se v podstatě ze dne na den ocitla ve veřejných rukách většina národního bohatství, které mělo být rozdělováno či spravováno za rozhodující účasti právě národních výborů. Všechny strany si proto velmi rychle uvědomily, že právě v národních výborech bude ležet klíč k politické a ekonomické moci v poválečné republice.

Beneš se myšlenkou vytvoření nových revolučních (provizorních) orgánů veřejné moci zabýval v podstatě od počátku války, reálnějších obrysů však začaly jeho myšlenky nabývat až v roce 1943. Jeho tehdejší představy o charakteru a kompetencích národních výborů ale neměly s později uplatněnou koncepcí mnoho společného.

Při jednáních s londýnskými představiteli komunistické strany na počátku července 1943 Beneš uvedl, že již vcelku nelze počítat s nynějším státním a veřejným aparátem, hlavně s vrchní byrokracií. Ta musí být odstraněna.¹ Myšlenka národních výborů je podle Beneše z tohoto úhlu pohledu dobrá a může se rozhlase do vlasti propagovat. Organizování národních výborů se však zatím podle něj nemůže stát oficiální politikou vlády. K tomu situace doma ještě nedozrála a správný čas přijde až 4 až 6 měsíců před zhroucením Německa. Za současné situace by předčasné výzvy vedly k zatýkání a perzekuci. Proto také Beneš odmítl komunistický návrh, aby promluvil o významu národních výborů v rozhlase.²

---

¹ Na počátku září 1943 Beneš vzkazuje ve stejném duchu na Slovensko: „...Vedle toho bude třeba myslet na místní výbory národní, které provedou převraty místní a dají do běhu novou administrativu. V nových prozatímních orgánech ve chvíli převratu nesmí být nikdo z těch, kdo buď zradil, nebo je v podezření, nebo kdo se s dnešním režimem zkompromitoval.“ Benešův vzkaz do vlasti ze 3. září 1943 byl publikován in: J. ŠOLC, Edvard Beneš: Vzkazy do vlasti, dok. č. 78, s. 161-163.

² Blíže viz záznam o rozhovoru pořázený komunistickými pracovníky v Londýně, který byl publikován in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 1, pozn. č. 1 s. 35.

Při moskevských jednáních s KSČ v prosinci 1943 Beneš již na úvod zdůraznil, že je pro všeobecné tvoření národních výborů, v čemž se ostatně podle něj představy zahraničního odboje shodují s domácím odbojem. Beneš komunistům osvětlil, že by podle jeho plánů byly vytvořeny místní, okresní a zemské národní výbory. Zemské národní výbory v Čechách, na Moravě a na Slovensku pak měly dohromady nahrazovat provizorně parlament nebo Státní radu, která by jinak byla zrušena. I zemské národní výbory se měly tvořit odzdoła. Do popředí měli přijít noví lidé, především ti, „kteří se nebáli“. Staré živly měly zmizet. Vše mělo podle Beneše probíhat samovolně, formou revoluce. Nicméně bude prý nutné dbát o to, aby se tlak zezdoła projevil všude a aby vtiskl svoji tvář i národním výborům. Tím bude odstraněno nebezpečí, že by se národní výbory mohly utvářet odshora a objevit se tak ve zkreslené podobě. Národní výbory však bude nutné podle Beneše pojímat jako pomocné orgány národa. Teprve všeobecné volby měly vyjevit skutečnou tvář národa.³ V roce 1943 tedy Beneš ještě důsledně vycházel z toho, že národní výbory budou pomocné a provizorní revoluční orgány veřejné moci, které sehrají svoji hlavní roli bezprostředně po pádu Německa a následně se budou významným způsobem podílet na „vyčištění“ veřejné správy, samy však až na výjimky politickou správu vykonávat nebudou.

V návrhu, který Gottwald následně Benešovi v Moskvě dne 16. prosince 1943 předložil a přednesl jako podklad k dalšímu jednání, je již plně zachycena jak budoucí struktura národních výborů, tak jejich kompetence a způsob volby.⁴ Z komunistického

---

³ Blíže viz záznam členů delegace moskevského vedení KSČ o jednáních s Benešem ve dnech 13 - 20. prosince 1943 publikovaný in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 2, s. 40-59.

⁴ Blíže viz záznam o Gottwaldových návrzích přednesených Benešovi dne 16. prosince 1943 publikovaný in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 1, s. 35-40. Podle komunistického návrhu měly hrát národní výbory rozhodující roli jako orgány nové státní správy. Národní výbory měly být vybudovány v místním, okresním i zemském měřítku a okamžitě se měly ujmout své výkonné moci. Podle komunistického návrhu se měly národní výbory ustavovat na základě voleb. Místní národní výbory měly být voleny přímo voliči. Okresní národní výbory měly být voleny na okresní konferenci místních národních výborů a obdobně zemské národní výbory měly být voleny na zemské konferenci okresních národních výborů. Na jednotné schůzi všech čtyř zemských národních výborů (Čechy, Morava, Slovensko, Podkarpatsko) měli být zvoleni členové Prozatímního národního shromáždění. Kompetence národních výborů měla podle komunistického návrhu odpovídat kompetenci starých samosprávných orgánů, přičemž by byla rozšířena o bezprostřední úkoly státní správy a o ty úkoly, které by vláda národním výborům předala. Místní národní výbory by tedy měly kompetenci obecních zastupitelstev a vykonávaly by dále speciální úkoly přechodné doby, které by jim vláda uložila. Okresní národní výbory by měly kompetenci okresních zastupitelstev a okresních politických správ a řešily by ty speciální úkoly, které by jim vláda přidělila. Zemské národní výbory by pak měly kompetenci zemských zastupitelstev a zemských politických správ. Prozatímní národní shromáždění by mělo kompetence Národního shromáždění. Komunisté ve svém návrhu tehdy ještě zdůrazňovali, že všechny tyto orgány považují

návrhu je více než zřejmé, že přesahuje rámeček, ve kterém se byl Beneš ještě před svou cestou do Moskvy ohledně národních výborů ochoten pohybovat. Beneš proto ke Gottwaldově návrhu nejprve pouze takticky podotkl, že se k této otázce ještě vyjádří, aby byla co nejdříve plně ujasněna úloha národních výborů. Podle E. Táboorského se Beneš nezdržel, aby nepoznamenal, že se tato tělesa dosti podobají sovětům z Leninových časů, a nebyl touto nabídkou nijak nadšen.⁵ O dva dny později 18. prosince 1943 však již Beneš komunistům sdělil, že souhlasí s jejich návrhy na tvoření národních výborů, a že budou-li proti němu námitky v Londýně, postará se o to, aby to nebyly námitky směřující proti demokratickému principu, proti svobodě, proti volnosti lidového hnutí. „Nepřipustíme nijaké podfuky. Všechny strany musí mít stejné šance.“⁶

V Moskvě již Gottwald samozřejmě zdůraznil nutnost tvoření národních výborů, které by měly být použity nejen pro formaci revolučních povstaleckých buněk, nýbrž i pro další zárodky celé revoluční politické správy. Beneš se tehdy nepostavil proti této koncepci, ač ji evidentně nesdílel. Pouze Gottwaldovi vyložil, že je nutné tuto otázku dobře promyslet a správně ji formulovat a že tentýž úmysl tu byl již v roce 1918 ale přítomnost menšin zabránila uskutečnění této myšlenky v praxi. Podle Beneše bude hlavní starostí a úkolem zabránit právnímu a správnímu chaosu a rychle nahradit dřívější právní řád novým porevolučním právním řádem.⁷

V dopise ze dne 21. prosince 1943 adresovaném K. Gottwaldem československým komunistům ve Velké Británii, který shrnoval výsledky moskevských jednání KSČ s Benešem, Gottwald uvádí, že Beneš s komunistickými návrhy na výstavbu národních výborů vcelku souhlasí. S myšlenkou výstavby zemských národních výborů a na vytvoření Prozatímního národního shromáždění za pomoci těchto národních výborů přišel podle Gottwalda Beneš sám ještě před tím, než

---

za orgány přechodného období. Jejich hlavní úkol měl být zakončen svoláním řádně zvoleného Národního shromáždění.

⁵ Blíže viz E. TÁBORSKÝ, *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 201. Záznam členů delegace moskevského vedení KSČ o rozhovorech s Benešem však o této poznámce nic neuvádí. Podle Táboorského Beneš, ačkoliv sám kritizoval přílišnou centralizaci místní správy v předválečném Československu a podporoval zvyšování pravomoci místních volených orgánů, se obával, že drastická změna v době, kdy se hroutí Německo, povede k chaosu a ke špatné správě. Nemohl se zbavit ani myšlenek na to, že takové schéma bude výhodné pro komunisty, protože jim dovolí, aby si v poválečné chaotické situaci zajistili pro sebe nejvýznamnější místa v místní správě. Cítil však, že nemá na vybranou, protože tato myšlenka bude populární a protože na současném aparátu příliš těžce spočívalo znamení hanby za kolaboraci, než aby mohl náležitě fungovat, když už budou nacisté vyhnáni.

⁶ M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, *Cesta ke květnu*, díl I., dok. č. 2, s. 57.

⁷ Srov. např. E. BENEŠ, *Paměti*, s. 409.

mu ji komunisté stihli sami navrhnout. Z Gottwaldova dopisu je zřejmé, že ke shodě ve věci národních výborů nedošlo mezi Benešem a komunisty v Moskvě zejména ohledně kompetence národních výborů. Gottwald uvádí, že v této otázce projevil Beneš určitou nerozhodnost. Jak jsme již výše naznačili, Beneš tehdy ještě odmítal, aby národní výbory hned od počátku převzaly nejen veškerou kompetenci, která náležela v předmnichovském Československu voleným zastupitelstvům (obecním, okresním, zemským), ale i působnost politických správ (okresního hejtmana, zemského prezidenta). Gottwald ve svém dopise velmi příznačně uvádí, že Benešovi v Moskvě rozhodně zdůraznili, že národní výbory nesmějí být pouze bezmocnou dekorací a že stanovisko k otázce kompetence národních výborů bude kritériem, nakolik existuje dobrá vůle provádět výstavbu osvobozené republiky skutečně demokratickou cestou za nejširší účasti lidu a v jeho duchu.⁸

Ve svém výročním projevu ve Státní radě dne 3. února 1944 Beneš navrhoval, aby v každém městě, obci, vesnici, okrese a zemi byl dočasně zřízen národní výbor, nejdříve konspirativní a v dané chvíli všemi svobodnými a k tomu připravenými občany doma zvolený. Národní výbory měly mít první politická a správní práva hned ve chvíli pádu německé moci. O jejich kompetenci se měly všechny strany včas dohodnout. Beneš tehdy počítal s tím, že z místních a okresních národních výborů by se vytvořily volbou revoluční zemské národní výbory a ze zemských národních výborů dočasné revoluční národní shromáždění pro kontrolu první poválečné národní vlády a pro spoluřízení národních a státních věcí ve chvíli převratu a v prvních dobách po něm.⁹

V komunistickém návrhu programu Národního bloku pracujících měst i venkova z února 1944 se pochopitelně objevuje komunisty v Moskvě hájená myšlenka, že národní výbory mají převzít veškerou kompetenci dosavadních politických správ. Podle tohoto programu národní výbory měly být voleny a

---

⁸ Dopis K. Gottwalda ze dne 21. prosince 1943 adresovaný londýnským členům KSČ byl publikován in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 3, s. 59-68.

⁹ E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 395-397. Tato Benešova koncepce se příliš nelišila od komunistického návrhu vyjádřeného v Gottwaldově dopisu ze dne 21. prosince 1943. Beneš však tento svůj návrh značně zmírnil vyjádřením, že revoluční národní výbory budou jen přechodné orgány, které budou fungovat jen do doby, než vstoupí v platnost stará československá ústava, a že všechna opatření jimi učiněná musí být schválena řádně zvoleným parlamentem. I v případě národních výborů se Beneš vyjádřil ke zcela zásadní politické otázce národních výborů ještě před tím, než se jí vůbec zabývala exilová vláda.

doplňovány veřejně.¹⁰ Na jaře 1944 se pak rozpoutal v londýnském exilu velký boj o povahu a kompetence národních výborů. Na jedné straně stál ministr vnitra J. Slávik podporovaný stranou československých socialistů a částečně i E. Benešem¹¹ a na druhé straně komunisté podporovaní radikálně levicově orientovanou částí sociální demokracie.¹² Slávik se snažil rozlišovat tři etapy národní revoluce. V každé z nich pak měly mít národní výbory rozdílné postavení a charakter. V první etapě měly být národní výbory vytvářeny v ilegalitě a měly organizovat odpor proti okupantovi. Po jeho pádu měly národní výbory v přechodné době převzít výkonnou a nařizovací moc a stát se tak v podstatě rozhodujícími orgány veřejné moci. V okamžiku, kdy se však vláda ujme na celém území republiky ústavou daných pravomocí, měly národní výbory tuto moc pozbyt a stát se jen poradními orgány, kterým bude přiznána částečně legislativní pravomoc. Národní výbory tedy měly mít podle původních představ ministra vnitra Slávika povahu dočasných orgánů veřejné správy a v žádném případě jim neměl do budoucna příslušet výkon politické správy, který v první republice náležel okresním a zemským úřadům. Laický, neodborný živel neměl natrvalo proniknout do samotného výkonu politické správy.¹³

Komunisté naopak vycházeli ze stanoviska, že nelze připustit, aby byl převzat celý státní aparát do nové poválečné republiky. Podle jejich přesvědčení bude možné převzít jen jednotlivce a i ty „bude nutné hlídat na každém kroku, neboť i tam, kde nebudeme moci prokázat, že kolaborovali, zůstane přece určité podezření, že za okupace udělali pro německý režim více než bylo nezbytně nutné.“¹⁴ Z tohoto důvodu měla být dosavadní politická správa jako celek odstraněna a nahrazena národními výbory, a to nejméně do doby, než bude zvoleno v řádných volbách Národní shromáždění. Národní výbory tedy neměly podle komunistického návrhu za žádných okolností nabýt postavení pouhých poradních či pomocných orgánů vládou jmenovaných úředníků (zemského prezidenta, okresního hejtmana).

---

¹⁰ Srov. např. M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 8, s. 82-92. Tajné hlasování považovali komunisté vždy za velmi nebezpečný a reakční přežitek. Srov. např. M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 8, s. 82-92.

¹¹ Blíže viz J. KUKLÍK, Mýty a realita tzv. Benešových dekretů, s. 172.

¹² V Benešově bezprostředním okolí se dokonce objevil i návrh na vydání příslušného předpisu o národních výborech ve formě vládního nařízení, kterým by bylo možné obejít levicově naladěnou Státní radu. Blíže viz J. KUKLÍK, Mýty a realita tzv. Benešových dekretů, s. 170.

¹³ Srov. např. záznam projevu J. Slávika ve Státní radě dne 28. února 1944 publikovaný in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 10, s. 94-96.

¹⁴ Srov. např. záznamy projevu J. Valo či V. Noska ve Státní radě dne 8. března, resp. 21. března 1944 publikované in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 11 a č. 13, s. 97-99, 101-103.

Přestože na jaře 1944 k zásadní dohodě o povaze a kompetenci národních výborů nedošlo, exilová vláda pod tlakem postupujících sovětských armád svým svoláním z 16. dubna 1944 vyzvala k tvoření národních výborů: „Odkud nepřítel bude zahánán, spočíne na národních výborech povinnost nahradit rozvrácenou veřejnou správou; dokud čsl. vláda s pomocí občanstva podle čsl. zákonů veřejnou správou znovu nevybuduje. Tvořte všude národní výbory, aby na území obsazeném pečovaly o vše, čeho je třeba k aktivnímu boji proti nepříteli, a aby na území osvobozeném organizovaly vše, čeho je třeba ke správě tohoto území... Úkoly národních výborů řídí se danou situací a týkají se všech oborů veřejné správy a samosprávy, dokud nebude zajištěna organizací pravidelnou.“¹⁵

Vládní svolání bylo do jisté míry výsledkem kompromisu mezi oběma stranami, nicméně Benešem podporovaná Slávikova koncepce národních výborů jako orgánů, kterým bude náležet výkonná a nařizovací moc jen dočasně, tedy do doby ustavení řádných československých orgánů, především pak vlády a Národního shromáždění, je z svolání stále více než patrná. J. Kuklík v této souvislosti správně připomíná, že příprava dekretu o národních výborech byla poznamenána spíše než odbornými, spory politické povahy.¹⁶

Českoslovenští socialisté následně při jednáních v Bloku tří dělnických stran učinili ústupek komunistickému tlaku a souhlasili s tím, aby náčelníci politických veřejných správ byli zároveň předsedy národního výboru, tedy zejména aby předseda okresního národního výboru byl zároveň i okresním hejtmanem, podléhajícím v této funkci vládě. I nadále však odmítali, aby národní výbory převzaly dlouhodobě nejen funkce samosprávy, ale i politických správ. Politickou správu podle nich nemůže vykonávat laický živel, zvolený do národních výborů, ale profesionální úřednický aparát. Tento nejednotný postup stran uvnitř Bloku paralyzoval nejen přípravu prezidentského dekretu o národních výborech, ale činnost Bloku vůbec.¹⁷ Postup

---

¹⁵ Svolání vlády ze dne 16. dubna 1944 bylo publikováno in: K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 6, s. 125-126. Vláda původně zamýšlela vydat hned dekret o národních výborech a nikoli pouze svolání. Debaty v ministerské radě o tomto dekretu však ukázaly, že se názory členů vlády na znění dekretu silně rozcházejí a že jeho schválení bude vyžadovat delší dobu.

¹⁶ J. KUKLÍK, Mýty a realita tzv. Benešových dekretů, s. 169.

¹⁷ K jednáním Bloku o národních výborech a k ochromení jeho činnosti v létě roku 1944 srov. zejména B. LAŠTOVIČKA, V Londýně za války, s. 353 an. Pokud jde o komunistickou představu o povaze a postavení národních výborů v protektorátu, srov. např. programové prohlášení ilegální komunistické skupiny Předvoj z léta 1944, publikované in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 30, s. 140-157. V prohlášení se národní výbory rozdělují na NV 1 a NV 2. NV 1 představovaly ty národní výbory, které byly ustaveny „plánovitou revoluční prací uvědomělých komunistů, zatímco NV 2 pouze živelným sdružením protiněmeckých živlů.

československých socialistů byl konzultován s Benešem a do značné míry odpovídal i jeho názorům. V polovině července 1944 například Beneš vzkazoval prostřednictvím Drtiny do vlasti nekomunistickým odbojovým skupinám: „Převrat se má podle mínění dr. Beneše, prezidenta republiky, provádět tím způsobem, že budou platit tyto zásady: hned první den existuje stará předmnichovská ústava, existuje původní naše zákonodárství a v duchu tom se bude dělat převrat. Všude, kde bude možno, se to bude respektovat. Politické správy a byrokracie zásadně zůstanou na svých místech tak, aby denní život mohl jít co možná normálně dál. Tam, kde se budou tvořit místní, okresní a zemské národní výbory, které pod autoritou ústřední vlády začnou fungovat ve spolupráci s byrokracií, se postarají o to, aby všeobecně známé kompromitované živly ze správy odešly. Národní výbory budou mít jen dvě třetiny členů, třetí třetina bude jmenována po návratu vlády a prezidenta. Národní výbory budou mít hlavně funkci poradní...“¹⁸ Jak už jsme výše uvedli, národní výbory podle tehdejších Benešových

---

V programovém prohlášení se uvádí: „Co se týče NV 2, platí devisa: „nenápadně je přitahovat“, přičemž slovo nenápadně je nutno velmi zdůraznit. To znamená, že členové kádru nebo NV 1, kteří naváží spojení s jakýmkoliv již hotovým NV 2 (je pozván ke spolupráci), vstoupí do styku s ním jako jednotlivci, neprozradí nijak své členství v NV 1 či ve straně, zjistí vše potřebné o způsobu činnosti této organizace a zařídí se podle instrukcí vedení, jemuž o celém případě podají podrobné zprávy... NV 1 jsou zakládány členy kádru podle instrukcí vyšších orgánů ve všech místech, továrnách, podnicích, ústavech, příp. spolicích atd. Práce v nich se účastní i nečlenové kádru, pokud splňují předpoklady pro ilegální revoluční práci, tj. pokud jsou zaručeně spolehliví, odhodlaní, konspirativní a přesvědčení antinacisté, sympatizující s SSSR nebo aspoň s ‚Rusy‘, ‚východem‘ atd. Za každého nestraničského člena musí ručit nejméně jeden pracovník na základě delší spolehlivé známosti... NV 1 budovaný stranou musí odpovídat tomuto základnímu požadavku: aby byl stranou ovládan a aby nečlenové strany pracující v NV 1 neměli ponětí o existenci strany. Ovládnutí děje se přirozenou cestou tím, že předseda NV 1, který je zároveň členem ústřední buňky strany, má spojení na vyšší organizaci NV: Dále tím, že určitá část stranických sil je stále v záloze - může kdykoliv být povolána do práce v NV. Zahalení strany před nečleny, prováděné z důvodu nutné zvýšené ochrany strany, docílí se prostě tím, že žádný člen strany nevystupuje při spolupráci s nečleny kádru jako člen strany, nýbrž jako člen NV. Předseda NV, který přináší instrukce, nepřináší je ze strany, nýbrž s vyšší složky NV.“ Při vniknutí do NV 2 měl přitom člen strany zakrývat nejen své členství, ale i své „levé přesvědčení“. Metody vyzkoušené v ilegální činnosti v protektorátu tedy měly být komunistickými kádry důsledně použity i při výstavbě národních výborů v okamžiku pádu Německa. Národní výbory měly být podle programového prohlášení rozhodujícími orgány veřejné moci: „NV se stane vládnoucím orgánem svého obvodu, jehož příkazy musí být každým občanem respektovány a vykonávány.“ Národní výbory se měly stát zastupitelským orgánem nejširších pracujících mas. Měly to být orgány, které „připravují ne diktaturu členů NV, ale diktaturu pracujících.“ Tyto radikální představy domácích komunistických představitelů však měly být již brzy poněkud zmírněny v rámci již výše zmíněné strategie moskevského vedení KSČ.

¹⁸ Blíže viz Drtinův vzkaz odbojovým skupinám na Slovensku i v českých zemích ze dne 16. července 1944, který byl publikován in: J. ŠOLC, Edvard Beneš: Vzkazy do vlasti, dok. č. 83, s. 180-189. Ve stejném vzkazu Beneš prostřednictvím Drtiny uvádí: „V obcích se vytvoří hned ve dnech převratu národní výbory místní, složené v zásadě ze všech vrstev a ze všech odbojových pracovníků. Nikdo z odbojových pracovníků nemá být a priori vylučován. Tyto široké lidové výbory budou patrně za sebe volit užší předsednictvo, které bude přebírat v městech a místech vedoucí funkce ve chvíli převratu, a to zcela dočasně, poněvadž dle naší představy, národní výbory a jejich předsednictva, jakož i vedoucí funkce, budou musit být nakonec přece jen rozhodovány volbou a k té bude moci dojít asi ve čtyřech, nejdéle šesti nedělích po převratu... President sám pokládá za nutné, aby opravdoví odbojoví činovníci nikde nebyli vylučováni a priori, aby zásadně všechny směry a hlavní skupiny byly vždy

představ tedy sice měly zaručit „čistotu“ výkonu veřejné politické strany, ale neměly ji v žádném případě nahradit.

Naopak národní výbory podle komunistického návrhu ústavního dekretu o přechodném řádu z května 1944 měly v souladu s výše uvedeným komunistickým návrhem Bloku vykonávat jak působnost dosavadní samosprávy, tak politických úřadů. Své funkce měl pak národní výbor vykonávat pod vedením a kontrolou vlády.¹⁹ Jeho členové měly být odvolatelní na žádost většiny voličů. Volby do místního národního výboru se měly konat aklamací na demokraticky svolané schůzi všech voličů.²⁰

Podle vládní osnovy ústavního dekretu o přechodném řádu neměla být zákonodárná, vládní a výkonná moc vykonávána přímo a pouze národními výbory, ale občanstvo se mělo účastnit na jejím výkonu a její kontrole právě prostřednictvím národních výkonů. Tato zdánlivě drobná odlišnost má ve skutečnosti, jak si ještě ukážeme, zásadní důsledky. Okresní a zemské národní výbory neměly nahradit dosavadní okresní a zemské úřady, měly pouze zajistit jejich lidovou kontrolu. Jak jsme již výše uvedli, českoslovenští socialisté v Bloku tří dělnických stran již na jaře 1944 ustoupili od své původní představy oddělení národních výborů a politických úřadů komunistům v tom,²¹ že se předseda okresního, resp. zemského národního výboru stával okresním hejtmanem, resp. zemským prezidentem. Tomuto ústupku odpovídal i vládní návrh ústavního dekretu.²²

Předseda okresního či zemského národního výboru se však podle vládní osnovy ústavního dekretu stával okresním hejtmanem či zemským prezidentem pouze

---

zastoupeny, aby se každé zastoupení pokládalo za provisorní a aby zejména početní zastoupení dříve, nežli bude možno volbou dokázat, kdo jak je silný, nebylo pokládáno ani za definitivní, ani za důkaz, že lid a národ jde s tím, či oním. Do výborů okresních bude třeba volit v každém případě, nevidíme totiž jiné cesty, jak je ustavit... Ústřední výbor zemský – český, moravský, slovenský, podkarpatoruský – také musí být podobnou cestou složen. Bylo by dobře, aby bylo obsazeno zásadně jen dvě třetiny míst z činitelů nesporných a aby se vyčkalo, až přijde prezident a bude ustavena první vláda, která by pak dle dohody výbory ty doplnila tak, aby eventuální rozpory nebo nespravedlnosti byly vyřízeny a vyrovnány.“

¹⁹ V komunistickém návrhu ústavního dekretu o národních výborech, který byl připraven o měsíc později v červnu 1944, je již výslovně uvedeno, že národní výbory jakožto orgány veřejné správy jsou podřízeny vládě. Podobné ustanovení ve vládní osnově ústavního dekretu o přechodném řádu z června 1944 zatím chybělo. Toto ustanovení se nakonec objevilo i v konečné podobě ústavního dekretu o národních výborech. Komunistický návrh ústavního dekretu o národních výborech z června 1944 byl publikován in : K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 6.4, s. 132.

²⁰ Komunistický návrh ústavního dekretu o přechodném řádu z května 1944 byl publikován in : K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 6.2, s. 127-129.

²¹ Národní výbory na sebe neměly ihned vzít funkci úřadů a úředníků.

²² Práce na přípravě organizace veřejné správy pro poválečné době začaly již v roce 1941, K tomu srov. J. KUKLÍK, Mýty a realita tzv. Benešových dekretů, 169.

tehdy, pokud jeho volbu potvrdila vláda, resp. prezident. Pokud se tak nestalo nebo vláda původní potvrzení odvolala nebo vzdal-li se okresní hejtman či zemský prezident svého úřadu, neměl vést až do nové volby či potvrzení okresní či zemský úřad zástupce národního výboru, ale poradím nejstarší úředník úřadu. Předseda místního národního výboru měl být v přenesené působnosti podřízen podle vládní osnovy ústavního dekretu okresnímu hejtmanovi, a ten naopak zase zemskému prezidentovi. Zemský prezident byl podřízen a odpověden vládě. Nemělo tu tedy jít o přímou podřízenost národních výborů vyšším národním výborům a vládě, ale o podřízenost předsedy příslušného národního výboru, resp. vedoucího politického úřadu vedoucímu politického úřadu bezprostředně vyššího stupně. Politické úřady měly být i nadále řízeny monokraticky, nikoliv národním výborem jako celkem.²³

Tato vládní osnova dekretu o přechodném řádu tedy představovala jakýsi kompromis mezi předmnichovským pojetím veřejné správy a komunistickým pojetím národních výborů jako nových orgánů veřejné správy ve všech jejích oborech. Přestože Beneš vyjádřil z větší části v Moskvě v prosinci 1943 s komunistickou koncepcí souhlas, ve skutečnosti byl stoupencem vládní kompromisní varianty pojetí a kompetence národních výborů.

Na konci srpna se uskutečnilo v Moskvě jednání vládního delegáta F. Němce a jeho politických poradců s moskevským vedením KSČ. Na poradě moskevští komunisté ihned otevřeli otázku národních výborů a bez větších potíží se jim podařilo vnutit vládnímu delegátovi i jeho politickým poradcům komunistickou představu o podobě národních výborů, která neodpovídala ani Benešovým názorům, ani původní vládní osnově dekretu o národních výborech připravené ministerstvem vnitra v čele s J. Slávikem.²⁴ Přesto se právě tento návrh ústavního dekretu o národních výborech

---

²³ Vládní návrh ústavního dekretu o přechodném řádu z června 1944 byl publikován in : K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 6.3, s. 130-132.

²⁴ Vládní delegát F. Němec dne 30. srpna 1944 sděloval předsedovi vlády Šrámkovi do Londýna: „V poradách, které jsem já i Viest měl s poradci a poslanci Vrbenským, Gottwaldem, Švermou a Šmidkem, jsme probrali návrh dekretu o národních výborech a dohodli jsme se jednomyslně na připomínkách, jež jsme nakonec vložili v novou formulaci, kterou Vám zasíláme jako naše připomínky. Doporučuji, abyste k tomuto výsledku našich porad při svém jednání přihlédli.“ Návrh dekretu, který Němec ke své zprávě připojil, počítal v souladu s komunistickým stanoviskem s tím, že národní výbory budou ustaveny jakožto prozatímní orgány veřejné správy ve všech jejích oborech. Otázka voleb a přesné úpravy kompetence národních výborů však měly být stanoveny až později vládním nařízením. Němcova zpráva do Londýna, včetně návrhu dekretu byla publikována in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 41, pozn. č. 2, s. 183-184. K obsahu rozhovorů vládního delegáta Němce a jeho poradců s moskevským vedením KSČ srov. zejména zápis o tomto jednání dne 29. srpna 1944 pořizovaný F. Hálou a F. Uhlířem a publikovaný in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 41, s. 182-186. O den později jednal s Gottwaldem na stejné téma i Benešův politický referent P. Drtina, který o jednání

dohodnutý v Moskvě do značné míry shoduje s ústavním dekretem, který prezident Beneš nakonec podepsal. Ústavní dekret o národních výborech byl proto prvním dekretem prezidenta republiky, který nebyl připraven v Londýně, ale v Moskvě.

Na počátku září 1944 Beneš připravil program závěrečných příprav pro přechodné období po osvobození Československé republiky. Pokud jde o volby do národních výborů, Beneš v programu navrhoval, aby bylo stanoveno, že volby mají být provedeny nejpozději do šesti neděl (do místních NV do 10 dnů, do okresních NV do 20 dnů, do zemských NV do 1 měsíce, do Prozatímního národního shromáždění do 6 neděl).²⁵ Pokud se týče voleb do místních národních výborů, měly být dohodnuty záruky, aby v nich byly zastoupeny všechny politické i sociální směry. Volby do Prozatímního národního shromáždění měly být prováděny formou voleb do zemských národních výborů a i zde měly být stanoveny záruky, aby všechny politické směry byly zastoupeny. Na závěr si Beneš klade otázku, jak by tato záruka měla vypadat vzhledem k tomu, že ve spěchu období po převratu nebude možné uplatnit bývalý volební systém. Navíc podle něj nebudou hned fungovat ani politické strany a jejich celá struktura a nebude tudíž možné obnovit dosavadní systém listin.

Na tuto otázku si sám odpovídá takto: „Nejlépe by bylo zřídit zvláštní volební všeobecný ‚Výbor Národní fronty‘, kde by se přibližně dohodla o složení Prozatímního národního shromáždění dobrovolně smluvila.“²⁶ Beneš tedy již tehdy počítal s eliminací voleb a jejich nahrazení dohodou stran.²⁷ Mělo však jít o opatření krátkodobé, vyvolané válečnými událostmi. O rok později se sice ze šesti týdnů stalo šest měsíců, ale Benešem navržený princip zůstal zachován.

Pokud jde o kompetence národních výborů, Beneš již v tomto svém programu ustupuje komunistickému tlaku a konstatuje, že zemským a okresním národním výborům bude náležet jak kompetence dosavadních zemských a okresních zastupitelstev, tak kompetence zemského prezidenta a okresních hejtmanství. Funkci

---

Benešovi dne 1. září 1944 do Londýna napsal: „Řekl jsem Gottwaldovi, že chcete dekret o národních výborech opatřit klauzulí o možném doplnění nebo i změnách doma. Žádá Vás, abyste to nedělal. Obává se, že by tím autorita dekretu byla znehodnocena. Mé výklady, že Vám jde o to, aby se nemohlo vytýkat, že prejudikujete vůli lidu, nepůsobily.“ Tamtéž., dok. č. 42., pozn. č. 5, s. 187.

²⁵ Jak následný vývoj ukázal, šlo o odhady velmi optimistické. Po válce najednou nikdo s volbami nespěchal a nikým nezvolená vláda Národní fronty vydávala s tichým Benešovým souhlasem jeden zásadní dekret za druhým.

²⁶ Benešův program závěrečných příprav pro přechodné období po osvobození ze dne 4. září 1944 byl publikován in: K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 6, s. 135-139.

²⁷ Jak již víme z předchozích kapitol, Beneš počítal s tím, že komunisté budou po válce nejsilnější stranou, a tak byl jeho návrh na zastoupení všech stran v národních výborech na základě dohody (a nikoliv voleb) samozřejmě zaměřen především proti nim.

zemského prezidenta a okresního hejtmana měl převzít volený předseda příslušného národního výboru s několika referenty, kteří spolu s předsedou měli tvořit předsednictvo národního výboru. Do kompetence národních výborů mělo spadat i to, co jim vláda a Národní shromáždění dále přidá.²⁸

Beneš tento svůj návrh programu zaslal k posouzení některým členům vlády dne 6. září 1944. K návrhu programu připojil i návrh ústavního dekretu prezidenta republiky o výkonu moci zákonodárné a veřejné správy na osvobozeném území republiky v přechodném období.²⁹ K návrhu tohoto ústavního dekretu Beneš připojil i svoje poznámky, ve kterých mimo jiné uvádí: „Je to návrh střední mezi krajně všeobecným a krátkým návrhem dr. Slávika a návrhem došlým z Moskvy.³⁰ Řeší všechny otázky až na volby do obecních výborů a nechává vládnímu nařízení věci téměř jen technické... Kryje všechny problémy, které nám zůstaly k řešení, a bude-li přijat, dává garance politickým stranám, že žádná druhou nemůže majorizovat. Je výrazem toho, co bylo řečeno v mém programu o tom, čeho je třeba ještě před pádem Německa k provedení nového řádu v údobí přechodném doma.“³¹

V samotném Benešově návrhu ústavního dekretu prezidenta republiky o výkonu moci zákonodárné a veřejné správy na osvobozeném území republiky v přechodném období se již navrhovalo ustavení Prozatímního národního shromáždění (skládajícího se z jedné sněmovny o 200 poslancích).³² Prozatímní národní shromáždění mělo být zvoleno zemskými národními výbory. Volba měla být provedena do 14 dnů po ustavení všech čtyř zemských národních výborů, tak aby se všem politickým skupinám dostalo zastoupení odpovídající jejich početnosti.³³ Prozatímnímu národnímu shromáždění nepříslušelo právo volit prezidenta republiky a měnit jednotlivá ustanovení ústavy mohlo jen v případech naprosto nezbytných. Do pravomoci národních výborů měla v souladu s výše citovaným Benešovým programovým návrhem náležet jak pravomoc okresních a zemských zastupitelstev, tak

---

²⁸ Tamtéž, s. 137-138.

²⁹ Návrh připravil na žádost E. Beneše E. Tábořský. Blíže viz J. KUKLÍK, Mýty a realita tzv. Benešových dekretů, s. 175-176.

³⁰ Beneš měl na mysli výše zmíněný komunistický návrh ústavního dekretu o přechodném řádu z května 1944, který byl publikován in: K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 6.2, s. 127-129.

³¹ Benešův komentář k návrhu tohoto ústavního dekretu byl publikován in: K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 6.7, s. 139.

³² Nejde tedy již o Ústřední národní výbor.

³³ Beneš žádným způsobem nspecifikuje, podle čeho by se početnost určovala. Nicméně lze konstatovat, že objektivní zjištění počtu členů jednotlivých stran by trvalo podstatně déle než uspořádání tajných a rovných voleb do místních národních výborů.

okresní i zemská politická správa. Při volbách do národních výborů mělo být dbáno stejné zásady poměrnosti jako v případě voleb do Prozatímního národního shromáždění (tedy všem politickým skupinám se mělo dostat zastoupení odpovídající jejich početnosti).³⁴

Tento Benešův návrh ústavního dekretu prezidenta republiky o výkonu moci zákonodárné a veřejné správy na osvobozeném území republiky v přechodném období byl výsledkem jeho obav, že dekret o národních výborech, podle jeho názoru již naprosto nezbytný vzhledem k postupu Rudé armády, nebude přijat včas, tedy před tím, než bude nikoliv zanedbatelná část československého území osvobozena od nacistů.

Když se jednání vlády, Státní rady i Bloku o národních výborech neustále protahovala, začal být Beneš velmi nervózní a pověřil na počátku srpna svého tajemníka E. Táborského, aby připravil „dekret o dočasném území“ a dekret či nařízení „o volbě obecních a okresních národních výborů“. Žádná z těchto osnov se však nestala předmětem úředního jednání. Samotná jednání o národních výborech nebrala konce a po vypuknutí Slovenského národního povstání se Benešovy obavy ještě prohloubily. Požádal proto na počátku září 1944 Táborského, aby podle jeho instrukcí vypracoval osnovu novou, týkající se nejen prozatímní správní moci, ale i zákonodárné. Osnova měla být podle Benešova pokynu jen rámcová a měla ponechávat co možná nejvíce věcí k úpravě vládnímu nařízením. Výsledkem Benešových instrukcí a Táborského invence se stal výše popsany návrh ústavního dekretu prezidenta republiky o výkonu moci zákonodárné a veřejné správy na osvobozeném území republiky v přechodném období. Beneš ho předal členům vlády dne 6. září 1944.

Mezitím ovšem přišel z Moskvy od ministra Němce výše zmíněný návrh osnovy ústavního dekretu o národních výborech dojednaný mezi moskevským vedením KSČ a členy vládní delegace. Beneš si přes Táborského upozornění o právní nedokonalosti tohoto ústavního dekretu nechal připravit návrh ústavního dekretu držící se striktně zásad a pokud možno i díkce moskevského návrhu. Oba dva návrhy ústavního dekretu Beneš projednal na neformálních schůzkách s ministry exilové

---

³⁴ Návrh ústavního dekretu O výkonu moci zákonodárné a veřejné správy na osvobozeném území republiky v přechodném období byl publikován in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 52, pozn. č. 1, s. 211-213. Tento Benešem připravovaný ústavní dekret však nebyl nikdy vydán. Důvodem byla zřejmě skutečnost, že jeho obsah byl již vyjádřen v předchozích ústavních dekretech a že měl být znovu potvrzen ústavním dekretem o výkonu moci zákonodárné v přechodném období.

vlády dne 7. a 12. září 1944. Beneš se pochopitelně snažil prosadit při jednáních přijetí podle jeho instrukcí zpracovaného návrhu ústavního dekretu o výkonu moci zákonodárné a veřejné správy na osvobozeném území republiky v přechodném období. Ve vládě však bohužel převládlo mínění, že by měla být spíše přijata osnova dekretu vycházející z moskevského návrhu zasláného vládním delegátem Němcem.³⁵

Dne 12. září 1944 po jednáních s Benešem připravili národně socialističtí a sociálně demokratičtí ministři odpověď na výše specifikované Benešovy návrhy. V odpovědi se mimo jiné uvádí: „Jsme pro stručný rámcový dekret o národních výborech, jak jej navrhuji naši přátelé z Moskvy z Němcova vzkazu, protože tento návrh vyjadřuje v podstatě zásady, které jsme od počátku sdíleli. Jsme pro to, aby kompetence národních výborů byla určena vládním nařízením, které by obsahovalo zásady naznačené v prezidentově konceptu osnovy dekretu o prozatímní moci zákonodárné a výkonné. Jsme dále pro to, aby vládní nařízení o volbách do národních výborů ustanovilo přímé volení do národních výborů obecních a okresních a aby členové výboru okresních zvolili pak národní výbory zemské a Prozatímní národní shromáždění, všechno na základě proporčním... Souhlasíme, že z aktivních domácích i zahraničních složek národní resistance by měl vzniknout ústřední výbor národní jednoty, který by v době, kdy už nebude fungovat státní rada a kdy ještě nebude ustanoveno Prozatímní národní shromáždění, připravil volební dohodu a byl popřípadě vládě demisiované i vládě nové až do ustavení Prozatímního národního shromáždění představitelem politické veřejnosti z fakultativní působnosti poradní, jež by nemusela být ani normována. Zejména by šlo o to, aby takovýto sbor národní jednoty připravil dohodu o složení Prozatímního národního shromáždění a volební dohodu vůbec. Na základě této dohody bylo by pak Národní shromáždění příslušnými voliteli zvoleno. Má-li být taková volební dohoda možná, přesto že se nemůže opírat o žádný volební klíč, který by byl spolehlivým ukazatelem dnešní orientace lidových mas, ani o žádný spolehlivý odhad, musela by jí předcházet dohoda o akčním programu nové vlády. Považujeme i takovou dohodu za možnou. Musela by být vyjádřena hned v úvodním

---

³⁵ K přípravě ústavního dekretu o národních výborech srov. Záznam jednání o osnově ústavního dekretu o národních výborech, vypracovaný E. Táborským dne 5. listopadu (prosince?) 1944, který byl publikován in: K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 6.10, s. 144-145.

prohlášení nové vlády.“³⁶ Exilová vláda se následně v souladu s touto odpovědí usnesla na konečné osnově dekretu, která odpovídala moskevským návrhům.

Většina ministrů exilové vlády hájila názor, že volby do národních výborů mají být tajné za použití hlasovacích lístků a že aklamace má být vyloučena. Komunisté a většina sociálních demokratů naopak ve Státní radě prosazovali, aby bylo dovoleno hlasování zvednutím ruky a aby aklamace byla připuštěna. Vláda nakonec nátlaku Státní rady neodolala a na svém zasedání dne 13. října 1944 ustoupila od požadavku tajného hlasování, když způsob hlasování z návrhu dekretu zcela vypustila a přenechala jej do úpravy vládnímu nařízení s mocí zákona, které mělo být vydáno až v pozdější době.

Tímto zdánlivě neutrálním postupem v podstatě rozhodla o budoucím osudu národních výborů, neboť bylo více než zřejmé, že později bude postavení nesocialistických stran podstatně slabší, než bylo v Londýně, a nebudou schopny zakotvení ustanovení o hlasování aklamací zabránit. Navíc bylo očividné, že národní výbory se v okamžiku převratu při neexistenci volební úpravy budou tvořit především právě na základě aklamace.

Stejný závěr platí, pokud jde o rozhodnutí vlády a prezidenta Beneše ponechat stanovení přesné kompetence národních výborů až později vydanému vládnímu nařízení.

O situaci na Slovensku při tvoření Národních výborů na podzim 1945 dobře vypovídá depeše J. Švermy K. Gottwaldovi do Moskvy ze dne 5. 10. 1944, ve které Šverma hodnotí možnosti komunistů při ovládnutí veřejné správy: „Národní výbory stojí dosud špatně. Nejsou voleny – jsou většinou ustavovány podle parity (my a demokrati). Vedle nich je starý aparát (pod vedením Husáka), a protože lidé v N.V. jsou slabí, jsou často zatlačováni do pozadí. Chystáme nyní dekret o N.V. na našich zásadách: volba národních výborů; místní N.V. mají veřejnou správu obcí a notář jest jejich úředníkem; okresní N.V. mají veřejnou správu v okrese, jejich předseda má vlastně funkci náčelníka (ovšem bez diktátu) a okresní úřad podléhá N.V. Slovenskou národní radu zatím samozřejmě zatím necháváme tak – volby budeme dělat až po osvobození většiny Československa. Nepůjde to ovšem lehce, protože narazíme na odpor demokratů a i u našich některých lidí není pro to plné pochopení. Ovšem

---

³⁶ Důvěrné stanovisko ministrů J. Stránského, H. Ripky, J. Slávika, V. Majera a J. Bečky ze dne 12. září 1944 k programovému návrhu E. Beneše ze dne 4. září 1944 bylo publikováno in: K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 6.8, s.140-142.

provést to musíme, protože jinak náš vliv na státní aparát spočívá jen na té skutečnosti, že nyní máme ministra vnitra.“³⁷

Ústavní dekret o národních výborech, který byl exilovou vládou nakonec přijat, měl rámcový charakter a obsahoval řadu ustanovení s velmi vágním a širokým významem. Do jisté míry poskytoval prostor pro možný výklad oběma dosavadním koncepcím - tedy jak komunistické, tak koncepci ministra vnitra J. Slávika podporované československými socialisty. Právní rada ve svém posudku k tomuto dekretu na jeho právní nedokonalost upozornila, ale exilová vláda k této skutečnosti příliš nepřihlížela. V důsledku toho zůstala v osnově dekretu řada nejasných míst. Beneš se proto spolu s ministrem vnitra J. Slávikem rozhodli doprovodit podpis ústavního dekretu o národních výborech společným dopisem, ve kterém vyloží, jak prezident Beneš na tyto nejasné záležitosti nahlíží, aby nevznikly později žádné pochyby o úmyslech, s nimiž byl dekret vydáván.

V den podpisu ústavního dekretu tak Beneš se Slávikem zaslali předsedovi vlády Šrámkovi dopis obsahující toto Benešovo stanovisko k výkladu dekretu: „V článku I. se praví, že ‚národní výbory budou prozatímními orgány veřejné správy, ve všech jejích oborech‘. Slova posléze uvedená by mohla vyvolat mylný dojem, jako by národní výbory měly nastoupit na místo dosavadního úředního organismu v celém oboru veřejné správy nižších instancí a jako by se samy měly přímo chopit jejího bezprostředního výkonu i ve zcela speciálních jejích oborech, jako je například agenda berní, poštovní, železniční, agenda samosprávy zájmové atd. Na tuto možnost výkladu upozorňuje i posudek Právní rady ze dne 4. října 1944. Jak jsem se o tom přesvědčil při svých rozhovorech o otázce národních výborů s Vámi, s jednotlivými ministry a řadou jiných našich politických činitelů ze Státní rady, nemá být citovanému ustanovení čl. 1 rozuměno ve smyslu právě uvedeném. Předpokládám tudíž, že jsme, pokud se této věci týče, zajedno v tomto výkladu: Ustanovení čl. 1 ponechává otevřenou otázku, nakolik v tom či onom oboru veřejné správy národní výbory nastoupí na místo orgánů a úřadů dosavadních a nakolik budou správu tu vykonávat jejich prostřednictvím. O tom rozhodne a učiní vhodná opatření vládní nařízení, o němž mluví čl. 3 dekretu. Já soudím, že otázka poměru našich dosavadních úřadů veřejné správy k národním výborům bude řešena jak z hlediska co nejplnější demokratizace celého oboru veřejné správy, tak i s náležitým zřetelem ke skutečné

---

³⁷ Depeše J. Švermy K. Gottwaldovi do Moskvy ze dne 5.10.1944 byla publikována in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl I., dok. č. 76, pozn. č. 1, s. 259-260.

účelnosti a aniž by přitom bylo zapomínáno, kde toho bude třeba, na potřebu odborné kvalifikace. To znamená, že nová úprava tohoto poměru nebude patrně ve všech oborech veřejné správy stejná."³⁸

Z dopisu je více než zřejmé, že Beneš si uchoval své rezervy ke komunistickému širokému pojetí národních výborů. Nicméně tento vysvětlující dopis mohl sotva něco změnit na skutečnosti, že vydání ústavního dekretu o národních výborech bylo velkým vítězstvím komunistické strany, kterého dosáhla, aniž by měla v rozhodujících zákonodárných orgánech jakékoliv zastoupení.³⁹ Rámcový charakter ústavního dekretu o národních výborech umožňoval komunistům velmi široký výklad kompetence národních výborů v praxi a především jim dával naději, že již brzy, za okolností pro ně mnohem více příznivých, budou moci tento ústavní dekret naplnit za pomoci vládního nařízení zcela novým obsahem.⁴⁰

Ústavní dekret prezidenta republiky č. 18/1944 Úř. věst. čs. ze dne 4. prosince 1944, o národních výborech a Prozatímním národním shromáždění vycházel ze zásady platné ústavní listiny, že lid je zdrojem veškeré státní moci, a navazoval na vládní prohlášení ze dne 16. dubna 1944. V přechodném období měl podle tohoto ústavního dekretu vykonávat lid na území osvobozeném od nepřítele svoji svrchovanou moc prostřednictvím národních výborů, které měly být ustaveny na základě voleb. Národní výbory měly být zřízeny na místní, okresní i zemské úrovni jakožto prozatímní orgány veřejné správy ve všech oborech. Jakožto orgány státní správy měly být národní výbory podřízeny vládě.

Ústavní dekret tedy pojímal národní výbory jako orgány „prozatímní“ v „přechodném období“ a neobsahoval formulace, které byly součástí prvotní osnovy ústavního dekretu předložené exilovým vedením KSČ v květnu 1944 a podle níž měly být národní výbory přímo odpovědné svým voličům a jejich členové odvolatelní na žádost většiny příslušných voličů.⁴¹

---

³⁸ Benešův dopis předsedovi vlády J. Šrámkovi ze dne 4. prosince 1944 byl publikován in: K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 6.11, s.146-147. Srov. rovněž J. KUKLÍK, Mýty a realita tzv. Benešových dekretů, s. 177-178.

³⁹ Ve Státní radě sice komunisté zastoupeni byli, ale Státní rada hrála po formální stránce v zákonodárném procesu zahraniční akce roli zela nevýznamnou. Prezident, ani vláda nebyli povinni se stanovisky Státní rady řídit. K tomu srov. zejména V. ŠUSTEK, Státní rada v Londýně v letech 1940-1941, in: Sborník archivních prací, roč. 1994, s. 312-313.

⁴⁰ Benešovi se však podařilo do znění ústavního dekretu prosadit, že vládní nařízení musí být v tomto případě spolupodepsáno prezidentem republiky.

⁴¹ Viz K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 6, s.127-129.

Přechodné období bylo podle tohoto ústavního dekretu vymezeno jako období, které začíná dnem, kdy bude některá část Československé republiky osvobozena z nepřátelské moci, a končí dnem, který určí řádně zvolené Národní shromáždění.

Správu obcí a okresů s většinou obyvatelstva státně nespolehlivého měli podle ústavního dekretu č. 18/1944 Úř. věst. čs. vykonávat správní komisaři (resp. správní komise), k nimž se měli podle místních poměrů přibrat k spolupráci zástupci státně spolehlivého obyvatelstva. Z národních výborů mělo pak vzejít na základě voleb Prozatímní národní shromáždění jakožto prozatímní zákonodárný orgán, jemuž bude odpovědna vláda. Jeho složení, způsob jeho vzniku a jeho působnost měl stanovit zvláštní ústavní dekret.⁴²

V posledním rozhlasovém projevu do vlasti z Londýna v polovině února roku 1945 Beneš konstatuje, že organizace státu se bude hned od osvobození provádět odzdola. Nejprve se měly ustavit národní výbory, které se budou skládat ze všech vrstev obyvatelstva, všech stavů a všech názorů, jen zrádci, kolaboranti a provinilci jsou vyloučeni. Výbory měly být podle Beneše vesměs voleny. Někde se prý může stát, že z důvodu nezbytnosti a k udržení pořádku dojde v první chvíli po osvobození k ustavení národních výborů dočasnou dohodou místních činitelů. Jakmile to však bude možno, musí se podle Beneše hned přejít k řádným tajným volbám, přibližně podle zásad platných v první republice.⁴³ Již jsme si výše naznačili, že prezident Beneš na podzim 1944 s volbami příliš nepočítal. Nyní se k této myšlence, patrně pod vlivem událostí na Podkarpatské Rusi, vrátil.

Při politických jednáních mezi londýnským a moskevským exilem na sklonku března 1945 v Moskvě to byla právě problematika charakteru národních výborů a možnosti odvolatelnosti jejich členů, jež vybočila z poklidné atmosféry vzájemného porozumění.⁴⁴

---

⁴² Ústavní dekret č. 57/1945 Sb.

⁴³ E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 254.-255.

⁴⁴ Podrobně jsme se moskevským jednáním, včetně diskuse o národních výborech, věnovali v kapitole o Národní frontě. Několik dní po skončení jednání shrnul K. Gottwald ve svém projevu úlohu národních výborů takto: „Naši partneři si nepředstavovali národní výbory jako orgány vlády, které budou mít širokou pravomoc, a nyní vidí, že jsou trnem v jejich těle. Národní výbory jsou hlavní arénou politického boje. Tam právě zápasíme o vedení národa se svými skrytými i otevřenými protivníky. A proto má naše počínání v národních výborech a ve Slovenské národní radě tak ohromný význam.“ Gottwaldův projev ze dne 8. dubna 1945 na konferenci KSS byl publikován in: M. KLIMEŠ, P. LESJUK, I. MALÁ, V. PREČAN, Cesta ke květnu, díl II., dok. č. 210, s. 587-595. Ve stejném projevu Gottwald prorocky předvídá: „Nadávání na komunisty tady není pod trestní sankcí – jednou bude.“

Dne 5. května 1945 bylo vydáno ústavním dekretem č. 18/1944 Úř. věst. čs. předvídané vládní nařízení č. 4/1945, o volbě a pravomoci národních výborů.⁴⁵ Toto vládní nařízení (později novelizované vládním nařízením č. 44/1945) platilo jen v českých zemích. Organizace a činnost revoluční cestou vzniklých národních výborů byla na Slovensku upravena hned po vyhlášení Košického vládního programu nařízením předsednictva SNR č. 26/1945 Zb. nar. SNR, o národních výborech.⁴⁶

Pro pořádek ještě znovu připomeňme, že Gottwald za komunistickou stranu, Fierlinger za sociální demokracii a Zenkl za socialisty uzavřeli dne 8. června 1945 dohodu o společném postupu stran Národního bloku pracujícího lidu měst a venkova. Podle doporučení, připojeného k této dohodě, se čtyři vládní strany (kromě tří výše uvedených tedy i lidovci) měly dohodnout na utváření národních výborů na základě dohody, tedy nikoli v tajných a všeobecných volbách, s příbráním přiměřeného počtu prověřených zástupců společenských organizací.⁴⁷ O způsobu volby do národních

---

⁴⁵ Srov. J. KUKLÍK, *Mýty a realita tzv. Benešových dekretů*, s. 394-395.

⁴⁶ Porovnání obou nařízení s ústavním dekretem č. 18/1944 Úř. věst. čs., jakož i porovnání obou nařízení ukazuje na určité rozdíly. V obou nařízeních se již národní výbory necharakterizují jako „prozatímní orgány“ v „přechodném období“. V obou nařízeních je stanovena zásada, že národní výbory jsou lidem kontrolovatelné a odvolatelné. Pokud šlo o převzetí starého úřednického aparátu, bylo nařízení Slovenské národní rady radikálnější. Zatímco vládní nařízení počítalo s převzetím obecních, městských, okresních a zemských úřadů, které se měly stát úřady příslušných národních výborů, nařízení Slovenské národní rady stanovilo, že staré notářské a okresní úřady se ruší a národní výbory místo nich zřídí nový sobě podřízený demokratický úřad národního výboru. Žádné z obou nařízení nestanovilo blíže způsob volby národních výborů. Počítala však s tím, že existující národní výbory budou v nejkratší možné době obnoveny (potvrzeny) volbami. V mnoha obcích však byly národní výbory hned po osvobození schvalovány na shromážděních voličů. Vzhledem k silnému zastoupení komunistů v národních výborech usilovaly ostatní politické strany o to, aby strany Národní fronty byly v národních výborech zastoupeny paritně. To se však plně podařilo jen v okresním a zemském měřítku. V mnoha obcích totiž chyběly organizace politických stran, takže k paritě nedošlo. Blíže viz J. GRÓNSKÝ, *Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa II*, dok. č. 3, s. 26-29 a J. KUKLÍK, *Mýty a realita tzv. Benešových dekretů*, s. 403. Kuklík uvádí, že závažným problémem celé koncepce nepřímých voleb bylo již samotné ustavení místních národních výborů. Složení řady místních národních výborů vzniklých bezprostředně po osvobození na základě veřejných voleb na shromáždění občanů či aklamaci nerespektovalo plně paritní zastoupení. V jejich složení (i využitím odborářů a tzv. nestraničských odborníků) a zejména v klíčových funkcích předsedů získala KSČ podstatně výraznější vliv než ostatní strany. O ledasčems podle Kuklíka svědčí statické údaje uváděné komunistickou historiografií, podle níž v Čechách získala v národních výborech KSČ více jak 17.000 členů ze 42.294, tj. 37 % a 1797 předsedů z 3.854, tj. 46 % všech předsedů národních výborů. Srov. i zápis ze zasedání vlády ze dne 3. května 1945, na kterém byla projednávána osnova vládního nařízení o volbě a pravomoci národních výborů. Českoslovenští socialisté se na zasedání stavěli proti možnosti voleb národních výborů na schůzích a požadovali místo toho volby tajné, nezávislé a nekontrolovatelné. Zároveň však nevylučovali možnost dohody politických stran o jednotné kandidátní listině. Volič však měl mít podle nich vždy možnost hlasovat. O prozatímním charakteru Národních výborů či o omezeném rozsahu jejich kompetence se na schůzi již vůbec nediskutovalo. Tyto původní koncepce hájené Benešem a československými socialisty již byly vývojem zcela překonané. Srov. i E. TÁBORSKÝ, *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 220-221.

⁴⁷ Blíže viz V. PREČAN, *Problémy českého stranického systému mezi Mnichovem 1938 a květnem 1945*, in: *V kradeném čase*, s. 30.

výborů se zmíníme níže v souvislosti s volbou členů Prozatímního národního shromáždění.

Ve svém poselství k Prozatímnímu národnímu shromáždění dne 28. října 1945 zhodnotil E. Beneš roli národních výborů takto: „Po roce 1918 přijali jsme v podstatě starou byrokraticko-policejní správu rakouskou a přesto, že už tehdy návrh na dnešní formu národních výborů byl učiněn, nebyl přijat hlavně z ohledu na naše Němce a Maďary – těm nebylo možno tehdy tu míru svobody a demokracie dát. Dnes jsou poměry jiné. Budujeme stát národní, národní výbory představují bezesporně vyšší stupeň demokracie a sám princip decentralizace, jímž naše ústava bude proniknuta už také s ohledem na Slovensko, si tuto reformu samozřejmě vnucuje... Já nemám pochybnosti, že z hlediska právního a správního budou národní výbory za těchto okolností představovat skutečný pokrok, že to bude uplatnění toho, čemu se u nás říká „lidová“ demokracie, a že se jako nová forma státní správy v rámci státního života osvědčí. Náš lid je pro tento způsob státní správy zralý.“⁴⁸

S problematikou národních výborů úzce souvisí i funkce a složení Prozatímního národního shromáždění. Ve stručnosti proto na závěr této kapitoly shrneme Benešovy názory související s ustavením tohoto zákonodárného orgánu. Podle původních představ E. Beneše, vlády i Státní rady měl vzniknout na osvobozeném území volbou ze zemských národních výborů Ústřední národní výbor, který měl mít až do ustavení řádného Národního shromáždění zákonodárné pravomoci a měla mu být v přechodném období odpovědna i vláda. V tomto smyslu byla i koncipována původní vládní osnova dekretu o přechodném řádu z června 1944.⁴⁹ Komunistický návrh ústavního dekretu o přechodném řádu z května 1944 s Ústředním národním výborem vůbec nepočítal. Místo Ústředního národního výboru mělo být ustaveno Prozatímní národní shromáždění.⁵⁰ Na podzim roku 1944 pak prezident

---

⁴⁸ Benešovo poselství Prozatímnímu národnímu shromáždění z 28. října 1945 bylo publikováno např. in: K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 45.3, s. 959-973. O něco později v roce 1946 shrnul ve své doplňující poznámce k poválečnému vydání Demokracie dnes a zítra postavení národních výborů Beneš takto: „Zavedení nové správní organizace ve formě národních výborů na místo dřívějšího správního systému ryze byrokratického a policejního je nová a vyšší forma demokratické administrativy. Odpovídá požadavkům moderní demokratické státní správy, která uplatňuje dva principy: decentralizaci a lidovost, založenou na základě volitelnosti a zodpovědnosti. Byrokratický a policejní prvek musí být v zemské, okresní a obecní správě podle Beneše likvidován na míru co nejmenší. Tím bude problém byrokracie přirozeně vyřešen.“ E. BENEŠ, Demokracie dnes a zítra, s. 302.

⁴⁹ Vládní návrh ústavního dekretu o přechodném řádu z června 1944 byl publikován in: K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 6.3, s. 130-132.

⁵⁰ Komunistický návrh ústavního dekretu o přechodném řádu z května 1944 byl publikován in: K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 6.2, s. 127-129.

Beneš i vláda akceptovali koncepci moskevského vedení KSČ, podle kterého měly být národní výbory podřízeny vládě a Ústřední národní výbor mělo nahradit Prozatímní národní shromáždění.

Pokud jde o postavení Prozatímního národního shromáždění, Beneš ve svém programu na počátku září 1944 stanovuje, že mu zásadně náleží právo parlamentu. Všechna jeho usnesení však budou podléhat ratihabici, tedy potvrzení prvním řádně zvoleným Národním shromážděním. Prozatímní národní shromáždění nemělo být oprávněno revidovat konstituci, ale mělo pracovat na její přípravě a zároveň na přípravě nového volebního řádu. Pokud bude Prozatímnímu národnímu shromáždění přiznáno právo vyslovit nedůvěru vládě, mělo být podle Beneše zároveň prezidentu přiznáno právo rozpouštět Prozatímní národní shromáždění. Beneš v programu rovněž navrhoval, aby bylo stanoveno, že volby do Prozatímního národního shromáždění se mají uskutečnit do šesti neděl.⁵¹

Ve svém závěrečném projevu ve Státní radě dne 23. února 1945 Beneš požaduje, aby první domácí vláda spolu s prezidentem byla v co nejkratší době podrobena běžné demokratické kontrole zastupitelských orgánů, zvolených na základě tajného hlasovacího práva způsobem, který by přibližně odpovídal dřívějšímu volebnímu pořádku. Zároveň však dodává, že nebude pravděpodobně možno se vyhnout ustavení Prozatímního národního shromáždění. To mělo připravit vše nejnutnější pro změnu ústavy, která pak bude dohodnuta a odhlasována v řádném Národním shromáždění.⁵² Při úvahách o nutnosti zřízení Prozatímního národního shromáždění Beneš vždy zdůrazňoval, že ustavení Prozatímního národního shromáždění získá československému lidu čas, aby se definitivně rozvrstvil na nové stranické útvary a připravil si první řádné parlamentní volby.⁵³ Doba přechodná, do ustavení řádného Národního shromáždění, měla podle Beneše trvat nejvýše šest měsíců.⁵⁴

---

⁵¹ Benešův program závěrečných příprav pro přechodné období po osvobození ze dne 4. září 1944 byl publikován in: K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 6, s.135-139.

⁵² E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 424

⁵³ Srov. např. Projev ve Státní radě ze dne 23. února 1945. E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 424

⁵⁴ E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 425. Ohledně délky přechodného období (šest měsíců) byl Beneš poměrně konzistentní. Již v únoru 1944 při svém předposledním výročním projevu ve Státní radě Beneš počítal s tím, že první řádný poválečný parlament bude svolán po provedených řádných volbách nejpozději do šesti měsíců po příměří. E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 425.

Ve svém posledním londýnském rozhlasovém projevu do vlasti v únoru 1945 Beneš konstatuje, že podle něj nebude možné, aby po ustavení vlády a národních výborů prezident a vláda zůstávali nějakou delší dobu bez veřejné a přímé parlamentní kontroly. Proto mělo v nejkratší době dojít k volbě a ustavení provizorního Národního shromáždění o jedné sněmovně, a to podobně, jako tomu bylo po první světové válce s Revolučním národním shromážděním. Provizorní období s Prozatímním národním shromážděním, které by připravilo první řádné parlamentní volby do řádného Národního shromáždění, nemělo podle Benešových představ překročit šest měsíců od chvíle, kdy bude celá republika osvobozena. Ve stejné době se měly vytvořit nové, definitivní stranické formace a stanovit nový stranický řád.⁵⁵

Benešova analogie s Revolučním národním shromážděním po první světové válce je poněkud zavádějící. Ustavení Revolučního národního shromáždění po první světové válce netrvalo šest měsíců, ale čtrnáct dnů a klíčem pro jeho ustavení byly poslední výsledky předválečných parlamentních voleb z roku 1911. Podobný princip byl samozřejmě pro strany Národní fronty zcela nepřijatelný, neboť by podle něj nedisponovaly v Prozatímním národním shromáždění ani zdaleka 50 % ze všech křesel, natožpak 100 % všech křesel, která v Prozatímním národním shromáždění od konce října 1945 fakticky držely.

Na druhou stranu je ovšem nutné uvést, že z výše uvedených Benešových projevů z druhé poloviny roku 1944 a z počátku roku 1945 je zřejmé, že Beneš počítal s tím, že Prozatímní národní shromáždění bude ustaveno do šesti neděl od konce války. Mělo mít tedy čtyři a půl měsíce nato, aby připravilo volby do řádného Národního shromáždění, které se mělo sejít do šesti měsíců od konce války. Beneš tedy plánoval, že zásadní přestavba předmnichovského politického, hospodářského a sociálního pořádku neproběhne z právního pohledu formou dekretů prezidenta republika, ale formou zákona vydaného u záležitostí, které nesou odkladu, Prozatímním národním shromážděním a v ostatních věcech až řádným Národním shromážděním.

Při moskevských jednáních stran Národní fronty v březnu 1945 však byly dohodnuty podstatně volnější podmínky pro ustavení Prozatímního národního shromáždění, než ještě před měsícem Beneš sliboval národu v okupované vlasti. Košický vládní program pak ve své první kapitole z časového hlediska velmi neurčitě

---

⁵⁵ E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 256.

stanovil, že „po osvobození ostatních částí republiky a zejména pak českých zemí bude ve smyslu ústavního dekretu prezidenta republiky na podkladě národních výborů zvoleno a svoláno Prozatímní národní shromáždění. Prozatímní národní shromáždění potvrdí prezidenta republiky v jeho funkci až do řádné volby a prezident jmenuje novou vládu s ohledem na přiměřené zastoupení všech složek národního odboje doma i za hranicemi. Tato vláda a Prozatímní národní shromáždění připraví a provedou pak v nejkratší možné lhůtě všeobecné, tajné a přímé volby do Ústavodárného shromáždění, které vypracuje novou ústavu republiky a položí její budoucnost na pevný ústavní základ.“

V okamžiku, kdy se Beneš stáhnul do své role nadstranického prezidenta a faktickým zákonodárcem se stala nová vláda Národní fronty,⁵⁶ přestaly mít strany Národní fronty, zejména radikálně levicové, zájem na tom, aby původní časový harmonogram byl naplněn. Proč zapojovat do radikálních poválečných reforem něco tak těžkopádného jako parlament, byť nevolený ve všeobecných přímých volbách, a proto snáze ovladatelný, když bylo možné vše potřebné provést rychle a na základě dohody vládou a následně to jen předložit prezidentovi k podpisu? Navíc pokud možno v co největším objemu najednou a s odůvodněním, že na žádné významné změny rozhodně není vzhledem k okolnostem čas. Jistě, poválečné dekrety měl stejně jako ty londýnské dodatečně schválit parlament, či přesněji Prozatímní národní shromáždění, ale mezi paušální ratihabací všech dekretů a podrobným projednáním každého zákona v parlamentu je rozdíl asi tak velký jako mezi sovětskou „socializující demokracií“ a „polodemokracií“ ve Velké Británii.⁵⁷ Názory E. Beneše na sblížení obou systémů jsme se zabývali v předcházejících kapitolách, zde jen pro pořádek dodejme, že mezi členy nové Národní fronty patřily jeho názory ohledně slučitelnosti obou politických a hospodářských systémů spíše k těm umírněným. Za těchto okolností se nelze příliš divit, že o šesti týdnech pro ustavení Prozatímního národního shromáždění po válce již nikdo moc vážně neuvažoval a vláda se místo přípravě

---

⁵⁶ Bliže viz E. TÁBORSKÝ, *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, s. 52. Podle Táborského Benešův monopol rozhodování a jeho schopnost svá rozhodnutí prosazovat začaly ochabovat ke konci roku 1944, když s ním vedoucí představitelé komunistické strany začali se sovětskou podporou hrát přesilovou hru, která nakonec uvedla Gottwalda na Pražský hrad. Při osudových jednáních o nové československé vládě, která se konala v březnu 1945 v Moskvě, se prakticky nedá už mluvit o Benešově rozhodování, tím méně potom, po jeho návratu do osvobozeného Československa v dubnu 1945.

⁵⁷ K Benešovým názorům na polodemokracii ve Velké Británii srov. E. BENEŠ, *Demokracie dnes a zítra*, s. 263.

řádných voleb do Národního shromáždění věnovala legislativní smršti, která měla bez součinnosti parlamentu rychle a nevratně proměnit hospodářské, sociální a politické poměry v poválečném Československu.

Výše uvedené ustanovení Košického vládního programu o Prozatímním národním shromáždění bylo realizováno ústavním dekretem prezidenta republiky č. 47/1945 Sb. ze dne 25. srpna 1945, o Prozatímním národním shromáždění. Prozatímní národní shromáždění mělo až do doby, než se sejde Ústavodárné národní shromáždění, zvolené podle všeobecného, přímého a tajného hlasovacího práva a podle zásady poměrného zastoupení, vykonávat zákonodárnou moc podle tohoto dekretu pro celé území Československé republiky. Tato formulace měla svůj význam ve vztahu k zákonodárné moci Slovenské národní rady. Prozatímní národní shromáždění měla tvořit jedna sněmovna o 300 členech. Tímto ustanovením se podstatně měnila ústavní listina z roku 1920, která v § 6 stanovila, že: „Moc zákonodárnou vykonává pro celé území Československé republiky Národní shromáždění, skládající se z dvou sněmoven: sněmovny poslanecké a senátu.“

Aktivní volební právo do Prozatímního národního shromáždění přiznával ústavní dekret osobám starším osmnácti let a pasivní volební právo měly mít osoby starší jednadvaceti let. I v tomto případě šlo o změnu ústavní listiny z roku 1920, která přiznávala aktivní volební právo do poslanecké sněmovny osobám starším jednadvaceti let a pasivní volební právo osobám starším třiceti let. Prozatímnímu národnímu shromáždění příslušelo potvrdit ve funkci prezidenta republiky a vykonávat přiměřeně pravomoc Národního shromáždění podle dřívějších ústavních a jiných předpisů. V nezbytných případech mohlo měnit i ústavu. K potvrzení prezidenta republiky se vyžadovala přítomnost nadpoloviční většiny všech členů Prozatímního národního shromáždění a třípětinové většiny hlasů přítomných. Ke změně ústavněprávního postavení Slovenska bylo třeba souhlasu většiny přítomných členů Prozatímního národního shromáždění ze Slovenska. Byl tím vyjádřen zákaz majorizace slovenských poslanců v této oblasti.⁵⁸

Na Prozatímní národní shromáždění a jeho členy se měly vztahovat předpisy ústavní listiny a jiných zákonů o poslanecké sněmovně Národního shromáždění a jeho

---

⁵⁸ Šlo o novou formu realizace 1. pražské dohody a první případ (nepočítáme-li období tzv. druhé republiky), kdy se v československém parlamentu uplatnil při státoprávním řešení vztahu Čechů a Slováků princip zákazu majorizace.

členech.⁵⁹ Ve svém postavení se ovšem Prozatímní národní shromáždění od bývalé Poslanecké sněmovny Národního shromáždění poměrně výrazně odlišovalo: bylo ustaveno na základě nepřímých voleb, jednalo se o jednokomorový parlament, jenž neměl přesně stanovené funkční období, neexistoval ani volební soud, ani ústavní soud a byl uplatněn výše zmíněný zákaz majorizace.

Přestože ústavní dekret č. 47/1945 Sb. výslovně nestanovil, že Prozatímní národní shromáždění má provést ratihabici dekretů prezidenta republiky, vyplývala tato nutnost ratihabice ze znění ústavního dekretu prezidenta republiky č. 11/1944 Úř. věst. čs., o obnovení právního pořádku.

Dne 25. srpna 1945 bylo vydáno i pro budoucnost demokracie v Československu velmi důležité vládní nařízení č. 48/1945 Sb., o volbě Prozatímního národního shromáždění. Nařízení vycházelo z výše uvedené zásady Košického vládního programu, podle níž mělo být Prozatímní národní shromáždění zvoleno a svoláno na podkladě národních výborů. Prozatímní národní shromáždění mělo být zvoleno delegáty národních výborů a správních komisí na zemských sjezdech. V Čechách a na Moravě, které tvořily jeden volební obvod, se volilo 200 poslanců a stejný počet náhradníků. Na Slovensku, které tvořilo další volební obvod, se volilo 100 poslanců a stejný počet náhradníků. Delegáti měli být voleni voliteli, kteří byli zvoleni na veřejné schůzi místními národními výbory (místními správními komisemi). Za volitele, delegáta či poslance mohli být zvoleni pouze bezúhonní, státně a demokraticky spolehliví státní občané Československé republiky, české, slovenské nebo jiné slovanské národnosti.⁶⁰

Zcela zásadní změnu do předmnichovského pojetí demokracie přinášelo ustanovení § 4 tohoto vládního nařízení, podle něhož kandidátní listiny pro volbu do Prozatímního národního shromáždění mohly podat jen politické strany, které v den vyhlášení tohoto nařízení byly veřejně činné na území Československé republiky.⁶¹ Naprosto stejné ustanovení obsahoval i § 3 vládního nařízení č. 49/1945 Sb., o prvních volbách do okresních a zemských národních výborů. „Veřejně činnými

⁵⁹ Platil jednací řád předválečné Poslanecké sněmovny (zákon č. 325/1920 Sb.).

⁶⁰ Šlo tedy o zásadní opatření, které vylučovalo z účasti na politickém životě všechny demokraticky smýšlející občany neslovanské národnosti.

⁶¹ Do kandidátních listin měly být též pojaty v přiměřeném počtu osoby navržené zájmovými svazy, organizovanými mimo politické strany a jinými významnými složkami veřejného života. V politickém systému země v té době už začaly hrát značnou roli velké (většinou sjednocené) zájmové organizace (především sjednocené odbory – ROH – a jejich Ústřední rada odborů a Jednotný svaz zemědělců, Český svaz mládeže atd.), jejichž zástupci (stejně jako zástupci armády, vědeckých institucí, vysokých škol a církví) měli být rovněž pojatí na kandidátní listiny jednotlivých politických stran.

stranami“ se samozřejmě rozumělo šest stran Národní fronty.⁶² Ideovému zdůvodnění tohoto pro osud demokracie v poválečném Československu poměrně klíčovému ustanovení jsme se věnovali v předchozích kapitolách, proto zde pouze pro pořádek konstatujeme, že přebujelý stranický systém první republiky, kde se řešení většiny zásadních otázek odvíjelo mimo parlament ve stylu: „dohodli jsme se, že se dohodneme,“ a který se při své první zásadní zkoušce příliš neosvědčil, měl být podroben podle přesvědčení domácího odboje i většiny politiků v londýnském i moskevském exilu podstatným reformám. Prezident Beneš přišel na počátku čtyřicátých let pod dojmem zklamání z předválečného systému jako celku s návrhem, aby na osvobozeném území existovaly jen tři strany: socialistická (komunisté, sociální demokraté a národní socialisti), středová (lidovci) a pravicová (agrárníci). Postupně došlo v exilovém prostředí k zásadní shodě, že z politické činnosti v obnoveném Československu budou vyloučeny ty politické strany, jejichž vedení se zkompromitovalo kolaborací s nacisty, a že bude vytvořena Národní fronta – blok československých stran zúčastněných na hnutí odporu.

Podle konceptu výše citovaného memoranda prezidenta Beneše ze 4. září 1944 se měla Národní fronta skládat z těchto směrů: „Komunisti, soc. demokrati, českoslovenští socialisté, lidovci, agrárníci (bez fašizujícího křídla). Ostatní směry se v té či oné formě k těmto směrům připojí (třeba ve federaci či autonomizaci). Jsou vyloučení a priori všichni viníci, kolaboranti, fašisti a fašizující elementy... Vláda Národní fronty bude vedena předsedou z levice, neboť prezident soudí, že je v zájmu věci, aby první vláda po převratu měla předsedu orientovaného levicově. Kabinet by v tom případě měl mírnou většinu levicovou, lze-li tři první skupiny Národní fronty pokládati za náležející k levici. Všechno ostatní rozhodnou pak volby už do Prozatímního národního shromáždění.“⁶³

---

⁶² Jak jsme již v předcházejících kapitolách uvedli, šlo o těchto šest stran, které byly zastoupeny v košické vládě: Komunistická strana Československa, Československá strana národně socialistická, Československá strana lidová, Československá sociální demokracie (všechny tyto strany, i když podle názvu „československé“ působily jen v českých zemích) a na Slovensku Demokratická strana a Komunistická strana Slovenska (která se v době Slovenského národního povstání sloučila se sociální demokracií na Slovensku). Mezi veřejně činné strany nepatřily ty strany, kterým ve smyslu Košického vládního programu nebylo dovoleno obnovit svoji činnost s odůvodněním, že se těžce provinily na zájmech národa a státu. Jednalo se především o agrární stranu, živnostenskou stranu a Národní sjednocení. Mezi veřejně činné strany samozřejmě nepatřily ani ty strany, kterým nebylo dovoleno vzniknout, aby reprezentovaly voliče stran, kterým nebylo dovoleno obnovit svou činnost (jednalo se především o plánovanou stranu českých zemědělců).

⁶³ Jednalo se o koncept memoranda k nezbytným opatřením v exilu a na domácí půdě do ukončení války a v přechodném období po osvobození Československa. Blíže viz K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 6, s.135-139.

Nutno poznamenat, že první vláda Národní fronty (ostatně jako všechny následující) neměla levicovou většinu mírnou, nýbrž drtivou, neboť agrární strana nebyla nakonec do Národní fronty zahrnuta, a že se žádné svobodné volby do Prozatímního národního shromáždění nekonaly, neboť tam „veřejně činné strany“ pouze vyslaly na základě parity své zástupce. S revolučním sebevědomím se tak ignorovaly hlasy více než poloviny československých občanů, kteří v posledních předválečných volbách volili agrárníky, národní demokraty, živnostníky a ostatní strany, jejichž činnost nebyla obnovena.

Zásadní omezení svobodného vzniku a soutěže politických stran, které systém Národní fronty představoval, bylo, jak jsme si již výše ukázali, vyjádřeno i v Košickém vládním programu. Pod pláštíkem vznešeného cíle se tím stranám sdruženým v Národní frontě dávala do budoucna pravomoc rozhodovat o tom, kterým stranám bude činnost povolena a kterým nikoli.

Vládní nařízení č. 49/1945 Sb. ze dne 25. srpna 1945, o prvních volbách do okresních a zemských národních výborů, ve svém § 5 upravovalo i volby aklamací. Jestliže se dohodly všechny politické strany, zastoupené ve sboru volitelů (a to bylo pravidlem), po případě ve sboru delegátů, na podání společné kandidátní listiny nebo na tom, že všichni dosavadní členové národního výboru mají zůstat ve svých funkcích, konaly se volby aklamací. Obdobné ustanovení obsahovala i vládní nařízení č. 48/1945 Sb., o volbě Prozatímního národního shromáždění. Protože byly předloženy jediné společné kandidátní listiny, konaly se veškeré volby aklamací.⁶⁴ Vládní nařízení předvíдалo i případ, kdy se volitelé nedohodnou na podání společné kandidátní listiny. V § 6 vládního nařízení se uvádělo, že pokud se podle § 5 nevolí aklamací, provádí se volba hlasováním, pro něž platí přiměřeně ustanovení §§ 45 až 48 zákona ze dne 14. dubna 1920, č. 330 Sb., o volbách zemských a okresních zastupitelstev, ve znění zákona ze dne 14. července 1927, č. 126 Sb. Toto ustanovení však zůstalo v praxi v podstatě bez užitku.⁶⁵

Období od osvobození Československa do prvních a zároveň posledních svobodných voleb v květnu 1946 bylo tedy krátkým mezidobím paritního zastoupení všech stran Národní fronty v parlamentu a v národních výborech – byť v národních výborech jen na okresní a zemské úrovni.

⁶⁴ Viz J. GRÓNSKÝ, Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa II, dok. č. 17, s. 80.

⁶⁵ Srov. např. J. KUKLÍK, Mýty a realita tzv. Benešových dekretů, s. 402-403..

Na základě výše uvedeného je zřejmé, že Prozatímní národní shromáždění nemělo s Národním shromážděním zakotveným v ústavní listině z roku 1920 v podstatě nic společného. Bylo zvoleno (či spíše jmenováno) na základě zcela jiných právních předpisů, zásad a obecně politických principů, než s jakými počítala ústavní listina z roku 1920.⁶⁶ Většinu těchto změn přitom nebylo možné odůvodnit stavem ústavní nouze či jinou objektivní nemožností aplikace právních předpisů a základních zásad, na kterých stál politický a právní systém předmnichovského Československa. Naopak ve většině případů šlo o zásahy, které byly z větší části podmíněny a odůvodněny snahou o realizaci národní, politické, sociální a hospodářské přestavby předmnichovského Československa. Revoluční charakter této přestavby jak po stránce materiální, tak po stránce formální z dnešního pohledu poněkud zužuje prostor pro udržení představ o kontinuitě poválečného Československa se základními principy a hodnotami předmnichovského Československa.⁶⁷

Mohlo tedy takto ustavené Prozatímní národní shromáždění potvrdit kontinuitu Benešovy prezidentské funkce a schválit vydávání dekretů a ústavních dekretů prezidenta republiky formou jejich recepce do předmnichovského právního řádu?⁶⁸ Vycházíme-li z platnosti Benešovy abdikace, je zřejmé, že Prozatímní národní shromáždění potvrdit kontinuitu prezidentské funkce nemohlo. Představa, že by Prozatímní národní shromáždění v roce 1945 bylo oprávněné zrušit platnost osobního aktu prezidenta republiky ze dne 5. října 1938, je z právního pohledu podle autora této práce neudržitelná.

Významná část československých právníků – stoupců tzv. normativní právní teorie - se pak po druhé světové válce přikláněla k záporné odpovědi i na druhou z výše položených otázek.⁶⁹ Prozatímní národní shromáždění podle nich nemohlo provést či schválit recepci dekretů a ústavních dekretů prezidenta republiky do

---

⁶⁶ Pro úplnost je však nutné dodat, že principy, na jejichž základě bylo Prozatímní národní shromáždění ustaveno, se paradoxně příliš neodlišovaly od principů, na jejichž základě bylo ustaveno Revoluční Národní shromáždění, které v únoru 1920 tuto ústavní listinu přijalo. I tehdy šlo o jednokomorový sbor nezvolených delegátů jednotlivých politických stran, ve kterém nebyli zastoupeni zástupci národnostních menšin.

⁶⁷ Srov. např. P. MARŠÁLEK, Mnichov a problémy kontinuity československého státu a práva, in: Mnichovská dohoda: cesta k destrukci demokracie v Evropě, s. 379-382.

⁶⁸ K tomu srov. V. PAVLÍČEK, Dekrety prezidenta republiky, in: Dekrety prezidenta republiky, s. 40-41. J. KUKLÍK, Mýty a realita tzv. Benešových dekretů, s. 405-408.

⁶⁹ Ze současných autorů srov. např. P. MARŠÁLEK, Mnichov a problémy kontinuity československého státu a práva, in: Mnichovská dohoda: cesta k destrukci demokracie v Evropě, s. 381. Maršálek se však v podstatě neodchyluje od stanoviska níže zmíněných stoupců normativní právní vědy po druhé světové válce. Srov. i K. ADAMOVÁ, K otázce kontinuity a diskontinuity práva v České republice, in: Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990, s. 73-78.

předmnichovského právního řádu. Prozatímní národní shromáždění odvozovalo svoji existenci a pravomoc od ústavních dekretů prezidenta republiky. Prezident republiky však neměl podle předmnichovského právního pořádku oprávnění tyto dekrety vydávat. Jak bylo již výše uvedeno, vydávání dekretů prezidenta republiky v době ústavní nouze bylo nepochybně legitimním a legálním způsobem řešení situace, kterou Československo nezavinilo a kterou ústavní listina z roku 1920 nepředvíдалa. Podmínkou sine qua non provedení recepce dekretů a ústavních dekretů prezidenta republiky do právního pořádku předmnichovského Československa a vlastně i potvrzení kontinuity prezidentské funkce prezidenta republiky, vycházíme-li z předpokladu, že rezignoval v roce 1938 neplatně, však bylo podle stoupenců normativní právní teorie jejich provedení orgánem, který tak byl podle ústavní listiny Československé republiky z roku 1920 jediný oprávněn učinit - Národním shromážděním.⁷⁰ To se však nestalo.⁷¹

---

⁷⁰ K tomu srov. diskusi o kontinuitě československého právního řádu a dekretch prezidenta republiky, která se odehrála v letech 1945 až 1947 na stránkách právnických časopisů: Právník, Právní prakse, Právní obzor, Časopis pro právní a státní vědu a Sborník věd právních a státních. Postupně se do diskuse zapojili mimo jiné tito českoslovenští právníci: F. Weyr, A. Meissner, Z. Neubauer, P. Körbel, J. Hoffman, J. Krčmář, K. Greif, J. Budník, Š. Luby, M. Takáč, J. Pošvář, C. Horáček, Z. Peška, J. Valeček, B. Kučera a L. Vošta. Mezi nejzásadnější příspěvky do diskuse patřily: Z. NEUBAUER, Kontinuita našeho ústavního práva, in: Právník, roč. 1945, Z. NEUBAUER, Kontinuita a revoluce, in: Právní prakse, roč. 1946, F. WEYR, O právní kontinuitu, in: Právní prakse, roč. 1946, K. GREIF, Kde je ohnisko obnoveného československého státu?, in: Časopis pro právní a státní vědu, roč. 46, C. HORÁČEK, K problému kontinuity československého ústavního práva, in: Sborník věd právních a státních, roč. 1946, Z. PEŠKA, K otázce kontinuity našeho právního řádu v letech 1938-1945, in: Sborník věd právních a státních, roč. 1946, A. MEISSNER, Právní kontinuita, in: Sborník věd právních a státních, roč. 1946, Š. LUBY, Kontinuita, in: Právní obzor, roč. 1946, Š. LUBY, Poznámky, in: Právní obzor, roč. 1947, J. KÖRBEL, O právní kontinuitu, in: Právní prakse, roč. 1946, J. BUDNÍK, Kontinuita státu a práva československého, in: Právník, roč. 1947. Nepřímo se diskuse zúčastnil i Eduard Táborský prostřednictvím své knihy Naše věc, jež byla upraveným překladem anglického vydání z roku 1944 a prezident republiky Edvard Beneš svým projevem o právní kontinuitě předneseným dne 15. prosince 1945 při přijetí čestného doktorátu práv Univerzity Karlovy.

⁷¹ Jak jsme již výše zdůraznili, Prozatímní národní shromáždění nemělo s Národním shromážděním podle ústavní listiny z roku 1920 mnoho společného.

Vydeme-li z tohoto formálně právně logického přístupu,⁷² Prozatímní národní shromáždění nepochybně bylo oprávněno dodatečně schválit dekrety s tím, že dekrety mají být od samého počátku považovány za zákony a ústavní dekrety za ústavní zákony, nemohlo však provést recepci dekretů a ústavních dekretů prezidenta republiky do předmnichovského právního řádu.⁷³ Mohlo pouze provést či schválit recepci předmnichovského právního řádu do právního řádu založeném na ústavním dekretu č. 2/1940 Úř. věst. čs.⁷⁴ Podobně by tomu pak podle stoupenců normativní teorie právní bylo i s potvrzením prezidentské funkce Edvarda Beneše, pokud by jeho abdikace byla neplatná. Prozatímní národní shromáždění, které odvozovalo svoji existenci od dekretů prezidenta republiky, by mohlo nepochybně dodatečně potvrdit prezidenta republiky ve funkci, nikoli však ve funkci, která svoji právní relevanci

⁷² Námitky proti možnosti provedení recepce dekretů prezidenta republiky do předmnichovského právního řádu Prozatímním národním shromážděním lze však vznášet i z jiných úhlů pohledu. Podle ústavní listiny z roku 1920 byl lid jediným zdrojem veškeré státní moci. Lid měl tedy nepochybně právo dodatečně schválit dekrety a ústavní dekrety prezidenta republiky a provést jejich recepci do předmnichovského právního řádu, a to přesto, že při jejich vydání nebyly dodrženy formální náležitosti předmnichovským právním řádem předepsané. Prozatímní národní shromáždění však nemělo s Národním shromážděním zakotveným v ústavní listině z roku 1920 nic společného nejen po formální stránce. Prozatímní národní shromáždění totiž reprezentovalo i podstatně jiný lid, než o kterém mluvila ústavní listina z roku 1920. Českoslovenští Němci, Maďaři a obyvatelé Podkarpatské Rusi, kteří rovněž tvořili lid ve smyslu § 1 ústavní listiny z roku 1920, se v roce 1945 již mezi něj nepočítali. V Prozatímním národním shromáždění navíc neseděli ani zástupci nejsilnější předmnichovské politické strany a dalších menších politických uskupení. Vzhledem ke skutečnosti, že žádné volby do Prozatímního národního shromáždění neproběhly, zůstali jejich voliči nejméně do června 1946 bez jakéhokoliv politického zastoupení. Z výše uvedeného je pak zřejmé, že Prozatímní národní shromáždění reprezentovalo při ratihabici dekretů prezidenta republiky podstatně méně než 50 % lidu, o kterém hovořila ústavní listina z roku 1920 a který tvořil v předválečném Československu československý národ v politickém smyslu.

⁷³ Námitky však byly vznášeny proti ratihabici provedené Prozatímním národním shromážděním i v jiném duchu. Např. lidovecký ministr zdravotnictví a bývalý člen Právní rady A. Procházka, který se podílel na přípravě koncepce ratihabice za války v Londýně, podal při jednání vlády dne 5. února 1946 „státoprávní ohrazení“, neboť podle něj mělo ratihabici provést až řádně zvolené Ústavodárné národní shromáždění. Část zápisu z jednání vlády obsahující ohrazení byla publikována v K. JECH, K. KAPLAN, Dekrety prezidenta republiky, dok. č. 45, s. 993. K tomu srov. i J. KUKLÍK, Mýty a realita tzv. Benešových dekretů, s. 408.

⁷⁴ To, že nejde jen o čisté právně teoretické úvahy, dokazuje původní návrh znění ústavního zákona č. 57/1946 Sb., ze dne 28. března 1946, kterým se schvalují a prohlašují za zákon dekrety prezidenta republiky, jenž vyjímá z ratihabice ústavní dekret č. 2/1940 Úř. věst. čsl., tedy ústavní dekret, na jehož základě byly vydány všechny dekrety prezidenta republiky. K tomu srov. i V. PAVLÍČEK, Dekrety prezidenta republiky, in Dekrety prezidenta republiky, s. 41. Pavlíček konstatuje, že „Ustanovení o ratihabici v ústavním dekretu o obnovení právního pořádku v oddíle o předpisech státního zřízení zahraničního nepožadovalo, aby byly usneseny Národním shromážděním vytvořeným podle ústavní listiny z roku 1920, tedy dvoukomorovým parlamentem vzešlým z voleb podle procesních a kompetenčních ustanovení této listiny. Tak by to podle něj vyžadoval princip formální kontinuity ústavního řádu, z něhož původně vycházel i ústavní dekret o obnovení právního pořádku. Tato kontinuita však byla přerušena ústavním dekretem č. 2 z roku 1940 a ústavní listina z roku 1920 byla do tohoto ústavního řádu recipována. Vzniklá situace, související se Slovenským národním povstáním a s dalšími změnami (ztráta Podkarpatské Rusi atd.), takový postup podle Pavlíčka neumožnila. Převážil proto názor, že jde o ratihabici politickou, nikoli právní, spočívající v tom, že reprezentanti československého lidu v Prozatímním národním shromáždění budou tyto dekrety přezkoumávat.“

odvozovala od volby prezidenta republiky v roce 1935, ale od výše specifikovaných legitimních zdrojů prezidentské funkce, které Benešovi svědčily v době stavu ústavní nouze.

Pro úplnost zbývá dodat, že v dopoledních hodinách dne 28. října 1945 se v pražském Rudolfinu konala ustavující schůze Prozatímního národního shromáždění, kterou svolal prezident republiky dopisem předsedovi vlády ze dne 20. října 1945. Na druhé schůzi téhož dne přijalo Prozatímní národní shromáždění mimo jiné následující usnesení: „Prozatímní národní shromáždění potvrzuje podle článku 2 ústavního dekretu prezidenta republiky ze dne 25. srpna 1945, č. 47 Sb., o Prozatímním národním shromáždění, že prezident republiky dr. Edvard Beneš, řádně zvolený Národním shromážděním dne 18. prosince 1935, zůstává podle § 58 odst. 5 ústavní listiny ve své funkci až do nové volby prezidenta republiky.“⁷⁵

---

⁷⁵ Viz J. GRÓNSKÝ, Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa II, dok. č. 15, s. 71-72.

VI. ZÁVĚR

E. Beneš měl již od mládí velmi blízko k politickým a ekonomickým zásadám socialismu. Již ve třicátých letech dospěl k názoru, že stávající parlamentní systém liberální demokracie se přežil a bude nevyhnutelně nahrazen novým systémem s výrazně socialistickými prvky, hlavně v ekonomice. Zklamání z postoje západních velmocí v době Mnichova a při jednáních o uznání prozatímní vlády spojené s vděčností Sovětskému svazu za jeho přístup při uznání exilové vlády a vlastně i v době Mnichova a v březnu 1939 tyto jeho názory ještě podstatně prohloubilo.

Starý neduživý kapitalismus a systém liberální demokracie měl být podle Beneše po válce nejen u nás, ale po celé Evropě nahrazen účinnějším společenským systémem vyššího typu – humanitní demokracií. Pro staré zkorumpované politiky, buržoazii, šlechtu a bezpracný zisk v něm již nemělo být žádné místo. Spontánní tržní síly měly být nahrazeny plánovitým hospodářstvím a státní regulací hospodářského života. Všechny významnější výrobní prostředky měly připadnout státu, neboť jen on byl schopen zajistit jejich řádné využití ve prospěch všech občanů. Rozhodujícími kritérii v ekonomice nového typu neměla být výkonnost a zisk, ale zaměstnanost, spravedlivé ocenění práce a pokroková organizace výrobních vztahů. Především v tomto kontextu je nutno rozumět Benešovým výrokům o tom, že Spojené státy americké jsou po hospodářské stránce nejméně 60 let za Evropou.

Princip kontinuity předmnichovského Československa, který Beneš od jara 1939 hlásal, měl důsledně platit pouze v zahraničně politické oblasti. Ve vnitřních věcech ho sice zpočátku rovněž používal, většinou však pouze jako argument pro odmítnutí požadavků svých ideových odpůrců (Jaksch, Hodža). Beneš byl od počátku války přesvědčen, že ve vnitřních věcech poválečné republiky musí dojít k revoluci, a to jak národní, tak sociální a hospodářské. Nikoli však k revoluci komunistické a k diktatuře proletariátu, těm měla rychle a důkladně provedená sociální revoluce spojená se zásadními hospodářskými reformami naopak zabránit.

Představa izolované národní (vyhlazovací!) revoluce však byla Benešovi cizí. Svých snů a myšlenek ohledně sociální revoluce či radikálních sociálních a hospodářských reforem, které měly být provedeny na sklonku druhé světové války, se Beneš nikdy nevzdal. Vysněným ideálem bylo propojení nacionální a sociální revoluce v jeden organický celek. Příležitost, která se Československu naskytl, neměla být v žádném

případě promarněna. Příští generace by to Benešovi a jeho exilovým druhům nikdy neodpustily. Hlavním motivem nacionální revoluce byl Mnichov. Jeho odčinění se stalo primárním cílem a smyslem Benešova života. Aby zabránil jeho opakování, byl Beneš ochoten podstoupit v podstatě cokoliv. Odčinění Mnichova bylo do značné míry diktováno osobní mstou za neobyčejně krutý zážitek veřejného ponížení, které se Benešovi dostalo na podzim 1938, a celá exilová politika byla tak do jisté míry identifikována s extrémně subjektivními pocity svého vůdce a nenechávala žádný větší prostor pro alternativní formulace národních zájmů. Nikoliv nevýznamným cílem čs. politiky se tak stala mnohonásobná pomsta namířená proti Západu a Polákům, pomsta za appeasement a za zradu. Pomsta na Němcích, na Slovácích, na Maďarech za rozpad státu, který Beneš právem pokládal za „svůj“, za produkt svého nadlidského úsilí na mírové konferenci po skončení první světové války. Je však nepochybné a tragické zároveň, že Beneš k této osobní pomstě za Mnichov v průběhu války dostal mandát od valné většiny českého národa

V řadě otázek byl tento mandát dokonce širší, než o jaký sám Beneš zpočátku usiloval. Nebyl to Edvard Beneš, kdo od počátku války požadoval paušální transfer sudetských Němců, kdo byl proti jakémukoliv odstoupení části pohraničí Německu či zřízení quasi autonomních německých žup, kdo navrhoval konfiskace bez náhrady, kdo s nedůvěrou hleděl na plány na vytvoření poválečné konfederace s Polskem či důsledně požadoval zákaz agrární strany a zároveň odmítal vytvoření jiné strany, která by reprezentovala český venkov. Český národ, domácí odboj či vedoucí představitelé zahraničního odboje chtěli jít nejen v těchto případech mnohem dál a neváhali s tichým Benešovým souhlasem proměnit nepříliš humanisticky laděný vnitřní motiv svého vůdce v nereflktovanou touhu celého národa.

Sociální a hospodářská revoluce měla v Benešových představách významné motivy nejméně tři. První byl samozřejmě opět Mnichov. Bohatých Němců bylo v republice podle Beneše příliš mnoho a asimilace či alespoň pacifikace zbytkového německého etnika nebyla bez hospodářského ovládnutí německých oblastí podle Beneše vůbec možná. Proto v jeho prvních „umírněných“ plánech ohledně transferu nikdy nechyběla zmínka o německé buržoazii, která měla být odsunuta narozdíl od ostatních vrstev německého společenství jako celek. „Presumpce viny“ za Hitlera, která se následně uplatnila pro celé německé etnikum, platila paušálně zpočátku jen pro buržoazii a pangermánskou inteligenci. Znalosti E. Beneše o zákonitostech tvorby národního bohatství byly na velmi nízké úrovni, ale i kdyby těmito znalostmi disponoval, byl by příspěvek německé

buržoazie k hrubému domácímu produktu předmnichovského Československa tím posledním faktorem, kterým by se při stanovení kritéria pro řešení otázky transferu nechal ovlivnit.

Druhým důvodem bylo Benešovo sociální a politické přesvědčení. O hlubokých sociálních, hospodářských a politických reformách snil Beneš již od konce první světové války a nehodlal znovu přihlížet, jak buržoazie a zkorumpovaní politici opět ukradnou malému českému člověku jeho stát. Naplnění těchto socialistických snů však nebylo důvodem rozhodujícím. Svoji vnitřní politiku totiž Beneš vždy určoval podle mezinárodní konstelace. Primát zahraniční politiky nad domácí byl pro něj věcí zcela samozřejmou, o níž není nutné diskutovat. Pokud by mezinárodní situace socialistickému Československu nepřála, byl by Beneš ochoten se realizace svých snů prozatím zřeknout. Tak tomu ale naneštěstí nebylo.

Beneš upřímně věřil, že v Sovětském svazu dochází k posunu směrem k demokracii (v politickém smyslu). Tento posun se měl pak po válce ještě výrazněji stupňovat. K posunu směrem k demokracii (v hospodářském a sociálním smyslu) mělo naopak docházet na Západě. Zdůrazňování těchto posunů mělo podle Beneše přispět k odstranění nedůvěry na straně Sovětského svazu a zároveň zajistit příznivější postoj Sovětského svazu k československé věci. Jisté pochybnosti o záměrech Sovětského svazu však Beneše nikdy neopustily. Tyto jeho pochybnosti byly úzce propojené s jeho obavami z rozpoutání občanské války. Bylo to právě toto komunistické nebezpečí a hrozba občanské války, které představovaly třetí zásadní důvod pro nezbytnost provedení sociální a hospodářské revoluce v poválečném Československu. Cíl byl zřejmý, radikálním provedením hospodářských a sociálních reforem mělo být otupěno sociální ostří, zabráněno sociální a hospodářské demagogii komunistické strany a její činnost tak měla být udržena v rámci demokratických struktur. Přizpůsobení hospodářské a sociální struktury Československa Sovětskému svazu navíc mělo odstranit sovětskou nedůvěru a umožnit rozsáhlejší hospodářskou, politickou a vojenskou spolupráci. Benešova víra v možnost přátelské spolupráce se Sovětským svazem a Stalinovy dobré úmysly tedy nebyla v žádném případě dána pouze či zejména jeho příznivým osobním dojmem ze Stalina, Molotova a jiných sovětských představitelů, jak naznačují někteří autoři, ale byla založena na něčem mnohem hlubším: na nevyhnutelné proměně sovětského režimu směrem k sociální demokracii. Beneš samozřejmě nepodceňoval význam osobních kontaktů, ale představa, že by na nich založil celou svoji koncepci zahraniční akce je zcela neudržitelná vzhledem k jeho jinak

zcela chladnému, logickému a profesionální přístupu k politice a víře v nevyhnutelné sociální zákony vývoje lidstva.

Odčinění Mnichova, strach z občanské války a komunismu a Benešovy socialistické sny vytvořily rámec, ve kterém se měly odehrávat všechny jeho úvahy o formách a obsahu radikálních hospodářských, politických a sociálních reforem. K žádné zásadní proměně či obrovskému kvalitativnímu skoku v Benešových názorech na poválečné hospodářské, politické a sociální uspořádání od roku 1939 do konce druhé světové války však nedošlo. První anglické vydání *Democracy Today and Tomorrow* z roku 1939 a první česká vydání *Demokracie dnes a zítra* z roku 1942 a 1946 vyšly - pokud jde o Benešovy přednášky v Chicagu - v téměř identickém znění. Vzhledem k tomu, že byly určeny zcela jinému okruhu subjektů a byly vydány v zcela odlišné mezinárodněpolitické situaci, slouží tato skutečnost Benešovi ke cti. Vyvozovat z vypuštění jedné kapitoly a několika drobných, svým rozsahem i významem spíše kosmetických změn, radikální proměnu Benešovy politické filozofie po vstupu Sovětského svazu do války rozhodně nelze. Na druhou stranu tato skutečnost svědčí o tom, že Benešovy názory byly již v roce 1939 v sociální, hospodářské i vnitropolitické oblasti natolik radikální, že žádnou podstatnou proměnu v souvislosti se změnou válečné a politické situace v druhé polovině války nevyžadovaly.

Ve Spojených státech amerických se Beneš sice na jaře 1939 občas veřejně dopustil ostřejšího výroku na adresu politického a hospodářského systému v Sovětském svazu, nicméně v daném ideologickém a geopolitickém kontextu tyto výroky zaznít musely a sotva lze na jejich základě dospět k závěru, že by byl Beneš v roce 1939 nějak výrazně negativně naladěn proti Sovětskému svazu a jeho hospodářskému a sociálnímu systému. V druhé polovině druhé světové války už od Beneše samozřejmě žádný „neopatrný“ výrok proti Sovětskému svazu na veřejnosti neuslyšíme. Přestože k zásadní proměně Benešovy politické filozofie nedošlo, změnil se velmi výrazně jeho slovník. Od Masaryka se Beneš stále výrazněji posouval k radikálně nacionální a marxistické terminologii a významům, které v průběhu války ještě obohatil o novoslovanský žargon.

Výše uvedené závěry ohledně stability Benešových názorů se netýkají koncepcí pro řešení německé otázky. V této oblasti u Beneše k zásadnímu posunu došlo, když v letech 1942 až 1944 postupně přijal za své myšlenku hromadného odsunu německého a maďarského etnika, která byla sotva v souladu s masarykovským ideálem demokracie, ale tato skutečnost neměla pro uskutečnění hospodářských, sociálních a politických reforem rozhodující význam. Tyto reformy by totiž byly v poválečné republice provedeny i v případě, že by z Československa nebyl v důsledku Benešova záporného stanoviska a

negativního rozhodnutí Postupimské konference odsunut oficiální cestou ani jeden sudetský Němec. Ideové základy těchto reforem předmnichovského hospodářského, politického a sociálního systému a jejich hrubé obrysy nebyly Benešem načrtnuty v době druhé světové války pod vlivem jakékoliv „náhradní“ neoslovanské ideologie, ale byly připraveny ještě před jejím vypuknutím, a to nejen během Benešova pobytu ve Spojených státech. Nikoliv zanedbatelná část Benešových představ o politické, hospodářské a sociální demokracii má svůj původ na počátku dvacátého století či na sklonku první světové války. Politická situace tehdy Benešovi nedovolila, aby se důsledněji pokusil o jejich realizaci. Nicméně model z roku 1918, tedy propojení národní a sociální revoluce, se měl opakovat i v roce 1945, jen v mnohem brutálnější podobě. Vytvoření samostatného státu s velkou německou menšinou a zavedení osmihodinové pracovní doby měly nahradit hromadný odsun německé menšiny, konfiskace, státní regulace společenského a hospodářského života a znárodnění.

Již na počátku války Beneš uvažoval o znárodnění přírodních a energetických zdrojů, základního a těžkého průmyslu a také určitých podniků v zemědělském a spotřebním průmyslu. Beneš sice od roku 1939 požadoval zavedení plánovitého hospodářství namísto neosobních a nespravedlivých tržních sil a s průběhem války se jeho názory ještě radikalizovaly, nikdy však neuvažoval o znárodnění drobných podniků a živností. Soukromé podnikání mělo být zachováno, byť pouze v určitém rozsahu. Ekonomický sektor se měl skládat ze tří segmentů - státního, družstevního a soukromého -, které si měly vzájemně konkurovat. Hlavní roli měl hrát samozřejmě segment státní. Stát se měl stát prostřednictvím státních podniků jediným velkým zaměstnavatelem dělnické třídy. Provedením těchto radikálních zásahů do ekonomické struktury se nová demokracie podle Beneše zcela automaticky ocitne na správné cestě k dalšímu vývoji, který podle něj může vést velmi daleko v budování beztřídní společnosti, kde výrobní prostředky a podnikatelský zisk nebudou náležet jednotlivcům a kde kapitalistická volná hra hospodářských sil ve výrobě i v distribuci statků bude nahrazena vědeckým hospodářským plánováním (regulování a stabilizování cen a mezd), které jsou podle Beneše jednou z podstatných součástí každého socialistického systému. Uzná-li se podle Beneše jednou zásada, že se neomezeného vlastnictví výrobních prostředků a získávání soukromého zisku ve výrobě a v distribuci statků zneužívá sociálně v té míře, jak to provádí moderní kapitalismus, uzná-li se, že je to nemravné, nesociální a na konec protistátní a protinárodní, je pak podle Beneše jen otázkou vhodnosti a volby prostředků, jak získat nápravu.

Negativní vztah Beneše ke kapitalismu a volnému trhu byl navíc posílen jeho nedůvěrou k bohatým a k podnikání jako takovému (s výjimkou drobného živnostenského podnikání), především pak k obchodu. Podstatou obchodu byla podle něj vždy „nějaká zlodějna“, a proto by se každý slušný člověk měl od něj držet raději dál. Za těchto okolností se nelze příliš divit, že měl být nejen „velký“ obchod postaven pod státní dohled či přímo do státních rukou.

Ne, prezident Edvard Beneš skutečně nebyl přítelem kapitalismu, obchodu a svobodné hry tržních sil. Částečně proto, že je zcela mylně zaměňoval s korupčnictvím, klientelismem a systémem, v němž člověk člověku je více než vlkem, především však proto, že se na první pohled podle Beneše neřídily žádnými etickými principy. Myšlenka spontánního tržního řádu, který sice je lidským výtvozem, ale výtvozem neuvědomělým, a proto se na první pohled nemůže řídit žádnými etickými principy, jež by mu byly dány vědomě do vínku, byla pro Beneše zcela nepřijatelná. Všechny segmenty lidské společnosti bylo nutné řídit podle vědeckých a etických pravidel, a to včetně hospodářské činnosti. Nečinné přihlížení k vykořisťování ekonomicky slabých jedinců a jejich odměňování na základě jakýchsi pomatených a „nespravedlivých“ tržních sil patřilo podle Beneše světu včerejška a v novém Československu pro něj nemělo být místo.

Již v prosinci 1943 Beneš sděloval z Moskvy posluchačům ve vlasti, že stát přijme pro svou politiku a své hospodářství systém plánování a že očekává a zároveň chce usilovat o to, aby celá naše poválečná hospodářská, sociální, politická a národnostní rekonstrukce byla provedena velmi rychle a podle předem připraveného programu soustavně a dobře promyšlené a vědecky připravené první pětiletky. Benešovy ekonomické návrhy šly v řadě oblastí již tehdy tak daleko, že je již velmi pravděpodobně nebylo možné zapojit do rámce alespoň částečně tržně orientované ekonomiky. Cena peněz, měny, zboží a v podstatě všech ostatních statků a komodit měla být určována nikoliv na základě nabídky a poptávky na trhu, ale administrativním centrálním stanovením jejich ceny, která měla být odvozena od rovněž administrativně stanovené hodnoty práce, která byla na jejich pořízení vynaložena. Úrok a jiný „bezpracovní“ zisk měly být buď odstraněny nebo sníženy na minimální úroveň. Ekonomickými důsledky těchto radikálních opatření se Beneš nezabýval. Vzhledem k etickému charakteru navržených řešení však podle něj sotva mohly být jiné než pozitivní. Při moskevských jednáních o kapitolách VIII. až XV. návrhu košického vládního programu, ve kterých byla předvídána zcela zásadní proměna hospodářského a sociálního uspořádání předmnichovského Československa a jež bylo ukončeno během několika desítek minut,

měly nekomunistické strany dohromady asi tolik připomínek (konceptně zcela bezvýznamných) jako při jednání o kapitole VII. – odstoupení Podkarpatské Rusi, kde se jen řešila otázka formy jejího odstoupení Sovětskému svazu, nikoli to, zda tak učinit, či nikoliv. Názorová blízkost londýnského exilu s moskevskými představiteli KSČ v sociálních a hospodářských otázkách nepřestává ještě s odstupem 60 let udivovat. Plánovaný taktický posun KSČ doprava a vynucený posun londýnského exilu doleva na této skutečnosti může sotva něco změnit. Ostatně ani Beneš, ani představitelé demokratických exilových stran s tímto posunem žádné velké problémy neměli.

Košický vládní program tak představoval jakousi podivnou směs radikálního nacionalismu a socialismu propojenou s obrozenou myšlenkou novoslovanství. Tyto tři základní složky měly podle mínění jeho tvůrců nejlépe vyjadřovat celonárodní zájmy. Na přípravě této výbušné a s demokracií takřka neslučitelné směsi se významnou měrou podílel svým ideovým působením a praktickou politikou v letech 1939 až 1945 právě E. Beneš.

Demokratický politický program československé státnosti, slavnostně zakotvený před 25 lety do ústavní listiny z roku 1920, neměl najednou žádné zastánce. Beneš, ani nikdo z představitelů Národní fronty nevystoupil na jeho obranu, nikdo nepřipomněl, že právní kontinuita musí platit i ve vnitřních věcech poválečného Československa, jinak se poválečná republika vydává na cestu revoluce, která musí zcela očividně prospívat mnohem více komunistům, a nikoliv demokratickým stranám. Nikdo se netrápil tím, že v ústavní listině je mnoho ustanovení, která nejsou dodržována, přestože dosud nebyla zrušena.

Legislativní smršť, kterou vláda Národní fronty ve formě dekretů prezidenta republiky především v září a v říjnu 1945 v hospodářské oblasti předvedla, sice rámcově odpovídala Benešovým koncepčním představám o poválečném hospodářském uspořádání, ale v mnoha podstatných jednotlivostech šla mnohem dál, než si sám Beneš přál. Vláda navíc neposkytovala Benešovi žádný čas k tomu, aby se k navrženým osnovám dekretů mohl vyjádřit, natož, aby mohl dosáhnout nějakých zásadnějších změn. Dekrety prezidenta republiky z tohoto období byly „Benešovy“ vskutku jen po formálněprávní a rámcově ideové stránce. S konkrétními opatřeními a jejich radikálním dosahem neměl Beneš mnoho společného. Navíc Beneš na konci války změnil názor a dával přednost tomu, aby část hospodářských norem byla přijata až formou zákona Prozatímním národním shromážděním. Vláda Národní fronty, u jejíhož zrodu Beneš stál, se však v té době již vymkla do značné míry jeho nadstranickému vedení a pohybovala se nezávisle na

jeho přáních a představách. Ohromné majetkové podstaty, které se měly dostat do národní správy a později i do vlastnictví státu, přitahovaly a vybízely k nadprůměrným výkonům nejen jejich potencionální národní správce a vlastníky.

Ve vztahu ke Slovákům Beneš od počátku války důsledně hájil čechoslovakistické pozice. Hned v březnu 1939 Beneš formuloval své dva základní principy pro řešení slovenské otázky v době druhé světové války: 1) tzv. toleranční patent, podle něhož se měli stoupení čechoslovakismu a slovenské národní svébytnosti vzájemně tolerovat a zbytečně nerušit jednotu zahraniční akce a 2) o úpravě vztahu mezi Čechy a Slováky v poválečném Československu mohou rozhodnout jen svobodní Češi a Slováci vzájemnou dohodou po osvobození z německého područí. Žádné dohody, prohlášení, záruky či jakékoliv jiné akty v exilu nesmějí prejudikovat svobodné rozhodnutí českého a slovenského (či spíše československého) lidu doma, neboť jen on je nositelem veškeré státní moci a jen on může rozhodovat o tak podstatných věcech, jakými nepochybně je i vzájemný poměr mezi Čechy a Slováky. V roce 1943 k těmto dvěma základním principům připojil Beneš ještě princip třetí, podle něhož měla být slovenská otázka vyřešena prostřednictvím rozsáhlé decentralizace státní moci, která se však neměla realizovat pouze na Slovensku, ale v celém Československu. Nutno ovšem připomenout, že exilová vláda jako celek tehdy důsledně hájila čechoslovakistické postoje a leckterým českým členům vlády dokonce připadaly Benešovy oficiální názory na řešení slovenské otázky příliš radikální.

Beneš se od počátku války snažil rovněž oficiálně prosadit myšlenku, že slovenský lid ve své ohromné většině nezradil a nezklamal, byl však „zrazen a zklamán četnými svými zrádnými a nehodnými politiky, maďaronskými odrodilci a fašistickými nevzdělanci, kteří za to plné odplaty – a to bez kompromisu – obdrží.“¹ Pokud chtěl udržet kontinuitu předmnichovského Československa, nic jiného mu ostatně ani nezbývalo. Pokud by se proti jeho obnově postavil i slovenský národ jako celek, mohl Beneš na vítězný návrat do Prahy poměrně rychle zapomenout. Zatímco tedy Němci, kteří zůstali politicky zcela neaktivní, neměli žádný kontakt s Čechy a Slováky, chodili dál každý den do práce a vedli své osobní životy stejně obyčejným způsobem jako před válkou, aniž by se příliš starali o to, kdo je zrovna ten který rok vládcem politické jednotky, do které byli bez ohledu na svou vůli zařazeni, a necítili potřebu proti tomuto vládcovi revoltovat, podle Beneše ve své „ohromné většině zradili“, Slováci chovající se zcela stejným způsobem,

---

¹ Blíže viz E. BENEŠ, Šest let exilu a druhé světové války, s. 391

nezradili, ale byli zrazeni a zklamáni zrádnými politiky a fašistickými nevzdělanci. Skutečná situace na Slovensku však byla poněkud jiná, než Beneš ve svých projevech tvrdil. Slováci však následně pochopili, že tento Benešův oficiální postoj je pro ně velmi výhodný a nezbývá než ho akceptovat, pokud se nechtěli ocitnout mezi poraženými národy.

Slovenské národní povstání a taktická podpora českých komunistů slovenské národní svébytnosti na podzim 1944 však Benešovy plány na řešení slovenské otázky doslova rozmetaly. Jen velmi pomalu a bolestně se Beneš loučil se svými čechoslovakistickými stanovisky. Ještě na počátku roku 1945 byl stále přesvědčen, že idea svébytného slovenského národa je hluboce mylná a výrazným způsobem oslabí do budoucna české pozice v souboji s československými Němci a s Německem. Nedobrovolné a opožděné ústupky a kapitulace Beneše a jeho politických důvěrníků před faktickou situací na Slovensku v letech 1944 a 1945 v podstatě znemožnily až do druhé poloviny roku 1947 jakoukoliv užší spolupráci českých a slovenských demokratických stran. Právní úprava postavení Slovenska v rámci Československé republiky v letech 1944 a 1945 pak neměla s původními Benešovými představami vůbec nic společného. Nic nebylo Benešovi vzdálenější než nové centrum zákonodárné a výkonné moci, které by bylo nezávislé na zákonodárné a výkonné moci exilové a poté i domácí vlády. Ani asymetrický model uspořádání republiky, ve který se legislativní a vládní dualismus na jaře 1945 proměnil, a který v různých podobách vydržel až do roku 1968, neměl mnoho Benešových sympatií a neodpovídal jeho válečným plánům.

Beneš od počátku války usiloval o spolupráci s československými demokratickými Němci. Nečinil tak primárně z důvodů všelidských, ale zahraničně politicky-taktických. V roce 1939 ještě Beneš znal dvě Německa: Německo Thomase Manna a Německo Hitlera a Goebbelse. O tři roky později už pro něj existovalo jen Německo jediné. Myšlenku odsunu československých Němců Beneš zastával již před válkou. S provedeným transferem československých Němců však jeho původní ideje neměly mnoho styčných bodů. Beneš nejprve zamýšlel odstoupit Německu strategicky méně významná území především před linií hraničních pevností s tím, že Německo musí spolu s obyvateli, kteří na těchto území žijí, přijmout i část československých Němců z jiných oblastí. Následně zamýšlel vytvořit v pohraničí tři německé župy s tím, že Němci z vnitřních do budoucna výlučně českých oblastí, by se museli vystěhovat do těchto tří žup nebo do Německa. Tyto Benešovy plány narážely na ostrý nesouhlas jak domácího odboje, tak londýnského exilu,

zejména jeho vojenské části. Pod jejich tlakem nakonec ztroskotala i Benešova více či méně upřímná jednání s předákem německé sociální demokracie W. Jakschem.

V otázce transferu patřil Beneš po celou dobu války v prostředí domácího i londýnského odboje rozhodně k těm umírněnějším. Hlavní důvody jeho umírněnosti se však opět nepohybovaly v rovině humanitní, kulturní či hospodářské, ale převážně mezinárodně taktické. Beneš nebyl žádný politický snílek, ale tvrdý realista. Hned od počátku mu bylo zřejmé, že myšlenku odsunu nelze prosadit jednostranně bez souhlasu velmocí. V okamžiku, kdy se spojenecké velmoci přestaly stavět negativně k myšlence transferu německých menšin, začaly se i jeho myšlenky a projevy značně radikalizovat.

Britský Foreign Research and Press Service již ve své zprávě z února 1942 konstatoval, že hraniční úpravy v poválečné Evropě budou vyžadovat transfer 3 až 6,8 milionů Němců. Obnova předmnichovských hranic bez redukce počtu německé menšiny proto od roku 1942 již byla v rozporu s britskými cíli. Benešovy tehdejší plány tedy co do rozsahu žádným způsobem nevybočovaly z britských koncepcí, naopak v roce 1942 se ještě nevědomky pohybovaly spíše v jejich mírnějších variantách. Nutno rovněž připomenout, že Beneš rovněž nebyl prvním z exilových zahraničních představitelů, kdo přišel oficiálně s myšlenkou transferu. Polská exilová vláda oficiálně předala ministru zahraničí Velké Británie Edenovi své požadavky ohledně transferu Němců z Polska již v lednu 1941. Beneš však v rozporu s britskými plány směřoval v roce 1943 k myšlence transferu jako trestu a nikoliv prostředku předcházení problémů v poválečné Evropě a dokonce již promýšlel kritéria, na jejichž základě bude posuzována vina. Benešem přednesený retribuční charakter transferu vyvolal tehdy ve Foreign Office obavy a Beneš byl proto informován, aby svá řešení tohoto problému s britskou vládou konzultoval a ne ji o nich jen informoval. Britská strana si tehdy na rozdíl od Beneše dobře uvědomovala, že koncipovat transfer na základě principu viny je příliš omezující a nebezpečné.

Beneš se však principu viny v otázce transferu nikdy nevzdal. V Benešově argumentaci se již od roku 1940 pravidelně objevuje myšlenka, že ti sudetští Němci, kteří se provinili, budou muset opustit republiku. Rozumělo se tehdy ještě automaticky samo sebou, že ostatní Němci, pokud budou mít zájem, v republice zůstanou. Nejpozději v roce 1942 se však obsah Benešových projevů, zdánlivě bez větších důsledků, rozšiřuje. Vedle těch, kteří se provinili a budou muset odejít, se začíná objevovat další přesně definovaná skupina československých Němců, a to ti, kteří zůstali republice věrní a budou proto moci v poválečném Československu zůstat. Tento zdánlivě nepatrný posun měl ve skutečnosti nedozírné důsledky. Skupina německých obyvatel, která bude moci v republice zůstat,

totiž již najednou nezahrnovala všechny ostatní Němce kromě těch, jež se provinili, ale obsahovala jen ty, kteří zůstali republice aktivně věrní. Přesná definice těch, kteří budou moci zůstat (jen ti, kteří zůstali věrní), ale automaticky generovala existenci třetí skupiny československých Němců, totiž těch, kteří se ani neprovinili, ani nezůstali republice aktivně věrní. Jaký bude osud této šedé mlčící skupiny československých Němců, se v Benešových projevech nedozvíme. Beneš tuto skupinu zpočátku důsledně ignoruje a v pozdějších letech jí odmítne přiznat právo na existenci.

Transfer československých Němců se však neuskutečnil na základě dekretů prezidenta republiky, ač o to Beneš z obavy, že západní velmoci nakonec změní názor, před svým odletem z Londýna do Moskvy na počátku roku 1945 důsledně usiloval, ale podle rozhodnutí Postupimské konference, které Beneš jistě přijal s velkým zadostiučiněním. S tímto rozhodnutím úzce souvisel ústavní dekret prezidenta republiky o státním občanství, který zbavoval osoby německé a maďarské národnosti státního občanství. Jeho konečné znění ze srpna 1945 odporovalo původním Benešovým představám o řešení této otázky. Ještě v roce 1943 Beneš hájil odnětí státního občanství na základě „presumpce neviný“. Opačný přístup považovala jeho kancelář za mezinárodně neprůchodný a navíc bez většího užítku. O tom, kdo bude podléhat transferu, či nikoliv, budou rozhodovat velmoci, a nikoliv vnitrostátním právním aktem stanovené státní občanství dotčených osob. V okamžiku, kdy velmoci v létě roku 1945 rozhodly v duchu nejodvážnějších Benešových snů, nebylo však třeba dalších mezinárodních ohledů a princip kolektivní viny německého etnika za hrůzy druhé světové války a zásada jediného Německa (Hitlerova) mohly být i v dekretu o státním občanství naplno uplatněny bez větších Benešových námitek.

Zásahy do majetkových práv československých Němců, které byly rovněž uskutečněny formou dekretů prezidenta republiky rámcově rovněž odpovídaly Benešovým představám, a to s jednou nikoliv nepodstatnou výjimkou. Beneš od počátku války hájil názor, že za konfiskovaný majetek mají vysídlení Němci obdržet od československé vlády finanční poukázky splatné u německé vlády z reparací, které budou stanoveny na mírové konferenci Německu za škody způsobené v době okupace. Této své představě se Beneš nevzdal ani v létě roku 1945. Vláda Národní fronta však jeho požadavek neakceptovala: vítězové přece nebudou odškodňovat poražené. Již na počátku války se Beneš vyslovil pro omezení počtu politických stran na dvě, nejvíce tři. Stranotvorným principem přitom neměly být partikulární stavovské zájmy, ale vztah k pokroku. Nalevo měla být sjednocená socialistická strana a napravo strana konzervativní.

Uprostřed, pokud to bude nezbytné, se měli pohybovat liberálové. Stejně jako bude poválečný stát regulovat a omezovat svobodu majetkovou a hospodářskou, bude podle Beneše muset také více regulovat některé způsoby a projevy dřívějšího svobodného demokratického politického života. Vývoj k socializaci moderní společnosti a k plánování všeho druhu s sebou tuto regulaci podle Beneše automaticky přináší. Parlamentu nebo nějaké jiné ústavou stanovené korporaci měla být dána pravomoc, aby v duchu demokracie a demokratickou metodou sama rozhodla, zda se v dalším vývoji státu a společnosti má výše popsáný stranotvorný princip měnit či zda se v konkrétním případě počet stran má nebo smí zvýšit a nová politická strana tak může být připuštěna do politické arény. Tento Benešův „demokratický“ ideál došel v roce 1945 skutečně svého naplnění, když se nikým nezvolené strany Národní fronty „v duchu demokracie a demokratickou metodou“ samy rozhodly, že ostatní strany mohou vzniknout jen na základě jejich souhlasu.

Původní Benešovy koncepce však nenasvědčovaly tomu, že by mělo jít o asymetrický stranický model či o model bez opozice. Ta v něm sice byla jaksi automaticky vyhrazena konzervativcům, ale její potřebnost Beneš potvrzoval. Nicméně již tehdy Beneš otevřeně uváděl, že činnost stran založených na jiném stranotvorném principu, než je vztah k pokroku, nebude v zájmu demokracie povolena. Po vstupu Sovětského svazu do války a prvních úspěších jeho armád na bojišti se Benešův model mírně vychýlil doleva. Po moskevských jednáních s KSČ v prosinci 1943 bylo vychýlení již tak výrazné, že se stalo nevratným.

Moskevské porady však přinesly do Benešovy koncepce stranického systému jeden podstatný zádrhel: KSČ odmítla (samozřejmě prozatím) sloučení tří dělnických stran v jednu socialistickou stranu, která by podle Benešových představ měla dostatek sil k provedení nezbytných poválečných hospodářských a sociálních reforem. Benešova původní taktika integrace komunistů do jednotné socialistické strany, v níž měli sociální demokraté a národní socialisté komunisty pohltit a tím sice vystavit Československo radikálním sociálním a hospodářským reformám, ale na druhou stranu ho zachránit před komunistickou revolucí a občanskou válkou, nemohla být realizována.

Komunisté přišli s náhradním řešením ještě v prosinci 1943. Toto řešení mělo dvě roviny. V první - užší rovině - měl jednotnou socialistickou stranu nahradit Blok tří dělnických stran. V něm se mělo rozhodovat o všem podstatném. Teprve poté měly být připuštěny ke konzultacím i ostatní strany. V druhé - širší rovině - měla být politická soutěž mezi jednotnou socialistickou stranou a stranou konzervativní nahrazena

spoluprací „všech“ stran v Národní frontě. Beneš se s ideou jednotné socialistické strany loučil ještě v roce 1944 a jen velmi nerad, ale nic jiného mu nezbývalo. Naopak myšlenku Národní fronty vzal rychle za svou, vždyť to byl právě on, kdo od počátku hlásal národní jednotu všech demokratických stran v boji proti nacistickému Německu. Komunisté již tehdy dávno patřili mezi demokratické strany a již zanedlouho se měla stát slova demokratický a socialistický synonymy.

Komunisté však zpočátku neměli zájem Beneše vystrašit, a tak do Národní fronty ještě na jaře 1944 zahrnovali i agrárníky. Beneš již tehdy mluvil jen o zemědělcích a svým způsobem tak šel dokonce dál než komunisté. Stejně jako po vstupu Sovětského svazu do války se i v roce 1944 řada exilových československých politiků (Ripka, Feierabend atd.) snažila Beneše přesvědčit o nutnosti vytvoření jednotné fronty nikoliv s komunisty, ale proti komunistům. Obě dvě socialistické strany se podle těchto návrhů neměly připojit k Bloku tří dělnických stran, ale ke středovým a pravicovým stranám, tedy k lidovcům a agrárníkům. Toto spojení však Beneš vždy důsledně odmítal, neboť byl přesvědčen, že by tuto jednotnou frontu ovládla stejně jako v první republice pravice a střed a zabránila by provedení jím plánovaných nezbytných hospodářských a sociálních reforem. Tak triviální politickou chybu Beneš nehodlal udělat. Obětovat vysněné radikální reformy za zastavení komunistické ofenzivy nepřipadalo v žádném případě v úvahu.

Navíc jediným řešením, které podle něj mohlo spolehlivě zabránit občanské válce, byla právě integrace komunistů do politického systému, ať již ve formě jednotné socialistické strany nebo Bloku tří dělnických stran. Vytvoření jednotné fronty demokratických stran proti komunistům by podle Beneše s velkou pravděpodobností znamenalo občanskou válku. Občanská válka (a s ní spojená loutková komunistická vláda) přitom byla Benešovou noční můrou. Finské memento a následně i polské v něm vyvolávalo ty nejčernější myšlenky. Připravit se na poslední chvíli o své velké vítězství a triumfální cestu do Prahy neměl rozhodně v úmyslu.

Na konci ledna a na počátku února 1945 tak Beneš bez větších námitek akceptoval rozhodnutí Bloku tří dělnických stran (učiněné s tichou podporou předsedy vlády Šrámka) o tom, že se agrární strana nezúčastní moskevských jednání o programu nové vlády Národní fronty. Benešův stranický model utrpěl další zásadní trhlinu. O měsíc později při moskevských jednáních byly jeho původní stranické představy definitivně pohřbeny.

Dvě, maximálně tři strany nahradily v Čechách strany čtyři. Vztah k pokroku nebyl uplatněn jako stranotvorný princip, ale jako princip, který měl rozhodovat o povolení či nepovolení, resp. obnovení, či neobnovení politické strany. Do budoucna měly

v Československu působit jen pokrokové strany. Plány ohledně jednotné socialistické strany byly odloženy ad acta. Strany Bloku velmi brzy pochopily, že vytvoření jednotné socialistické strany by v sobě zahrnovalo i požadavek na vytvoření její protiváhy ve formě velké konzervativní či středové strany. Existence jediné strany byla zatím v Čechách věc neprůchodná. Nač ale riskovat, že tato nová opoziční strana získá vliv a jednou vystřídá socialistické strany u moci, když tu nebyl nikdo, kdo by mohl zabránit tomu, aby si strany Národní fronty dělaly opozici samy sobě. Navíc všechny strany se z různých důvodů domnívaly, že voliči neobnovených stran budou volit právě tu jejich stranu.

Beneš, který tuto falešnou hru na demokracii bez opozice uváděl do chodu, se v březnu 1945 nadstranicky vytratil, ač mu sám Gottwald ještě na začátku února 1945 nabídl předsednictví při jednáních o programu nové vlády v Moskvě a tedy i možnost do jednání zásadním způsobem zasahovat a podporovat demokratické strany. Beneš však tuto nabídku nepřímo odmítl a bez zásadnější intervence pozoroval krátkozraké počínání demokratických stran. Košický vládní program a vládní nařízení č. 48/1945 Sb. a 49/1945 Sb. o volbě Prozatímního národního shromáždění a prvních volbách do okresních a zemských národních výborů ze srpna 1945 dávaly celé této smutné frašce normativní rozměr.

Lze shrnout, že stranický systém, který byl v Československu po válce nastolen, odpovídal Benešovým představám pouze v jediném, za to pro další vývoj velmi podstatném směru. Politickou scénu poválečné republiky skutečně ovládla levice, která byla zpočátku zformovaná v Národním bloku tří dělnických stran. V souladu s Benešovým očekáváním a přáním provedla radikální hospodářské, sociální a politické reformy, jejichž rozsah však v některých bodech přesahoval Benešovy plány z doby druhé světové války.

Jedním ze základních principů zahraniční akce, na který Beneš ve svých zásadních projevech nikdy nezapomínal, byl závazek, že „všechno to, co se v osvobozené vlasti přijde, co se tam stane, bude rozhodnuto v pravém slova smyslu především národem samým doma.“ Beneš na tomto principu důsledně trval až téměř do konce roku 1943 a s oblibou ho používal proti svým protivníkům ať již z řad Slováků, sudetských Němců či odlišně smýšlejících Čechů, kteří po něm žádali předběžné záruky ohledně respektování svých partikulárních práv v poválečném Československu. V okamžiku, kdy tento princip na jaře 1945 definitivně vyčerpal tehdy již značně omezenou užitečnost, byl odhozen s lehkostí, jež u jinak poměrně konzistentní Benešovy politiky nepřestává ještě po letech překvapovat.

Beneš poměrně brzy přijal za svou myšlenku národních výborů. Mělo však jít podle jeho představ o provizorní orgány veřejné moci, které by svoji hlavní úlohu sehrály v okamžiku pádu nacistického Německa a následně by pouze dohlížely na čistotu vykonavatelů veřejné správy a sloužily by jako poradní a kontrolní orgány politických správ. O tom, že by národní výbory měly politickou správu (okresní hejtmanství a zemské úřady) nahradit a přímo vykonávat veřejnou správu ve všech jejích oborech, Beneš zpočátku neuvažoval. V prosinci 1943 toto široké pojetí národních výborů sice při jednáních s KSČ v Moskvě do jisté míry akceptoval, ale i nadále k němu přistupoval s velkými rezervami a podporoval snahy ministra vnitra Slávika a národních socialistů o užší pojetí národních výborů. Na podzim roku 1944 byl Beneš pod tlakem času nucen akceptovat dohodu ministrů exilové vlády o tom, že základem ústavního dekretu o národních výborech bude rámcová osnova dekretu přijatá při jednáních vládního delegáta F. Němce s KSČ v Moskvě. Výsledná podoba ústavního dekretu sice ještě nechávala otevřená dvířka pro obě varianty jeho výkladu (užší i širší), ale následně se mělo ukázat, že rámcová a vágní podoba ústavního dekretu, kdy nejdůležitější otázky byly vyhrazeny pozdější úpravě ve formě vládního nařízení, byla tím nejméně vhodným řešením. Čas totiž evidentně nehrál ve prospěch demokratických sil. Beneš se sice pokusil ještě při podpisu tohoto ústavního dekretu vysvětlujícím dopisem zúžit jeho rozsah, ale jak následný vývoj ukázal, marně.

Na jaře 1945 se z původně provizorních a poradních orgánů veřejné správy staly trvalé a nikým nevolené orgány,² které se staly rozhodujícími vykonavateli hospodářských, sociálních a politických reforem v praxi. Tradiční dvojkolejnost veřejné správy v Čechách a na Moravě patřila minulosti. Do bezprostřední moci a správy národních výborů se dostaly jak miliardové majetkové hodnoty, tak i rozhodování o životních osudech a majetku milionů bývalých i současných československých občanů. Zkušenosti, vzdělání a odborná zdatnost přitom nepatřily mezi kritéria, které měly hrát při jejich počátečním obsazování zásadnější roli. To už je ale jiná kapitola. Toto široké pojetí národních výborů v žádném případě neodpovídalo původním Benešovým představám o národních výborech, nicméně ani v tomto případě se Beneš nepokusil své původní představy v roce 1945 významnějším způsobem prosadit.

Beneš v průběhu roku 1944 počítal s tím, že Prozatímní národní shromáždění bude ustaveno do 6 týdnů od osvobození a nejpozději do 6 měsíců připraví volby do Národního

---

² Aklamaci na veřejných shromážděních či dohody o paritním zastoupení stran Národní fronty lze za volby považovat jen sotva.

shromáždění. Na jaře a v létě roku 1945 však najednou přestaly mít strany Národní fronty, zejména radikálně levicové, zájem na tom, aby původní časový harmonogram byl naplněn. Proč zapojovat do radikálních poválečných reforem něco tak těžkopádného jako parlament, byť nevolený ve všeobecných přímých volbách, a proto snáze ovladatelný, když bylo možné vše potřebné provést rychle a na základě dohody vládou a následně to jen předložit prezidentovi k podpisu? Navíc pokud možno v co největším objemu najednou a s odůvodněním, že na žádné významné změny rozhodně není vzhledem k okolnostem čas. Jistě, poválečné dekrety měl stejně jako ty londýnské dodatečně schválit parlament, či přesněji Prozatímní národní shromáždění, ale mezi paušální ratihabací všech dekretů a podrobným projednáním každého zákona v parlamentu je rozdíl asi tak velký jako mezi sovětskou „socializující demokracií“ a „polodemokracií“ ve Velké Británii.

Vraťme se ale k obecnějším otázkám. Beneš si byl dobře vědom toho, že uskutečnění jeho představ o hospodářské a sociální demokracii nelze provést bez zásadního omezení svobody individua ve prospěch kolektivní státní moci. Přestože k omezení osobní svobody mělo dojít podle jeho původních koncepcí pouze v oblasti sociální a hospodářské, není zcela jasné, zda byly tyto představy ještě slučitelné s jeho ideou demokracie jako systému, v němž je lidská bytost vždy prvotní a základní a každá společenská kolektivita vždy až druhotná. Poválečný vývoj, který značnou část Benešových hospodářských a sociálních koncepcí realizoval v praxi, více než zřetelně naznačuje, že jeho představy nebyly v souladu s obecně přijímaným významem pojmu demokracie v západní civilizaci.

Je jistě zajímavé, že Beneš naprosto zásadně odmítal možnost pokojného soužití demokracie s autoritativními či totalitními režimy v jednom geopolitickém prostoru. Beneš rovněž popíral možnost dlouhodobého mírového soužití nacistického a komunistického režimu. Koexistenci demokracie a sovětského systému však za možnou považoval. Zatímco liberální Rakousko-Uhersko neváhal v roce 1939 Beneš zařadit do svého výčtu totalitních a autoritativních států, Sovětský svaz nikoliv. Jeho důvody pro toto odmítnutí byly samozřejmě především zahraničně-politické, i když se je, jak jsme viděli, snažil zastříti půvabně paradoxním výkladem o spiritualistické podstatě Marxova materialismu. Beneš v žádném případě netrpěl polským velikášstvím a představy, že by bylo možné udržet nezávislé a demokratické Československo, pokud by bylo v nepřátelském poměru jak s Němci, tak se Sověty, odkazoval do říše snů. Pokud by bylo nutné volit mezi dvěma zly reprezentovanými Sovětským svazem a Německem, volil by Beneš bez jakýchkoliv pochybností Sovětský svaz, ostatně stejně jako převážná většina českého národa. Beneš si

však položení této nevyhnutelné otázky důsledně odmítal připustit a svým lehce paradoxním závěrům o podstatě sovětského režimu velmi dlouho věřil.

Beneš byl od konce roku 1938 rovněž bytostně přesvědčen, že druhá světová válka bude nevyhnutelně provázána se sociální revolucí. Pokud si měl Beneš vybrat mezi německou nacionálně socialistickou a sovětskou bolševickou revolucí, volil rovněž bez váhání sovětskou revoluční cestu. V možnost třetí cesty pro malý národ uprostřed Evropy a revoluční vřavy ani v tomto případě příliš nevěřil. I to byl jeden z důvodů, proč Beneš hleděl na Stalina od počátky války nejen jako na potencionálního vojenského spojence, ale i na politického a ideologického partnera. Jinak ale Beneš důsledně nadřazoval zájmy národní nad zájmy ideologické a stejně tak důsledně vycházel z toho, že Drang nach Osten je nevyhnutelným znakem německé zahraniční politiky a německého národa, bez ohledu na to, jaký režim a revoluce je zrovna v Německu u moci.

Závěr, který si z této své premisy Beneš odvodil, je zřejmý. Bezpečnost Československa v žádném případě nelze založit na představách o socializaci či demokratizaci nacistického Německa, ale především na důsledné orientaci na jeho jediného rovnocenného kontinentálního konkurenta: Sovětský svaz. Pomoci a podpory ostatních velmocí se Beneš rozhodně nezříkal a hodlal o ně ze všech sil usilovat, odmítal však na ně spoléhat jako na hlavní či dokonce jediný zdroj zajištění bezpečnosti poválečného Československa. O boji proti oběma zlům současně na dvou frontách neuvažoval ani domácí odboj, ani Beneš. Naopak, vzácně se shodovali v tom, že vynucená spolupráce s bolševismem, byť za cenu dalekosáhlých kompromisů a ústupků je pro osud národa prospěšnější, než „chybný“ boj na dvou revolučních frontách současně.

Pokud by Beneš zařadil mezi svůj bohatý výčet totalitních a autoritativních států v roce 1939 i Sovětský svaz a aplikoval na něj důsledně své nevyhnutelné zákony sociálního vývoje lidstva, mohl si ušetřit po druhé světové válce velké zklamání, které bylo spojeno s jeho pozdním poznáním, že demokratické Československo a totalitní systém Sovětského svazu nemohou pokojně trvat a žít vedle sebe v jedné sféře vlivu rodícího se bipolárního světa. Právě tento Benešův omyl a jeho pozdní prozření patřily mezi jedny z klíčových faktorů, které přispěly k tomu, že Československo zamířilo takřka zcela dobrovolně již v době druhé světové války do sféry vlivu Sovětského svazu a směřovalo pak setrvačností po této sice zvolené, ale stejně tak nevyhnutelné cestě, bez patřičných znamení důstojnosti a cti i v letech 1945 až 1948. Bohužel zůstane již navždy nezodpovězenou otázkou, zdali by měl Edvard Beneš v případě svého dřívějšího prozření o povaze sovětského režimu dostatek sil a odvahy, aby v letech 1943 až 1948 uvedl svůj

„československý“ národ do sovětské sféry vlivu za poněkud důstojnějších okolností, než jaké představovalo poválečné období a únor 1948. Pozdější generace by jeho odvahu a mužné, byť za tehdejších geopolitických podmínek zároveň marné gesto jistě ocenili více než snahu vyhnout se za každou cenu násilným konfliktům, o jejichž vítězi bohužel nebylo možné pochybovat.

W. Churchill v páté části svého monumentálního díla „Druhá světová válka“ k Benešovi velmi trefně poznamenává: „Ve všech svých úvahách a úmyslech vytrvale prosazoval hlavní zásady, na nichž je založena západní civilizace, a byl vždy věrný věci své vlasti, jejímž předním politikem byl více než dvacet let. Byl mistrem praktické každodenní politiky a diplomacie. Dokázal s trpělivostí a vytrvalostí překonávat dlouhá období, kdy se k němu osud otočil zády. Zklamal však v tom – a on sám i jeho vlast za to draze zaplatili -, že se ve vrcholném okamžiku nerozhodl pro násilí. Byl příliš zkušeným diplomatem a příliš prohnáním praktickým politikem, aby si uvědomil, že přišel okamžik, kdy je třeba vsadit vše na jednu kartu, jež znamená buď vítězství, nebo smrt. Kdyby byl ve dnech Mnichova nařídil svým dělům, aby zahájila palbu, druhá světová válka by začala za podmínek, jež by byly pro Hitlera, který potřeboval na zorganizování své armády a svých tankových jednotek ještě řadu měsíců, mnohem méně příznivé.“³

Na závěr připomeňme, že přestože původním cílem E. Beneše a československé zahraniční akce bylo prosadit československý právní řád, uvést jej v dřívější stav před Mnichovem, vrátit se k jeho zdrojům, které byly založeny 28. října 1918, otráslo nakonec poválečné období podstatným způsobem snad všemi pilíři demokratického systému první republiky. To vše více či méně v souladu s Benešovými idejemi naznačenými v našem podrobném výkladu.

V ústavním a politickém systému se objevily národní výbory jako nové orgány, jež koncentrovaly veřejnou moc a které přinesly konec dvojkolejnosti státní správy. Vznikem Národní fronty došlo k zásadní proměně politického systému, který fakticky vylučoval opozici a tím zásadním způsobem omezoval svobodnou soutěž politických stran. Zbavením státního občanství osob německé a maďarské národnosti se kvalitativně změnil přístup k státnímu občanství. Nově uplatněné nacionální hledisko bylo v přímém rozporu se zásadami uplatňovanými v předmnichovské republice. Příslušníci neslovanských národů byli buď odsunuti, nebo eliminováni z politického a veřejného života.

---

³ W. CHURCHILL, Druhá světová válka, Kruh se uzavírá, V. díl, s. 446.

Byly popřeny některé základní principy volné soutěže hospodářských subjektů a nedotknutelnost soukromého vlastnictví. Do státních rukou se dostaly dvě třetiny průmyslové výroby. Došlo i k zásadní změně zahraničněpolitické a ideové orientace. Koncept geopolitické příbuznosti k centrální Evropě a sounáležitosti se základními ideami občanských revolucí v západní Evropě byl nahrazen jednostrannou orientací na Sovětský svaz.

Přestože formální kontinuita československého státu zůstala zachována, pokus o doplnění předmnichovské demokracie demokracií hospodářskou a sociální přinesl zásadní proměnu ústavního, sociálního, hospodářského i politického systému první republiky a položil základy novému společenskému, politickému a hospodářskému systému, jenž nebyl schopen klást žádný významný odpor nezadržitelnému geopolitickému směřování poválečného Československa do pevného jádra mocenské sféry Sovětského svazu a umožnil komunistické straně bez větších problémů převzít v únoru 1948 veškerou moc v Československé republice. Vzhledem k tomu, že jedním z hlavních cílů Benešem navržených reforem bylo tomuto cíli zabránit, nelze je bohužel označit jinak než za neúspěšné.

V této souvislosti nelze nevzpomenout výrok T. G. Masaryka z jeho abdikčního projevu z prosince 1935, ve kterém poprosil celý československý národ i spoluobčany jiných národností, aby při správě státu pamatovali vždy na to, že „státy se udržují těmi ideály, z nichž se zrodily.“

Je dějinným paradoxem, že na zachování důvěrnosti skutečného sovětského postupu vůči Československu na sklonku války (Podkarpatská Rus, uznání lublinské vlády, pomoc Slovenskému národnímu povstání atd.) měly zájem obě strany. Sovětský svaz si nechtěl tím, že brutálně porušuje převzaté smluvní závazky svého nejbližšího a nejvěrnějšího spojence, předčasně pokazit reputaci na mezinárodní scéně a Beneš zase neměl zájem těsně před svým triumfálním návratem do vlasti vytrubovat do světa, že celá jeho propracovaná koncepce zajištění poválečného Československa je založena hned na několika zcela mylných premisách. Beneš si dobře uvědomoval, že na to, aby otočil kormidlo a pokusil se změnit směřování politiky poválečného Československa, již bylo v březnu 1945 příliš pozdě. Na to, aby sebral své poslední síly, informoval své spoluobčany o povaze sovětského režimu a pokusil se vytvořit z nekomunistických sil jednotný blok, který by byl schopen komunistické straně důstojně vzdorovat, měl však času ještě stále dost. Dostupné prameny však svědčí o tom, že o této variantě vůbec neuvažoval. Ostatně v první polovině roku 1945 ještě stále nebyla vyřešena otázka

československých Němců a Maďarů, postavení Slovenska a osud Těšínska. Ve všech těchto případech Beneš Sověty potřeboval. Bez jejich pomoci neměl naději, že se mu tyto otázky podaří vyřešit podle jeho představ.

Pokud by se tehdy např. ve věci Podkarpatské Rusi postavil Beneš Stalinovi na odpor, věděl, že může na příznivé vyřešení těchto otázek zapomenout. Beneš by si pravděpodobně odmítal položit otázku, zda není cena, kterou dobrovolným přijetím postavení vazala Sovětského svazu zaplatil za odsun všech Němců, Těšínsko a východní část Slovenska příliš vysoká. Tuto nelehkou otázku si už navždycky budou klást pouze historikové, nikoliv aktivní činitelé tehdejších bojů. Podle autora této práce neměl Beneš tuto cenu v žádném případě akceptovat. Její výše ležela příliš vysoko a českému národu se s ní nepodařilo vyrovnat dodnes. Český národ a jeho levicově orientovaná elita se však tehdy zhlédly ve falešné představě národního triumfu a nebyly nuceny podstoupit obtížnou sebereflexi a sebekritiku. Hitlerovy světovládné plány, svou povahou agresivní německý národ, sudetoněmecká menšina jako Hitlerova pátá kolona, slabost Západu, zaslepenost předválečné politiky appeasementu, Háchova politická klika a předváleční agráři, to vše bylo označováno za hlavní důvody národní katastrofy. Vlastní omyly, chyby a selhání jako by vůbec neexistovaly. Budování šťastných zítřků v novém socialistickém Československu pod vedením E. Beneše a patronací Sovětského svazu mělo být jednou z největších a nejzářivějších kapitol národních dějin.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

Prameny:

Edice, dobové tisky, memoáry

Bechyně Rudolf, Pero mi zůstalo. 1938-1945, Praha 1947.

Beneš Bohuš, Amerika jde s námi, Praha 1998.

Beneš Edvard, Democracy Today a Tomorrow, Londýn 1940.

Beneš Edvard, Demokracie dnes a zítra, Londýn 1942.

Beneš Edvard, Demokracie dnes a zítra, Praha 1945.

Beneš Edvard, Světová válka a naše revoluce, díl I.-III., Praha 1927-1928.

Beneš Edvard, Building a new Europe, Londýn 1939.

Beneš Edvard, Questions on Democracy, Chicago 1939.

Beneš Edvard, An appeal to the American people, Chicago 1939.

Beneš Edvard, International Security, Chicago 1939.

Beneš Edvard, Masaryk Jan, A free Czechoslovakia and a free Germany in a free Europe, Londýn 1939.

Beneš Edvard, Vojáci Československé republiky! Projev presidenta Dr. Edvarda Beneše k československým vojenským jednotkám, učiněný dne 26. července 1940 v československém vojenském táboře ve Velké Británii, Londýn 1940.

Beneš Edvard, Nazi Barbarism on Czechoslovakia, Londýn 1940.

Beneš Edvard, Válka roku 1939: dva projevy československého prezidenta na univerzitách v Edinburghu a v Glasgow 5. a 7. listopadu 1941, Praha 2005.

Beneš Edvard, Londýn a sociální poměry v Anglii, Praha 1943.

Beneš Edvard, President Beneš on War and Peace, New York 1943.

Beneš Edvard, Nová slovanská politika, Londýn 1943.

Beneš Edvard, Paměti, Praha 1947.

Beneš Edvard, Úvahy o slovanství, Praha 1947.

Beneš Edvard, Úvahy o slovanství, Praha 1944.

Beneš Edvard, Šest let exilu a druhé světové války, Praha 1946.

Beneš Edvard, Tři roky světové války, Londýn 1942.

Beneš Edvard, Mnichovské dny. Paměti., Praha 1968.

- Beneš Edvard**, Projev prezidenta republiky o právní kontinuitě a o novém právu, in: Právní prakse, roč. 1945.
- Beneš Edvard**, Přednášky na Univerzitě Karlově 1913-1948, Praha 1998.
- Beneš Edvard**, Do nového života republiky. Tři projevy prezidenta dr. E. Beneše na osvobozené půdě vlasti, Košice 1945.
- Clementis Vlado**, Slováci a Slovanstvo, Londýn 1944.
- Clementis Vlado**, Medzi nami a Maďarmi, Londýn 1943.
- Clementis Vlado**, Usmerňované Slovensko, Londýn 1942.
- Čechurová Jana, Kuklík Jan, Čechura Jaroslav, Němeček Jan** (vyd.), Válečné deníky Jana Opočenského, Praha 2001.
- Dejmek Jindřich**, Československá zahraniční politika v roce 1938 (vyd.), svazek II. (1. července – 5. října 1938), Praha 2001.
- Drábek Jaroslav**, Z časů dobrých i zlých, Praha 1992.
- Drtina Prokop**, A nyní promluví PAVEL SVATÝ- londýnské rozhlasové epištoly z let 1940-1945, Praha 1945.
- Drtina Prokop**, Československo můj osud sv. I. a II., Praha 1992.
- Ducháček Ivo**, Jak Rudá armáda mapovala střední Evropu: Těšínsko a Podkarpatsko, in: Svědectví, roč. 1981, s. 541-581.
- Feierabend Ladislav K.**, Politické vzpomínky I-III, Brno 1994-1996.
- Fierlinger Zdeněk**, Ve službách ČSR, díl I. a II., Praha 1947 a 1948.
- Fierlinger Zdeněk**, Od Mnichova po Košice, Výbor z rozhlasových projevů Zdeňka Fierlingera, velvyslance ČSR v SSSR. 1939-1945, Praha 1946.
- Grňa Josef**, Sedm roků na domácí frontě, Brno 1968.
- Grónský Ján, Hřebejk Jiří** (vyd.), Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa I. (1918-1945), Praha 1999.
- Grónský Ján** (vyd.), Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa II. (1945-1968), Praha 1999.
- Hauner Milan a kol.**, Formování československého zahraničního odboje v letech 1938-1939 ve světle svědectví Jana Opočenského, Praha 2000.
- Hitchcock Edward B.**, Zasněžil jsem život míru, Praha 1948.
- Hlušičková Růžena, Šťoviček Ivan, Pekárek Bohumil** (vyd.), V boj. Edice ilegálního časopisu. III. díl. 1939-1941, Praha 1994.
- Hodža Milan**, Federácia v strednej Európe, Bratislava 1997.
- Churchill Winston S.**, Druhá světová válka, díl I.-VI., Praha 1992.

- Jech Karel, Kaplan Karel** (vyd.), Dekrety prezidenta republika 1940-45, Dokumenty 1. a 2. díl, Brno 1995.
- Jaksch Wenzel**, Cesta Evropy do Postupimi, Praha 2000.
- Klátil Fráňa**, Beneš o dnešku a zítřku, Londýn 1945.
- Klátil Fráňa**, Beneš zblízka – studie k portrétu, Londýn 1944.
- Klimesh Miloš, Lesjuk Petr, Malá Irena, Prečan Vilém** (vyd.), Cesta ke květnu. Vznik lidové demokracie v Československu, díl I. a díl II, Praha 1965.
- Kokoška Stanislav**, Poznámky Jaroslava Drábka o jeho rozmluvě s Edvardem Benešem v lednu 1939, in: Z druhé republiky, s. 365-375, Praha 1993.
- Kuklík Jan, Němeček Jan, Nováčková Helena a Šťovíček Ivan** (vyd.), Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády, Praha 2002.
- Laštovička Bohuslav**, V Londýně za války, Praha 1978.
- Lockhart Robert Bruce**, Přichází zúčtování, Krnov 2004..
- Lockhart Robert Bruce**, Jan Masaryk – osobní vzpomínky, Krnov 2003.
- Mackenzie Compton**, Dr. Beneš, Praha 1948.
- Majskij Ivan M.**, Velvyslancem v Londýně, Praha 1967.
- Masaryk Jan**, Volá Londýn, Praha 1948.
- Moravec František**, Špión jemuž nevěřili, Praha 1990.
- Munk František**, S Benešem v Chicagu, in: Střední Evropa, roč. 1993.
- Němec František, Moudrý Milan**, The Soviet Seizure of Subcarpathian Ruthenia, Toronto 1955.
- Němeček Jan, Nováčková Helena, Šťovíček Ivan** (vyd.), Edvard Beneš v USA v roce 1943, Dokumenty, in: Sborník archivních prací, 1999, č.2, s. 469-555.
- Němeček Jan, Nováčková Helena, Šťovíček Ivan, Tejchman Miroslav** (vyd.), Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939-1945. Dokumenty, díl I. a díl II., Praha 1998, 1999.
- Němeček Jan, Nováčková Helena, Sedláková M.** (vyd.), Zpráva vládního delegáta o vývoji na Podkarpatské Rusi 1944, in: Sborník archivních prací, 2000,č.1, s. 121 až 203.
- Novotný Karel** (vyd.), Edvard Beneš – Odsun Němců z Československa, Praha 1996.
- Olivová Věra** (vyd.), Edvard Beneš. Dopisy bratru Vojtovi - 1938-1944, Praha 1998.

- Olivová Věra (vyd.)**, Edvard Beneš. Odsun Němců, Výbor z Pamětí a projevů, Praha 1995
- Osuský Štefan**, Pravda vít'azí!, Londýn 1942.
- Osuský Štefan**, Triedenie duchov nastalo, Londýn 1943.
- Osuský Štefan**, Beneš a Slovensko, Londýn 1943.
- Osuský Štefan**, Česko-slovensko a jeho budúcnosť, Paříž 1939.
- Otáhalová Libuše, Červinková Milada (vyd.)**, Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943, díl I. a díl II., Praha 1966.
- Pácalt Miroslav (vyd.)**, Prezident opät medzi námi, Bratislava 1945.
- Petruščák Ivan**, Karpatští Ukrajinci a Slované, Londýn 1944.
- Posse Brázdová Amelie**, Tajné dopisy z Prahy 1948, Praha 1994.
- Prečan Vilém (vyd.)**, Slovenské národné povstanie. Dokumenty, Bratislava 1965.
- Ripka Hubert**, Munich Before and After, Londýn 1939.
- Ripka Hubert**, O stredoevropské problematice, Londýn 1943.
- Ripka Hubert**, S Východem a Západem, Londýn 1944.
- Smutný Jaromír**, Svědectví prezidenta kancléře, Praha 1996.
- Soják Vladimír, Šamberger Zdeněk (vyd.)**, Mnichov v dokumentech II. Zrada české a slovenské buržoazie na československém lidu, Praha 1958.
- Stránský Jiří**, Hovory k domovu, Praha 1945.
- Šolc Jiří (vyd.)**, Edvard Beneš: Vzkazy do vlasti, Praha 1996.
- Šťovíček Ivan, Valenta Jaroslav (vyd.)**, Czechoslovak-Polish Negotiations of the Establishment of Confederation and Alliance 1939-1944, Praha 1995.
- Šrámek Jan**, Poselství víry a naděje: Řeči, projevy a články z r. 1939-1945, Londýn 1945.
- Táborský Eduard**, Naše věc, Praha 1946.
- Táborský Eduard**, Pravda zvítězila, Praha 1947.
- Táborský Eduard**, Prezidentův sekretář vypovídá, Curych 1983.
- Vondrová Jitka (vyd.)**, Češi a sudetoněmecká otázka, 1939-1945. Dokumenty. Praha 1994.
- Za svobodu do nové Československé republiky. Ideový program domácího odbojového hnutí vypracovaný v letech 1939-1941, Praha 1945.

Sbírky zákonů

Sbírka zákonů a nařízení státu československého roč. 1920, 1938.

Sbírka zákonů a nařízení státu česko-slovenského roč. 1939

Úřední věstník československý 1940-1945

Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé 1945-1948

Sbírka zákonů České republiky 1995

Tisk

Právo lidu, roč. 1906

Čechoslovák, Londýn, roč. 1939-1945

Československé listy, Moskva, roč. 1943-1945

Český časopis historický, roč. 1997

Časopis pro právní a státní vědu roč. 1946, 1947

Nová svoboda, Londýn, roč. 1941-1944

Právník roč. 1945 -1948

Právní prakse roč. 1945 -1947

Právní praxe, roč. 1993.

Právní obzor roč. 1946, 1947

Sborník věd právních a státních, roč. 1946, 1947

Literatura:

Adamová Karolina, K otázce kontinuity a diskontinuity práva v České republice, in: Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990, Praha 2002. **Beneš Zdeněk, Kural Václav (ed.)**, Rozumět dějinám, Praha 2002.

Brandes Detlef, Cesta k vyhnání 1938-1945, Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a Polska. Praha 2002.

- Brandes Detlef**, Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945, Praha 1999.
- Brandes Detlef**, Exil v Londýně. 1939-1943, Praha 2003.
- Brod Toman**, Osudný omyl Edvarda Beneše, Praha 2002.
- Brod Toman**, Moskva, objetí a pouto, Československo a sovětský svaz 1939-1945, Praha 1992.
- Budník Josef**, Kontinuita státu a práva československého, in: Právník, roč. 1947.
- Budník Josef**, Prozatímní státní zřízení Československé republiky, Praha 1947.
- Čechurová Jana, Kuklík Jan**, Historikovy hovory s prezidentem o minulosti, přítomnosti a budoucnosti, Válečná setkání Jana Opočenského a Edvarda Beneše, in: Český časopis historický, roč. 101, 4/2003.
- Dejmek Jindřich, Kuklík Jan, Němeček Jan**, Kauza: Tzv. Benešovy dekrety, Praha 1999.
- Dejmek Jindřich**, Slovanství Edvarda Beneše a pokusy o jeho aplikaci v politické praxi na sklonku války, in: Válečný rok 1944. Praha 2001.
- Gebhart J. , Kuklík Jan**, Dramatické i všední dny protektorátu, Praha 1996.
- Hauner Milan**, Beneš o válce a revoluci na počátku druhého exilu, in: Češi v cizině, Praha 1995.
- Hauner Milan**, Čekání na velkou válku 1939, Edvard Beneš mezi Mnichovem, 15. březnem a porážkou Polska, in: Dějiny a současnost, roč. 1999.
- Hauner Milan**, Edvard Beneš v Chicago 1939 a počátky druhého odboje, in: Historie a vojenství, roč. 1996.
- Hauner Milan**, Benešův nemilovaný atentát, in: Přítomnost, roč. 2004.
- Hoffmann Josef**, Československý a „slovenský“ právní řád, in: Právník, roč. 1946.
- Horáček Cyril**, K problému kontinuity československého ústavního práva, in: Sborník věd právních a státních, roč. 1946.
- Ivaničková Edita**, De facto uznanie Slovenskej republiky Velkou Britániou a Francúzskom, Bratislava 2000.
- Jožák Jiří**, K historii čs. zahraniční akce v USA (15.3.-1.9.1939), Historie a vojenství, roč. 1991.
- Kaplan Karel**, Pravda o Československu 1945-1948, Praha 1990.

- Klimek Antonín**, Edvard Beneš od abdikace z funkce prezidenta ČSR (5. října 1938) do zkázy Československa (15. března 1939), in: Z druhé republiky, Praha 1993.
- Klimek Antonín**, Plány Edvarda Beneše na poválečný vývoj Československa., in: Střední Evropa, roč. 1993.
- Kocián Jiří**, Program obnovy Československa v českém politickém spektru v letech 1939-1945, in: Moderní dějiny, roč. 1994.
- Kocián Jiří**, České politické strany a řešení německé otázky v Československu v roce 1945, in: Konec soužití Čechů a Němců v Československu, Brno 2005.
- Kokoška Stanislav**, Praha v květnu 1945. Historie jednoho povstání, Praha 2005.
- Körbel Pavel**, O revolučním zákonodárství a jeho ratihabici, in: Právní prakse, roč. 1945.
- Körbel Pavel**, Kontinuita a československý právní řád, in: Právní prakse, roč. 1947.
- Koura Petr**, Podplukovník Josef Balabán, Praha 2003.
- Koura Petr**, Představy československého domácího nekomunistického odboje o poválečném uspořádání republiky, in: Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody, Praha 2005.
- Kučera Bohumil**, O právní kontinuitu, in: Právní prakse, roč. 1946.
- Kuklík Jan**, Londýnský exil a obnova čsl. státu 1938-45, Praha 1998.
- Kuklík Jan**, Vznik Čsl. národního výboru a Prozatímního státního zřízení v emigraci v letech 1939-40, Praha 1996.
- Kuklík Jan, Němeček Jan**, Proti Benešovi!, Praha 2004.
- Kuklík Jan, Němeček Jan**, Hodža versus Beneš, Milan Hodža a slovenská otázka v zahraničním odboji za druhé světové války, Praha 1999.
- Kuklík Jan**, Problémy kontinuity Benešovy prezidentské funkce, in: Český časopis historický, roč. 1997, s. 411-445.
- Kuklík Jan**, Mýty a realita tzv. Benešových dekretů, Praha 2002.
- Křen Jan**, Do emigrace. Buržoazní zahraniční odboj 1938-1939, Praha 1963.
- Křen Jan**, V emigraci. Západní zahraniční odboj 1939-1940, Praha 1968.
- Křen Jan**, E. Beneš za války, in: Československý časopis historický, roč. 1965.
- Křen Jan**, Historické proměny češství, Praha 1992.
- Křen Jan**, Obrazy Němců a Německa v české společnosti, in: Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století, Praha 1998.

- Kural Václav**, Místo společnosti - konflikt!, Praha 1994.
- Kural Václav**, Vlastenci proti okupaci, Ústřední vedení odboje domácího, 1940-1943, Praha 1997.
- Kural Václav a kolektiv**, Studie o sudetoněmecké otázce, Praha 1996.
- Kvaček Roman, Tomášek Dušan**, Causa Emil Hácha, Praha 1995.
- Luby Štefan**, Obnova práva, in: Právny obzor, roč. 1946.
- Luby Štefan**, Kontinuita, in: Právny obzor, roč. 1946.
- Maršálek Pavel**, Mnichov a problémy kontinuity československého státu a práva 1938-1945, in: Mnichovská dohoda: cesta k destrukci demokracie v Evropě, Praha 2004.
- Maršálek Pavel**, Protektorát Čechy a Morava, Praha 2002.
- Meissner Alfred**, Právní kontinuita, in: Sborník věd právních a státních, roč. 1946.
- Mikule V.**, Dekrety prezidenta republiky po padesáti letech, in Studie o sudetoněmecké otázce, Praha 1996.
- Mikule V., Pavlíček V., Potočný M., Šamalík F., Šedivý J.**, Právní aspekty odsunu sudetských Němců, Praha 1995.
- Němeček Jan**, Od Spojenectví k roztržce, vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939-1945, Praha 2003.
- Neubauer Zdeněk**, Kontinuita našeho ústavního práva, in: Právník, roč. 1945.
- Pasák Tomáš**, JUDr. Emil Hácha (1938-45), Praha 1997.
- Pavlíček Václav**, O kontinuitě a diskontinuitě, Právní praxe, roč. 1993.
- Pavlíček Václav**, Dekrety prezidenta republiky, in: Dekrety prezidenta republiky 1940-1945, I. díl Brno 1995.
- Peška Zdeněk**, K otázce kontinuity našeho právního řádu v letech 1938-1945, in: Sborník věd právních a státních, roč. 1946.
- Pošvář Jaroslav**, Kontinuita státu a práva československého, in: Právník 1947.
- Prečan Vilém**, Problémy českého stranického systému mezi Mnichovem 1938 a květnem 1945, in: V kradeném čase, Praha 1994.
- Prečan Vilém**, Český nacionalismus ve vztahu ke Slovákům, in: V kradeném čase, Praha 1994.
- Raška Francis Dostál**, The Czechoslovak exile government in London and the Sudeten German issue, Praha 2002.
- Rataj Jan**, O autoritativní národní stát, Praha 1997.

- Rataj Jan**, *Obraz Němce a Německa v protektorátní společnosti a v československém odboji*, in: *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*, Praha 1998.
- Rataj Jan**, *Obraz Němců, Rakouska a Německa v českých politických elitách druhé republiky*, in: *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*, Praha 1998.
- Rychlík Jan**, *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914-1945*, Bratislava 1997.
- Sedláková M., Šťoviček Ivan**, *Počátky spolupráce E. Beneše a F., Moravce v roce 1939*, in: *Slovanský přehled*, roč. 1999, č. 2, s. 227-229.
- Šolc Jiří**, *Ve službách prezidenta: Generál František Moravec ve světle archivních dokumentů*, Praha 1994.
- Staněk Tomáš**, *Odsun Němců z Československa 1945-1947*, Praha 1991.
- Šustek Vojtěch**, *Státní rada v Londýně v letech 1940-1941*, in: *Sborník archivních prací*, 1994, č.2, s. 239-333.
- Švihlová Dagmar, Soukup Jaroslav**, *Dopis Edvarda Beneše Karlu Čapkovi z podzimu 1938 – Reakce*, in: *Střední Evropa*, roč. 1997, s. 177-189.
- Táborský Eduard**, *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, Praha 1993.
- Tejchman Miroslav**, *Otázka vstupu amerických vojsk na území Československa na jaře 1945 a britská zahraniční politika*, in: *Slovanský přehled*, roč. 1990.
- Vošta Ladislav**, *O německé okupaci českých zemí za druhé světové války*, in: *Právník* 1947.
- Weyr František**, *Ústavní vývoj československý v roce 1938*, in: *Časopis pro právní a státní vědu*, roč. 1946.
- Weyr František**, *O právní kontinuitu*, in: *Právní prakse*, roč. 1946.
- Winkler Pavel**, *Dekrety prezidenta republiky z období 1940-1945*, in: *Právní aspekty odsunu sudetských Němců*, Praha 1996.
- Zeman Zbyněk**, *Edvard Beneš - politický životopis*, Praha 2000.
- Zeman Zbyněk, Klimek Antonín**, *The life of Edvard Beneš 1884-1948. Czechoslovakia in Peace and War*, Oxford 1997.

SUMMARY

Beneš was committed to the rather radical economical and political ideas of socialism already before the war. He believed that old parliamentary system of liberal democracy would be inevitably replaced after the war with the new system of humanitarian democracy - the political democracy amended by the social and economic democracy. Beneš suggested that the government should regulate all the important parts of political, social and economic life of the post-war society. The biggest problem of the Czechoslovak prewar political democracy was according to Beneš, the existence of too many parties. Therefore only two, at most three political parties would be allowed to take part in the political struggle after the war. These parties would be organized solely on the basis of the approach towards progress. On the left side of the political spectrum, there would be a uniform socialist party and on the right, there would be a conservative party. The establishment of any other party should be banned. The communists should be part of the socialist party. According to Beneš they would be outnumbered and neutralized there by the other democratic socialist parties.

The market economy according to Beneš is an obsolete system and therefore it should be replaced with a planned economy. All bigger businesses and natural resources should be nationalized and the unearned income should be prohibited. Only government is able to distribute the national wealth and product in a fair manner. Beneš did not like wealthy people and was convinced that the true nature of big business is fraud. He also proclaimed that there would be no room in the new post-war society for aristocracy, the bourgeoisie and corrupt politicians. According to Beneš Czechoslovakia was the country of the small Czech man who was naturally democratic and fair. The representatives of the working-class (uniform socialist party) should be leading political players in the postwar republic. They should implement immediately after liberation the radical economic and social reforms in order to prevent communist demagogy and approximate Czechoslovak economic and social system to the Soviet one. Beneš held many of these views already after the First World War but the international and domestic political situations did not allow him to carry them out. Unfortunately, the circumstances after the Second World War were much more suitable to the implementation of his ideas.

Beneš believed that the Soviet political system would be liberalized after the war and on the other hand the economic and social system of the western democracy would

assume a lot of aspects of the Soviet system. Therefore the co-operation and co-existence of both systems in one geopolitical region would be possible. Czechoslovakia was supposed to be a bridge between these two systems and super-powers. Social and economical ideas and plans of Beneš were so radical that he did not have to change them too much after the Soviet Union was attacked by Germany. Beneš was very disappointed from the position of western democracies during the Munich crisis in September 1938 so when the Soviet Union was engaged in the war, he decided to play according to Soviet cards in order to avoid another Munich and to secure restitution of the prewar Czechoslovakia. He did not give up the support of the west, but he refused to base the guarantees of Czechoslovak security only or mainly on the western countries. If he had to choose between two evils (German Nazis or Russian communists), he would vote for communist without any doubt. The domestic resistance shared his approach. They did not believe that the German nation could be democratic in the near future and live in peace with its eastern neighbors. Drang nach Osten was for them the inseparable part of the German foreign policy and ideology.

Beneš was convinced that his ideas were still within the framework of democracy. The main goal of his plans of postwar radical social and economic reforms was based on the idea that if Czechoslovakia did not make them, Communists would take advantage of the post war chaos and take power. He did not realize at all that these reforms would eliminate from social, economic and political life, the only group of people which was ready to face the communist danger. Beneš's plans turned out to be wrong. Stalin had different ideas about the co-operation between west and east and the role of Czechoslovakia in the post war Europe. Under these circumstances Beneš could hardly keep democracy in Czechoslovakia, but it is clear that his plans and activities did not make it more difficult for communists and Soviets to gain control of post war Czechoslovakia and to introduce there social and economical system which had many similar features with the one proposed by Beneš.